

ISSN 2029-0217

LIETUVOS VERSLO KOLEGIJA

**AKADEMINIO JAUNIMO SIEKIAI:
EKONOMIKOS, VADYBOS, TEISĖS IR TECHNOLOGIJŲ
ĮŽVALGOS 2019**

XVI tarptautinės studentų mokslinės-metodinės
KONFERENCIJOS STRAIPSNIŲ RINKINYS
XIV'th international students' scientific-methodical conference
CONFERENCE OF ARTICLES SET

Klaipėda, 2019

Autorių kalba netaisyta

Leidinį maketavo ir redagavo Lietuvos verslo kolegijos Mokslo ir taikomųjų tyrimų skyriaus vadovė doc. dr. Jurgita Martinkienė

© Lietuvos verslo kolegija, 2019

TURINYS

VADYBOS ĮŽVALGOS

Anastasija Ovčnikova. <i>Lekt. Birutė Povilianskienė</i> Logistics centers and storage importance in the supply chain.....	5
Darius Šopara. <i>Lekt. Birutė Povilianskienė</i> Logistikos sistema ir jų funkcijų apibūdinimas UAB „Tvintransus“.....	10
Gabija Pociūtė. <i>Lekt. Marija Šimonelienė</i> Ekstremalaus turizmo analizė Vilniaus rajone.....	15
Gabrielė Šiaulytė, Robertas Šnaidaraitis, Justas Mesonis. <i>Doc. dr. Jurgita Martinkienė</i> Vadovavimo įtaka UAB „Rexvita“ rezultatams.....	21
Giedrė Kripaitė. <i>Lekt. Rasa Romerytė-Šereikienė</i> Žmoniškųjų išteklių poreikio planavimas, verbavimas ir atranka Plungės rajono Šateikių pagrindinėje mokykloje.....	27
Greta Staniūtė. <i>Doc. dr. Saulius Lileikis</i> Verslo įmonės rekonceptualizavimo procesas.....	34
Ineta Uikytė. <i>Doc. dr. Jurgita Martinkienė</i> Švietimo įstaigų administravimo ir vadybos funkcijų optimalus paskirstymas.....	38
Karolina Noraitė. <i>Doc. dr. Algirdas Giedraitis</i> Vadovų veiklos tobulinimas besikeičiančioje aplinkoje teorinis aspektas.....	46
Kristina Keburė. <i>Prof. dr. Regina Virvilaitė</i> Santykių kokybės raiška mažmeninėje prekyboje.....	51
Simona Mikalajūnaitė. <i>Lekt. Putinas Bielskis</i> Socialinės medijos ir jų panaudojimas Lietuvos kelionių organizatorių komunikacijai ir reklamai.....	58
Žilvinas Sinkevičius. <i>Doc. dr. Saulius Lileikis</i> Transporto įmonės veiklos derinimas tarp padalinių.....	56

EKONOMIKOS ĮŽVALGOS

Aistė Keciorytė, Ernesta Pakalnytė. <i>Doc. Kristina Puleikienė</i> Nuosavas verslas: privalumai ir trūkumai.....	71
Audronė Jokubauskaitė, Vaida Ruškytė. <i>Doc. Kristina Puleikienė</i> Pelningumo rodiklių analizė Lietuvos naftos pramonės įmonėse.....	82
Dainius Butavičius. <i>Doc. Kristina Puleikienė</i> Smulkių ir vidutinių įmonių finansavimo šaltinių galimybės Lietuvos komerciniuose bankuose.....	89
Gražvydas Vandzinskas. <i>Prof. dr. Angelė Lileikienė</i> Verslo įmonės finansavimo šaltiniai ir pritraukimo galimybės.....	97
Inga Šiurkienė. <i>Prof. dr. Angelė Lileikienė</i>	

Trumpalaikio turto apskaita teoriniu aspektu.....	102
Milda Guokaitė. Doc. dr. Izolda Skruibytė	
Nepilnamečių įdarbinimo galimybių Klaipėdos mieste vertinimas.....	108
Jovita Ūsienė. Prof. dr. Angelė Lileikienė	
Finansinės atskaitomybės sudarymo ypatumai verslo įmonėje.....	116
Rasa Kačerauskienė. Prof. dr. Angelė Lileikienė	
Pajamų ir sąnaudų verslo įmonėje apskaitos ypatumai.....	126
Robertas Urbonavičius. Lekt. Elena Valionienė	
Pabaltijo jūrų uostų veiklos daromos įtakos šalies ekonomikai vertinimas.....	133
Romena Puleikytė, Vilija Karalienė. Doc. Kristina Puleikienė	
Pardavimų pelningumo rodiklių analizė Lietuvos pieno perdirbimo įmonėse.....	138
Deividas Dauskurdas, Larija Kisevičienė. Doc. Kristina Puleikienė	
Uždarytų akcinių bendrovių vaidmuo ir jų dinamika Lietuvoje 2015–2017 m.....	146
TEISĖS ĮŽVALGOS	
Aleksejus Etusas. Lekt. Renata Skebutėnienė	
Korupciją sąlygojančios priežastys ir jos antikorupcinių priemonių įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje.....	153
Eimantas Užkurėlis. Doc. dr. Saulius Lileikis	
Jūrų krovinių kontrolės įdiegimo teisinis kontekstas.....	162
Inga Gedminienė. Doc. Renata Šliažienė	
Viešųjų pirkimų teisiniai aspektai Lietuvoje, perteklinių kvalifikacijos reikalavimų teismų praktikos analizė.....	166
Rimantė Gečė. Doc. Renata Šliažienė	
Tabako gaminių kontrabandos tyrimas 2015–2018 m. m. pakrančių apsaugos rinktinės Nidos pasienio kontrolės punkte.....	175
Virgilijus Olšauskas. Doc. Renata Šliažienė	
Mediacijos taikymo Lietuvos Respublikos teisėje teoriniai aspektai.....	181
TECHNOLOGIJŲ ĮŽVALGOS	
Dovydas Auryla. Dr. Jurij Tekutov	
Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos duomenų saugojimo, administravimo ir vietos pažeidimų tikrinimo algoritmo projektavimas.....	187
Lukas Laukinaitis. Doc. dr. Saulius Lileikis	
Trąšų paruošimo krovai į sausakrūvius laivus technologinis procesas.....	198

LOGISTICS CENTERS AND STORAGE IMPORTANCE IN THE SUPPLY CHAIN

Anastasija Ovčinkova

Lietuvos verslo kolegija

Lekt. Birutė Povilianskienė

Annotation

This work focuses on the problem of the company, its possible solutions and the importance of the logistics center, its concept, and the importance of logistics in the supply chain. Theoretical part includes the discussion of logistics conception and description of logistics system within its subsystems. Moreover, the conception of production logistics and its subsystems are distinguished in connection with the range of different studies.

KEYWORDS: Supply chain, Logistics, Warehouse, Storage, Transporting.

Introduction

Logistics is one of the most difficult concepts to define, as it covers the management of many activities, processes, operations, and actions. Often, logistics interacts with other activities (such as marketing), creating a very thin line and wondering who is who.

The evolution of logistics began in the Roman Empire and continues to date, with increasing momentum and adaptability (Meidutė, 2012). Analyzing the work of scientists, it is noticed that part of their logistics is treated not only as a certain activity, identifying it with separate functional areas of its activity (for example, transportation or storage), but as a system that includes the movement of materials from the original (source of raw materials) to the final (user) point. Otherwise, Logistics is a science that examines the processes of planning, organizing, managing and controlling material and information flows in space and time from their original source to the end user (Bazaras, 2005). This work focuses on the problem of the company, its possible solutions and the importance of the logistics center, its concept, and the importance of logistics logistics in the supply chain.

1. Logistics centers

More and more, a new term is added to the logistic storage system, i.e. a logistics center, which is a relatively new phenomenon, and whose emergence has been driven by trends such as globalization of business processes, storage of new technologies, production, collaboration, finding new business solutions. Logistics centers are complexes of structures and equipment for storing, redistributing, partial processing or other activities related to the preparation of goods before delivery to the consumer. The main task of logistics centers is to reduce transportation costs when transporting goods from manufacturer to consumer. The multifunctionality of logistics centers requires good infrastructure, superstructure and information systems. Although recently, both national and international companies have paid great attention to the movement of material flows and their optimization.

All of this has led to the emergence of a new process that could be called localisation. This process involves the reorganization of an existing flow management system based on the application of common logistics principles, as well as the integration and coordination of all supply chain supply - production (storage) - distribution. Specifically, the concept of logistics can be adapted to a specific flow of goods in a particular market, emphasizing the application of logistics principles and managing these cargo flows. Analyzing the activities of existing logistics centers, it is noted that certain cargo properties determine the movement of cargo flows and logistics tendencies in the region, as well as the allocation of production capacities and growth of financial flows in the territorial budget, which is based on the economics of cargo flow costs and the logistics of commercial activities (Meidutė, 2012).

Depending on what the cargo flows will be and what markets they will be destined for, or at what level they will operate, the initiators of the logistics center may change, for example: a logistics center for the local market, i.e. In the development of a micro-logistic system, the initiator may be a wholesaler of consumer goods, and the main elements of its logistics chain may become economically related to its transport and warehouse companies (a possible scheme of such cooperation in the logistics center below); and the creation of mesologist or macroscopic systems is driven by large transport companies, while other elements of the logistic chain are economic-related companies.

So far, this phenomenon has no single name, for example, one logistics center is called a "distribution center" or a "distribution and storage center", elsewhere - a "terminal" or "central warehouse", and elsewhere "warehouse base" and so on.

In this context, the key logistics center concepts known in Europe can be broken down by country, for example: In the UK, logistics centers are called "Freight Villages", in France - "Plate Forme Logistique" or "Plate

Forme Multimodales" in Germany - "Guterverkehrszentrum", Italy - "Interporto", Denmark - "Transport Center". In Japan, Singapore, China, the most widely used and used term in the US is the "logistics center" (Meidutė, 2012). Basically, the concepts of logistics center are similar to the distribution center, because according to Paulauskas, V. distribution centers are similar to logistics centers with their functions. Only more specialized and often has another legal status compared to logistics centers. Only for purpose. Distribution centers do not reduce the cost of transporting goods from manufacturer to consumer. However, the features described are not all. This is because the functions of customs brokers and escorts are located at each logistics center. This is done to maximize synergy effects. Logistical Synergy - Strengthening of the connection between one logistic system and another logistic system. Two systems work together more than working alone. It is precisely because of the provision of ancillary services that there is greater benefit for the buyer of services.

According to R. Palšaitis (2010) in global markets, logistics centers have a special role in the following functions (services):

- Loading;
- Unloading;
- Inspection of unloading documents;
- Weighing;
- Packing and other operations.

Analyzing the definitions of the logistics center, it can be seen that logistics centers can perform various functions. Also, logistics centers are classified into two types:

1. Transport hub for two or more modes of transport;
2. Single-mode transport hub (sea, rail, river, road, air) interacting with other modes of transport.

Key functions of logistics centers:

1. Guarantee access to vehicles on a particular road;
2. Ensure that vehicles on the road are easily replaced by other vehicles;
3. Facilitate the pooling of flows (guaranteeing quality cargo handling).

2. Warehouse

Warehouse follows a variety of transportation, loading and storage operations (including auxiliary), the main task of which is the planned formation of warehouse cargo, by quantity and type. Logistics storage is understood as the functioning of a storage system.

According to R. Minalga (2008) in his book "Supply Logistics", the economy is described as a building, a facility, a room for the reception and storage of various material resources, ready for use in production and continuous supply to consumers. In the narrow sense, a warehouse is described as a storage room (storage area), in which storage facilities receive material resources and are stored.

In addition, warehouses are located throughout the material flow chain, starting from the raw material supplier to the distribution system warehouses. The warehouse is one of the essential elements of the logistical system, as the need for the latter is felt at all stages of material flow. Essentially, this need also explains the great variety of different types and destinations. The material flow moving from the raw material manufacturer's location to the end user goes through several steps that differ in their functions. These steps can be divided into three areas according to their functions:

- Supply phase - during it, the task of logistics companies is to ensure the continuous extraction of resources.
- Production phase - ensuring the functioning of the production process.
- Supply Phase - This stage involves the distribution of output to end users.

These three stages reflect the functional distribution of supply, production and supply logistics. Each of them has its own goals and objectives, which are derived from the overall objectives of the entire logistics system. As a result, there is a close link between these areas, as only a coherent work can lead to a common logistics objective. This integrated logistics concept requires a unified logistics system to optimize system performance (Meidutė, 2007).

The main purpose and tasks of the warehouse is to optimize the logistics system, which is part of the warehouse. Therefore, the warehouse has to adapt to any changes in the system related to cargo storage, reloading, distribution and customer service. (Urbonas, 2005)

The main reasons for the use of warehouses in the logistics system are:

- Equalization of supply and demand imbalances in the system;
- Reduction of logistics costs caused by transportation activities;
- Maximum satisfaction of customer needs;

- Extension of the geographic market;
- Ensuring continuous supply of necessary goods to end-users;
- Ensuring flexible service policies.

A warehouse, like any other element of a logistic system, has to operate in a way that ensures the efficiency of the entire system. This means that warehouses in the logistical system must perform the following basic functions:

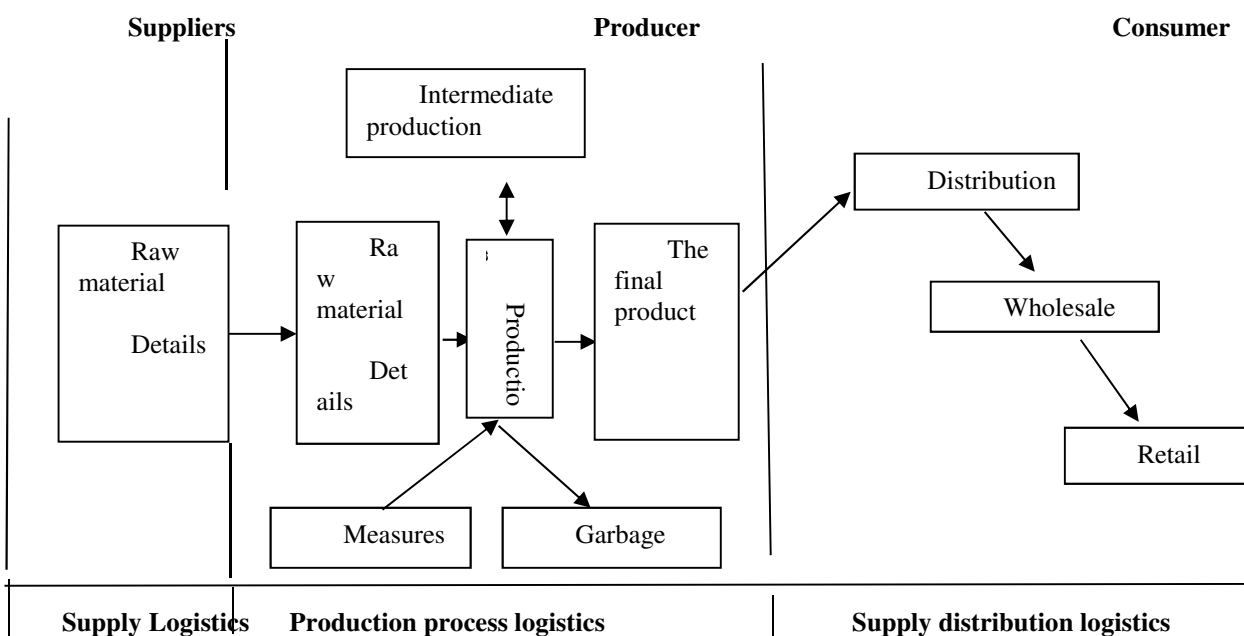
- Adapting the intensity of material flows to user needs;
- Adaptation of material flow to user needs;
- Ensuring cargo concentration and storage;
- Smoothing of manufacturing process imbalances;
- Batch formation (different bundling);
- Provision of various services (additional service). (1 table)

Service is an integral part of the company's business, increasing its competitiveness. All the main services provided by the warehouse can be divided into four groups:

1. Material services - they are related to operations for the purpose of technologically preparing products for final consumption. Essentially, these operations are designed to prepare the product for the parade - to give it a commercial look.
2. Organizational-commercial services are designed to increase the intensity of the goods-money exchange process. These operations can be attributed to the sale of tangible assets by redistribution, industrial industrial waste, the leasing of equipment and equipment that is no longer needed.
3. Warehouse services related to operations provided in a warehouse for a certain fee (storage of other companies' products, rental of equipment and warehousing equipment and areas);
4. Transport - Forwarding services related to delivery of goods to customers by own or rented transport (Meidutė, 2007).

1 table

The flow of material flow through the warehouses of the individual logistic system areas

**Source: Composed by the author, from I. Meidutė (2007, 6p.) „Sandėliavimo logistika“.*

3. Supply chain concept and meaning

The exchange of goods and services is the backbone of a modern economy. Exchanges are necessary because the quantity, type, time of purchase of the available and desired goods almost always do not match. Channels consist of a combination of buyer and seller goods and services and related actions. The supply chain is a sequence of firms that make a good or service reach the end user (otherwise demand-chain or value chain).

Supply Chain Management is the integration of processes between the supplier and the end user. During these processes, the product, services and information in the supply chain move and add value to that movement. The concept of supply chain is not synonymous with logistics. Supply Chain Management (TGV) involves managing all business processes in the supply chain. Main Processes:

- Customer relationship management;
- Customer service management;
- Demand management;
- Order Execution Management;
- Production flow management;
- Purchases;
- Product development;
- Reverse Flow Management. (Židonis, 2002)

At a time, Christopher, M. (2007) argues that the creation of a single plan for product flow and business information is based on a structured and orientation approach and is essentially logistics. Supply chain management is constructed on the basis of this structure and coordinates links between other objects in the process pipeline, i. between suppliers and customers and the organization itself. Supply chain management differs significantly from traditional hand-held or even hostile relationships that have characterized the relationship between a seller or buyer in the past. Supply chain management is based on cooperation and trust in order to prove that "the whole is more than the sum of its parts".

Definition of supply chain management by Christopher: Managing supplier and customer relationships in both directions, generating greater value for the user, with lower total supply chain costs.

3.1. Importance of logistics centers in the supply chain

Logistics centers can be similar to warehouses, but at the same time logistics centers have more functions. And it forms the backbone of the supply chain because it transmits, repackages and stores goods. Also, in order to facilitate the organization of supply flow management work in logistics centers, which performs intelligent work to optimize supply activities. The administrative part of the logistics center carries out the organization of transportation, residue management and other organizational work. Logistics Centers significantly reduce transportation costs because they take optimal solutions and perform the necessary functions in the supply chain at the lowest cost in the shortest time. In addition to logistics centers, the cost of transportation would be very high, as it would have to carry out unloading of goods from bulky means of transport such as ships, trains (Baublys, 2011). It would also take a lot of time and money to transport goods from one warehouse to another to sort, redistribute, repackage or store them. For these reasons, it can be concluded that logistics centers carry out the main task of logistics in the abundance of functions - transportation of goods at the lowest cost in the shortest time.

3.2. Importance of storage in the supply chain

The logistics system is made up of different elements and is dependent on each other. The bad functioning of any of the elements would respond to the entire logistics system. Warehouses also have a significant impact on the overall logistics system's performance in the various functions assigned to them. They act as a link between supplier and user. Responds to changes in demand and adjusts the size of the production batch accordingly. Depending on the order, a certain assortment of goods is combined into one shipment. This is an extremely important feature, where a wide range of different products are available in the range. Accumulates the required stock level to ensure uninterrupted production and sales. This balances the differences between production consumption and production. This is required by seasonal products in order to ensure their continuous supply during the fluctuation of demand. Consolidating different orders - combining different small consignments to optimize the transport potential of the vehicle. This helps to significantly reduce transportation costs. Services in warehouse are also provided to increase the company's competitiveness and develop its service policy (Židonis, 2002).

Conclusions

Transport is a very important factor in the country's economy and in individual industries. The increase in production in the world market has led to the improvement of the transport infrastructure in order to optimize the distribution of production to the right points without any major difficulties. The movement of goods is closely

related to warehouses and logistics centers because the goods are stored. Product storage is an intermediate link between the manufacturer and the consumer. Without this link, the optimal distribution of goods to customers would become much more difficult. The development of logistics centers and warehouses and the development of the entire transport infrastructure were the key to addressing this problem. Logistics Center is a prototype of a large logistic system. Therefore, the functions of the logistics center are very similar to those of the logistics itself.

The success of each supply chain depends on transport management. For this, there are hired professionals to ensure that everything goes on smoothly and smoothly. They combine supply documents, collaborate with suppliers and carriers, and make sure that the product arrives as quickly as possible, with the lowest possible revenue. Both suppliers, carriers and customers are all important in organizing and implementing the transportation process. In all areas, we try to make the same service as cheap as possible but efficiently and smoothly. Fairly high costs include transport, as the goods are transported over a range of thousands of kilometers. Properly and carefully planned transportation process is one of the most important strategies for companies, especially now when there is extreme competition. The two most important things that lead to successful delivery are transportation costs and a satisfied customer. Transport managers face a variety of challenges and critical situations when it comes to making the right decision very quickly. It should also be mentioned that the new technologies in the logistics chain are extremely important. Of course, they are also important in other areas and industries, but in terms of logistics, without new technology, it is hardly possible to do everything in an efficient and professional manner.

The key element in the logistics chain is a well-developed transportation system that connects all other logistics activities and tasks. Transportation accounts for one third of all logistics costs, which has a strong impact on efficiency. Transport is important from the very beginning of production to the final stop of the product, so it is a great deal of attention and it is a very important process in the logistics chain.

Literatūra

1. Baublys, A. (2011). *Transpotro infrastruktūra*. Vilnius: „Technika“.
2. Bazaras, D. (2005). *Įvadas į Logistiką*. Vilnius: „Technika“.
3. Christopher, M. (2007). *Logistika ir tiekimo grandinės valdymas*. Vilnius: „Eugrimas“.
4. Meidutė, I. (2012). *Logistikos sistema*. Vilnius: „Technika“.
5. Meidutė, I., Vasiliasuskas A. (2007). *Sandėliavimo logistika I dalis*. Vilnius: Firidas.
6. Meidutė, I., Vasiliasuskas A. (2007). *Sandėliavimo logistika II dalis*. Vilnius: Firidas.
7. Minalga, R. (2008). *Aprūpinimo logistika*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla.
8. Minalga, R. (2004). *Tarptautinė logistika*. Vilnius: HOMO LIBER.
9. Urbanas, A., J. (2005). *Tarptautinė logistika: teorija ir praktika*. Kaunas: „Technologija“.
10. Palšaitis, R. (2010). *Šiuolaikinė logistika*. Vilnius: „Technika“.
11. Paulauskas, V. (2005). *Logistika*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
12. Židonis, Ž. (2002). *Verslo logistika*. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegijos.

LOGISTIKOS SISTEMA IR JŲ FUNKCIJŲ APIBŪDINIMAS UAB „TVINTRANSUS“

Darius Šopara

Lietuvos verslo kolegija

Lekt. Birutė Povilianskienė

Anotacija

Straipsnyje aptariama logistikos sistema ir jos funkcijos. UAB „Tvintransus“ atliktas logistikos sistemos ir jos funkcijų apibūdinimo tyrimas. Tyrimo rezultatai parodė UAB „Tvintransus“ yra įmonė kuri teikia geros kokybės ir kainos paslaugas, paslaugų kiekis yra pakankamai platus kuris patenkiną vartotojų poreikius.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: logistikos sistema, makrologistika, mikrologistika, tiekimo logistika, sandėliavimo logistika, paskirstymo logistika, gamybos logistika, materialieji ištekliai, transportavimas.

Įvadas

Šiuolaikinėmis verslo sąlygomis vis didesnę reikšmę verslo plėtojimui įgauna logistika. Didėjanti globalizacija ir išaugusios informacinės technologijos sudaro naujas gamybos ir prekybos sąlygas. Logistika ir jos sistema sudaro sąlygas gamintojui ar pardavėjui parduoti savo produkcija kitoje pasaulio pusėje, taip patenkindami klientą. Logistika yra labai svarbi šiuolaikinėje ekonomikoje, dėl to yra svarbu išnagrinėti logistikos sistema.

Straipsnio tikslas. Išanalizuoti UAB „Tvintransus“ logistikos sistema ir jos funkcijas.

Darbo uždaviniai:

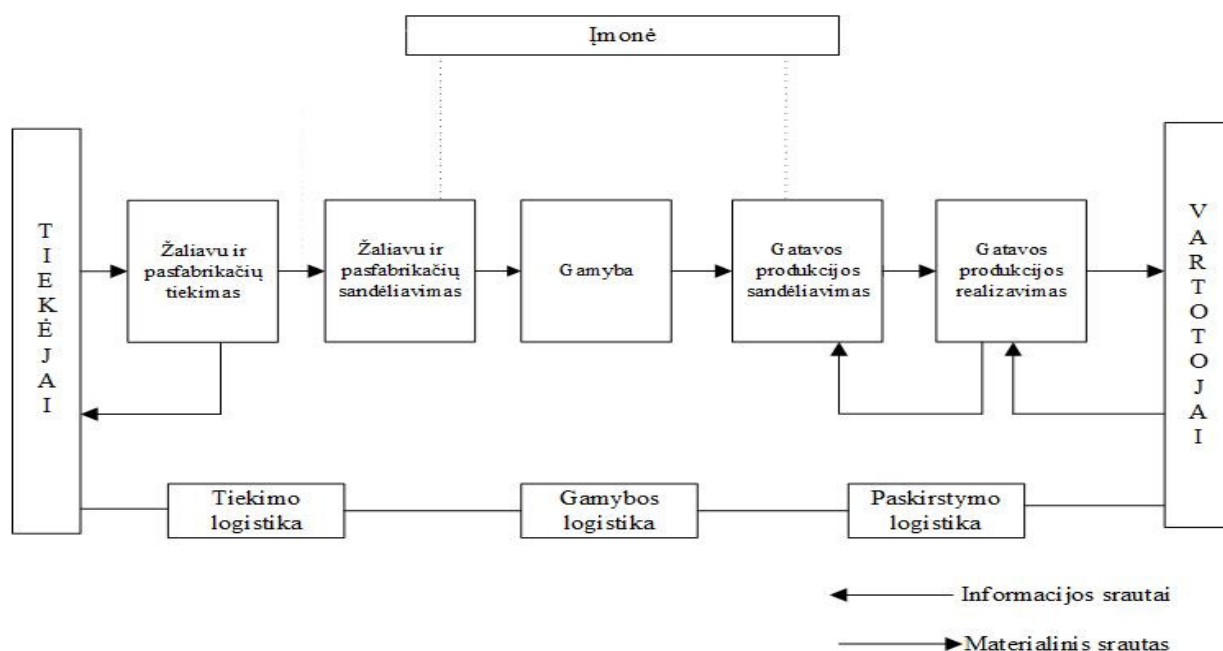
1. Išnagrinėti logistikos sistema ir jos funkcijas pagal mokslinę literatūrą.
2. Apibūdinti UAB „Tvintransus“ logistikos sistema ir jos funkcijas.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros analizė, anketinė apklausa.

Logistikos sistema

Įmonės kurios siekia aukšto vartotojų aptarnavimo lygio ir aukštos produktų kokybės panaudojant kuo mažiau išlaidų privalo naudoti logistika. Logistikos sistemos viena iš pagrindinių tikslų yra mažinti išlaidas. Tačiau, kas yra logistikos sistema?

Autorius A. Garalis (2003) rašo, kad logistikos sistema tai grandinė, per kuria nuo tiekėjo iki vartotojo juda prekių ir informacijos srautai. Logistikos sistema galima suprasti, kaip procesą kurio metu žaliavos yra sandėliuojamos, perdirbamos į produktą, ir paskirstomo vartotojams. Logistikos sistema yra sudaryta iš kelių veiklų: tiekimo logistika, gamybos logistika, paskirstymo logistika ir sandėliavimo logistika. Autoriai P. Kotler ir KL. Keller (2007) teigia, kad logistinės grandinės valdymas prasideda prieš žaliavų, medžiagų įsigijimą, jų pavertimą į galutinę prekę ir prekių paskirstymą į paskirties vietas. Kiekviena iš šių veiklų turi savo funkcijas ir uždavinius logistikos sistemoje, kurias jungia materialus ir informaciniai srautai. (žr. 1 pav.)

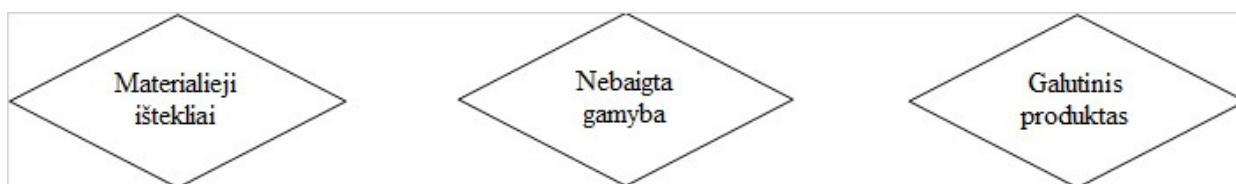

1 pav. Logistinė sistema

Modifikuota autoriaus remiantis (Garalis, A. 2003.)

Iš 1 paveikslo matyti, kad tiekimo logistika pagrindinė funkcija logistikos sistemoje tiekti žaliavas, medžiagas, pusfabrikačius, ir kitus reikalingus išteklius, kad galėtų veikti gamybos procesas. Gamybos logistika apima elementus susijusius su gamybos procesu: žaliavų, pusgaminų, pagalbinių detalių, komplektavimo detalių tiekimų įmonės viduje ir galutinio produkto perkėlimų į sandėlius. Sandėliavimo logistika jungia visas logistikos sritis, kurios pagrindinis uždavinys yra materialaus srauto judėjimo užtikrinimas. Paskirstymo logistika yra paskutinioji logistikos sistemos dalis kurios pagrindinis tikslas yra galutini produktą paskirstyti rinkoje. Visos šios veiklos turi savo tikslus ir uždavinius, tačiau jie turi turėti bendrą tikslą, kad logistikos sistema veiktų.

Materialus srautas vis kinta keliaujant per logistikos sistema. I. Meidutė (2012) teigia, kad materialus srautas logistikos sistemoje galima suskirstyti į tris dalis pagal jo padėtį sistemoje. (žr. 2 pav.)

2 pav. Materialaus srauto virsmas logistikos sistemoje

Modifikuota autoriaus remiantis (Meidutė, I. 2012.)

Materialieji ištekliai yra žaliavos, pusfabrikačiai, komplektuojamos dalys, atsarginės detalės ir medžiagos. Materialieji ištekliai yra logistikos grandinės pradžioje, prieš gamybos procesą. Nebaigta gamyba yra pusgaminiai ir nebaigta produkcija. Galutinis produktas tai produkcija kuri perėjo visa gamybos procesą ir yra paruošta transportuoti į rinką.

Autorius A. Garalis (2003) teigia, kad dėl įvairių lygių operacijų planavimo ir logistinės sistemos elementų analizės lėmė, kad logistinėje sistemoje buvo išskirtos dvi logistikos rūšys:

1. Makrologistika
2. Mikrologistika

Makrologistika apima elementus kurie yra už įmonės ribų. Pavyzdžiu makrologistika sprendžia klausimus susijusius su transporto rūšies ir transporto priemonės pasirinkimu, sandėlių išdėstymu, prekių pristatymu, gabenimo proceso organizavimu, žaliavų, medžiagų ir pusfabrikačių tiekimu, tiekėju ir vartotoju rinkos analize ir materialių srautų valdymu.

Mikrologistika apima elementus kurie yra įmonės viduje. Pavyzdžiui mikrologistika sprendžia klausimus susijusius su vidinėmis įmonės operacijomis, kaip transportavimo ir sandėliavimo operacijos, pakrovimo ir

iškrovimo operacijos bei kt. D. Bazaras (2005) teigia, kad mikrologistika užtikrina reikiamo materialaus srauto apimtį, kad prekių netrūktų ar nebūtų jų pertekliaus.

Logistinėje sistemoje labai didelė svarba turi transportavimas. Materialus srautas negali judėti be transporto. Transportas skirtas transportuoti materialu srautą galima suskirstyti į dvi grupes:

3. Transportavimas už įmonės ribų.
4. Transportavimas įmonės viduje.

Transportavimas už įmonės ribų tai kai materialus srautas nėra įmonės viduje. Tai apima materialijų išteklių transportavimo iki jų gavėjo (gamintojo). Tai apima transporto rūšies pasirinkimą, vežėją, maršrutą ir kita. Visais šiais klausimais rūpinasi tiekimo logistika, kad materialieji ištekliai pasiektų įmonę. Transportavimas įmonės viduje yra kai materialus srautas juda įmonėje. Pavyzdžiui iš įmonės sandėlių materialieji ištekliai juda į gamybos cechą ir iš jo galutinis produktas į paskirstymo sandėlius. Gamybos logistika rūpinasi materialaus srauto judėjimų įmonės viduje.

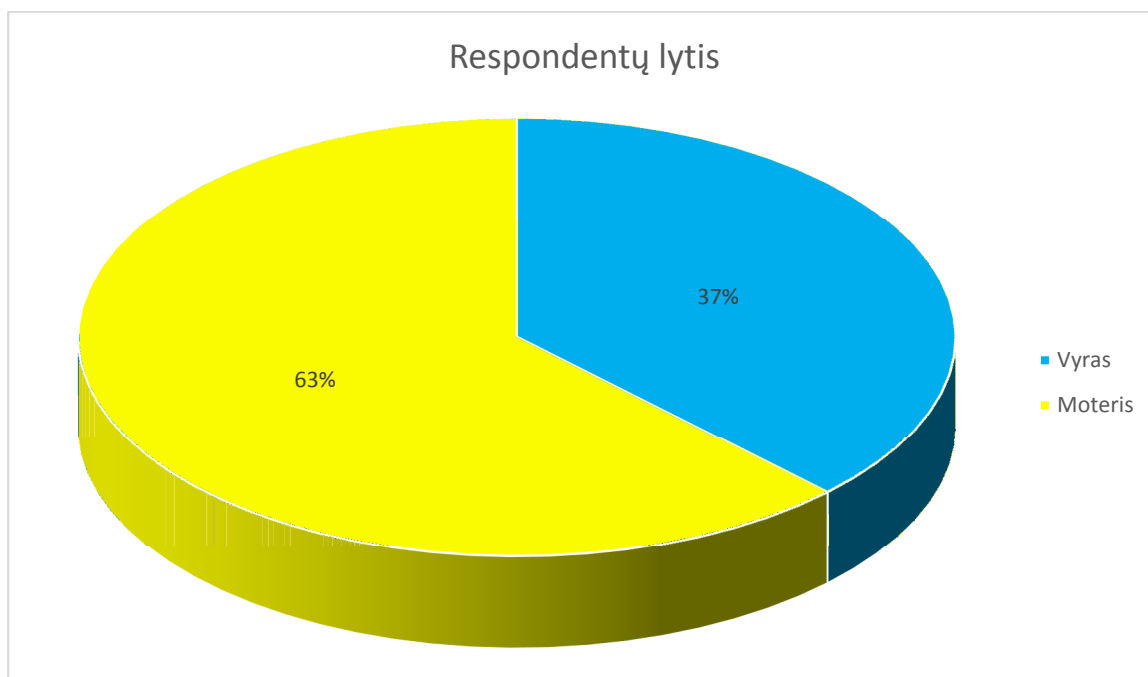
R. Palšaitis (2011) teigia, kad transportavimas yra gyvybiškai svarbi veikla, padedanti pristatyti keleivius ir krovinius į bet kuria pasaulio vietą. Taigi be transporto logistika negalėtų egzistuoti. Logistikoje yra išskiriamos penkios transporto rūšys: kelių transportas, jūrų transportas, oro transportas, geležinkelio transportas ir vamzdynai. Kiekviena iš šių transporto rūšių turi savo privalumus ir trūkumus. Kelių transportas yra daugiausiai naudojama transporto rūšys. Autorius A. Garalis (2003) teigia, kad kelių transporto didžiausias pranašumas yra manevringumas ir galimybė pristatyti „nuo durų iki durų“. Jūrų transportas yra labai paplitusi transporto rūšys. Autorius V. Paulauskas (2015) teigia, kad jūrų transportas yra mažiausiai apribotas palyginus su kitomis transporto rūšimis. Geležinkelio transportas yra apribotas geležinkelio plokčių, ilgų ir pasiekiamumu. Kelių transportas yra apribotas kelio plokčių, ašies apkrova, viaduko aukščiai ir panašiai. Oro transportas yra greičiausia transportavimo priemonė. Autorius J.A. Urbonas (2005) teigia, kad oro transportas turi kelias savybes: greitas transportavimo laikas tolimais atstumais, maža gabenamų krovinių apimtis ir aukštos transportavimo kainos.

Transporto dėka materialus srautas logistinėje grandinėje gali judėti pirmyn užtikrinant efektyvia logistikos veiklą. Logistinė grandinė yra sudaryta iš keleto veiklos rūšių, kurios sudaro logistikos grandinę.

UAB „Tvintransus“ logistikos sistemos ir jų funkcijų tyrimas

Atlikta anketinė apklausa, kurios tikslas išsiaiškinti bendrovės logistikos sistemą ir jos funkcijas UAB „Tvintransus“. Sudaryta anketa su 10 klausimų. Tyrimas atliktas internetiniame puslapyje www.apklausa.lt Straipsnyje pateikiame apklausos rezultatus.

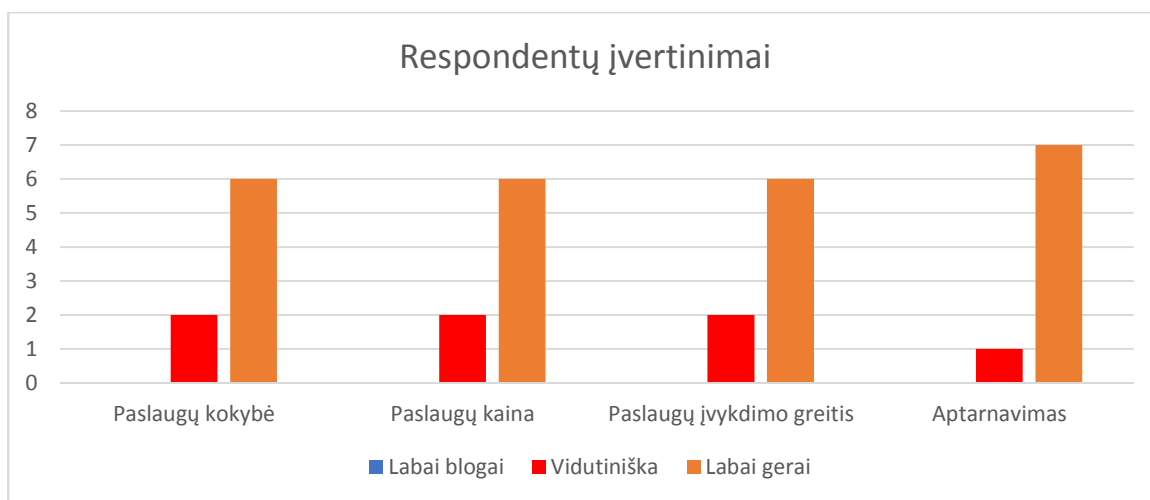
Pirmame klausime buvo paklausta respondentų lyties (3 pav.). 63 % respondentų yra moteris ir likę 37 % yra vyrai.

3 pav. Respondentų lytis

Sudaryta autoriaus remiantis tyrimo duomenimis

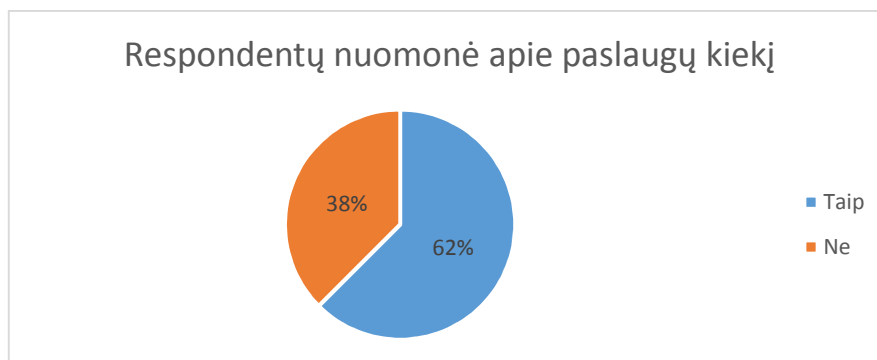
Kitame klausime respondentai paprašyti įvertinti UAB „Tvintransus“ veiklą (4 pav.). Paslaugų kokybė didžiąja dalimi buvo įvertinta labai gerai, tai parodo, kad respondentai yra patenkinti įmonės paslaugų kokybe. Tai reiškia, kad įmonei nereikia stengtis gerinti kokybės tik ją išlaikyti. Paslaugų kaina taip pat yra įvertinta teigiamai. Kadangi respondentams labiausiai aktualiausia yra kaina, geros kainos įvertinimas parodo, kad įmonės paslaugų kainos yra palankios vartotojams naudoti. Paslaugų įvykdymo taip pat buvo labai gerai įvertintas, tai reiškia, kad paslaugos yra greitai įvykdomos ir klientas yra patenkintas. Aptarnavimas buvo įvertintas labai pozityviai. Geras aptarnavimas sukuria gera įmonės įvaizdį, o geras įmonės įvaizdis padeda susirasti daugiau klientų ir partnerių. Kadangi visi aspektai buvo įvertinti labai gerai, galima teigti, kad įmonei nereikia daryti drastiškų keitimų, tik išlaikyti šiuos vertinimus.

4 pav. Respondentų įvertinimai

Sudaryta autoriaus, remiantis tyrimo duomenimis

Kitame klausime respondentai buvo apklausti ar pagal jų nuomone UAB „Tvintransus“ teikia pakankamai paslaugų (žr. 5 pav.). Didžioji dalis respondentų 62 % teigia, kad UAB „Tvintransus“ teikia pakankamai paslaugų, o 38 % teigia, kad įmonė galėtų teikti didesnę paslaugų kiekį. Kadangi įmonė daugiausia užsiima veikla susijusia su vandens transportu, tai ne nuostabu, kad yra klientų ir darbuotojų, kurie nori dirbti ir su kitomis transporto veiklomis, tokiomis kaip geležinkelio, oro ar kelių transportu. Vadovaujantis 8 pav. duomenimis, galima teigti, kad nors ir didžioji dalis darbuotojų ir klientų yra patenkinti šiuolaikine veikla, vis dėl to reikia plėsti veiklos perspektyvą.

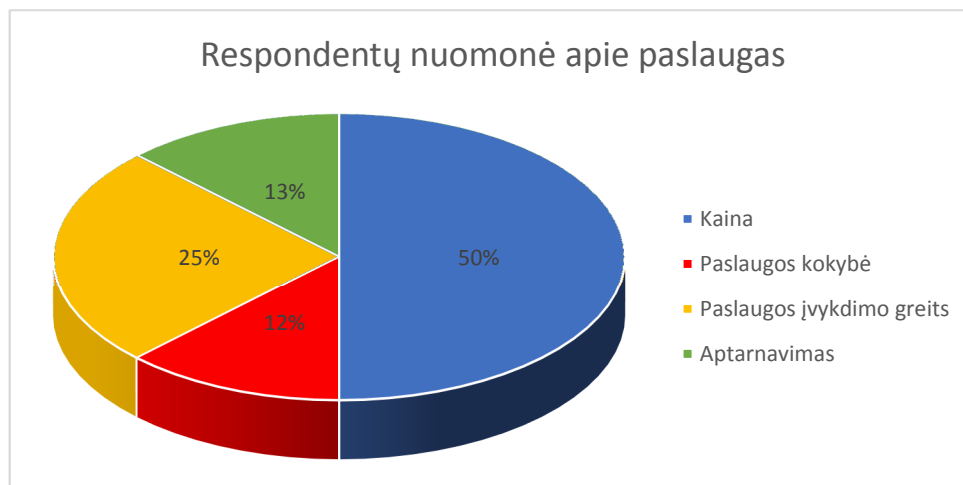

5 pav. Respondentų nuomonė apie paslaugų kiekį

Sudaryta autoriaus remiantis tyrimo duomenimis

Kitame klausime respondentų buvo paklausta pagal jų nuomone kas jiems yra svarbiausia užsisakant paslaugas (6 pav.). Pagal duomenis 50 % respondentų svarbiausia yra paslaugos kaina, 25 % paslaugos įvykdymo greitis, 13 % aptarnavimas ir 12 % paslaugos kokybė. Šis respondentų pasiskirstymas gali reikšti, kad respondentų nuomonė apie paslaugas yra panaši, kaip vartotojų nuomonė apie prekes. Ši teiginį ypač patvirtina 50

% respondentų kuriems aktualiausia yra kaina. Dėl to galima teigti, kad respondentams yra aktualiausia paslaugų kaina, kaip vartotojams yra aktualiausia prekių kaina.

6 pav. Respondentų nuomonė apie paslaugas
Sudaryta autoriaus remiantis tyrimo duomenimis

Išanalizavus surinktus duomenys galima teigti, kad UAB „Tvintransus“ yra įmonė, kuri teikia paslaugas su gera kaina, vidutinišku aptarnavimo lygiu, paslaugų kokybė yra labai gera ir teikia pakankamai dideli paslaugų asortimento kiekį kurio užtenką patenkinti klientų poreikius.

Išvados

Apibendrinant straipsnį galima teigti, kad logistikos sistema tai procesas kurio metu žaliavos, pusfabrikačiai, medžiagos ir paslaugos **keliauja iš tiekėjo iki gamintojo kur jos yra perdirbamos į produktus, kurie vėliau keliauja pas galutinį vartotoją. Taip pat** galima teigti, kad logistikos sistemos funkcijos yra atskiros logistikos grandinės šakos, kurios turi savo uždavinius ir tikslus, tačiau tik šių funkcijų bendradarbiavimas gali užtikrinti logistikos grandinės funkcionavimą.

LITERATŪRA

1. Bazaras, D. (2005). Įvadas į logistiką. Vilnius: Technika.
2. Garalis, A. (2003). Logistika bendrieji pagrindai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
3. Kotler, P., Keller, K.L. (2007). Marketingo valdymo pagrindai. Klaipėda: Logitema.
4. Palšaitis, R. (2011). Tarptautinio verslo transportinis logistinis aptarnavimas. Vilnius: Technika.
5. Meidutė, I. (2012). Logistikos sistema. Vilnius: Technika.
6. Urbonas, J.A. (2005). Tarptautinė logistika teorija ir praktika. Kaunas: Technologija.

LOGISTICS SYSTEM AND DESCRIPTION OF IT'S FUNCTIONS UAB "TVINTRANSUS"

Summary

A logistics system or otherwise known as supply chain is a system of organizations, people, activities, information, and resources involved in moving a product or service from supplier to customer. Supply chain activities involve the transformation of natural resources, raw materials, and components into a finished product that is delivered to the end customer. The article discusses the significance of logistic system's and their functions. UAB "Tvintransus" carried out an investigation on logistic system and description of its's functions. The investigation showed that company that provides services with good price, average service level, service quality is very good and provides a sufficiently large range of services sufficient to satisfy customer needs.

EKSTREMALUS TURIZMO ANALIZĖ VILNIAUS RAJONE

Gabija Pociūtė

Lietuvos verslo kolegija

Lekt. Marija Šimonelienė

Anotacija

Šiame straipsnyje yra gilinamasi į žmonių nuomonę apie ekstremalųjį turizmą, įvairias pramogas, kurios gali būti patiriamos tiek ore, vandenyje ar sausumoje. Atsižvelgiant į žmonių nuomonę įvairiais, su ekstremaliu turizmu susijusiais klausimais yra analizuojama ekstremalių paslaugų rinkos padėtis šiandieninėje visuomenėje. Apžvelgiama pasiūla bei paklausa.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: ekstremalu, pramogos, turizmas, Vilnius.

Įvadas

Ekstremalus turizmas yra viena iš naujausių turizmo rūšių, nors mokslinėje literatūroje jis nėra nei vieningai apibrėžtas, nei pakankamai ištirtas. Ekstremalus turizmas Lietuvoje ir Vilniaus rajone yra, kadangi vyrauja požiūris, jog neverta vystyti ekstremalaus turizmo, dėl itin siauros rinkos, žmonių skeptiškos nuomonės bei rizikos faktorių, kurie kartais reikalauja specialaus dalyvių pasirengimo, ir taip sumažina žmonių, galinčių dalyvauti ekstremalaus turizmo veiklose. Dėl šios srities mažo žinomumo ir ištirtumo šis darbas puikiai tiktų susipažinti ir patyrinėti ekstremalųjį turizmą, kuris teoriškai daugiausiai galimybių plėstis ir vystytis turi Vilniaus rajone.

Straipsnio objektas: Ekstremalus turizmas Vilniaus rajone.

Straipsnio tikslas: Išanalizuoti ekstremalaus turizmo padėtį Vilniaus rajone.

Straipsnio uždaviniai:

1. Susipažinti su ekstremalaus turizmo samprata ir rūšimis.
2. Apžvelgti ekstremalaus turizmo pasiūlymus Vilniaus rajone.
3. Aptarti tyrimo rezultatus ir pateikti išvadas.

Straipsnio tyrimo metodas: anketinė apklausa

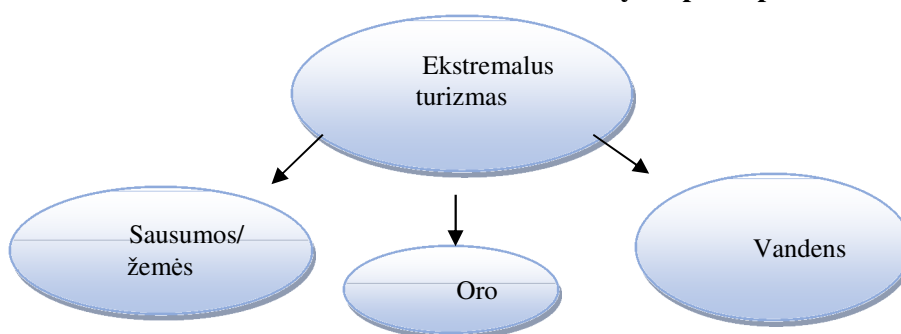
Turizmo samprata ir rūšys

Turizmas – tai kompleksinė sritis, kurią sudaro daugybė rūšių: verslo turizmas, profesinis turizmas, laisvalaikio ir pramogų turizmas, pažintinis kultūrinis turizmas, sportinis turizmas, kaimo turizmas, gydomasis turizmas (Armaitienė A. ir kt. (2002), p. 82). Norint sparčiai vystyti turizmo industriją vien kelionių į turistų populiariausias šalis, aplankant populiariausius objektus ar vykstant į populiariausias ekskursijas paprasčiausiai nebepakanka, žmonėms reikia naujovių, įdomybių, nematytų dalykų. Būtent todėl atsiranda naujų turizmo rūšių: eksperimentinis, darnus, alternatyvus, teisingumo ir kitų.

Išnagrinėjus daugelio autorių siūlomus apibrėžimus, tiksliausiai ekstremalųjį turizmą apibūdina B. D. Weaver ir L. Lawton (Weaver B. D., Lawton L. (2006) p. 26), jie teigia, kad tai yra nišinė turizmo forma, kurios esmė – kelionės į pavojingas vietas arba pavojingų veiksmų atlikimas. Kiti autoriai įvardina atskiras ekstremalaus turizmo dedamąsias dalis.

Kalbant apie turizmo rūšis, tikslingiausia būtų jas skirstyti pagal tai, kur yra atliekama ekstremali veikla, pvz.: šuoliai su parašiotu, sklandymas ir kt. Veiklas būtų galima priskirti prie ekstremalaus oro pramogų. Alpinizmą, slidinėjimą, džipų bei bagių safarij – ekstremalias sausumos pramogas. Ir t. t. O pramogos vandenyje, pvz. plaukimą banglente, būtų galima priskirti ekstremalioms vandens pramogoms. Visa tai pavaizduota paveikslėlyje žemiau.

Ekstremalaus turizmo skirstymo principas

1 pav. Ekstremalaus turizmo skirstymo principas

*Šaltinis: sudarytas autorės

Ekstremalaus turizmo veiklomis galima būtų įvardinti:

- Alpinizmas;
- Speleologija; (*mokslas, tyrinėjantis natūralius urvus, olas, ertmes, plyšius ir viską, kas su jais susiję.*)
- Skraidymas jėgos aitvarais;
- Buriavimas;
- Šokinėjimas su parašiutais,
- Šuolis su virve;
- Raftingai;
- Plaukiojimas vandens padangomis;
- Šuoliai į vandenį iš aukštai;
- Džipų/bagių safaris;
- Slidinėjimas;
- Siaubo kambariai;
- Ir kt.

Ekstremalaus turizmo paklausa Vilniuje ir jį stabdantys veiksniai

Vilnius – didžiausias Lietuvos miestas, todėl jame ir aplink jį turėtų būti daugiausiai ekstremalių pramogų pasiūlymų. Įvairiose svetainėse bei *vilnius-tourism* puslapyje, populiariausios siūlomos pramogos yra sausumos pramogos: kartingai, bagiai bei vairavimas bekele (off-road). Taip pat gausu pasiūlymų praleisti laiką pabėgimo, galvosūkių kambariuose, dažasvydyje ar šratasvydyje. Šias pramogas galima rasti pačiame Vilniaus mieste. Vandens pramogų pasiūlymų – kur kas mažiau, taip greičiausiai yra todėl, kad Vilniaus mieste ir jo apylinkėse vandens telkinių, kuriuos galima būtų panaudoti ekstremalioms pramogoms, nėra gausu. Todėl ir siūlomų vandens pramogų yra mažiau. Tačiau vis dėl to populiariausios jų yra batutų parkas ant vandens, plaukimas vandenlente bei nardymas ir kt. Paskutiniosios rūšies – oro pramogos, būtų galima vadinti bene ekstremaliausiomis iš visų. Jų pasiūlą taip nėra maža, tačiau tokios pramogos labiau randasi aplink Vilnių, kadangi reikalingi dideli plotai bei įvairi technika. Daugiausiai siūlomi yra skrydžiai oro balionu, šuoliai parašutu, šuoliai su virve ir kt.

Žinoma, dėl geografinės, Vilniaus ir visos Lietuvos, padėties, kai kurių ekstremalaus turizmo pramogų vykdyti neįmanoma, pvz., alpinizmo, tačiau pasiūlyta alternatyvą – laipiojimas akmenų sienelėmis.

Taip pat, didelę įtaką ekstremaliajam sportui gali daryti ir verslo sezoniškumas. Kadangi Lietuvoje turime 4 metų laikus, šaltuoju laikotarpiu vandens bei oro ekstremalus sportas negali būti vykdomas, taip pat stipriai ribojamos ir sausumos pramogos.

Tyrimo metodologija, eiga ir rezultatai

Ši apklausa skirta išsiaiškinti ekstremalaus turizmo žinomumą Vilniaus rajone, paslaugų kokybę ir kiekybę, žmonių nuomones bei patirtis. Apklausa anoniminė. Klausimai sudaryti remiantis teorine šio darbo dalimi. Klausimai formuojami su atsakymų variantais ir galimybe pridėti savo atsakymą, kad respondentams nekiltų sunkumų išreikšti savo nuomonę.

Tyrimo metu buvo užpildytos anoniminės anketos, kuriose buvo užduodami įvairūs klausimai apie ekstremalias pramogas Vilniaus rajone. Lyties, amžiaus bei socialinės padėties įvairovė lėmė galimybę apžvelgti respondentų patirtis bei nuomones iš įvairių pozicijų.

Apklausoje dalyvavusių respondentų amžius buvo skirstomas intervalais. 4 respondentų amžius buvo mažesnis nei 18 metų (20 proc.), 5 respondentai – 18–25 metų (25 proc.), 2 respondentai – 25–35 metų (10 proc.), 6 respondentai – 35–45 metų (30 proc.), 1 respondentas – 45–60 metų (5 proc.) ir 2 respondentai buvo virš 60 metų. (10 proc.). Matome, kad daugiausiai respondentų buvo 35–45 metų amžiaus (30 proc.) bei 18–25 metų amžiaus (25 proc.). Todėl drąsiai galima teigti, kad duomenys rinkti iš daugiau nei vienos ar dviejų amžiaus grupių, duoda tikslesnius rezultatus bei įvairaus amžiaus žmonių įvairias nuomones.

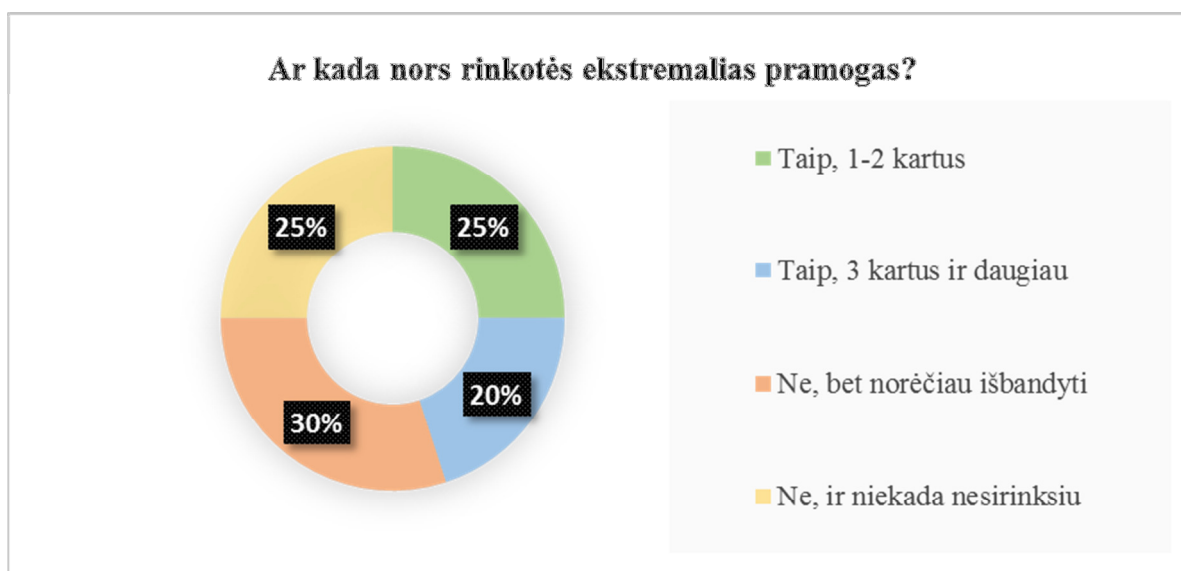
1 lentelė

Respondentų amžius

Amžius	Dažnis	Sukauptasis dažnis	Santykinis dažnis	Sukauptasis santykinis dažnis	Procentinė išraiška (%)
<18 m.	4	4	4/20	4/20	20 %
18–25 m.	5	9	5/20	9/20	25 %
25–35 m.	2	11	2/20	11/20	10 %
35–45 m.	6	17	6/20	17/20	30 %
45–60 m.	1	18	1/20	18/20	5 %
>60 m.	2	20	2/20	20/20	10 %

*Šaltinis: sudarytas autorės

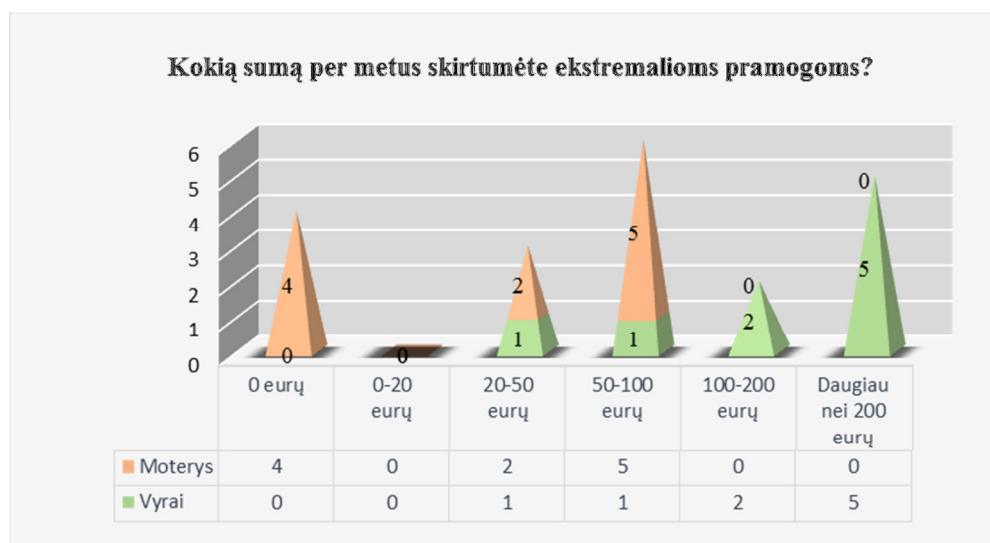
Paklausus respondentų, ar jie kada nors rinkosi ekstremalias pramogas, atsakymai pasiskirstė panašiai, nėra labai populiarių atsakymų ir atvirkščiai. 30 % respondentų teigia, kad niekada nesirinko ekstremalių pramogų, bet yra pasiryžę jas išbandyti, tarp jų yra 3 vyrai ir 3 moterys. Po lygiai respondentų skaičiaus sulaukė atsakymai yra tokie: 5 respondentai, iš kurių 3 moterys ir 2 vyrai, teigė, kad jau yra išbandę ekstremalias pramogas (25 %), taip pat 5 respondentai teigė, kad niekada nebandė, bet ir nenorėtų išbandyti, šį atsakymų variantą pasirinko 4 moterys ir 1 vyras (25 %), tai parodo, kad moterys yra kur kas mažiau susidomėjusios ekstremaliomis pramogomis bei dėl asmeninių priežasčių (požiūrio, baimių ar kt.) niekada jų nedrįstų net pabandyti. Na ir mažiausiai respondentų (4) teigė, kad jie jau yra išbandę ekstremalias pramogas.

1 pav. Klausimas: Ar kada nors rinkotės ekstremalias pramogas?

*Šaltinis: sudarytas autorės

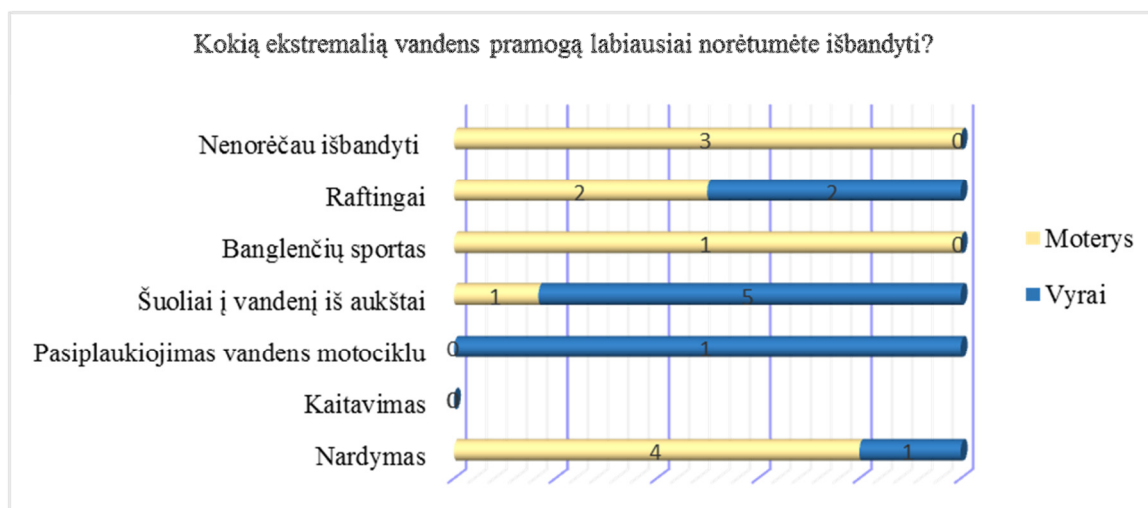
Respondentų atsakymai į klausimą „Kokią sumą per metus skirtumėte ekstremalioms pramogoms“ yra pasiskirstę labai įdomiai. Pirmoje pusėje, ties mažesnėmis pinigų sumomis, dominuoja moterys: 4 respondentės ekstremalioms pramogoms skirtų 0 eurų per metus (20 %), tai šiek tiek šokiruoja, taip pat iš šių 4 respondenčių 3 moterys į klausimą „Ar kada nors rinkotės ekstremalias pramogas?“ teigė, kad nesirinko ir niekada nesirinks. Nuo 0 iki 20 eurų sumos per metus ekstremalioms pramogoms neskirtų nei vyrai, nei moterys (0 %), tai leidžia daryti išvadą, kad respondentai geriau neskirtų pinigų išvis arba skirtų didesnę nei 20 eurų sumą ekstremalioms pramogoms. Nuo 20–50 eurų sumą skirtų tik 1 vyras ir 2 moterys (15 % respondentų). Nuo 50–100 eurų sumą skirtų 25 % moterų ir 5 % vyrų. 2 respondantai vyrai ekstremalioms pramogoms skirtų nuo 100–200 eurų, o dar daugiau – daugiau kaip 200 eurų skirtų 5 respondantai vyrai (25 %). Atsižvelgiant į šiuos rezultatus būtų galima teigti, kad vyrai yra linkę skirti didesnę sumą ekstremalioms pramogoms nei moterys, taip pat galima spręsti, kad vyrams šios pramogos yra reikšmingesnės ir jie yra labiau pasiryžę jas išbandyti.

2 pav. Klausimas: Kokią sumą per metus skirtumėte ekstremalioms pramogoms?

**Šaltinis: sudarytas autorės*

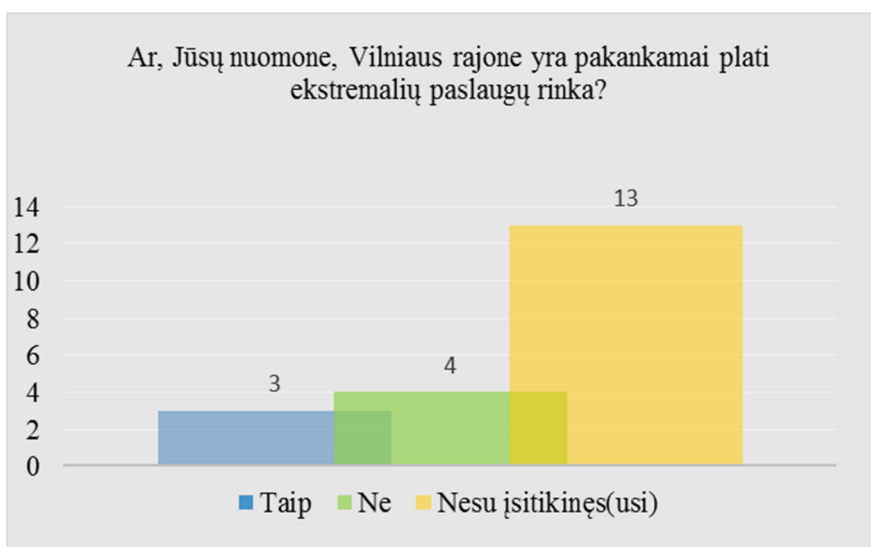
Daugiausiai populiarumo į klausimą, kokią ekstremalią vandens pramogą pasirinktų, susilaukė šuoliai į vandenį iš aukščio, juos rinkosi 6 respondantai, iš kurių 25 % vyrų ir 5 % moterų. Nardymas taip pat gan norima išmėginti ekstremalaus sporto šaka, ją rinkosi 25 % respondentų, iš kurių 4 moterys ir 1 vyras. Matoma, kad moterys labiau prijaucia nardymui, o vyrai šuoliams iš aukštai. 4 respondantai, tarp kurių 2 vyrai ir 2 moterys, rinkosi raftingus (20 %). 3 respondentės teigė, kad išvis nenorėtų išbandyti nei vienos pramogos. Banglenčių sportu susidomėjo 1 moteris (5 %), o pasiplaukiojimu vandens motociklu 1 vyras (5 %). Taip pat kaitavimo pramoga susilaukė mažiausiai dėmesio, jos labiausiai išbandyti nenorėtų niekas. Iš šių rezultatų būtų galima spręsti, kad moterys yra kur kas konservatyvesnės nei vyrai ir nedrįsta rinktis šių pramogų arba renkasi kuo saugesnes ir ne tokias ekstremalias pramogas, kaip kitos.

3 pav. Klausimas: Kokią ekstremalią vandens pramogą labiausiai norėtumėte išbandyti?

*Šaltinis: sudarytas autorės

Kalbant apie Vilniuje esančių ekstremalių paslaugų rinką, 13 respondentų teigė, kad jie nėra įsitikinę, ar Vilniaus rajone yra pakankamai plati ekstremalių paslaugų rinka. Tai reiškia, kad 65 % apklaustųjų nėra tikri dėl siūlomų pramogų gausos. 4 respondantai mano, kad Vilniuje nėra plačios ekstremalių paslaugų rinkos. Ir pats mažiausias procentas respondentų – 15 % teigė, kad jų manymu, yra pakankamai plati ekstremalių paslaugų rinka. Iš to galima daryti išvadą, kad apklaustieji arba nesidomi šia pramogų sritimi, arba informacijos apie siūlomas pramogas Vilniaus rajone yra per mažai.

4 pav. Klausimas: Ar, Jūsų nuomone, Vilniaus rajone yra pakankamai plati ekstremalių paslaugų rinka?

*Šaltinis: sudarytas autorės

Išvados

Taigi, apibendrinant būtų galima teigti, kad žmonės arba nėra gerai informuoti apie šias teikiamas paslaugas, arba jie tiesiog nesidomi tokiomis paslaugomis. Mano nuomone, pasiūla yra nemaža ir tai parodo daugybė pasiūlymų bei akcijų internete. Įvairūs internetiniai puslapiai, tokie kaip *laisvalaikiodovanos.lt*, *puikidovana.lt*, *geradovana.lt* ir kt. leidžia teigti, jog daugiausia ekstremalių pramogų yra išbandoma, kuomet gaunamas dovanų kuponas.

Taip pat ekstremalaus turizmo verslo plėtrą riboja įvairūs veiksniai, tokie kaip: sezoniškumas, siaura rinkos niša, itin subtilus pramogos jausmo pojūtis. Neabejotinai, daugelis žmonių atsisako tokių pramogų dėl aukštos kainos, todėl ši turizmo rūšys turėtų labiau orientuotis į didesnes nei vidutines pajamas gaunančius žmones. Žinoma, įvairios vidinės baimės, pvz., aukščio, žmonės gąsdina išbandyti šią sritį. Svarbu paminėti, kad Lietuva

nėra itin žymi dėl savo siūlomų ekstremalių paslaugų, tačiau potencialas yra, jas reikėtų labiau reklamuoti bei kviesti išbandyti.

Literatūra

1. Armaitienė A., Grecevičius P. ir kt. (2002) Turizmas. Kaunas: Kauno kolegijos leidybos centras. – 47 p., 82 p. 317 p.
2. Weaver, B. D., Lawton L. (2006) Tourism Management. Milton. – 26–504 p.
3. <http://www.vilnius-tourism.lt/ka-veikti/aktyvus-poilsis/>
4. <https://paslaugos.lt/ekstremalios-pramogos/vilniaus-rajone>
5. <http://activetrips.lt>

EXTREME TOURISM SERVICES DEVELOPMENT

S u m m a r y

This article analyzes extreme tourism in Vilnius region. The survey showed that people lack information about the existing extreme tourism market and this sphere is for people with higher than average income. Results showed that women are most likely to choose less dangerous entertainment than men.

VADOVAVIMO ĮTAKA UAB „REXVITA“ REZULTATAMS

Gabrielė Šiaulytė, Robertas Šnaidaraitis, Justas Mesonis

Lietuvos Verslo kolegija

Doc. dr. Jurgita Martinkienė

Anotacija

Šiame straipsnyje aptariama vadovavimo stiliai ir jų įtaką įmonės rezultatams. Analizuojant literatūros šaltinius išsiaiškinta, kokie yra vadovavimo stiliai, kokie jų bruožai ir kokią poveikį daro kiekvienas iš jų.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: vadovavimas, stilius, organizacija, valdymas.

Įvadas

Valdymo būtinumas egzistavo visais laikais. „Garsiosios Egipto piramidės ir kiti gilioje senovėje žmonijos sukurti stebuklai galėjo atsirasti tik koordinuotų, organizuotų pastangų pasėkoje. Dabartiniu metu išsivysčiusiose Vakarų šalyse santykis tarp darbininkų ir valdančiojo personalo yra, o ateityje kai kuriose srityse laukiamas“.

Taigi: „vadovo vaidmuo organizacinėje veikloje, atliekant įvairius darbus yra ypatingas ir labai svarbus, o taip pat ir nelengvas bei reikalaujantis be galo didelės atsakomybės. Ne kiekvienas žmogus gali vadovauti. Būti geru vadovu reikia sugebėti; tai reikalauja daug darbo, pastangų ir laiko“.

Ypatingai dabar sparčiai keičiantis rinkai ir aplinkos sąlygoms, sugebėjimas sėkmingai vadovauti organizacijai yra labai svarbus veiksnys. Vadovavimas yra viena iš pagrindinių vadovo funkcijų, kurios padeda darbuotojams suprasti įmonės tikslus ir kaip jų pasiekti. Literatūros šaltiniuose pateikiamos įvairios vadovavimo stiliaus rūšys, jų privalumai ir trūkumai. tačiau apibendrintai smulkiau aptarsime pagrindinius literatūroje minimus vadovavimo stilius: autoritarinį, demokratinį, liberalųjį, įtikinėjantį, konsultuojantį.

Straipsnio objektas – vadovavimo įtaką įmonės rezultatams.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti vadovavimo stilius, jų sampratą ir įtaką.

Uždaviniai:

1. Išanalizuoti mokslinę literatūrą
2. Aptarti vadovavimo stilių sampratą ir įtaką.

Tyrimo metodai: literatūros šaltinių analizė.

Vadovavimo stilių teorinė analizė

Autoritarinis vadovavimo stilius

Apie vadovavimo stilius rašo daug mokslininkų. L. Rimkutės nuomone (2010), vadovavimo stiliai pasižymi tam tikromis tik jiems būdingomis savybėmis ir taikomi esant skirtingoms aplinkybėms.

„Autoritarinis valdymo stilius pasižymi stipria valdymo centralizacija, visos valdžios koncentracija vienoje rankose, sprendžiant ne tik pačias sudėtingiausias užduotis bet ir gana paprastas problemas. Šis vadovavimo stilius visiškai nevertina pavaldinių savarankiškumo, iniciatyvumo, reiklumo sau ir kitiems, vadovas nuolat stengiasi primesti savo nuomonę. Iš jų reikalaujama besąlygiško paklusnumo vykdam įsakymus ir stengiamasi griežtai kontroliuoti pavaldinių darbą ir kiekvieną veiklos etapą“ (R. Vanagas, L. Vyšniauskienė, 2012).

Šis vadovavimo stilius remiasi prielaida, kad žmonės iš prigimties yra tingūs ir neatsakingi. Norimų rezultatų galima pasiekti tik juos skatinant, grasinant ir baudžiant. „Vadovas sąmoningai riboja kontaktus su pavaldiniais. Santykiai ypač oficialūs. Toks vadovas geriausia pavaldinių paklusnumo ugdymo priemone laiko įsakymą. Nevertinamas darbuotojų savarankiškumas, iniciatyva“. Santykiuose su pavaldiniais jis nemandagus, net grubus, tačiau labai dažnai nuolankus bendraudamas su viršininkais ar žmonėmis, kurie jam gali būti naudingi. To pasekmė - įmonėje dažna darbuotojų kaita ir pasyvumas. Vadovas nepakenčia prieštaravimų, kritikos, nors pats mėgsta kritikuoti. Apie padėtį įmonėje pavaldiniai neinformuojami. Mėgstama vadovo frazė: „Jūs privalote – aš jums už tai moku“. Tokio darbo stiliaus vadovui būdingas pagarbos pavaldiniams trūkumas. Autoritarinio vadovavimo pagrindinis trūkumas – bet kokia darbuotojų rodoma iniciatyva yra apribojama. Darbuotojai, kurie turi idėjų ir yra kūrybingi paverčiami paprastais vykdytojais. „Autokratiškumas – pagrindinė gamybinių konfliktų priežastis. Autokrato pretendavimas į kompetentingumą visais klausimais sukelia chaosą ir neigiamai veikia darbo efektyvumą“. Vadovas pasirinkęs šį vadovavimo stilių aplink save sudaro priešišką atmosferą, kuri ilgainiui daro poveikį jam pačiam ir įmonės darbuotojams, nes jiems įmonės interesai tampa svetimi.

Demokratinis vadovavimo stilius

Demokratiškas vadovas skirtingai negu autoritarinis gerbia savo darbuotojus ir remiasi jų sugebėjimais. Šio vadovavimo stiliaus vadovas yra linkęs klausimus spręsti atsiklausiant kitų nuomonės, taip pat skatina darbuotojų iniciatyvą, suteikia galimybę dirbti savarankiškai ir be spaudimo. Kaip teigia A. Dromantaitė ir A. G. Raišienė (2012), vadovas demokratas pats sprendžia tik itin svarbius reikalus, visą kitą palieka nuspręsti kolektyvui, taip demokratinio stiliaus vadovavimas darbuotojams suteikia galimybę detaliau suvokti sprendžiamos problemos esmę.

Toks vadovas tinkamai reaguoja į kritiką ir į ją atsižvelgia, ragina pavaldinių iniciatyvą, savarankiškumą, siekia, kad įmonės tikslai taptų ir darbuotojų tikslais. „Mėgstama frazė: „Jūs turite teisę spręsti patys“. Šis vadovavimo stilius leidžia panaudoti darbuotojų intelektualinį ir profesinį potencialą bei suteikia galimybę tobulėti. Vadovas demokratas nekontroliuoja pavaldinių smulkmeniškai, tačiau yra nuolat informuojamas apie veiklos eigą. Su pavaldiniais bendrauja pagarbiai, mandagiai, taktiškai, atsižvelgia į darbuotojo interesus. Jis neatsiribojęs nuo kolektyvo, o atvirkščiai, jaučiasi kaip bendradarbis. Tas lemia autoriteto stiprėjimą, pagarbą bei pasitikėjimą juo. Tačiau demokratinis vadovas turi ir savų trūkumų, dėl daugybės kolektyviai sprendžiamų net antraeilių klausimų gali užsitęsti pasitarimai ar posėdžiai, o tai neigiamai veikia ir trikdo visos įmonės ar organizacijos darbą. Sugaištama daugiau laiko užduotims atlikti, nes vadovas daugiau investuoja laiko į darbą su žmonėmis, mažiau – užduočiai.

Liberalusis vadovavimo stilius

„Liberalus arba kitaip vadinamas anarchinis vadovavimo stilius. „Šiam valdymo stiliui būdingas minimalus vadovo kišimasis į pavaldinių veiklą. Vadovas liberalas nedemonstruoja savo valdžios, nes nepasitiki savo kompetencija. Toks vadovas atsargiai priima sprendimus, mėgsta papunkčiui vadovautis įsakymais, instrukcijomis. Vadovui liberalui sunku įsakinėti, kontroliuoti pavaldinius, jo nurodymai dažnai primena prašymus“ (R. Vanagas, L. Vyšniauskienė, 2012)

Pats yra neaktyvus, veikia nenuosekliai, lengva jį paveikti iš šalies, linkęs prisitaikyti prie aplinkybių. „Todėl sakoma, kad liberalą vadovą dažnai valdo pavaldiniai ir aplinkybės. Gamybiniai klausimai svarstomi formaliai, nes jų įvykdymas priklauso nuo pavaldinių iniciatyvos. Vadovas visada išklauso kritiką, tačiau pats nesugeba nieko keisti. Jis nereiklus, nesugeba apginti savo nuomonės, neturi polinkio organizaciniam darbui, nereguliariai kontroliuoja kolektyvą. Toks vadovas nesiekia karjeros, savo užimamą vietą pasiruošęs užleisti geriau paruoštam specialistui. Stengdamasis sutvirtinti savo autoritetą, liberalas dažnai bando įsiteikti pavaldiniams, suteikia jiems privilegijų, nepagrįstai moka premijas, dalija neįvykdomus pažadus, atidėlioja būtiną darbuotojo atleidimą. Šis vadovavimo stilius netinka sudėtingoms ir dinamiškoms gamybos sąlygoms“. Pastebėtas ryšys vadovavimo stiliaus su vadovo išsilavinimu bei darbo stažu. Kuo aukštesnis išsilavinimas, tuo labiau vadovas linkęs valdyti demokratiškai. Ta pati priklausomybė ir nuo stažo. Liberalaus vadovavimo stiliaus neigiama ypatybė – nerūpestingumas. Vadovas būdamas ne konfliktiška asmenybė, leidžia sau nusišalinti nuo personalo motyvavimo, valdymas remiasi asmeniniais prašymais ir įkalbinėjimais. Valdant liberaliam vadovui gali susiformuoti darbuotojų grupės, kurios gali konkuruoti dėl viršininkui daromos įtakos norėdami gauti privilegijų.

Įtikinėjantis vadovavimo stilius

„Įtikinėjantis vadovavimo stilius iš vadovo reikalauja daug daugiau sugebėjimų ir pastangų, negu paprasto įsakymo davimas. Čia labai svarbi paties vadovo asmenybė – dažnai bandymai įtikinti baigiasi nesėkme ne todėl, kad pavaldinys iš principo nepritarė siūlomai idėjai, o todėl, kad jam paprasčiausiai nepatinka pats ją siūlantis asmuo. Naudodamas įtikinimą, vadovas pripažįsta, kad tam tikra dalimi yra priklausomas nuo pavaldinių. Todėl, net ir turėdamas formalius įgaliojimus daryti konkrečius veiksmus be pavaldinių sutikimo, jis stengiasi išklausti jų nuomos bei išaiškinti, kodėl pokyčiai ar veiksmai yra reikalingi. Tačiau bene svarbiausia sėkmingo įtikinimo sąlyga yra sugebėjimas palenkėti žmones priimti siūlomą požiūrį“ (Bataitienė-Augonė A. 2009, p. 12).

Konsultuojantis vadovavimo stilius

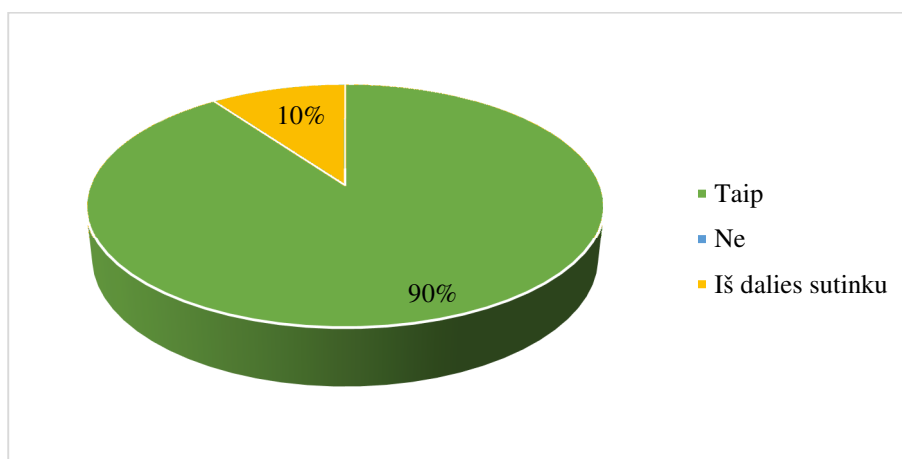
„Konsultuojančiame (kooperatiniame) vadovavimo stiliuje vienas svarbiausių bruožų, kad darbuotojai įtraukiami į valdymą, t. y. bendradarbiai traktuojami kaip partneriai ir ypač akcentuojamas bendradarbiavimas siekiant bendro tikslo. Vadovas supranta, kad vienas jis negali pasiekti organizacijos tikslų, kad nemaža sėkmės dalis priklauso nuo bendradarbių, todėl jis yra pasiruošęs deleguoti dalį savo darbų, stengiasi bendradarbiavimą grįsti savitarpio pagalba, o ne baismėmis. Šis vadovavimo stilius labai aktyvina darbuotojus, leidžia atsiskleisti jų

potencialui, realizuoti jų augimo siekius. Tačiau negalima nematyti ir šio stiliaus trūkumų – dažniausiai sprendimui priimti reikia daugiau laiko, jie dažnai nepakankamai kryptingi. Taip atsitinka dėl to, kad išsiaiškinti nuomonių skirtumui visada reikia laiko“ (Bataitienė-Augonė A. 2009, p. 13).

Tyrimo metodika ir analizė

Tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti kokie vadovavimo stiliai darbuotojų atžvilgiu yra priimtinausi, koks vadovavimo stilius yra taikomas jų dirbamoje įmonėje ir koks vadovas padeda įmonei pasiekti geresnių rezultatų. Tyrimui buvo pasirinktas kiekybinis tyrimas, buvo atlikta anoniminė anketinė apklausa, kurioje dalyvavo 40 respondentų.

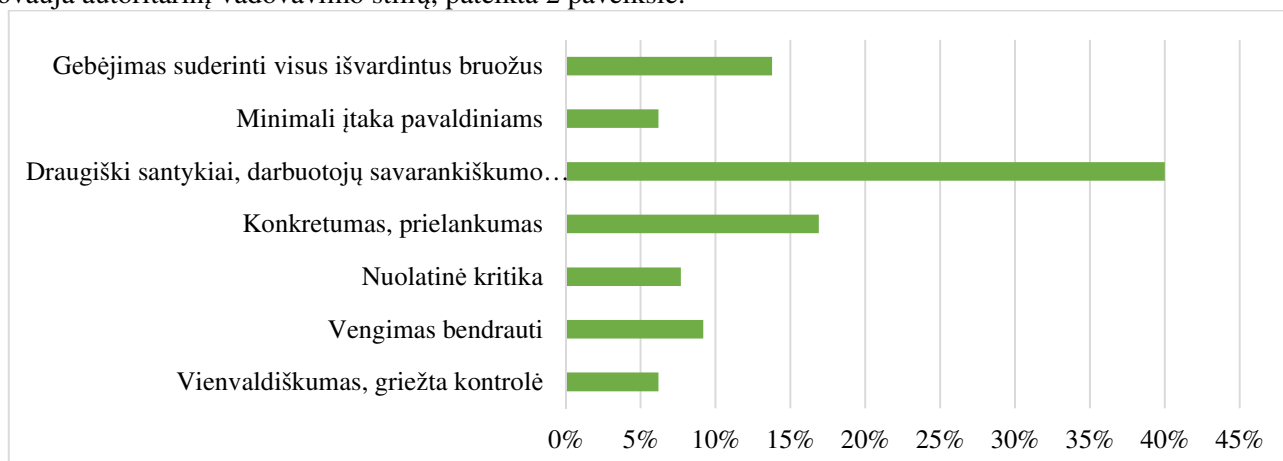
Respondentams buvo užduotas klausimas „Ar sutinkate, kad vadovo asmeninės savybės lemia įmonės rezultatus“, 90 % apklaustųjų sutinka su šiuo teiginiu, visgi 10 % sutinka tik iš dalies, nei vienas iš respondentų nepateikė neigiamo atsakymo, dėl to galime teigti, kad vadovo asmeninės savybės turi įtakos įmonės rezultatams, pateikta 1 paveiksle.

1 pav. Vadovo asmeninių savybių įtaka įmonės rezultatams

*Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis tyrimo rezultatais

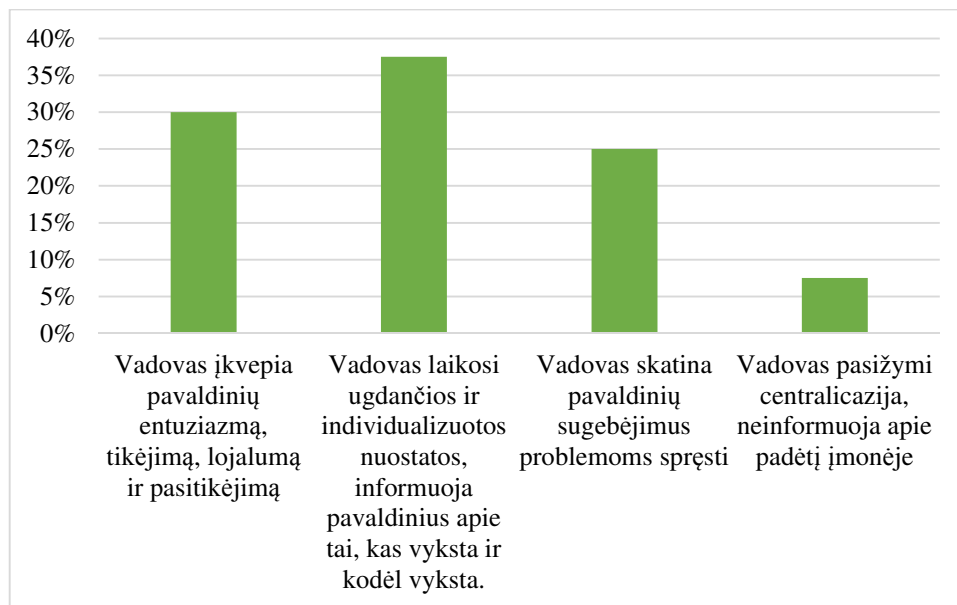
Apklausos metu išsiaiškinta, kokius vadovavimo stiliaus bruožus respondentų dirbamose įmonėse naudoja įmonės vadovas. 40 % respondentų atsakė, kad jų darbovietėje vadovas palaiko draugiškus santykius ir skatina darbuotojų savarankiškumą, tai leidžia manyti, kad įmonės vadovas užima demokratinio vadovavimo stiliaus poziciją, 16,9 % respondentų teigia, kad jų vadovas vadovaujasi konkretumo ir prielankumo bruožais. 13,8 % apklaustųjų teigia, kad jų vadovas geba suderinti visus išvardintus bruožus. Vengimą bendrauti pasirinko 9,2 % respondentų, 7,7 % pasirinko nuolatinę kritiką, galime teigti, kad jų įmonės vadovas atstovauja autoritarinio vadovavimo stilių. 6,2 % respondentų teigia, kad jų vadovas daro minimalią įtaką savo pavaldiniams, o šis stiliaus bruožas nusako, kad vadovas vadovauja liberaliai, taip pat 6,2 % pažymėjo, kad įmonės vadovas atstovauja autoritarinį vadovavimo stilių, pateikta 2 paveiksle.

2 pav. Vadovavimo stiliaus bruožai

*Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis tyrimo rezultatais

Analizuojant 3 paveiksle pateiktus duomenis, darbuotojus labiausiai motyvuoja vadovo savybės, kurios pasireiškia ugdančiomis ir individualizuotomis nuostatomis, kai vadovas informuoja pavaldinius kas, kodėl ir kaip vyksta. 30 % respondentų pažymėjo, kad motyvuoja vadovo savybės yra vadovo įkvėpimas entuziazmu, pasitikėjimu, lojalumu, mažesnė dalis pasirinko savybę, kai vadovas skatina pavaldinių sugebėjimus problemoms spręsti, mažiausiai motyvacijos suteikia vadovas, kuris pasižymi centralizacija ir neinformuoja darbuotojų apie padėtį įmonėje, taigi galime teigti, kad demokratinio vadovavimo stiliaus vadovas labiausiai motyvuoja savo pavaldinius.

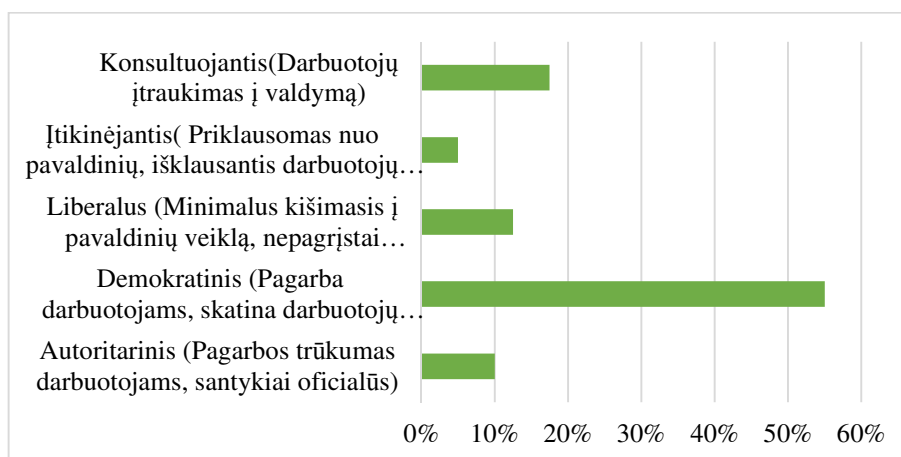

3 pav. Vadovo motyvuojančios savybės

*Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis tyrimo rezultatais

Respondentų klausėme su koku vadovavimu stiliumi jų įmonėje buvo pasiekusi gerų rezultatų. 4 paveiksle pateikti duomenys rodo, kad su demokratinio vadovo vadovavimo stiliumi, įmonė jau yra pasiekusi gerų rezultatų, tai sudaro net 55 % atsakymų. Antroje vietoje liko konsultuojantis vadovavimo stilius, kuris pasireiškia darbuotojų įtraukimu į valdymą ir bendradarbiavimu siekiant bendro tikslo, šis vadovavimo stilius surinko 17,5 % respondentų atsakymų. Liberalųjį vadovavimo stilių pasirinko 12,5 % atsakymų, šis vadovas pasireiškia minimaliu kišimusi į pavaldinių veiklą, mokamomis nepagrįstomis premijomis ir valdžios nedemonstravimu.

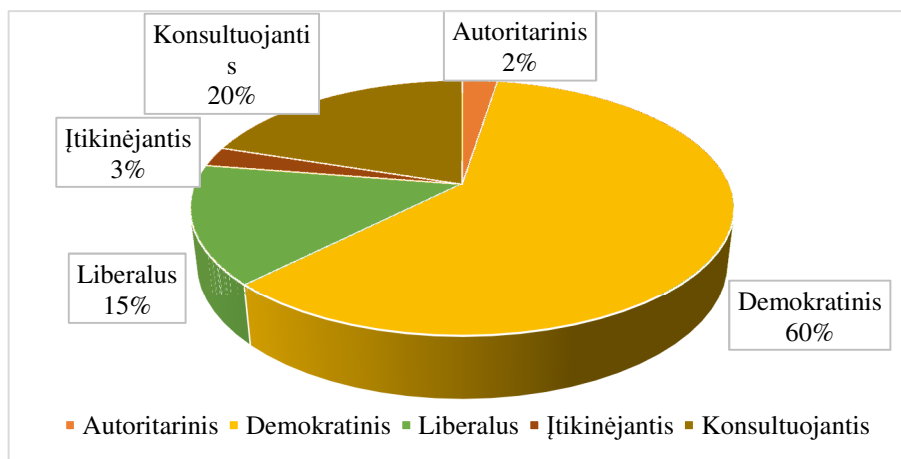
Taigi, galime daryti išvadą, kad įmonės geresnių rezultatų pasiekia vadovaujant demokratinio vadovavimo stiliumi, kai yra skatinama darbuotojų iniciatyva, suteikiama galimybė dirbti savarankiškai ir be spaudimo.

4 pav. Įmonės pasiekti rezultatai pagal vadovavimo stilių

**Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis tyrimo rezultatais*

5 paveikslo duomenys parodė, kad didžioji respondentų dalis renkasi demokratinį vadovavimo stilių, su kuriuo įmonė gali pasiekti geriausių rezultatų, ši stilių pasirinko 60 % apklaustųjų. 20 % pasirinko konsultuojantį vadovavimo stilių, liberalųjį pažymėjo 15 % asmenų, įtikinėjantį pasirinko 3 % ir paskutinėje vietoje liko autoritarinis vadovavimo stilius, taigi galime daryti išvadą, kad respondentų nuomone, demokratinis vadovavimo stilius yra daugumai priimtinausias ir padeda įmonei pasiekti gerų rezultatų.

5 pav. Vadovavimo stiliai

**Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis tyrimo rezultatais*

Apibendrinus tyrimo metu gautus duomenis galima teigti, kad didžiausia dalis respondentų sutinka su teiginiu, kad vadovo asmeninės savybės lemia įmonės rezultatus. Taip pat išsiaiškinta kokius vadovavimo stiliaus bruožus respondentų dirbamose įmonėse naudoja vadovas, daugumos vadovai palaiko draugiškus santykius su savo darbuotojais, skatina jų savarankiškumą, taigi galime daryti prielaidą, kad vadovas vadovauja demokratinio stiliaus.

Tyrimas parodė, kad respondentai labiau renkasi demokratinį vadovavimo stilių su kuriuo įmonė jau yra ateityje gali pasiekti gerų rezultatų. Būtent demokratinis vadovavimo stilius pasižymi pagarba savo darbuotojams, jų iniciatyva, pavaldinių nekontroliavimu, informacijos suteikimu apie padėti įmonėje, būtent šios savybės darbuotojus motyvuoja labiausiai ir turi įtakos įmonės rezultatams. Taip pat nemažai respondentų rinkosi ir konsultuojantį vadovavimo stilių su kuriuo įmonė gali pasiekti gerų rezultatų ateityje, galima teigti, kad darbuotojams svarbu įtraukimas į įmonės valdymą ir bendradarbiavimas siekiant tikslo kartu, būtent šios savybės yra pagrindinės, kurios priskiriamos konsultuojančiam vadovavimo stiliui. Visgi tyrimas atskleidė, kad respondentai mano, kad autoritarinio vadovavimo stilius mažiausiai padeda pasiekti įmonei gerų rezultatų ir šio vadovavimo stiliaus bruožai mažiausiai motyvuoja darbuotojus.

Išvados

Apibendrinant galima teigti, kad vadovavimo stilius – tai griežtai individuali charakteristika, nėra vieno optimalaus vadovavimo stiliaus, kuris tiktų kiekvienoje organizacijoje ar situacijoje. Vadovavimo efektyvumas siejamas su vadovo asmeninėmis vertybėmis, tam tikromis elgesio normomis ir daugelį kitų aplinkybių, todėl kiekvienas vadovas pasirenka jam priimtinausią vadovavimo būdą.

Kiekvienas vadovas turi atlikti pagrindinius vadovavimo uždavinius: savo pavaldiniams suteikti suprantamus ir priimtinius veiklos tikslus ir nurodyti jų siekimo principus, pagal visą tai vadovas nustato darbuotojų poreikius, formuluoja atitinkamus uždavinius, kurie siejasi su tikslų realizavimu.

Galimas platus vadovavimo stilių spektras – nuo direktyvinio iki integruojančio pavaldinius. Kiekvienas iš vadovavimo stilių turi savų privalumų ir trūkumų, kuriuos parodo organizacijos pasiekti tikslai, atmosfera įmonėje ar elgesys su darbuotojais. Galima teigti, kad idealiu vadovu galima laikyti vadovą demokratą, gebantį suderinti teigiamas liberalo savybes – profesinį autoritetą, toleranciją, – ir vadovo autokrato ryžtą bei gebėjimą veikti ekstremaliomis situacijomis.

Literatūra

1. Bataitienė-Augonė A. (2009). *Vadovo darbo stiliaus tobulinimas*. Magistrantūros studijų baigiamasis darbas. Lietuvos žemės ūkio universitetas. http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090608_145444-04492/DS.005.0.02.ETD
2. Sauchatienė R. (2009). *Vadovavimo stiliaus ir valdymo metodų ypatumai, statybinės organizacijos vadovo darbe*.
3. R. Vanagas, L. Vyšniauskienė (2012). *Vadybos pagrindai*. Vilnius
4. Dromantaitė, A. Raišienė, A.G. Račelytė, D. Jurčiukonytė, A. Vyšniauskienė, L. (2012). *Organizacijų elgsenos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas.
5. Rimkutė, L. (2010). *Psichologija Tau*. Vilnius

INFLUENCE OF LEADERSHIP ON COMPANY RESULTS

S u m m a r y

The article discusses the influence of management on company's results. Analyzing scientific literature, it has been clarified what leadership styles are, what are their characteristics and what impact each of them has on the performance of the company. The data gathered during the survey showed that the leader of the democratic leadership style, who is respectful, motivated, promoted, is the most acceptable to the employees, and that the qualities of this leader are the most motivating for the company's employees and it helps to aim for a better results.

ŽMOGIŠKŲJŲ IŠTEKLIŲ POREIKIO PLANAVIMAS, VERBAVIMAS IR ATRANKA PLUNGĖS RAJONO ŠATEIKIŲ PAGRINDINĖJE MOKYKLOJE

Giedrė Kripaitė

Lietuvos verslo kolegija

Lekt. Rasa Romerytė-Šereikienė

Anotacija

Straipsnyje analizuojama žmogiškųjų išteklių sampratos esmė, nes personalo valdymas ir žmogiškųjų išteklių valdymas yra dvi skirtingos sampratos. Atliktas tyrimas žmogiškųjų išteklių planavimas, verbavimas ir atranka Plungės rajono Šateikių pagrindinėje mokykloje. Tyrimo rezultatai parodė žmogiškųjų išteklių poreikio planavimas, verbavimas ir atranka iš dalies pasiteisina

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: žmogiškieji ištekliai, valdymas, planavimas.

Įvadas

Šiais laikais nei viena organizacija negali dirbti be darbuotojų. Literatūroje dažnai galime perskaityti, kad darbuotojai gali būti vadinami žmogiškaisiais ištekliais. Žmogiškieji ištekliai yra pats svarbiausias organizacijos variklis, nuo kurio priklauso visa organizacijos sėkmė, pelnas, reputacija. Būtent darbuotojai savo žiniomis ir kompetencija didina organizacijos konkurencingumą. Juk be kruopščių ir kompetentingų darbuotojų organizacija negalėtų siekti savo užsibrėžtų tikslų ir efektyviai siekti aukštumų rinkoje.

Temos ištirtumas. Žmogiškieji ištekliai yra pagrindinė organizacijos varomoji jėga. Be to, žmogiškieji ištekliai – lemiamas bet kurios organizacijos efektyvios veiklos veiksnys, nes žmogiškieji ištekliai pasižymi tik jiems būdingomis savybėmis, kurių neįmanoma pakeisti ir nukopijuoti. Todėl kiekviena organizacija norėdama sėkmingai konkuruoti bei efektyviai dirbti, turi sugebėti tinkamai valdyti žmogiškuosius išteklius. I. Bakanauskienės (2008) teigimu „personalias (kitai – žmonių ištekliai, darbo jėga) – visi organizacijos darbuotojai: darbininkai arba pirmosios linijos darbuotojai, vadovai, specialistai, aptarnavimo personalas ir kt.“. Pasak E.E. Jančiausko (2006) žmogiškieji ištekliai t. y. žmonės turintys genetinį intelektą, protą. O I. Bakanauskienė (2008) žmogiškųjų išteklių valdymą arba personalo valdymą apibūdina, kad tai „visuma veiklų, kurių paskirtis yra aprūpinti organizaciją (reikiamu skaičiumi ir reikiamos sudėties) darbuotojais ir užtikrinti jų efektyvų darbą bei išlaikymą“.

Straipsnio problema. Šiais laikais vis trūksta kvalifikuotų darbuotojų, nes jie išvyksta į kitas šalis užsidirbti ir ten dažnai lieka ilgam laikotarpiui. Organizacija gali turėti puikias inovatyvias technologijas, aukščiausios kokybės žaliavas, bet be žmogiškos jėgos visa tai nesukels vertės.

Straipsnio objektas – įstaigos žmogiškųjų išteklių valdymas Plungės rajono Šateikių pagrindinėje mokykloje.

Straipsnio tikslas – ištirti žmogiškųjų išteklių poreikio planavimą, verbavimą ir atranką organizacijoje VŠĮ Plungės rajono Šateikių pagrindinėje mokykloje.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išnagrinėti žmogiškųjų išteklių poreikio planavimą, verbavimą ir atranką organizacijoje teoriniu aspektu.
2. Atlikti žmogiškųjų išteklių poreikio planavimo, verbavimo ir atrankos organizacijoje VŠĮ Plungės rajono Šateikių pagrindinėje mokykloje tyrimą.

Straipsnio metodai – mokslinės literatūros apžvalga, internetinių šaltinių nagrinėjimas, anketinė apklausa, grafinis vaizdavimas.

Žmogiškųjų išteklių samprata organizacijoje

Moksliniuose straipsniuose apie žmogiškuosius išteklius rašoma kaip apie produktyviausią, universaliausią ir išradingiausią išteklių iš visų esančių. Tai didžiausias organizacijos turtas, priklausantis ne nuo finansinių ar materialių išteklių, o nuo darbuotojų darbo kokybės (Tidjani, 2014). Siekdamas sėkmingai vystyti savo veiklą, įmonės stengiasi būti konkurencingos ūkio sektoriuje, įgyti ir išlaikyti konkurencinius pranašumus (Jančiauskas, 2006). Pasak, Korsakienės ir Grybaitės (2012) ištekliai patys savaime nesuteikia konkurencinio pranašumo, todėl paprastai įmonės kuria unikalius kelių išteklių derinius.

Kalbant apie žmogiškuosius išteklius, L. Rupeikienė, D. Viningienė ir kt. (2010), teigia, kad organizacijos mastu žmogiškieji ištekliai, gali būti suprantami, kaip darbuotojų kolektyviniai sugebėjimai spręsti problemas – tai žinios ir institucinė atmintis įmonei svarbiais klausimais, šie ištekliai apima kolektyvinę patirtį įgūdžius ir bendras visų darbuotojų žinias. Žmogiškuosius išteklius kaip strategiškai numatytą, suplanuotą bei labiausiai vertinamą įmonės turtą įvardija M. Armstrong (2008), taip pat pažymi, kad žmogiškieji ištekliai – tai žmonės,

kurie dirba toje organizacijoje bei individualiai ir kolektyviai prisideda prie tikslų įgyvendinimo. Šiai minčiai pritaria ir autorės V. Gižienė, L. Račelienė (2012), kurios pabrėžia, kad žmogiškieji ištekliai yra organizacijos darbuotojai turintys tam tikras kompetencijas bei priimdami ir realizuodami įvairius sprendimus, daro įtaką organizacijos veiklos efektyvumui bei pelningumui. Tačiau, galima rasti ir autorių, kurie žmogiškąjį kapitalą sinonimiškai įvardija kaip žmogiškuosius išteklius. Vieni iš jų yra A. Papšys ir P. Papšienė (2010), kurie teigia, kad jau XX a. 7-ajame dešimtmetyje žmogiškojo kapitalo sąvoka apėmė asmens žinias, gebėjimus, įgūdžius, kurie įgalina didinti produkciją ir pajamas. Žmogiškieji ištekliai suprantamas kaip žinios, įgūdžiai ir protiniai sugebėjimai, įgyti dėl formalaus mokymo, išsilavinimo ar praktinės patirties. Vieno konkretaus apibrėžimo apibūdinančio žmogiškuosius išteklius nėra. Todėl siekiama išsamiau susipažinti su žmogiškųjų išteklių reikšme, jų savitumu, būtina išnagrinėti žmogiškųjų išteklių sampratą.

XXI amžiuje žmonės – svarbiausi įmonės ištekliai, kurie yra veiksmingiausi bei naudingiausi įmonei (Venclova, 2013), atstovaujantys įmonei pagrindinį ekonomikos bruožą, užtikrinantys egzistavimą, vystymąsi ir konkurencinį pranašumą (Muntean, 2013). Dažnai žmogiškieji ištekliai įvardijami kaip sinonimas žmogiškajam kapitalui ar personalui. Šios sąvokos tarpusavį panašios, nes visos jos kalba apie darbuotoją.

Norint išsiaiškinti žmogiškųjų išteklių reikšmę būtina aptarti dar keleto autorių pateiktas sampratas (1 lentelė).

1 lentelė

Žmogiškųjų išteklių sampratos

Autorius	Apibrėžimas
L. Rupeikienė, D. Viningienė, L. Šaltytė ir J. Martinkienė (2010)	Darbuotojų kolektyviniai sugebėjimai spręsti problemas. Tai žinios, įgūdžiai, patirties svarba.
R. Vainienė (2008)	Žmogiškieji ištekliai plačiąja prasme – šalies gyventojai, darbo ištekliai; siaurąja prasme – darbo jėga; taip pat tai ir gamybos veiksnys, kurio kiekis ir kokybė didėja dėl švietimo ir sveikatos paslaugų vartojimo, tai yra žmogaus našumas, viršijantis nekvalifikuoto darbuotojo našumą, kitaip dar – žmogiškasis kapitalas.
M. Armstrong, (2008)	Žmogiškieji ištekliai – strategiškai numatytas ir suplanuotas bei labiausiai vertinamas įmonės turtas. Tai žmonės, kurie ten dirba bei individualiai ir kolektyviai prisideda prie tikslų įgyvendinimo. Šis turtas turi būti valdomas atsižvelgiant į vidinę ir išorinę situacijas.
Kumi-Kyereme (2012)	Produktyviausia, universaliausia ir išradingiausia išteklių iš visų esančių. Tai didžiausias organizacijos turtas, priklausantis ne nuo finansinių ar materialių išteklių, o nuo darbuotojų darbo kokybės.

Šaltinis: sudarytas autorių, remiantis moksline literatūra

Apibendrinant 1 lentelę, kurioje pateikiama žmogiškųjų išteklių samprata, galima teigti, kad kiekvienas autorius žmogiškuosius išteklius apibūdina skirtingai. Tik todėl galima manyti, kad žmogiškieji ištekliai organizacijai yra patys svarbiausi, be kurių institucija (organizacija) negali gyvuoti ir siekti savo tikslų. Todėl manoma, kad žmogiškieji ištekliai – tai yra žmonės, kurie turi genetinį, o ne sukurtą dirbtinį intelektą ir protą, kurie sąmoningai, ne mechaniškai reaguoja į vadybinius sprendimus, uždavinius, įsakymus ir nurodymus. Tai įmonės darbuotojai, kurie užtikrindami įmonės egzistavimą, vystymąsi, konkurencinį pranašumą ir tikslų siekimą, atskleidžiant savo išradingumą, sąmoningumą, sugebėjimą spręsti problemas ir universalumą.

Žmogiškųjų išteklių poreikio planavimo būdai ir etapai

Planavimas – vienas iš pagrindinių valdymo veiksnių, kuris padeda lengviau žingsniuoti pirmyn ir siekti savo tikslų. Žmogiškųjų išteklių planavimas yra tokie planai, kuriuose numatoma, kaip ateityje užpildyti atsilaisvinančias arba naujas darbo vietas. Planuojant žmogiškuosius išteklius, prognozuojamas atsirasiančių laisvų darbo vietų skaičius, numatoma, ar kandidatai į laisvas darbo vietas bus ieškomi iš išorės, ar organizacijos viduje. Žmogiškieji ištekliai planuojami, atsižvelgiant ir į vidinius organizacijos aspektus bei veiklą, ir į išorinės aplinkos pokyčius ir veiksnus. Be suplanuotų žmogiškųjų išteklių sunku būtų suprasti, kokio specialisto reikia norint įvykdyti tam tikrą užduotį. „Planavimas, kaip iena svarbiausių įmonės valdymo funkcijų, mobilizuoja įmonės darbuotojus siekti bendrų tikslų ir koordinuoja tarpusavio ryšius“ (Bakanauskas, Bakanauskienė, Darškvienė, ir kt. 2011).

Žmogiškųjų išteklių planavimas – tai išteklių pritraukimas, išnaudojimas, tobulinimas ir išlaikymas (Korsakienė, Lobanova, Stankevičienė, 2011) prognozuojant formalizuotą darbuotojų paklausą ir pasiūlą (Bakanauskienė, 2008) ir atsižvelgiant į pasiūlos galimybes (Jančauskas, 2006). Žmogiškųjų išteklių planavimą galima laikyti dviejų pagrindinių žmogiškųjų išteklių planavimo etapų, kurie sudaro žmogiškųjų išteklių paklausos nustatymą ir personalo pasiūlos šaltinių nustatymą.

Pirmajame žmogiškųjų išteklių planavimo etape įmonė turi nustatyti koks yra reikiamas žmogiškųjų išteklių skaičius ir kokią kompetenciją turi turėti žmogus, kad atliktų tam tikrą darbą ir siektų įmonės užsibrėžtų tikslų. Tai labai svarbu, nes sekančiame žmogiškųjų išteklių valdymo etape, verbavime, pagal nustatytus kriterijus pritraukiami potencialūs darbuotojai. Taip pat būtina nusistatyti ateities planus ir nuspręsti, kokiam laikotarpiui darbuotojas bus reikalingas. Antrajame etape įmonė turi nuspręsti, ar tam tikrai darbo vietai užimti reikalingi darbuotojai bus ieškomi tarp vidinių, ar tarp išorinių šaltinių. Vidiniai šaltiniai – tai visi įmonėje dirbantys darbuotojai, kurie būdami paaugštinti ar nužeminti pareigose gali užimti laisvą darbo vietą, o išoriniai šaltiniai – potencialūs darbuotojai, kurie įmonėje nedirba (bedarbiai, besimokantys, kitų organizacijų darbuotojai). Korsakienė, R., Lobanova, L., Stankevičienė, A. (2011) teigia, jog norint įvertinti esamos vidinės darbo jėgos situaciją galima pasitelkti turimus kiekybinius ir kokybinius duomenis. Tai reiškia, kad žmogiškieji ištekliai gali būti tiriami pagal gebėjimus, kvalifikaciją, darbo patirtį ir tipą.

Kaip vieną iš pagrindinių žmogiškųjų išteklių planavimo proceso dalių E. E. Jančauskas įvardija darbo proceso analizę, kuri susideda iš:

- Darbo turinio. Nustatomas darbo intensyvumas, funkcijų pobūdis ir jų atlikimo metodai, reikalingos patirties reikalavimai ir kt.
- Darbo aprašymo. Įvardijama konkrečios funkcijos, atsiskaitymai, atsakomybė.
- Darbuotojo aprašymo. Įvardijama reikalavimai fizinei būklei, profesionalumo lygiui, intelekto lygiui, gebėjimai, interesai, temperamentas ir charakteris.

E. E. Jančauskas įvardija socioprofesiogramą. Tai dokumentas, atskleidžiantis darbuotojo galimą efektyvią veiklą konkrečioje darbo vietoje. Aprašomos darbo vietos ypatybės, reikalingos efektyviai darbuotojų veiklai užtikrinti. Šio dokumento dalis yra psichograma, kuri apima darbuotojui keliamus psichologinius reikalavimus, užtikrinančius jo veiklos efektyvumą. Atsižvelgiant į darbo turinio specifiką gali būti įvertinami įvairūs rodikliai, tokie kaip mąstymo gebėjimai, reakcija į stresą, charakterio ypatybės (pareigingumas, iniciatyvumas, tikslo siekimas ir kt.), elgsena, emocinės būklės stabilumas ir daugelis kitų. Įvertinant rodiklių reikalingumą tam tikrai darbo vietai tikslinga apklausti tą darbą dirbančius ar dirbusius žmones, vadovus.

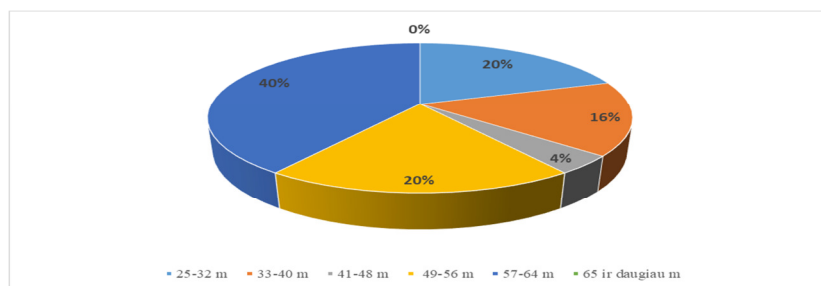
J. A. F. Stoner ir kt. (2005). pažymi, kad žmonių išteklių planavimo paskirtis yra užtikrinti, kad į personalo paklausą būtų nuolat ir tinkamai reaguojama. Šis planavimas atliekamas analizuojant:

- vidinius veiksnus, tokius kaip esamas ir laukiamas kvalifikacijos lygis, laisvos darbo vietos ir struktūrinių grandžių praplėtimas bei sumažinimas;
- išorinės aplinkos veiksnus, tokius kaip darbo rinka.

Plungės rajono Šateikių pagrindinės mokyklos žmogiškųjų išteklių poreikio planavimo, verbavimo ir atrankos analizė

Tyrimas atliktas Plungės rajono Šateikių pagrindinėje mokykloje. Šio tyrimo tikslas išanalizuoti žmogiškuosius išteklius šioje organizacijoje. Tyrimas atliktas remiantis K. Kardelio (2016) aprašytu anketiniu metodu. Pasirinkta anoniminės anketos rūšis, kai atsakęs asmuo yra anonimiškas. Pagal atsakymo formą respondentams pateikti uždaro pobūdžio klausimai. Manytina, kad tokie atsakymai yra vertingesni, nes nėra tokie subjektyvūs, nukreipia atsakantį į daugumos priimtus variantus, tai padeda apibūdinti klausimo esmę. 25 respondentai dalyvavo tyrime. Apklausos anketos išdalintos 25-iems respondentams iš jų, grąžintos 25, todėl galima teigti, kad atlikto tyrimo rezultatai yra tikslūs.

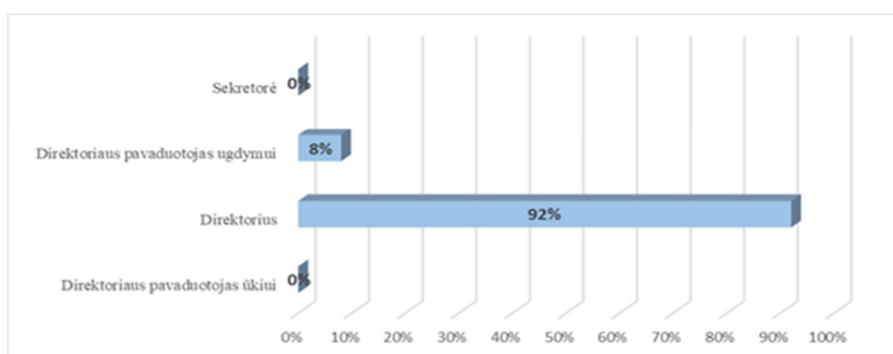
Iš visų apklaustų respondentų, galime teigti, kad tyrime dalyvavo vyrai ir moterys. Plungės rajono Šateikių pagrindinės mokyklos darbuotojų amžius svyruoja nuo 40 metų iki 64 metų, kai nuo 41 iki 48 metų siekia 4 %, nuo 33 iki 40 metų siekia 16 % apklaustų respondentų, nuo 25–32 ir nuo 49–56 metų siekia po 20 % apklaustų respondentų ir nuo 57 iki 64 siekia 40 % apklaustų anketos dalyvių. Pateikta 1 paveiksle.

1 pav. Respondentų amžius

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis tyrimo duomenimis

Kitu klausimu siekta sužinoti respondentų nuomonę, apie tai kas įstaigoje valdo žmogiškuosius išteklius, išanalizavus gautus rezultatus, dauguma Plungės rajono Šateikių pagrindinės mokyklos darbuotojų mano, kad už tai atsakingas direktorius, tai sudaro 92 % visų apklaustų respondentų, pateikta 2 paveiksle.

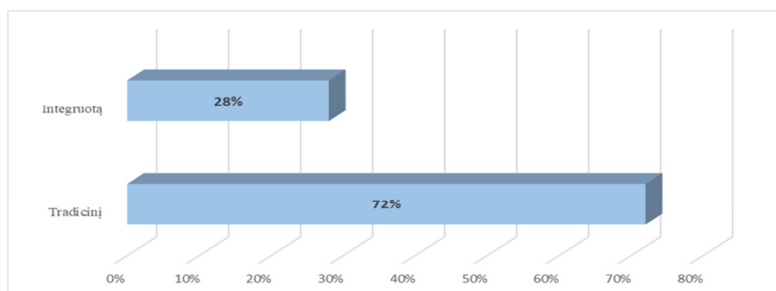

2 pav. Nuomonė apie žmogiškųjų išteklių atsakingą asmenį

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis tyrimo duomenimis

Analizuojant 2 paveikslą galime teigti, kad daugiau nei pusė įstaigos darbuotojų, tai sudaro 92 % visų apklaustų respondentų mano, kad už žmogiškuosius išteklius yra atsakingas direktorius. 8 % apklaustų respondentų atsakė, kad už tai atsakingas direktoriaus pavaduotojas ugdymui. Taigi išanalizavus pateikta diagramą galime manyti, kad didžioji dalis Plungės rajono Šateikių pagrindinės mokyklos darbuotojų mano, kad direktorius yra atsakingas ne tik už organizacijoje iškilusius klausimus, bet ir už žmogiškuosius išteklius.

Sekančiu klausimu siekta išsiaiškinti, kokį žmogiškųjų išteklių modelį naudoja Plungės rajono Šateikių pagrindinė mokykla, pateikta 3 paveiksle.

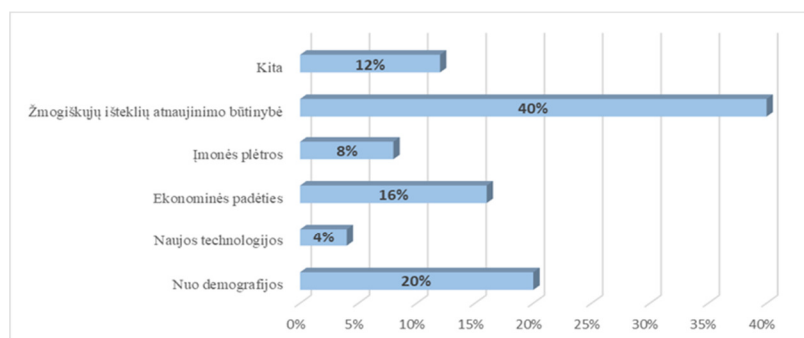
3 pav. Žmogiškųjų išteklių planavimo modeliai

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis tyrimo duomenimis

Analizuojant 3 paveikslą, galime teigti kad daugiau nei pusė įstaigos darbuotojų, tai sudaro 72 % visų apklaustų darbuotojų renka tradicinį planavimo modelį, ir tik 28 % respondentų pasirinko integrųotą planavimo modelį. Galima teigti, kad respondentai mieliau renka tradicinį planavimo modelį, kuris visiems gerai žinomas, o ne integrųotą.

Kitu klausimu respondantai turėjo įvertinti, nuo ko priklauso žmogiškųjų išteklių valdymas. Tai pateikta 4 paveiksle.

Analizuojant gautus duomenis galime teigti, kad Plungės rajono Šateikių pagrindinės mokyklos darbuotojai mano, kad žmogiškųjų išteklių valdymas priklauso nuo daugelio dalykų. 4 % apklaustų respondentų mano, kad tai priklauso nuo naujų technologijų, 8 % respondentų mano, kad tai priklauso nuo įmonės plėtros, 16 % apklaustų respondentų mano, kad tai priklauso nuo ekonominės padėties, 20 % respondentų mano, kad tai priklauso nuo demografijos, ir 40 % apklaustų respondentų mano, kad tai priklauso nuo žmogiškųjų išteklių atnaujinimo būtinybės. Iš gautų rezultatų galime teigti, kas Plungės rajono Šateikių pagrindinės mokyklos darbuotojai mano, kad žmogiškųjų išteklių valdymas priklauso nuo žmogiškųjų išteklių atnaujinimo būtinybės.

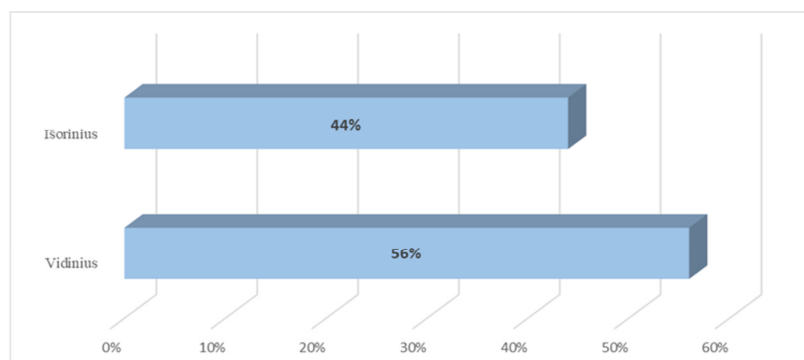

4 pav. Nuo ko priklauso žmogiškųjų išteklių valdymas

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis tyrimo duomenimis

Apibendrinus galime teigti, kad visi išvardinti teiginiai, nuo ko priklauso žmogiškųjų išteklių valdymas, yra daugiau ar mažiau svarbūs.

Kitu klausimu siekta sužinoti respondentų nuomonę apie tai, kokius žmogiškųjų išteklių verbavimo būdus naudoja jų įstaiga. Tai pateikta 5 paveiksle.

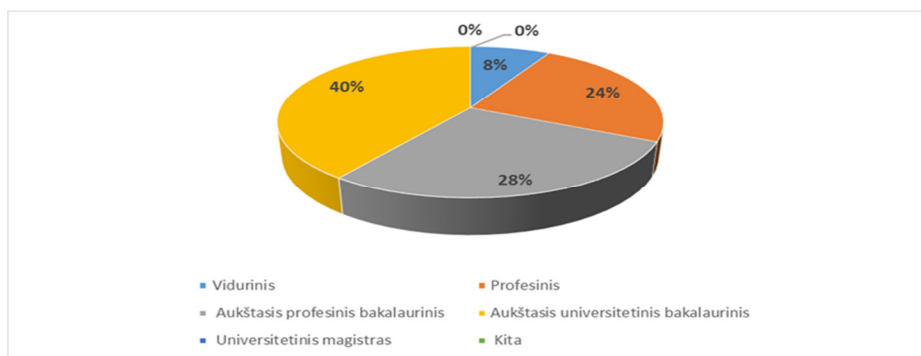

5 pav. Žmogiškųjų išteklių verbavimo būdai

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis tyrimo duomenimis

Remiantis anketos rezultatais galime teigti, kad Plungės rajono Šateikių pagrindinėje mokykloje yra naudojami abu žmogiškųjų išteklių verbavimo būdai. Daugiausia darbuotojų pasirinko vidinį žmogiškųjų išteklių modelį, tai siekia 56 % visų apklaustų respondentų. 44 % respondentų mano, jog naudoja išorinį žmogiškųjų išteklių modelį. Iš gautų rezultatų galime spręsti, kad daugiausiai naudoja vidinį žmogiškųjų išteklių modelį.

Kitu klausimu siekta sužinoti, kokią išsilavinimą turi organizacijoje dirbantys darbuotojai. Pateikti duomenys 6 paveiksle.

6 pav. Plungės rajono Šateikių pagrindinės mokyklos darbuotojų išsilavinimas

Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis tyrimo duomenimis

Analizuojant gautus duomenis tyrimo metu, galime pastebėti, kad 40 % apklaustų respondentų turi aukštąjį universitetinį bakalaurą, 28 % apklaustų respondentų turi aukštąjį profesinį bakalaurą, 24 % apklaustų respondentų turi profesinį išsilavinimą ir 8 % apklaustų respondentų turi tik vidurinį išsilavinimą. Šie duomenys rodo, kad įstaigoje dirba išsilavinę ir profesionalūs darbuotojai žinantys savo darbą

Išvados

Išanalizavus įvairius šaltinius galime teigti, kad žmogiškųjų išteklių planavimas yra tokie planai, kuriuose numatoma, kaip ateityje užpildyti atsilaisvinančias arba naujas darbo vietas. Planuojant žmogiškuosius išteklius, prognozuojamas atsirasiančių laisvų darbo vietų skaičius, numatoma, ar kandidatai į laisvas darbo vietas bus ieškomi iš išorės, ar organizacijos viduje. Žmogiškieji ištekliai planuojami, atsižvelgiant ir į vidinius organizacijos aspektus bei veiklą, ir į išorinės aplinkos pokyčius ir veiksnus.

Atlikus tyrimą ir apibendrinus gautus rezultatus galime teigti, kad Šateikių pagrindinėje mokykloje, žmogiškųjų išteklių poreikio planavimas, verbavimas ir atranka iš dalies pasiteisina. Dažniausiai už viską yra atsakingas direktorius. Galima pastebėti, kad įstaiga naudoja vidinį verbavimo būdą ir tradicinį žmogiškųjų išteklių planavimo būdą. Pagal anketos duomenis taip pat galima pastebėti, kad Plungės rajono Šateikių pagrindinė mokykla dirba kompetentingi ir patirtį turintys darbuotojai su aukštesniu išsilavinimu.

Literatūra

1. Armstrong, M. (2008). *Strategic Human Resource Management. A Guide to Action*. London: Kogan Page.
2. Bakanauskienė, I., Kontautienė, R., Augienė, D., Obelenienė, B., Fokienė, A. (2008). *Personalo konsultavimas ir mokymo organizavimas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.
3. Bakanauskas, A., Bakanauskienė, I., Darškuvienė, V., Grebliauskas, A., Kvedaravičius, J., Liesionis, V. ir kt. (2011). *Organizacijų vadyba*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas.
4. Baršauskienė V., Žmogiškųjų išteklių vadyba: mokomoji knyga. Kaunas: Vitae Litera. 2012
5. Gižienė, V., Račelienė, L. (2012). Audito funkcijas vykdančių institucijų žmogiškųjų išteklių ugdymo vertinimas. *Economics and Management*. Nr. 4, p. 1516–1527.
6. Jančauskas, E. (2006). *Žmogiškųjų išteklių vadyba. I knyga: Teorija ir praktika*. Vilnius: VVAM
7. Juknevičienė, V. (2006). Laikmečio iššūkiai viešojo administravimo žmogiškųjų išteklių valdymui. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*
8. Kazlauskaitė, R. ir Bučiūnienė, I. (2008). *Žmogiškųjų išteklių ir jų valdymo vaidmuo kuriant ilgalaikį konkurencinį pranašumą. Inžinerinė ekonomika – Engineering Economics*.
9. Korsakienė, R., Lobanova, L. ir Stankevičienė, A. (2011). *Žmogiškųjų išteklių valdymo strategijos ir procedūros*. Vilnius: Technika.
10. Kumi-Kyereme, A. C. (2012). *Human Resource Practices in the Informal Sector in Cape Coast, Ghana*.
11. Lobanova, L. (2010). *Žmogiškųjų išteklių vadyba*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
12. Martinkienė, J., Šliažienė, R. (2017). *Kursinio darbo rengimo metodiniai nurodymai*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
13. Stoner, J. A. F., Freeman, R. E., Gilbert, D. R. (2005). *Poligrafija ir informatika. Vadyba*. Kaunas.
14. Šalčius, A. ir Šarkiūnaitė, I. (2011). *Žmogiškųjų išteklių valdymas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
15. Tidjani, B. (2014). *Human Resource Management in the Informal Sector in Senegal: In Search of a Model*. *Journal of Management Research*. Vol. 6, No. 1, p. 126–140.
16. Vainienė, R. (2008). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto alba.
17. Venclova, K. (2013). *Approaches to the Term “Appraisal” in the Area of Human Resource Management*. *Scientific Papers of the University of Pardubice*.

HUMAN RESOURCE DEMAND PLANNING, RECRUITMENT AND SELECTION IN A PLUNGE'S DISTRICT ISSUING THE MAIN SCHOOL

Summary

The article analyzes the essence of the concept of human resources, because personnel management and human resource management are two different concepts. A study of human resource planning, recruitment and selection at the Sadejas Primary School in Plungė District was carried out. The results of the study have shown the need for planning, recruitment and selection of human resources.

VERSLO ĮMONĖS REKONCEPTUALIZAVIMO PROCESAS

Greta Staniūtė

Lietuvos aukštoji jūreivystės mokykla

Doc. dr. Saulius Lileikis

Anotacija

Kai verslo įmonė negali išlaikyti esamų klientų bei suteikti palankių pasiūlymų naujiems, jai būtina keisti savo veiklos koncepciją atsižvelgiant į rekonceptualizavimo proceso aktualijas. Todėl šio tyrimo objektas yra verslo įmonės rekonceptualizavimo procesas. Tyrimo tikslu pasirinkta atskleisti verslo įmonės rekonceptualizavimo proceso aktualijas taikant du pagrindinius tyrimo metodus – mokslinės literatūros analizę ir sintezę. Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis. Nustatyta, kad įmonės transformacijos procesas susideda iš sisteminės kaitos, kurią sudaro rekonceptualizavimas, reorganizavimas bei restruktūrizavimas. Procesą sudaro naujų idėjų vystymas, veiklos koncepcijos permąstymas, idėjų realizavimas ir viso proceso vadybinė kontrolė.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: verslo įmonė, rekonceptualizavimas, procesas.

Įvadas

Tyrimo **problema** – verslo įmonės koncepcijos dinamika. Jei įmonė neatsižvelgia į rinkos pokyčius ir nepritaiko savo koncepcijos prie nuolat kintančios paklausos, ji tampa nekonkurencinga. Tada įmonė negali išlaikyti esamų klientų bei suteikti palankių pasiūlymų naujiems. Tokiu atveju įmonei būtina keisti savo veiklos koncepciją atsižvelgiant į rekonceptualizavimo proceso aktualijas.

Tyrimo **objektas** – verslo įmonės rekonceptualizavimo procesas.

Tyrimo **tikslas** – atskleisti verslo įmonės rekonceptualizavimo proceso aktualijas.

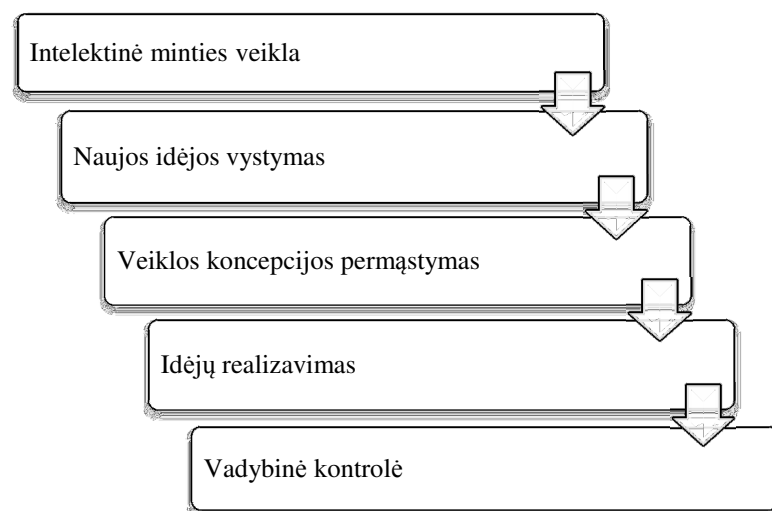
Pagrindiniai tyrimo **metodai** – mokslinės literatūros analizė ir sintezė.

Tyrimo **tipas** – teorinis aprašomasis.

Tyrimo rezultatai

Rekonceptualizavimas teigiamai veikia įmonės veiklos transformaciją, kai naujos idėjos yra realiai įgyvendinamos. Kad būtų efektyviai ir operatyviai transformuota įmonės koncepcija, būtinas koncepcijų realizavimas, kuris jungia restruktūrizavimą ir reorganizavimą kaip conceptualiųjų idėjų įgyvendinimo procesus. Rekonceptualizavimo dėka sukuriamas naujas sisteminis mentalinis organizacijos modelis, kuris subalansuoja darbuotojų darbo laisvę ir autonomiškumą, komandinį darbą, bei vadybinę kontrolę.

Tačiau rekonceptualizavimas kartu yra daug laiko reikalaujantis procesas, kurio metu kartu mokomasi ir tuo pačiu kinta organizacijos pažinimo lygmuo. Rekonceptualizavimo esmė – intelektualinis procesas. Jis nėra atsiejamas nuo sistemos vizijos, misijos analizės, identiteto nustatymo, veiklos filosofijos sukūrimo. Rekonceptualizavimas kartu lemia ir reorganizavimą ir restruktūrizavimą (Burke, 2015; Burker, Debra, 2015) (1 pav.).

1 pav. Rekonceptualizavimo procesas

Šaltinis: Burker, W., Debra, A. (2015). *Organization Development*. New Jersey: Pearson Education.

Rekonceptualizavimo procesas prasideda nuo individualios ar kolektyvinės minties, kuri yra rekonceptualizavimo proceso pradžia. Būtina išsikelti naujus tikslus ir uždavinius, kurie padės numatyti naują organizacijos misiją ir viziją.

Misija – pats plačiausias organizacijos veiklos ir gyvenimo krypties apibūdinimas, t. y. nusako, kuria linkme organizacija juda. Misija, žinoma, laikui bėgant gali keistis, todėl reikia nebijoti ją nuolat peržiūrėti ir, jei reikia, atnaujinti.

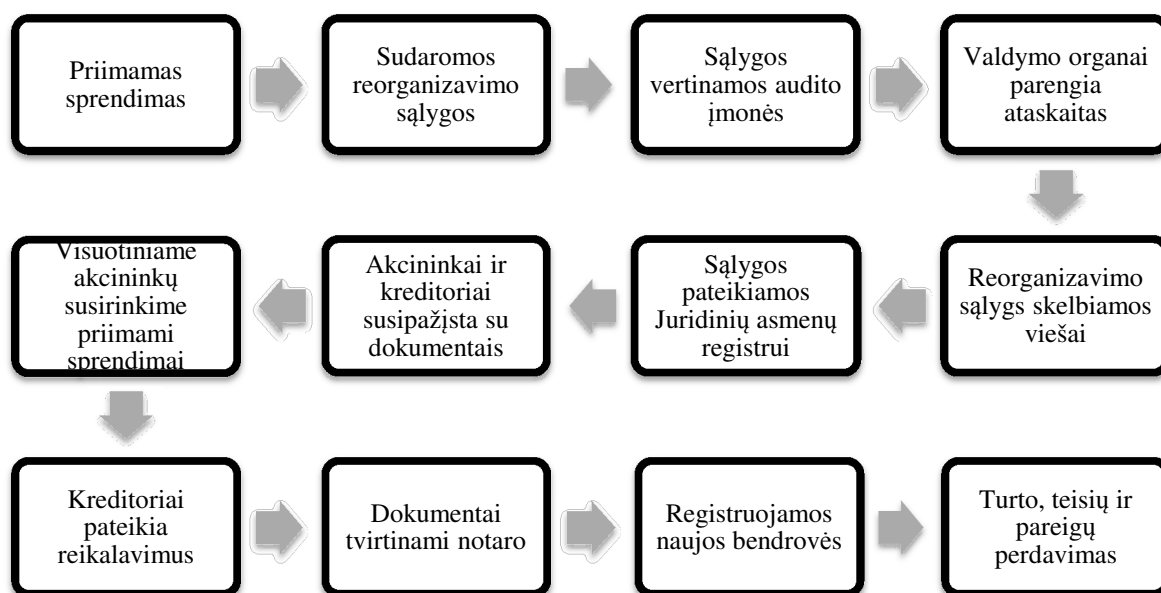
Misija neturi būti siaura, geriau, kad ji būtų pakankamai plati, kad užtektų vietos minties laisvei. Misijos tikslas – apibrėžti kompanijos linkmę bei pakankamai ją išskirti iš kitų. Jeigu organizacija turi misiją, ji turi turėti ir viziją. Vizija – tai svarbiausios organizacijos sritys įgyvendinant misiją. Vizijos apibrėžimas gyvai ir vaizdžiai apibūdina organizaciją – ką ir kaip ji veikia. Vizija – tai tarsi glaustas ir patrauklus organizacijos struktūros ir veiklos apibūdinimas. Vizija reikalinga tam, kad, kaip patrauklus vaizdinys, apibūdintų, kaip judėdama organizacija suplanuoja savos veiklą (Zemkauskienė, 2013).

Reorganizavimas yra vienas iš rekonceptualizavimo aspektų, kuris taip pat būtinas norint transformuoti įmonės veiklos koncepciją. Reorganizuojant įmonės veiklą būtina laikytis tam tikrų veiksmų. Įmonės veiklos reorganizavimas prasideda nuo priimamo sprendimo inicijuoti reorganizavimą. Sudaromos reorganizavimo sąlygos, parengiami tęsiančių veiklą ir naujai sukuriamų bendrovių nauji įstatai, taip pat parengiama reorganizuojamų ir prisidedančių prie reorganizavimo bendrovių trejų paskutinių metų metinė finansinė atskaitomybė (Čiarnienė ir kt., 2013).

Reorganizavimo sąlygas vertina audito įmonė ir pateikia vertinimo ataskaitą. Šis veiksmas nereikalingas, jei visi kiekvienos reorganizuojamos ir prie reorganizavimo prisidedančios bendrovės akcininkai su tuo sutinka. Valdymo organai turi parengti raštiškas ataskaitas apie numatomą reorganizavimą, tačiau šis punktas nereikalingas skaidant akcines bendroves, jei visi kiekvienos skaidymo būdu reorganizuojamos ir prie reorganizavimo prisidedančios akcinės bendrovės akcininkai su tuo sutinka. Uždarajai akcinei bendrovei šis punktas taikomas tik tuomet, kai to reikalauja akcininkai, turintys ne mažiau kaip 1/10 visų balsų.

Apie parengtas reorganizavimo sąlygas būtina skelbti viešai. Ne vėliau kaip pirmą viešo paskelbimo dieną reorganizavimo sąlygos ir jų vertinimo ataskaita pateikiamos Juridinių asmenų registrai. Sekantis veiksmas yra, kai akcininkai ir kreditoriai susipažįsta su minėtais reorganizavimo dokumentais, tada kreditoriai pateikia reikalavimus dėl prievolių vykdymo papildymo užtikrinimo. Visuotiniuose akcininkų susirinkimuose priimami sprendimai reorganizuoti bendroves, patvirtinamos reorganizavimo sąlygos, taip pat pakeičiami tęsiančių veiklą bendrovių įstatai ar priimami sukuriamų naujų bendrovių įstatai.

Kitas reorganizavimo proceso veiksmas yra dokumentų tvirtinimas notaro. Po notaro patvirtintų dokumentų Juridinių asmenų registre yra registruojamos po reorganizavimo sudarytos naujos bendrovės, pakeičiami tęsiančių veiklą bendrovių įstatai, išregistruojamos nutraukusios veikimą bendrovės. Visas reorganizuotų bendrovių turtas, teisės ir pareigos perduodamos po reorganizavimo veiksiančioms bendrovėms (Čiarnienė ir kt., 2013) (2 pav.).

2 pav. Reorganizavimo procedūra

Šaltinis: Čiarnienė, R. ir kt. (2013). *Organizacijų vadybos pagrindai*. Kaunas: Technologija.

Paveiksle pateikta reorganizavimo procedūros nuoseklūs veiksmas. Reorganizavimo procedūras detalčiai reglamentuoja Akcinių bendrovių įstatymas. Tokio reglamentavimo pagrindinis tikslas yra apsaugoti asmenų

grupės, kurios dalyvauja reorganizavimo procese ar kurių teisėms ir teisėtiems interesams atliekamas bendrovių reorganizavimas gali turėti įtakos. Galima išskirti tris pagrindines tokių asmenų grupes – reorganizuojamų ir reorganizavime dalyvaujančių bendrovių:

- smulkieji akcininkai,
- kreditoriai,
- darbuotojai.

Siekiant, kad reorganizavimo metu nebūtų pažeistos nurodytų suinteresuotų asmenų teisės, įstatymas visų pirma reorganizavimą vykdančioms juridiniams asmenims numato pareigą pavišinti informaciją apie vykdomą reorganizavimą. ABĮ 65 str. nustato pareigą apie parengtas reorganizavimo sąlygas paskelbti viešai įstatuose nurodytame šaltinyje (spaudoje ar juridinių asmenų registro elektroniniame leidinyje) tris kartus ne mažesniais kaip 30 dienų intervalais arba vieną kartą paskelbti viešai bei pranešti visiems kreditoriams raštu.

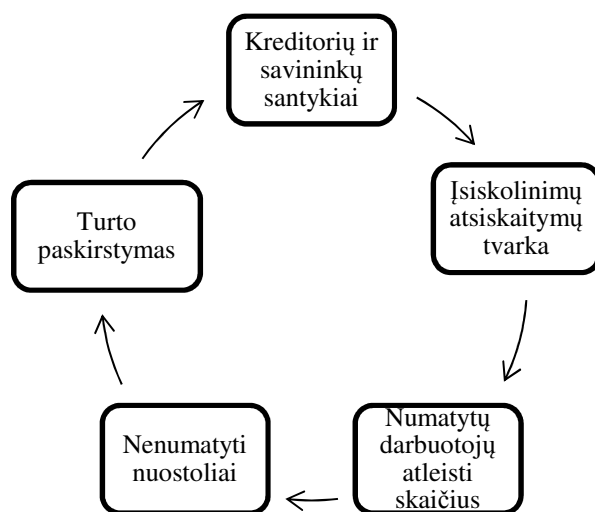
Ne vėliau kaip likus 30 dienų iki visuotinio akcininkų susirinkimo, kurio darbotvarkėje numatyta priimti sprendimą dėl bendrovės reorganizavimo, kiekvienam bendrovės akcininkui ir kreditoriui turi būti sudaryta galimybė reorganizuojamos ir reorganizavime dalyvaujančių bendrovių buveinėse susipažinti su tęsiančių veiklą bendrovių pakeistais įstatais ar po reorganizavimo sukuriamų naujų bendrovių įstatais; reorganizuojamų ir reorganizavime dalyvaujančių bendrovių 3 paskutinių metų metinių finansinių ataskaitų rinkiniais ir metiniais pranešimais (jei reorganizavimo sąlygos sudaromos nuo finansinių metų pabaigos praėjus daugiau nei 6 mėnesiams – su sudaromu tarpinių finansinių ataskaitų rinkiniu).

Bendrovės akcininkai ir kreditoriai turi išanalizuoti reorganizuojamų ir reorganizavime dalyvaujančių bendrovių valdybų (jeigu valdyba nesudaroma – bendrovės vadovo) ataskaitas apie numatomą reorganizavimą.

Vienas iš svarbių rekonceptualizavimo proceso aspektų yra įmonės veiklos restruktūrizavimas. Teismui patvirtinus įmonės restruktūrizavimo planą:

- draudžiama vykdyti visas finansines prievoles, neįvykdytas iki bylos iškėlimo teisme, įskaitant palūkanų, baudų, privalomųjų mokėjimų mokėjimą, išieškoti skolas iš šios įmonės teismine tvarka;
- nutraukiamas delspinigių už visas įmonės prievoles skaičiavimas, tarp jų ir delspinigių skaičiavimas už įmonės prievoles, susijusias su darbo santykiais;
- sustabdomi išieškojimai pagal vykdomuosius raštus;
- kreditoriai, įskaitant ir privalomųjų mokėjimų administratorius, galės sumažinti reikalavimus ar jų visai atsisakyti, atidėti reikalavimų vykdymo terminus;
- įmonė gali su kreditoriais, jiems sutikus, atsiskaityti turtu ir akcijomis ar kitais vertybiniais popieriais (Valackienė, 2012).

Vienas svarbiausių dokumentų, kuriuo vadovaujasi restruktūrizuojama įmonė, greta galiojančių įmonės veiklą reglamentuojančių įstatymų, yra teisme patvirtintas jų restruktūrizavimo planas. Įstatymas reglamentuoja įmonės restruktūrizavimo plano struktūrą ir jo turinį (3 pav.)

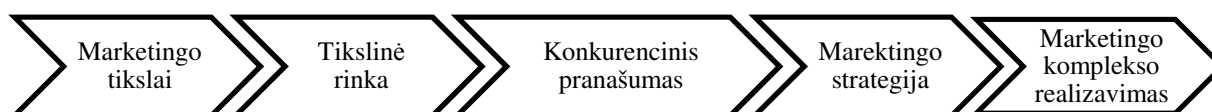

3 pav. Įmonės restruktūrizavimo plano struktūra

Šaltinis: Valackienė, A. (2012). *Krizių valdymas ir sprendimų priėmimas*. Kaunas: Technologija.

Plane turi būti nurodyti kreditorių ir savininkų santykiai valdant turtą ir jį panaudojant, atsiskaitymo už įsiskolinimus bei už restruktūrizavimo plane numatytų priemonių įgyvendinimą tvarka, darbuotojų, numatytų atleisti dėl įmonės restruktūrizavimo, skaičius, restruktūrizavimo metu susidariusių nenumatytų nuostolių paskirstymo balansavimo kreditorių susirinkimuose, turto paskirstymo, baigus įmonės restruktūrizavimą, tvarka ir kiti svarbūs restruktūrizuojamos įmonės valdymo aspektai (Valackienė, 2012).

Norint efektyviai realizuoti įmonės veiklos rekonceptualizavimą, būtina atsižvelgti į įmonės veiklos koncepcijos pakeitimo priemones. Viena iš daugelio veiklos koncepcijos pakeitimo priemonių yra marketingo plano parengimas. Marketingo planas – tai pagrindinė priemonė marketingo pastangoms nukreipti ir koordinuoti. Marketingo planas apima du lygius: strateginį ir taktinį. Strateginis marketingo planas apima rinkos segmentavimą, tikslinės rinkos nustatymą, pozicionavimą ir vertės vartotojui pasiūlymą, remiantis analize ir marketingo galimybėmis. Taktiniame marketingo plane atsispindi marketingo komplekso elementų sprendimai (Virvilaitė, Šeinauskienė, 2016) (4 pav.).

4 pav. Marketingo strategijos rengimo procesas

Šaltinis: Virvilaitė, R., Šeinauskienė, B. (2016). Marketingo valdymas. Kaunas: Technologija.

Marketingo strategijos rengimo etapai pateikti 4 paveiksle. Pirmiausia turi būti suformuluoti marketingo tikslai. Marketingo tikslams įgyvendinti pirmiausia atliekamas rinkos segmentavimas ir nustatoma tikslinė rinka. Vienai ar kelioms pasirinktoms tikslinėms rinkoms numatomos konkurencinio pranašumo įgijimo priemonės. Pats svarbiausias marketingo strategijos komponentas – vertės vartotojui pasiūlymas. Siekiant įgyvendinti marketingo strategijas, parengiamas marketingo kompleksas. Be to, būtina pažymėti, kad sėkmingas strategijos įgyvendinimas priklauso nuo įmonės santykių su vartotojais (Virvilaitė, Šeinauskienė, 2016).

Pradedant realizuoti išsikeltas idėjas – būtina kontrolė. Vadyboje kontrolė yra labai svarbi valdymo funkcija, ypač svarbi organizacijai ir skirta organizacijos tikslams pasiekti. Planai ne visada vykdomi taip, kaip numatyta. Ne visada vadovams pavyksta teisingai motyvuoti žmones, kad būtų efektyviausiai įgyvendinti tikslai. Todėl organizacijos vadovybei pavyksta pasiekti numatytus tikslus tik viską kontroliuojant (Čiarnienė ir kt., 2013).

Išvados

Išanalizavus rekonceptualizavimo procesą galima daryti išvadą, kad organizacijos veiklos transformacijos procesas susideda iš sisteminės kaitos, kurią sudaro rekonceptualizavimas, reorganizavimas bei restruktūrizavimas. Procesą sudaro intelektualinės minties veikla, naujų idėjų vystymas, veiklos koncepcijos permąstymas, idėjų realizavimas ir viso proceso vadybinė kontrolė.

Literatūra

1. Burke, W. (2015). Organization Change. London: Sage.
2. Burke, W., Debra, A. (2015). Organization Development. New Jersey: Pearson Education.
3. Čiarnienė, R. ir kt. (2013). Organizacijų vadybos pagrindai. Kaunas: Technologija.
4. Valackienė, A. (2012). Krizių valdymas ir sprendimų priėmimas. Kaunas: Technologija.
5. Virvilaitė, R., Šeinauskienė, B. (2016). Marketingo valdymas. Kaunas: Technologija.
6. Zemkauskienė, V. (2013). Anglų-lietuvių ir lietuvių-anglų kalbų ekonomikos terminų žodynas. Vilnius: Ciklonas.

RECONCEPTUALIZATION PROCESS OF A BUSINESS COMPANY

Summary

The problem of the research consists of the conception dynamics of a business company. The object of the research is a reconceptualization process of a business company. The aim of the research is to reveal the relevant moments of the mentioned reconceptualization process. The main methods of the research are such as scientific literature analysis and synthesis. The type of the research is theoretically descriptive.

ŠVIETIMO ĮSTAIGŲ ADMINISTRAVIMO IR VADYBOS FUNKCIJŲ OPTIMALUS PASKIRSTYMAS

Ineta Uikytė

Lietuvos verslo kolegija

Doc. dr. Jurgita Martinkienė

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjamas švietimo įstaigų administravimo ir vadybos funkcijų: planavimo, organizavimo, vadovavimo ir kontrolės esmė, samprata, procesas, taip pat nagrinėta sprendimų priėmimas bei darbuotojų funkcijų pasiskirstymo reglamentavimas vadybos teorijoje. Literatūra buvo analizuojama ir susisteminta, remiantis Lietuvos ir užsienio autorių. Tyrimui atlikti buvo pasirinktas kiekybinis anketos tipas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: administravimas, planavimas, organizavimas, vadovavimas, kontrolė, optimalus paskirstymas.

Įvadas

Aktualumas. G. Cibulskas [2010] teigia, kad viena iš svarbiausių valstybės raidos sričių yra švietimas. Švietimo įstaigoms ir kitoms organizacijoms svarbu nusistatyti viziją bei misiją, nes vizija nurodo norimą ateitį, o misija išreiškia visos veiklos paskirtį, vaidmenį, apibrėžia verslo ribas ir rodo jo esmę, ir viso to nustatymas padeda organizacijoms kryptingai judėti.

Lietuvos švietimo vizija – kiekvienas vaikas, jaunas ir suaugęs žmogus Lietuvoje siekia ir nesunkiai randa, kur mokytis, šalies švietimo sistemą sudaro valstybinės, savivaldybių ir nevalstybinės nuolat tobulėjančios, tarpusavyje ir su partneriais bendradarbiaujančios švietimo įstaigos, kurių darbuotojai turi autoritetą visuomenėje ir palaiko nuolatinę diskusiją dėl šalies švietimo plėtotos, Lietuvos valstybės ir jos žmonių sėkmės ir kultūros bei ūkio plėtros, atsižvelgiant į miesto ir kaimo darnią raidą [Bendroji švietimo sistemos struktūra ir valdymas]. Švietimo misija – suteikti kiekvienam su Lietuva save susiejusiam asmeniui savarankiško ir aktyvaus gyvenimo pagrindus, padėti nuolat tobulinti savo gebėjimus tapti visaverčiu demokratinės visuomenės nariu, aktyviai dalyvaujančiu socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime [Dėl Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos patvirtinimo].

Kaip matyti, Lietuvos švietimo vizija ir misija susijusi su valstybės gerove, nes kaip pastebi V. Gižienė, Ž. Simanavičienė, J. Jankauskaitė [2008], žmonijos vystymosi istorija patvirtina glaudų ryšį tarp švietimo ir ekonomikos išsivystymo lygių, taip pat prideda, kad žmogiškojo kapitalo kaupimas yra svarbus faktorius individo darbo našumui ir darbo perspektyvai. Taigi, galima teigti, kad administravimas ir vadybos funkcijos optimalus paskirstymas yra aktualus tuo, kad kuo optimaliau bus paskirstomas administravimas ir vadybos funkcijos, tuo bus teikiamas kokybiškesnis švietimas mokiniams.

Straipsnio tikslas – atlikti švietimo įstaigų administravimo ir vadybos funkcijų optimalaus paskirstymo tyrimą.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti švietimo įstaigų administravimą ir vadybos funkcijas teoriniu aspektu.
 2. Atlikti švietimo įstaigų administravimo ir vadybos funkcijų optimalaus paskirstymo tyrimą.
- Straipsnio tyrimo metodai – mokslinės literatūros šaltinių analizės, sintezės, lyginamosios analizės.

Administravimas, vadybos funkcijos ir optimalus paskirstymas

Administravimas ir vadybos funkcijos

Autoriai J. Urbanovič ir V. Smalskys (sud.) (2015) teigia, jog administravimo terminas Europoje yra žinomas nuo viduramžių, tačiau pats terminas yra atsiradęs senovės Romos laikais. Anot autorių A. Patapio ir V. Smalskio [2010] administravimo terminas nuo senovės laikų turi ne vieną reikšmę.

Kaip teigia H. Fayol (2005), administravimas – tam tikros darbuotojų grupės veikla, kurią atliekant reguliuojamas kitų darbuotojų (vykdytojų) darbas. Pasak B. Melniko [2012], administravimo sąvoka vartojama norint, kad įstaiga vykdytų savo funkcijas, įgyvendinama tam tikrus politinius ar valdymo sprendimus. Tai reiškia, jog švietimo administratorius įgyvendina aukštesniųjų švietimo pareigūnų priimamus sprendimus. Pasak H. Fayol (2005), administruojant bet kokią veiklą reikia nuosekliai atlikti veiksmus, kurie susideda iš valdymo funkcijų. Valdymo funkcija – tai konkreti vadybinės veiklos sritis, kurios pasižymi specifiniu pobūdžiu bei turiniu, jos gali būti atliekamos ir kaip tarpusavyje nesusijusios, ir kaip neatsiejamos viena nuo kitos.

Norint pabrėžti administravimo ir valdymo funkcijų skirtumus, galima remtis A. Dirgėlienės ir R. M. Andriekienės (2012) teigimu, kad institucijos, įstaigos yra administruojamos, o vykstantys procesai – valdomi. Taip pat pastebėta, kad administravimas yra tokia veikla, kai pagal tam tikras taisykles, kuriuos numato Lietuvos

Respublikos įstatymai yra vadovaujama organizacijai, prižiūrima organizacijos bei darbuotojų veikla, o vadyba apima valdymo funkcijas: planavimą, organizavimą, vadovavimą ir kontrolę, kurios padeda užtikrinti organizacijos iškeltų tikslų įgyvendinimą.

Švietimo įstaigų veiklos planavimas

Mokyklos veikla planuojama pagal strateginį planą, metinę veiklos programą, ugdymo planą, ugdymo plano dalykų ilgalaikius ir detaliuosius planus, kuriuos reglamentuoja valstybė, taip pat tradiciškai mokyklose dažnai sudaromi ir kitokie, smulkesni planai: operatyvieji (dažniausiai mėnesio) veiklos planai, metodinių grupių, įvairių mokyklos padalinių, savivaldos organizacijų, administracijos, specialistų [Gudaitė, Laurinčiukienė, 2010]. G. Schlebusch ir M. Mokhatle [2016] teigia, kad švietimo įstaigos nuolat susiduria su pokyčiais, todėl mokyklų strateginio planavimo tikslas yra užtikrinti prisitaikymą prie besikeičiančios aplinkos iššūkių (tiek vidaus, tiek išorės).

B. Balkar ir M. Kalman [2018], kurie cituoja J. E. Wilcoxson [2012], strateginį planavimą apibūdina kaip procesą, kuriame organizacija apibrėžia savo misiją, tikslą ir priima sprendimus dėl išteklių paskirstymo norint įgyvendinti misiją, tikslą.

Toliau aptarti pagrindiniai valstybės reglamentuoti planai planuojant švietimo įstaigų veiklą:

1. Strateginis planas. Strateginius planus kuria organizacijos vadovas ir apibrėžia pagrindinius organizacijos tikslus, o operatyviniai planai skirti strateginiams planams įgyvendinti kasdieninėje veikloje (Braslauskienė, Norvilienė, 2014). Anot A. Gumuliauskienės ir J. Smilgienės [2010]: „Bendrojo lavinimo mokyklos veiklos strateginis planas – tai formalizuota institucijos strategija, kurios kūrimas ir įgyvendinimas yra svarbus strateginio valdymo etapas“.

2. Metinė veiklos programa. Metinis veiklos planas sudaromas atsižvelgiant į miesto pedagoginės bendruomenės poreikius, plane nustatomi metiniai įstaigos tikslai bei uždaviniai, apibrėžiami prioritetai ir priemonės uždaviniams vykdyti [14]. Planas rengiamas atsižvelgiant į įstaigos strateginį bei ugdymo planus, kuriuos tvirtina įstaigos direktorius. Šį metinį veiklos planą įgyvendina įstaigos administracija, pedagogai ir kiti pedagoginiame procese dalyvaujantys specialistai, nepedagoginiai darbuotojai, ugdytiniai ir jų tėvai.

3. Ugdymo planas. Bendrųjų ugdymo planų tikslas – apibrėžti bendruosius ugdymo programų vykdymo reikalavimus ir pateikti rekomendacijų mokykloms ugdymo turiniui formuoti ir ugdymo procesui organizuoti, kad kiekvienas mokinys pasiektų asmeninės pažangos ir geresnių ugdymo rezultatų ir įgytų mokymuisi visą gyvenimą būtinų bendrųjų ir dalykinių kompetencijų visumą [28].

4. Ugdymo plano dalykų ilgalaikiai ir detalieji planai. Ugdymo turinio ilgalaikio plane nurodoma: trumpa klasės charakteristika, mokomasis dalykas, mokomojo dalyko programai skirtas valandų skaičius, naudojamų vadovėlių, žinytų, pratybų ir t. t. sąrašas. Parengtą dalyko ugdymo turinio ilgalaikį (metinį teminį planą) mokytojas detalizuoja: rengia detalų ilgalaikį planą (arba dieninį – metodikos grupei priėmus nutarimą), atsižvelgdamas į mokinių pasiekimų lygį, patirtį, poreikius, gebėjimus.

Kaip teigia L. Gudaitė ir L. Laurinčiukienė [2010, p. 8]: „Svarbiausia, kad tarp visų planų būtų aiškos, visiems suprantamos sąsajos, ryški pagrindinė veiklos kryptis, vedanti link mokyklos pagrindinių numatytų tikslų įgyvendinimo, link apibrėžtos vizijos“.

Švietimo įstaigų veiklos organizavimas

Švietimo įstaigų veiklos organizavimas vyksta remiantis LR švietimo įstatymu bei bendras tvarkas, aprašančias švietimo organizavimo principus ir kriterijus.

Progimnazijos uždavinius, funkcijas, teises ir darbo organizavimą reglamentuoja Progimnazijos nuostatai, mokslo metų ugdymo planas ir metų veiklos planas, kuriuos rengia direktoriaus įsakymu patvirtintos darbo grupės, o jo įgyvendinimo priežiūrą vykdo direktoriaus pavaduotojai [Klaipėdos Sendvario progimnazijos nuostatai, 2013]. Progimnazijos pedagogai ir kiti darbuotojai savo darbą organizuoja vadovaudamiesi direktoriaus patvirtintais Progimnazijos darbą reglamentuojančių tvarkų aprašais, darbo vidaus taisyklėmis bei darbuotojų pareigybų aprašymais.

Mokyklos direktorius ir kiti darbuotojai yra atrenkami atviro konkurso būdu. Atvirą konkursą organizuoja įstaigos vadovas arba jo įgaliotas asmuo. Valstybinės įstaigos pranešimas apie įvyksiantį konkursą į tarnautojo pareigas skelbiamas šalies dienraštyje arba vietinėje spaudoje, o jei apie priėmimą skelbia savivaldybės įstaiga – vietinėje spaudoje ne vėliau kaip prieš 7 kalendorines dienas iki pretendentų atrankos.

Taigi, kaip matyti, organizuojant švietimo įstaigos veiklą, svarbu atrinkti tinkamus darbuotojus pagal LR švietimo įstatymo reikalavimus, kad veikla vyktų sklandžiai ir kokybiškai, atrinkti darbuotojai turi turėti atitinkamas kompetencijas atliekant paskirtas užduotis, funkcijas.

Švietimo įstaigų veiklos vadovavimo funkcija

Mokyklos bendruomenės nuteikimas veiklai, siekti organizacijos veiklos sėkmės yra organizacijos vadovo optimalių kryptingų pastangų visuma, kuri apibūdinama kaip vadovavimo funkcija [Melnikova, 2008].

Vadovavimas švietimo įstaigai įgauna svarbą ne tik įstaigos prestižui, bet ir veiklos rezultatams [Bairauskienė, 2017]. Kiekvienas organizacijos vadovas, siekiant kuo geresnių veiklos rezultatų, turi pasirinkti tinkamiausią vadovavimo stilių. Pasak A. Dirgėlienės ir R. M. Andriekienės (2012), vadovo darbo stilius priklauso nuo organizacijos, kuriai vadovaujama, specifikos, keliamų tikslų, veiklos organizavimo formų, vadovavimo ypatumų bei tarpusavio santykių pobūdžio.

A. Kutkaitis ir A. Petrulis [2014] skiria keturis vadovavimo stilius organizacijose:

1. Charizmatinis. A. Nagendra ir S. Farooqui [2016] tvirtina, jog šis vadovavimas yra vienas iš reikšmingiausių vadovavimo stilių, nes šis stilius grindžiamas asmenybės stiprumu, vadovai vadovaujantis šiuo stiliumi yra labai motyvuoti bei gebantys perteikti viziją sekėjams, dėl to organizacijos nariai noriai seka lyderį.

2. Transakcinis. Šis vadovavimo stilius pasižymi tuo, kad vadovai nustato, ką darbuotojai turi padaryti, kad pasiektų savo individualius ir visos organizacijos tikslus, klasifikuoja šiuos reikalavimus ir padeda darbuotojams įgyti pasitikėjimo, kad labai pasistengę jie galėtų šiuos tikslus įgyvendinti [Kutkaitis, Petrulis, 2014]. Šio vadovavimo stiliaus trūkumą galime laikyti tai, kad „Transakcinis vadovas labiau linkęs laikytis nusistovėjusių bendruomeninių taisyklių, todėl siekia stabilumo, o ne pokyčių“ [Šimanskienė, Petrulis, 2014, p. 109], o šiandiniame pasaulyje pokyčiai padeda tobulėti, gerinti gaunamus rezultatus.

3. Transformacinis. L. N. Harwati [2013] pastebi, kad transformacinis vadovavimas yra tinkamas tada, kai organizaciją ištinka krizė, nes vadovas vadovaudamas transformaciniu vadovavimo stiliumi, turi galimybę ateityje gerinti organizacijos rezultatus, skatindamas darbuotojus išreikšti savo mintis bendradarbiaudamas.

4. Ugdomasis. A. Kutkaitis ir A. Petrulis [2014] išanalizavę ugdomąjį vadovavimą, remdamiesi moksline literatūra, teigia, kad toks vadovavimo stilius yra nukreiptas į darbuotojo profesinį tobulinimą, kai vadovas pataria bei padeda darbuotojui surasti užduoties sprendimą. „Tai vadovavimo stilius, nukreiptas į organizacijos žmonių išteklius visuose lygiuose, kuriantis išskirtinę organizacinę kultūrą ir pripažįstantis komandinį darbą, pasidalijant vadovavimo funkcijas, bet išlaikant pavaldumo principą“ [Šimanskienė, Petrulis, 2014, p. 109].

R. Želvys (2001) tvirtina, kad mokyklos yra pakankamai palanki terpė plėtoti transformacinį vadovavimo stilių, nes pedagogų bendruomenė yra pakankamai išsilavinusi ir kūrybiška, kuriai būdingas individualumas, savarankiško darbo įgūdžiai, noras profesiskai tobulėti, siekti tobulesnės mokyklos vizijos. Kadangi švietimo įstaigose dėmesys yra nukreiptas į personalo tobulinimą, skatinimą kelti kvalifikaciją, atnaujinti žinias bei į komandinį darbą, galima teigti, kad švietimo įstaigose vadovaujama ugdomuoju vadovavimo stiliumi.

Švietimo įstaigų veiklos kontrolės funkcija

Pagal LR švietimo įstatymo 53 straipsnį, Švietimo įstaigų kontrolė vykdoma stebėsenos, priežiūros būdu. Švietimo stebėseną yra sudedamoji švietimo priežiūros dalis ir yra būtina sistemos tobulinimo sprendimams priimti. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 6 skirsnyje, 64 straipsnyje rašoma [LR švietimo įstatymas, TAR, Nr. I-1489, 2017]: „Švietimo priežiūros paskirtis – stebėti švietimo prieinamumą ir kokybę ir skatinti švietimo tobulinimą, konsultuoti ir vertinti veiklą.“, taip pat nurodomi ir švietimo priežiūros elementai – švietimo prieinamumo ir kokybės stebėseną, švietimo teikėjų, pagalbos įstaigų ir švietimo valdymo subjektų konsultavimas, prevencinių priemonių vykdymas, išorinis vertinimas, poveikio priemonių taikymas, švietimo tobulinimo skatinimas ir kitos įstatymų nustatytos priemonės.

Mokyklos veiklos priežiūrą atlieka savininko teisės ir pareigas įgyvendinanti institucija, savivaldybės vykdomoji institucija, savininko teisės ir pareigas įgyvendinanti institucija (dalyvių susirinkimas) (valstybinės ir savivaldybės mokyklos – viešosios įstaigos), savininkas (dalyvių susirinkimas) (kitų mokyklų), prireikęs pasitelkdamas išorinius vertintojus [LR švietimo įstatymas, TAR, Nr. I-1489, 2017].

Švietimo stebėseną vykdoma šiais lygmenimis [Vaičekauskienė, 2016]:

1. Vietos lygmeniu savivaldybių švietimo padaliniai stebi vaikų, jaunimo, suaugusiųjų bendrąjį ugdymą, profesinį mokymą, mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą, ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymą, kitą neformalųjį vaikų ir suaugusiųjų neformalųjį švietimą, švietimo pagalbos teikimą, vaikų ir jaunimo užimtumą, vaiko minimalios priežiūros priemonių vykdymą [Vaičekauskienė, 2016].

2. Mokyklos lygmeniu. Švietimo įstaigos vadovas analizuoja švietimo įstaigos veiklos ir valdymo išteklių būklę ir atsako už švietimo įstaigos veiklos rezultatus.

Kaip teigia Švietimo mokslo ministerija: „Nepaisant didelio stebėsenos sistemoje dalyvaujančių įstaigų skaičiaus, švietimo sistemos stebėseną yra nepakankama – tai buvo pastebėta ir Valstybės kontrolės 2016 m. atlikto audito išvadoje, o pateiktos rekomendacijos iki šiol neįgyvendintos“ [Valstybinio audito ataskaita, 2016].

Administravimo ir vadybos funkcijų optimalus paskirstymas

Administravimo ir vadybos funkcijų paskirstymas priklauso nuo įstaigos vidaus struktūros. Siekiant kuo optimaliau paskirstyti administravimą ir vadybos funkcijas, svarbu rasti tinkamiausią įstaigos vidaus struktūrą. Pagal mokyklos struktūros tobulinimo 2006–2009 m. programą, mokyklos vidaus struktūra formuojama iš ugdymo, veiklos įsivertinimo ir planavimo, ugdymo aprūpinimo funkcijas atliekančių vidaus struktūrinių padalinių [Nauja mokyklos organizacinė struktūra, 2009].

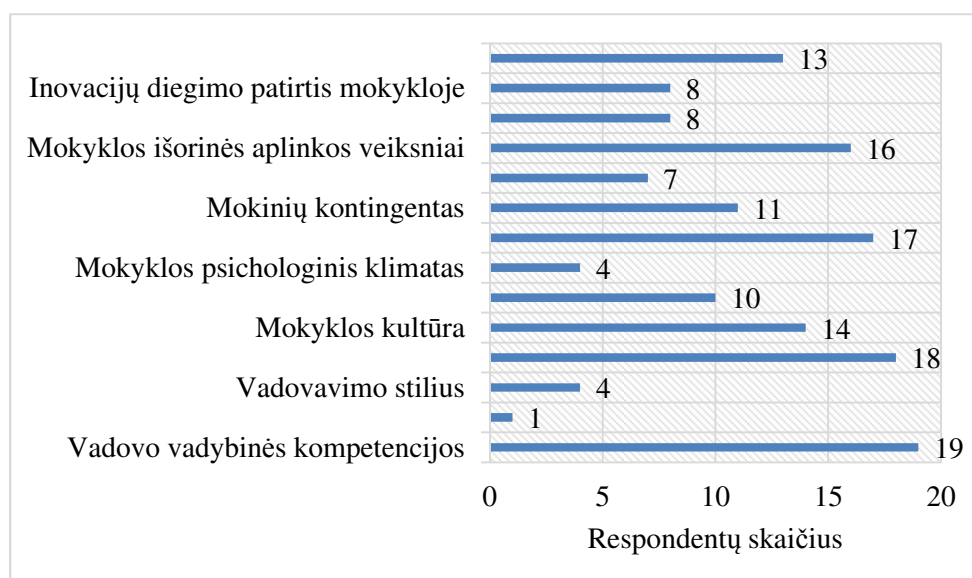
Norint išsiaiškinti, ar įstaigos vidaus struktūra tinkama, ar administravimas ir vadybos funkcijų paskirstymas optimalus, reikia atlikti įvertinimą. Įvertinimas atliekamas remiantis parengtu mokyklos valdymo (administravimo) pareigybų ir jų funkcijų sąrašu. Šis įvertinimas padeda mokykloms formuojant naują struktūrą ir priskiriant funkcijas naujoms pareigoms, nes iš gautų rezultatų galima matyti:

- kokios pareigybės yra perkrautos funkcijomis;
- kokias funkcijas būtų teisinga perskirstyti arba deleguoti;
- kokios funkcijos dubliuojasi;
- kokios pareigybės neturi pakankamo funkcinio apkrovimo;
- nuo kurių valdymui (administravimui) priskirtinų funkcijų galima būtų atlaisvinti mokytojus;
- kokias funkcijas būtų galima automatizuoti, arba, gal būt, iš viso atsisakyti ir pirkti paslaugas iš išorės.

Svarbu, kad įstaiga atrastų sau tinkamą vidaus struktūrą, nes kaip žinoma, švietimo biudžetas yra ribotas, o siekiant kokybiško švietimo įstaigos veiklos ir teikiamos paslaugos, darbuotojai turi žinoti ir išmanyti savo pareigynes, kokybiškai atlikti savo funkcijas bei uždavinius, užtikrinant įgyvendinti įstaigos viziją, tikslus bei misiją.

Apibendrinant galima teigti, kad sklandžiam įstaigos veiklos vykdymui turi įtakos administravimas bei vadybos funkcijos. Administravimas padeda vadovauti institucijai pagal numatytas taisykles, įstatymus, kurias priima švietimo ir mokslo ministerija bei kiti teisės aktai, o įstaigos vadovas remdamasis vadyba, priima sprendimus ir formuoja įstaigos veiklos vykdymą. Vadybos funkcijos yra vienodai svarbios ir siekiant darnios, veiksmingos, tikslingos ir rezultatyvios organizacijos veiklos, būtina visas keturias funkcijas įgyvendinti maksimaliai. Tikriausiai būtų galima, visų šių funkcijų pagrindu laikyti planavimą, kadangi visi tolesni procesai remiasi planais, kuriuose iškeliami tikslai, parenkamos priemonės jiems pasiekti, paskirstomos funkcijos žmogiškiems ištekliams, paskirstomi resursai ir pan. O kitos vadybos funkcijos veikia taip, kad tie planai būtų įgyvendinti sistemingai, tikslingai ir kad būtų pasiekti iškelti tikslai.

Tyrimo rezultatai

1 pav. Veiksniai, turintys įtakos mokyklos valdymo kokybei

Šaltinis: sudaryta autorės

Į klausimą, kokie pagrindiniai veiksniai turi įtakos mokyklos valdymo kokybei, pagal gautus rezultatus matyti, kad didžiausią įtaką turi vadovo vadybinės kompetencijos už kurį balsavo 86 % respondentų, vadovavimo stilius – 81 % respondentų ir mokyklos psichologinis klimatas – 76 % respondentų (žr. 1 pav.).

Toliau klausimai susiję su administravimo ir vadybos funkcijų optimaliu paskirstymu. Į klausimą, kaip pasižymi Jūsų vadovaujamoje mokykloje optimalus darbo paskirstymas, matyti, kad visi respondentai, t. y. 100 % teigia, kad darbuotojų funkcijos paskirstytos ir deleguotos tinkamai (1 lentelė).

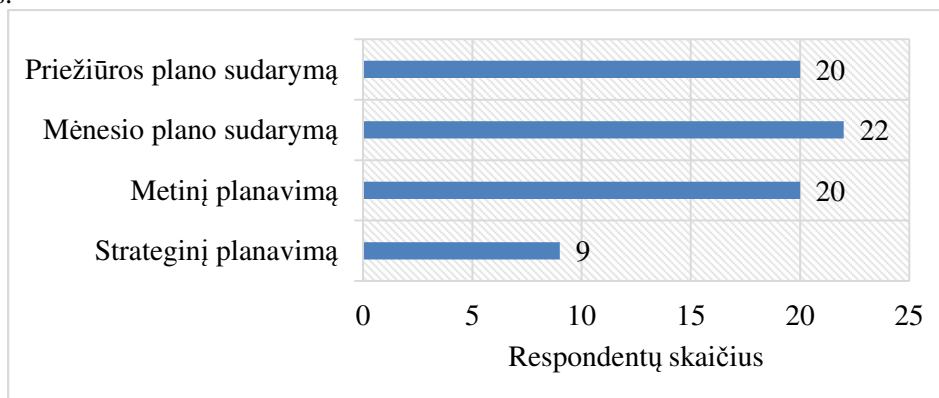
1 lentelė

Paskirstytos vadybos funkcijos

Funkcijos	1 pavaduotojas	2 pavaduotojas	3 pavaduotojas	4 pavaduotojas
Planavimas	18	14	14	9
Organizavimas	17	17	13	8
Vadovavimas	8	8	11	5
Kontrolė	15	14	17	10

Šaltinis: sudaryta autorės

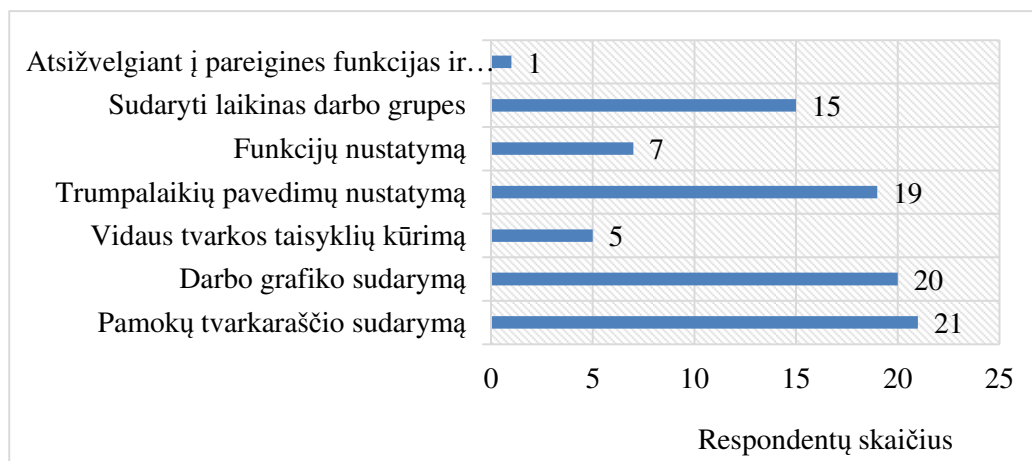
Į klausimą, kaip būtų tikslinga paskirstyti vadybos funkcijas Jūsų minėtam pavaduotojų skaičiui, matyti, kad atsakymai svyruojantys, tačiau galima išvelgti, kad kuo daugiau pavaduotojų, tuo mažesnis darbo krūvis paskiriamas. Žvelgiant į vadovo skiltį, 66 % respondentų dalį planavimo paliktų mokyklos vadovui, 33 % – organizavimą, 66 % – vadovavimą ir 57 % – kontrolės funkciją. Taip pat matyti, kad 81 % respondentų, kurie pasirinko 1 pavaduotoją, paliktų planavimą ir organizavimą. 76 % respondentų, kurie pasirinko 2 pavaduotojus, paskirstytų organizavimą, taip pat 66 % respondentų – planavimą ir likusi dalis – vadovavimą ir kontrolę. Diagramoje matyti (3 pav.), jog maža dalis respondentų pasirinko 4 pavaduotojus, kuriems skirtų atitinkamas vadybos funkcijas.

4 pav. Mokyklos planavimo sritys, skirtos pavaduotojams

Šaltinis: sudaryta autorės

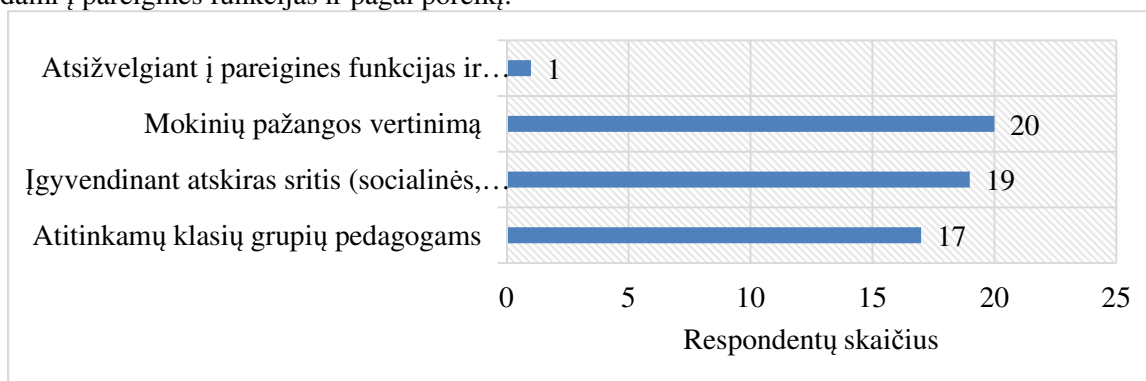
Į klausimą, kokias mokyklos planavimo sritis skirtumėte pasirinktam pavaduotojų skaičiui, paveiksle matyti (4 pav.), kad visi respondentai pavaduotojams skirtų mėnesio plano sudarymą, ir 20 respondentų skirtų metinį planavimą, ir mažiausia dalis respondentų, t. y. 9 – skirtų strateginį planavimą.

5 pav. Organizavimo sritys skiriamos pavaduotojams

Šaltinis: sudaryta autorės

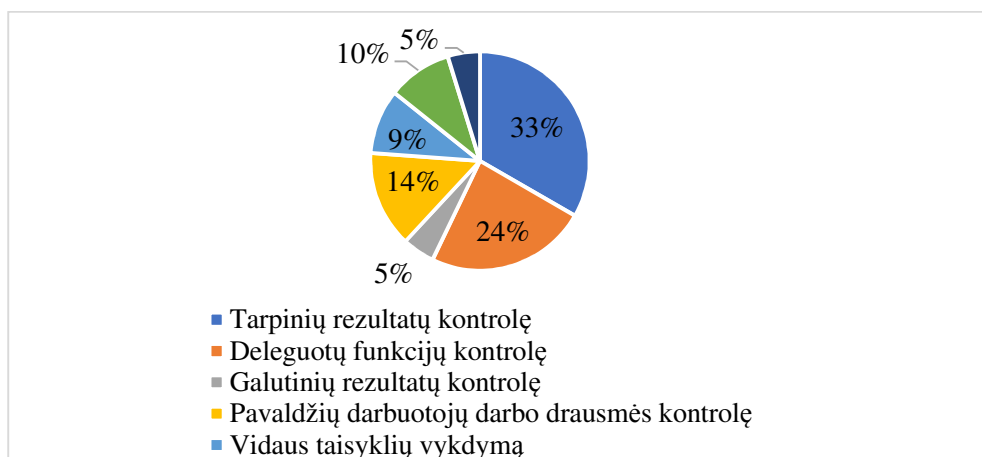
Į klausimą, kokias organizavimo sritis skirtumėte pasirinktam pavaduotojų skaičiui, matyti (5 pav.), kad dauguma respondentų, t. y. 21 pavaduotojams skirtų pamokų tvarkaraščio sudarymą, 20 – darbo grafiko sudarymą ir 19 – trumpalaikių pavedimų nustatymą, o 1 respondentų pavaduotojams skirtų organizavimo sritis, atsižvelgdami į pareigines funkcijas ir pagal poreikį.

6 pav. Vadovavimo sritys skiriamos pavaduotojams

Šaltinis: sudaryta autorės

Į klausimą, kokias vadovavimo sritis skirtumėte pasirinktam pavaduotojų skaičiui, matyti (6 pav.), kad dauguma respondentų, t. y. 20 pavaduotojams skirtų mokinių pažangos vertinimą, 19 – priežiūrą įgyvendinant atskiras sritis, kaip socialinės, neformalųjį ugdymą ir kitas, bei 17 – atitinkamų klasių grupių pedagogams.

7 pav. Kontrolės sritys, skiriamos pavaduotojams

Šaltinis: sudaryta autorės

Į klausimą, kokias kontrolės sritis skirtumėte pasirinktam pavaduotojų skaičiui, pagal respondentų atsakymus matyti (žr. 7 pav.), kad rezultatai pasiskirstę netolygiai. Daugiausia respondentų, t. y. 33 %, pavaduotojams skirtų tarpinių rezultatų kontrolę, 24 % respondentų – deleguoti funkcijų kontrolę, 14 % respondentų – darbuotojų darbo drausmės kontrolę, 9 % respondentų – vidaus taisyklių vykdymo kontrolę, kiti 9 % respondentų – darbo taisyklių vykdymo kontrolę, ir likusieji respondentai skirtų galutinių rezultatų kontrolę.

Išvados

Išanalizavus švietimo įstaigų administravimą ir vadybos funkcijas teoriniu aspektu, matyti, kad administravimas – veikla, prižiūrinti organizacijos veiklos vykdymą remiantis įstatymais, teisės aktais, norminiais dokumentais, o vadybą sudaro 4 pagrindinės funkcijos: planavimas, organizavimas, vadovavimas ir kontrolė, kurios yra vienodai svarbios ir siekiant darnios, veiksmingos, tikslingos ir rezultatyvios mokyklos veiklos, būtina visas keturias funkcijas įgyvendinti maksimaliai.

Atlikus švietimo įstaigų administravimo ir vadybos funkcijų optimalaus paskirstymo tyrimą, galima teigti, kad administravimo ir vadybos funkcijos yra paskirstytos optimaliai, nes kaip teigia respondentai, darbuotojų funkcijos paskirstytos ir deleguotos tinkamai, t. y. pagal pareigybių aprašus.

Literatūra

1. Atmintinė valstybės ir savivaldybių institucijoms ir įstaigoms dėl konkurso į valstybės tarnautojo pareigas organizavimo tvarkos:
http://portalas.vtd.lt/upload/Dokumentai/ISTAIGOMS/Rekomendacijos/atmintine%20del%20konkursu%20organizavimo_galutine.pdf
2. Bairašauskienė, L. [2017]. Bendrojo ugdymo mokyklų vadovų kompetencijų reikšmingumas:
https://www.researchgate.net/publication/324592807_Bendrojo_ugdymo_mokyklų_vadovų_kompetencijų_reikšmingumas
3. Balkar, B., Kalman, M. [2018]. Examining School Administrators' Beliefs and Understandings about Strategic Planning: An Exploratory Typological Perspective:
<https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1186612.pdf>
4. Bendroji švietimo sistemos struktūra ir valdymas: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisation-and-governance-44_lt
5. Braslauskienė, R., Norvilienė, A. (2014). Ikimokyklinio ugdymo įstaigų administravimas ir vadyba. Klaipėda: KU.
6. Cibulskas, G. [2010]. Mokyklos strategija ir planavimo procesai. Mokyklos planų dermė:
<http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2012/12/%C5%BDingsniai-link-veiksmingo-planavimo-2010.pdf>
7. Dėl Valstybinės švietimo 2013-2022 metų strategijos patvirtinimo: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.463390>
8. Dirgėlienė, A., Andriekienė, R. M. (2012). Vadovavimo suaugusiųjų švietimo įstaigai teorines ir empirinės įžvalgos. Andragogika. Nr. 3, p. 25-47.
9. Fayol, H. (2005). Administravimo teorija ir praktika. Vilnius: Eugrimas.
10. Gižienė, V., Simanavičienė, Ž., Jankauskaitė, J. [2008]. Aukštojo mokslo finansavimo įtaka lietuvių darbo rinkai: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=1b38730f-ac3e-4181-b228-4a42f42c3f04%40pdc-v-sessmgr02>
11. Gudaitė, L., Laurinčiukienė, L. [2010]. Žingsniai link veiksmingo planavimo:
<http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2012/12/Žingsniai-link-veiksmingo-planavimo-2010.pdf>
12. Gumuliauskienė, A., Smilgienė, J. [2010]. Ugdymo kokybės kaip švietimo politikos prioriteto raiška bendrojo lavinimo mokyklų strateginiuose planuose:
<http://web.b.ebscohost.com/abstract?site=ehost&scope=site&jrnl=1822119X&AN=69931511&h=AzkldqSg2Yx1YZmGP8e1DLRL5foIS6og3o3iJoifqpEyj8j%2b0MB2MTt0V3a5PFOGeH5Zk11Qr4eMJ4qe8pUxA%3d%3d&crl=c&resultLocal=ErrCrlNoResults&resultNs=Ehost&crlhashurl=login.aspx%3fdirect%3dtrue%26profile%3dehost%26scope%3dsite%26authtype%3dcrawler%26jrnl%3d1822119X%26AN%3d69931511>
13. Harwati, L. N. [2013]. Crisis management: determining specific strategies and leadership style for effective outcomes: [http://www.ajmse.leena-luna.co.jp/AJMSEPDFs/Vol.2\(2\)/AJMSE2013\(2.2-17\).pdf](http://www.ajmse.leena-luna.co.jp/AJMSEPDFs/Vol.2(2)/AJMSE2013(2.2-17).pdf)
14. Klaipėdos miesto pedagogų švietimo ir kultūros centro 2018 m. veiklos planas [žiūrėta 2019-02-14]. Prieiga internetu:

- <http://www.kpskc.lt/planai/2018/KLAIPĖDOS%20MIESTO%20PEDAGOGŲ%20ŠVIETIMO%20IR%20KULTŪROS%20CENTR%202018%20M.%20VEIKLOS%20PLANAS.pdf>
15. Klaipėdos Sendvario progimnazijos nuostatai [2013]:
<http://www.infolex.lt/klaipeda2/Default.aspx?Id=3&DocId=166164>
 16. Kutkaitis, A., Petrulis, A. [2014]. Vadovavimo stilių vertinimas Klaipėdos ugdymo įstaigose:
<http://journals.ku.lt/index.php/RFDS/article/view/694/pdf>
 17. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9A3AD08EA5D0/xbPKUCNrMi>
 18. Melnikas, B. [2012]. Valdymas, vadyba ir administravimas šiuolaikinio iššūkio kontekste: nauji mokslinio tyrimo prioritetai:
<http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=ae3cf10e-d407-4373-bb5e-25ec6ec01c6c%40sdc-v-sessmgr04>
 19. Nagendra, A., Farooqui, S. [2016]. Role of leadership style on organizational performance:
http://ijrcm.org.in/article_info.php?article_id=6508
 20. Nauja mokyklos organizacinė struktūra [2009]: https://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2016/02/nauja-m-klos-org-struktura_bpr.pdf
 21. Patapis, A., Smalskys, V. [2010]. Viešojo administravimo studijų krypties savarankiškumo problema:
<https://www.mruni.eu/upload/iblock/4b9/patapas.pdf>
 22. Schlebusch, G., Mokhatle, M. [2016] Strategic planning as a management tool for school principals in rural schools in the motheo district: [http://krepublishers.com/02-Journals/IJES/IJES-13-0-000-16-Web/IJES-13-3-000-16-Abst-PDF/IJES-13-3-342-16-403-Schlebusch-G/IJES-13-3-342-16-403-Schlebusch-G-Tx\[12\].pdf](http://krepublishers.com/02-Journals/IJES/IJES-13-0-000-16-Web/IJES-13-3-000-16-Abst-PDF/IJES-13-3-342-16-403-Schlebusch-G/IJES-13-3-342-16-403-Schlebusch-G-Tx[12].pdf)
 23. Šimanskienė, L., Petrulis, A. [2014] Vadovavimo stilių nustatymas Klaipėdos miesto progimnazijose:
<http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=4b388946-1eeb-4380-b726-41da4705ec57%40sessionmgr101>
 24. Želvys, R. (2001). Švietimo vadybos pagrindai. Vilnius: VU.
 25. Vaicekauskienė, V. [2016]. Švietimo priežiūra Lietuvoje: ką dar stiprinti ir tobulinti?:
https://www.smm.lt/uploads/documents/tyrimai_ir_analizes/Svietimo%20prieziura%20Lietuvoje_%20Ka%20dar%20stiprinti%20ir%20tobulinti.pdf
 26. Valstybinio audito ataskaita [2016]: https://www.vkontrolė.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=23002
 27. Urbanovič, J., Smalskys, V. (sud.). (2015). Viešojo administravimo teorijos. Vilnius: MRU.
 28. 2017–2018 ir 2018–2019 mokslo metų pagrindinio ir vidurinio ugdymo programų bendrieji ugdymo planai:
https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas_pagrindinis_ugdymas_spec/BUP%20%C4%AEsakymas%202017-2019%20m.pdf

OPTIMAL ALLOCATION OF ADMINISTRATIVE AND MANAGEMENT FUNCTIONS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Summary

In the article the essence, concept and process of administration and management functions of educational institutions are discussed: planning, organization, management and control, as well as decision-making and regulation of distribution of functions of employees in management theory. Literature was analyzed and systematized based on Lithuanian and foreign authors. The quantitative questionnaire type was selected for the study.

VADOVŲ VEIKLOS TOBULINIMAS BESIKEIČIANČIOJE APLINKOJE TEORINIS ASPEKTAS

Karolina Noraitė

Lietuvos verslo kolegija

Doc. dr. Algirdas Giedraitis

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama vadovų veikla, jos tobulinimas besikeičiančioje aplinkoje, vadovų vaidmenys, turinčios įtaką sėkmingam veiklos tobulinimui kintančioje aplinkoje, vadovų veiklos tobulinimo kryptys besikeičiančioje aplinkoje, analizuojant mokslinę literatūrą apie vadovo veiklą.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: vadovai, vadovo veikla, besikeičianti aplinka.

Įvadas

Kiekvienas vadovas, konkurencinėje rinkoje, siekia išlaikyti pelningą organizaciją. Šiuolaikinėje verslo erdvėje iš vadovų ypatingai tikimasi efektyvios veiklos, reikalaujanti daug žinių, įgūdžių, sugebėjimų ekonomikos, technikos, technologijų srityse bei jų nuolatinio tobulinimo.

Akivaizdžiai besikeičianti aplinka vadovus skatina įgyti naujus įgūdžius, kitokias pažiūras, formuoja lankstesnį mąstymą, kuris atspindi ir verslo aplinkoje. Besikeičiančioje dinamiškoje aplinkoje vadovų įgyti praktiniai įgūdžiai ir žinios bei jų nuolatinė paieška veiklos tobulinimui yra viena iš konkurencinio pranašumo sąlygų, produktų (paslaugų) tobulinimo priemonė (Koch, 2011; Kočiūnienė, 2010; Kriščiūnas, Daugėlienė, 2006; Carneiro, 2000). Organizacijų vystymosi kontekste (gerinant nūdienos ir ateities kartų gyvenimo kokybę) vadovams keliami reikalavimai keičiasi (Giedraitis, 2014).

Patys vadovai skiria nepakankamai dėmesio savo veiklos tobulinimui ir didesnėms saviraiškoms galimybėms. Bet, kaip teigia T. Misiukonis (2012) dažnai dar ir baiminasi, kad ugdydami savo darbuotojus išmokys juos spręsti problemas, priimti sprendimus ir jie taps labiau autonomiški. Todėl vadovas gali pasijusti nebereikalingas ir nebepateisinantis savo buvimo įmonėje bei praras savo ekspertinę galią.

Kiekvieną dieną vadovai susiduria su daugeliu naujų sprendinių uždavinių, kuriuos turi susieti su specifiniais naujų laikų uždaviniais besikeičiančioje aplinkoje. Tai yra nelengva, nes reikia kompleksiskai spręsti naujai iškilusius uždavinius.

Problema. Kaip patobulinti vadovo veiklą besikeičiančioje aplinkoje?

Objektas. Vadovo veikla besikeičiančioje aplinkoje.

Tikslas. Parinkti vadovų veiklos tobulinimo kryptis besikeičiančioje aplinkoje.

Uždaviniai. Išanalizavus vadovo veiklą besikeičiančioje aplinkoje, pateikti vadovų veiklos tobulinimo galimybes.

Tyrimo metodai: vadybinės mokslinės literatūros palyginamoji analizė ir sintezė, loginio palyginimo ir sisteminimo metodai.

Vadovų veiklos samprata

Vadovas tai svarbiausias organizacijos darbuotojas, atliekantis visuminę valdymo veiklą (Zakarevičius, Kvedaravičius, Augustauskas, 2004). Vadovas – organizacijų samdomas asmuo, turintis realizuoti organizacijos tikslus, jis vadovauja kitų samdomų darbuotojų veiklai ir yra atsakingas už jų atliktą darbą. Tokia vadovų padėtis sąlygoja jų veiklos sudėtingumą ir įvairiapusiškumą. Vadovų veikla yra daugialypė, apimanti daug skirtingų aspektų (Stoner ir kt., 2005). Kadangi vadovas sprendžia sudėtingus ir painius klausimus, jam reikia daugelio įgūdžių, padedančių į vadovavimą organizacijai pažvelgti iš holizmo pozicijų. Kiekvienas vadovas dirbdamas organizacijoje pasitelkia skirtingų įgūdžių. Vienus iš jų ištobulina, o kitų ne.

Vadovo veikla nusakoma keletu terminų: valdymas, vadyba, vadovavimas, administravimas. Visos įmonės vadovų pastangos turėtų būti nukreiptos į tai, kad maksimaliai būtų išnaudotos rinkos teikiamos galimybės (Giedraitis, 2014). Galimybė plėsti organizacijos veiklos ribas ir ieškoti naujų galimybių ir jas kurti paskutinis žodis atitenka aukščiausio lygio vadovams. Vidurinio lygio vadovų vaidmenys yra ugdomojo ir paramos pobūdžio. Operatyvinio lygio, žemiausio lygmens vadovams, tampa būtini ir verslumo įgūdžiai. Kiekvienas vadovas turi turėti įgūdžių valdyti visą arba dalį organizacijos (Giedraitis, Petkevičiūtė, 2013; Giedraitis, 2011; Zakarevičius, 2003). Tačiau organizacijos valdymas yra sudėtinga veikla, kurią vadovai vykdo pastoviai, vesdami savo organizaciją, tikslų įgyvendinimo link ir nuolatos siekia jos gerinimo rodiklių.

Pasak D. Diskienės ir A. Marčinsko (2007), efektyvūs vadovai:

- klausia, kas turi būti padaryta (siekiant nustatyti prioritetus),

- klausia kas turi būti padaryta įmonės labui (tam, kad gauti būtiną informaciją įmonei valdyti),
- rengia išplėstinius veiklos planus,
- prisiima atsakomybę už priimtus sprendimus ir komunikaciją,
- susikoncentruoja ties galimybėmis, o ne problemomis,
- organizuoja produktyvius susirinkimus,
- galvoja bei kalba „mes“, o ne „aš“,
- iš pradžių išklauso, o paskui kalba.

P. Zakarevičius, J. Kvedaravičius, T. Augustauskas (2004) mano, kad anksčiau į pokyčius buvo galima reaguoti arba nereaguoti, o dabar pokyčių greitis ir dažnis yra toks, kad, nekreipiant dėmesio į juos, organizacijai grėstų visiškas žlugimas. Todėl vadovų veikla gali būti apibūdinama kaip dinamiška ir įvairi, sudėtinga, kūrybiška ir rizikinga, fragmentiška ir chaotiška, karštingiška ir pan. (Giedraitis, 2011; Petkevičiūtė, 2007). Sėkmingi vadovai tarsi veikia dviejose perspektyvose – tvarko dabartį ir kuria ateitį. Todėl labai svarbu vadovui mokėti sutelkti mintis į tikslą bei valdyti kelią jo link.

Dabartiniu metu vadovo veiklą apsprendžia: geri vadybiniai sprendimai, vadovaujant kitų žmonių darbui (Petkevičiūtė, 2007).

1 lentelė

Vadovų veikla pagal požūrius

Požiūriai	Vadovų vaidmenys	Vadovų veikla
Funkcinis požiūris	Vadovas atlieka šias funkcijas: • planavimo, • organizavimo, • vadovavimo, • kontrolės.	Ateities perspektyvų kūrimas. Organizacijos techninės ir socialinės vienovės užtikrinimas, tinkamas darbų paskirstymas. Vadovavimo stiliaus naudojimas pagal sprendžiamus klausimus. Darbuotojų motyvavimas efektyviai ir savarankiškai veiklai (veiklos delegavimas). Darbuotojų veiklos kontroliavimas pagal pateiktų užduočių atlikimo rezultatus.
Rolių požiūris (H. Mintzberg)	Vadovas atlieka trijų kategorijų vaidmenis: • tarpasmeninių santykių palaikymas, • informavimas, • sprendimų priėmimas.	Asmeninis ir profesinis darbuotojų ugdymas, efektyvių grupių ir komandų formavimas bei jų veiklos koordinavimas, „protingesnių už save“ organizavimas veiklai,
Gebėjimų požiūris	Vadovui reikalingi gebėjimai: • techniniai, • žmogiškieji, • konceptualieji.	Gebėjimų svarba yra skirtinga ir priklauso nuo valdymo lygio. Techniniai gebėjimai, nusakomi žiniomis ir gebėjimu dirbti su konkrečiais įrenginiais ir technologijomis, yra ypač svarbūs žemesnio lygmens vadovams. Kylant hierarchijos laiptais, jų svarba mažėja. Žmogiškieji gebėjimai apibūdinami gebėjimu dirbti kartu, bendrauti, suprasti kitus žmones. Konceptualieji gebėjimai reiškiasi plačiu požiūriu į vykstančius reiškinis, sisteminiu mąstymu, gebėjimu modeliuoti. Kuo aukštesnio lygmens vadovas, tuo labiau jam reikalingi šie gebėjimai.
Įmonės išlikimo (pokyčių) požiūris	Vadovas naudoja konservatyvius vaidmenis: kurios kyla iš kasdinių problemų ir, kaip taisyklė, lemia konservatyvių nuostatų fiksavimas.	Vadovų orientacija nukreipiama į „išlikimas bet kokia kaina“ – vengiant bet kokių konfliktų įmonėje, apribojant jos vystymąsi siekiant ir jų pačių savęs realizavimas.
Rinkos elgesio požiūris	Vadovas naudoja strateginius vaidmenis kuriuos dažniausiai nustato pagal bendrųjų organizacijų tikslų nustatymo ir realizavimo programą ir jos misijos vykdymą.	Vadovui vaidmenų organizavimas leidžia tiksliai organizuoti įmonę ir veikti pagal kiekvienos pusės lūkesčius.

Šaltinis: autorės pagal R. Čiarnienę, B. Neverauskas ir kiti, 2013; N. Petkevičiūtė, 2007, B. Nogalski ir J. Śniadecki, 1998.

Vadovams valdymo funkcijos yra privalomos, nes jų S. Hilderbrandt (2003) nurodo, kad organizacijos strategijos lankstumą garantuoja vadovybės sugebėjimas kuo daugiau užduočių ir atsakomybės deleguoti darbuotojams. Tai įmanoma tuomet, kai:

- vadovai pasitiki darbuotojais, nes žino, kad jie gali ir nori dirbti organizacijos labui, vadovaudamiesi bendromis organizacijos vertybėmis, kurios kiekvienam darbuotojui suteikia laisvę kurti, ką nors nauja ir tobulėti;
- veiklos laisvės erdvės ribas numato pats darbuotojas, pasikliaudamas savo turimomis žiniomis ir jausdamas asmeninę atsakomybę už savarankiškai priimamus sprendimus; darbuotojai naujų žinių įgyja naudodami netradicinius veiklos ir bendradarbiavimo būdus.

Dabartinė vadovų veikla reikalauja naujų gebėjimų, tokių kaip kuriamoji vizualizacija, tarpasmeninių ir tarpkultūrinių santykių valdymas, savo jausmų supratimas, emocijų valdymas kitų supratimas ir pajauta /„socialinė klausia“, gebėjimas mokytis ir kt. (N. Petkevičiūtė, 2007). Svarbiausia, kad organizacijoje tarp vadovybės ir kitų darbuotojų grupių vyktų nuolatinis dialogas, kurio dėka pavyktų į strateginių sprendimų procesą įtraukti vidinę ir išorinę informaciją, žinias, reikalingus darbuotojų strateginiam sąmoningumui didinti (S. Hilderbrandt, 2003).

Kaip teigia J. Martinkienė, (2009) bei M. Blaškova ir V. Gražulis (2009), vadovo valdymo stilius dideliu mastu lemia darbuotojų savijautą ir elgseną darbe, jų motyvą dirbti efektyviai, poreikį nuolat tobulėti ir būti lojaliems. Bendrajam vadovavimui realizuoti turėtų formuotis operatyvinio koordinavimo, personalo ugdymo, psichologinio klimato gerinimo, informacijos kaupimo bei sisteminimo, strategijos numatymo ir priemonių jos realizavimui parinkimo centrai. Organizacijos vadovybės funkcija – koordinuoti šių centrų veiklą (Zakarevičius, 2012). Tobulinant žmogiškųjų išteklių valdymą, tenka spręsti tokius strategiškai svarbius klausimus kaip darbuotojo motyvą dirbti ir vadovo gebėjimai tinkamai vadovauti. Motyvą yra apibrėžiama kaip skatinimo procesas, kuris nukreipia darbuotoją konkrečiai veiklai, naudojant vidinius ir išorinius veiksnus (Šavareikienė, 2008). Kiekvienas vadovas privalo išsiaiškinti, ko siekia kiekvienas darbuotojas, ir atsižvelgus į tai skatinti darbuotojus (Steers, Porter, Bigley, 2006). P. Drucker (2004), polemizuodamas su kai kuriais organizacijų vadybos klasikinės teorijos specialistais dėl veiklos efektyvumo vertinimų, griežtai laikėsi pozicijos, kad žmonių nebereikia „valdyti“, „uždavinys yra vadovauti žmonėms, juos vesti, o tikslas yra panaudoti kiekvieno individo konkrečias stipriąsias puses bei žinias“ (Drucker, 2004, p. 35). Pernelyg kontroliuojami darbuotojai dažniausiai turi gerokai mažesnę vidinę motyvą dirbti, o praradę interesą dirbti asmenys paprastai dirba iš pareigos arba siekdami išvengti bausmės. J. Reeve (2009) teigimu, žmonės, kuriems daromas spaudimas ir kurie nuolat kontroliuojami, tampa emociškai atbukę ir jų psichologiniai poreikiai yra labiau užslopinti. Užuo vadovui nurodinėjus, ką, kada ir kaip turi daryti darbuotojai, ar priekabia kontroliavus jų darbo rezultatus, vadovui daugiau tenka rūpintis nuolatinį žinių tobulinimą skatinančios aplinkos kūrimu.

Apibendrinant galima teigti, kad vadovų veikla yra įvairialypė ir turi būti nukreipta į veiklos rezultatą pasitelkiant visas priemones tikslui pasiekti. Tokioje besikeičiančioje aplinkoje vadovas daugiau turi remti, skatinti bei ugdyti darbuotojus, kad jie jaustųsi saugūs, pasitikintys savimi ir nebijotų rizikuoti. Vadovai privalo pasirinkti tinkamą vadovavimo stilių, prireikus, vienoje situacijoje taikyti kelis, kintančioje aplinkoje svarbus vadovo lankstumas ir atvirumas naujovėms, gebėjimas motyvuoti save bei darbuotojus dirbti dinamiškoje aplinkoje, siekiant aukščiausių rezultatų. O darbuotojų veiklos kontrolę nukreipti į užduočių vykdymą, reikalavimų paisymą ir klaidų vengimą.

Vadovų veiklos tobulinimas

Norint kad vadovai sėkmingai dirbtų besikeičiančioje aplinkoje, jų veiklos vystymas turėtų būti koncentruojamas ne tik į specifinį vadovavimo užduoties turinį (pvz., ką vadovas turėtų galvoti ar daryti tam tikros užduoties atveju), bet ir į vadovų veiklos tobulinimo kryptis (2 lentelė).

2 lentelė

Vadovo veiklos tobulinimo kryptys ir tobulėjimo galimybės

Vadovų veikla	Vadovų veiklos tobulinimo kryptys	Vadovų veiklos tobulėjimo dimensijos
Organizacijos išorinės ir vidinės aplinkos analizė	SSGG analizė: įvertinamos stiprybės, silpnybės, galimybės ir grėsmės. Sistemingas SSGG analizės kartojimas per tam tikrą laikotarpį, įvertinant pokyčius ir siekiant užkirsti kelią galimoms grėsmėms.	Racionalūs sprendimai stresinėse situacijose pagal turimą informaciją. Klaidingų sprendimų išvengimas. Esamos situacijos identifikavimas. Perspektyvinės veiklos numatymas.
Misijos įvardijimas	Organizacijos veiklos ir gyvavimo krypties nustatymas.	Gebėjimas nustatyti prioritetinės veiklos kryptis ir vertybes organizacijos darbuotojams.

Strategijos parinkimas	Vadovai konkrečią veiklą organizuoja, kuri turi būti atlikta siekiant įgyvendinti pasirinktą strategiją. Konkretumas, tikslumas, aiškus ateities vizijos numatymas. Esamos veiklos analizė bei jos efektyvumo gerinimas, ateityje siekiant kokybiškai įgyvendintos strategijos.	Tobulintinos veiklos strategijos gerinimas pagal numatomos veiklos rezultatus, tokius kaip pelningumas ir/ar pardavimų augimas.
Tikslų užsibrėžimas	Organizaciniai tikslai yra planavimo proceso atskaitos taškas.	Lengviau atliekamos sudėtingos užduotys ir įgyvendinami pasiekiami tikslai.
Veiklos planų rengimas	Kryptys, kaip bus įgyvendinami organizacijos tikslai. Kūrybiškumas, novatoriškumas, pamatuotas rizikavimas, proaktyvumas	Didesnis darbuotojų pasitikėjimas, kai vadovas vadovauja grupei, deryboms, ieško išteklių, skatina pokyčius, reikalauja drausmės.
Veiklos organizavimas.	Organizacijos užsibrėžtų tikslų siekimas ir įgyvendinimas tiksliai paskirstant darbo užduotis ir atsakomybes.	Užtikrinimas pakankamas dėmesys tiek tarpusavio santykiams, tiek užduočiai, neteikiant pirmumo nė vienam iš jų. Lankstesnis, novatoriškesnis problemų sprendimas.
Darbas su pavaldžiu personalu.	Vadovo valdymo stiliaus keitimas priklausomai nuo sprendžiamų klausimų.	Greitesnis nesutarimų likvidavimas, realistinių planų rengimas, galutinių terminų, plano veiksmų numatymas, kliūčių šalinimas, veiksmingo organizacijos darbo organizavimas.
Rezultatų įvertinimas	Kontrolės efektyvumo vertinimas, rezultatų analizė	Realizuojama kontrolės funkcija, kuri leidžia įsitikinti, jog planas įvykdytas ir tikslas pasiektas.

Šaltiniai: autorės pagal S. Stoškų ir D. Beržinskienę, 2005.

Apibendrinant galima teigti, kad vadovo veiklos efektyvumą tiesiogiai lemia jo gebėjimai lanksčiai reaguoti ir prisitaikyti prie aplinkos pokyčių. Išskirtos dimensijas, leidžia apibūdinti svarbius vadovų veiklos aspektus, išsamiau suvokti valdymo konstrukto kompleksiskumą, identifikuojant numatomas problemas, kurios turėtų būti integruoti į žmonių išteklių valdymą, bei numatant poveikio išdavas veiklos rezultatuose. Valdymo funkcijų naudojimas ypač susijęs su laiko ir organizacijose susiklostančių žmonių tarpusavio santykių klausimais. Vadovams pastoviai reikia tobulinti savo veiklą atsižvelgiant į pasikeitimus dinamiškoje aplinkoje: ieškoti naujų galimybių rinkoje, panaudojant tobulinimo kryptis, atsižvelgiant į klientų poreikius ir siekiant didesnės naudos ir efektyvumo.

Išvados

Besikeičiančioje aplinkoje reikalinga suvienyti skirtingų vadovų pajėgas, kad geriau patenkinti vartotojo poreikius. Kiekvieno iš vadovų veikla yra įvairialypė ir turi būti nukreipta į veiklos rezultatą pasitelkiant visas priemones tikslui pasiekti. Tokioje besikeičiančioje aplinkoje vadovas daugiau turi remti, skatinti bei ugdyti darbuotojus, kad jie jaustųsi saugūs, pasitikintys savimi ir nebijotų rizikuoti.

Siekiant tobulinti vadovų veiklą reikalinga pasirinkti tobulintinas kryptis: organizacijos išorinės ir vidinės aplinkos analizė, misijos įvardijimas, strategijos parinkimas, tikslų užsibrėžimas, veiklos planų rengimas, veiklos organizavimas, darbas su pavaldžiu personalu, rezultatų įvertinimas. Kiekviena iš šių veiklos krypčių turi būti užfiksuota dokumentaliai ir kiekvienas šios krypties neatitikimas turi būti išnagrinėtas realiu laiku, bei padaromas pataisymas atsižvelgiant į pokyčius vidinėje ar išorinėje aplinkose.

Literatūra

1. Adamonienė, R., Ruibytė, L. (2010). Vadovų kompetencijų ugdymo sistemos formavimo kryptys. Management theory and studies for rural business and infrastructure development, 2010. [Žiūrėta 2019-03-28]. Prieiga internetu: <http://vadyba.asu.lt/24/6.pdf>.
2. Čiarnienė, R., Neverauskas, B., Vienažindienė, M. ir kt. (2013). Organizacijų vadybos pagrindai. Kaunas: Technologija.
3. Diskienė D., Marčinskas A. (2007). Lietuvos vadybinis potencialas. Būklė ir perspektyvos. Vilnius: Vilniaus universitetas.
4. Drucker, P. F. (2004). Valdymo iššūkiai XXI amžiuje. Vilnius: D. Radkevičiaus PĖR grupė.

5. Giedraitis, A. 2014. Vadovų asmenybės bruožų raiška inovacinėje gamybos įmonėje.// Management theory and studies for rural business and infrastructure development. Nr. 36, p. 275–287.
6. Giedraitis, A., Petkevičiūtė, N. (2011). Žemiausiojo lygmens vadovų asmeninių savybių ir motyvacinių veiksnių analizė gamybinėje įmonėje. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai 58: 43–54.
7. Hilderbrandt, S. (2003). Vertybėmis paremtas ir profesionalus vadovavimas. Strategija ir vadovavimas. Vilnius: AB „Verslo žinios“.
8. Koch, A. (2011). Firm-internal knowledge integration and the effects on innovation. Journal of Knowledge Management. Nr. 6, p. 984–996.
9. Martinkienė, J. (2009). Vadovavimo stilių reikšmė ir jų metodologiniai principai viešojoje įstaigoje. [Žiūrėta 2019-03-21]. Prieiga internetu: http://elibrary.lt/resursai/Konferencijos/VLVK_051028/1%20sekcija/I08_Martinkiene.pdf.
10. Misiukonis, T. (2012). Asmeninio ugdymo praktika vadovams. Vilnius: Vaga.
11. Petkevičiūtė, N. (2007). Vadovo karjeros vystymo metamorfozės. Management of Organizations: Systematic Research. [Žiūrėta 2019-03-20]. Prieiga internetu: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=224250>.
12. Stoner, J. A. F., Freeman, R. E., Gilbert, D. R. (2005). Vadyba. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
13. Šavareikienė, D., (2008). Motyvacija vadybos procese. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
14. Zakarevičius, P. (2003). Pokyčiai organizacijose: priemonės, valdymas, pasekmės. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
15. Zakarevičius P., Kvedaravičius J., Augustauskas T. (2004). Organizacijų vystymosi paradigma. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
16. Zakarevičius, P. (2012). Modernios organizacijos bruožai. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai 2012. Vilnius: Vilniaus universitetas.

IMPROVEMENT OF MANAGERS ACTIVITIES IN A CHANGING ENVIRONMENT THEORETICAL ASPECTS

Summary

In a changing leading management environment, it is necessary to unite the forces of different managers to make better meet the needs of the user. Every manager particular activity must be focused on performance through all means to achieve the goal. In such a changing environment, the manager needs to support, encourage, and educate the staff to feel safe, self-confident and not afraid to take risks.

In order to improve the performance of manager's management, it is necessary to choose the direct scope to be improved: analysis of the external and internal environment of the organization, appointment of the mission, selection of the strategy, setting of goals, preparation of activity plans, organization of activities, work with subordinate staff, and evaluation of results. Each of these activities must be documented and any discrepancy in this direction must be analysed in real time and corrected due to any significant changes in internal or external environment.

KEYWORDS: managers, managerial activities, changing environment.

SANTYKIŲ KOKYBĖS RAIŠKA MAŽMENINĖJE PREKYBOJE

Kristina Keburė

UAB Fiskars Lithuania

Prof. dr. Regina Virvilaitė

Anotacija

Straipsnyje yra pateikiama santykių kokybės raiškos (angl. *Expression of Relationship Quality*) mažmeninėje prekyboje reikšmė ir problematika. Atskleidžiamas santykių kokybės modelis, kuris yra išreiškiamas keturiais santykių kokybės antecedentais: pasitikėjimas, įsipareigojimas, komunikacija ir konfliktų valdymas. Lyginamosios literatūros analize apžvelgiamos santykių kokybės raiškos mažmeninėje rinkoje dimensijos ir conceptualusis modelis, kuriame įvardijami du santykių kokybės rezultatai – pakartotinis pirkimas ir žodinės komunikacijos.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: santykiai, mažmeninė prekyba, kokybė, pasitikėjimas.

Įvadas

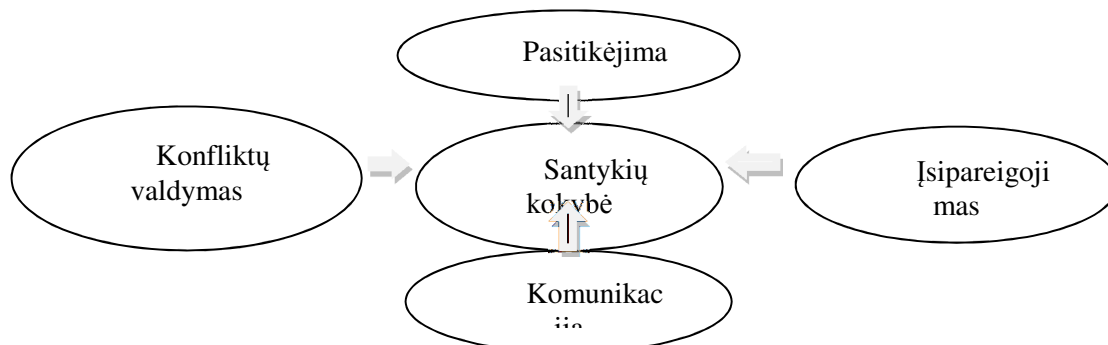
Organizacija negali būti be verslo santykių. Atlikti moksliniai teoriniai ir empiriniai tyrimai rodo, kad organizacijos išlikimą ir konkurencinį pranašumą rinkoje lemia kokybiški santykiai su klientais.

Santykių kokybės raiškos mažmeninėje prekyboje samprata

Pastaruoju metu dauguma įmonių vis dažniau supranta, kad artimi santykiai su vartotojais padeda juos išlaikyti. Roberts, Varki ir Brodie (2003) nuomone, santykių išlaikymas ne tik padeda didinti įmonės pelningumą, tačiau neapčiuopiami santykių aspektai yra sunkiai nukopijuojami konkurentų, todėl didina konkurencinį pranašumą rinkoje.

Ndubisi (2007) santykių kokybės modelis paremtas Dwyer ir Oh (1987), Crosby (1990) bei Wong ir Sohal (2002) moksliniais tyrimais ir paslaugų marketingo bei socialinės psichologijos teorinėmis studijomis. Modelyje analizuojami keturi santykių kokybės antecedentai: pasitikėjimas, įsipareigojimas, komunikacija ir konfliktų valdymas.

Ndubisi (2007) modelis pateikiamas 1 paveiksle.

1 pav. Santykių kokybės modelis (Ndubisi, 2007)

Roberts, Varki ir Brodie (2003) išanalizavo santykių kokybės tyrimų istoriją ir pateikia svarbiausius aspektus, kurie pavaizduoti 1 lentelėje.

1 lentelė

Santykių kokybės tyrimai (Roberts, Varki ir Brodie, 2003)

Autoriai	Santykių kokybės antecedentai	Santykių kokybės dimensijos	Santykių kokybės įtaka	Tyrimų sritys	Kur modelis buvo testuotas
Dwyer ir Oh (1987)	Bendrininkavimas Formalizavimas centralizavimas	Pasitenkinimas, minimalus oportunizmas, pasitikėjimas	Nenustatyta	Marketingo kanalai	Automobilių industrija
Crosby (1990)	Paprastumas, paslaugos sritys kompetencija, santykinis paslaugų teikėjo elgesys	Vartotojo pasitenkinimas ir pasitikėjimas pardavėju	Veiksmų numatymas, pardavimų efektyvumas	Santykiai tarp paslaugų teikėjo ir vartotojo	Bendras gyvybės draudimas

Lagace (1991)	Etiškas elgesys, kompetencija, santykių dažnumas, santykių ilgumas	Pasitikėjimas ir pasitenkinimas paslaugų teikėju	Nenustatyta	Tiekėjai ir tarpininkai	Gydytojai ir farmacijos pardavėjai
Moorman (1992)	Pasitikėjimas	Suvokiama bendravimo kokybė, tyrėjo įsitraukimas į tyrimą, įsipareigojimas santykiams	Rinkos tyrimų panaudojimas	Rinkos tyrimų naudotojai	Rinkos tyrimų įmonės ir klientai
Wray (1994); Bejou (1996)	Etika, paslaugų teikėjo kompetencija, santykių trukmė, orientacija į pardavimą, orientacija į vartotoją	Pasitikėjimas paslaugų teikėju ir pasitenkinimas santykiais	Nenustatyta	Paslaugų teikėjo ir vartotojo	Finansinės paslaugos

Santykių kokybės dimensijos

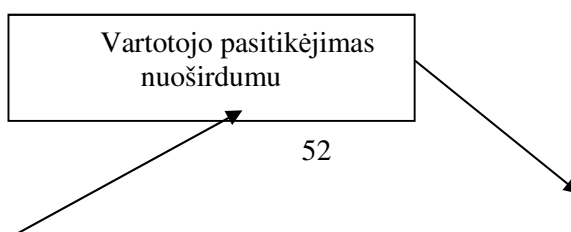
Skirtingi autoriai siūlo skirtingas santykių kokybės dimensijas, taip pat remiantis santykių kokybės sampratos teorinėmis studijomis galime teigti, jog santykių kokybės vertinimas priklauso nuo aplinkos, kurioje yra tiriama santykių kokybė. Ashnai (2006) susistemino pagrindinės santykių kokybės dimensijas, kurios pateikiamos 2 lentelėje. Pateiktos santykių kokybės dimensijos atspindi skirtingas autorių nuomones ir dimensijų pasirinkimo įvairumą. Toks dimensijų pasiskirstymas yra paveiktas teorinių ir empirinių tyrimų, kuriuos atliko įvairūs mokslininkai.

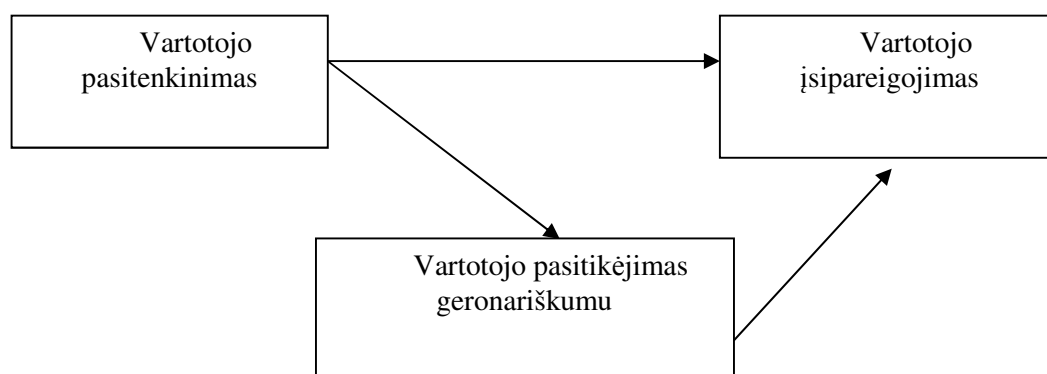
2 lentelė

Pagrindinės santykių kokybės dimensijos (Ashnai, 2006)

Dimensijos	Autoriai				
	Crosby (1990)	Mohr ir Spekman (1994)	Storbacka (1994)	Wilson ir Jantrania (1996)	Naude ir Buttle (2000)
Pasitikėjimas	+	+		+	+
Pasitenkinimas	+		+	+	+
Įsipareigojimas		+	+		
Koordinavimas		+			+
Komunikacija		+	+		
Bendras problemų sprendimas		+			
Ryšiai (angl. Bonds)			+	+	
Tikslų sutapimas				+	
Investavimas				+	
Galia					+
Pelnas					+

2 paveiksle pateiktos santykių kokybės dimensijos veikia viena kitą tam tikra tvarka. Moliner (2007) pagrindinę dimensiją, kuriai įtakos turi kitos dimensijos, nurodo kaip vartotojo įsipareigojimą. Remiantis anksčiau nagrinėta literatūra galime teigti, kad vartotojo įsipareigojimas yra siektinas daugumoje atvejų, kadangi tik esant aukštam lygiui kitų santykių kokybės dimensijų, įmanoma tikėtis, kad bus pasiektas vartotojo įsipareigojimas įmonei.

2 pav. Santykių kokybės dimensijų sąveika (Moliner, 2007: 79)

Myhal, Kang ir Murphy (2006) remdamiesi 38 teoriniais bei empiriniais moksliniais tyrimais, kurie orientuoti tiesiogiai į santykių kokybę, išskiria dažniausiai pasikartojančias ir svarbiausias santykių kokybės dimensijas, kurios pateikiamos 3 lentelėje.

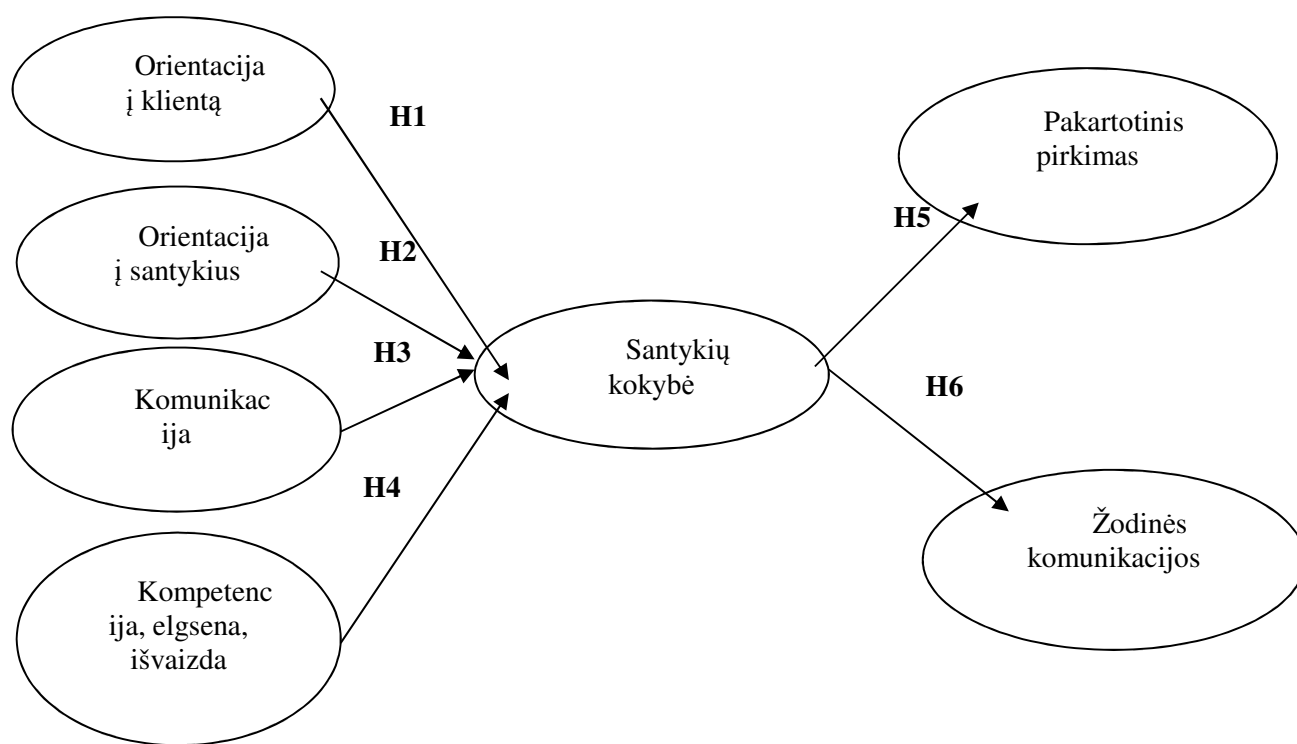
3 lentelė

Dažniausiai mokslinėje literatūroje pasitaikančios santykių kokybės dimensijos. Myhal, Kang ir Murphy (2006)

Santykių kokybės dimensijos:	Autoriai:
Pasitikėjimas (angl. Trust)	Crosby (1990); Hennig-Thurau ir Klee (1997)
Įsipareigojimas (angl. Commitment)	Hennig-Thurau ir Klee (1997); Kumar (1995)
Pasitenkinimas (angl. Satisfaction)	Crosby (1990); Lagace (1991)
Minimalus prisitaikėliškumas (angl. Minimal opportunism)	Dorsch (1998)
Konfliktas (neigiamas indikatorius) (angl. Conflict)	Jap (1999); Kumar (1995)
Komunikacija (angl. Communication)	Lages (2005); Myhal (2001)

Santykių kokybės konceptualusis modelis

Apibendrinus santykių kokybės ir jos rezultatų sąsajų teorinius sprendimus, parengtas santykių kokybės hipotetinis modelis. Hipotetinis modelis parengtas remiantis Kim ir Cha (2002), Cheng ir kt. (2008) ir kitų mokslinių teorinių ir empirinių tyrimų rezultatais. Sudarytas santykių kokybės hipotetinis modelis ir pateiktas 3 paveiksle. Jį sudaro keturi santykių kokybės antecedentai: orientacija į klientą, orientacija į santykius, komunikacija ir kompetencija, elgsena ir išvaizda. Santykių kokybė matuojama dvejomis dimensijomis – pasitenkinimu ir pasitikėjimu. Modelyje įvardijami du santykių kokybės rezultatai – *pakartotinis pirkimas ir žodinės komunikacijos*.

3 pav. Santykių kokybės konceptualus modelis

Iškeliamos šios hipotezės:

- H1. Tarp paslaugos teikėjo orientacijos į klientą ir santykių kokybės egzistuoja teigiamas ryšys.
- H2. Tarp paslaugos teikėjo orientacijos į santykius ir paslaugos kokybės egzistuoja teigiamas ryšys.
- H3. Tarp paslaugos teikėjo komunikacijos su klientu ir santykių kokybės egzistuoja teigiamas ryšys.
- H4. Tarp paslaugos teikėjo kompetencijos ir santykių kokybės egzistuoja teigiamas ryšys.
- H5. Tarp santykių kokybės ir pakartotinio pirkimo egzistuoja teigiamas ryšys.
- H6. Tarp santykių kokybės ir žodinių komunikacijų egzistuoja teigiamas ryšys

Tyrimo metodika ir rezultatai

Tyrimo metodika ir tikslas. Parengti santykių kokybės raiškos mažmeninėje prekyboje hipotetinį modelį ir jį empiriškai patikrinti Namų interjero parduotuvės pavyzdžiu (parduotuvės ženklas „iittala“).

Tyrimo objektas. Santykių kokybės dimensijos

Tyrimo metodai. Atliekant santykių kokybės raiškos mažmeninėje prekyboje teorines studijas, naudoti mokslinės literatūros palyginamosios analizės bei sisteminimo metodai. Empiriniam santykių kokybės raiškos mažmeninėje prekyboje tyrimui taikytas kiekybinis (apklausa) tyrimo metodas.

Kiekybinis tyrimas atliekamas naudojant anketinės apklausos metodą. Naudojant šį metodą gaunama informacija apie respondentų nuomones. Anot Dikčiaus (2005), palyginti su kitais pirminės informacijos gavimo metodais, apklausa turi bent penkis privalumus. Apklausa vykdoma naudojant klausimus, kurie pateikiami tam tikru nuoseklumu, kas užtikrina, kad kiekvienas respondentas gaus tuos pačius atsakymo variantus. Be to, pakankamai aukštas standartizmo lygis leidžia gana sėkmingai ir paprastai atlikti surinktų duomenų analizę.

Apklaustųjų respondentų sociodemografinės charakteristikos pateiktos 4 lentelėje. Ketvirtajame stulpelyje procentais pateiktas kiekvieno atsakymo procentinis dažnis, kuris gaunamas kiekvieno atsakymo variantų skaičių dalijant iš stebėjimų skaičiaus, t. y. bendro apklausiamų respondentų skaičiaus. Penktajame stulpelyje *Kaupiamasis %* pateikiamas sukauptasis dažnis, kuris gaunamas sumuojant prieš tai buvusias reikšmes.

4 lentelė

Apklaustųjų respondentų sociodemografinės charakteristikos

		Dažnis	%	Kaupiamasis %
Lytis	vyras	113	48,1	48,1
	moteris	122	51,9	100,0
	Iš viso	235	100,0	
Amžius	18–30 metų	194	82,6	82,55
	31–50 metų	36	15,3	97,87
	51 ir daugiau metų	5	2,1	100
	Iš viso	235	100	
Asmeninės vidutinės pajamos per mėnesį	Iki 500 eur	59	25,1	25,1
	501–550 eur	78	33,2	58,3
	551–850 eur	61	26,0	84,3
	851–1450 eur	33	14,0	98,3
	1451 eur ir d.	4	1,7	100,0
	Iš viso	235	100,0	
Išsilavinimas	pagrindinis	2	0,9	0,9
	vidurinis	44	18,7	19,6
	aukštesnysis	5	2,1	21,7
	nebaigtas aukštasis	15	6,4	28,1
	aukštasis	169	71,9	100,0
	Iš viso	235	100,0	

5 lentelėje yra pateikiami apklaustųjų rezultatai, iš kurių parduotuvių perka prekes, kurios skirtos namų interjerui, kai kurie respondentai pažymėjo ir kelias parduotuves. 42 iš 235 apklaustųjų perka iš Iittala prekes, 45 – C&D style, 35 – Skandinaviški interjerai, 15 – Skandiamo ir didžiausia dalis apklaustųjų apsiperka IKEA.

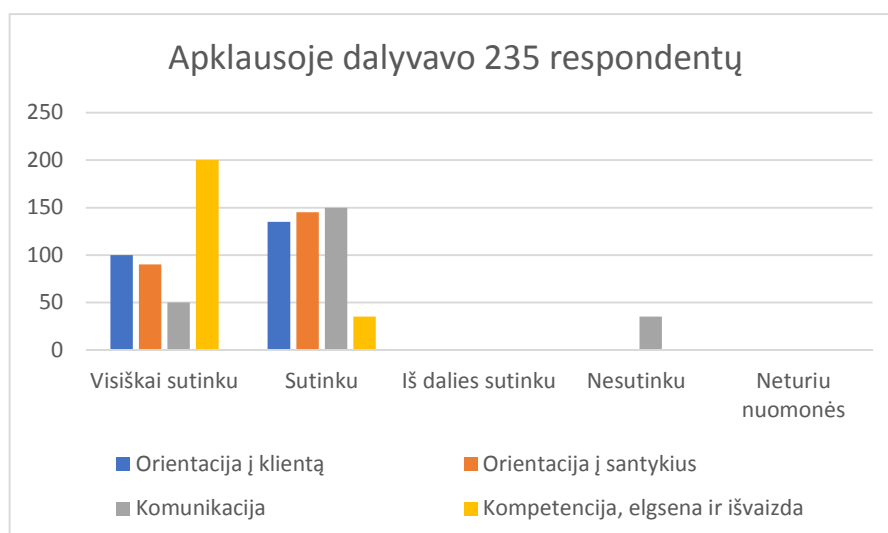
5 lentelė

Apklaustųjų rezultatas apie apsipirkimo įpročius

Parduotuvės pavadinimas	Respondentų skaičius
iittala	42
C&D style	45
Skandinaviški interjerai	35
Skandiamo	15
IKEA	95
Villeroy&boch	3

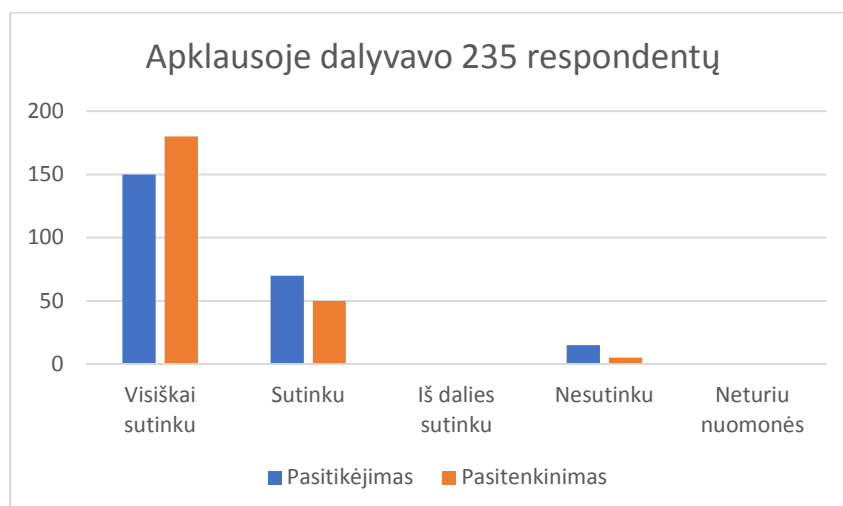
Santykių kokybės antecedentai

Siekiant įvertinti iittala klientų nuomonę apie prekinio ženklo orientaciją į klientą, jiems buvo pateikti 6 teiginiai, kurie buvo vertinami 5-balėje Likerto matavimo skalėje. Galima teigti, jog aukščiausiu įvertinimu buvo įvertinta kompetencija, elgsena ir išvaizda bei orientacija į klientą.

Santykių kokybės dimensijos

Ištala parduotuvės ir klientų santykių kokybei išmatuoti pasirinktos dvi dimensijos: pasitikėjimas ir pasitenkinimas.

Apibendrinus apklaustųjų rezultatus galima teigti, jog klientų pasitenkinimas yra įvertintas aukščiausiai. Reiškiasi, klientui yra labai svarbi parduotuvės aiškiai pateikiama informacija apie dominančią prekę.

Išvados

1. Mokslinės literatūros studijos parodė, kad santykių kokybė apibūdinama nevienareikšmiškai. Taip pat pastebėta, kad nėra vieningo požiūrio įvardijant ir santykių kokybės raišką mažmeninėje prekyboje.
2. Apibendrinant išanalizuotą mokslinę literatūrą galima teigti, kad santykių kokybės dimensijas, antecedentus ir rezultatus autoriai vertina labai skirtingai. Remiantis atlikta teorine analize konstatuojama, kad pagrindiniai literatūroje sutinkami kokybės rezultatai, tai kliento pasitenkinimas, lojalumas ir santykių tęstinumas.
3. Išanalizavus santykių kokybės teorinius modelius galima teigti, kad nėra vieningo požiūrio į santykių kokybės raišką mažmeninėje prekyboje. Autoriai, sudarydami teorinius modelius, rėmėsi skirtingais santykių kokybės antecedentais.
4. Apibendrinus santykių kokybės raišką mažmeninėje prekyboje, parengiamas hipotetinis santykių kokybės mažmeninėje prekyboje modelis. Jį sudaro keturi santykių kokybės antecedentai: orientacija į klientą, orientacija į santykius, komunikacija ir kompetencija, elgsena ir išvaizda.
5. Apibendrinus empirinio tyrimo rezultatus, galima teigti, kad santykių kokybei didžiausią įtaką daro paslaugos teikėjo orientacija į klientą.

Literatūra

1. Ashnai (2006), Marketing Renaissance: How Research in Emerging Markets Advances Marketing Science and Practice, International Journal of Research in Marketing, No 23, 337-356
2. Cheng, J-H., Chen, F-Y and Chang, Y-H. (2008), "Airline relationship quality: an examination of Taiwanese passengers", Tourism Management, Vol. 29 No. 3, pp.487-99.
3. Crosby, L.A., Evans, K.R. and Cowles, D. (1990), "Relationship quality in services selling: an interpersonal influence perspective", Journal of Marketing, Vol. 54 No. 3, pp. 68-81.
4. Dwyer, F.R., Schurr, P.H. and Oh, S. (1987), "Developing buyer-seller relationships", Journal of Marketing, Vol. 51, April, pp. 11-27.
5. Kim, G.K. and Cha, Y. (2002), "Antecedents and consequences of relationship quality in hotel industry", International of Hospitality Management, Vol. 21 No.4, pp. 321-38.
6. Millar, F.E. and Rogers, L.E. (1987), "Relational dimension of interpersonal dynamics", in Roloff, M.E. and Miller, G.R. (Eds), Interpersonal Processes: New Directions in Communication Research, Vol. 14, Sage Publications Inc., London.
7. Myhal, Kang and Murphy (2006), "Relationship Value and Relationship Quality: An Exploration of Its Antecedents On Cutsomer loyalty", No 12
8. Ndubisi, N.O. (2007), "Relationship quality antecedents: the Malaysian retail banking perspective", International Journal of Quality & Reliability Management Vol. 24 No. 8, 2007. Pp. 55-79.
9. Wong, A. and Sohal, A. (2002a), "An examination of the relationship between trust, commitment and relationship quality", International Journal of Retail & Distribution Management, Vol. 30 No. 1, pp. 34-50.

EXPRESSION OF RELATIONSHIP QUALITY IN THE RETAIL MARKET

Summary

The aim of this work is to specify the links in expression of relationship quality in the retail market on existing theory and empirically verify them with iittala shop example (interior shop). In this research are analysis of topicality which is followed by definition of problem. analyzed and the main gaps in the literature related to the relationship quality are revealed. After that the conceptualization of relationship quality is defined and the dimensions, antecedents and consequences of relationship quality are analyzed. In the end of this part a conceptual model is proposed and the hypotheses are formulated. After that the research methodology is described and the results of data analysis are provided. The research object, problem, aim and objectives are defined in this part. The quantitative method of research was used for data collecting. Then to verify the hypotheses, the survey's results are analyzed.

The work ends with conclusions and summing up of research results and its implications.

SOCIALINĖS MEDIJOS IR JŲ PANAUDOJIMAS LIETUVOS KELIONIŲ ORGANIZATORIŲ KOMUNIKACIJAI IR REKLAMAI

Simona Mikalajūnaitė

Lietuvos verslo kolegija

Lekt. Putinas Bielskis

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama socialinių medijų istorinė apžvalga, jų charakteristikos, poveikis bei socialinių medijų panaudojimas Lietuvos turizmo organizatoriams komunikuojant su klientais. Nagrinėjant užsienio ir lietuvių autorių mokslinius darbus siekiama išsiaiškinti Lietuvos interneto vartotojų socialinių medijų poreikius, gilinamasi į informacinių technologijų svarbą turizmui bei pateikiami pasiūlymai kelionių organizatoriams, sklandesnei komunikacijai su klientais ir efektyvesnei reklamai pasiekti.

Įvadas

Temos aktualumas. Šiandien žmonės keičiasi informacija ir vykdo sandorius taip, kaip niekas anksčiau nebūtų pagalvojęs. Skaitmeninės platformos, vartotojo sukurtas turinys, žmonių grįžtamasis ryšys, socialinės medijos pakeitė žmonių patirtį keliaujant ir keičiantis informacija. Turizmas, kaip vienas iš sparčiausiai augančių ir besikeičiančių ekonomikos sektorių, yra šių pokyčių liudytojas ir pagrindinis veikėjas. Tiek viešojo, tiek privačiojo turizmo subjektams informacinės ir ryšių technologijos pasiūlė būtinas ir labai galingas valdymo, logistikos, platinimo ir rinkodaros priemones. Tai turistą padarė labiau šiuolaikišku, savarankišku ir besitikinčiu kuo aukštesnės kokybės aptarnavimo internetu [UNWTO, 2019].

Socialinės medijos turi vis didesnę poveikį turizmui. Sparti informacinių technologijų raida siūlo naujas galimybes, kaip lengviau ir efektyviau pasiekti potencialius vartotojus. Turistinės vietovės ir kelionių organizatoriai turi diegti inovacijas ir tenkinti besikeičiančius turizmo paslaugų vartotojų poreikius, stengtis pritraukti didesnę lankytojų kiekį internete, socialinėse medijose.

Temos ištirtumas. Apie socialinių medijų poveikį komunikacijai ir reklamai su klientais turizmo organizatoriams tyrinėja nemažai užsienio mokslininkų, tokie kaip: N. B. Ellison, D. M. Boyd, (2008) F. Gonzalo (2018), M. Dewing (2010), J. Fotis, N. Rossides (2012) D. Haynes (2016). Taip pat lietuviai: E. Macevičius (2010), L. Nevinskaitė (2011), V. Vanagienė, R. Pranskūnienė (2017)

Straipsnio problema. Siekiama išsiaiškinti kaip socialinės medijos funkcionuoja renkantis vietos turizmo organizatorių keliones.

Straipsnio objektas. Socialinės medijos turizmo rinkoje.

Straipsnio tikslas. Išnagrinėti kokia yra socialinių medijų įtaka turizmo kelionių organizatoriams.

Straipsnio uždaviniai:

1. Socialinių medijų istorijos bei klasifikacijos ir funkcijų apžvalga
2. Pateikti konkrečius siūlymus dėl socialinių medijų panaudojimo kelionių organizatorių komunikacijoje

Taikyti tyrimo metodai. užsienio ir lietuvių mokslinės literatūros analizė.

Socialinių medijų plėtros istorinė apžvalga

Socialinių medijų samprata yra ganėtinai plati, skirtingi mokslininkai jas apibrėžia vis kitaip. D. Haynes (2016) socialines medijas apibrėžia kaip interneto programas, kuriomis naudodamiesi vartotojai kuria asmeninius profilius ir dalijasi turiniu. Autorius teigia, kad socialinės medijos yra labai svarbios verslui kaip reklaminė ir komunikacinė priemonė. P. M. Leonardi (2013) teigia, kad socialinės medijos atlieka labai svarbų vaidmenį darbo aplinkoje, jos suteikia galimybę operatyviai keistis informacija įmonės viduje tarp darbuotojų ir perduoti informaciją klientams. W. G. Mangold, D. J. Faulds (2009) socialines medijas vadina kaip vieną iš priemonių ar strategijų bendraujant su klientais. Taip pat pabrėžia, kad medijos apibūdinamos kaip internetinės informacijos šaltinių įvairovė, kurios yra sukurtos, pradėtos platinti ir naudoti siekiant informuoti visuomenę apie produktus, paslaugas, naujus prekės ženklus, ryškias asmenybes ir svarstomas problemas.

Tokios socialinės medijos, kokios yra šiuo metu, atsirado bėgant metams. Jos nuolat keitėsi ir tobulėjo. Tam, kad suvokti kokios yra socialinės medijos, reikia suprati jų istoriją ir peržvelgti, kaip jos augo (1 lentelė).

Socialinių medijų atsiradimo metai

Metai	Išradimas
550 m. pr. Kr.	Laiškai
1837 m.	Telegrafas
1865 m.	Pneumatinis paštas
1876 m.	Telefonas
1896 m.	Radijas
1978 m.	BBS Diskusijų sistema
1980 m.	Internetinės pokalbių sistemos
1990 m.	„HTML (HyperText Markup Language)“
1994 m.	Tinklaraštis
1994 m.	Travelweb.com
1994 m.	Pirmasis kelionių tinklaraštis
1995 m.	Pirmoji lėktuvų bilietų rezervacinė sistema.
1996 m.	„ICQ“ (pgl. angl. „I seek you“)
1996 m.	„Booking.com“
1996 m.	„Expedia.com“
1997 m.	„AOL Instant Messenger“
1997 m.	„Sixdegrees.com“
1998 m.	„Lastminute.com“
1998 m.	„Yahoo! Messenger“
1998 m.	„IBM Lotus Sametime“ ; „Trillian“
1999 m.	„LiveJournal“
2000 m.	„Trillian“
2001 m.	„Windows Messenger“
2001 m.	„Wikipedia.com“
2001 m.	„Ryze.com“
2002 m.	„LinkedIn.com“
2002 m.	„Friendster.com“
2003 m.	„Tribe.net“
2003 m.	„MySpace.com“
2003 m.	„Skype“
2004 m.	„Flickr.com“
2004 m.	„Facebook.com“
2005 m.	„Youtube.com“
2006 m.	„Twitter.com“
2007 m.	Programėlės išmaniesiems telefonams
2008 m.	„Airbnb.com“
2010 m.	„Instagram.com“
2011 m.	„Snapchat“

D. Hendricks (2013) teigia, kad nors ir atrodo, kad socialinės medijos atsirado visai neseniai, tačiau jų šaknys yra daug gilesnės. Jo manymu, socialinės medijos prasidėjo nuo ankščiau komunikacijos metodo pasaulyje – laiškų. Pirmosios pašto paslaugos datuojamos 550 m. prieš Kristų ir buvo primityviausia susisiekimo priemonė, kuri buvo tobulinama bėgant metams.

1837 m. S. Morse išrado telegrafą, kuris leido perduoti žinutes toli esantiems žmonėms greičiau ir paprasčiau. Nors telegrafo pranešimai buvo trumpi, jie buvo revoliucinis būdas perduoti naujienas ir informaciją.

1865 m. J. L. Clark ir T. W. Rammello sukurtas pneumatinis paštas suteikė kitą būdą, kaip greitai išsiųsti laiškus tarp gavėjų. Tai pneumatinėje sistemoje naudojami požeminiai slėginiai oro vamzdžiai, skirti kapsulėms gabenti iš vienos srities į kitą. (Most, 2014)

Tačiau du išradimai sukurti paskutinėje 1800 m. dekaadoje buvo labai svarbūs. Pirmasis – 1876 m., A. Bell, E. Grey išrastas telefonas. Antrasis – G. Marcon 1896 m. sukurtas radijas. Abi technologijos yra naudojamos ir šiandien. Telefonas ir radijas suteikė galimybę žmonėms komunikuoti tarpusavyje labai dideliu atstumu ir suteikė naujų patirčių ir galimybių.

Tačiau viskas sparčiai pradėjo keistis XX amžiuje. 1978 m. W. Christensen sukūrė pirmąją kompiuterinę BBS (angl. bulletin board system liet. elektroninė skelbimų lenta) diskusijų sistemą, kuri leido kelti ir atsisiųsti įvairią informaciją, bylas interneto vartotojams. Naudodamiesi šia sistema, vartotojai galėdavo prisijungti prie BBS serverio nuotoliniu būdu bei dalyvauti pokalbių kambariuose, juose diskutuoti, skaityti naujienas, keisti informacija ir net žaisti žaidimus. (Harper, Yesilada, 2008)

1980 m. JAV bendrovė „Compuserve“ pradėjo teikti komercinės socialinės komunikacijos paslaugas. Ši įmonė sukūrė internetines pokalbių sistemas, pranešimų forumus, apimančius įvairias temas, taip pat leido pasiekti daugumos kompiuterių platformų programinės įrangos bibliotekas ir sukūrė populiarią internetinių žaidimų seriją „MegaWars III“. Bendrovė taip pat buvo žinoma dėl GIF formato įvedimo nuotraukoms ir GIF mainų mechanizmo. (Derdak, Grant, 1999)

Tobulėjant kompiuterinėms sistemoms, devintojo dešimtmečio viduryje interneto medijos įgavo neigiamą įvaizdį. Ėmė plisti daug nelegalių „piratinių“ serverių, kuriuose buvo galima rasti nelegalios programinės įrangos, neteisėtos informacijos, tokios, kaip asmeninių kreditinių kortelių numerius, pornografijos, informacijos kaip įsilaužti į valstybinių įstaigų kompiuterius ir panašiai. Kurdavosi „piratų skelbimų lentos“, kuriose jie galėdavo mainytis, pavyzdžiui iškeisti kompiuterinę įrangą į pavogtus slaptažodžius, telefono prieigos kodus. [InfoWorld Media Group, 1990]

1990 m. atvėrė naujas galimybes, britas T. Berners-Lee išrado WWW (angl. world wide web), pradėjusi interneto standartizaciją. Jis sukūrė universalią HTML (angl. HyperText Markup Language) tinklalapio aprašymo kalbą. Buvo sukurti universalūs URL (angl. Uniform Resource Identifier) bei HTTP (angl. HyperText Transfer Protocol) protokolai, leidę šiandieninio tinklalapio forma interneto naršyklėje pateikti audiovizualinę bei tekstinę informaciją. Pastarieji protokolai naudojami ir dabar bei yra tapę technologiniu interneto pagrindu. [Dennis, 2018] WWW sukūrimas tapo interneto evoliucija, kuri paspartino technologijų progresavimą ir socialinių medijų atsiradimą.

1994 m. J. Hall sukūrė pirmąjį tinklaraštį (angl. blogs), kuriame jis pasakojo apie savo gyvenimą, rašė tai kas jam įdomu ir aktualu. Tinklaraščiai tapo vis populiariesni tarp interneto vartotojų. [McCullough, 2017]

1994 m. J. Davis įkūrė „Travelweb.com“, tai buvo pirmasis išsamus viešbučių visame pasaulyje katalogas, kuriame vėliau atsirado ir rezervacijos galimybė. (May, 2014)

1994 m. amerikiečių keliautojas, rašytojas ir fotografas J. Greenwald pradėjo rašyti pirmąjį tarptautinį tinklaraštį, kurį pavadino „Pasaulio dydis“ (angl. The Size of the World). Jis jame aprašydavo savo kelionių istorijas, nuotykius ir išgyvenimus. Bėgant laikui vis daugiau žmonių iš viso pasaulio prisijungdavo prie jo tinklaraščio skaitymo. (May, 2014)

1995 m. amerikiečių pora M. Wheeler ir T. Wheeler internetinėje sistemoje „Internet Travel Network“ sukūrė pirmąją lėktuvų bilietų rezervacijos sistemą internete skrydžiams iš San Francisko į Las Vegasą. (May, 2014)

1996 m. Izraelio kompanija „Mirabilis“ sukūrė interneto pokalbių kompiuterinę programą „ICQ“ (pgl. angl. „I seek you“). Programoje buvo galima pateikti vartotojo amžių, lytį, gyvenamąją vietą, susikurti „avatarą“ – atvaizdą, leidžiantį vartotojui apibūdinti savo išvaizdą. Programa leisdavo siųsti pranešimus, bylas, užmegzti tiesioginį pokalbį. [Encyclopedia Britannica, 2013]

Spartėjantis žmonių susidomėjimas kelionėmis ir noras pažinti pasaulį, paskatino internetinių svetainių kūrimąsi, kurios buvo skirtos užsisakyti viešbučius internetu bei suteikė galimybę komentuoti ir vertinti jau aplankytas apgyvendinimo vietas. Viena tokių svetainių yra 1996 m. įkurta „Booking.com“. (May, 2014)

1996 m. „Microsoft“ kompanija įkūrė pirmąją internetinę kelionių agentūrą Expedia.com, kuri siūlė lėktuvų bilietus, automobilių nuomą, viešbučių rezervacijas, teikė kelionių pasiūlymus.

Po ICQ atsiradimo, pradėjo kurtis daug panašių programų, tokių kaip: „AOL Instant Messenger“ (1997), „Yahoo! Messenger“ (1998), „IBM Lotus Sametime“ (1998), „Trillian“ (2000) ir „Windows Messenger“ (2001)

Pirmasis atpažįstamas socialinis tinklas buvo atidarytas 1997 m. ir vadinosi „Sixdegrees.com“. Jis leido vartotojams susikurti savo asmeninius profilius bei kurti virtualius socialinius ryšius su kitais vartotojais, pridėti juos prie draugų sąrašo. Ši svetainė susilaukė milžiniško populiarumo ir skaičiavo milijonus vartotojų, tačiau svetainei nepavyko tapti tvirtu verslu ir 2000 m. buvo uždaryta. (Boyd, 2008)

1998 m. europiečiai B. Hoberman ir M. L. Fox sukūrė tinklalapį „Lastminute.com“, kuriuo parodė, kad keliauti galima labai lengvai, įsigyjant kelionę internetu ir paskutinę minutę. (May, 2014)

Nuo 1997 m. iki 2001 m. prasidėjo įvairiausių internetinių bendruomenių kūrimasis. „AsianAvenue“, „BlackPlanet“ ir „MiGente“ leido vartotojams kurti asmeninius, verslo ir pažinčių profilius – naudotojai galėjo identifikuoti savo draugų profilius neprašydami jų patvirtinimo. 1999 m. buvo pradėtas „LiveJournal“ internetinių dienoraščių puslapis. Jis suteikė galimybę panašių interesų vartotojams rašyti savo dienoraščius jiems aktualia

tema, užmegzti kontaktus su bendraminčiais, taip pat tai pirmoji svetainė, kurioje buvo galima pažymėti patikusius žmonių profilius ir dienoraščius ir juos sekti. (Boyd, 2008)

Kartu su internetinėmis bendruomenėmis pradėjo kurtis ir įvairūs puslapiai, skirti padėti vartotojams planuoti savo atostogas bei sužinoti informaciją apie lankytinas vietas pasaulyje. Viena tokių – 2000 m. sukurtas TripAdvisor.com. Tai viena didžiausių amerikiečių internetinė kelionių svetainė, kurią įkūrė S. Kaufer. (May, 2014)

2001 m. buvo sukurta pirmoji pasaulyje kolektyvinio turinio internetinė enciklopedija – „Vikipedija“ (Wikipedia), prie kurios turinio pildymo ir tobulinimo galėjo prisidėti kiekvienas interneto vartotojas. Ilgainiui „Vikipedija“ tapo populiariausia ir didžiausia pasaulyje internetinė enciklopedija, kurią šiuo metu nemokamai galima skaityti daugiau nei dviem šimtais kalbų. (Boyd, 2008)

Kita socialinių tinklų banga prasidėjo 2001 m., įkūrus „Ryze.com“, kuri buvo skirta pritraukti naujus verslininkus. „Ryze“ įkūrėjas A. Scot pirmiausia pristatė šį tinklalapį savo verslininkams draugams, kurie jį išpopuliarino tarp investitorių. Žmonės sukūrė „Ryze“, „Tribe.net“ (2003), „LinkedIn“ (2002) ir „Friendster“ (2002) buvo labai artimi vieni su kitais ir tikėjo, kad gali palaikyti vienas kitą be konkurencijos (Festa, 2003). Tačiau „Ryze“ niekada nesulaukė tokio didelio pasisekimo ir populiarumo.

„Friendster.com“, įkurtas 2002 m. buvo lyg papildinys „Ryze.com“. Šio tinklalapio tikslas buvo padėti žmonėms susirasti antrą pusę. Tačiau, kol įprasti pasimatymų tinklalapiai susitelkdavo į visiškai nepažįstamų žmonių supažindinimą, „Friendster“ buvo sukurtas padėti susipažinti ir sukurti romantiškus ryšius tarp draugų – draugų. (Boyd, 2008)

2003 m. įkurtas „MySpace.com“ siekė pritraukti kuo daugiau „Friendster.com“ auditorijos. Šia svetaine susidomėjo nemažai tuo metu populiarių muzikos grupių, kurios ten susikūrė savo profilius. Būtent tai padėjo „MySpace“ surinkti didelį vartotojų ratą, nes muzikos grupės norėjo turėti galimybę bendrauti su savo fanais, o fanai norėjo gauti dėmesio iš savo mėgstamų atlikėjų. (Boyd, 2008)

2003 m. atsirado Skype programa, kuri leido skambinti į viso pasaulio šalis. Skambučiai tarp dviejų kompiuterių, sujungtų interneto ryšiu, yra nemokami, programa leido skambinti ir su vaizdu, tiesiog reikėjo turėti kamerą. Taip pat joje galima keistis nuotraukomis, siųsti įvairius failus ir dokumentus. (Boyd, 2008)

Amerikiečių įmonė „Ludicorp“ 2004 m. sukūrė projektą, kurį pavadino „Flickr“. Tinklapis buvo skirtas žaisti internetinius žaidimus, bet paskui išaugo į didelį pokalbių tinklalapį su galimybe dalintis nuotraukomis. Šiuo metu tai labai mėgiama svetainė internetinius dienoraščius rašančių žmonių. Svetainės paskirtis – nuotraukų publikavimas internete. [Business Ideas Lab, 2012]

Skirtingai nei prieš tai buvę socialiniai tinklai, M. Zuckerberg 2004 m. sukurtas „Facebook.com“ buvo skirtas tik Harvardo universiteto studentų naudojimui. Tam, kad galėtų prisijungti, vartotojai turėjo turėti harvard.edu elektroninį paštą. (Cassidy, 2006). Vėliau „Facebook“ tapo prieinamas ir kituose universitetuose, kaip tinklas skirtas sujungti visus koledžų studentus iš viso pasaulio. Per kelerius metus šis tinklas išpopuliarėjo ir juo jau galėjo naudotis bet kas visame pasaulyje. „Facebook“ pasiekė nematytą populiarumą, kiekvieną dieną vartotojų skaičius auga nesustabdomai. Šiuo metu „Facebook.com“ turi 2,3 milijardo aktyvių vartotojų ir yra didžiausias virtualus socialinis interneto vartotojų tinklas pasaulyje.

2005 m. C. Hurley, S. Chen ir J. Karim įkūrė „Youtube.com“. Tai tinklapis, kuriame vartotojai gali kelti įvairius vaizdo įrašus, o turėdami 1 tūkstantį kanalo prenumeratorių gali uždirbti iš reklamos, pertraukiančios įkeltą vaizdo įrašą ar rodomos šalia jo. (Boyd, 2008)

2006 m. D. Dorsey, E. Williams sukūrė tinklaraštį „Twitter.com“, leidžiantį vartotojams talpinti trumpą informaciją apie žmones ar įvykius ir matyti kitų vartotojų atnaujinimus. Pagrindinis principas – sutalpinti savo žinutę į ribotą kiekį ženklų. Po metų atsirado panašaus pobūdžio D. Karp sukurtas „Tumblr.com“, Jame vartotojai gali dalintis įvairia informacija: medija, nuotraukomis, muzika, menu, komentuoti savo dienos įvykius. (Dewing, 2010)

2007 m. atsiradus išmaniesiems telefonams, pradėjo kurtis socialinių medijų programėlės telefonams, kurios leisdavo dar greičiau pasiekti norimą informaciją, bendrauti su žmonėmis, ieškoti norimų kelionių. (May, 2014)

2008 m. įkurta „Airbnb.com“, leidžianti žmonėms siūlyti savo būsto trumpalaikę nuomą. Taip keliautojai turi galimybę daug greičiau ir pigiau susirasti nakvynės vietą. Šis tinklapis vykdo bendravimą tarp keliautojų ir nuomotųjų visame pasaulyje. (May, 2014)

2010 m. išleista vaizdo įrašų ir nuotraukų dalinimosi programą „Instagram.com“. Ją sukūrė K. Systrom ir M. Krieger. Šioje programoje vartotojai gali susikurti savo paskyrą ir kelti įvairias nuotraukas iš savo kasdienybės, kelionių, taip pat matyti kitų vartotojų įkeltą turinį bei patinkančius vartotojus sekti.

2011 m. buvo sukurta „Snapchat“ programėlė išmaniesiems telefonams. Tai vaizdo įrašų ir nuotraukų dalinimosi socialinis tinklas, 2011 m. sukurtas Stanfordo universiteto studentų B. Murphy ir E. Spiegel.

Vartotojai šioje programėlėje gali siuntinėti vieni kitiems nuotraukas ir vaizdo įrašus, kurie prieinami tik tam tikrą laiką. Taip pat programa leidžia kelti nuotraukas ar vaizdo įrašus, kurie matomi išlieka tik 24 valandas.

Amerikiečių bendrovė „Match“ 2012 m. sukūrė internetinių pažinčių programėlę išmaniesiems telefonams „Tinder“. Programėlės vartotojai savo išmaniuosiuose telefonuose mato vieni kitų nuotraukas ir jas gali slinkti į kairę arba į dešinę, taip išsirinkdami asmenį, su kuriuo norėtų užmegzti ryšį arba atmesti. Abiem asmenims vienam kito nuotraukas nuslinkus į dešinę pusę, jie būna sujungti ir gali susirašinėti.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad bėgant metams, socialinės medijos tobulėjo, keitėsi ir skatino žmones bendrauti. Turizmo versle jos yra labai svarbios kaip reklaminė ir komunikacinė priemonė, suteikia galimybę operatyviai keistis informacija įmonės viduje tarp darbuotojų ir perduoti informaciją klientams. Socialinės medijos panaudojamos tam, kad suformuotų, apjungtų interneto vartotojus į bendruomenę bei įgalintų masių bendradarbiavimą. Pasaulyje, socialinių medijų dėka vis lengviau rasti informacijos apie dominančias kelionių kryptis, lengviau komunikuoti su turizmo agentūromis, apgyvendinimo įstaigomis, o tai skatina turizmo plėtrą.

Socialinės medijos ir jų charakteristikos

Socialinės medijos pateikia platų pasirinkimą, internetinių ar mobiliųjų paslaugų, kurios leidžia vartotojams dalyvauti interaktyviuose mainuose, prisidėti prie vartotojų kuriamo turinio ar prisijungti prie interaktyvių bendruomenių, (Dewing, 2010) įtraukiant tokias:

- Tinklaraščiai. Tai asmeniniai virtualūs dienoraščiai, pateikiami atvirkštine chronologine tvarka. Tinklaraščiai gali būti talpinami nemokamai, tokiuose tinklalapiuose kaip: „WordPress.com“ „Tumblr.com“ ir „Blogger.com“.

- Vikis. tai kolektyvinis tinklapis, kurio turinį (informaciją) gali pildyti, taisyti ir sukurti naujai jos lankytojai. Puikiai žinomas pavyzdys yra Vikipedija, nemokama virtuali enciklopedija, kuri naudoja vikis technologiją.

- Socialinių nuorodų žymėjimas. Šie saitai leidžia vartotojams dalintis ir organizuoti nuorodas į tinklalapius. Pavyzdžiui: „Reddit.com“, „StumbleUpon.com“, „Digg.com“.

- Socialinių tinklų svetainės. Tai interneto paslaugos, kurios leidžia susikurti viešą ar pusiau viešą profilį, bendrauti ir dalintis informacija su kitais vartotojais, stebėti informacijos judėjimą. Populiariausios svetainės: „Facebook.com“, „LinkedIn.com“

- Mikro tinklaraščiai. Būsenos atnaujinimo svetainės, tokios, kaip „Twitter.com“, leidžia vartotojams talpinti trumpą informaciją apie žmones ar įvykius ir matyti kitų vartotojų atnaujinimus. Pagrindinis principas – sutalpinti savo žinutę į ribotą kiekį ženklų.

- Virtualus pasaulis. Šie saitai siūlo žaidimo pavidalo virtualią aplinką, kurioje vartotojai gali komunikuoti susikurdami savo pseudoportretą (angl. avatar), kuris reprezentuoja žaidėją. Pavyzdžiui: Second Life.

- Medijos dalinimosi saitai. Šie saitai leidžia vartotojams kelti vaizdo įrašus ar nuotraukas. Populiarūs pavyzdžiai: „YouTube.com“, „Instagram.com“, „Pinterest.com“

Socialinės medijos yra neatsiejama turizmo dalis, jų atsiradimas sparčiai paskatino turizmo plėtrą. Jos leidžia aktyviau efektyviau pasiekti klientus, bendrauti su jais internetu, sparčiau pateikti kelionių pasiūlymus. Todėl, socialines medijas, skirtas turizmui taip pat galima išskaidyti pagal paskirtį:

1. Kelionių tinklaraščiai („jeffgreenwald.com“, „keliaukimpatys.lt“)
2. Lėktuvų bilietų rezervacinės sistemos („Avia.lt“, „Skrendu.lt“)
3. Viešbučių rezervacinės sistemos („Booking.com“, „Airbnb.com“)
4. Kelionių organizatorių tinklalapiai („Novaturas.lt“, „TezTour.lt“)
5. Kelionių agentūrų tinklalapiai („KrantasTravel.lt“, „Megaturas.lt“)

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad socialinės medijos yra klasifikuojamos ganėtinai plačiai ir pateikia atlieka skirtingas funkcijas vartotojams. Jos leidžia dalyvauti interaktyviuose mainuose, prisidėti prie vartotojų kuriamo turinio ar prisijungti prie interaktyvių bendruomenių. Socialinės medijos tapo neatsiejama turizmo verslo dalis, jos leidžia efektyviau komunikuoti su klientais, greičiau rasti norimą informaciją, bendrauti su turizmo agentūromis neišėjus iš namų.

Socialinių medijų panaudojimas turizmo versle komunikuojant su klientais

Nors socialiniai tinklai buvo sukurti pavieniams vartotojams, vis daugiau verslo įmonių juos naudoja savo verslo efektyvumui skatinti. Įmonės naudoja socialinius tinklus kaip naują pardavimo kanalą, taip pat dažnu atveju jie pasitarnauja įdarbinant žmones, nes jų asmeniniai profiliai suteikia daug informacijos. Socialiniai tinklai padeda plėtoti verslo santykius su partneriais, klientais ir bendradarbiais.

Pagal Global Digital Report 2018 m. duomenis iš 4,2 milijardo interneto vartotojų visame pasaulyje, 3,1 milijardo yra socialinių medijų vartotojai, o 2,9 milijardo vartoja socialines medijas savo mobiliuosiuose telefonuose (2 lentelė).

2 lentelė

Socialinės medijos 2018 m. sausio mėn. globalioje skaitmeninėje statistikoje

Gyventojų skaičius (2018 m.)	Interneto naudotojų skaičius (2018 m.)	Socialinių medijų vartotojai (2018 m.)	Mobiliųjų telefonų vartotojai (2018 m.)	Socialinių medijų vartotojai mobiliajame telefone (2018 m.)
7,634 mlrd.	4,208 mlrd.	3,196 mlrd.	5,135 mlrd.	2,958 mlrd.

*Šaltinis: Global Digital Report, 2018

Socialinės medijos pakeitė nusistovėjusią tvarką, nes skelbti informaciją gali tik jas valdantys ar valdymo procese dalyvaujantys individai (Lietuvos turizmo komunikacijos ir rinkodaros socialiniuose tinklalapiuose strategija, 2012). Didėjantis socialinių medijų vartotojų skaičius parodo, kad žmonės vis aktyviau siekia informacijos internetu, juos domina jos paieška, tad didžiausia turizmo verslo stiprybė gali tapti galimybė su klientais bendrauti tiesiogiai, kuriant teigiamą emociją ir užsitarnaujant klientų pasitikėjimą per socialinių medijų vartojimą. (V. Vanagienė, R. Pranskūnienė, 2017)

Lietuva taip pat neatsilieka nuo pasaulio interneto ir socialinių medijų vartojimo tendencijų. Net 92,8 % šalies gyventojų yra aktyvūs interneto vartotojai, o iš jų net 53,8 % vartoja „Facebook.com“ (3 lentelė). Būtent šios tendencijos yra labai svarbos turizmo verslui, nes „Facebook.com“ yra puiki reklamos bei komunikacijos su klientais priemonė. Svarbu paminėti, kad vidutinis vartotojas naršydamas „Facebook.com“ praleidžia daugiau kaip 55 minutes per dieną [American Majority, 2013], o tai galėtų padėti tiesiogiai bendrauti Lietuvos turizmo kelionių organizatoriams su potencialiais klientais.

3 lentelė

Interneto ir Facebook.com naudojimas Lietuvoje

Interneto vartojimas Lietuvoje (2017 m.)				
Gyventojų skaičius	Interneto vartotojų skaičius	Interneto vartotojai procentais	Facebook.com vartotojai	Facebook.com vartotojai procentais
2,8 mln.	2,6 mln.	92,8 %	1,4 mln.	53,8 %

*Šaltinis: World Stats, 2017

Lietuvos turizmo rinkodaros 2016–2020 m. strategijoje pateikiama informacinių technologijų svarba turizmui. Joje teigiama, kad Lietuvoje:

- patyrę turistai vis daugiau kelionių suplanuos ir užsisakys internetu (be tarpininkų), kelionių agentūrų poreikis mažės, nes operatoriai sudarys galimybes visą kelionės paketą užsisakyti ir nusipirkti internetu,
- augantis interneto vaidmuo sumažins tradicinę nacionalinių turizmo organizacijų ir turizmo tarybų vaidmenį, tačiau iššauks naują poreikį – vykdyti efektyvią ir veiksmingą elektroninę rinkodarą ir palaikyti ryšį su vartotojais (socialiniai tinklai),
- svarbus vaidmuo teks inovatyviai ir intensyviai turistinės vietovės rinkodarai internete, įskaitant ir vietovės įvaizdžio formavimą. Sprendimas keliauti dažniausiai priimamas naršant internete, todėl svarbia užduotis – pritraukti daugiau lankytojų internete.

Interneto svetainės sėkmė priklauso nuo to, kaip išsamiai pateikta informacija apie turizmo produktus ir paslaugas, ar informacija apie sudominusią vietovę lengvai prieinama. Sparti informacinių technologijų raida siūlo naujas galimybes, kaip lengviau ir efektyviau pasiekti potencialius vartotojus. Turizmo verslai turėtų diegti

inovacijas ir tenkinti besikeičiančius turizmo paslaugų vartotojų poreikius. Paslaugų teikėjai vis labiau praranda turėtą įtaką, kurią diktuoja turizmo paslaugų vartotojai. Interneto dėka tiesioginis rezervavimas ir toliau siaurina kelionių agentūrų verslą, o pigios avialinijos plečia savo veiklą. Į turizmo rinką ateina ir nauji žaidėjai – grupinio apsipirkimo portalai, kurie dalinai ima vaidinti ir e–kelionių agentūrų vaidmenį.

Turizmo versle labai svarbus yra prekės ženklas ir įvaizdžio formavimas, todėl tam turėtų būti skiriama vis daugiau dėmesio. Lojalumo nebelieka, kai vartotojas vienu kompiuterio mygtuko paspaudimu ar išmaniųjų įrenginių prilietimu gali pakeisti savo kelionės planus. Lietuvos turizmo rinkodaros 2016–2020 m. strategijoje yra pateikiamos ES šalių kelionių organizatorių komunikacijos su klientais tendencijos (4 lentelė).

5 lentelė

ES šalių kelionių organizatorių komunikacijos ir reklamos su klientais tendencijos

Komunikacijos kanalai	Veiksmai	Tendencijos
Socialiniai tinklai	Kasdienė komunikacija „Facebook.com“	Kviečiama dalintis savo fotografijomis ir turistine patirtimi, organizuojami įvairūs konkursai su galimybe laimėti atostogas. Vykdomi įvairūs balsavimai/rinkimai (pvz. gražiausios šalies nuotraukos).
	Integruotos programos „Facebook.com“ tinkle	Pavyzdžiui, žaidimai, aplikacijos „Susiplanuok turą po Latviją“, „Atostogų idėjos Airijoje“.
	„Instagram.com“	Nuotraukos, keliamos naudojant grotazymes. (pvz. #see....., #visitestonia, #brilliantmoments)
	„Twitter.com“, „Pinterest.com“ ir kt.	Šiuos komunikacijos kanalus ES šalys naudoja labai aktyviai, bet Lietuvoje per 2 metus komunikacija „Twitter.com“ kanalu vis dar nepopuliari.
Vaizdo įrašai	Reprezentaciniai vaizdo įrašai, turai, vaizdo įrašai apie šalis, miestus	Video būna personalizuoti (su herojais), teminiai (pvz. „Priežastys aplankyti Klaipėdą“, „Top 10 lankomiausių vietų Vilniuje“), skirstomi sezonais, įžymių žmonių pasakojimai apie tam tikras vietas.
Mobilios aplikacijos/ maršrutai	Miestų, šalių žemėlapiai; įvairūs maršrutai (pvz., dviračių)	Beveik visos šalys turi mobiliąs aplikacijas turistams (su GPRS): kur apsistoti, ką aplankyti, kur pavalgyti, koks renginys šalia, miestų žemėlapiai.
Internetinės svetainės	Informacinės platformos	Turizmo verslo atstovų svetainių vaidmuo jau ne vien tik įvaizdinis (nuotraukos, objektų pristatymai) – svetainės yra tapusios informacinėmis platformomis, kuriose galima užsisakyti viešbutį, pirkti lėktuvo ar kelto bilietą, išsinuomoti automobilį, atsisiųsti žemėlapius, rasti visus kultūros objektus, restoranus, sužinoti, kokie renginiai vyksta ir pan.
Reklama internetiniuose portaluose	Kelionių portaluose, pvz., „TripAdvisor.com“	Reklaminiai skydeliai (baneriai).
Reklama paieškos sistemose	„Google.com“	Šalies reklama paieškos sistemose rodoma pasirinktose rinkose ir pasirinktu laiku

*Šaltinis: Lietuvos turizmo rinkodaros 2016–2020 m. strategija

Pateikta 5 lentelė atskleidžia, kad kelionių organizatorių komunikacijos kanalai su klientais gali būti įvairūs. Naudojamos socialinių medijų formos: socialiniai tinklai, keliami vaizdo įrašai, kuriamos ir naudojamos mobilios aplikacijos, internetinės svetainės, aktyviai naudojama reklama kituose internetiniuose portaluose bei paieškos sistemose. Visa tai pritraukia klientus susidomėti siūlomomis paslaugomis bei susisiekti su turizmo organizatoriumi. Visi šie metodai turėtų būti įtraukti į Lietuvos turizmo organizatorių kelionių rinkodaros strategijas.

Išvados

1. Bėgant metams, socialinės medijos tobulėjo, keitėsi ir skatino žmones bendrauti. Turizmo versle jos yra labai svarbios kaip reklaminė ir komunikacinė priemonė, suteikia galimybę operatyviai keisti informaciją įmonės viduje tarp darbuotojų ir perduoti informaciją klientams, jie gali lengviau rasti informacijos apie dominančias kelionių kryptis, lengviau komunikuoti su turizmo agentūromis, apgyvendinimo įstaigomis, o tai skatina turizmo plėtrą.

2. Socialinės medijos yra klasifikuojamos ganėtinai plačiai ir pateikia atlieka skirtingas funkcijas vartotojams. Jos leidžia dalyvauti interaktyviuose mainuose, prisidėti prie vartotojų kuriamo turinio ar prisijungti prie interaktyvių bendruomenių. Vartotojai gali bendrauti su kelionių organizatoriais neišėjus iš namų

3. Lietuva neatsilieka nuo pasaulio interneto ir socialinių medijų vartojimo tendencijų. Net 92,8 % šalies gyventojų yra aktyvūs interneto vartotojai, o iš jų net 53,8 % vartoja „Facebook.com“. Būtent šios tendencijos yra labai svarbos turizmo verslui, nes „Facebook.com“ yra puiki reklamos bei komunikacijos su klientais priemonė. Kelionių organizatorių naudojamos socialinių medijų formos: socialiniai tinklai, keliami vaizdo įrašai, kuriamos ir naudojamos mobilios aplikacijos, internetinės svetainės, aktyviai naudojama reklama kituose internetiniuose portaluose bei paieškos sistemose. Visa tai pritraukia klientus susidomėti siūlomomis paslaugomis bei susisiekti su kelionių organizatoriumi.

Literatūra

1. Boyd, D. M., Ellison, N. B. (2007). *Social Network Sites: Definition, History and Scholarship*.
2. Business Ideas Lab. (2012). *What Is Flickr's Story*. Prieiga internetu: <https://businessideaslab.com/flickr-history/>
3. Cassidy, J. (2006). Me media: How hanging out on the Internet became big business. *The New Yorker*.
4. Derdak, T., Grant, T. (1999). *International Directory of Company Histories*. St. James Press.
5. Dewing, M. (2010). *Social Media: An Introduction..* Canada: Library of Parliament.
6. Encyclopedia Britannica (2013). *ICQ software*. Prieiga per internetą: <https://www.britannica.com/technology/ICQ>
7. Festa, P. (2003). *Investors snub Friendster in patent grab*. CNet News. Prieiga internetu: <https://www.cnet.com/news/investors-snub-friendster-in-patent-grab/>
8. Fotis, J., Buhalis, D., Rossides, N. (2012). Social media use and impact during the holiday travel planning process, *Information and Communication Technologies in Tourism*.
9. Global Digital Report (2018). *World's Internet Users Pass The 4 Billion Mark*. Prieiga per internetą: <https://digitalreport.wearesocial.com/>
10. Gonzalo, F. (2018). *Social Media Best Practises In Travel Marketing*. The New Yorker.
11. Haynes, D. (2016). *Social media, risk and information governance*. Business Information Review
12. Hendriks, J. A. (2013). *Social Media and Strategic Communications*.
13. Internet World Stats (2017). *Internet Usage Statistics*. Prieiga per internetą: <https://www.internetworldstats.com/europa.htm#t>
14. Leonardi, P. M., Huysman, M., Steinfield, C. (2013). *Enterprise Social Media: Definition, History, and Prospects of the Study of Social Technologies in Organizations*.
15. Lietuvos turizmo rinkodaros 2016–2020 metų strategija. (2015). Vilnius.
16. Macevičius, E. (2010). *Socialinių medijų komercializavimas: tarptautinis aspektas*. Magistro baigiamasis darbas. VU.
17. Mangold, W. G., Faulds D. J. (2009). *Social Media: The new hybrid element of the promotion mix*. Indiana University.
18. May, K. (2014). *How 25 years of the Web inspired the travel revolution*. Prieiga internetu: <https://www.theguardian.com/travel/2014/mar/12/how-25-years-of-the-web-inspired-travel-revolution>
19. UNWTO. (2018). *Tourism Highlights*. Prieiga per internetą: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>
20. Vanagienė, V., Pranskūnienė, R. (2017). *Socialinių medijų poveikis renkantis vietos turizmo organizatorių keliones*. Aleksandro Stulginskio universitetas.

SOCIAL MEDIA USAGE FOR COMMUNICATION AND ADVERTISING OF LITHUANIA TOUR OPERATORS

Summary

The article deals with the concept, history and classification of social media and its impact for communication and advertising of Lithuania tour operators. The research methods are foreign and Lithuanian literature analysis. The purpose of the research is to find out the social media needs of Lithuanian Internet users, to understand the importance of Internet technologies for tourism and to provide suggestions for Lithuanian tour operators for smoother communications with customers and more effective advertising.

TRANSPORTO ĮMONĖS VEIKLOS DERINIMAS TARP PADALINIŲ

Žilvinas Sinkevičius

Lietuvos aukštoji jūrreivystės mokykla

Doc. dr. Saulius Lileikis

Anotacija

Straipsnyje keliama transporto įmonėje veikiančių padalinių veiklos koordinavimo sklandžiai įmonės veiklai užtikrinti tyrimo problema. Todėl tyrimo objektu pasirinktas transporto įmonės veiklos derinimas tarp jos padalinių, siekiant tyrimo tikslo – atskleisti transporto įmonės veiklos derinimo tarp padalinių teorines prielaidas. Tyrime taikomi šie pagrindiniai metodai – mokslinės literatūros analizė, lyginamoji analizė ir sintezė. Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: transporto įmonė, padaliniai, veiklos derinimas.

Įvadas

Tyrimo **problema** – transporto įmonėje veikiančių padalinių veiklos koordinavimas sklandžiai įmonės veiklai užtikrinti.

Tyrimo **objektas** – transporto įmonės veiklos derinimas tarp padalinių.

Tyrimo **tikslas** – atskleisti transporto įmonės veiklos derinimo tarp padalinių teorines prielaidas.

Pagrindiniai tyrimo **metodai** – mokslinės literatūros analizė, lyginamoji analizė, sintezė.

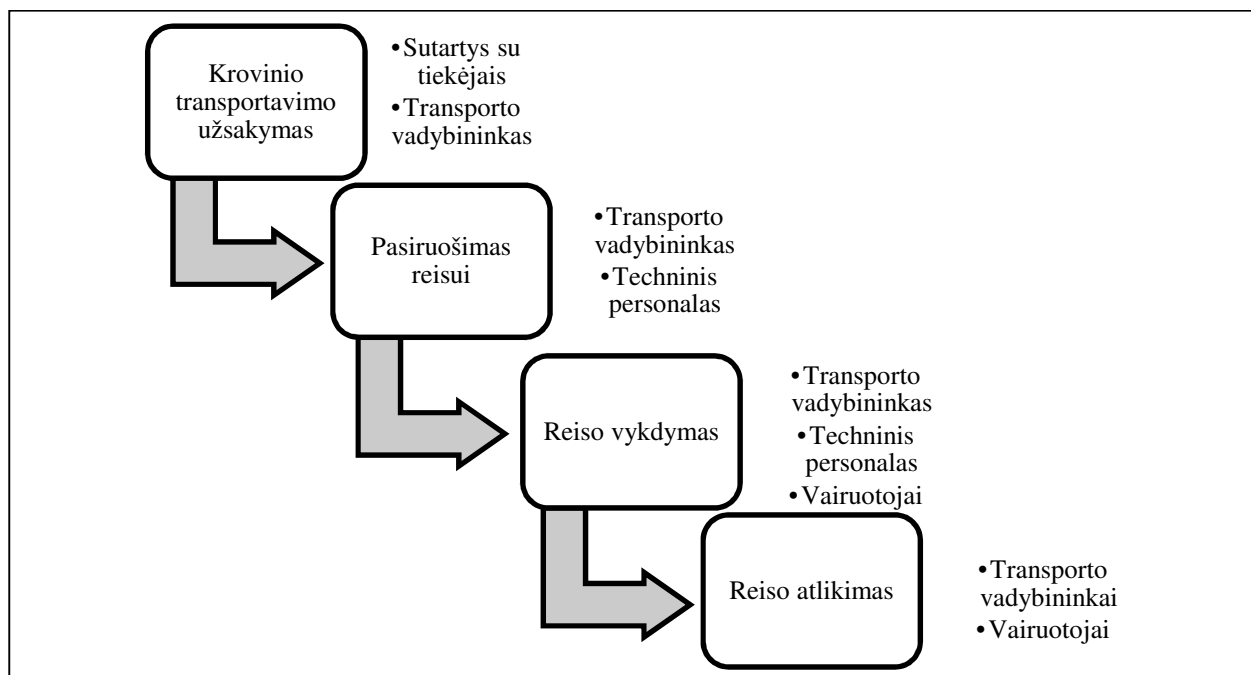
Tyrimo **tipas** – teorinis aprašomasis.

Tyrimo rezultatai

Išanalizavus šiuolaikines veiklos derinimo teorijas (Ruxandra, Micah, 2018; Teece, 2018; Boyd ir kt., 2017; Stoškus ir kt., 2017; Tamošiūnas, 2013; Ivanko, 2013 ir kt.) galima teigti, jog transporto įmonės personalo veiklos derinimui taikytini šie modeliai:

- tinklinis bendradarbiavimo,
- hierarchinis valdymo,
- funkcinis valdymo,
- linijinis valdymo.

Derinant įmonės personalo veiklą svarbu pritaikyti atitinkamą veiklos derinimo modelį, jog būtų nuosekliai pasiektas organizacijos tikslas. Todėl 1 paveiksle pateikta transporto įmonės veiklos struktūra. Tinkamo veiklos valdymo modelio parinkimas transporto įmonėje gali pagerinti krovinio transportavimą bei darbuotojų kontrolės lygį, sprendimų kokybę, informacijos perdavimo kokybę, dokumentų paruošimą, veiklos derinimą tarp personalo darbuotojų (Korsakienė ir kt., 2017).

1 pav. Transporto įmonės veiklos struktūra

Šaltinis: Korsakienė, R. ir kt. (2017). *Strateginis organizacijų valdymas: teorija ir praktika*. Vilnius: Technika.

Analizuojant transporto įmonės veiklos struktūrą būtina paminėti, kaip visas procesas susikūrė, kurie personalo darbuotojai, skyriai bendradarbiauja tarpusavyje ir už kurias veiklos sritis yra atsakingi. Kiekviename veiklos procese darbuotojai sugrupuoti, už kurias sritis yra atsakingi ir su kuriais bendradarbiauja toje srityje.

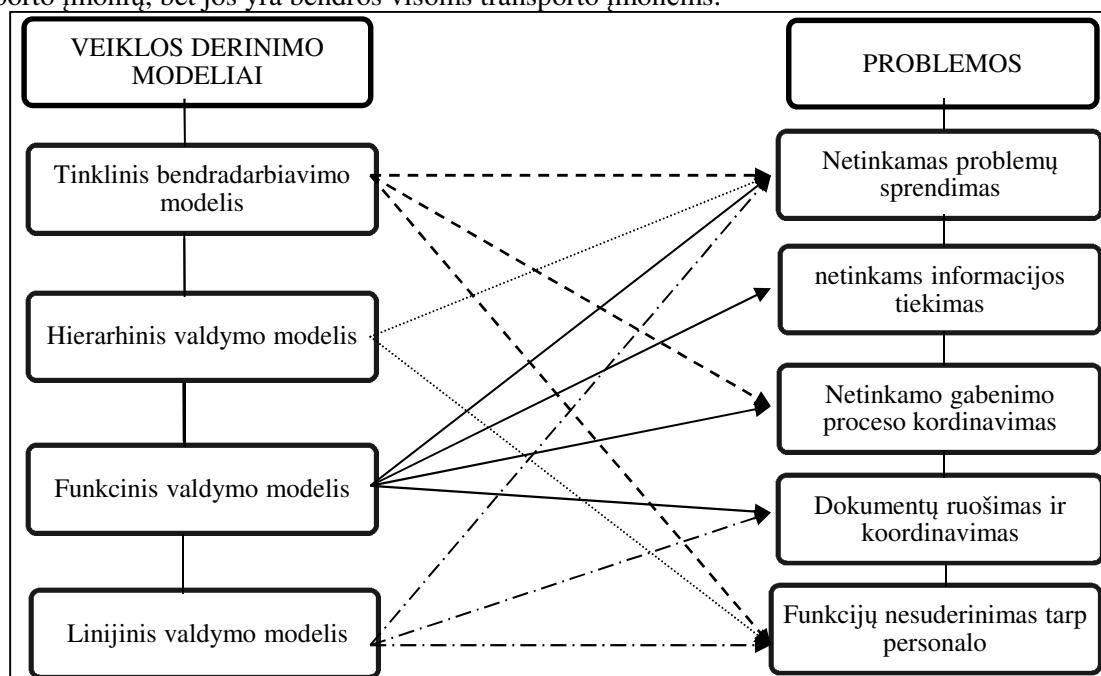
Transporto vadybininkas atsakingas už krovinio dokumentų, susijusių su krovinio gabenimu koordinavimą ir laiko, kiekio, kokybės paskirstymą, ekonomiškiausių maršrutų parinkimą. Transporto vadybininkas siunčia vairuotojui-ekspeditoriui krovinio paėmimo ir pristatymo koordinatas, krovinio gabenimo instrukciją, informaciją apie krovinį, leidimus įvažiuoti į teritoriją, instrukciją, kaip užpildyti CMR formą. Transporto vadybininkas seka ADR sertifikato galiojimo terminą, siunčia jo bei ETKM kopijas ir kitus dokumentus.

Techninis personalas atsakingas už automobiliams skirtų medžiagų, žaliavų, detalių užsakymą ir pirkimą, transportavimą ir sandėliavimą, automobilių įregistravimą ir išregistravimą, techninės apžiūros perėjimą, laikiną automobilių nukreipimą nusidėvėjusių detalių pakeitimui ir remontui (suderinus su transporto vadybininku). Techninis personalas turi prižiūrėti ir laiku parengti transporto priemones reisui. Bendradarbiaudami kartu su transporto vadybininku jie planuoja atitinkamus įmonės išteklius (transporto priemonių, tentų, refrižeratorių naudojimą).

Vairuotojai bendradarbiauja su transporto vadybininkais. Vairuotojai atsakingi už saugų automobilio eksploatavimą, užsakymų pristatymą ir tinkamų dokumentų surinkimą (*cmr, pallet note, delivery note*).

Transporto vadybininkai, vairuotojai ir techninis personalas turi tinkamai suderinti veiklą, nes nuo šių skyrių priklauso visas transporto įmonės veiklos rezultatas. Skyriai turi suderinti transporto priemonės techninės apžiūros laiką, remontų grafikus ir personalo tikslus. Transporto priemonės tvarkymas užima daug laiko ir transporto skyrius turi informuoti transporto vadybininkus, kiek laiko remontas užtruks, kad transporto vadybininkai galėtų suplanuoti tolimesnius maršrutus ir taip vyktų tinkamas veiklos derinimas. Tinkamas veiklos derinimas nevyksta dėl nesuderintų tikslų, todėl reikia taikyti tinkamą veiklos derinimo modelį (Parker, Kingori, 2016).

Mokslinių teorijų apie veiklos derinimą ir problemų sąsaja atsiskleidė transporto įmonėje straipsnio autoriui atliekant praktiką UAB „Agrologistika“ (2 pav.). Žinoma, šios įmonės problemų svarba gali skirtis nuo kitų transporto įmonių, bet jos yra bendros visoms transporto įmonėms.

2 pav. Mokslinių teorijų ir transporto įmonės personalo veiklos derinimo problematikos sąsaja

Siekiant užtikrinti tinkamą įmonės personalo veiklos derinimą įmonėje, būtinas personalo vadovas, koordinuojantis personalo veiklą. Toks vadovas tinkamai ir operatyviai spręstų tarp personalo darbuotojų iškilusias problemas (pvz., dėl sugadinto transportuojamo krovinio, ne laiku parengtos transporto priemonės, vairuotojo nukrypimo nuo parengto plano). Galima problema – **netinkamas problemų sprendimas**.

Transporto įmonėse pasitaiko netinkamo problemų sprendimo, kuris turi įtakos veiklos produktyvumui. Netinkamai sprendžiant problemas tinkamiausi modeliai: hierarchinis, funkcinis, linijinis. Naudojant šiuos

modelius sprendimai priimami personalo vadovų pagalba. Taip sumažinama klaidingo sprendimo priėmimo galimybė, personalo vadovai skatiną komandinį darbą.

Hierarchinį modelį naudojant sprendimai priimami greitai, nes dalyvauja personalo vadovas, turintis žinių ir patirties toje srityje. Pateikiami tik keli problemų sprendimo būdai, nes šis modelis taikomas tik mažoms įmonėms.

Funkcinis modelis, naudojamas problemų sprendimui, užtrunka dėl didelės organizacijos komandų grandinės – nuo vadovo iki vykdytojo gali pasidaryti pernelyg ilga funkcijų grandinė. Žinoma, šiame modelyje problemos sprendimas yra tinkamiausias, nes joje bendradarbiauja visi personalo darbuotojai, susiję su sprendžiama problema.

Naudojant linijinį modelį problemų sprendimas vyksta sparčiai, bet vadovo kompetencijos aprėpti visas veiklos sritis stoka nepadėtų tinkamai išspręsti visų problemų arba apribotų jų sprendimo tikslumą.

Kita aktuali problema yra **netinkamos informacijos tiekimas**. Nagrinėjamu atveju tai reiškia, kad didesni, įvairesni, skirtingose vietose suformuojami ir saugojami informacijos kiekiai yra sunkiau valdomi. Iš vienos pusės matyti didžiuliai prieinamos informacijos kiekiai, o iš kitos pusės – naudingos ir reikšmingos informacijos trūkumas, disponuojama dideliais informacijos masyvais, bet nesugebama efektyviai ją pasinaudoti. Šioje situacijoje problema ta, kad pokyčiai informaciniame aprūpinime yra akivaizdūs, tačiau ne visuomet pakankamai išnagrinėjami ir panaudojami, dažniausiai neskiriant šiam tikslui žmogiškųjų ir kitų būtinų resursų.

Taikant funkcinį veiklos derinimo modelį atsiranda papildomas funkcinis padalinys, kuris atsakingas už informacijos rūšiavimą bei perdavimą. Papildomas padalinys leistų greičiau ir efektyviau gauti reikiamos informacijos taip panaikindamas problemą organizacijoje.

Netinkamo gabenimo proceso koordinavimas. Transporto vadybininkas koordinuoja visą krovinio gabenimo procesą, todėl jo metu turi spręsti įvairias iškilusias problemas. Dažniausiai šios problemos būna susijusios su transporto priemonėmis ir jų gedimais, krovinio transportavimo dokumentais, vairuotojais-ekspeditoriais, gabenančiais krovinį: darbuotojų trūkumu, darbuotojų kompetencijos užduočių vykdymui stoka, darbuotojų savivalaviu, klaidingais vežimais ir kt., o tai apsunkina krovinio gabenimo proceso organizavimą. Transporto vadybininkai, turėdami didelį krūvį, kuris gali paveikti krovinio gabenimo procesą, parengdami netinkamą maršrutą, išvykimo laiką iš pasikrovimo vietos, laiku neatvyks į iškrovimo vietą ir tai turės neigiamą poveikį transporto įmonės veiklai.

Tinklinis bendradarbiavimas sudarytas iš trijų dedamųjų: dalyviai, ištekliai ir veikla. Tarp šių dedamųjų egzistuoja stiprūs ryšiai, kurie jas sujungia. Dėl šių ryšių ir personalo darbuotojų veiklos būtų gerinamas krovinio pervežimo koordinavimas, veiklos derinimas pasinaudojant esančiomis žiniomis ir patirtimi per tinkle vykdomą veiklą (Ruxandra, Micah, 2018).

Naudojant funkcinį modelį gabenimo proceso koordinavimas būtų efektyvus dalyvaujant funkciniam personalui, kuris apima informacijos srautus, leistų efektyviai ją panaudoti gabenimo koordinavimui (Teece, 2018).

Dokumentų ruošimas ir koordinavimas. Kai kuriuose vilkikuose vairuotojai-ekspeditoriai turi planšetinius kompiuterius su specialiomis įdiegtomis programomis, telemetrika (pavyzdžiui, „Loctracker“), kurių pagalba gali siųsti bei gauti visus reikiamus dokumentus iš transporto vadybininko. Šis informacijos perdavimo procesas yra ne tik patikimas ir saugus, tačiau taip pat sutaupo daug laiko. Todėl šis procesas organizuojamas virtualios organizacijos teorijos pagrindu. Žinoma, suklydus šiame procese vairuotojas negalės iškrauti krovinio galutiniame taške, todėl būtinas ypatingas atidumas šioje srityje (Hollenbeck, Wright, 2017).

Funkciniame veiklos derinimo modelyje dokumentų ruošimas ir koordinavimas užtrunka dėl didelės organizacijos komandų grandinės, kol dokumentai pasieks papildoma skyrių. Žinoma, šiame modelyje dokumentų ruošimas ir koordinavimas yra tinkamiausias, nes joje bendradarbiaus visi personalo darbuotojai, susiję su dokumentais. Papildomas padalinys leistų greičiau ir efektyviau gauti reikiamos informacijos taip panaikindamas problemą organizacijoje (Teece, 2018).

Linijiniame modelyje dokumentų ruošimas ir koordinavimas vyks sparčiai, bet vadovo kompetencijos aprėpti visas veiklos sritis stoka nepadės tinkamai ruošti ir koordinuoti visų dokumentų.

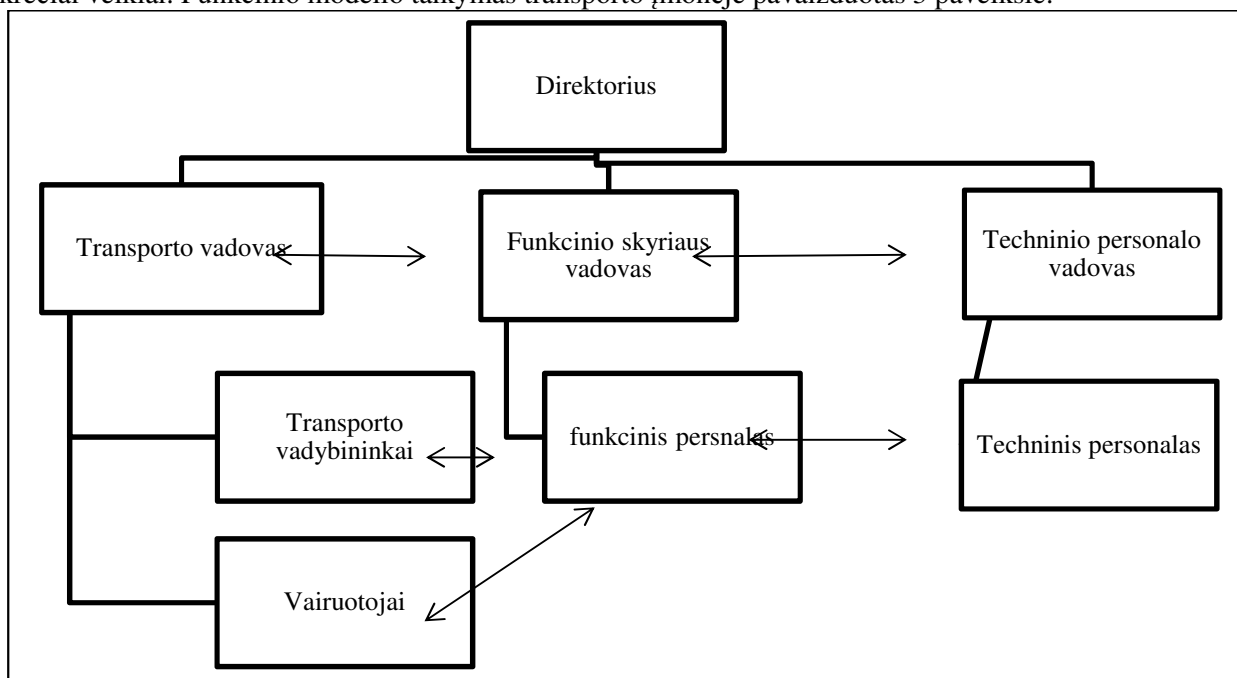
Funkcijų nesuderinimas tarp skyrių. Atskirų skyrių personalas savo tikslus gali vertinti labiau už kitų skyrių tikslus, dėl to gali kilti konfliktai, dėl kurių atsiranda netinkamas veiklos derinimas. Taigi veiklos derinimo modelis padeda koordinuoti kelių asmenų ar grupių darbą, skelbiant konkrečius reikalavimus, darbo rezultatus. Šis principas suteikia vykdytojams tam tikrą veiksmų ir metodų pasirinkimo laisvę siekiant bendro tikslo. Veiksmingą darbuotojų veiklos derinimą tarp skyrių padeda plėsti personalo vadovo kompetencija, kuri būtina siekiant kompanijos tikslų: tiek organizacijos, tiek darbuotojų mastu. Profesionaliai atliktas darbuotojų veiklos vertinimas padeda kompanijai augti, didinant produktyvumą, gerinant rezultatus ir mažinant investicijas į išteklius.

Naudojant hierarchinį modelį funkcijų suderinamumas tarp skyrių bus dėl personalo vadovo. Šiame modelyje įmonės vadovas turi vieną tikslą, kurio laikosi. Hierarchiniame modelyje yra mažai skyrių ir jų funkcijas lengva ir įmanoma suderinti.

Taikant linijinį modelį funkcijų suderinamumas tarp skyrių bus dėl atsiradusio papildomo personalo vadovo: šiame modelyje įmonės vadovas turi vieną tikslą, kurio laikosi. Linijiniame modelyje yra mažai skyrių ir jų funkcijas lengva ir įmanoma suderinti.

Kaip minėta, tinklinis bendradarbiavimas sudarytas iš trijų dedamųjų: dalyviai, ištekliai ir veikla. Tarp šių dedamųjų egzistuoja stiprūs ryšiai, kurie juos sujungia. Dėl šių ryšių ir personalo darbuotojų veiklos bus gerinamas funkcijų derinimas tarp skyrių, veiklos derinimas pasinaudojant esančiomis žiniomis ir patirtimi per tinklę vykdomą veiklą (Ruxandra, Micah, 2018).

Tinkamiausias transporto įmonėje valdymo modelis pagal iškeltas problemas organizacijoje – funkcinis valdymo modelis. Reiškia, bus taikomas vertikalus darbo pasidalijimas – iš viršaus į apačią, kiekvienas elementas organizacijoje veiks konkrečioje funkcinėje srityje ir praktiškai visi organizacijos elementai bus specializuoti konkrečiai veiklai. Funkcinio modelio taikymas transporto įmonėje pavaizduotas 3 paveiksle.

3 pav. Funkcinio modelio taikymas transporto įmonėje

Šaltinis: Korsakienė, R. ir kt. (2017). *Strateginis organizacijų valdymas: teorija ir praktika*. Vilnius: Technika.

Vertikalus darbo paskirstymas leis suformuoti valdymo lygius ir atsirasti funkcinis skyrius:

- aukščiausias organizacijos lygis – aukščiausio valdymo lygio vadovas – organizacijos direktorius, kuris atsako už pačių svarbiausių organizacijos (strateginių) sprendimų priėmimą, formuoja organizacijos politiką;
- vidutinio valdymo lygio vadovai – skyrių vadovai. Vidutinio valdymo lygio vadovai koordinuoja žemesnio lygio personalo darbuotojų veiklą. Vadovai per funkcinį skyrių siekia suderinti savo veiklą, tikslus ir užduotis. Funkcinis skyrius atsakingas už tinkamą problemų sprendimą, informacijos tiekimą, dokumentų ruošimą ir koordinavimą, funkcijų suderinamumą tarp skyrių. Funkcinio skyriaus pagrindinis tikslas yra suderinti personalo darbuotojų veiklą, skatinti personalo darbuotojus už tinkamą veiklos derinimą;
- žemiausiam lygiui atstovauja personalo darbuotojai, kurie atlieka užduotis, gautas iš vidutinio lygio, bendradarbiaudami siekia organizacijos tikslų.

Krovinių transportavimas tarptautiniais maršrutais – gana sudėtingas procesas, reikalaujantis žinių, darbo patirties, atsakingo požiūrio į savo atliekamas funkcijas tiek iš įmonės vadovų, tiek iš jų pavaldinių. Svarbu įvertinti kiekvieną įmonės galimybę kuo efektyviau panaudoti turimus išteklius, optimaliai parinkti pervežimų maršrutus, mažinti transportavimo kaštus, užimti kuo didesnę pervežimų rinkos dalį. Būtent organizacijos personalo suskaidymas į organizacinius elementus ir tų elementų efektyvus išdėstymas turi užtikrinti aukštą personalo veiklos derinimą ir pervežimo paslaugos kokybę (Tracy, 2017).

Išvados

Apibendrinant galima teigti, jog siekiant tinkamo personalo veiklos derinimo ir bendrų šiuolaikinės organizacijos tikslų pasiekimo, svarbu, kad krovinių gabenimo autotransportu procese būtų taikomas veiklos derinimo modelis. Siekiant pasiekti maksimalaus personalo veiklos derinimo organizacijoje, reikia transporto įmonėje pritaikyti funkcinį valdymo modelį. Funkcinis veiklos derinimo modelis parinktas pagal transporto įmonėje iškilusias problemas, kurias išanalizavus galima teigti, kad šis modelis turi sąsają su problemomis. Kiekvienas šios struktūros elementas, gerai atlikdamas savo funkcijas, prisidėtų prie visos įmonės sėkmingo funkcionavimo.

Literatūra

1. Boyd, B. ir kt. (2017). *Hybrid Organization: new business models environmental leadership*. Abingdon: Routledge.
2. Hollenbeck, J., Wright, P.M. (2017). Fifteen Years of Research on Business Model Innovation. *Journal of Management*, 43, p. 200–225.
3. Ivanko, Š. (2013). *Organizational behavior*. Ljubljana: University of Ljubljana.
4. Korsakienė, R. ir kt. (2017). *Strateginis organizacijų valdymas: teorija ir praktika*. Vilnius: Technika.
5. Parker, M., Kingori, P. (2016). *Good and Bad Research Collaborations*. Prieiga per internetą: <https://journals.plos.org>
6. Ruxandra, I.T., Micah, M.M. (2018). *Organizational Research Methods*. Carolina: University of South Carolina.
7. Stoškus, S. ir kt. (2017). *Vadybos pagrindai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla*.
8. Tamošiūnas, A. (2013). *Vadybos funkcijos ir priemonės*. Vilnius: Technika.
9. Teece, D.J. (2018). Business models and dynamic capabilities. *Long Range Planning*, 51(1), p. 40–49.
10. Tracy, S. (2017). *Connections between the Employment Relationship & the Organization of Work*. Prieiga per internetą: <https://smallbusiness.chron.com>

COORDINATION OF ACTIVITIES BETWEEN DEPARTMENTS IN A TRANSPORT COMPANY

Summary

The problem of the research consists of coordination of the activities between departments in a transport company. The object of the research is coordination of the activities between the company departments. The aim of the research is to reveal the theoretical prerequisites for the coordination of activities between departments. The main methods of the research are such as scientific literature analysis, comparative analysis and synthesis. The type of the research is theoretically descriptive.

NUOSAVAS VERSLAS: PRIVALUMAI IR TRŪKUMAI

Aistė Keciorytė, Ernesta Pakalnytė

Lietuvos verslo kolegija

Doc. Kristina Puleikienė

Anotacija

Straipsnyje, siekiant išskirti pagrindinius nuosavo verslo privalumus ir trūkumus, aptariamos pagrindinės nuosavo verslo proceso stadijos, atskleidžiamas verslo plano sudarymo poreikis ir apžvelgiami verslo rizikos aspektai. Pateikiami verslo organizavimo formos pasirinkimo kriterijai ir apžvelgiamos galimos nuosavo verslo organizavimo formos. Nagrinėjamos verslo subjektų skaičiaus kitimo tendencijos ir šias tendencijas lemiantys veiksniai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: nuosavas verslas, verslo procesas, verslo planas, verslo organizavimo formos, verslo tendencijos.

Įvadas

Verslo sąvokos apibrėžimų yra daug ir įvairių. Plačiaja prasme verslas yra savarankiška ir asmenine rizika grindžiama veikla, kurios tikslas yra gauti pelno pasitelkiant savo gebėjimus, žinias, laiką ir kitus išorinius išteklius. Verslą galima apibūdinti ir kaip ekonominę veiklą, kuri teikia naudą verslininkui ir kitiems rinkos dalyviams, vykstant abipusiškai naudingiems prekiniais mainams. Verslas tai yra procesas, kuris būtinai turi parduoti ir gauti pajamas. Tačiau verslas nėra savaiminis procesas. Verslą kuria ir jame aktyviai dalyvauja žmonės, vadinami verslininkais (Melnikas, Jakubavičius ir kt., 2014; Koncevičienė, 2012; Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Jasinavičius, Tamošiūnienė, Sokol, 2006).

Verslininko sąvokos apibrėžimų taip pat yra daug ir įvairių. Plačiaja prasme verslininkas yra fizinis asmuo, plėtojantis verslą ir veikiantis savarankiškai, savo rizika, savo vardu ir savo sąskaita. Verslininką galima apibūdinti ir kaip fizinį asmenį, kuris įstatymu nustatyta tvarka verčiasi ūkine komercine veikla, įskaitant tą, kuria verčiamasi turint verslo liudijimą. Kad verslas būtų efektyvus ir perspektyvus, o vartotojams būtų teikiamos aukštos kokybės prekės konkurencinga kaina, verslininkas turi turėti puikius verslumo įgūdžius (Melnikas, Jakubavičius ir kt., 2014; Koncevičienė, 2012; Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Jasinavičius, Tamošiūnienė, Sokol, 2006).

Daugelį susimąstyti apie galimybę pradėti nuosavą verslą ar apie galimybę įgyvendinti perspektyvią verslo idėją skatina materialinis ir moralinis nepasitenkinimas savo padėtimi. Tokia padėtis priverčia veikti ir ieškoti galimų sprendimų. Dažnai nuosavo verslo imasi tie, kas anksčiau dirbo samdomą darbą, kurio metu įgijo pakankamai patirties ir žinių vienoje ar kitoje srityje ir sugebėjo įžvelgti potencialias nuosavo verslo galimybes. Nemažai žmonių nuosavo verslo imasi tapę bedarbiais arba nusivylę samdomo darbo suteikiamomis galimybėmis ir perspektyvomis (Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Kličius, 2001).

Tyrimo objektas – nuosavas verslas.

Tyrimo tikslas – išskirti pagrindinius nuosavo verslo privalumus ir trūkumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aptarti pagrindines nuosavo verslo proceso stadijas.
2. Apžvelgti nuosavo verslo organizavimo formas.
3. Išnagrinėti verslo subjektų skaičiaus kitimo tendencijas Lietuvoje ir šias tendencijas lemiančius veiksnius.

Tyrimo metodai:

1. Literatūros šaltinių analizė.
2. Verslo statistinių duomenų analizė.

Nuosavo verslo proceso stadijos

Nuosavo verslo procesą galima suskirstyti į keturias pagrindines stadijas. Nuosavo verslo procesas prasideda nuo verslo idėjos paieškos ir šios idėjos įvertinimo. Toliau yra sudaromas verslo planas, kuris yra pagrindas verslo idėjos įgyvendinimui. Remiantis sudarytu verslo planu, yra atliekama nuosavo verslo pradžia ir tolesniam nuosavo verslo vystymui reikalingų išteklių paieška. Įgyvendinant verslo idėją ir pasirinkus vieną iš galimų nuosavo verslo organizavimo formų susiduriama su verslo valdymo poreikiu (Koncevičienė, 2012; Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Jasinavičius, Tamošiūnienė ir kt., 2006).

Verslo idėjos paprastai neatsiranda staiga, jos yra nuolatinių paieškų ir domėjimosi, o dažnai ir darbo patirties rezultatas. Siekiant teisingai įvertinti verslo idėją, būtina atsižvelgti į daugelį faktorių: kuo sugalvota verslo idėja yra pranašesnė už kitas jau įgyvendintas, kodėl pagaminta prekė ar teikiama paslauga bus naudinga, ar ji turės paklausą, ar egzistuoja pakaitalai, kas yra potencialūs klientai ir kokie galimi konkurentai, ar yra galimybė

konkuruoti su jau rinkoje esančiais, ar yra galimybė įsitvirtinti rinkoje, kiek kainuos verslo pradžia, ar užteks turimų lėšų ir ar būsimas verslas bus pelningas. Vertinant verslo pelningumą reikia atsižvelgti ne tik į tiesioginę investicijų grąžą, bet ir į būsimas galimybes, kurios gali atsiverti įgyvendinant sumanymą, būtina įvertinti faktinius ir potencialius kiekvienos idėjos privalumus. Imantis nuosavo verslo labai svarbu yra, kad asmeniniai gabumai ir asmeninės vertybės atitiktų verslo idėją (Koncėvičienė, 2012; Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Jasinavičius, Tamošiūnienė ir kt., 2006).

Norint sėkmingai įgyvendinti verslo idėją, būtina parengti tinkamą įgyvendinimo planą. Verslo plano sudarymas yra sudėtingiausias viso nuosavo verslo proceso komponentas. Kaip ir vertinant verslo idėją, sudarant verslo planą būtina atsižvelgti į daugelį faktorių. Sudarant verslo planą yra labai svarbu būti gerai susipažinus su būsimos prekės ar paslaugos rinka, gerai žinoti šios rinkos pasiūlą ir paklausą, esamus ir galimus konkurentus, kuo konkurentai yra pranašesni ir kuo silpnesni, žinoti rinkos plėtimosi galimybes, rinkos pardavimų apimtis, žinoti kas yra pagrindiniai naudotojai, kokie yra jų poreikiai ir lūkesčiai. Sudarant verslo planą būtina aiškiai žinoti: kas bus daroma, kam bus daroma, kaip bus daroma, kur bus daroma, kas trukdys ir kas padės (Koncėvičienė, 2012; Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Jasinavičius, Tamošiūnienė ir kt., 2006).

Siekiant sėkmingai įgyvendinti verslo idėją, svarbu tiksliai įvertinti, kokių išteklių reikės. Būtina įvertinti neigiamas pasekmes, susijusias su vienos ar kitos rūšies išteklių stygiu. Reikiami ištekliai turi būti pritraukti laiku ir su minimalia kontrolės netektimi. Verslininkas turi stengtis sukaupti savo rankose kuo didesnę nuosavybės kontrolę, ypač nuosavo verslo įkūrimo etape. Plėtojant nuosavą verslą gali reikėti pritraukti papildomas lėšas ir tam tikrą kontrolės dalį gali tekti paaukoti. Reikėtų stengtis sudaryti tokį susitarimą, pagal kurį būtų gaunami visi reikiami ištekliai su minimaliomis išlaidomis ir minimalia nuosavo verslo veiklos kontrolės netektimi. Dažniausiai didžiąją dalį reikalingų lėšų sudaro asmeninės santaupos, iš asmenų pasiskolinti pinigai, kreditai, tačiau dažnai to nepakanka ir tenka ieškoti rėmėjų, pasiryžusių rizikai, susijusiai su kapitalo investicijomis į naują verslą (Jasinavičius, Tamošiūnienė ir kt., 2006).

Nuosavo verslo sėkmė priklauso ir nuo verslo aplinkos sąlygų. Verslo aplinką lemia rinkinys tokių veiksnių kaip politinė situacija, verslo reguliavimas, ekonominė aplinka ir aplinkosauga. Šios sąlygos yra apibrėžiamos šalies, regiono ar atskiros vietovės mastu. Verslo sąlygų palankumas, kartu ir nuosavo verslo sėkmė, priklauso nuo šių veiksnių derinio (Koncėvičienė, 2012).

Visos nuosavo verslo proceso stadijos yra logiškai nuoseklios ir tarpusavyje glaudžiai susijusios. Nė vienos iš jų negalima nei pradėti, nei užbaigti atsiejus vieną nuo kitos. Įgyvendinti verslo idėją rekomenduojama tik tinkamai ją įvertinus bei atsakius į esminius klausimus, kokių rezultatų yra tikimasi ir kuo yra rizikuojama. Atsakingas nuosavo verslo planavimas ir apgalvotas veikimas pagal sudarytą verslo planą didina nuosavo verslo sėkmės tikimybę.

Verslo plano sudarymo poreikis ir verslo rizika

Verslo planas yra dokumentas, kuriame aiškiai ir argumentuotai išdėstoma verslo idėja, įvertinama rinkos situacija, pateikiami verslo idėjos įgyvendinimo etapai, nurodomas verslo idėjos įgyvendinimui ir vystymui reikalingų išteklių poreikis, įvertinamos galimos verslo rizikos ir pateikiamos rizikos valdymo priemonės, prognozuojamas veiklos rezultatas ir įvertinamos ateities perspektyvos. Dalis verslo planų kinta jų įgyvendinimo metu dėl besikeičiančios ekonominės situacijos, atsirandančių naujų galimybių ar pasireiškiančių naujų aplinkybių, kurios nebuvo numatytos sudarant verslo planą (Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Aviža, Bagdanskis ir kt., 2009; Kartašova, 2008; Jasinavičius, Tamošiūnienė ir kt., 2006); [49].

Verslo plano sudarymas yra svarbus tiek verslininkui, tiek kreditoriui, tiek investuotojui. Kreditoriai ir investuotojai reikalauja aiškių ir detalių verslo planų, kad galėtų pasirinkti vertingus ir kuo mažiau rizikingus verslo projektus, kuriems galėtų skirti finansavimą. Verslo plano sudarymas ne tik gali padėti verslininkui gauti finansavimą, pritraukti investuotojų, bet ir sudaro sąlygas verslo idėjos įgyvendinimo kontrolei, kadangi yra aiškiai apibrėžti verslo idėjos įgyvendinimo etapai ir įgyvendinimo tvarka, suplanuotos investicijos. Paruoštas verslo planas verslininkui leidžia būti pasiruošusiam galimiems nuosavo verslo iššūkiams. Verslo planas taip pat padeda suburti tinkamą komandą verslo idėjai įgyvendinti, kadangi iš anksto įvertinama, kokių profesinių įgūdžių darbuotojų reikės (Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Aviža, Bagdanskis, Kutkaitytė, Zabukaitė, 2009; Kartašova, 2008; Jasinavičius, Tamošiūnienė, Sokol, 2006); [49].

Verslo planas yra vienas iš nuosavo verslo sėkmės veiksnių, kuris dažniausiai nulemia sėkmingą nuosavo verslo pradžią bei tolimesnį nuosavo verslo vystymą. Nėra vienos teisingos verslo plano struktūros. Dažniausiai verslo plano struktūra priklauso nuo to, kam yra skirtas verslo planas – partneriams, investuotojams ar kreditoriams (Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Aviža, Bagdanskis ir kt., 2009; Kartašova, 2008; Jasinavičius, Tamošiūnienė ir kt., 2006); [49].

Verslo rizika yra susijusi su ryžtu veikti žinant, kad galima tikslo ir nepasiekti ar net kažką prarasti. Įgyvendinant verslo idėją ir pasirinkus veiklą vykdyti bet kuria galima nuosavo verslo organizavimo forma, visada susiduriama su rizika, kuri vadinama verslo rizika. Versle dažniausiai rizika apibrėžiama kaip tikimybė kažko netekti, patirti nuostolius ar nenumatytas išlaidas. Rizika yra ir vienas iš verslo bankroto veiksnių. Investuoti ar ieškoti verslo be rizikos yra neįmanoma, todėl pagrindinis tikslas yra ne išvengti praktiškai neišvengiamos rizikos, o numatyti ir įvertinti galimą riziką ir visomis įmanomomis priemonėmis sumažinti riziką iki leistino lygio. Mokėjimas rizikuoti tiek finansine, tiek socialine arba psichologine prasme yra neatsiejama nuosavo verslo proceso dalis (Koncevičienė, 2012; Jasinavičius, Tamošiūnienė ir kt., 2006).

Išskiriamos keturios pagrindinės verslo rizikos rūšys. Investicinė verslo rizika susijusi su tuo, kad gali būti gauta mažiau pajamų iš investicijų, negu numatyta. Gamybinė verslo rizika susijusi su nenumatytu gamybos apimčių sumažėjimu, materialinių bei energetinių išteklių trūkumu ar jų sąnaudų didėjimu produkcijos savikainoje. Komercinė riziką lemia atsirandantys rinkos pokyčiai, kainų šuoliai, klientų elgesio pokyčiai ir kita. Finansinė rizika susijusi su pavojumi, kad verslas gali neįvykdyti finansinių įsipareigojimų investuotojams, kreditoriams, verslo partneriams (Žilinskas, Martinkus ir kt., 2004).

Kiekviename versle yra rizikingų veiklos sričių, todėl labai svarbu nustatyti pagrindines rizikos sritis, kurios labiausiai lemia verslo veiklos rezultatus. Pagrindinių rizikos sričių įvertinimas ir reikiamų priemonių pritaikymas padeda išvengti nereikalingų nuostolių. Didžiausia verslo rizika pasireiškia tada, kai verslo procesai nėra aiškiai apibrėžti, menkai siejasi su verslo planais ir strategijomis, nepatenkina klientų poreikių, nedidina turto, neapsaugo išteklių nuo netaupaus naudojimo ir piktnaudžiavimo (Koncevičienė, 2012; Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Jasinavičius, Tamošiūnienė ir kt., 2006).

Verslo riziką galima valdyti, naudojant įvairias priemones, kurios leidžia prognozuoti rizikingą įvykį ir imtis priemonių rizikai mažinti. Rizikos valdymas yra procesas, kuris apima: rizikos, nuo kurios nėra apsaugotas verslas, atpažinimą, nuostolių, atsirandančių dėl šios rizikos dydžio ir dažnumo, apskaičiavimą ir geriausio būdo kiekvienai rizikai sumažinti nustatymą. Priimant sprendimus susijusius su vykdoma veikla yra būtina įvertinti galimus rizikos padarinius (Koncevičienė, 2012; Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Jasinavičius, Tamošiūnienė ir kt., 2006).

Pradedant nuosavą verslą labai svarbu tinkamai pasirinkti verslo organizavimo formą. Atitinkama verslo forma nulemia skirtingą veiklos organizavimo būtinumą ir galimą verslo riziką.

Nuosavo verslo organizavimo forma

Nuosavą verslą vykdyti galima verčiantis individualia veikla arba steigiant juridinį asmenį. Pradėti verslą individualios veiklos forma yra paprasčiau ir tam nereikia didelių išteklių, tačiau ši verslo vykdymo forma daugiau skirta smulkiam verslui, kai veiklą dažniausiai vykdo vienas asmuo, kartais pasitelkdamas nedidelius išteklius iš šalies. Juridinių asmenų steigimas ir veiklos organizavimas daug sudėtingesnis. Ši verslo vykdymo forma sudaro galimybes verslą vykdyti didele apimtimi, samdant darbuotojus, steigiant padalinius, siekiant pritraukti papildomas investicijas, privatų kapitalą iš šalies. Sprendžiant, kokią nuosavo verslo organizavimo formą pasirinkti, reikėtų remtis kriterijais, kurie sudarytų galimybę priimti teisingiausią sprendimą (1 lentelė) (Liustrovaitė, Martinkutė-Kaulienė, 2015; Koncevičienė, 2012; Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012; Aviža, Bagdanskis ir kt., 2009; Šeibokienė, 2002); [45, 47].

Verslo organizavimo formos pasirinkimą turėtų nulemti, ne tik kuo mažesnių sumokamų verslo mokesčių siekimas, bet ir galimybės plėtoti verslą, pritraukti finansavimą, patogumas organizuoti veiklą, tvarkyti apskaitą. Nuo verslo organizavimo formos pasirinkimo priklauso verslo steigimo procesas, jo trukmė, lėšų sąnaudos, finansinių išteklių poreikis, verslo rizika ir darbuotojų paieška (Koncevičienė, 2012; Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012).

Planuojant nuosavo verslo idėją įgyvendinti savarankiškai ir turint pakankamai finansinių ar kitų reikiamų išteklių nuosavo verslo steigimui bei pradiniam nuosavo verslo vystymui, rekomenduojama rinktis individualią veiklą. Individualią veiklą galima vykdyti įsigijus verslo liudijimą arba turint individualios veiklos pažymą. Tai yra pačios paprasčiausios nuosavo verslo organizavimo formos, kurios leidžia ne tik pradėti nuosavą verslą, bet ir išbandyti nuosavą verslą rinkos sąlygomis (Koncevičienė, 2012); [30]; [25]; [35]; [48].

Verslo organizavimo formos pasirinkimo kriterijai

Kriterijus	Aprašymas
Veiklos pobūdis	Ne visos verslo organizavimo formos suteikia teisę vykdyti bet kokią veiklą. Todėl būtina atsižvelgti į tai, kokią veiklą planuojama vykdyti, kokia veiklos apimtis ir sudėtingumas.
Veiklos laikotarpis	Būtina atsižvelgti į tai, kiek laiko planuojama vykdyti veiklą. Perėjimas nuo vienos verslo organizavimo formos prie kitos užtrunka tam tikrą laiką, reikalauja papildomų išlaidų ir gali būti gana sudėtingas.
Kapitalo dydis	Steigiant tam tikrų rūšių juridinius asmenis yra numatytas konkretus įstatinio kapitalo dydis, kurį juridinio asmens steigėjas privalo turėti. Užsiimant individualia veikla, kapitalo dydis gali būti gerokai mažesnis nei steigiant juridinį asmenį.
Mokesčiai	Mokesčių dydis tiesiogiai priklauso nuo to, kokia verslo organizavimo forma yra pasirinkama.
Atsakomybė	Kokiu turtu rizikuojama nepasisekus verslui - nuosavu turtu ar įmonės turtu. Steigiant juridinį asmenį ir ketinant riboti atsakomybę, steigiamas ribotos civilinės atsakomybės juridinis asmuo, priešingu atveju neribotos civilinės atsakomybės juridinis asmuo. Individualios veiklos atveju, atsakoma nuosavu turtu.
Steigėjų skaičius	Esant daugiau nei vienam suinteresuotam asmeniui, norinčiam užsiimti konkrečia veikla, rekomenduojama veiklą vykdyti įsteigus juridinį asmenį.
Samdomi darbuotojai	Renkantis verslo organizavimo formą, būtina atsižvelgti į tai, ar bus samdomi darbuotojai. Ne visos verslo organizavimo formos sudaro tokią galimybę.
Finansavimo poreikis	Finansavimo šaltinių pritraukimo galimybės steigiant juridinį asmenį yra gerokai didesnės nei vykdant individualią veiklą.
Veiklos vykdymo sudėtingumas	Užsiimant individualia veikla nereikia kurti juridinio asmens valdymo struktūros arba atlikti kitų juridiniams asmenims būtinų formalumų.

Šaltinis: [1]; [35]; [48].

Esminis skirtumas tarp individualios veiklos įsigijus verslo liudijimą ir individualios veiklos turint individualios veiklos pažymą yra tas, kad įsigijus verslo liudijimą iš anksto reikia sumokėti fiksuoto dydžio pajamų mokestį, o tai yra rizika, kadangi pinigai mokami avansu, nežinant, ar veikla atneš pelną. Vykdam veiklą pagal individualios veiklos pažymą pajamų mokestį reikia sumokėti pasibaigus mokestiniam laikotarpiui nuo gauto pelno. Pagal verslo liudijimą galima verstis tik tam tikromis individualios veiklos rūšimis, kurios išvardintos individualios veiklos rūšių sąraše, o pagal išduodamą individualios veiklos pažymą galima vykdyti bet kokio pobūdžio veiklą, išskyrus tam tikrus atvejus kai yra privaloma įsteigti įmonę arba turėti leidimą suteikiantį teisę verstis tos rūšies veikla. Verslo liudijimas yra išduodamas pageidaujamam laikotarpiui, minimalus terminas, priklausantis nuo konkrečios veiklos rūšies yra viena diena, o maksimalus terminas yra vieni metai. Individuali veikla pagal individualios veiklos pažymą po veiklos įregistravimo yra laikoma veikiančia tol, kol verslininkas nepateikia veiklos nutraukimo prašymo. Vykdam individualią veiklą pagal individualios veiklos pažymą galima samdyti darbuotojus, o vykdant individuali veiklą pagal verslo liudijimą suteikiama teisė pasitelkti į pagalbą tik vieną iš šeimos narių. Individualios veiklos pagal verslo liudijimą arba individualios veiklos pagal individualios veiklos pažymą įteisinimas arba šios veiklos nutraukimas yra paprastas, neilgai trunkantis procesas, kuris nereikalauja didelių finansinių išteklių. Veiklos įteisinimui nėra reikalaujamas minimalus pradinis kapitalas, tačiau už prisiimtus įsipareigojimus yra atsakoma nuosavu turtu. Plečiant veiklą ir siekiant pritraukti investuotojų ar gauti papildomą finansavimą yra susiduriama su sunkumais. Individualios veiklos buhalterinė apskaita yra nesudėtinga: pildomas pajamų-išlaidų žurnalas, atliekama kasmetinė pajamų deklaraciją bei mokamos nustatyto dydžio įmokos. Verčiantis individualia veikla mokesčių našta yra santykinai nedidelė (Koncevičienė, 2012); [29]; [25]; [35]; [48].

Planuojant nuosavo verslo idėją įgyvendinti kartu su bendraminčiais ar partneriais, galvojant apie papildomų investicijų pritraukimą ar papildomo finansavimo gavimą nuosavo verslo pradžiai ar nuosavo verslo vystymui ir planuojant nuosavo verslo plėtrą, rekomenduojama steigti juridinį asmenį. Populiariausios nuosavo verslo organizavimo formos steigiant juridinį asmenį yra individuali įmonė, mažoji bendrija, uždaroji akcinė bendrovė ir akcinė bendrovė (Koncevičienė, 2012; Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012); [29]; [35].

Dažniausiai individuali įmonė yra steigiamą, kai planuojama veikla nėra labai rizikinga, verslo ketinama imtis savarankiškai ar su šeimos nariais, verslui įsteigti ir organizuoti pakanka nedidelių finansinių išteklių, o įmonę gali valdyti vienas fizinis asmuo. Individualios įmonės savininkas už visus priimtus įsipareigojimus atsako visu savo nuosavu turtu. Įmonės savininkas negali būti kitos individualios įmonės savininkas. Individualios įmonės savininkas dažniausiai būna ir įmonės vadovas, todėl jam lengviau priiminėti su nuosavo verslo vystymu susijusius sprendimus. Individualios įmonės steigimo procesas nesudėtingas, tačiau šiek tiek užtrunka, steigimo kaštai yra nedideli, nėra reikalaujamas minimalus pradinis kapitalas, buhalterinei apskaitai vykdyti nėra reikalaujamas buhalteris. Įsteigus individualią įmonę galima vykdyti bet kurią ūkinę komercinę veiklą. Planuojant verslo plėtrą, pritraukti papildomų investicijų ar gauti papildomą finansavimą yra pakankamai sudėtinga. Plečiant verslą individualią įmonę galima pertvarkyti į kitą verslo organizavimo formą. Veiklos pabaiga reikalauja nemažai laiko ir finansinių sąnaudų (Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012); [35]; [46].

Mažoji bendrija dažniausiai steigiamą, kai planuojama veikla nėra labai rizikinga, tačiau verslui įsteigti ir organizuoti reikalingas tam tikras pradinis kapitalas ir verslo ketinama imtis kartu su partneriais. Įsteigti mažąją bendriją nėra sudėtinga, tačiau tai šiek tiek užtrunka. Mažosios bendrijos steigėjais gali būti tik fiziniai asmenys. Mažąją bendriją gali steigti ne daugiau kaip dešimt fizinių asmenų. Minimalus įstatinis kapitalas nėra nustatytas, tačiau jį nustato patys bendrijos nariai, atsižvelgdami į savo bei kitų finansines galimybes. Didesnis steigėjų skaičius leidžia sukaupti didesnę įstatinę kapitalą. Bendrijos nariai moka įnašus, kurių dydis ir mokėjimo tvarka nustatomi narių susirinkime. Mažosios bendrijos narys gali išeiti iš bendrijos atsiimdamas savo įnašą, taip pat galima parduoti ar kitaip perleisti nario teises kitiems asmenims. Mažosios bendrijos pelnas skirstomas proporcingai nario įnašo dydžiui. Mažoji bendrija gali vykdyti bet kokią ūkinę komercinę veiklą. Už visus priimtus įsipareigojimus atsakoma tik įmonės turimu turtu, todėl mažosios bendrijos nariai rizikuoja tik savo įnašu, taip apsaugodami savo asmeninį turtą. Mažosios bendrijos nariai dalyvauja tvarkant bendrijos reikalus ir priimant sprendimus visais bendrijos veiklos klausimais, todėl vadovas nėra būtinas. Tačiau yra didelė nesutarimų tarp bendrijos narių tikimybė, o tai nulemia ir sudėtingesnę bendrų reikalų tvarkymą. Buhalterinius skaičiavimus gali atlikti patys bendrijos nariai, todėl buhalterinei apskaitai vykdyti nėra reikalaujamas buhalteris. Planuojant verslo plėtrą, pritraukti papildomų investicijų ar gauti papildomą finansavimą yra daugiau galimybių nei individualios įmonės atveju. Plečiant verslą mažąją bendriją galima pertvarkyti į kitą verslo organizavimo formą. Veiklos pabaiga reikalauja nemažai laiko ir finansinių sąnaudų (Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012); [29]; [24]; [35]; [46].

Uždaroji akcinė bendrovė arba akcinė bendrovė steigiamą, kai planuojama veikla yra gana rizikinga, verslui įsteigti ir organizuoti reikalingas fiksuoto dydžio pradinis kapitalas, verslo ketinama imtis kartu su partneriais arba tiesiogiai dalyvauti verslo vystyme ir jo valdyje neketinama. Uždaroją akcinę bendrovę arba akcinę bendrovę gali steigti tiek fiziniai asmenys, tiek juridiniai asmenys, o akcininkų skaičius nėra ribojamas. Minimalus įstatinis kapitalas uždarnosios akcinės bendrovės steigimo atveju turi būti ne mažesnis kaip 2500 eurų. Akcinės bendrovės steigimo atveju minimalus įstatinis kapitalas turi būti ne mažesnis kaip 25000 eurų. Didelis steigėjų skaičius leidžia sukaupti didelį įstatinę kapitalą. Įsteigus uždaroją akcinę bendrovę arba akcinę bendrovę galima vykdyti bet kurią ūkinę komercinę veiklą. Tiek uždarnosios akcinės bendrovės, tiek akcinės bendrovės atveju už visus priimtus įsipareigojimus atsakoma tik įmonės turimu turtu, todėl akcininkai rizikuoja tik tuo turtu, kurį įnešė, taip apsaugodami savo asmeninį turtą. Svarbiausius sprendimus akcininkai priima balsavimu. Kiekviena akcija suteikia vieną balsą, todėl balsuojant visuotiniame akcininkų susirinkime didžiausią įtaką turi daugiausia akcijų įsigijęs asmuo. Akcinės bendrovės akcijos gali būti platinamos bei jomis prekiaujama viešai. Uždarnosios akcinės bendrovės akcijos viešai nėra platinamos. Kadangi tiek uždarnosios akcinės bendrovės atveju, tiek akcinės bendrovės atveju įstatinis kapitalas padalytas į dalis, vadinamas akcijomis, akcininkas pelną iš bendrovės gauna metų pabaigoje dividendų forma (pinigais), proporcinga akcininkui nuosavybės teise priklausančių akcijų nominaliai vertei. Tai užtikrina, kad akcininko pasikeitimas nesukels jokios grėsmės bendrovės vykdomai veiklai ir jos tęstinumui – akcininko pasikeitimo atveju perleidžiamos jo nuosavybės teisės į turimas akcijas. Esminius bendrovės veiklos klausimus sprendžia visuotinis akcininkų susirinkimas, o einamuosius veiklos klausimus – vadovas. Bendrovėse gali būti sudaroma valdyba ir stebėtojų taryba. Sudėtingai bendrovių buhalterinei apskaitai vykdyti yra privalomas buhalteris arba turi būti sudaryta sutartis su buhalterinę apskaitą vykdančia įmone. Planuojant verslo plėtrą ir norint pritraukti papildomų investicijų, bendrovės gali išleisti naujas akcijas, kurias įsigydami akcininkai sumoka nustatytą pinigų sumą. Gauti papildomą finansavimą yra daug daugiau galimybių nei individualios įmonės ar mažosios bendrijos atvejais. Norint pasitraukti iš verslo yra galimybė perleisti bendrovių akcijas kitiems asmenims arba parduoti verslą. Veiklos pabaiga reikalauja daug laiko ir finansinių sąnaudų (Rimkuvienė, Tamošaitienė, 2012); [30]; [35]; [46].

Nuosavas verslas priskiriamas prie smulkaus ir vidutinio verslo, o nuosavo verslo įmonės - prie smulkaus ir vidutinio verslo įmonių (Davulis, 2013; Kličius, 2001).

Verslo tendencijos ir jas lemiantys veiksniai

Remiantis Lietuvoje veikiančių komercinių bankų užsakomų tyrimų rezultatais apie nuosavą verslą galvoja apie 30-40 procentų Lietuvos gyventojų. Kaip pagrindines priežastis imtis nuosavo verslo gyventojai nurodo: galimybę būti nepriklausomu nuo darbdavio, galimybę dirbti tai kas patinka ir gauti dideles pajamas, galimybę dirbti sau patogiu laiku. Kaip pagrindines priežastis kodėl nesiryžta imtis nuosavo verslo gyventojai nurodo: patirties ir žinių trūkumą, baimę negauti pastovių pajamų, pradinio kapitalo trūkumą, neužtikrintumą dėl nuosavo verslo idėjos. Dauguma gyventojų nuosavą verslą norėtų pradėti individualios veiklos forma, mažiau ryžtusi steigti įmonę. Dalis galvojančių pradėti nuosavą verslą verslo pradžia ryžtusi imti paskolą, kita dalis naudotų tik nuosavas arba iš pažystamų skolintas lėšas [2]; [3]; [4]; [5].

Lietuvoje 2014-2018 metu laikotarpiu individualią veiklą vykdę ganėtinai didelis fizinių asmenų skaičius (2 lentelė) [38]; [39]; [40]; [41]; [42]; [43].

2 lentelė

Individualią veiklą vykdžiusių fizinių asmenų skaičius 2014–2018 metų pabaigoje

Individuali veikla	2014 m.	2015 m.	2016 m.	2017 m.	2018 m.
Pagal verslo liudijimą	89763	94550	101776	101026	96784
Pagal individualios veiklos pažymą	70221	80284	92399	108375	126134

Šaltinis: [38]; [39]; [40]; [41]; [42]; [43].

Individualią veiklą vykdžiusių pagal verslo liudijimus fizinių asmenų skaičius 2014–2016 metų laikotarpiu didėjo, tačiau 2017–2018 metu laikotarpiu šis skaičius mažėjo. Viena iš šių tendencijų lėmusių priežasčių galėjo būti susijusi su nuo 2017 metų pasikeitusia verslo liudijimų apmokestinimo tvarka. Kita galima priežastis galėjo būti susijusi su individualią veiklą vykdžiusių fizinių asmenų perėjimu į kitą užimtumo formą – samdomą darbą, kadangi 2017–2018 laikotarpiu pakankamai sparčiai didėjo samdomųjų darbuotojų darbo užmokestis. Individualią veiklą vykdžiusių pagal individualios veiklos pažymą fizinių asmenų skaičius 2014–2018 metų laikotarpiu didėjo. Viena iš šių tendencijų lėmusių priežasčių galėjo būti ta, kad ši nuosavo verslo organizavimo forma suteikia geresnes galimybes veiklos pasirinkimo, mokesčių mokėjimo ir darbuotojų samdymo atžvilgiu. Reikia įvertinti ir tą faktą, kad individualios veiklos pažyma galioja neribotą laiką, o verslo liudijimas galioja tik tam tikrą laikotarpį [44].

Lietuvoje 2014–2018 metų laikotarpiu populiariausia verslo organizavimo forma steigiant juridinį asmenį buvo uždaroji akcinė bendrovė, mažiau populiarios – individuali įmonė, mažoji bendrija, akcinė bendrovė (3 lentelė) [20]; [44]; (Davulis, 2013).

3 lentelė

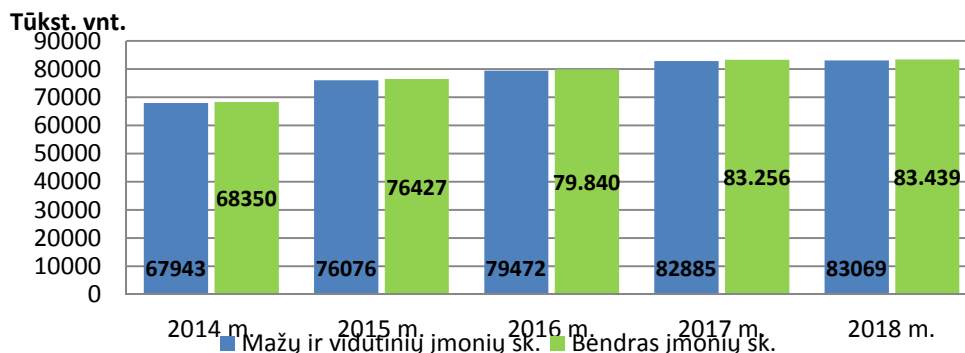
Veiklą vykdžiusių įmonių skaičius pagal verslo organizavimo formas 2014-2018 metų pradžioje

Verslo organizavimo forma	2014 m.	2015 m.	2016 m.	2017 m.	2018 m.
Uždaroji akcinė bendrovė (UAB)	55250	62565	65236	66930	67442
Individuali įmonė (II)	10950	10190	9897	11481	10671
Mažoji bendrija (MB)	650	2204	3226	3356	3843
Akcinė bendrovė (AB)	321	317	314	295	287
Kitos formos	1150	1151	1167	1194	1196

Šaltinis: [20]; [44]

Uždarnosios akcinės bendrovės 2018 metų pradžioje sudarė apie 80,8 procento visų Lietuvoje veikiančių įmonių, individualios įmonės – 12,8 procento, mažosios bendrijos – 4,6 procento, o akcinės bendrovės tik 0,3 procento. Akcinės bendrovės atveju reikalaujamas pakankamai didelis minimalus pradinis kapitalas, todėl ši verslo organizavimo forma nėra itin populiari. Uždarnosios akcinės bendrovės atveju, reikalaujamas minimalus pradinis kapitalas nėra labai didelis ir verslą steigiant keletui steigėjų pradinį kapitalą nesudėtinga surinkti. Mažosios bendrijos atveju reikiamą minimalus kapitalo dydį nustato patys mažosios bendrijos steigėjai atsižvelgiant į kiekvieno finansines galimybes. Individualios firmos atveju minimalus pradinis kapitalas visai nėra reikalaujamas, tačiau už visus prisiimtus įsipareigojimus individualios įmonės savininkas atsako nuosavu turtu, priešingai nei uždarnosios akcinės bendrovės, mažosios bendrijos ar akcinės bendrovės atveju, kur už prisiimtus įsipareigojimus yra atsakoma tik įmonės turtu [44].

2014–2018 metų laikotarpiu Lietuvoje veiklą vykdžiusių verslo įmonių skaičius didėjo (1 pav.) [18]; [19]; [20]; [21]; [22]; [44].

1 pav. Verslo įmonių skaičius 2014–2018 metų pradžioje

Šaltinis: [18]; [19]; [20]; [21]; [22]; [44]

Kiekvienais metais didėjantis verslo įmonių skaičius, rodo palankias verslo steigimo, vystymo ir finansavimo Lietuvoje galimybes. Didžiausią dalį tarp visų verslo įmonių sudaro mažos ir vidutinės verslo įmonės. Didžiausią dalį tarp mažų ir vidutinių verslo įmonių sudaro mikro dydžio įmonės, turinčios iki keturių darbuotojų. 2018 metų pradžioje mikro įmonės sudarė apie 62 procentus visų veikiančių mažų ir vidutinių verslo įmonių. Daugiausia mažų ir vidutinių verslo įmonių veikia prekybos ir paslaugų sektoriuose [44]; (Davulis, 2013).

Verslo įmonėms nepajėgiant įgyvendinti prisiimtų įsipareigojimų, susidūrus su finansiniais sunkumais ar įsiskolinimams viršijus įmonių turtą, dažniausiai įmonės bankrutuoja. Lietuvoje 2014–2018 metų laikotarpiu bankroto procedūros buvo baigtos 11414 verslo įmonių. Bankroto administratorių nustatytos pagrindinės įmonių bankroto priežastys buvo: įmonių įsiskolinimai, apyvartinių lėšų trūkumas ir kreditavimo problemos. Tačiau neretai įmonės bankrutavo ir dėl pernelyg rizikingų ir neatsakingų veiklos sprendimų, nesugebėjimo prisitaikyti prie kintančių rinkos sąlygų, besikeičiančių klientų poreikių ir augančios konkurencijos. Rinkos ekonomikos sąlygomis per vienus metus bankrutuoja apie 3–4 procentus visų veikiančių įmonių, tačiau tai neišvengiamas rinkos ekonomikos reiškiny. Dažniausiai bankroto procesai inicijuojami uždarosioms akcinėms bendrovėms ir individualioms įmonėms, kadangi šių įmonių skaičius pagal verslo organizavimo formą yra didžiausias (Jūrienė, 2019, 2018; Davulis, 2013); [22].

Naujo verslo kūrimasis ir esamo verslo plėtros galimybės labai priklauso nuo ekonominės aplinkos, kurioje veikia verslo įmonės ir individualią veiklą vykdantys fiziniai asmenys. Vieni svarbiausių skatinančiųjų veiksnių, lemiančių apsisprendimą kurti verslą arba jį plėsti yra rinkos augimo potencialas, jos geras pelningumas bei geras prieinamumas prie išorinių finansavimo šaltinių. Vertinant šiuos faktorius, 2018 metais ekonominė aplinka Lietuvoje buvo gana palanki verslui, tačiau verslo plėtrą labiausiai riboja perkaitusi darbo rinka – nepakankama reikiamos kvalifikacijos darbo pasiūla rinkoje ir dėl to labai sparčiai ekonomikoje augančios sąnaudos, susijusios su darbo apmokėjimu. Vertinant ateities perspektyvas, nuosaikaus darbo užmokesčio augimo tempo tikėtis nereikėtų, taigi įmonių sąnaudų augimas ir toliau turėtų būti spartus. Dėl augančios Lietuvos ekonomikos naujų verslo įmonių kūrimuisi bus gana palankios sąlygos. Žemų palūkanų normų aplinka yra vis dar yra palanki skolinimuisi, taigi, ir investicijoms į naujo verslo kūrimą bei esamo verslo plėtrą [44].

Pagal 2019 metais paskelbtus Pasaulio banko atlikto „Doing Business“ tyrimo duomenis Lietuva užima keturioliktą vietą tarp šimto devyniasdešimties verslui palankiausių pasaulio valstybių. Palyginti su 2018 metais, Lietuva pagerino savo pozicijas per dvi vietas, o palyginus su 2017 metais, net per septynias vietas. Atliekant šį tyrimą Pasaulio bankas nagrinėja verslo plėtrą skatinančius ir stabdančius veiksnius skirtingose valstybėse ir juos reitinguoja. Tai leidžia identifikuoti kliūtis, su kuriomis susiduria verslas, vykdydamas veiklą ir įžvelgti konkrečias priemones, kurias įgyvendinus būtų galima pagerinti verslo sąlygas [16]; [17].

Nuosavo verslo privalumai ir trūkumai

Apžvelgus pagrindines nuosavo verslo proceso stadijas, galimas nuosavo verslo organizavimo formas ir susipažinus su verslo tendencijomis, galima išskirti pagrindinius nuosavo verslo privalumus ir trūkumus.

Pagrindinis nuosavo verslo privalumas yra galimybė būti nepriklausomu ir laisvai priimti sprendimus nustatant ar keičiant veiklos kryptį ir veiklos strategiją, pasirenkant būdus ir priemones išsikeltų tikslų įgyvendinimui ir išteklų valdymui. Nuosavas verslas suteikia galimybę imtis tokios veiklos, kuri patinka ir tokiu būdu siekti maksimalių veiklos rezultatų ir maksimalių veiklos pajamų. Nuosavo verslo pajamos priklauso ne tik

nuo esamos pasiūlos ar paklausos, esamų konkurentų ar ekonominės situacijos. Nuosavo verslo pajamos didžiąja dalimi priklauso nuo verslininko kūrybiškumo, investuoto laiko ir įdėtų pastangų bei noro siekti maksimalių veiklos rezultatų. Nuosavas verslas suteikia galimybę dirbti lanksčiu grafiku iš bet kurios vietos ir bet kada, neapsiribojant įprastomis darbo dienomis ar valandomis. Sėkmingai veikiantis nuosavas verslas suteikia galimybę lengviau derinti darbą ir asmeninį gyvenimą. Jei nuosavu verslu yra užsiimama kaip papildoma veikla, šalia samdomo darbo pajamų, galima gauti papildomas pajamas. Įvairių sričių specialistams dėl įvairių priežasčių nerandant darbo, nuosavas verslas suteikia galimybę realizuoti save ir dirbant pagal įgytą specialybę gauti pajamas. Nuosavo verslo organizavimo formų pasirinkimo įvairovė sudaro galimybę pasirinkti tinkamiausią ir nuosavo verslo iššūkius labiausiai atitinkančią verslo organizavimo formą (Služman, 2014; Davulis, 2013; Bosienė, 2012; Župerka, 2009; Kličius, 2001); [34]; [9]; [33].

Kiekvienas nuosavas verslas atneša naudą ne tik pačiam savininkui, bet ir visuomenei bei šalies ekonomikai. Nuosavas verslas suteikia galimybę pasitelkiant turimas žinias ir patirtį įgyvendinti puikius sumanymus ir tokiu būdu sukurti vertingus ir konkurencingus produktus, paslaugas ar technologijas. Nuosavas verslas mažina nedarbo lygį, kuria naujas darbo vietas, skatina ekonomikos augimą, didina našumą, keičia rinkos konkurenciją ir kainas. Mokami verslo mokesčiai pildo valstybės biudžetą (Davulis, 2013; Kličius, 2001).

Pagrindinis nuosavo verslo trūkumas yra tas, kad nėra garantijos, kad verslo sumanymas pasiseks ir bus išvengta finansinių nuostolių. Nuosavas verslas yra susijęs su didžiule finansine rizika, nežinomybe, nesaugumo jausmu bei nuolat atsirandančiais naujais iššūkiais. Pradedant nuosavą verslą daug dalykų tenka atlikti patiems, ko pasėkoje susiduriama su žinių ir gebėjimų trūkumu daugelyje sričių, pradedant nuo nuosavo verslo veiklos planavimo, organizavimo, išteklių valdymo ir baigiant apskaitos tvarkymu. Žinių ir įgūdžių trūkumas dažniausiai sąlygoja prastą nuosavo verslo valdymą. Kiekvieno nuosavo verslo pradžia ir tolesniam nuosavo verslo vystymui yra reikalingi nemaži finansiniai ištekliai. Finansinių išteklių poreikis priklauso nuo to, kokią veiklą planuojama vykdyti, kokia veiklos apimtis ir sudėtingumas bei kokia pasirinkta nuosavo verslo organizavimo forma. Daugeliu atveju, nuosavas verslas pradedamas panaudojant nuosavas lėšas, tačiau neretai turimų lėšų nepakanka ir tenka ieškoti investuotojų ar kreiptis paramos į įvairius fondus bei kredito įstaigas. Nors Lietuvoje yra sudarytos neblogos galimybės gauti papildomą finansavimą nuosavo verslo pradžia ar nuosavo verslo vystymui, tačiau tenka susidurti su gana dideliais reikalavimais, todėl nemaža dalis prašančių finansinės paramos jos negauna. Siekiant finansinės paramos nuosavo verslo steigėjai privalo turėti parengtą nuosavo verslo planą, kuriame būtų pateikiami nuosavo verslo įgyvendinimo etapai, nurodomas nuosavo verslo įgyvendinimui ir vystymui reikalingų išteklių poreikis, įvertinamos galimos verslo rizikos ir pateikiamos rizikos valdymo priemonės, prognozuojamas veiklos rezultatas ir įvertinamos ateities perspektyvos. Detaliu verslo planui parengti reikia nemažų laiko sąnaudų ir įvairių sričių žinių, ko nuosavo verslo pradžioje paprastai stokoja nuosavo verslo steigėjai. Kad nuosavas verslas taptų sėkmingas ir pradėtų generuoti pelną reikia daug laiko, jėgų ir pastangų, todėl dažniausiai verslo pradžioje tenka dirbti daug daugiau nei dirbant samdomą darbą. Didelę laiko dalį skiriant nuosavam verslui, tenka atsisakyti dalies pomėgių ar įpročių, kuriems tiesiog nelieta laiko. Dėl laiko trūkumo dažnai smarkiai nukenčia ir asmeninis gyvenimas. Nuosavas verslas negarantuoja pastovių pajamų, kadangi tiek pasaulinėje tiek vietinėje rinkoje yra daugybė konkurentų, teikiančių panašias prekes ar paslaugas. Siekiant išlikti konkurencingu rinkoje tenka nuolat stebėti kintančias rinkos sąlygas, konkurentus ir kintančius klientų poreikius. Siekiant, prisitaikyti prie kintančių rinkos sąlygų ir kintančių klientų poreikių tenka nuolat investuoti į nuosavą verslą. Laiku negaunant planuotų pajamų, susiduriama su rizika neįvykdyti finansinių įsipareigojimų investuotojams, kreditoriams ar verslo partneriams. Didėjant nuosavo verslo įsiskolinimams, susiduriama su bankroto rizika. Nepasisekus verslui priklausomai nuo pasirinktos verslo organizavimo formos nuosavo verslo savininkas už priimtus įsipareigojimus atsako nuosavu turtu arba verslo įmonės turtu. Kiekvieną nuosavą verslą slegia ir mokesčių našta. Nuosavam verslui plečiantis ir siekiant įdarbinti papildomus darbuotojus neretai susiduriama su tinkamos darbo jėgos trūkumu arba ganėtinai aukštais darbo užmokesčio reikalavimais (Liustrovaitė, Martinkutė-Kaulienė, 2015; Služman, 2014; Davulis, 2013; Bosienė, 2012; Župerka, 2009; Kličius, 2001); [9]; [33]; [34].

Išvados

Nuosavas verslas prasideda nuo verslo idėjos ir šios idėjos įvertinimo, kurio metu būtina atsižvelgti į daugelį faktorių, tokių kaip potencialūs klientai, galimi konkurentai, prekės ar paslaugos rinkos situacija, būsimo verslo finansinių išteklių poreikis ir t. t., nuo kurių gali priklausyti būsimo verslo sėkmė. Siekiant sėkmingai įgyvendinti nuosavo verslo idėją, būtina parengti tinkamą įgyvendinimo planą. Verslo plano sudarymas ne tik gali padėti verslininkui gauti finansavimą, pritraukti investuotojų, bet ir sudaro sąlygas verslo idėjos įgyvendinimo kontrolei, kadangi yra aiškiai apibrėžti verslo idėjos įgyvendinimo etapai ir įgyvendinimo tvarka, reikalingų išteklių

poreikis, suplanuotos investicijos ir numatytos galimos verslo rizikos. Nuosavas verslas be rizikos yra neįmanomas, todėl pagrindinis tikslas imantis nuosavo verslo yra numatyti ir įvertinti galimas rizikas bei būti pasiruošusiam šias rizikas suvaldyti. Mokėjimas rizikuoti tiek finansine, tiek socialine, tiek psichologine prasme yra neatsiejama nuosavo verslo proceso dalis.

Nuosavo verslo organizavimo formų pasirinkimo įvairovė sudaro galimybę pasirinkti tinkamiausią ir nuosavo verslo iššūkius, susijusius su pradinio kapitalo, papildomo finansavimo poreikiu ar galima verslo rizika, labiausiai atitinkančią verslo organizavimo formą. Kiekvienais metais didėjantis veiklą vykdančių verslo įmonių skaičius, rodo palankias verslo steigimo, vystymo ir finansavimo Lietuvoje galimybes. Pagal 2019 metais paskelbtus Pasaulio banko atlikto tyrimo duomenis Lietuva užima keturioliktą vietą tarp šimto devyniasdešimties verslui palankiausių pasaulio valstybių. Didžiausią dalį tarp visų verslo įmonių sudaro mažos ir vidutinės verslo įmonės, o didžiausią dalį tarp šių verslo įmonių sudaro mikro dydžio įmonės, turinčios iki keturių darbuotojų. Lietuvoje individualią veiklą pagal verslo liudijimus arba individualios veiklos pažymas vykdo ganėtinai didelis fizinių asmenų skaičius. Vienas pagrindinių šių tendencijų įtakančių veiksnių yra samdomų darbuotojų darbo užmokesčio dydis.

Pagrindinės įmonių bankroto priežastys yra įmonių įsiskolinimai, apyvartinių lėšų trūkumas ir kreditavimo problemos, tačiau neretai įmonės bankrutuoja ir dėl pernelyg rizikingų ir neatsakingų veiklos sprendimų, nesugebėjimo prisitaikyti prie kintančių rinkos sąlygų, besikeičiančių klientų poreikių ir augančios konkurencijos.

Pagrindinis nuosavo verslo privalumas yra galimybė būti nepriklausomu ir laisvai priimti sprendimus pasirenkant veiklos strategiją, nustatant ar keičiant veiklos kryptį, pasirenkant būdus ir priemones išsikeltų tikslų įgyvendinimui ir išteklių valdymui. Nuosavas verslas suteikia galimybę imtis patinkančios veiklos, kurią vykdant galima siekti maksimalių veiklos rezultatų ir maksimalių veiklos pajamų. Kiekvienas nuosavas verslas atneša naudą ne tik pačiam savininkui, bet ir visuomenei bei šalies ekonomikai. Nuosavas verslas mažina nedarbo lygį, kuria naujas darbo vietas, skatina ekonomikos augimą, didina našumą, keičia rinkos konkurenciją ir kainas. Mokami verslo mokesčiai pildo valstybės biudžetą. Pagrindinis nuosavo verslo trūkumas yra tas, kad nėra garantijos, kad nuosavo verslo sumanymas pasiseks ir bus išvengta finansinių nuostolių. Nuosavas verslas yra susijęs su didžiule finansine rizika, nežinomybe dėl ateities, nesaugumo jausmu bei nuolat atsirandančiais naujais iššūkiais, prie kurių tenka nuolat atsakyti ir investuoti į nuosavą verslą, kad išliktų konkurencingu rinkoje.

Literatūra

1. Aviža, S., Bagdanskis, T., Kutkaitytė, R., Zabukaitė, D. [2009]. *Kaip pradėti verslą?* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://verslas.vakarai.lt/content/files/33400182249f417d8b0d6e.pdf>
2. AB SEB bankas. [2018]. *Kas antras lietuvis įsitikinęs, kad jam nelemta tapti verslininku.* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://www.seb.lt/infobankas/kuriantiems-versla/kas-antras-lietuvis-isitikines-kad-jam-nelemta-tapti-verslininku>
3. AB Swedbank. [2019]. *Apie nuosavą verslą svajoja trečdalis lietuvių: kas juos motyvuoja ir kas stabdo?* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://ziniuterasa.swedbank.lt/spaudos-pranesimai-finansu-laboratorija/apie-nuosava-versla-svajoja-trecdalis-lietuviu-kas-juos>
4. AB Swedbank. [2018]. *Smulkusis ir vidutinis verslas auga – jo imtis norėtų kas ketvirtas šalies gyventojas.* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://ziniuterasa.swedbank.lt/spaudos-pranesimai/smulkusis-ir-vidutinis-verslas-auga-jo-imtis-noretu-kas-ketvirtas-salies>
5. AB Swedbank. [2018]. *Kokiame gyvenimo etape lietuviai dažniausiai imasi savo verslo?* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://ziniuterasa.swedbank.lt/spaudos-pranesimai/kokiame-gyvenimo-etape-lietuviai-dazniausiai-imasi-savo-verslo>
6. Bosienė, D. [2012]. *Samdomas darbuotojas ar verslininkas?* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.verslas.in/samdomas-darbuotojas-ar-verslininkas/>
7. Čiburienė, J., Guščinskienė, J. [2009]. Jaunimo verslumas: lyčių aspektas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos. Nr. 1(14)*, p. 62–69. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://epubl.ktu.edu/object/elaba:6082824/6082824.pdf>
8. Davulis, G. [2013]. Smulkusis ir vidutinis verslas Lietuvoje ir jo makroekonominis efektyvumas. *Vadyba. Nr. 22(1)*, p. 19-29. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: https://www.ltvk.lt/file/zurnalai/03_Davulis.pdf
9. Frost, S. *Advantages & disadvantages of running your own business.* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://bizfluent.com/info-7794894-advantages-disadvantages-running-own-business.html>

10. Jasinavičius, R., Tamošiūnienė, R., Sokol, J. [2006]. *Verslininkas ir jo veikla*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: http://distance.ktu.lt/kursai/verslumas/verslo_projektavimas_II/fcontent.html
11. Jūrienė, V. [2019]. *Įmonių bankroto ir restruktūrizavimo bei fizinių asmenų bankroto procesų 2018 m. sausio–gruodžio mėn. apžvalga*. Vilnius. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.avnt.lt/assets/Nemokumas/Duomenys-ir-analiz/2018-mAPZVALGA2019-02-01TP.pdf>
12. Jūrienė, V. [2018]. *Bankroto priežastys*. Vilnius. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://avnt.lt/assets/Apklausos/Bankroto-priestastys2018-12-31.pdf>
13. Kartašova, J. [2008]. *Verslo planas: nuo idėjos iki verslo*. Kaunas. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://www.slideserve.com/truman/verslo-planas-nuo-idejos-iki-verslo-lektore-jekaterina-karta-ova-verslininku-namai-kaunas-2008-09-29>
14. Kličius, A. [2001]. Verslo raida: vingiai ir problemos. *Filosofija, sociologija*. Nr. 2, p. 26-34. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.elibrary.lt/resursai/LMA/Filosofija/F-26.pdf>
15. Koncevičienė, N. [2012]. *Verslo ekonomika. Mokymo(si) rinkinys*. Marijampolė: Piko valanda. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2012_Verslo_ekonomika.pdf
16. Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija. [2019]. *Doing business*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/verslo-aplinka/doing-business>
17. Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija. [2019]. *Doing business 2019*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: http://eimin.lrv.lt/uploads/eimin/documents/files/LTU_%202019.pdf
18. Lietuvos statistikos departamentas. [2019]. *Veikiančių mažų ir vidutinių įmonių skaičius 2011–2019 m. sausio 1 d.* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/infograma3>
19. Lietuvos statistikos departamentas. [2019]. *Veikiančių mažų ir vidutinių įmonių skaičius metų pradžioje*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S8R522#/>
20. Lietuvos statistikos departamentas. [2019]. *Veikiančių įmonių skaičius metų pradžioje*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?indicator=S8R743#/>
21. Lietuvos statistikos departamentas. [2019]. *Veikiančių įmonių skaičius ir jose dirbančių darbuotojų pagal teisinės formas ir darbuotojų skaičiaus grupes metų pradžioje*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=ffc222a4-14df-4de3-bafe-779342ad3aff#/>
22. Lietuvos statistikos departamentas. [2019]. *Atitinkamais metais pradėti ir baigti bankroto procesai*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=a5b234a0-885d-4a36-8252-e04b8f583173#/>
23. Liustrovaitė, J., Martinkutė-Kaulienė, R. [2015]. Smulkaus ir vidutinio verslo kreditavimo problemos Lietuvoje. *Mokslas - Lietuvos ateitis*. Nr. 7(2), p. 238–245. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://journals.vgtu.lt/index.php/MLA/article/view/2665/2178>
24. MB Tarpera. *Mažoji bendrija*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.tarpera.lt/mazoji-bendrija/>
25. MB Tarpera. *Verslo liudijimas ar individualios veiklos pažyma: kurį starto į verslo pasaulį variantą rinktis?* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.tarpera.lt/verslo-liudijimas-ar-individualios-veiklos-pazyma/>
26. Melnikas, B., Jakubavičius, A., Strazdas, R., Chlivickas, E., Lobanova, L., Stankevičienė, J. [2014]. *Intelektinis verslas. Vadovėlis*. Vilnius: Technika. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: http://dspace.vgtu.lt/bitstream/1/1752/3/1498_Intelektinis_verslas.pdf
27. Petrauskienė, R. [2015]. Dėmesys verslumui bei smulkiojo ir vidutinio verslo padėtis Lietuvoje. *Studijos kintančioje verslo aplinkoje. Respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos medžiaga*. Vilnius. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: http://www.leda.lt/Studijos_kintancioje_verslo_aplinkoje_2015.pdf#page=104
28. Rimkuvienė, S., Tamošaitienė, J. [2012]. *Verslo planavimas ir organizavimas*. Vilnius: Technika. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: http://dspace.vgtu.lt/bitstream/1/1587/1/1437_Rimkuviene_Verslo_WEB.pdf
29. Stebulienė, E. *Kaip pasirinkti tinkamiausią verslo formą?* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://eakademija.seb.lt/kaip-pasirinkti-tinkamiausia-verslo-forma>
30. Stebulienė, E. *Kokios yra paprasčiausios įmonės registravimo formos?* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://eakademija.seb.lt/kokios-yra-paprasciausios-imones-registravimo-formos>
31. Služman, A. [2014]. *Nuosavas verslas ar samdomas darbas?* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://www.verslo.guru/nuosavas-verslas-ar-samdomas-darbas/>
32. Šeibokienė, A., [2002]. *Valdybos pagrindai. Metodinė medžiaga*. Vilnius. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: http://elibrary.lt/resursai/Leidiniai/Litfund/Lithfund_leidiniai/verslas/Vadybos_pagrindai.pdf
33. Šerėnaitė, A. *Iš samdomo darbo į nuosavą verslą. Ar verta?* [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu:

- <http://manokarjera.cv.lt/Default4.aspx?ArticleId=b47ccc13-9c7b-4005-bc83-a2e1c2f8e786>
34. UAB Debitum fori. [2019]. *6 didžiausios smulkaus ir vidutinio verslo problemos*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://debifo.lt/6-didziausios-svv-problemos/>
 35. UAB Judico. *Verslo pradžia*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.judico.lt/verslo-pradzia/>
 36. Valstybinė mokesčių inspekcija. [2015]. *Statistiniai duomenys apie verslo liudijimus*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.vmi.lt/cms/documents/10162/8839377/Duomenys+apie+individuali%C4%85%20veikl%C4%85%2C%20%C4%AFsigijus+verslo+liudijimus+2015/634174cc-64c5-45dc-ad1f-021db24363f7>
 37. Valstybinė mokesčių inspekcija. [2016]. *Statistiniai duomenys apie verslo liudijimus*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: http://www.vmi.lt/cms/documents/10162/9072861/Statistika--Statistiniai+duomenys+apie+verslo+liudijimus_%3B%202016+m.xls/3c04a6e9-db42-41d9-8224-576a9fb670fd
 38. Valstybinė mokesčių inspekcija. [2017]. *Statistiniai duomenys apie verslo liudijimus*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.vmi.lt/cms/documents/10162/9192410/Statistika--Statistiniai+duomenys+apie+verslo+liudijimus%3B%202017+m.xls.xls/77aed18d-5732-4831-bd4a-755b2cb6c837>
 39. Valstybinė mokesčių inspekcija. [2018]. *Statistiniai duomenys apie verslo liudijimus*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.vmi.lt/cms/documents/10162/9340503/Statistiniai+duomenys+apie+verslo+liudijimus+2018+m/cfaa4c7-a893-4f70-8773-9a172cc0e8cd>
 40. Valstybinė mokesčių inspekcija. [2015]. *Statistiniai duomenys apie individualią veiklą pagal pažymą*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: http://www.vmi.lt/cms/documents/10162/8839377/Duomenys+apie+gyventoju+vykdanciu+IV+i_isregistravima+2014+2015/9783cef2-b16a-4d65-8d87-7737232451b6
 41. Valstybinė mokesčių inspekcija. [2016]. *Statistiniai duomenys apie individualią veiklą pagal pažymą*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.vmi.lt/cms/documents/10162/9072861/Statistika--MM%3B%202015-2016+m.xls/a9a60fd3-9bb5-4283-9e45-b1a86c768c7e>
 42. Valstybinė mokesčių inspekcija. [2017]. *Statistiniai duomenys apie individualią veiklą pagal pažymą*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.vmi.lt/cms/documents/10162/9192410/Statistika--MM%3B%202016-2017+m.xls/6f6b48aa-628e-4522-ae4d-3838d3cd7424>
 43. Valstybinė mokesčių inspekcija. [2018]. *Statistiniai duomenys apie individualią veiklą pagal pažymą*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <http://www.vmi.lt/cms/documents/10162/9340503/Statistika--MM%3B%202017-2018+m/0a2e199e-5928-44cd-9906-efb4e4e0f81f>
 44. VšĮ Versli Lietuva. [2018]. *Verslumo tendencijos Lietuvoje 2018 m. Apžvalga*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2018/11/2018.11.08_verslumo_apzvalga.pdf
 45. VšĮ Versli Lietuva. *Finansavimo šaltiniai*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://www.verslilietuva.lt/verslauk/finansavimo-saltiniai/invega/>
 46. VšĮ Versli Lietuva. *Juridinių asmenų palyginimas*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://www.verslilietuva.lt/verslauk/verslo-formos-ir-mokesciai/juridiniu-asmenu-palyginimas/>
 47. VšĮ Versli Lietuva. *Verslo formos ir mokesčiai*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://www.verslilietuva.lt/verslauk/verslo-formos-ir-mokesciai/>
 48. VšĮ Versli Lietuva. *Verslo liudijimo ir individualios pažymos palyginimas*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://www.verslilietuva.lt/verslauk/verslo-formos-ir-mokesciai/verslo-liudijimo-ir-individualios-pazymos-palyginimas/>
 49. VšĮ Versli Lietuva. *Verslo planas*. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://www.verslilietuva.lt/verslauk/verslo-planas/>
 50. Žilinskas, V., Martinkus, B., Staleronka, A. (2004). *Verslo vadybos pradmenys*. Kaunas: Naujasis laikas.
 51. Župerka, A. [2009]. Smulkių ir vidutinių Lietuvos verslo organizacijų verslumą sąlygojančių aplinkos veiksnių analizė. *Vadyba. Nr. 14(2)*, p. 27-32. [Žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: https://www.ltvk.lt/file/zurnalai/03_Zuperka.pdf

ADVANTAGES & DISADVANTAGES OF OWN BUSINESS

S u m m a r y

Own business is a great opportunity to realize various ideas, creating valuable and competitive products, services or technologies. Every own business provides benefits not only to the owner but also to society and the economy of the country. Usually people who want to set up their own business are people who had previously worked as hired employees, who have gained sufficient experience and knowledge in one or another area and were able to see the potential possibilities of their own business establishment. A lot of people who start their own business are people disappointed with the opportunities and perspectives offered by hired work. Others are the ones who were unable to find a job based on specialty gained or because of one or another reason became unemployed. Material and moral dissatisfaction of the situation encourage them to start own business. In order to distinguish the main advantages and disadvantages of own business, the main stages of the process of own business establishment, the need of business plan, the opportunities provided by the most popular forms of own business organization and the trends of own business are discussed in the article.

KEYWORDS: own business, business process, business plan, business organization forms, trends of business.

RODIKLIŲ ANALIZĖ LIETUVOS NAFTOS PRAMONĖS ĮMONĖSE

Audronė Jokubauskaitė, Vaida Ruškytė

Lietuvos verslo kolegija

Doc. Kristina Puleikienė

Anotacija

Šiame straipsnyje apibrėžtos pelno ir pelningumo sąvokos, išanalizuoti pelningumo rodikliai. Išnagrinėta ekonomikos mokslinė literatūra ir atlikta pelningumo rodiklių analizė Lietuvoje esančiose naftos įmonėse AB „ORLEN Lietuva“ bei AB „Klaipėdos nafta“.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: pelnas, pelningumas, pelningumo rodikliai.

Įvadas

Temos aktualumas. Besikurdamos įmonės paprastai remiasi naudos principu, tai yra pelno siekimu, kuris atlygintų verslininko iniciatyvą bei verslo riziką (Dubauskas, 2013). Pagrindinis verslo veiklos tikslas – pelnas. Tai rezultatas, kuris atspindi įmonės gebėjimą uždirbti kuo daugiau pinigų, patiriant kuo mažiau sąnaudų, todėl galima teigti, jog pelnas ir pelningumas vieni svarbiausių ekonominių rodiklių, apibūdinančių įmonės veiklą. Ši analizė padeda suprasti, kaip susidaro pelnas bei kokie absoliutieji rodikliai daro įtaką pelno dydžiui, kas sudaro galimybę priimti objektyvesnius sprendimus, kurie galėtų lemti sėkmingą pelno augimą įmonėje.

Pelno bei pelningumo rodiklių apskaičiavimas – tai puiki galimybė įmonės vadovui suprasti ir atskleisti veiklos sričių ar skirtingų padalinių darbo trūkumus bei teisingai reaguoti į susidarančią situaciją bei priimti teisingas priemones trūkumams pašalinti. Kitaip tariant, tinkamai ir laiku suvaldyti įmonėje vykstančius vidinius procesus, kurie daro neigiamą įtaką įmonės pelnui.

Rinkoje, kur tarp įmonių nuolat jaučiama konkurencija ir kuri yra dinamiška bei rizikinga, svarbu analizuoti konkurentų veiklą ir finansinę būklę, siekiant išlikti konkurencingiems. Pelningumo analizė gali padėti atrasti silpnąsias veiklos puses, parinkti tinkamiausią veiklos strategiją, didinti veiklos efektyvumą.

Tyrimo objektas – pelningumas.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti pelningumo rodiklius Lietuvos naftos pramonės įmonėse.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti pelningumo rodiklius teoriniu aspektu.
2. Atlikti pelningumo rodiklių analizę Lietuvos naftos pramonės įmonėse AB „ORLEN Lietuva“ ir AB „Klaipėdos nafta“ 2015–2017 metų laikotarpiu.

Tyrimo metodai: ekonominės mokslinės literatūros analizė, statistinė duomenų analizė, matematiniai metodai, grafinis vaizdavimas, lyginimas, apibendrinimas.

Pelno ir pelningumo analizės teoriniai aspektai

Gamyba paprastai remiasi naudos principu, tai yra siekimu pelno, kuris atlygintų verslininko iniciatyvą ir verslo riziką. Pagrindinis verslo veiklos tikslas – pelnas. Tai pajamų ir sąnaudų skirtumas. Pajamos – pajamos už parduotą produkciją. Sąnaudos – gamybos išteklių sąnaudų kaina (darbo užmokestis, pervežimo išlaidos, lėšos žaliavai pirkti, nuomos mokestis, palūkanos ir kt.). Šios išlaidos aiškios, dokumentuotos, apskaitomos įmonės buhalteriniuose dokumentuose ir vadinamos tiesioginėmis sąnaudomis (Dubauskas, 2013).

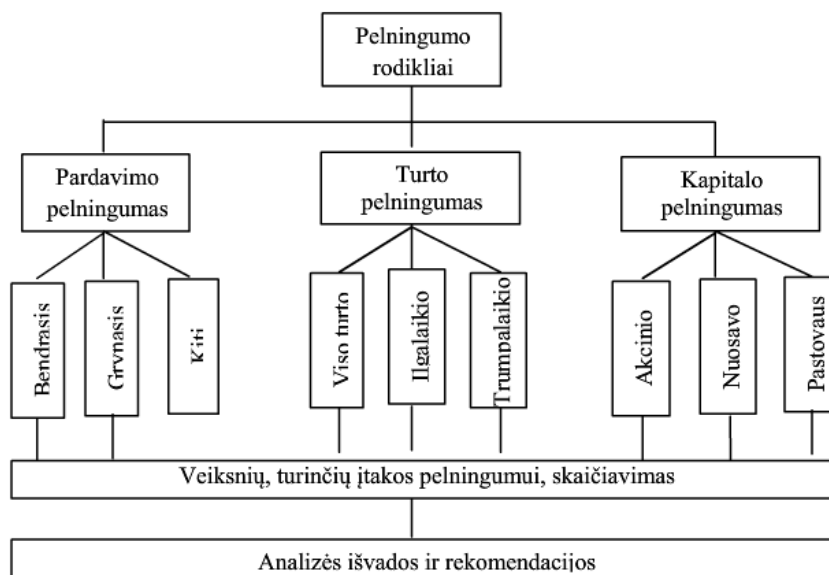
V. Bagdžiūnienė (2011) pelną apibrėžia, kaip pridėtosios vertės dalį, kurią uždirba įmonė pardavusi savo produkciją. Tai skirtumas tarp gaunamų pajamų ir joms uždirbti patirtų sąnaudų. Pelnas susijęs su visais įmonės rodikliais: pajamomis, sąnaudomis, išipareigojimais, turtu, kapitalu, todėl būtų galima teigti, kad tai vienas iš geriausiai įmonės veiklą apibūdinančių rodiklių, kuris lengvai atskleidžia ūkinių reiškinių tarpusavio vidaus ryšius. Pelnas, yra viso gamybos proceso variklis (Jakutis, 2016).

Pelno didinimu suinteresuotos visos verslo įmonės. Jei įmonė gauna didesnę pelną, ji gali investuoti į verslo plėtrą, skirti lėšų darbuotojų kvalifikacijai kelti, diegti naujas technologijas ir tokiu būdu didinti įmonės konkurencingumą. Tačiau svarstant pelno didinimo klausimus, reikėtų gerai įvertinti realias įmonės galimybes, kadangi maksimalus pelno siekimas gali sukelti neigiamų pasekmių, pavyzdžiui, įmonės veiklos rizikos padidėjimą ar socialinių problemų išryškėjimą, kai įmonė pažeidžia darbuotojų interesus laiku nemokėdama arba mokėdama mažus atlyginimus.

Prieš pradėdant nagrinėti pelningumo rodiklius, tiriama pelno sudėtis. Pelnas apskaičiuojamas įmonės pelno (nuostolių) ataskaitoje. Šiame dokumente yra pateikti duomenys apie įmonės per visą ataskaitinį laikotarpį uždirbtas pajamas ir joms uždirbti patirtas sąnaudas, atskirai parodant kiekvienos įmonės veiklos pajamas ir sąnaudas.

Tačiau pelno dydis nepakankamai atspindi įmonės veiklos efektyvumą, todėl tikslinga apskaičiuoti pelningumo rodiklius, kadangi jie koncentruotai išreiškia finansinius rezultatus. Jei pelnas apibūdinamas kaip gaunamų pajamų ir sąnaudų skirtumas, pelningumą būtų teisingiausia įvardinti, kaip pelno (bendrojo, veiklos, grynojo) santykį su tam tikru įmonės veiklos rodikliu, susijusiu su pelnu (Mackevičius, 2011). Mokslininkai vieningai teigia, jog pagrindiniai veiksniai, nuo kurių priklauso pelningumas yra pajamos ir sąnaudos.

J. Mackevičius ir kt. knygoje „Finansinė analizė“ (2011) pateikia pelningumo rodiklių klasifikaciją (1 pav.).

1 pav. Pelningumo rodiklių klasifikacija ir jų analizės nuoseklumas

*Šaltinis: J. Mackevičius ir kt. „Finansinė analizė“ (2011)

Bendrasis pelningumas – tai vienas svarbiausių įmonės veiklos rezultatus apibūdinančių pelningumo rodiklių. Bendrojo pelningumo rodiklis pinigine išraiška rodo, kiek viename pardavimų eurai tenka bendrojo pelno (skirtumas tarp pardavimo kainos ir savikainos). Šis rodiklis leidžia lengvai palyginti konkurentų veiklos rezultatus. Žemas rodiklio dydis gali reikšti problemas įmonės kainodaroje, negalėjimą kontroliuoti gamybos kaštų. Šis rodiklis apskaičiuojamas iš pardavimo pajamų atėmus parduotų prekių ar paslaugų savikainą bei gautą rezultatą padalijus iš bendrovės pardavimo pajamų. Rodiklis išreiškiamas procentais ir parodo santykinį gamybinės veiklos efektyvumą (Barrow, 2013).

Grynasis pardavimo pelningumas atskleidžia, kiek grynojo pelno tenka viename pardavimo pajamų eurai. Tai vienas iš plačiausiai vertinamų santykinų rodiklių, apibūdinančių įmonės veiklos efektyvumą. Kitaip tariant, galima sužinoti, kiek vienas pardavimo pajamų euras uždirba grynojo pelno. Didesnė rodiklio reikšmė reiškia didesnį įmonės pelningumą. Tačiau ekonominėje literatūroje galimi du šio rodiklio variantai. Pirmasis iš jų skaičiuojamas pelną prieš apmokestinimą dalinant iš pardavimo pajamų (EBIT). Gautas rezultatas apibūdina veiklos rezultatyvumą iki mokesčių atskaitymo ir tai yra tik tarpinis rodiklis. Antrasis rodiklis skaičiuojamas grynąjį pelną padalijus iš pardavimo pajamų. Gautas rezultatas parodo galutinį gamybos, pardavimo ir kitos veiklos rezultatyvumą (Mackevičius, 2011). Tarpinis rodiklis padeda verslininkui kontroliuoti tarpines išlaidas ir sąnaudas pagal jų susidarymo etapus, o galutinis rodiklis – apibendrintai įvertinti įmonės veiklos galutinį rezultatą, palyginti jį su konkurentų rezultatais.

Turto pelningumas (dar kitaip vadinamas turto grąža) parodo, kiek eurų grynojo pelno tenka viename turto eurai. Šis rodiklis atspindi viso įmonės turto panaudojimo efektyvumą ir vidutiniškai sudaro nuo 5 % iki 0 %. Turto pelningumo lygis, pagal vertybinių popierių biržos NASDAQ OMX Vilnius įmonių finansinės analizės rodiklių skaičiavimo metodiką (2010), priklauso nuo įmonės veiklos ypatumų, ypač ilgalaikio turto panaudojimo masto bei jo vertės. Aukštesnė rodiklio reikšmė parodo efektyvesnį turto panaudojimą. Statistikoje turto pelningumas (grąža) dažnai skaičiuojamas pelną prieš mokesčius padalinant iš turto sumos. Taip siekiama atsiriboti nuo mokesčių politikos ypatumų bei poveikio šiam pelningumo rodikliui. Be to, pasitaiko atvejų, kai turto pelningumas skaičiuojamas prie grynojo pelno pridėjus finansinės veiklos sąnaudas po pelno mokesčio atskaitymo ir padalinus šią sumą iš vidutinio metinio turto. Taip norima įvertinti turto pelningumą, neatsižvelgiant

į įmonės mokamų paskolų palūkanų bei kitų finansinės veiklos sąnaudų poveikį grynojo pelno rezultatui. Turto pelningumo rodiklis ypač naudingas vertinant gamybos arba kitos veiklos pelningumą, taip pat atskirų jos segmentų pelningumą, nes kiekvienas segmentas (padalinys) dažnai naudoja antriniais ištekliais ir prisideda prie bendro įmonės veiklos rezultato. Todėl dažnai verslininkai savo padalinių darbą vertina pagal turto pelningumo rodiklius ir jais vadovaudamiesi juos finansuoja (Mackevičius, 2011).

Finansinės įmonės veiklos efektyvumą geriausiai atskleidžia kapitalo pelningumo rodikliai (Krivka, 2013). Kapitalo pelningumo rodikliai apibūdina įmonės pelningumą, atsižvelgiant į jos veiklos finansavimo šaltinius. Kapitalo pelningumo rodikliai padeda įvertinti, kokią grąžą duoda vienas euras, investuotas į įmonės kapitalą (Gudaitis, Žagūnytė, 2013).

Kapitalo pelningumo rodikliai yra ypač įdomūs įmonės investuotojams, nes šie rodikliai parodo įmonės sukurtą pelną iš nuosavo kapitalo. Šie rodikliai parodo įmonės turimo kapitalo panaudojimo efektyvumą (Christesen, Nikolaev, 2012).

Nuosavo kapitalo pelningumas (angl. *ROE, Return On Equity*) – parodo, kiek efektyviai panaudojamas nuosavas įmonės kapitalas (įmonės pinigai ir turtas), tai yra, kiek kiekvienam įmonės nuosavo kapitalo eurui tenka grynojo pelno. Norint jį suskaičiuoti reikia grynąjį pelną padalinti iš nuosavo kapitalo.

Akcinio kapitalo pelningumas – parodo akcinio kapitalo naudojimo efektyvumą, tai yra, kiek kiekvienam akcinio kapitalo eurui tenka grynojo pelno. Norint jį suskaičiuoti reikia grynąjį pelną padalinti iš akcinio kapitalo.

Pastovaus kapitalo pelningumas (angl. *ROCE, Return On Capital Employed*) – šis rodiklis parodo, koks pastovių į pagrindinę įmonės veiklą investuotų lėšų atsipirkimas. Norint jį apskaičiuoti, reikia įmonės veiklos pelną padalinti iš pastovaus kapitalo.

Mokslinėje literatūroje išskiriami ir kiti, rečiau naudojami pelningumo rodikliai:

1. Veiklos pelnas tenkantis turtui (angl. *ROTA, Return On Total Assets*).
2. Efektyvi pelno mokesčio norma (angl. *Effective Tax Rate*).
3. Grynas pelningumo koeficientas (angl. *Net Profit Ratio*).
4. Pelningumo prieš apmokestinimą koeficientas (angl. *EBT margin*).
5. Veiklos pelningumo koeficientas (angl. *EBIT margin*).
6. EBITDA pelningumo koeficientas (angl. *EBITDA margin*).

EBITDA – pelnas prieš mokesčius, palūkanas, nusidėvėjimą ir amortizaciją.

EBIT – pelnas prieš mokesčius ir palūkanas.

Taigi prieš pradedant nagrinėti pelningumą, tiriama pelno sudėtis. Pagrindiniai pelningumo rodikliai: pardavimo pelningumas, turto pelningumas ir kapitalo pelningumas. Išanalizavus šiuos rodiklius, skaičiuojami veiksniai, turintys įtakos pelningumui. Apskaičiavus veiksnius, daromos analizės išvados ir teikiamos rekomendacijos.

Lietuvos naftos sektoriaus įmonių pelningumo rodiklių analizė

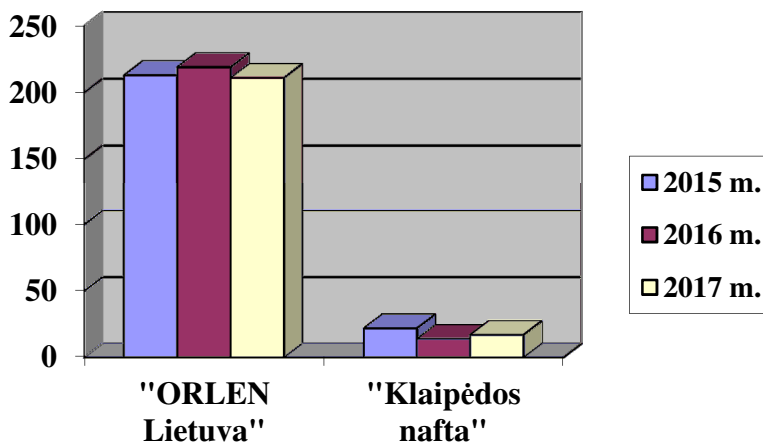
Lietuvos naftos sektoriaus potencialas visiškai tenkina šalies vartotojų naftos produktais poreikius. Didžioji šalyje pagamintų naftos produktų dalis yra tiekiama į kitų šalių rinkas. Šiuo metu Lietuva turi visas technines galimybes tiek eksportuoti, tiek importuoti naftą ir naftos produktus iš įvairių pasaulio šalių bei šaltinių. Šalyje yra sukauptas reikiamas naftos produktų valstybės atsargų kiekis, kuris sudaro sąlygas apsaugoti nuo naftos produktų tiekimo sutrikimų (Lietuvos Respublikos energetikos departamentas).

Šalies naftos sektoriuje veikia šios pagrindinės bendrovės: AB „ORLEN Lietuva“ bei AB „Klaipėdos nafta“. Šiame straipsnyje bus analizuojama šių naftos perdirbimo įmonių pelningumo rodiklių situacija 2015–2017 metų laikotarpiu, kadangi finansinių rodiklių ataskaitos už 2018 metus dar nėra publikuojamos, kaip viešai prieinama informacija.

AB „ORLEN Lietuva“ yra naftos perdirbimo įmonė, valdanti vienintelę Baltijos šalyse naftos produktų gamyklą, naftotiekių ir produktotiekių tinklą bei jūrinį naftos terminalą. Naftos perdirbimo produktų gamykloje per metus galima perdirbti apie 10 mln. Tonų naftos. Ši įmonė yra didžiausia šalyje mokesčių mokėtoja, didžiausia Lietuvos bendrovė pagal pajamas, ir viena didžiausių šalies eksportuotojų. Bendrovė – svarbiausia benzino ir dyzelino tiekėja Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje. Savo produkciją bendrovė taip pat eksportuoja į Vakarų Europą ir kitas šalis.

AB „Klaipėdos nafta“ turi visas technines galimybes ne tik perkrauti atgabentus geležinkeliu naftos produktus į tanklaivius, bet ir atgabentus tanklaiviais naftos produktus perkrauti į geležinkelio ar autocisternas. Terminalo projektinis perkrovimo pajėgumas yra 7,1 mln. Tonų naftos ir naftos produktų per metus. Terminalo teritorijoje sumontuota 30 talpyklų, kurių bendra talpa 404,5 tūkst. kub. m. Didžioji perkraunama naftos produktų dalis yra naftos produktai, pagaminti AB „ORLEN Lietuva“.

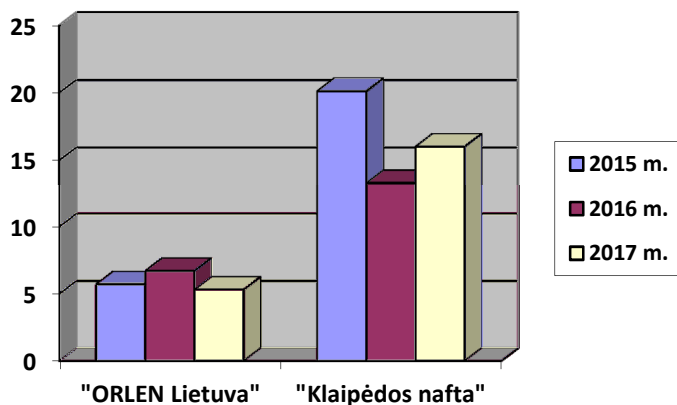
2 paveiksle pateiktas grynasis naftos sektoriaus įmonių pelnas 2015–2017 metų laikotarpiu. Remiantis lentelės duomenimis, AB „ORLEN Lietuva“ grynasis pelnas skirtingais metais yra nuo 10 iki 17 kartų didesnis nei tame pačiame naftos sektoriuje esančios akcinės bendrovės „Klaipėdos nafta“. Lentelės duomenys leidžia teigti, jog AB „ORLEN Lietuva“ yra naftos perdirbimo lyderis Lietuvoje, o AB „Klaipėdos nafta“ yra viena didžiausių naftos pergabenimo ir transportavimo bendrovių Lietuvoje.

2 pav. Naftos perdirbimo sektoriaus grynasis pelnas (mln. eurų) 2015–2017 m. laikotarpiu

*Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis įmonių finansinėmis ataskaitomis

3 paveiksle pateikiamas grynasis pelningumas, kuris parodo tikrąją įmonės finansinę situaciją, pagal kurią galima daryti išvadą, kaip efektyviai įmonei sekėsi dirbti. Pagal esamus duomenis matoma, kad AB „Klaipėdos nafta“ pelningumo rodikliai yra kelis kartus didesni nei AB „ORLEN Lietuva“. 2016 metai pelningesni buvo akcinei bendrovei „ORLEN Lietuva“, o AB „Klaipėdos nafta“ pelningumas, lyginant su 2015 metais, krito beveik 7 proc. punktais. Pagal duomenis galima pastebėti, kad AB „ORLEN Lietuva“ pelningumo rodikliai nesiekia 10 proc., o AB „Klaipėdos nafta“ pelningumo rodikliai svyruoja nuo 13 proc. iki 20 proc. Didžiausią įtaką įmonių pelningumui turėjo naftos kainos pokyčiai.

3 pav. Naftos perdirbimo sektoriaus grynojo pelno rodiklis (procentais) 2015–2017 m. laikotarpiu

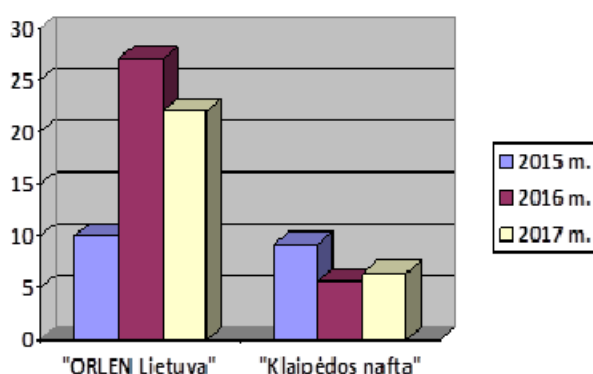
*Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis įmonių finansinėmis ataskaitomis

Didžiausia Lietuvos naftos perdirbimo bendrovė „ORLEN Lietuva“, 2017 metus užbaigė pelningai. 2016 metais pasiektas geriausias finansinis rezultatas nuo Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos įsigijimo. Pirmą kartą nuo 2008 metais prasidėjusios finansų krizės, įmonė buvo pelninga 3 metus iš eilės. Anot įmonės vadovų, makroekonominiai faktoriai naftos perdirbimo rinkoje 2017 metais buvo ypatingai palankūs. 2015 metais bendrovės grynasis pelnas buvo šiek tiek mažesnis lyginant su praėjusiais metais, tai lėmė tiek dėl remonto darbų bei dalinio kai kurių naftos perdirbimo įrenginių stabdymo remontui sumažėję pardavimo kiekiai, tiek ir pakitusios atsargų apimtys, įskaitant jų perkainojimą iki gryniosios realizavimo vertės dėl mažėjančių naftos kainų. Bendrovės veiklai vis dar poveikį daro dideli logistikos kaštai. 2016 metais bendrovės pakilusiems

finansiniams rezultatams įtaką padarė padidėjusios didmeninės prekybos vietinėse rinkose. 2017 metų teigiamais finansiniams rezultatams įtaką darė sėkmingai užbaigtas bendrovės gamyklos kapitalinis remontas, investuotos didelės sumos į gamyklos techninę priežiūrą ir modernizavimą. Prie teigiamų finansinių rezultatų svariai prisidėjo ir padidėję didmeniniai pardavimai namų rinkose, taip pat ir padidėjęs gamybos efektyvumas.

AB „Klaipėdos nafta“ bendrasis pelningumas buvo stipriai paveiktas naftos perdirbimo bendrovės „ORLEN Lietuva“. Per 2016 metus AB „ORLEN Lietuva“ gamykla dirbo didesniu apkrovimu, dėl to per „Klaipėdos naftos“ krovos terminalą krauta 18 proc. daugiau naftos produktų lyginant su 2015 m. tuo pačiu laikotarpiu. Transitinių krovinių krova 2016 metais padidėjo 8,8 proc. Antroje praėjusių metų pusėje dėl politinių priežasčių laikinai buvo sumažintas naftos tiekimas Baltarusijos naftos perdirbimo gamykloms, ir tai sumažino transitinių srautų krovą, kas sumažino įmonės pelningumą. Mažesnę bendrąjį pelningumą lėmė ir mažesnis gamtinių dujų vartojimo pajėgumas 2016 metais.

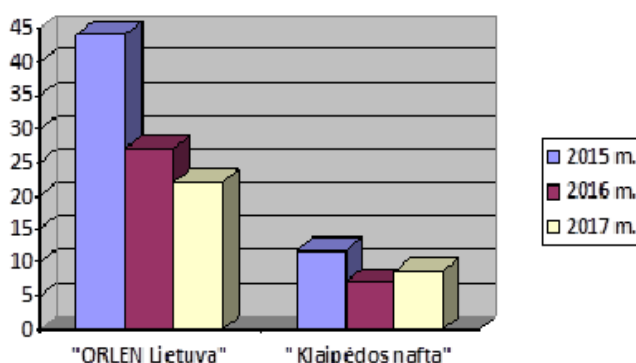
„Klaipėdos naftos“ turto pelningumo rodiklis 2015 m. siekė 9,2 proc. 2016 m. šis rodiklis smuko iki 5,6 proc. O 2017 m. jis vėl pakilo iki 6,4 proc. Naftos perdirbimo įmonėje „ORLEN Lietuva“ 2015 m. turto pelningumo rodiklis siekė 10 proc. 2016 m. Jis pakilo netgi iki 27 proc., o 2017 m. krito iki 22 proc. Turto pelningumo rodikliai apskaičiuoti paskutinių dvylikos mėnesių grynąjį pelną (nuostolius) dalinant iš turto vidurkio, išvesto iš balansinių rodiklių atitinkamo laikotarpio pradžioje ir pabaigoje (4 pav.).

4 pav. Naftos perdirbimo sektoriaus turto pelningumo rodiklis (procentais) 2015–2017 m. laikotarpiu

**Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis įmonių finansinėmis ataskaitomis ir skaičiavimais*

„ORLEN Lietuva“ nuosavo kapitalo pelningumo rodiklis 2015 m. siekė 44 proc., o praėjus metų laikotarpiui, 2016 m., šis pelningumo rodiklis siekė 27 proc., o 2017 m. kapitalo pelningumo rodiklis siekė 22 proc. „Klaipėdos naftos“ kapitalo pelningumo rodiklis 2015 m. siekė 11,8 proc., 2016 m. – 7,1 proc., o 2017 m. šis rodiklis siekė 8,7 proc. Nuosavo kapitalo pelningumo rodiklis buvo apskaičiuotas paskutinių dvylikos mėnesių grynąjį pelną (nuostolius) padalijus iš nuosavo kapitalo vidurkio, išvesto iš balansinių rodiklių atitinkamo laikotarpio pradžioje ir pabaigoje.

5 pav. Kapitalo pelningumo rodiklis (procentais) 2015–2017 metų laikotarpiu

**Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis įmonių finansinėmis ataskaitomis ir skaičiavimais*

Skaičiuojant pardavimo pelningumą, turto pelningumą bei kapitalo pelningumą, buvo galima pastebėti, kurioje srityje kurios įmonės pelningumo rodikliai didesni. „Klaipėdos naftos“ grynojo pelno rodiklis yra keletą

kartų didesnis nei „ORLEN Lietuva“. „ORLEN Lietuva“ turto pelningumo rodikliai bei kapitalo pelningumo rodikliai 2015–2017 m. laikotarpiu yra dvigubai didesni nei „Klaipėdos naftoje“.

Išvados

Išanalizavus Lietuvos ir užsienio autorių ekonominę literatūrą apie pelną bei pelningumo rodiklius, galima išskirti, kad pelnas apibrėžiamas kaip gaunamų pajamų ir sąnaudų skirtumas, o pelningumą būtų teisingiausia įvardinti, kaip pelno (bendrojo, veiklos, grynojo) santykį su tam tikru įmonės veiklos rodikliu, susijusiu su pelnu.

Ištyrus veiksnus, nuo kurių priklauso įmonės pelnas ir pelningumas, galima teigti, kad pelną lemia tokie veiksniai, kaip kiekis, struktūra ir asortimentas, pardavimo savikaina, pajamos. Jei norime padidinti įmonės pelną, turime didinti pardavimų apimtį, diferencijuoti prekes ir paslaugas, kuo labiau mažinti sąnaudas bei pelno mokesčius. Pardavimus didinti galima didinant gamybos tempus, keičiant kainas, motyvuojant darbuotojus, didinant jų lojalumą, tinkamai pasirenkant veiklos strategiją.

Atlikus Lietuvos naftos sektoriaus analizę, pastebėta, kad AB „ORLEN Lietuva“ yra didžiausia naftos perdirbimo įmonė Lietuvoje, o AB „Klaipėdos nafta“ – didžiausia naftos bei jos gaminių transportuotoja, krovėja ir saugotoja Lietuvoje. Nepaisant to, kad AB „ORLEN Lietuva“ pelnas yra net kelis kartus didesnis nei AB „Klaipėdos nafta“, pelningumas pastarojoje bendrovėje yra labai didesnis ir įmonė laikoma labai pelninga, jos pelningumas svyruoja nuo 13 proc. iki 20 proc., kai AB „ORLEN Lietuva“ pelningumas svyruoja tarp 5 ir 7 proc. 2016–2017 metų laikotarpiu ir šis pelningumas laikomas tik patenkinamu. „ORLEN Lietuva“ turto ir kapitalo pelningumo rodikliai apie 2 kartus didesni nei įmonėje „Klaipėdos nafta“.

Norint, kad įmonių pelnas ir pelningumas labai didėtų, bendrovė turi didelį dėmesį skirti plėtimuisi ir integravimuisi į kitas paklausias prekybos rinkas, sugebėti konkuruoti bei prisitaikyti prie įvairių naftos pramonę įtakančių veiksnių.

Literatūra

1. AB „Klaipėdos nafta“ internetinė svetainė, kurioje pateikiamos finansinės ataskaitos: <https://www.kn.lt/>
2. AB „ORLEN Lietuva“ internetinė svetainė, kurioje pateikiamos finansinės ataskaitos: <http://www.orlenlietuva.lt/LT/Puslapiai/default.aspx>
3. Bagdžiūnienė, V. 2011. Įmonių veiklos planavimas ir analizė. Conto litera.
4. Barrow, C. 2013. Įmonės pelningumo rodikliai. Prieiga internetu: <http://www.verslas.in/imones-pelningumo-rodikliai/>
5. Christensen, H. B., Nikolaev, V. V. 2011. Capital Versus Performance Covenants in Debt Contracts. Prieiga internetu: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1475-679X.2011.00432.x>
6. Dubauskas, G. 2013. Ekonomikos ir finansų teorijos. Vilnius.
7. Finansų valdymo paslaugos: <http://www.auditum.lt>
8. Jakutis, A ir kt. 2016. Ekonomikos teorijos pagrindai. Vilnius.
9. Investuotojų portalas: <http://www.traders.lt>
10. Lietuvos Respublikos energetikos ministerija: <https://enmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-3/nafta/sektoriaus-imones>
11. Lietuvos verslo kolegija. 2013. VADYBA. Journal of Management. Nr. 2.Klaipėda. Prieiga internetu: https://www.ltvk.lt/file/zurnalai/Vadyba_2013_23.pdf
12. Mackevičius, J., Poškaitė, D., Villis, L. 2011. Finansinė analizė. Vilnius.
13. Vertybinių popierių birža NASDAQ OMX Vilnius. 2010. Įmonių finansinė analizė. Rodiklių skaičiavimo metodika. Vilnius. Prieiga internetu: https://www.nasdaqbaltic.com/files/vilnius/leidiniai/Rodikliu_skaiciavimo_metodika-final.pdf

ANALYSIS OF PROFITABILITY INDICATORS IN LITHUANIAN OIL INDUSTRY COMPANIES

S u m m a r y

After analyzing Lithuanian and foreign authors' literature on profit and profitability indicators, we can distinguish the concepts of profit and profitability. Profit is defined as the difference between incomes and outcomes. Profitability is defined as a ratio between profit and a certain profit index of the company.

While analyzing the factors that determine the profit and profitability of the company, it can be stated that the profit is determined by such factors as quantity, structure and assortment, selling cost, incomes. If company wants to increase the profit, it needs to increase sales, differentiate goods and services minimize outcomes and profit taxes. Increasing sales can be achieved by increasing production rates, changing prices to lower ones, motivating employees, increasing their loyalty, choosing the right strategy for the company.

After the analysis of the Lithuanian oil sector, it was obviously, that company "ORLEN Lietuva" is the largest oil refinery company in Lithuania, while "Klaipėdos nafta" is the largest oil and oil products transporter in Lithuania. Despite the fact that the profit of "ORLEN Lietuva" is even several times higher than "Klaipėdos nafta" profit, the profitability of "Klaipėdos nafta" is considerably higher and the company is considered as very profitable, its profitability ranges from 13 up to 20 percent, while "ORLEN Lietuva" profitability ranges between 5 and 7 percent between 2015 – 2017, and this profitability is only considered satisfactory.

SMULKIŲ IR VIDUTINIŲ ĮMONIŲ FINANSAVIMO ŠALTINIŲ GALIMYBĖS LIETUVOS KOMERCINIUOSE BANKUOSE

Dainius Butavičius

Lietuvos verslo kolegija

Doc. Kristina Puleikienė

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama smulkių ir vidutinių įmonių finansavimo galimybės komerciniuose bankuose, paskolų rinkos esmė. Aptartas Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo paskolų portfelis, jo svarba smulkiam ir vidutiniam verslui.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: bankas, paskola, palūkanos, paskolų rinka, finansavimas, smulkus ir vidutinis verslas.

Įvadas

Kreditinių santykių prielaidos susiformavo dar pirmykštėje bendruomenėje jos nariams persiskirstant pagal turinius požymius. Piniginių santykių bei vertės plėtra sudarė galimybę plėtoti kreditiniams santykiams bei rinkai.

Atskirų ūkio subjektų kapitalo apyvartos greitis yra nevienodas. Tai viena priežasčių, kodėl vieni subjektai laikinai sukaupia laisvas pinigines lėšas, o kitiems jų trūksta, tada vienoje pusėje yra kredito būtinumas bei ekonominis tikslingumas skolinti pinigus, o kitoje – galimybė ir suinteresuotumas teikti kreditą (Ramanauskas, 2005).

Veikiant kreditiniams santykiams, aktyviai persikirstomos šalies laisvos finansinės lėšos, siekiant kuo racionaliau panaudoti skolintas lėšas, o tai jos ekonomikai labai naudinga. Kuo labiau bus tobulinami šie santykiai, kuo labiau bankai ir įmonės bendradarbiaus tarpusavyje, tuo daugiau naudos jie gaus vienas iš kito.

Didelę bankų pelno dalį sudaro pajamos už palūkanas bei paskolų administravimą. Įmonei kreditai taip pat yra gyvybiškai svarbūs. Kai kuriose įmonėse vyrauja gamybos sezoniškumas. Paskola naudojama tuo metu, kai gamybos ciklas neužbaigtas. Kol dar nepagaminta produkcija, kol produkcija nevirto preke ir už ją negauta pinigų, negalima atnaujinti gamybos proceso. Čia paskola būtina nenutrūkstamam gamybos ir cirkuliacijos procesui užtikrinti. Paskolos būtinumą lemia prekių ir paslaugų gamyba, jų cirkuliacija, atsiskaitymų organizavimas ir pinigų, kaip mokėjimo priemonės, veikimas.

Straipsnio objektas – finansavimo galimybės.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti smulkių ir vidutinių įmonių finansavimo galimybes Lietuvos komerciniuose bankuose.

Straipsnio uždaviniai:

1. pateikti smulkių ir vidutinių įmonių finansavimas bankuose teorinius aspektus;
2. aptarti smulkių ir vidutinių įmonių finansavimo įrankius bankuose;
3. nustatyti smulkių ir vidutinių įmonių finansavimo galimybes Lietuvos bankuose;

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros šaltinių analizė, statistinių duomenų apdorojimas, internetinių šaltinių analizė, palyginamoji analizė.

Smulkių ir vidutinių įmonių finansavimas bankuose teoriniu aspektu

Smulkus ir vidutinis verslas apibūdinamas kaip dinamiškiausia, nuolat besikeičianti įmonių grupė, turinti lemiamą įtaką ekonomikos augimui ir socialinių santykių stabilumui (Štreimikienė ir kt., 2007).

Neįmanoma pradėti arba plėsti verslą be ilgalaikių kapitalo investicijų. Jos būtinos tiek patalpų, įrengimų bei technologijų įsigijimui, tiek tobulinant produktus, stiprinant pozicijas realizavimo rinkose. Pradedant verslą dažnai neišsiverčiama be skolintų lėšų, kurių gavimo galimybės ir sąlygos lemia verslo kūrimą (Rutkauskas ir kt., 2009).

Vienas populiariausių verslo finansavimo šaltinių – bankų teikiamos paskolos (Draulis ir kt., 2005).

Paskola apibrėžiama kaip piniginė prievolė, kurią vėliau reikia įvykdyti, mokant atitinkamo dydžio palūkanas (Lindset ir kt., 2014).

Rutkauskas ir kiti (2009) paskolą apibrėžia kaip raštu įformintą komercinių partnerių pasitikėjimą dėl pinigų ir prekių skolinimo už palūkanas. A. Lileikienė ir R. Lileikytė (2012) paskolą – kreditą įvardija kaip paskolos ir kitokio atidėjimo mokėjimo metodu, įgalinančius vartotojus ir firmas pirkti prekes, paslaugas, žaliavas medžiagas.

D. Pečkauskaitė ir D. Jurevičienė (2017) apibendrindamos paskolos apibrėžimą įvardija, kad paskola tai pinigų, prekių ar paslaugų skolinimas tikintis gauti tam tikrą pelną ateityje.

D. Ivaškevičius ir A. Sakalas, savo knygoje „Bankų vadyba“, pateikia daugiau kreditų klasifikavimo kriterijų:

- ✓ pagal kreditavimo trukmę: trumpalaikis, vidutinis ir ilgalaikis;
- ✓ pagal apdraudimą: kreditas už užstatą ir kreditas be užstatų;
- ✓ pagal palūkanų ėmimą: palūkanos iš karto išskaitomos iš kredito sumos, palūkanos imamos kredito grąžinimo metu ir palūkanos mokamos dalimis per visą grąžinimo periodą;
- ✓ pagal kreditavimo metodus: pagal likučius – kreditas suteikiamas periodiškai esant poreikiui ir pagal apyvartą;
- ✓ pagal skolininkų rūšis: komercinis kreditas suteikiamas firmoms, kreditas fondų biržos tarpininkams, žemės ūkio kreditas, vartotojiškasis kreditas (Ivaškevičius, Sakalas, 1997)

Taigi kreditas gali būti klasifikuojamas pagal įvairius kriterijus.

Kredito rinkoje aktyviai perskirstomos laisvosios lėšos, siekiant kuo racionaliau panaudoti skolintas lėšas. Laikinas laisvų lėšų kaupimas, jų savanoriškas paskirstymas bei perskirstymas sudaro galimybę lanksčiau ir ekonomiškai tikslingiau naudoti piniginius išteklius. Priešingu atveju reikėtų gaišti laiką būtinam nuosavų lėšų kaupimui, todėl labai sulėtėtų lėšų bei kapitalo apyvarta (Draulis ir kt., 2005).

Pasak L. Juozaitienės (2000) išskiriamos šios svarbiausios kredito funkcijos:

- ✓ perskirstomoji – tai kreditinių išteklių formavimas ir jų naudojimas paskoloms teikti;
- ✓ pakeičiamoji – grynieji pinigai apyvartoje pakeičiami kreditiniais pinigais;
- ✓ kontrolinė – per kreditines operacijas kontroliuojama įmonių ir organizacijų finansinė būklė.

Kreditas yra išduodamas vadovaujantis šiais principais: terminuotumu, grąžintinumu, mokumu (Aleknėvičienė, 2005).

Kredito išdavimas yra sudėtinga operacija. Norintis gauti kreditą klientas kreipiasi į banką su prašymu, kuriame nurodo kredito paskirtį, terminus, grąžinimo grafiką. Jis privalo banką supažindinti su savo finansine ir gamybine veikla. Įmonės gali būti apsidraudusios, turėti laiduotoją arba garantus. Tada pagal pateiktus dokumentus yra įvertinamas kliento kreditingumas, tai yra sugebėjimas laiku padengti kreditą (Aleknėvičienė, 2005).

V. Aleknėvičienė (2004) pastebi, jog naudojant skolintą kapitalą – paskolas, svarbu susieti skolų grąžinimo terminus su turto naudingo egzistavimo trukme. Jei grąžos iš specifinių produktų gamybos investicijų dėl tam tikros šakos specifikos reikia laukti ilgai, tai kituose versluose investicijoms finansuoti pakanka skolintis keleriems metams ir dalį ilgalaikės paskolos galima grąžinti jau pirmaisiais metais. Smulkaus verslo investicijoms finansuoti tikslinga skolintis ne tik ilgesniam laikui, bet ir susitarti su komerciniu banku dėl lengvatinio kelerių metų paskolos grąžinimo laikotarpio. Jei susitarti nepavyksta, tenka arba refinansuoti paskolą, arba mokėti delspinigius, tačiau tai mažina planuotą investicijų grąžą.

Smulkių ir vidutinių įmonių finansavimo įrankiai bankuose

Šioje straipsnio dalyje bus aptariami smulkių ir vidutinių įmonių finansavimo įrankiai bankuose ir analizuojamos pagrindinės jų savybės.

S. Zablockis (2001) pateikia, kad verslo finansavimas gali būti skirstomas į ilgalaikį finansavimą verslo plėtrai ir trumpalaikį finansavimą verslo stabilumui užtikrinti.

Ilgalaikis finansavimas – tai tokios ilgalaikės skolos, kurias reikia grąžinti vėliau negu po vienerių metų nuo jų gavimo. Ilgalaikiam finansavimui yra priskiriami tokie būdai, kaip ilgalaikė banko paskola ir lizingas (Lileikienė, Lileikytė, 2012).

Ilgalaikė banko paskola – bene pigiausias ir labiausiai paplitęs verslo plėtros finansavimo būdas (Zabolskis, 2001).

Ilgalaikės paskolos dažniausiai imamos įrengimams, pastatams ir kitiems brangiai kainuojantiems dalykams pirkti. Taigi ilgalaikis kreditas teikiamas įmonėms, jų ūkinės veiklos socialinei plėtrai pagal ilgalaikes investicines programas. Ilgalaikis finansavimas gali būti duotas verslui skatinti, ūkininkams remti, didelio masto tyrimams pradėti ir panašioms projektams. Šie kreditai teikiami ir lengvatinėmis sąlygomis (Kancerevyčius, 2003).

L. Juozaitienė (2000) kreditą investicijoms apibrėžia, kaip kreditą įstatiniam kapitalui formuoti, atnaujinti ir didinti. Šiam tikslui dažniausiai imami ilgalaikiai kreditai, kurių trukmė susiejama su investicijomis ir projekto įgyvendinimu.

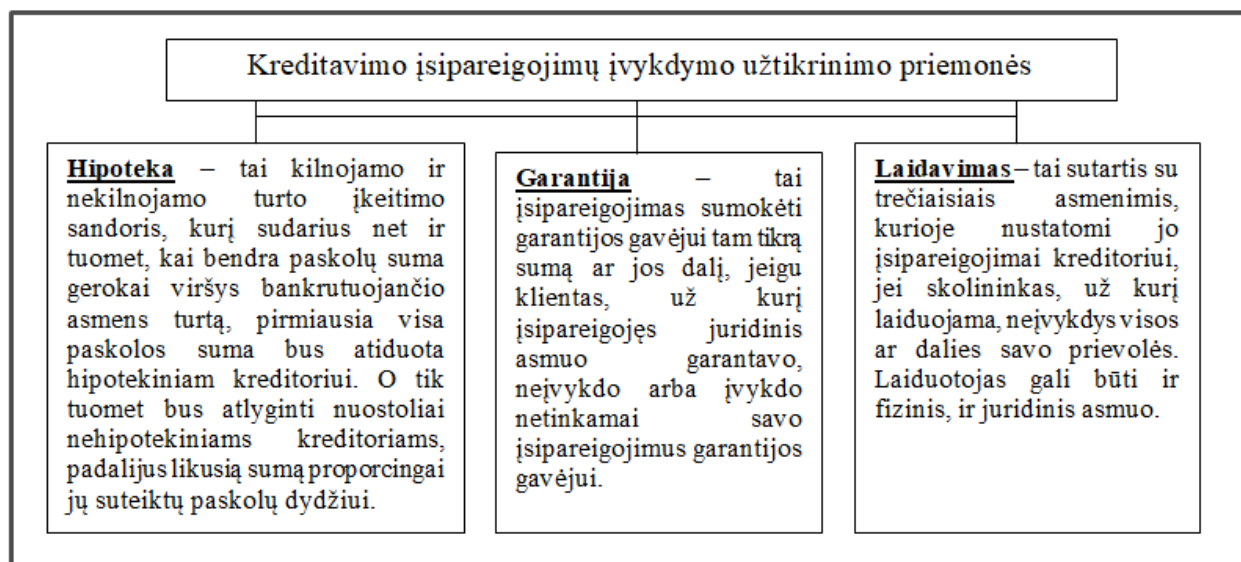
Lizingas – tai ilgalaikis kreditas prekių forma, kai asmuo išsinuomoja turtą, gali juo naudotis, tačiau už šią prekę nėra visiškai atsiskaitęs (Lileikienė, Lileikytė, 2012). Anot A. Lileikienės ir R. Lileikytės (2012) lizingo objektas gali būti gamybinės paskirties kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas: žemė, pastatai, pramoniniai įrenginiai, kompiuterių ir informacinė technika, organizacinė technika, parduotuvių įranga ir apipavidalinimas,

lėktuvai ir t. t. Lizingo davėjai gali būti bankai, finansinės lizingo kompanijos, kurios gali būti sukurtos specialiai lizingo operacijoms atlikti arba veikti kaip banko padalinys, kitos įmonės, kurioms lizingas nėra pagrindinis verslas, bet jos gali teikti šias paslaugas.

D. Pečkauskaitė ir D. Jurevičienė (2017) lizingą priskiria tiek prie trumpalaikių (iki metų), tiek ilgalaikių (daugiau nei metai) finansavimo būdų. Anot autorių lizingas kaip finansavimo būdas yra saugus, patikimas, turi mažą riziką, tačiau reikalauja didelių sąnaudų.

Ilgalaikį kreditą sunku gauti mažoms ir vidutinėms įmonėms, bankas reikalauja patikimumo ir garantijų (Pečkauskaitė, Jurevičienė, 2017).

Garantija, hipoteka, laidavimas suprantama kaip įsipareigojimo įvykdymo užtikrinimas.

1 pav. Kreditinių įsipareigojimų įvykdymo užtikrinimo priemonės

*Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis R. Juodka (2006), G. Ivaškevičiūtė (2008)

1 paveiksle pateiktas pagrindines finansinėse institucijose naudojamas kreditinių įsipareigojimų užtikrinimo priemonės, galėtumėme teigti, jog bankai vengdami rizikos, kylančios dėl informacijos asimetrijos reiškinių, reikalauja paskolos apdraudimo priemonės. Jei suteiktos paskolos nebūtų grąžinamos, bankai negalėtų vykdyti savo įsipareigojimų kredito išteklių tiekėjams. Pastarieji pradėtų nepasitikėti ne tik konkrečiu banku, bet ir visa bankų sistema. Mažėjant kredito ištekliams, jie pabrangtų.

Panagrinėjus Lietuvos Respublikos Civilinį kodeksą, jo 6.70 straipsnyje numatomos šios galimi prievolių užtikrinimo ar dar kitaip kredito mažinimo priemonės: netesybos (bauda, delspinigiai), įkeitimas, hipoteka, laidavimas, garantija, rankpinigiai. Šiuos prievolių užtikrinimo būdus vienija bendras požymis, kad jais visais stengiamasi išvengti tų neigiamų padarinių, kurių gali atsirasti kreditoriui, kuomet prievolė yra neįvykdoma arba netinkamai įvykdoma, arba juos pašalinti [18].

Kreditinių įsipareigojimų įvykdymo užtikrinimo priemonėmis dažniau naudojamos ilgalaikiam finansavimui nei teikiant trumpalaikį finansavimą.

Trumpalaikis įmonių finansavimas, jį galima apibūdinti, kaip trumpalaikės skolas, kurias įmonei reikia sumokėti per vienerius metus. Jis yra naudojamas finansuoti trumpalaikį turtą ar trumpalaikius išsiskolinimus, naudojami padengti išlaidas už prekių paslaugų suteikimą tiekėjams, darbuotojų darbo užmokesčio ir jo skolos dengimui, dengti turimiems kreditams, vekseliams ar vertybiniais popieriais, gali būti greit realizuojami (Zabolskis, 2001).

Apibendrinant galime teigti, kad trumpalaikis finansavimas bankuose skirtas apyvartinių lėšų pildymui.

Išnagrinėjus S. Zabolskio (2001) pateiktus įmonių trumpalaikių finansavimo įrankių apibūdinimus sutaryta 1 lentelė, kurioje pateikiamos pagrindinės įmonių trumpalaikės finansavimo galimybės bankuose.

Trumpalaikis smulkių ir vidutinių įmonių finansavimas bankuose

	Sutarties terminas	Ypatybės
Apyvartiniam kapitalui papildyti	Iki 2 m.	Šis apyvartinio kapitalo finansavimo būdas dažniausiai būna pigiausias. Dažniausiai apyvartinio kapitalo kreditas imamas tada, kai įmonei padidėja papildomo kapitalo poreikis ir įmonei reikia trumpalaikio papildomo finansavimo.
Faktoringas	Iki 1 m.	Prekybos finansavimo forma, kai prekių pardavėjas perleidžia faktoringo bendrovei savo teisę į pirkėjo skolą. Faktoringas yra greitas ir efektyvus apyvartinio kapitalo finansavimo būdas, kuris leidžia neįkeičiant turto, gauti iki 90 proc. sąskaitos sumos. Pateikus dokumentus, faktorius – bankas įsipareigoja sumokėti pardavėjui avansą, o pirkėjui atsiskaičius ir likusią sumą.
Kredito linija	Iki 3 m.	Apyvartinio kapitalo finansavimo būdas, kai įmonė, turėdama tam tikrą banko nustatytą skolinimosi limitą, gauna šio limitu neviršijančią sumą iš banko tada, kai jai šios sumos prireikia, ir grąžina tada, kai gauna atsiskaitymą už parduotas prekes ar paslaugas. Dažniausiai kredito linija imama tada, kai įmonės kapitalo poreikis labai svyruoja ir įmonei reikia trumpalaikio papildomo finansavimo. Kredito linija įforminama sutartimi, pagal kurią bankas įsipareigoja kredito gavėjui teikti kreditus iki tam tikros sumos.
Overdraftas	Iki 1 m. Paprastai neigiamo sąskaitos likučio buvimo terminas būna ribotas – per sutartyje nustatytą laiką nuo neigiamo likučio atsiradimo dienos įmonė turi jį padengti, priešingu atveju teks mokėti baudas.	Finansavimo forma, kai įmonė gali turėti neigiamą, banko nustatyto limitu neviršijantį atsiskaitomosios sąskaitos likutį. Ši apyvartinio kapitalo finansavimo forma yra brangesnė, negu paskola ir kredito linija, tačiau ja patogiau naudotis, o sutarties sudarymo procedūros nėra sudėtingos. Atsiskaitomoji sąskaita, turinti debetinį likutį, įgauna paskolines sąskaitos savybes. Už šį likutį klientas moka bankui nustatyto dydžio palūkanas. Klientas savo atsiskaitomoje sąskaitoje negali turėti didesnio debetinio likučio, nei leidžia overdrafto limitas.

*Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Zabolskis S., 2001

Imant paskolas iš komercinių bankų, smulkios ir vidutinės įmonės, turi įvertinti, kiek skolų įmonė gali pakelti, kad laiku galėtų vykdyti visus savo finansinius bei kitus įsipareigojimus ir per didelis įsiskolinimas neprivestų prie bankroto.

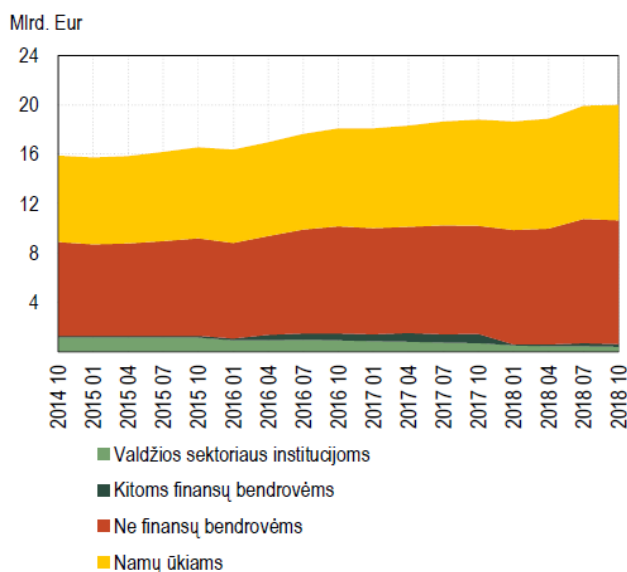
T. Ramanausko (2005) teigimu šalies bankų paskolų rinkos plėtra suteikia galimybę įmonėms laisviau pasirinkti norimą finansinio įsiskolinimo lygį. Vykdydama apdairią ekonominę politiką, vyriausybė gali padėti verslo sektoriui pasiekti ekonominiu požiūriu geriausią įsiskolinimo lygį, labiausiai skatinantį ekonomikos augimą vidutinės trukmės ir ilgu laikotarpiu, padedantį sumažinti vartojimo svyravimus ir pan. Neįmanoma nustatyti, koks ūkio įsiskolinimas yra optimalus, tačiau aišku, kad su smulkaus ir vidutinio verslo kreditavimu susijęs paklausos ir pasiūlos nesubalansuotumas ūkio ir atskirų ekonomikos sektorių mastu yra pernelyg spartaus bankų kredito didėjimo požymis. Lietuvos verslo subjektų įsiskolinimui artėjant prie pusiausvyros, kapitalą galima kaupti sparčiau nei tuo atveju, jei bankų veikla būtų neefektyvi.

Smulkių ir vidutinių įmonių finansavimo galimybės Lietuvos bankuose

Lietuvoje smulkios ir vidutinės įmonės dėl kredito gali kreiptis į finansines institucijas: bankus ir kredito unijas. Lietuvos banko duomenimis šiuo metu šalyje banko arba specializuoto banko licencijas turi 6 bankai, o kaip užsienio bankų filialai veikia 6 bankai, tokie kaip AB Swedbank, AB SEB bankas, AB Luminor bankas, AB Šiaulių bankas, AB Citedelė bankas, AB Medicinos bankas ir 68 kredito unijos [16].

Lietuvos bankų paskolų portfelio didžiąją dalį sudaro paskolos fiziniams asmenims ir įmonių kreditai.

Kaip matoma 2 paveiksle nuo 2014 metų spalio mėnesio iki 2018 metų spalio mėnesio ne finansų bendrovių kreditavimas turėjo augimo tendenciją, tai parodo Lietuvos įmonių poreikį skolintis lėšų iš Lietuvos komercinių bankų.

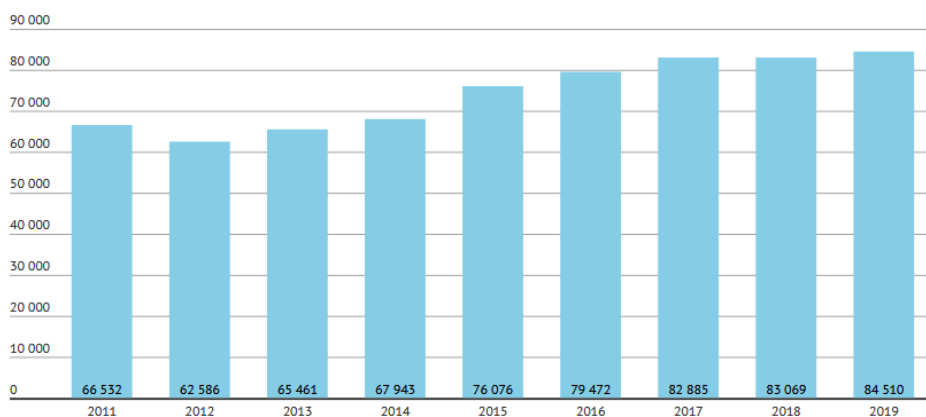

2 pav. Lietuvos bankų paskolų portfelio grynoji vertė

*Šaltinis. Lietuvos bankas [16]

2018 metų trečiąjį ketvirtį, palyginti su praėjusių metų tuo pačiu laikotarpiu, bankų paskolų įmonėms vertė išaugo 14 proc., tačiau bendras metinis paskolų vertės augimas dėl sumažėjusio valdžios sektoriaus ir finansų įstaigų skolinimosi sudarė 6,2 proc.

Lietuvos komercinių bankų finansavimo poreikiui įtakos turi ir mažų bei vidutinių įmonių skaičiaus augimas, kaip matoma 3 pav. nuo 2012 metų iki 2019 metų sausio 1 d. smulkių ir vidutinių įmonių skaičius išaugo 25,49 procento.

3 pav. Veikiančių mažų ir vidutinių įmonių skaičius 2011–2019 metais

*Šaltinis. Lietuvos statistikos departamentas [17]

Vis didėjantis smulkių ir vidutinių įmonių finansavimo poreikis, skatina paanalizuoti verslo paskolų rinką Lietuvoje, tai yra bankų teikiamas paskolas, jų suteikimo sąlygas.

Lietuvos bankai verslo paskolas suteikia neribotos ir ribotos civilinės atsakomybės juridiniams asmenims ir ūkininkams, eurai, JAV doleriais ir kita tvirta valiuta.

Įmonės apyvartinėms lėšoms papildyti Lietuvos bankai teikia trumpalaikius kreditus: overdraftus, kredito linijas, kredito limitus, trumpalaikes paskolas apyvartinėms lėšoms.

Overdraftas įmonei suteikia galimybę turėti neigiamą įmonės banko sąskaitos likutį.

Šalies bankai overdraftą suteikia laikotarpiui iki vienerių metų, su kintamomis ir fiksuotomis palūkanomis išskyrus AB Swedbank banką kuris overdraftą teikia fiksuotomis palūkanomis.

Maksimalus overdraftu naudojimosi terminas, kitaip tariant laikotarpis nuo neigiamo likučio kliento sąskaitoje atsiradimo iki pilno jo padengimo, bankuose yra 30 kalendorinių dienų. Overdrafto laikotarpis gali būti pratęstas abipusiu šalių susitarimu.

Kaip matoma 2 lentelėje AB Citadelė bankas suteikia maksimalų overdrafto limitą iki 100 proc. vidutinių mėnesio įplaukų į atsiskaitomąją sąskaitą tačiau ima ilgiausią laikotarpį paskutinius 12 mėn. AB SEB bankas konkrečiai nenurodo maksimalios overdrafto sumos, ji nustatoma paraiškos nagrinėjimo metu.

2 lentelė

Overdrafto suma Lietuvos komerciniuose bankuose

AB Swedbank	AB SEB bankas	AB LUMINOR	AB Šiaulių bankas	AB Citedelė bankas	AB medicinos bankas
iki 50 procentų vidutinių mėnesio pardavimų sumos, paskaičiuotos nuo paskutinių finansinių metų pardavimų.	Suma nustatoma atsižvelgiant į apyvartinių lėšų poreikį ir finansines galimybes grąžinti kreditą.	mažiausia suma – 2000 Eur, didžiausia suma – 30 procentų vidutinės apyvartos banko sąskaitoje per pastarąsias 90 dienų.	50 procentų per vieną mėnesį į sąskaitą gaunamų piniginių įplaukų vidurkio (skaičiuojamas už ne trumpesnę kaip 6 mėnesių laikotarpį).	iki 100 procentų vidutinių mėnesio įplaukų į atsiskaitomąją sąskaitą per paskutinius 12 mėn.	iki 50 procentų vidutinės grynosios mėnesio pinigų apyvartos kliento sąskaitose.

*Šaltinis. Parengta autoriaus pagal Lietuvos komercinių bankų informaciją [19], [20], [21], [22], [23]

AB „Luminor“ bankas teikia dar vienos rūšies paskolą – kredito limitas juridinio asmens banko sąskaitai, su kuria sietina verslo mokėjimo kortelė. Kitaip tariant bankas kredito gavėjui suteikia galimybę tam tikrą laiką jo banko sąskaitoje naudotis kredito limitu, t. y. nesant pakankamai lėšų sąskaitoje vykdyti atsiskaitymus, neviršijant nustatyto kredito limitu, reprezentacinėms, kelionės ir panašioms išlaidoms, daromoms iš sąskaitos, susijusios su verslo kortele, apmokėti. Šis limitas verslo klientams suteikiamas iki 1 metų laikotarpiui.

Ši paskolos rūšis nuo kitų skiriasi tuo, kad panaudota limitu suma nuo sekančio mėnesio 1 dienos iki 16 dienos imtinai turi įplaukti į kliento sąskaitą, kurioje suteiktas kredito limitas.

Kitos Lietuvos komercinių bankų teikiamų kreditų smulkioms ir vidutinėms įmonėms savybės pateikiamos apibendrintai 3 lentelėje.

3 lentelė

Lietuvos bankų paskolų suteikimo sąlygos

	Terminas	Palūkanų norma	Valiuta	Paskirtis
Trumpalaikis kreditas	Iki 2 m.	Kintamoji, fiksuotoji	EUR, USD	Apyvartinėms lėšoms
Ilgalaikis kreditas	Iki 10 m.	Kintamoji, fiksuotoji	EUR, USD	Investiciniams projektams
Faktoringas	Iki 1 m.	Fiksuotoji	EUR, USD	Apyvartinėms lėšoms
Kredito linija	Iki 3 m.	Kintamoji, fiksuotoji	EUR, USD	Apyvartinėms lėšoms

*Šaltinis: sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos bankų duomenimis [19], [20], [21], [22], [23]

Lietuvos bankų kreditų suteikimo laikotarpis, palūkanų normos ir kitos suteikimo sąlygos nurodomos pateiktoje 3 lentelėje, tačiau lentelėje pateikti duomenys nėra visiškai tikslūs kadangi bankai turi teisę klientams taikyti išimtis.

Lietuvos komerciniai bankai apyvartinių lėšų kreditų sumą nustato įvertinę smulkių ir vidutinių įmonių finansinę būklę, kreditavimo galimybes, tačiau paskolos suma, kai įkeičiama žemė ir pastatai, neturi viršyti 70 proc. įkeičiamo turto rinkos vertės. AB Swedbank bankas nurodo, kad apyvartinio kredito suma, kai įkeičiamas kitas nekilnojamas turtas, įrengimai ar atsargos, neturi viršyti 50 proc. įkeičiamo turto rinkos vertės ir / arba balansinės atsargų vertės.

AB Swedbank bankas vienintelis pateikia informaciją apie mažiausią kredito linijos sumą – 3 000 eurų arba atitinkama suma užsienio valiuta, tuo pačiu nurodydamas, kad kredito linijos suma paprastai būna vieno – dviejų mėnesių įmonės vidutinių pardavimų sumos, likusieji Lietuvos komerciniai bankai įvertinę įmonės kreditingumo galimybes nustato maksimalią kredito linijos sumą.

Pastaraisiais metais vis daugiau įmonių naudojasi faktoringo finansavimo būdu. Lietuvos komerciniai bankai teikia faktoringą iki 1 metų, mokėjimo atidėjimo terminas sudaro iki 120 kalendorinių dienų, tik AB Medicinos

bankas ir AB Šiaulių bankas atidėjimo mokėjimo terminą nustato 90 kalendorinių dienų. Faktoringo avansas siekia iki 90 procentų nuo sąskaitos faktūros sumos.

Lietuvos komerciniuose bankuose ilgalaikiai kreditai dar kitaip vadinami investiciniai kreditai smulkioms ir vidutinėms įmonėms teikiami, atsižvelgiant į investicinio projekto dydį, AB Luminor pateikia informaciją, jog investicinio kredito suma gali siekti iki 80 proc. viso projekto išlaidų.

Imant paskolą Lietuvos komerciniuose bankuose, užstatu gali būti:

- ✓ nekilnojamasis turtas;
- ✓ kilnojamasis turtas (žemės ūkio ir kita technika, įrengimai, atsargos, produkcija ir kt.);
- ✓ terminuotieji indėliai, akcijos, LR ir kitų vyriausybių vertybiniai popieriai;
- ✓ UAB „Investicijų ir verslo garantijos“ garantija.

Lietuvos komerciniai bankai taip pat teikia lengvatines paskolas smulkioms ir vidutinėms įmonėms [24].

Lengvatinės paskolos, teikiamos pagal priemonę „Verslumo skatinimo fondas 2014–2020, finansuojamas iš Europos socialinio fondo“ (VSF2), sudaro fiziniams asmenims arba labai mažoms ir mažoms įmonėms palankias sąlygas gauti finansavimą pradėti ar vystyti iki 1 metų veikiantį verslą.

Lengvatinės paskolos iš Atviro kreditų fondo 2 (AKF2) sudaro palankias sąlygas gauti finansavimą verslo projektams įgyvendinti, ypač pirmuose plėtros etapuose.

Paskolos maksimalus dydis – 600 000,00 Eur. Maksimalus paskolos dydis gali būti didinamas atsižvelgiant į paskolai skiriamą banko nuosavų lėšų procentą. Finansavimas paskolos ir lizingo forma galės būti teikiamas ne ilgesniam kaip 120 mėn. laikotarpiui, o finansavimas kredito linijos forma – ne ilgesniam kaip 36 mėn. laikotarpiui.

Priemonė „Pasidalytos rizikos paskolos, finansuojamos iš Europos regioninės plėtros fondo“ (toliau – PRP) padeda sumažinti verslo subjektų finansavimo kainą. Rinkai suteiktos lėšos užtikrina finansinių šaltinių prieinamumą smulkiojo ir vidutinio verslo atstovams bei mažina kreditavimo riziką priemonės valdytojui. Lengvatinės paskolos, teikiamos žemesnėmis nei rinkos kainomis, skatina skolinimą rizikingesniems projektams, verslo vykdymą ir plėtojimą.

Maksimalus vienos paskolos dydis smulkaus ir vidutinio verslo subjektui – 4 mln. Eur, kur paskolų kiekis vienam smulkaus ir vidutinio verslo nėra ribojamas. Finansavimas gali būti teikiamas paskolos ir kredito linijos forma.

Smulkioms ir vidutinėms įmonėms, kurių paskolai UAB „Investicijų ir verslo garantijos“ suteikė garantiją, garantijos galiojimo laikotarpiu gali būti kompensuojama 50 proc. paskolos palūkanų. Be to, gali būti kompensuojama ir iki 80 proc. paskolos garantijos mokesčio.

Taip pat smulkiam ir vidutiniam verslui yra teikiamos paramos, tokios kaip Lietuvos aplinkos apsaugos investicijų fondas (LAAIF) – tai Aplinkos ministerijos įsteigtas fondas, kurio paskirtis – finansuoti aplinkosauginę naudą duodančius projektus, kurių įgyvendinimas mažina neigiamą ūkinės veiklos įtaką aplinkai. Kiekvienais metais LAAIF nustato finansuojamų projektų prioritetus. LAAIF aplinkosauginius projektus finansuoja dotacijų, palūkanų subsidijų ir lengvatinių paskolų forma.

Visuose Lietuvos bankuose kreditų suteikimo sąlygos beveik nesiskiria, norėdami gauti naudos, tiek kredito davėjas, tiek ėmėjas turi mokėti pagrįsti kreditinį sandorį bei įvertinti kreditinės operacijos efektyvumą.

Prieš teikiant paskolas Lietuvos bankai įvertina kiekvieną kreditą, o jei jo grąžinimą laiduoja fizinis asmuo ar įmonė, kiekvieną kreditą ir laidavimą. Kredito specialistai, remdamiesi įmonių dokumentais bei kita turima informacija, paruošia būsimo kredito įvertinimo išvadą ir užpildo kredito įvertinimo ataskaitą, kurioje pateikiami kredito įvertinimo kriterijai.

Lietuvos bankuose kredito išdavimas vyksta pagal susitarimą, grąžinamas – pagal kredito grąžinimo grafiką. Kreditas bankui grąžinamas lygiomis ar skirtingų dydžių dalimis pagal kliento ir banko suderintą grafiką, nustatytą kredito sutartyje.

Bankuose siūlomi keli paskolų grąžinimo būdai. Daugumoje iš jų taikomas tokie būdai kaip laikotarpio pabaigoje sumokama viena įmoka.

Kitas bankų siūlomas būdas paskolos grąžinimas periodinėmis įmokomis yra tarpinis vienkartiniam ir amortizaciniam būdui, kai viena paskolos dalis grąžinama (su palūkanomis) dalimis, o likusi nukeliama paskolos grąžinimo pabaigai.

Kredito grąžinimas lygiais įnašais. Kreditas gali būti grąžinamas ir lygiais įnašais. Palūkanos mokamos nuo negrąžintos kredito sumos, todėl baigiantis kredito grąžinimo terminui, bendra grąžinama suma, skirta paskolai ir palūkanoms padengti, nuolat mažėja. Įnašai pagrindinei sumai padengti nesikeičia, palūkanų įmoka būna mažesnė nei ankstesnioji, nes mažėja skolos likutis.

Lietuvos smulkių ir vidutinių įmonių paskolų rinka plati, ir linkusi plėstis, siūloma įvairių smulkaus ir vidutinio verslo finansavimo įrankių Lietuvos komerciniuose bankuose. Savo ruožtu smulkios ir vidutinės įmonės

racionaliai įvertinusios savo skolinimosi galimybes, turi galimybę pasirinkti Lietuvos komercinį banką kuris finansavimą teiks palankiausiomis sąlygomis, nuo to priklauso įmonės finansavimosi kaštai bei įmonės kreditavimo istorija.

Išvados

Komercinių bankų teikiamos paskolos dažnai įvardijamos kaip pagrindinis išorinis finansavimo šaltinis. Paskolą galima apibrėžti, kaip pinigų, prekių ar paslaugų skolinimas tikintis gauti tam tikrą pelną ateityje.

Lietuvos komerciniai bankai turi didelę paskolų smulkiam ir vidutiniam verslui įvairovę apyvartinėms lėšoms pildyti ir investiciniams projektams vykdyti. Pagrindinės kreditų rūšys smulkiam ir vidutiniam verslui: trumpalaikis kreditas, overdraftas, kredito linija, faktoringas, ilgalaikis kreditas.

Ilgalaikė banko paskola – bene pigiausias ir labiausiai paplitęs verslo plėtros finansavimo būdas.

Trumpalaikis finansavimas bankuose – tai kreditai, kaip trumpalaikis kreditas, overdraftas, kredito linija, faktoringas, skirti apyvartinių lėšų pildymui.

Smuklioms ir vidutinėms įmonėms suteikiama galimybė gauti finansavimą lengvatinėmis sąlygomis.

Išnagrinėjus paskolų smulkiam ir vidutiniam verslui suteikimo galimybes Lietuvos komerciniuose bankuose pastebėta, kad dažniausia smulkus ir vidutinis verslas naudoja apyvartinių lėšų pildymui skirtus kreditus, kurie yra trumpalaikiai, padeda įmonei kompensuoti trumpalaikį apyvartinių lėšų trūkumą.

Literatūra

1. Aleknevičienė, D. (2005). Finansai ir kreditai. Vilnius.
2. Aleknevičienė, V. (2004). Įmonių finansų valdymas. Kaunas.
3. Darulis A., dr. Krutkienė I. ir kt. (2005). Verslo finansavimo galimybės. Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros agentūra. Vilnius.
4. Ivavičiūtė G. (2008). Hipoteka mokomoji knyga. Kaunas.
5. Ivaškevičius D., Sakalas A. (1997). Bankų vadyba. Kaunas.
6. Juodka, R. (2006). Teisinės kredito rizikos mažinimo priemonės. Monografija. Vilnius.
7. Juozaitienė L. (2000). Įmonės finansai. Analizė ir valdymas. Šiauliai.
8. Kancerevyčius, G. (2003). Finansai ir investicijos. Vilnius.
9. Lileikienė, A., Lileikytė, R. (2012). Kredito rizikos vertinimas lizingo bendrovėse. Vadyba 2 (21).
10. Lindset, A., Lund A.C, Persson, S.A. (2014). Credit Risk and asymmetric information. Journal of Economic Dynamics and Control 39.
11. Pečkauskaitė, D, Jurevičienė, D. (2017). Įmonių kredito rizikos vertinimo metodai investiciniams sprendimui priimti. Verslas XXI amžiuje 2017 9(2).
12. Ramanauskas, T. (2005). Bankų kredito didėjimas makroekonominiu požiūriu. Pinigų studijos. 2005/3
13. Rutkauskas, A., Sūdžius, V., Mackevičius, V. 2009. Verslo finansų principai ir praktika. Vilnius.
14. Štreimikienė D., Dapkus R., Šivickas G. (2007). Paramos smulkiam ir vidutiniam verslui efektyvumo vertinimas. Ekonomika ISSN 1392-1258.
15. Zablockis S. (2001). Verslo finansavimo būdai.
16. Lietuvos Banko tinklapis [žiūrėta 2019-03-29]: <https://www.lb.lt>
17. Statistikos departamento tinklapis [žiūrėta 2019-03-29]: <https://www.stat.gov.lt/>
18. LR Civilinis kodeksas [Žiūrėta 2019-03-29]: <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB/QHoGRgEFKt>
19. AB Swedbank [žiūrėta: 2019-03-29]: <https://www.swedbank.lt>
20. AB Šiaulių bankas [žiūrėta: 2019-03-29]: <https://www.sb.lt/lt>
21. AB Luminor bankas [žiūrėta: 2019-03-29]: <https://www.luminor.lt>
22. AB SEB bankas [žiūrėta: 2019-03-29]: <https://www.seb.lt>
23. AB Medicinos Bankas [žiūrėta: 2019-03-29]: <https://www.medbank.lt>
24. UAB „Investicijų ir verslo garantijos“ tinklapis [žiūrėta: 2019-03-29]: <http://invega.lt>

POSSIBILITIES OF FINANCING SOURCES OF SMALL AND MEDIUM SIZED ENTERPRISES IN LITHUANIAN COMMERCIAL BANKS

S u m m a r y

The article reviews the main financing opportunities for small and medium business in Lithuanian commercial banks. Also it analyzes the importance of funding revealing its benefits and liabilities. It also analyzes the condition of loans granting in Lithuanian commercial banks.

This analysis of financing opportunities for small and medium business has reveal that Lithuanian commercial banks have a wide variety of loans for small and medium-sized businesses to fill in working capital and carry out investment projects. The main types of credit for small and medium-sized businesses: short-term credit, overdraft, credit line, factoring, long-term credit.

VERSLO ĮMONĖS FINANSAVIMO ŠALTINIAI IR PRITRAUKIMO GALIMYBĖS

Gražvydas Vandzinskas

Lietuvos verslo kolegija

Prof. dr. Angelė Lileikienė

Anotacija

Verslo įmonės veiklos sėkmę didele apimtimi apsprendžia disponuojami finansiniai ištekliai, kurie yra formuojami iš nuosavų ir skolintų lėšų. Nuosavų ir skolintų lėšų santykis gali būti įvairus, tai parodo ūkio subjekto kapitalo struktūrą ir finansinių išteklių formavimo politiką. Tačiau, esant įvairiai kapitalo struktūrai, verslo įmonė privalo išlikti likvidi, moki ir dirbti pelningai. Kapitalo struktūros formavimo problemos ir analizuojamos straipsnyje.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: finansavimas, finansavimo šaltiniai, ilgalaikis turtas, trumpalaikis turtas, nuosavas kapitalas, skolintas kapitalas, substitutai, nepaskirstytas pelnas, kapitalo kaina, svertinė kapitalo kaina.

Įvadas

Temos aktualumas. Siekdama užtikrinti veiklą ir realizacijos procesą, kiekviena įmonė turi turėti tam tikrų išteklių, o norint pasiekti numatytus įmonės veiklos tikslus ir įgyvendinti plėtrą reikia išsiaiškinti finansinių išteklių poreikį. Tinkamas finansavimo šaltinių parinkimas yra aktualus visų nuosavybės formų įmonėms, nes nuo sėkmingo finansavimo priklauso įmonės plėtra, gamybos ir realizavimo procesų ritmingumas bei nepertraukiamumas. Verslo finansavimo galimybės yra plačios ir skirtingos, tereikia apsispręsti, kuris iš finansavimo šaltinių bus tinkamiausias tam tikrais atvejais ir kuriam laikui finansavimas yra reikalingas.

Tyrimo objektas. UAB „Telšių butis“ įmonės finansavimo šaltiniai ir pritraukimo galimybės.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti UAB „Telšių butis“ finansavimo šaltinius ir pritraukimo galimybes teoriniu aspektu.

Tyrimo uždaviniai:

- Išanalizuoti finansavimo šaltinius teoriniu požiūriu.
- Išanalizuoti finansavimo šaltinių rūšis, bei pritraukimo galimybes verslo įmonėje

Darbo metodai: mokslinių šaltinių analizė, duomenų grupavimas, sisteminimas

Finansavimo šaltinių formavimo verslo įmonėje teoriniai principai

Vienas iš svarbiausių verslo įmonės uždavinių – pasirinkti optimalią kapitalo struktūrą. Kapitalo struktūros sprendimai neabejotinai daro didelę įtaką įmonių veiklos efektyvumui. Todėl kapitalo struktūrą lemiančių veiksnių problematika, tai tikslingas skolinto ir nuosavo kapitalo pasirinkimas, lemiantis efektyvų ir nerizikingą įmonės vystymąsi. Šiais laikais firmos plečiasi ir vystosi daug greičiau nei prieš kelis dešimtmečius, o greitas ir efektyvus įmonių vystymasis yra stipriai veikiamas optimalios kapitalo struktūros pasirinkimo, t. y. išorinių (skolintų) ir vidinių (nuosavų) finansinių lėšų derinio. Vidiniai šaltiniai – naujų akcijų išleidimas, nepaskirstytas pelnas ir kaupiami rezervai, o išoriniai – paskolos ir jų substitutai. Nuosavas kapitalas yra naudingas verslo įmonei, jis atlieka labai svarbias funkcijas, nes jo pagrindu įmonė ne tik pradeda bet ir plėtoja savo veiklą. Neįmanoma pradėti arba plėsti verslą be ilgalaikių kapitalo investicijų. Jos būtinos tiek patalpų, įrengimų bei technologijų įsigijimui, tiek tobulinant produktus, stiprinant pozicijas realizavimo rinkose. Todėl verslo įmonė naudoja ir skolintų lėšų šaltinius. Pasak, V. Aleknevičienės (2011), esminis skirtumas tarp nuosavų ir skolintų finansavimo šaltinių yra tai, kad skolinti finansavimo šaltiniai yra išimami iš įmonės veiklos, t. y. grąžinami suėjus tam tikram terminui, o nuosavi – ne ir naudojami įmonės plėtrai. 1 paveikslėlyje pateikiama kapitalo šaltinių klasifikacija pagal tai, kuriai kapitalo grupei jie priklauso.

Nuosavas kapitalas	Skolintas kapitalas
Paprastosios akcijos Privilegijuotosios akcijos Nepaskirstytas pelnas	Obligacijos Banko paskolos Kredito linijos Lizingas
Konvertuojamieji vertybiniai popieriai Garantijos	

1 pav. Kapitalo šaltinių klasifikacija

Šaltinis: (Lietuvos verslo darbdavių konfederacija 2008, 338 p.

Verslo įmonėje nuosavas kapitalas, kaip taisyklė, formuojamas išleidžiant vertybinių popierių (akcijų) paketą, taip pat iš akcijų priedų, nepaskirstyto pelno ir rezervų.

Akcijos. Akcijos yra nuosavybės vertybiniai popieriai, kurių įsigijęs asmuo gauna turtines ir neturtines teises.

Nepaskirstytas pelnas. Tai toks įmonės finansavimo būdas, kai per metus uždirbtas pelnas ne išmokamas akcininkams kaip dividendai, o reinvestuojamas ir naudojamas įmonės veiklai plėsti.

V. Aleknevičienės (2011) teigimu, kai nuosavų šaltinių nepakanka turtui finansuoti, naudojamas skolintas kapitalas. Lietuvoje bankai yra vienas iš pagrindinių įmonių finansavimo šaltinių. Kalbant apie ilgalaikį finansavimą, bankai įmonėms suteikia ilgalaikes terminuotąsias paskolas ir ilgalaikes kredito linijas. Bankas gali suteikti ilgalaikes paskolas nuo 1 iki 15 ir daugiau metų, tačiau paprastai paskolos trukmė neviršija 10 metų.

Lizingo bendrovės. Pagal lizingo sutartį, viena šalis (lizingo davėjas) įsipareigoja įgyti nuosavybės teisę iš trečiojo asmens kitos šalies (lizingo gavėjo) nurodytą daiktą ir perduoti jį lizingo gavėjui valdyti ir naudoti verslo tikslais už užmokestį su sąlyga, kad, sumokėjus visą lizingo sutartyje numatytą kainą, turtas pereis lizingo gavėjui nuosavybės teise, jeigu sutartis nenustato kitaip. Lizingas ypač patrauklus nedidelėms įmonėms, kadangi įsigyjant įrenginius ar kitą lizinguojamą turtą nereikalingas išorinis finansavimo šaltinis.

Įrangos gamintojai, tiekėjai. Kartais įmonės veiklai reikalingo kapitalo galima pasiskolinti iš jos partnerių. Ilgalaikes paskolas gali suteikti įmonės klientai arba žaliavų tiekėjai. Iš esmės tai tas pats kaip skolintis iš finansinės institucijos.

Individualūs ir instituciniai investuotojai. Įmonė gali pritraukti skolintą kapitalą, išplatindama savo obligacijų emisiją. Obligacija yra skolos vertybinis popierius, kurios turėtojams įmonė periodiškai moka palūkanas, o suėjus skolos grąžinimo laikui grąžina pasiskolintą pinigų sumą.

Kiti finansavimo pritraukimo būdai

Šiuo metu pasaulyje sukurta nemažai finansinių priemonių, kurios turi tiek skolinto, tiek nuosavo kapitalo bruožų.

Konvertuojamieji vertybiniai popieriai. Dažniausia leidžiamos konvertuojamosios obligacijos. Konvertuojamoji obligacija yra tokia obligacija, kurią galima konvertuoti į paprastas įmonės akcijas.

Garantijos. Tai įmonės, išleidžiančios obligacijas ar privilegijuotąsias akcijas, įsipareigojimas suteikti galimybę iš anksto nustatytą kainą ateityje įsigyti įmonės paprastųjų akcijų. Paprastai akcijų įsigijimo kaina nustatoma aukštesnė nei obligacijų ar privilegijuotųjų akcijų išleidimo metu yra rinkoje.

Banko paskola – banko paskola suteikiama gerai savo idėją pasvėrusiems, atlikusiems skaičiavimus, tinkamai suplanavusiems savo veiklą, žinantiems ko siekia ir įvertinusiems potencialias grėsmes fiziniams ir juridiniams asmenims. Banko paskola gali būti suteikta tiek investavimui, tiek apyvartinėms lėšoms.

Verslumo skatinimo fondas – numatomos paskolos fiziniams asmenims, norintiems pradėti verslą, labai mažoms ir mažoms (iki 1 m. veikiančioms) įmonėms, fiziniams asmenims, dirbantiems pagal verslo liudijimą arba individualios veiklos pažymą.

INVEGA (garantijų fondas, dalinis paskolų palūkanų kompensavimas) – UAB „Investicijų ir verslo garantijos“ (INVEGA) neteikia paskolų verslui, tačiau teikia valstybės garantijas, kurių patikimumo dėka bankai daug lengviau suteikia kreditą verslui.

ES ir kitų išorinių finansinių mechanizmų parama – tai negrąžintina parama fiziniams ar juridiniams asmenims už tai, kad jie įgyvendina iniciatyvas ar sprendžia problemas tam tikrose remiamose srityse.

Verslo angelai – tai individualūs investuotojai, kurie investuoja savo lėšas į didelį augimo potencialą turinčias įmones. Šie žmonės vertingi ne tik tuo, kad skiria pinigus Jūsų verslui, bet ir dalinasi savo patirtimi bei ryšiais.

Rizikos kapitalo fondai – fondų valdytojai investuoja į didelį augimo potencialą turinčias įmones. Investuojama į įmonės akcinį kapitalą, pretenduojama į pelno dalį.

Savarankiško užimtumo rėmimas – neįgaliųjų, kuriems nustatytas iki 40 proc. darbingumo lygis, ir jaunimo iki 29 metų amžiaus savarankiško užimtumo rėmimas, pirmą kartą steigiant darbo vietą sau ar bedarbių, pirmą kartą pradėjusių individualią veiklą pagal verslo liudijimus, rėmimas.

Subsidijos individualiai veiklai pagal verslo liudijimą paskirtis – iš dalies kompensuoti pajamų mokesčio ir valstybinio socialinio draudimo įmokų išlaidas. Šios rūšies subsidija gali būti mokama iki 12 mėn. ar būti skiriama dar kartą po 12 mėn. pertraukos. Prie skolintų lėšų priskiriami ir paskolų substitutai: lizingas, forfeitingas, overdraftas, faktoringas.

Finansinis lizingas – tai tokia lizingo rūšis, kai klientas per nuomos laikotarpį sumoka visą turto įsigijimo kainą, palūkanas bei PVM, ir pasibaigus nuomos laikotarpiui tampa turto savininku.

Veiklos nuoma – tai nuomos sandoris, kai lizingo bendrovė įsigyja kliento pageidaujamą turtą ir perduoda jį klientui naudotis iki nustatyto termino. Klientas per sutarties laikotarpį moka nuomos įmokas, o pasibaigus

sutarčiai, klientas gali pasirinkti: grąžinti turtą lizingo bendrovei, pratęsti nuomos sutartį ar sudaryti sutartį naujam turtui.

Forfeitingas – tai toks kreditavimo procesas, kai bankas superka eksportuojančios šalies pervedimo vekselius iš anksto patikrinęs informaciją apie importuojančios šalies banko egzistavimą ir pervedimo sutarties sąlygas. Tokiu būdu, bankas prisiima kreditinės rizikos pasekmes, jeigu pažeista atsiskaitymo tvarka ir terminai.

Overdraftas – tai trumpalaikis kredito limitas banko sąskaitoje. Jei Jūsų įmonės banko sąskaitai suteiktas overdraftas, galite bet kuriuo metu pasiskolinti iš anksto sutartą pinigų sumą ir tam tikrą laiką turėti neigiamą banko sąskaitos likutį.

Faktoringas – tai finansinių įsipareigojimų perleidimas tretiesiems asmenims.

Finansavimo šaltinių (kapitalo) kainos nustatymas

Įmonės, norėdamos įgyvendinti investicijų projektus, turi surasti pakankamai finansavimo šaltinių ir pasirinkti tam tikrą finansavimo būdą, t. y. finansavimo šaltinių derinį. Kiekvienas finansavimo šaltinis turi kainą. Kapitalo kaina iš finansuotojų pozicijos yra suprantama kaip pageidaujamas pelningumas, finansuojant įmonės investicijas. Kapitalo kaina iš įmonės pozicijų yra suprantama kaip finansavimo šaltinių pritraukimo kaina, kurią sudaro ne vien finansuotojų pageidaujamas pelningumas, bet ir administravimo, emisijos bei kitos finansavimo šaltinių pritraukimo išlaidos. Be to, kapitalo kainą sąlygoja ir pelno mokestis“ (Aleksnevičienė, 2011, 218 p.)

Skolinto kapitalo kaina yra nustatoma atsižvelgiant į pelno apmokestinimą. Palūkanos yra įskaitomos į finansinės veiklos sąnaudas ir nepamokestinamos, todėl skolinčas kapitalas tampa pranašesnis už nuosavą, nes jį naudojant, yra sutaupoma dalis pelno mokesčio. Skolinto kapitalo

Nepaskirstytojo pelno kaina. „Nepaskirstytas pelnas yra savininkų nuosavybė. Obligacijų savininkams yra atlyginama palūkanomis, privilegijuotųjų akcijų savininkams – dividendais, o pelnas, atskaičiavus mokesčius, priklauso paprastųjų akcijų savininkams.“ (Aleksnevičienė, 2011. 220 p.) Įmonės vadovai gali išdalinti grynąjį pelną dividendais arba vėl reinvestuoti į veiklą.

Nepaskirstytojo pelno kaina apskaičiuojama taikant:

- Ilgalaikio finansinio turto įkainojimo modelį;
- Diskontuotų pinigų srautų (dividendų augimo) modelį;
- Apskaičiavimo pagal obligacijų kainą metodą;
- Grynojo pelningumo metodą.

Kaip teigia A. Lileikienė (2014), nustatant verslo įmonės finansavimo šaltinių kainą, labai svarbu keletą uždavinių :

- Žinoti realios naudojimo kapitalo atskirų tipų kainos dydį;
- Numatyti lyginamąjį atskirų kapitalo šaltinių svorį;
- Priimti sprendimą, ką naudoti, apskaičiuojant lyginamuosius svorius: ar rinkos ar balansinę skirtingų kapitalo rūšių kainą.

Tik nustatyta finansavimo šaltinių kaina, leidžia įvertinti kapitalo optimalumą ir efektyvumą.

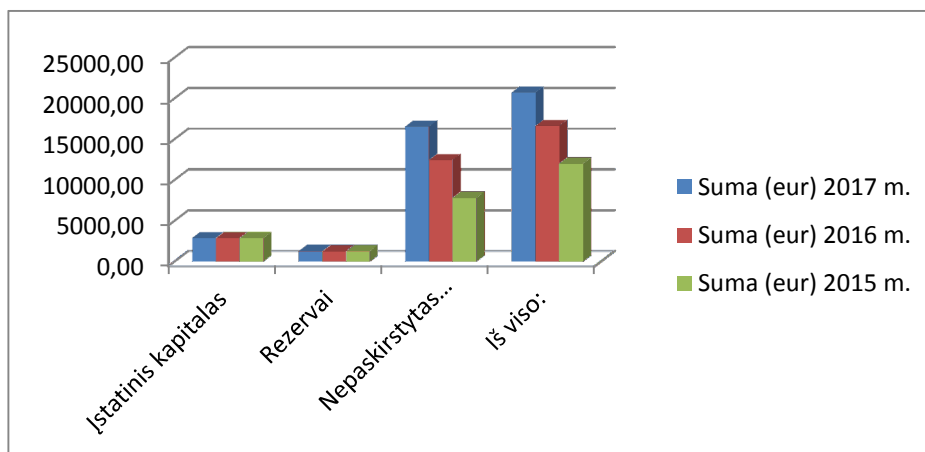
Kaip rodo atliktas tyrimas, UAB „Telšių buitį“ finansinius šaltinius formuoja iš nuosavų ir skolintų lėšų. Nuosavų lėšų struktūra analizuojamoje įmonėje parodyta 1 lentelėje.

1 lentelė

UAB „Telšių buitį“ nuosavų lėšų struktūros dinaminė analizė

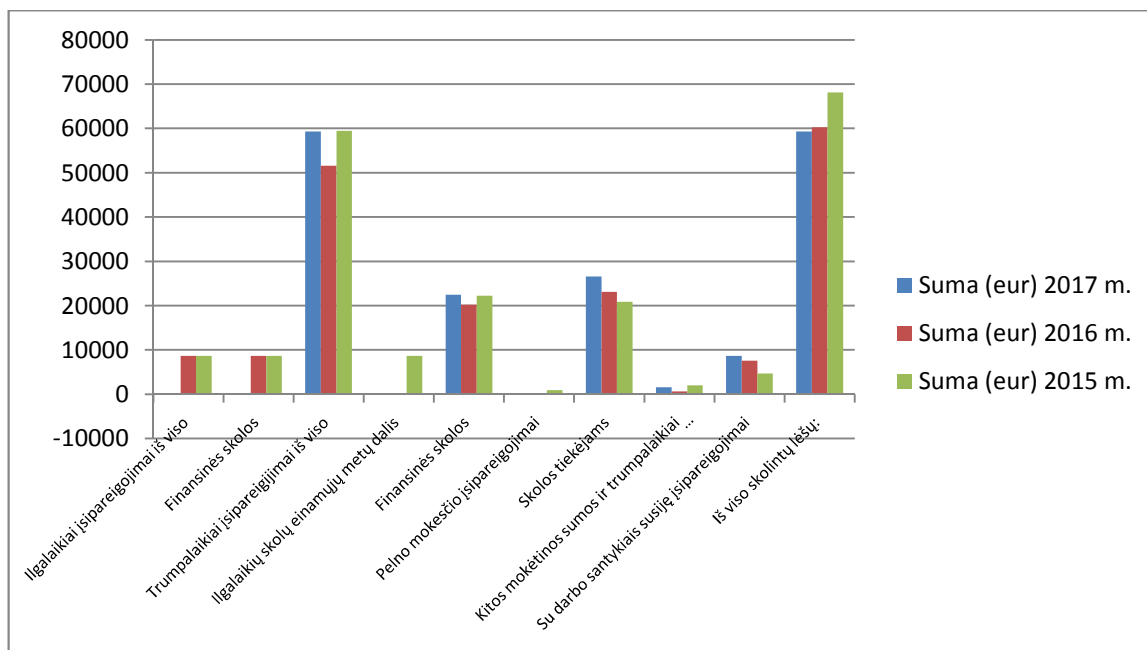
Nuosavos lėšos	Suma (eur)			Pokytis (2017–2015m.m.)	
	2015 m.	2016 m.	2017 m.	€	%
Įstatinis kapitalas	2896,00	2896,00	2896,00	0,00	0,00
Rezervai	1290,00	1290,00	1290,00	0,00	0,00
Nepaskirstytas pelnas (nuostoliai)	7852,00	12462,00	16558,00	8706,00	110,9
Iš viso:	12038,00	16648,00	20744,00	8706,00	72,3

Kaip rodo 1 lentelės duomenys, analizuojamoje įmonėje nuosavų lėšų struktūra 2015-2017 m. keitėsi tik nepaskirstyto pelno šaltinio dėka. Nepaskirstytas pelnas 2016 m., palyginus su 2015 m. padidėjo 4610 € arba 58,7 %, o 2017 m., palyginus su 2016 m. didėjimas buvo 32,9 procentinio punkto. Per visą analizuojamą laikotarpį UAB „Telšių buitį“ nuosavas kapitalas padidėjo 8706 € arba 72,3 %. (2 pav.)

2 pav. Nuosavo kapitalo struktūros dinaminė analizė

Plėtodama savo veiklą UAB „Telšių butis“ formuojama finansinius išteklius ir skolintų lėšų sąskaitą. Jei 20156 metais , tiek trumpalaikiai įsiskolinimai, tiek ilgalaikiai įsiskolinimai sudarė 68109 €, tai dėka gauto pelno, įsiskolinimai sumažėjo 2017 metais iki 59313€. Skolintos lėšos visame kapitale sudaro apie 75 proc. (3 pav.)

3 pav. Skolintų lėšų struktūros dinaminė analizė už 2015–2017 m.m.

Dėl palyginti aukšto finansinio svorto, kas parodo finansų struktūrą, pakankamai aukšta ir analizuojamoje įmonėje kapitalo kaina, kuri nustatoma pagal aritmetinį svartinį vidurkį :

$$WACC = \sum k_i \times p_i \quad (1)$$

Jei 2015 m. kapitalo kaina buvo 30,82 %, tai 2017 m. išaugo iki 45,11 %, arba 2015 m. visų finansinių išteklių kaina sudarė 24701 €, tai 2017 m. 36114€, kas padidino finansavimo šaltinių kainą – 11413€ arba 46,2 % (2 lentelė).

2 lentelė

UAB „Telšių butis“ finansavimo šaltinių kainos pokyčio analizė už 2015–2017 m.m.

Rodiklis	2015 m.	2016 m.	2017 m.	Pokytis	
				€	%
Vidutinė svartinė kapitalo kaina, proc.	30,82	42,01	45,11	11413	46.2

Išvados

Apibendrinus atliktą tyrimą ir išnagrinėjus įvairių autorių požiūrius apie finansavimo šaltinius, galima teigti, kad finansavimas – tai finansinių išteklių suteikimas ūkio subjektui, kad pastarasis galėtų įgyvendinti savo tikslus. Finansavimas – tai visos finansinės ekonominės priemonės, kurios yra būtinos įmonės turtui sukurti ir jį saugoti, įmonės savininko požiūriu. Visų apibrėžimų esmė yra ta pati, kad finansavimo šaltiniai yra būtini norint pradėti nuosavą verslą. Finansavimo šaltinių įvairovė leidžia verslo įmonėms formuoti juos iš įvairių šaltinių.

Atliktas tyrimas atliktas UAB „Telšių butis“ parodė, kad įmonė finansinius šaltinius formuoja tiek nuosavo kapitalo, tiek skolinto kapitalo sąskaita. Tačiau skolintas kapitalas visuose finansavimo šaltiniuose sudaro nemažą dalį apie 75 proc., kas labai padidina finansavimo šaltinių kainą, ir pastebima kapitalo kainos didėjimo tendencija.

Literatūra

1. Aleknevičienė V. (2011), Įmonės finansų valdymas
2. Lietuvos verslo darbdavių konfederacija, 2008.
3. Paskolos internetu, forfeitingas. Prieiga internetu: <http://www.paskolos-internetu.lt/forfeitingas>
4. Wahabo, Amino ir Yusopo (2012) Determinants of Capital Structure of Malaysian http://www.idosi.org/mejsr/mejsr11_%288_%2912/4.pdf [žiūrėta 2019-01-22].
5. Lileikienė A., Grigaliūnienė Ž. (2014). Verslo finansų valdymas. 166 psl.

SOURCES AND OPPORTUNITIES FOR BUSINESS FUNDING

S u m m a r y

The success of a business enterprise is largely determined by the available financial resources, which are formed from own and borrowed funds. The ratio between own and borrowed funds can vary, reflecting the structure of the entity's capital and the policy of forming financial resources. However, in a variety of capital structures, a business must remain liquid, profitable and profitable. Problems of capital structure formation and analyzed in article.

TRUMPALAIKIO TURTO APSKAITA TEORINIŲ ASPEKTU

Inga Šiurkienė

Lietuvos verslo kolegija

Prof. dr. Angelė Lileikienė

Anotacija

Trumpalaikis turtas įmonės veiklai turi tiesioginės įtakos, nes į trumpalaikio turto sąvoką įeina tokie svarbiausi įmonės turto elementai, kaip pinigai, atsargos, gatava produkcija, žaliavos, komplektuojantys gaminiai, klientų įsiskolinimas ir kt. Atsižvelgiant į trumpalaikio struktūrą, įmonė formuoja pinigų srautus, kurie gali būti teigiami arba neigiami, kas daro tiesioginę įtaką įmonės veiklos rezultatams.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: trumpalaikis turtas, klasifikavimas ir apskaita.

Įvadas

Temos aktualumas. Vieną iš svarbiausių įmonės išteklių sudaro turtas, kuris naudojamas prekėms gaminti bei paslaugoms teikti, todėl jis turi labai didelę reikšmę įmonių finansinei būklei ir veiklos rezultatams. Kiekviena įmonė turėtų kreipti didesnę dėmesį turto analizei ir valdymui, kad toliau galėtų sėkmingai plėtoti savo veiklą. Atsižvelgiant į turto įsigijimo kainą, naudojimo laikotarpį, įmonės turtas klasifikuojamas į ilgalaikį turtą ir trumpalaikį turtą. Trumpalaikis turtas, finansiniu požiūriu yra laikomas likvidžiu ir tampa apyvartiniu turtu, nes trumpalaikis turtas gali būti paverstas pinigais per trumpą laiką, trumpiau nei per 12 mėnesių. Kitaip trumpalaikis turtas dar įvardijamas, kaip apyvartinis kapitalas. Apyvartinis kapitalas rodo, kokia suma trumpalaikis turtas dengia trumpalaikius įsipareigojimus. Todėl labai svarbus yra trumpalaikio turto apyvartumas, kuris parodo, kiek pardavimo pajamų uždirba vienas įmonės investuotas į apyvartinį kapitalą euras. Kuo didesnis apyvartumas, tuo daugiau apyvartų per metus padaro šis kapitalas, tuo mažesnės įmonės investicijos į jį ir tuo efektyvesnis jo valdymas. Maža šio rodiklio reikšmė arba mažėjimo tendencija gali reikšti artėjantį apyvartinių lėšų stygių. Neigiama apyvartinio kapitalo apyvartumo reikšmė yra tada, kai apyvartinis kapitalas neigiamas, t. y. trumpalaikis įsiskolinimas viršija trumpalaikį turtą. Ekonomikos augimo laikotarpiu jis rodo papildomas veiklos finansavimo galimybes, o nuosmukio laikotarpiu, sparčiai mažėjant pardavimo pajamoms, jis rodo itin didelę grėsmę įmonės stabilumui ir likvidumui.

Analizuojant trumpalaikį turtą ir jo struktūrą, svarbu akcentuoti tai, kad trumpalaikiame turte atsargos yra laikomos nelikvidais, ir jas paversti pinigais ne visada yra lengva.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti trumpalaikio turto apskaitą teoriniu bei praktiniu aspektu.

Uždaviniai:

1. Pateikti trumpalaikio turto sampratą, klasifikavimą, svarbą įmonės veikloje remiantis moksline literatūra.
2. Išnagrinėti trumpalaikio turto apskaitos principus bei metodus.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros šaltinių analizė, palyginimas ir apibendrinimas.

Trumpalaikio turto apskaitos ypatumai įmonėje

Trumpalaikio turto esmė

Trumpalaikis turtas – turtas, kurį įmonė sunaudoja ekonominei naudai gauti per vienerius metus arba per vieną įmonės veiklos ciklą. Turtas trumpalaikiu laikomas ne kalendorine, bet ekonomine prasme. Turto priskyrimą trumpalaikiui lemia ne tiek šio turto pobūdis, kiek įmonės veiklos aplinkybės (Bajorūnienė, Christauskas, 2008).

Trumpalaikis turtas yra vienas iš pagrindinių, santykinė prasme, finansinių ataskaitų elementų, todėl ir jo analizės ar pastarajam tenkančių sąnaudų poreikis yra svarbus (Buškevičiūtė, Kanapickienė, Patašius, 2010).

L. Giriūnas ir R. Valkauskas (2011) teigia, kad trumpalaikis turtas yra vienas iš pagrindinių, santykinė prasme, finansinių ataskaitų elementų. Juolab, kad be trumpalaikio turto jokia įmonės veikla nėra įmanoma. Daugelis mokslininkų trumpalaikio turto sąvoką apibūdina skirtingai, nors koks turtas priskiriamas trumpalaikiui apibrėžia ir nustato verslo apskaitos standartai. Trumpalaikio turto sąvokos esmę nagrinėjo daugelis šalies ir užsienio autorių, tokių kaip J. Butkevičius (2009), A. Ivanauskienė (2016), G. Kalčinskas (2017), A. Lileikienė (2015) ir kt., kas parodyta 1 lentelėje.

Trumpalaikio turto sąvokos apibrėžimai

Autorius / Metai	Sąvokos
J. Bukevičius ir kt., 2009	Trumpalaikis turtas (pvz., atsargos sandėlyje) fiziškai gali būti ir labai ilgą laiką, net keletą ar keliolika metų. Tačiau pradėtas naudoti pajamoms uždirbti, šis turtas bus sunaudotas visas iš karto, o ne pamažu, jo vertė bus perkelta į naujai gaminamą produkciją.
A. Ivanauskienė, 2016	Trumpalaikis turtas – yra toks turtas, kurį įmonė sunaudoja ekonominei naudai gauti per 12 mėn. arba per vieną įmonės veiklos ciklą.
G. Kalčinskas, 2017	Trumpalaikiam turtui priskiriamas per vieną ataskaitinį laikotarpį (vienerius metus) pajamoms uždirbti sunaudojamas turtas.
2-asis verslo apskaitos standartas „Balansas“ (TAR 2015-06-16)	Įmonės trumpalaikis turtas (toliau – trumpalaikis turtas) – turtas, kurį įmonė sunaudoja ekonominei naudai gauti per 12 mėnesių arba per vieną savo veiklos ciklą.
J. Bikienė ir kt., 2012	Trumpalaikis turtas – per vieną ataskaitinį laikotarpį sunaudojamas turtas laikomas ne kalendorine, o ekonomine prasme, todėl, neatsižvelgiant į šio turto kainą, turto priskyrimą trumpalaikiam ar ilgalaikiam lemia įmonės veiklos aplinkybės.
V. Kazlauskas, 2010	Trumpalaikį turtą apibūdina kaip turtą, kurį įmonė sunaudoja ekonominei naudai gauti per vienerius finansinius metus arba per vieną įmonės veiklos ciklą, kuris yra laiko tarpas tarp prekių įsigijimo iki jų realizavimo už pinigus, ar lengvai pinigais paverčiamus daiktus, neatsižvelgiant į jo kainą.
L. Juozaitienė, 2008	Trumpalaikiam turtui priklauso turtas, kuris įmonės veikloje naudojamas ne ilgiau kaip vienerius metus.
A. Lileikienė, 2014	Trumpalaikis turtas – kurį įmonė sunaudoja pajamoms uždirbti per vienerius metus arba per vieną įmonės veiklos ciklą.
R. Stačiokas, B. Jefimovas, 2005	Trumpalaikis turtas – turtas, kurį įmonė sunaudoja ekonominei naudai gauti per vienerius metus arba per vieną įmonės veiklos ciklą.
D. Burksaitienė, 2008	Trumpalaikiam turtui priskiriamas tas turtas, kuris sunaudojamas pajamoms uždirbti per vieną ataskaitinį laikotarpį (t. y. per vienerius finansinius metus)

Šaltinis: sudarytas autorės

Trumpalaikio turto klasifikavimas

L. Juozaitienė (2008) teigia, kad kiekviena įmonė, nepaisant jos veiklos pobūdžio, turi jos veiklai reikalingą trumpalaikį turtą ir, kad nuo jo dydžio, struktūros, sudėties ir apyvartumo priklauso įmonės veiklos rezultatai. Tai reiškia, kad yra labai svarbu pagal savo veiklos pobūdį pasirinkti tinkamą turto klasifikavimą.

Kiekviena įmonė savo veiklos procese naudoja įvairius išteklius, siekdama išsilaikyti konkurencinėje rinkoje ir sukurti pelną. Kuo efektyviau šie ištekliai panaudojami, tuo greičiau pagaminama ir parduodama produkcija. Dalis išteklių yra kaupiami būsimam panaudojimui, kurių dalis turi būti racionaliai nustatyta. Jeigu jų sukaupiama, lėtėja gamybos procesas ir ištekliai naudojami neracionaliai. Sklandžiam gamybos ciklui reikalingas finansavimas, nes tik taip galima pagerinti lėšų apytakos procesą (Mackevičius, 2009). Trumpalaikis turtas klasifikuojamas įvairiai pagal tam tikrus požymius. Trumpalaikio turto klasifikavimas pateikiamas 1 paveiksle.

TRUMPALAIKIS TURTA

20 ATSARGOS IR KOMPLEKTUOJAMIEJI GAMINIAI

- 201 Žaliavos, medžiagos ir komplektavimo detalės
- 202 Nebaigta produkcija ir vykdomi darbai
- 203 Produkcija
- 204 Pirktos prekės skirtos perparduoti
- 205 Biologinis turtas
- 206 Ilgalaikis materialusis turtas, skirtas parduoti
- 207 Nematerialusis turtas, skirtas parduoti
- 208 Sumokėti avansai
- 209 Kitos atsargos

24 GAUTINOS SUMOS

- 241 Pirkėjų skolos
- 242 Įmonių grupių įmonės skolos
- 243 Asocijuotųjų įminių skolos
- 244 Kitos gautinos sumos

26 TRUMPALAIKĖS INVESTICIJOS

- 261 Įmonių grupės įmonių akcijos
- 262 Kitos investicijos

27 PINIGAI IR PINIGŲ EKVIVALENTAI

- 271 Sąskaitos bankuose
- 272 Kasa
- 273 Pinigai kelyje
- 274 Pinigų ekvivalentai
- 279 Išaldytos lėšos (–)

29 ATEINANČIŲ LAIKOTARPIŲ SĄNAUDOS IR SUKAUPTOS PAJAMOS

- 291 Ateinančių laikotarpių sąnaudos
- 292 Sukauptos pajamos

1 pav. Trumpalaikio turto klasifikavimas

Sudarytas autorės

Trumpalaikio turto struktūra atspindi įmonės finansinėje atskaitomybėje – balanse, tačiau balansas negali atspindėti visų įmonėje naudojamo turto niuansų. Trumpalaikis, kaip ir ilgalaikis, turtas balanse pateikiamas atvirkščiai proporcingai jo likvidumo laipsniui: pirmiausiai rodomas nelikvidžiausias trumpalaikis turtas – atsargos, po to likvidesnės (paprastai greičiau paverčiamos pinigais) trumpalaikės skolos įmonei, o galiausiai pavaizduojami gryni pinigai (Kalčinskas, 2010).

Atsargos, tai trumpalaikis turtas (žaliavos ir komplektuojamieji gaminiai, nebaigta gamyba, pagaminta produkcija bei pirktos prekės, skirtos perparduoti), kurį įmonė sunaudoja pajamoms uždirbti per vienerius metus arba per vieną įmonės veiklos ciklą (R. Subačienė, R. Budrionytė, K. Senkus, 2012).

Įmonėse išskiriamas pagrindines atsargų grupes:

- Žaliavos ir komplektavimo gaminiai – pagrindinės medžiagos skirtos, perdirbti į produktą;

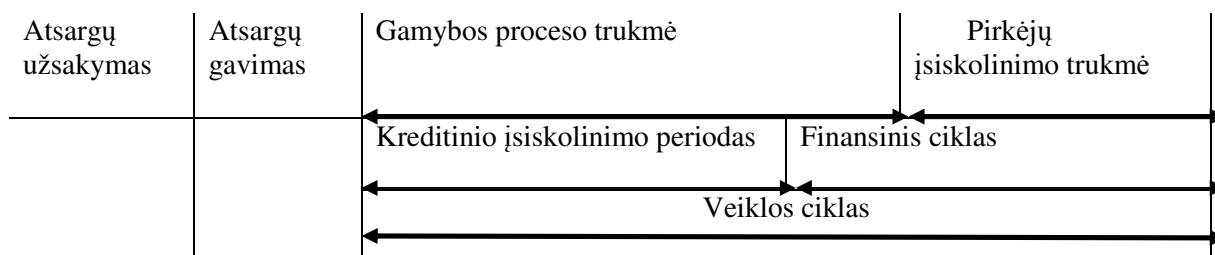
- Nebaigta gamyba – tai produktai, esantys gamybos procese ir dar nepabaigti.
 - Pagaminta produkcija – tai baigti, bet dar neparduoti gaminiai, saugomi sandėliuose;
 - Prekės, skirtos perparduoti – įsigytos prekės, kurias įmonė perparduos (J. Žapatorius, 2015).
- Trumpalaikio struktūra pateikta 2 paveiksle

2 pav. Atsargų sudėtis

Šaltinis sudaryta autorės

Trumpalaikio turto struktūra turi įtakos ne tik įmonės veiklos efektyvumo rodikliams, bet daro įtakos ir paties turto apyvartumo ciklui ir turimo turto panaudojimo rodiklių apimčiai (3 pav.)

3 pav. Trumpalaikio turto apyvartos ciklas.

Šaltinis: Juozaitienė, L. 2008. Įmonės finansai: analizė ir valdymas. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla

Atliktas tyrimas parodė, kad literatūroje autoriai išskiria tris pagrindinius trumpalaikio turto panaudojimo rodiklius: viso trumpalaikio turto apyvartumas, atsargų apyvartumas, debetinių skolų apyvartumas. Visi šie apyvartumai yra apskaičiuojami kartais arba dienomis (2 lent.).

2 lentelė

Trumpalaikio turto panaudojimo rodikliai

Rodiklio pavadinimas	Rodiklio apskaičiavimas
Viso trumpalaikio turto apyvartumas kartais	Pardavimo pajamos / Trumpalaikio turto vidutinė vertė
Viso trumpalaikio turto apyvartumas dienomis	Vidutinė trumpalaikio turto vertė x 365 d. / Pardavimo pajamos
Atsargų apyvartumas kartais	Pardavimai (parduotų prekių savikaina) / Vidutinės metinės atsargos
Atsargų apyvartumas dienomis	Vidutinės atsargos x 365 d. / Pardavimo savikaina
Debetinės skolos (gautinos sumos) apyvartumas kartais	Pardavimo pajamos / vidutinė debetinė skola (gautinos sumos)
Debetinės skolos (gautinos sumos) apyvartumas dienomis	Vidutinė debetinė skola x 365 d. / Pardavimo pajamos

Šaltinis: sudarytas autorės, remiantis Burkšaitienė, D. 2008. Finansinė turto apskaita ir finansinės atskaitomybės rengimas

Trumpalaikis turtas arba, anot J. Mackevičiaus (2005) kiek pardavimų tenka vienam trumpalaikio turto litui. Toliau L. Juozaitienė (2008) teigia, kad kuo šis rodiklis didesnis, tuo įmonė efektyviau naudoja trumpalaikį turtą. Be to svarbu išsiaiškinti, koks yra kiekvieno trumpalaikio turto elemento apyvartumas.

Nemažą įtaką trumpalaikio turto apyvartumui daro debitoriniai įsiskolinimai, dar vadinami pirkėjų įsiskolinimais. *Pirkėjų įsiskolinimo apyvartumas* rodo, kiek iš pirkėjų gautinos sumos padaro apyvartų per metus, kiek kartų per metus pirkėjų įsiskolinimai paverčiami pinigais. Taip pat jis parodo pirkėjų skolų surinkimo

efektyvumą. J. Mackevičius (2005) pirkėjų įsiskolinimus kartais ir dienomis apibūdina, kaip įmonės mokėjimų politiką vartotojų atžvilgiu. V. Aleknavičienės (2009), teigimu šis apyvartumas parodo, kiek kartų vidutiniškai per metus debitoriai apmoka skolas. Didesnė rodiklio reikšmė rodo didesnį efektyvumą, mažesnė – įmonės priklausomybė nuo nemokių pirkėjų. G. Smalenskas (2001) teigia, kad peraukštas rodiklis parodo, jog įmonės kreditavimo politika yra per griežta, įmonė ribodama prekių pardavimą skolon, neišnaudoja pelningumo potencialo.

Trumpalaikio turto apskaita įmonėje

Žaliavoms ir komplektuojamiems gaminiais priskiriamas įmonės įsigytas ar pasigamintas turtas, skirtas ne perparduoti, bet numatomas sunaudoti įmonės veikloje per ateinančią laikotarpį ar vieną veiklos ciklą: žaliavos, pagrindinės ir pagalbinės bei statybinės medžiagos, degalai, atsarginės dalys ir kt. Pavyzdiniame sąskaitų plane šiai atsargų grupei apskaityti skirta 201 sąskaita „Žaliavos ir komplektavimo gaminiai“. J. Butkevičius, D. Burškaitienė, N.K. Paliulis, J. Žaptorius (2009) teigia, kad šie gaminiai yra įvertinami įsigijimo savikaina.. Ją nustatant, prie pirkimo kainos pridedami visi su pirkimu susiję negrąžintini mokesčiai bei rinkliavos.

Nebaigta gamyba laikomi įmonės cechuose ar sandėliuose esantys dar visų technologinio apdorojimo stadijų neparašę gaminiai (pusgaminiai). Nebaigta gamybai nepriskirtini iš trečiųjų asmenų nupirkti komplektuojamieji gaminiai, reikalingi produkcijai gaminti ar naudojami įmonėje, taip pat parduoti skirti savos gamybos komplektuojamieji gaminiai. Pavyzdiniame sąskaitų plane šiai atsargų grupei apskaityti skirta 202 sąskaita „Nebaigta gamyba“.

Pagamintai produkcijai priskiriami įmonės turimi visą technologinio apdorojimo ciklą perėję gaminiai, skirti parduoti arba naudoti įmonės poreikiams. Pavyzdiniame sąskaitų plane šiai atsargų grupei apskaityti skirta 203 sąskaita „Pagaminta produkcija“.

Registruojant atsargas apskaitoje, jos įvertinamos įsigijimo savikaina, o sudarant finansinę atskaitomybę – įsigijimo (pasigaminimo) savikaina arba grynąja galimo realizavimo verte, atsižvelgiant į tai, kuri iš jų yra mažesnė.

Per vienerius metus gautinos sumos – sumos, gautinos per dvylika mėnesių nuo paskutinės ataskaitinio laikotarpio dienos, neatsižvelgiant į skolos pobūdį. Apskaitoje nurodoma visų gautinų sumų grynoji vertė, t. y. įsigijimo savikaina atėmus abejotinas skolas. (R. Subačienė ir kt. 2012).

J. Bikienės ir D. Pučkienės (2012) teigimu, kita trumpalaikio turto grupė – skolon įmonei arba, kitaip tariant, gautinos skolos yra susijusios su atsiskaitymais už suteiktas paslaugas ir parduotas prekes arba įmonės suteiktas paskolas. Pagal tai, kieno rankose šiuo metu yra mūsų pinigai, apskaitoje gautinos sumos registruojamos atitinkamose buhalterinėse sąskaitose.

Pirkėjų skolos. Pirkėjų įsiskolinimai yra labai svarbus ir rizikingas aspektas, nes tai įmonės turtas pas trečiuosius asmenis ir labai svarbu tinkamai sutvarkyti įsiskolinimus, kad neliktų rizikos jų neatgauti. J.Žaptorius (2015) teigia, kad pirkėjų įsiskolinimas – tai dėl pirkėjams išsiųstų prekių ar suteiktų paslaugų atsiradęs įsiskolinimas, kuris pagal pirkimo-pardavimo sutartį turi būti padengtas ne vėliau kaip einančiais po ataskaitinių metais. Pirkėjų įsiskolinimas atsiranda tada, kai įmonė savo prekes ar paslaugas parduoda skolon. Šioms skoloms apskaityti yra skirta 241 sąskaita.

Įmonių grupės įmonių skolos – tai mokėtinos ir gautinos grupės įmonių skolos, registruojamos atskirose – įsipareigojimų ir turto – sąskaitose. Palūkanų už paskolas PVM sąskaitas faktūras gali išsirašyti ne tik kreditoriai, bet paskolų gavėjai.

Išankstiniai apmokėjimai. J. Bikienė (2012) išankstinius apmokėjimus apibūdina kaip sumas, iš anksto sumokėtas tiekėjams už atsargas, kitą turtą ar paslaugas, kurias įmonė gaus šiais ar ateinančiais finansiniais metais. Tai išankstiniai apmokėjimai tiekėjams, išskyrus iš anksto sumokėta pelno mokestį, būsimųjų laikotarpių sąnaudas, abejotinas skolas.

Asocijuotų įmonių skolos. R. Subačienė (2015) teigia, kad visos iš dukterinių įmonių ir asocijuotųjų įmonių gautinos sumos, kurios turi būti sumokėtos per 12 mėnesių nuo paskutinės ataskaitinio laikotarpio dienos.

Pagal 15-ąją verslo apskaitos standartą asocijuota įmonė – kuriai kita įmonė daro reikšmingą įtaką ir kuri nėra nei tos įmonės dukterinė įmonė, nei pagal jungtinės veiklos sutartį veikianti įmonė, nei bendro pavaldumo įmonė.

Kitos gautinos sumos. Labai dažnai darant buhalterinius įrašus ir nežinant, kur priskirti, yra įrašoma į skiltį *kitas*. Tačiau per vienerius metus gautinos sumos turi labai aiškiai apibrėžtą sąvoką *kitas*. J. Žaptorius (2015) teigimu, priskiriamos su prekybine veikla nesusijusios asmenų skolos įmonei, kurios turi būti padengiamos ne vėliau kaip einančiais po ataskaitinių metais.

Beviltiškos skolos. Skolos yra laikomos beviltiškomis, jeigu mokesčio mokėtojas negali jų susigrąžinti praėjus ne mažiau kaip vieneriems metams nuo skolų sumos įtraukimo į mokesčio mokėtojo pajamas arba nuo skolų atsiradimo užfiksavimo mokesčio mokėtojo apskaitos dokumentuose, arba jeigu skolininkas yra miręs ar paskelbtas mirusiu, arba likviduotas, arba bankrutavęs.

Piniginio turto apskaita. Pinigai – visuotinis vertės ekvivalentas, atliekantis mainų, kaupimo, vertės mato, cirkuliacijos ir mokėjimo priemonių funkciją. Ši apibrėžtis apibūdina esminius pinigų bruožus. Reikia atsižvelgti į „pinigų“ sąvokos abstraktumą, nes ne tik mums įprasti pinigai, bet ir bet koks daiktas, esantis mainų priemone, atliks pinigų funkcijas (J. Žaptorius, 2015).

Kiekviena įmonė detalizuoja informaciją apie pinigus pagal savo informacijos poreikius. Pavyzdiniame sąskaitų plane 2 sąskaitų plano klasėje 27 Pinigai ir pinigų ekvivalentai. Detalizuojama:

- 271 Sąskaitos bankuose
- 272 Kasa
- 273 Pinigai kelyje
- 274 Pinigų ekvivalentai
- 277 Pinigai investicinėse sąskaitose
- 278 Atidaryti akreditivai
- 279 Išaldytos sąskaitos (-)

Išvados

Tokiu būdu, išanalizavus įmonės trumpalaikio turto sampratą ir trumpalaikio turto panaudojimo rodiklius, galima teigti, kad trumpalaikis turtas tai materialios ir finansinės vertybės, kurias valdo ir disponuoja įmonė ir daro atitinkamą įtaką įmonės veiklos rezultatams. Įvairūs šalies ir užsienio autoriai pateikia skirtingus trumpalaikio turto sąvokos apibrėžimus, tačiau esminė samprata yra ta, kad trumpalaikis turtas naudojamas vieną įmonės veiklos ciklą.

Literatūra

1. Aleknavičienė, V. (2009). *Įmonės finansų valdymas*. Kaunas: Spalvų kraitė.
2. Buckiūnienė, O. (2005). *Ūkio subjektų finansai*. Vilnius: Vilniaus kolegija.
3. Bukevičius, J., Žaptorius, J. (2009). *Apskaitos pagrindai*. Vilnius: Technika.
4. Burkšaitė, D. (2008). *Finansinė turto apskaita ir finansinės atskaitomybės rengimas*. Vilnius: Technika.
5. Daujotaitė, D. (2006). *Finansinis auditas*. Vilnius: VVMA.
6. Galinienė, B. (2011). *Turto ekonomika ir vertinimas*. Vilnius: BSPB.
7. Gronskas, V. (2005). *Ekonominė analizė*. Kaunas: Technologija.
8. Ivanauskienė, A. (2004). *Buhalterijos apskaitos pradžios*. Vilnius: TEV.
9. Ivanauskienė, A. (2007). *Buhalterijos apskaitos pagrindai*. Vilnius: TEV.
10. Ivanovienė, R. (2003). *Įmonių ekonomikos vertinimas*. Kaunas.
11. Juozaitienė, L. (2007). *Įmonės finansai: analizė ir valdymas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
12. Juozaitienė, L. (2008). *Įmonės finansai: analizė ir valdymas*. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
13. Kalčinskas, G. (2010). *Buhalterijos apskaitos pagrindai*. Vilnius: Pačiolis.
14. Kancerevyčius, G. (2006). *Finansai ir investicijos*. Kaunas: Smaltijos leidykla.
15. Kazlauskas, V., Liubiskienė, L. (2010). *Apskaita vadybininkui*. Vilnius.
16. Mackevičius, J. (2005). *Įmonių veiklos analizė*. Vilnius: TEV.
17. Mackevičius, J., Poškaitė, D., Vilis, L. (2011). *Finansinė analizė*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
18. Rutkauskas, A. V., Sūdžius, V., Mackevičius, V. (2007). *Verslo finansai: sistema, struktūra ir elementai*. Vilnius: Technika.
19. Smalenskas, G. (2001). *Finansinių modelių ir testų skaičiavimai*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
20. Skujiene, A. (2008). *Finansų vadyba*. Vilnius: Count line.
21. Stačiokas, R., Jefimovas, B. (2005). *Turto apskaita įmonėje*. Kaunas: Technologija.

Summary

Short-term assets directly affect the company's operations because the concept of current assets includes such key elements as cash, inventories, customer indebtedness, etc. Considering the short-term structure, the company generates cash flows that can be positive or negative, which has a direct impact on the company's performance.

NEPILNAMEČIŲ ĮDARBINIMO GALIMYBIŲ KLAIPĖDOS MIESTE VERTINIMAS

Milda Guokaitė

Lietuvos verslo kolegija

Doc. dr. Izolda Skruibytė

Anotacija

Straipsnyje yra nagrinėjamas nepilnamečio, kuris turi teisę į darbą, apibrėžimas, 14–15 m. ir 16–17 m. amžiaus nepilnamečių įdarbinimo ir darbo sąlygų esminiai skirtumai pagal Lietuvos Respublikos įstatymus, atlikta anketinė apklausa, kurios pagrindu atlikta analizė dėl nepilnamečių darbo ir įdarbinimo galimybių Klaipėdos mieste. Apklausos metu siekta išaiškinti ar nepilnamečius domina įdarbinimas, kokia dalis apklaustų respondentų jau buvo įdarbinti. Taip pat, analizuota kokiame sektoriuje ir kokiose pareigose nepilnamečiai turi didžiausią tikimybę įsidarbinti. Pagal gautus apklausos rezultatus lygintas legalaus ir nelegalaus darbo pasiskirstymas pagal geografinę padėtį ir legalaus ir nelegalaus darbo pasiskirstymas pagal sektorius Klaipėdos mieste.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: nepilnametis, įdarbinimas.

Įvadas

Šalies gyventojų užimtumas, jų nedarbas – viena opiausių šiandienos ekonominių problemų. Nuo to, kaip šios problemos bus išspręstos, priklausys šalies ekonominė ateitis ir galia. Mėgstamas darbas dažnam Lietuvos piliečiui yra siekiamybė, kuri jam padeda realizuoti save kaip asmenybę ar naudingą valstybės gyventoją, prisidedantį prie valstybės augimo ir plėtros. F. Martela ir A. B. Pesi [2018] savo straipsnyje pabrėžia, jog savirealizacija turėtų būti vertinama, kaip vienas iš prasmingo darbo aspektų, kuris pasižymėtų savarankiškumu, autentiškumu ir tuo, kiek mes galime realizuoti ir išreikšti save per savo darbą. Ypatingai tai aktualu kalbant apie jaunus šalies piliečius ir jų ateitį, kadangi jie yra varomoji šalies ekonominė jėga.

Klaipėdos miesto moksleiviai kasmet vis aktyviau ieško darbo, dėl ko didėja nepilnamečių, ieškančių darbo, skaičius. Dažnas siekia išnaudoti vasaros atostogų metu turimą laisvą laiką ir užsidirbti papildomų pajamų. Nepilnamečiai darbo vietų ieško gana aktyviai, tačiau labai dažnai jiems tenka nusivilti, kadangi yra nepriimami į darbą dėl įvairių priežasčių. Darbdavių galimybes įdarbinti nepilnamečius riboja griežti įstatymai, kadangi nepilnamečių darbą reglamentuojantys įstatymai iškelia daug sąlygų jų įdarbinimui. Nesugebėdami įsidarbinti legaliai, nepilnamečiai ieško kitų alternatyvų ir sutinka dirbti nelegaliai, be darbo sutarties, dėl ko kyla grėsmė jų sveikatai, mažėja atsakomybė prieš valstybę, neskatinamas pilietiškumas, taip pat, dėl darbdavių nemokamų mokesčių, valstybė praranda dalį lėšų iš savo biudžeto.

Straipsnio tikslas – įvertinti nepilnamečių įdarbinimo galimybes Klaipėdos mieste.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibrėžti nepilnamečio sąvoką ir skirtingų amžiaus grupių nepilnamečių įdarbinimo sąlygas, kurias reglamentuoja LR teisės aktai.
2. Atlikus anketinę apklausą išanalizuoti nepilnamečių įdarbinimo Klaipėdos mieste pagrindinius aspektus.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir LR teisės aktų analizė, anketinės apklausos analizė.

Nepilnamečiai ir jų įdarbinimo galimybes reglamentuojantys teisės aktai

Lietuvos Respublikoje nepilnamečiai yra viena iš visuomenės grupių, kurioms yra suteikta teisė į darbą. Tačiau, dėl jų amžiaus, įdarbinimo procesas yra ganėtinai sudėtingas. Asmens, kaip nepilnamečio sąvoką apibrėžia įvairūs Lietuvos Respublikos įstatymai. Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatyme [2002] nurodyta, jog nepilnametis – tai asmuo iki 18 metų (2 str.). LR Baudžiamojo proceso kodekso 27 str. [2002] teigiama, kad nepilnametis yra fizinis asmuo, kuriam proceso veiksmo atlikimo metu nėra suėję aštuoniolika metų. Šiuose įstatymuose aiškiai nurodoma, jog nepilnametis yra asmuo, kuriam dar nėra suėję 18 metų. Tačiau LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 str. [1996] nurodyta, jog vaikas – tai, žmogus iki 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip. LR darbuotojų saugos ir sveikatos įstatyme [2003], 2 straipsnyje teigiama, jog paauglys – tai, asmuo nuo 16 iki 18 metų, o vaikas – asmuo iki 16 metų. Įstatymų nustatyta tvarka, vaikas nuo 14 m. turi teisę į darbą. Nepilnamečiai darbo sąlygų atžvilgiu yra suskirstomi į dvi grupes: 14–15m. (vaikai) ir 16–17m. (paaugliai).

Žemiau pateiktoje lentelėje yra pateikti esminiai nepilnamečių darbo ar įdarbinimo sąlygų skirtumai pagal amžiaus grupę, kuriuos reglamentuoja LR teisės aktai ir kuriais vadovautis turi darbdaviai priimdami į darbą nepilnametį darbuotoją.

14-15 m. ir 16–17 m. nepilnamečių įdarbinimo ir darbo sąlygų skirtumai

	14–15 metų nepilnamečiai	16–17 metų nepilnamečiai
Reikalingi dokumentai įdarbinant	1) vieno iš tėvų ar kito vaiko atstovo raštiškas sutikimas; 2) asmens sveikatos priežiūros įstaigos išduotos medicininės pažymos su išvada, kad vaikas tinkamas dirbti konkretų darbą; 3) mokslo metų laikotarpiu duoto mokyklos, kurioje vaikas mokosi, raštiškas sutikimas dėl vaiko darbo; asmens dokumentas.	1) asmens sveikatos priežiūros įstaigos išduotos medicininės pažymos su išvada, kad nepilnametis tinkamas dirbti konkretų darbą; 2) asmens dokumentas.
Galimų dirbti darbų aprašas	1) šie darbai turi būti tik lengvi, kurie dėl atitinkamų užduočių pobūdžio ir atlikimo sąlygų nekenkia vaikų saugai, sveikatai, vystymuisi, netrukdo lankyti mokyklos ir mokytis pagal privalomojo švietimo ir profesinio mokymo programas, gauti švietimo pagalbą.	1) suteikiami darbai turi nekenkti paauglio visapusiškam vystymuisi, būti saugūs, nekelti pavojaus sveikatai, fiziniui, psichiniui, moraliniam ir socialiniam vystymuisi, nepakenkti mokymuisi. Taip pat numatomas darbas negali būti iš įstatymuose numatytų draudžiamų darbų sąrašo.
Darbo ir poilsio valandos	1) ne mokslo metų laiku, kai dirbama ne trumpiau kaip savaitę, – iki 6 valandų per dieną ir 30 valandų per savaitę; 2) mokslo metų laiku – iki 12 valandų per savaitę: iki 2 valandų per dieną mokyklos lankymo dienomis ir iki 6 valandų per dieną ne mokyklos lankymo dienomis, jeigu dirbama trimestro arba semestro metu, tačiau ne tada, kai mokykloje vyksta pamokos; 3) vaikų darbas rytais nuo šeštos iki septintos valandos prieš pamokas draudžiamas ir vaikų, dirbančių lengvus darbus, darbas nuo dvidešimos iki šeštos valandos irgi draudžiamas; 4) vaikų kasdienio nepertraukiamojo poilsio laikas per dvidešimt keturių valandų laikotarpį privalo būti ne trumpesnis kaip keturiolika valandų.	1) paauglys gali dirbti ne daugiau kaip 8 valandos per dieną kartu su kasdiene pamokų trukme ir ne daugiau kaip 40 valandų per savaitę kartu su pamokų trukme; 2) paauglių, dirbančių pagal pameistrystės darbo sutartį, darbo laikas įmonėje negali trukti ilgiau kaip 8 valandas per dieną (kartu su kasdiene pamokų (paskaitų) trukme ir teorinių žinių įgijimo įmonėje ir mokymo darbo vietoje trukme) ir ne ilgiau kaip 40 valandų per savaitę (kartu su savaitės pamokų (paskaitų) trukme ir teorinių žinių įgijimo įmonėje ir mokymo darbo vietoje trukme); 3) asmenų iki 18 metų, kai jie dirba daugiau negu vienoje darbovietėje ar mokosi profesinio mokymo įstaigoje ir dirba, kasdienio ir savaitės darbo laiko kiekvienoje darbovietėje ir praktinio mokymo laiko trukmė sumuojama; 4) paauglių darbas, įskaitant ir praktinį mokymą, nuo 22 valandos iki 6 valandos draudžiamas; o dirbantiems laivuose, naktis yra 9 valandų laiko tarpas, kuris prasideda ne vėliau kaip 22 valandą ir baigiasi ne anksčiau kaip 6 valandą; 5) paauglių kasdienio nepertraukiamojo poilsio laikas per 24 valandų laikotarpį privalo būti ne trumpesnis kaip 12 valandų.
Atostogų trukmė	1) vaikams jų pageidavimu suteikiamos kasmetinės atostogos arba nemokamos atostogos per mokinių atostogas; 2) vaikams turi būti užtikrintas keturiolikos kalendorinių dienų iš eilės poilsis per mokinių vasaros atostogas; 3) vaikams suteikiama ne mažiau kaip keturiolika kalendorinių dienų iš eilės kasmetinių atostogų arba nemokamų atostogų per mokinių vasaros atostogas, jeigu dirbama per visas tų metų mokinių vasaros atostogas.	1) asmenų poilsio laikui turi būti suteikiamos ne mažiau kaip dvi poilsio dienos per savaitę, jeigu įmanoma, paeiliui, viena iš jų turi būti sekmadienį; 2) kai darbo laiko arba praktinio mokymo laiko trukmė yra ilgesnė negu keturios valandos, privalo būti suteikta mažiausiai trisdešimtys minučių papildoma pertrauka pailsėti. Ji įskaitoma į darbo laiką arba praktinio mokymo laiką; 3) suteikiamos 25 darbo dienų kasmetinės atostogos (jeigu dirbama 5 dienas per savaitę) arba 30 darbo dienų kasmetinės atostogos (jeigu dirbama 6 darbo dienas per savaitę). Jeigu darbo dienų per savaitę skaičius yra mažesnis arba skirtingas, darbuotojui turi būti suteiktos 5 savaitinių trukmės atostogos.

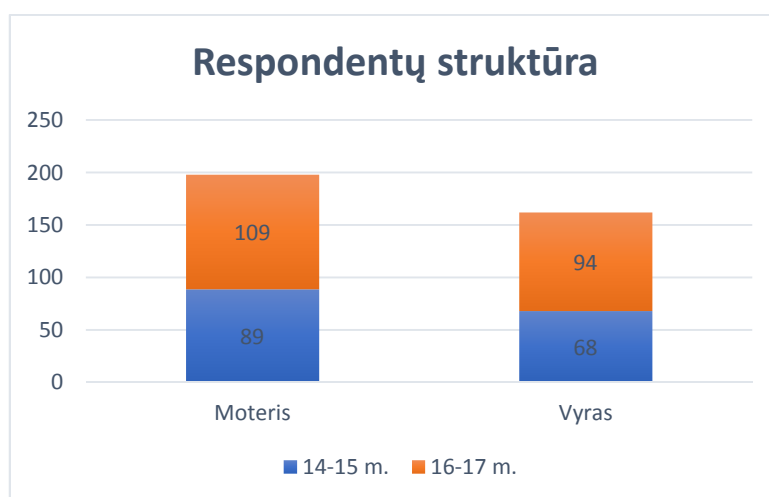
*Šaltinis: sudaryta darbo autorės

1 lentelėje yra išskirti 4 pagrindiniai skirtumai, kurie taikomi skirtingo amžiaus nepilnamečių grupėms arba kitaip, pagal LR darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymą [2003], vaikams ir paaugliams. Norėdami įsidarbinti, vaikai ir paaugliai turi pateikti skirtingus dokumentus. Skiriasi galimų dirbti darbų aprašas, darbo valandos ir atostogų trukmės. Vaikai yra jaunesnė amžiumi socialinė grupė nei paaugliai, dėl ko jiems yra taikomos didesnės apsaugos taisyklės ir griežtesni įstatymai. Norint juos įdarbinti reikalingas ne tik asmens dokumentas ar medicininė pažyma dėl jų galimo darbo ar sveikatos būklės, bet ir sutikimas iš tėvų ir mokslo įstaigos, kurioje mokosi, dėl leidimo dirbti. Paaugliams būtinas tik asmens dokumentas ir pažyma iš medicinos įstaigos dėl galimybės dirbti darbus, kurie nepakenktų jų sveikatai. Galimų dirbti darbų pobūdis tiek vaikams, tiek paaugliams turi nekenkti jų saugai ir visapusiškam vystymuisi, netrukdyti lankyti mokyklos ir gauti švietimo pagalbą. Nepilnamečiai turi būti apsaugoti, nuo bet kokios konkrečios rizikos. Galimų dirbti darbo valandų kiekis taip pat skiriasi vaikams ir paaugliams. Vaikai per savaitę daugiausia gali išdirbti 30 valandų ne mokslo metų laikui ir 12 valandų mokslo metų laikui, o paaugliai – ne daugiau kaip 40 valandų kartu su pamokų trukme. Paauglių darbo laikas nuo 22 iki 6 valandos yra draudžiamas, o vaikų darbas ryte prieš pamokas nuo 6 iki 7 valandos ir nakties metu nuo 20 iki 6 valandos taip pat yra draudžiamas. Vaikams turi būti užtikrintas keturiolikos kalendorinių dienų iš eilės poilsis mokinių vasaros atostogų metu, o paaugliams suteikiamos 25 arba 30 darbo dienų kasmetinės atostogos priklausomai nuo jų dirbamų dienų skaičiaus per savaitę.

Tyrimo metodika ir rezultatai

Siekiant išsiaiškinti nepilnamečių įdarbinimo Klaipėdos mieste galimybes, 2019 metų kovo – balandžio mėnesiais buvo atliktas tyrimas. Jo metu apklausti atsitiktinai parinkti, Klaipėdos mokyklose besimokantys, 360 nepilnamečių: 198 merginos ir 162 vaikinai. Respondentų buvo prašoma atsakyti į 24 anketoje pateiktus klausimus. Tyrimu siekta nustatyti, kiek ir kokio amžiaus nepilnamečių yra dirbę ar dirba, kiek iš jų bandė įsidarbinti tačiau nesėkmingai ir kiek įsidarbino, kokią dalį nepilnamečių domina įsidarbinimo galimybės, į kokias darbo vietas dažniausiai jie yra priimami, ar nepilnamečiai įsidarbino legaliai ar nelegaliai.

Apdorojus respondentų atsakymus, nustatyta, jog apklausoje dalyvavo 198 merginos, kurios iš viso sudarė 55 % visų apklaustųjų. 25 % merginų buvo 14–15 m. amžiaus, o 30 % merginų buvo 16–17 m. amžiaus. Taip pat apklausoje dalyvavo 162 vaikinai, kurie sudarė 45 % visų apklaustųjų. 14–15 m. amžiaus vaikinai sudarė 19 %, o 16–17 m. amžiaus vaikinai sudarė 26 % visų apklaustųjų. Didžiąją dalį respondentų sudarė merginos 16–17 m. amžiaus, o mažiausią respondentų dalį sudarė 14–15 m. amžiaus vaikinai. Respondentų struktūra pateikta 1 paveiksle:

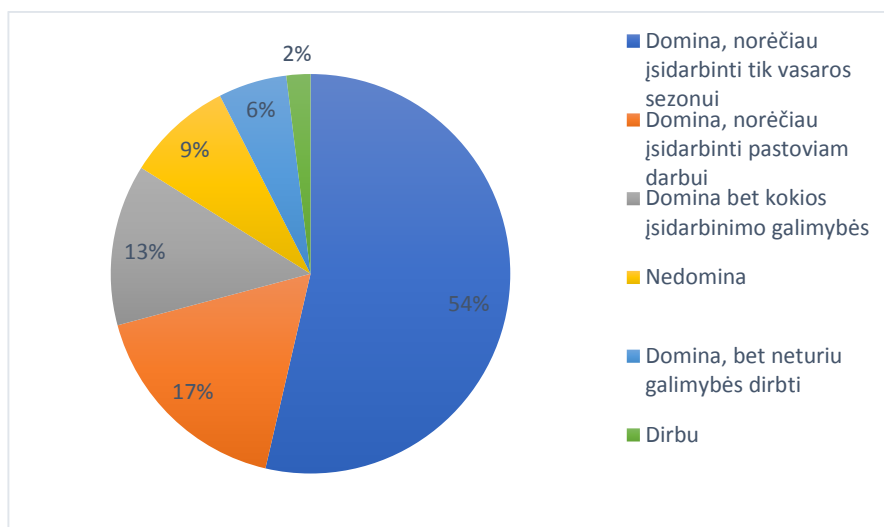

1 pav. Respondentų struktūra

*Šaltinis: sudaryta autorės

Respondentų buvo klausiama, ar juos domina įsidarbinimo galimybės. Didžioji dalis respondentų (54 %) nurodė, jog juos domina įsidarbinimas ir būtent tik vasaros sezonui. Jaunimas yra linkęs rinktis terminuotą darbo sutartį dėl lankstaus darbo grafiko, siekiant suderinti švietimo, šeimos ar kitus įsipareigojimus [ILO, 2017]. Kitu metų laikui, nei vasara, nepilnamečiai mokinas mokymuose, todėl dauguma jų didesnę savo laiko dalį gali skirti darbui tik vasarą. Katee Dias [2017] nurodo, jog asmuo įdarbintas sezoniniam darbui yra įdarbinamas būtent tam tikram laiko tarpui. Dėl šios priežasties, įdarbinant darbuotoją vasaros sezonui, dažniausiai pasirenkama

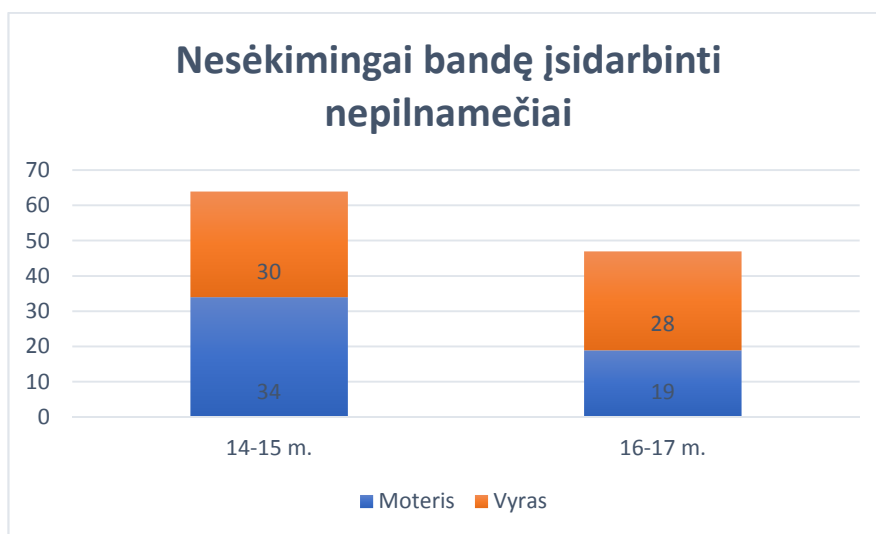
terminuota, laikina ar sezoninio darbo sutartis, kuri pasibaigia sutartyje nurodytą dieną. Nepilnamečiai įsidarbinti pagal tokią darbo sutartį dažniausiai ir siekia, kadangi prasidėjus mokslo metams jie turės pradėti lankyti mokyklą ir nebeturės tiek daug laisvo laiko. Tačiau nepilnamečius taip pat domina įsidarbinimas pastoviam darbui. Net 17 % apklaustųjų atsakė, jog norėtų įsidarbinti pastoviam darbui, o 13 % apklaustųjų sutiktų su bet kokios įsidarbinimo sąlygomis. Kiek mažiau respondentų (9 %) visiškai nedomina įdarbinimo galimybės. Dar mažesnė dalis respondentų (6 %) norėtų dirbti, tačiau tokios galimybės dėl asmeninių priežasčių neturi. 2 % apklaustųjų nurodė, kad apklauskos metu jau dirbo (2 pav.).

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Ar jus domina įsidarbinimo galimybės?“

*Šaltinis: sudaryta autorės

Bandant įsidarbinti nepilnamečiai susiduria su situacija, kuomet darbdaviai nepriima jų į darbą. Iš visų apklaustų respondentų 31,11 % bandė dirbinti, tačiau jie nebuvo priimti į darbą. Dėl griežtesnių ir sudėtingesnių įstatymų 14–15 m. amžiaus nepilnamečiai patyrė daugiau nesėkmių ir jų neįdarbino daugiau kartų, lyginant su 16–17 m. amžiaus nepilnamečiais. Tyrimo rezultatai atskleidė, jog į darbą nebuvo priimta 9,44 % 14–15 m. amžiaus merginų ir 8,33 % to paties amžiaus vaikinių. Dėl palankesnės įstatyminės bazės, 16–17 m. amžiaus nepilnamečiai įsidarbindavo greičiau. Šio amžiaus merginų ir vaikinių į darbą nebuvo priimta atitinkamai 5,27 % ir 7,77 % (3 pav.).

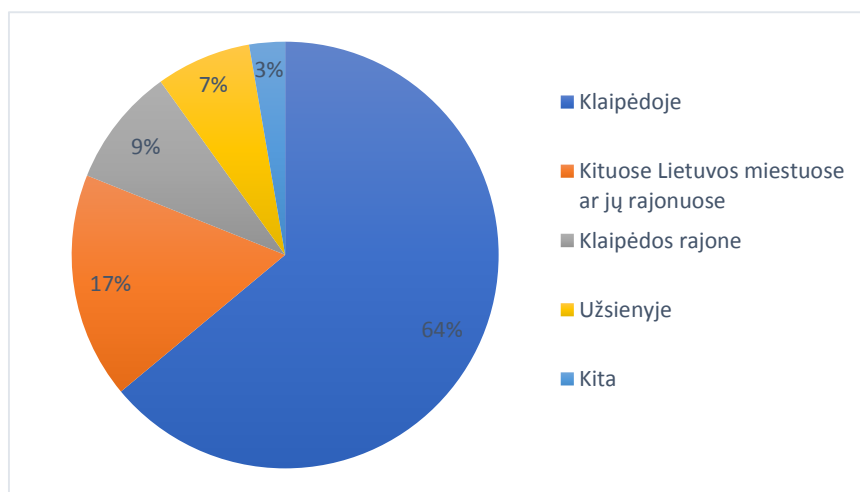

3 pav. Nesėkmingai bandę įsidarbinti nepilnamečiai

*Šaltinis: sudaryta autorės

Tyrimu taip pat siekta išsiaiškinti, kokiame mieste nepilnamečiai dažniausiai bandė įsidarbinti. Rezultatai, pateikti 4 pav. rodo, jog didžioji dalis respondentų (64 %) įsidarbinimui rinkosi Klaipėdos miestą. Taip yra todėl, kadangi visi apklausti respondentai mokinosi Klaipėdos mieste. Beveik 4 kartus mažiau respondentų (17 %)

įsidarbinimui rinkosi kitus Lietuvos miestus ar rajonus. 9 % respondentų bandė darbintis Klaipėdos rajone, o 7 % respondentų pasirinko užsienį, o 3 % nurodė po kelias vietas ar nenurodė nieko.

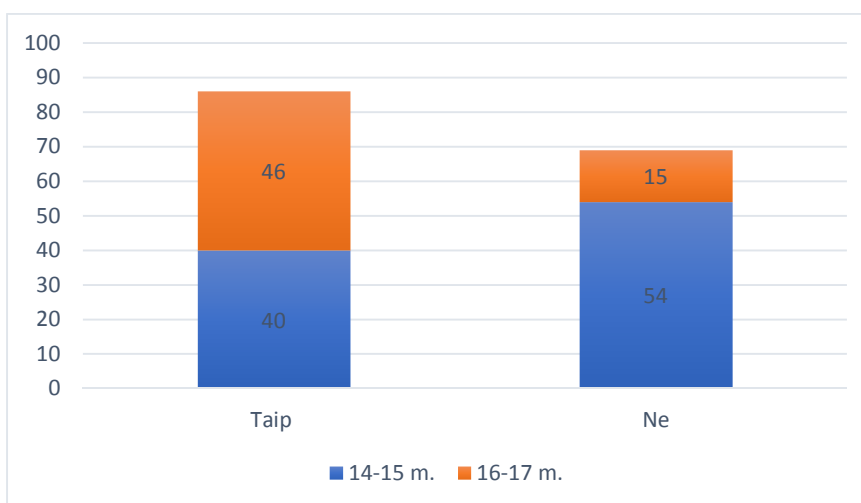
4 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Kur bandėte įsidarbinti?“

*Šaltinis: sudaryta autorės

Iš 111 respondentų, bandžiusių įsidarbinti, tačiau nesėkmingai, 62 nepilnamečiai nurodė į kokias darbo vietas jie pretendavo. Dauguma iš jų nurodė, jog darbinosi į auklės, kambarinės, lauko prekybos, lankstinukų išnešiojimo, pagalbinių darbininko ar pardavėjos pareigas. Keletas respondentų nurodė animatoriaus, apdailininko, barmeno, instruktoriaus, gelbėtojo, sandėlininko, ledų pardavėjo, ūkio darbuotojo, padavėjos pareigas, tačiau į šias darbo vietas pretendavo tik po vieną respondentą.

Nepilnamečių apklausos rezultatai rodo, jog nepavykus įsidarbinti iš pirmo karto, nepilnamečiai bandydavo darbintis dar kartą. Kita dalis nepilnamečių įsidarbino iš karto. Iš visų apklausoje dalyvavusių respondentų, įsidarbinti pavyko 156 nepilnamečiams, kurie sudaro 43,33 % tyrimo imties. Respondentai taip pat buvo apklausti ar jų darbas buvo legalus. 55,12 % dirbusiųjų respondentų buvo įdarbinti legaliai, o 44,23 % nepilnamečių dirbo nelegaliai. Tokie apklausos rezultatai kelia tam tikrą nerimą nes rodo, kad nelegalus darbas yra priimtinas tiek darbdaviams, tiek ir dirbantiems.

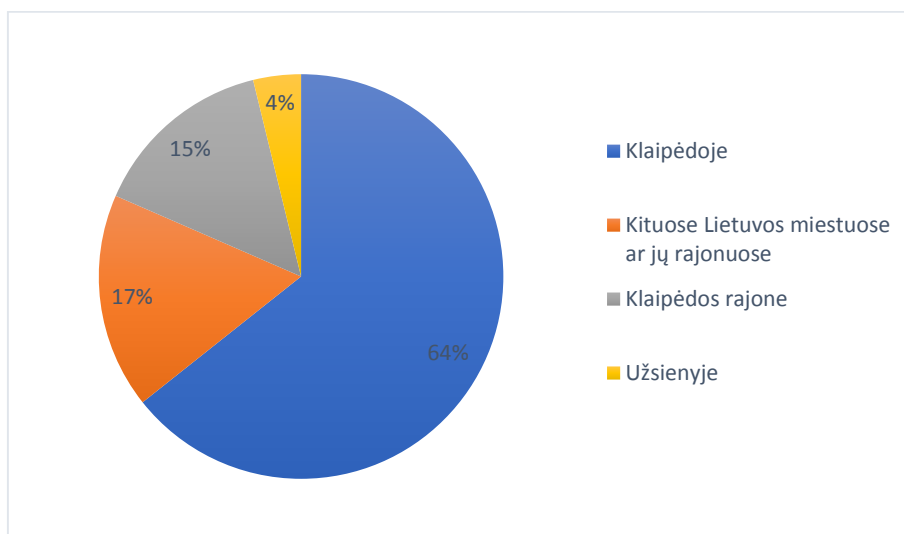
Tyrimas taip pat atskleidė, kad 60,25 % pirmą kartą pradėjusių dirbti respondentų, įsidarbino būdami 14–15 m. amžiaus. Dalis šio amžiaus nepilnamečių taip pat dirbo nelegaliai. Iš 16–17 m. amžiaus nepilnamečių, dalyvavusių apklausoje ir nurodžiusių, jog jie buvo anksčiau įsidarbinę ar dirba šiuo metu, legaliai dirbo beveik 3 kartus daugiau negu nelegaliai. Apibendrinant tyrimo rezultatus, matyti, jog 16–17 m. amžiaus nepilnamečiai daugiau dirbo legaliai lyginant su 14–15 m. amžiaus nepilnamečiais (5 pav.).

5 pav. Respondentų atsakymai į klausimą „Ar tai buvo legalus darbas?“

*Šaltinis: sudaryta autorės

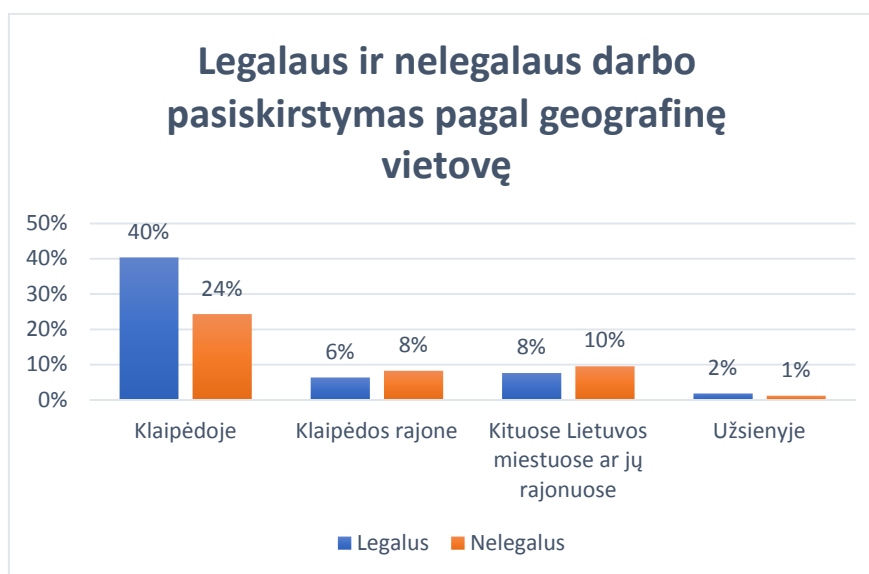
Visi apklausti respondentai mokinosi Klaipėdos mieste, todėl darbo paieškos daugiausia buvo atliktos Klaipėdoje (6 pav.). Respondentai, kurie dirbo ar dirba, anketinėje apklausoje nurodė geografinę vietovę, kur jiems pavyko įsidarbinti. 64 % respondentų dirbo Klaipėdoje, 17 % ir 15 % respondentų atitinkamai dirbo kituose Lietuvos miestuose ar jų rajonuose, o mažiausiai respondentų, t. y. 4 % – dirbo užsienyje.

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą „Kur dirbote ši darbą?“

*Šaltinis: sudaryta autorės

Apklausos rezultatai dėl nelegalaus darbo pasiskirstymo, rodo, jog Klaipėdos mieste bei paslaugų sektoriuje nelegalus darbas yra plačiai paplitęs (7 ir 8 pav.).

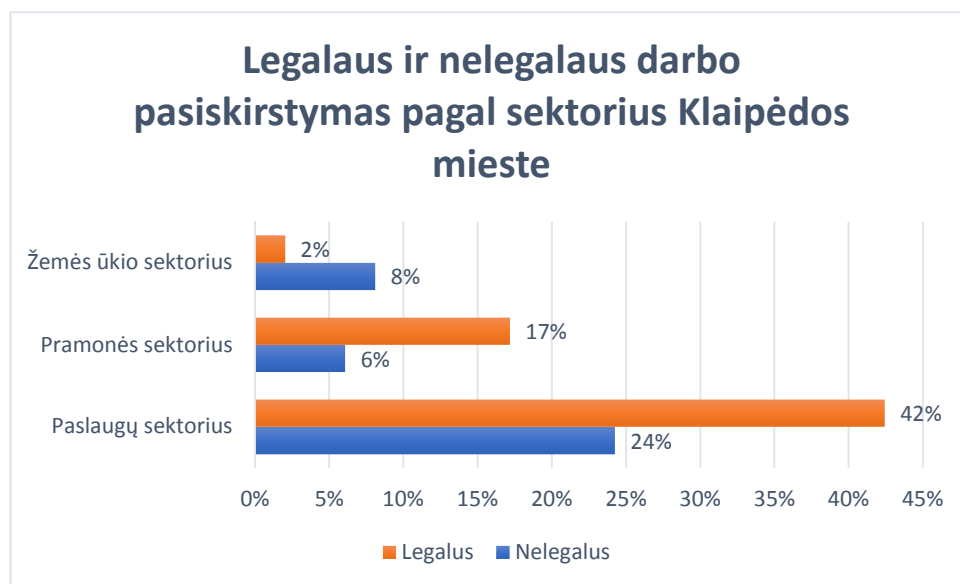

7 pav. Legalus ir nelegalus darbo pasiskirstymas pagal geografinę padėtį

*Šaltinis: sudaryta autorės

Klaipėdos mieste legalus darbas viršija nelegalų darbą beveik dvigubai (7 pav.). Klaipėdos rajone ir kituose Lietuvos miestuose ar jų rajonuose situacija kitokia. Abiejose šiose teritorijose nelegalus darbas viršijo legalų darbą, tačiau labai nedideliu skirtumu, t. y. tik keliais procentiniais punktais. Užsienyje dirbo labai maža dalis nepilnamečių, tačiau legaliai nepilnamečių dirbo daugiau nei nelegaliai. Klaipėdos mieste įsidarbinti pavyko 99 respondentams. Iš respondentų atsakymų nustatyta, jog daugiausia nepilnamečių legaliai įsidarbino paslaugų sektoriuje (8 pav.). Tačiau šiame sektoriuje užfiksuotas ir didžiausias nelegalaus darbo procentas. Pramonės sektoriuje nepilnamečiai daugiau dirbo legaliai nei nelegaliai. Tačiau Klaipėdos mieste, žemės ūkio sektoriuje, nelegalus nepilnamečių darbas, keturis kartus viršijo legalų darbą. Tai parodo, jog žemės ūkio sektoriuje nepilnamečiai daug dažniau yra priimami dirbti nelegaliai, nei legaliai. Darbo paklausa išlieka gana didelė

paslaugų sektoriuje. O šiame sektoriuje nelegalaus darbo atvejų Klaipėdos mieste užfiksuota daugiausia, net 24 % (8 pav.).

8 pav. Legalus ir nelegalus nepilnamečių darbo pasiskirstymas pagal sektorius

*Šaltinis: sudaryta autorės

Apklausus Klaipėdos mieste dirbusius nepilnamečius nustatyta, jog nepilnamečiai dažniausiai įsidarbina auklės, padavėjos, pardavėjos ar pagalbinio darbuotojo pareigas. Šie darbai yra priskiriami paslaugų ir pramonės sektoriams ir sudaro 41 % visų nurodytų darbų. Respondentai taip pat dirbo prižiūrėtojo, skrajučių išnešiotjo, valytojo, uogų rinkėjo ir kitus darbus.

Išvados

Nepilnamečiai yra skirstomi darbo sąlygų atžvilgiu į dvi grupes: vaikas 14–15 m. ir paauglys 16–17 m. amžiaus. Esminiai skirtumai, kurie koreguoja darbo ir įdarbinimo sąlygas šioms dviem amžiaus grupėms, yra dėl 1) dokumentų, kurie yra reikalingi įdarbinant, 2) leidžiamų dirbti darbų sąrašo, 3) darbo ir poilsio laiko ir 4) atostogų trukmės.

Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, jog didžiąją dalį Klaipėdoje besimokančių nepilnamečių domina įsidarbinimo galimybės. Labiausiai nepilnamečiai yra susidomėję vasaros sezono darbais, nes vasaros atostogų metu turi daugiau laisvo laiko. Dėl darbų ir įdarbinimą reglamentuojančių įstatymų, 14–15 m. amžiaus nepilnamečiams yra daug sunkiau įsidarbinti, negu 16–17 m. amžiaus nepilnamečiams, dėl ko dauguma 14–15 m. nepilnamečių yra įdarbinami nelegaliai. Tyrimas taip pat atskleidė, jog nepilnamečiai dažniausiai ieško auklės, pagalbinio darbuotojo ar pardavėjo darbų, kadangi tai yra lengvi darbai, nekeliantys pavojaus jų sveikatai. Beveik pusė apklaustų respondentų buvo įsidarbinę ar dirba šiuo metu. Respondentai atskleidė, jog dalis jų dirbo legaliai, o kita dalis dirbo nelegaliai. Legalų ir nelegalų darbą dirbo beveik po lygiai nepilnamečių ir tai atskleidžia labai didelį nelegalaus darbo mastą. Ypač nelegalus darbas paplitęs tarp 14–15 m. amžiaus nepilnamečių, kadangi juos įdarbinti legaliai yra daug sudėtingiau, negu 16–17 m. amžiaus darbuotojus. Daugiausia, t. y. beveik ketvirtis visų respondentų nelegaliai dirbo paslaugų sektoriuje, o žemės ūkio sektoriuje nelegalus darbas viršija legalų darbą.

Literatūra

1. Dias, K. [2017]. Seasonal workers: key contractual issues for employers [žiūrėta 2019-04-09]. Prieiga internetu: <https://www.personneltoday.com/hr/seasonal-workers-key-contractual-issues-employers/>
2. International Labor Office. [2017]. Global Employment Trends for Youth 2017: Paths to a better working future [žiūrėta 2019-04-10]. Prieiga internetu: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_598669.pdf
3. Martela, F. Pessi, A. B. [2018]. Significant Work is About Self-Realization and Broader Purpose: Defining the Key Dimensions of Meaningful Work [žiūrėta 2019-02-24]. Prieiga internetu: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5879150/>

4. LR Darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas [2003]. [žiūrėta 2019-02-25]. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.215253?jfwid=-lgjtze4rr>
5. LR Baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. [2002]. [žiūrėta 2019-02-25]. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.163482/MIPHDsArwy>
6. LR Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas. [2002]. [žiūrėta 2019-02-25]. Prieiga internetu: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.817CC58C1A54/TAIS_410367
7. LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. [1996]. [žiūrėta 2019-02-25]. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/VnyvTygttoo>

EVALUATION OF UNDER-AGED YOUTH EMPLOYMENT POSSIBILITIES IN THE CITY OF KLAIPEDA

S u m m a r y

Article analyses the definition of under-aged youth who has a right for work, the basic differences of under-aged youth of 14-15 and 16-17 year old employment and work conditions regarding the law of the Republic of Lithuania, the questionnaire survey was analyzed and the results of the under-aged youth work and employment possibilities in the city of Klaipeda investigated. The survey revealed whether minors were interested in recruitment and what proportion of respondents were already employed. Also, it was analyzed in which sector and in which position under-aged youth are most likely to be employed. According to the results of the survey, the distribution of legal and illegal work by geographical location was compared with the distribution of legal and illegal work by sector in Klaipeda city.

FINANSINĖS ATSKAITOMYBĖS SUDARYMO YPATUMAI VERSLO ĮMONĖJE

Jovita Ūsienė

Lietuvos verslo kolegija

Prof. dr. Angelė Lileikienė

Anotacija

Verslo įmonės, siekdamos įvertinti veiklos rezultatus už atitinkamą laikotarpį, paprastai už metus, rengia finansinę atskaitomybę, kurioje atspindi duomenys kokių turtų įmonė disponuoja, iš kokių finansavimo šaltinių turtas suformuotas. Prie finansinės atskaitomybės priskiriama ir pelno (nuostolio) ataskaita, kurioje parodomas uždirbtos pajamos iš pagrindinės veiklos, investicinės, finansinės ir ypatingosios veiklos. Pelno (nuostolio) ataskaitoje parodoma mokesčių suma ir gautas galutinis veiklos efektyvumo rodiklis pelnas. Tokiu būdu, finansinės atskaitomybės ataskaitos atspindi įmonės visapusišką veiklą, kurią naudojami įmonės steigėjai (dalininkai), aukščiau stovinčios organizacijos, VMĮ ir kitos institucijos.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: finansinė atskaitomybė, balansas, pelno (nuostolio) ataskaita, pinigų srautų ataskaita

Įvadas

Temos aktualumas. Kiekvienais metais įmonės įvertina praėjusių metų rezultatus, kuriuos pateikia finansinėse ataskaitose. Finansinės ataskaitos reikalingos tiek įmonės vadovams, tiek įmonės kreditoriams ir investuotojams. Todėl labai svarbu duomenis pateikti tikslingai, aiškiai ir teisingai, kad kreditoriai išanalizavę įmonės veiklos finansinės atskaitomybės ataskaitas, galėtų priimti sprendimus ar investuoti į įmonę ar ne.

Įmonės finansinės atskaitomybės tikslas – teikti informacijos vartotojams teisingą informaciją apie įmonės finansinę būklę, veiklos rezultatus ir pinigų srautus ataskaitiniais metais (Bukevičius, Burkštienė, Paliulis, Žaptorius, 2009). Pagrindinės įmonės metinės ataskaitos yra: pelno (nuostolio) ataskaita; balansas; pinigų srautų ataskaita, kas sudaro finansinių ataskaitų rinkinį. Finansinių ataskaitų rinkinys, tai susisteminta informacija tiek vidiniams, tiek išoriniams vartotojams. Šio rinkinio pagalba yra lengviau nustatoma ko įmonei labiausiai reikia ir kokia yra jos finansinė būklė tam tikru laikotarpiu. Bet vis labiau pabrėžiama, jog išoriniams vartotojams, tai kreditoriams ar investuotojams, įmonės finansinė būklė yra aktualesnė, nes jiems svarbu žinoti gali ar ne į tą įmonę investuoti. Tad išnagrinėjus finansines ataskaitas pasimato visi rezultatai, ar įmonė pelninga, ar nuostolinga, ar naudingai išnaudoja savo turtą.

Tyrimo objektas. R. Čyžienės įmonės apskaitos politika ir finansinė atskaitomybė.

Tyrimo tikslas: išnagrinėti R. Čyžienės įmonės apskaitos politiką, sudarant finansinę atskaitomybę.

Tyrimo uždaviniai:

- Išanalizuoti buhalterinės apskaitos sampratą, principus, apskaitos politiką.
- Išanalizuoti finansinės atskaitomybės turinį ir rengimo principus.
- Parengti R. Čyžienės įmonės finansines ataskaitas.
- Atlikti įmonės finansų dinaminę analizę

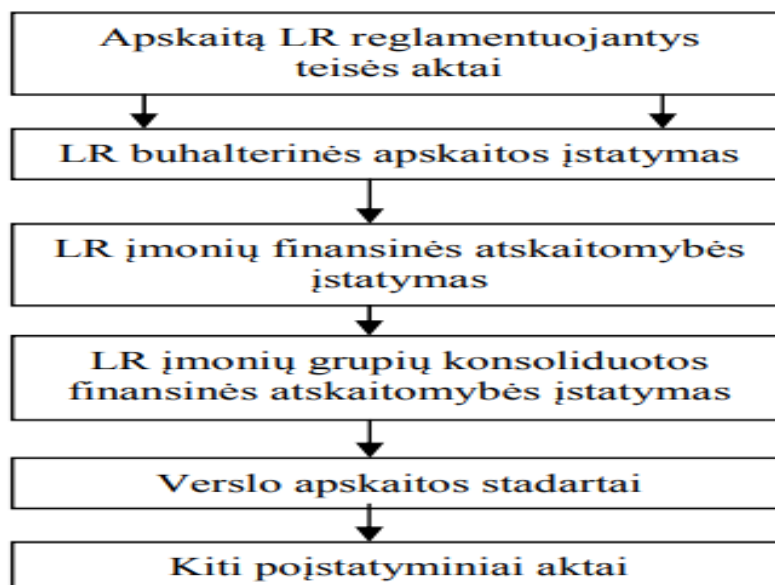
Tyrimo metodai: mokslinių šaltinių analizė, duomenų grupavimas, sisteminimas.

Temos ištirtumas: Finansinių ataskaitų rodiklius paaiškinimus gana plačiai išnagrinėjo knygoje G. Kalčinskas (2001 m.), A. Ivanauskienė (2016 m.), A. Lileikienė (2015), G. Falk (2011) ir kt. tai pat apie finansinės atskaitomybės įtaką įmonei, kaip reikia suprasti rašė Stephen H. Penman (2012 m.), o kaip lengviau suprasti ir išsiaiškinti finansinę atskaitomybę tiek kasdieniame darbe, tiek mokesčių administratoriams, apie tai rašo S. Kudert ir P. Sorg (2014 m.). Finansinių ataskaitų rinkiniai atlieka svarbią funkciją ekonomikoje, kadangi pagal šiuos rinkinius vartotojas gauna reikiamą informaciją apie organizacijos veiklą.

Buhalterinės apskaitos organizavimas įmonėje ypatumai teoriniu aspektu

Buhalterinė apskaita tvarkoma remiantis visuotiniais pripažintais principais – bendraisiais apskaitos principais. Patys bendriausi apskaitos principai apibrėžti Tarptautiniuose apskaitos standartuose ir Europos sąjungos direktyvose.

Lietuvos Respublikoje svarbiausi teisės aktai, įstatymai reglamentuojantys buhalterinės apskaitos tvarkymą, kas parodyta 1 paveiksle

1 pav. Apskaitos reglamentavimas (G. Kalčinkas, 2001)

Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatyme pirmą kartą įstatymiškai buvo reglamentuota bendrosios finansinės apskaitos vedimo ir metinės finansinės atskaitomybės parengimo bei skelbimo Lietuvos Respublikoje tvarka, taip pat aptartus ir buhalterinės apskaitos organizavimas, nustatyta turto įkainojimo bei pajamų ir sąnaudų pripažinimo tvarka. Vienas iš svarbiausių finansinės atskaitomybės dokumentų yra balansas.

Balansas ir svarbiausių jo rodiklių paaiškinimai

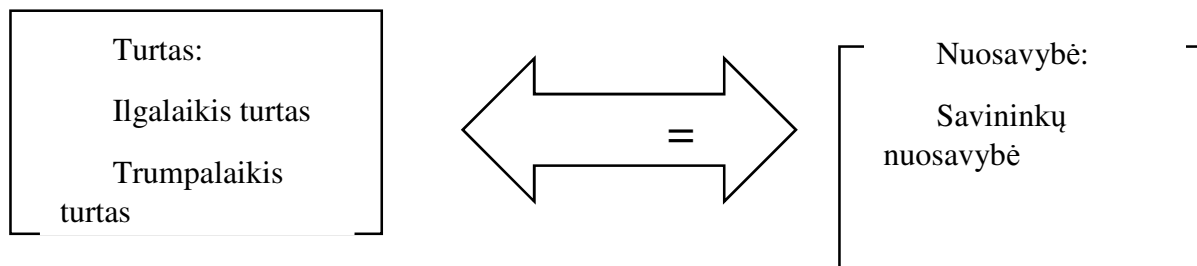
Balansas yra svarbi finansinės atskaitomybės dalis. Balansas parodo, koku turtu įmonė disponuoja, parodo skolinius įsipareigojimus bei nuosavą kapitalą. Balanso duomenys gali parodyti įmonės finansinę būklę tam tikrai datai pinigine išraiška. Taip apibendrinus balansą, būtina paaiškinti šiuos dalykus:

- Balansas turi parodyti turto ir nuosavybės bei įsipareigojimų būklę (kiek ir kokio turto įmonė turi, kam tas turtas priklauso, kokio dydžio jos nuosavybė ir įsipareigojimai).
- Balansas parodo turtą nuosavybę ir įsipareigojimus tam tikrai konkrečiai datai. Vadinasi, jis užfiksuoja įmonės veiklą tam tikru akimirksniu, tai yra įmonės veikla tarsi sustabdoma ir tai, ką turi įmonė šiuo momentu, tarsi nufotografuojama ir užfiksuojama balanse. Jau kita ūkinė operacija balansą pakeis.
- Balanse turtas, nuosavybė ir įsipareigojimai rodomi pinigine išraiška, tai yra remiantis galiojančiu šalyje piniginiu vienetu.
- Balanse atvaizduojama pusiausvyra tarp turto ir nuosavybės bei įsipareigojimų, pateikiama išsami informacija apie tai, kokį turtą įmonė turi konkrečiu momentu.
- Balansas turi pateikti tikrą ir teisingą turto, nuosavybės ir įsipareigojimų būklę.
- Balansas yra ne buhalterinė sąskaita, ne pirminis ar suvestinis dokumentas, o ataskaita, tiksliau – finansinės atskaitomybės forma.

Taigi balanse turi būti nurodytas visas įmonės turtas ir nuosavybė (Bukevičius ir kt., 2009, p. 117). Tai balansą sudaro dvi dalys: turto ir savininkų bei įsipareigojimų nuosavybė.

Balansas turi pusiausvyrą tarp turto ir nuosavo kapitalo taip pat įmonės įsipareigojimų ir parodo koku turtu įmonė disponuoja tam tikru momentu ir kam jis priklauso.

Turto rodiklių ir dydžio suma turi būti lygi nuosavo skolinto kapitalo dydžiui. Lygybė tarp turto ir nuosavybės vadinama apskaitos lygybe. Balanso apskaitos lygybė dažnai vadinama fundamentine lygybe ir gali būti pavaizduota taip (Skujienė, 2008, p. 30):

2 pav. Apskaitos lygybė

Balanso informacijos grupavimas pagal 2 VAS „Balansas“ [2-ojo verslo apskaitos standartų metodinės rekomendacijos „Balansas“, 2010, p. 6–7], kas parodyta 1 lentelėje.

1 lentelė

Turtas	Nuosavas kapitalas ir įsipareigojimai
A Ilgalaikis turtas: 1. Nematerialusis turtas 2. Materialusis turtas 3. Finansinis turtas	D Nuosavas kapitalas: 1. Kapitalas 2. Perkainojimo rezervai (rezultatai) 3. Rezervai 4. Nepaskirstytas pelnas (nuostolis)
B Trumpalaikis turtas: 1. Atsargos, išankstiniai apmokėjimai ir nebaigtos vykdyti sutartys 2. Per vienerius metus gautinos sumos 3. Pinigai ir pinigų ekvivalentai	E Dotacijos ir subsidijos
	F Atidėjiniai
C Ateinančių laikotarpių sąnaudos ir sukauptos sąnaudos	G Mokėtinos sumos ir įsipareigojimai 1. Po vienerių metų mokėtinos sumos ir ilgalaikiai įsipareigojimai 2. Per vienerius metus mokėtinos sumos ir trumpalaikiai įsipareigojimai
	H Sukauptos sąnaudos ir ateinančių laikotarpių pajamos

Kaip rodo 1 lentelės duomenys, visi balanso rodikliai yra suskirstyti į atskirus skyrius: A, B, C, D, E, F, G ir H, o skyriai išskaidomi į grupes.

Skyrius A. Balanse ilgalaikiu turtu yra laikomas toks turtas, kurį įmonė naudoja ir valdo ilgiau kaip vieną ataskaitinį laikotarpį. Kaip minėjome 2 pav. ilgalaikį turtą sudaro:

- Nematerialusis turtas. Šis turtas neturi konkrečios materializuotos formos, tačiau naudojamas įmonei ir suteikia papildomų pajamų. Tai įmonės formavimo savikaina, įsigytos teisės, prestižas (įmonės geras vardas).
- Materialusis turtas, šis priklauso nuo to kuo įmonė užsiima, nuo įmonės veiklos pobūdžio. Jį gali sudaryti:
 - Žemė;
 - Miškas (žemės ūkio įmonėse ir ūkininkų ūkiuose);
 - Pastatai, įrenginiai, statiniai;
 - Perdavimo įtaisai (kaip ryšių kabelinės linijos);
 - Mašinos ir įrenginiai;
 - Daugiamečiai sodiniai;
 - Gamybos ir ūkio inventorių;
 - Kompiuteriai ir jų tinklai;
 - Kitas turtas.

Šis turtas balanse nurodomas įsigijimo verte atėmus jo nusidėvėjimą, kurio dydis priklauso nuo reglamentuojančių tai įstatymų.

- Finansinis turtas, o jį sudaro ilgalaikės investicijos į kitas įmones, vertybiniai popieriai (akcijos, obligacijos), ilgam supirkto nuosavos akcijos ir kita.

Skyrius B. Trumpalaikis turtas – tai toks turtas, kurį įmonė sunaudoja per vienerius metus.

Jį sudaro:

- Atsargos (žaliavos, komplektavimo gaminiai, nebaigti gaminti gaminiai, perparduoti skirta produkcija, išankstiniai apmokėjimai). Balanse atsargos yra parodomos įsigijimo savikaina arba grynąją verte.
- Per vienerius metus mokėtinos sumos (gautinos sumos už parduotą produkciją, suteiktas paslaugas, išankstiniai apmokėjimai už finansinį turtą, savininkų įsiskolinimas ir kitos).
- Pinigai ir pinigų ekvivalentai apima pinigų sumas banke, kasoje.

Skyrius C. Ateinančių laikotarpių sąnaudos ir sukauptos sąnaudos.

Ateinančių laikotarpių sąnaudos susidaro, kai įmonė per ataskaitinį ir ankstesnius ataskaitinius laikotarpius sumokėjo už būsimais laikotarpiais teiktinas tęstinio pobūdžio paslaugas, už kurias sumokėtos sumos bus tolygiai pripažįstamos sąnaudomis ateinančiais ataskaitiniais laikotarpiais, kai bus patiriamos [Verslo apskaitos standartų rekomendacijos, 2010, „Balansas“].

Sukauptos pajamos – tai per ataskaitinį ir ankstesnius ataskaitinius laikotarpius įmonės uždirbtomis pajamomis pripažintos sumos, dėl kurių skolininkas prisiima įsipareigojimą sumokėti ateinančiais ataskaitiniais laikotarpiais už įmonės per tam tikrą laikotarpį teikiamas tęstinio pobūdžio paslaugas, už kurias uždirbtos pajamos kaupiamos tolygiai arba atsižvelgiant į paslaugų įvykdymo lygį. [Verslo apskaitos standartų rekomendacijos, 2010, „Balansas“].

Skyrius D. Nuosavas kapitalas – tai įmonės turto dalis, likusi iš viso turto atėmus įsipareigojimus. Kapitalas skirstomas į nuosavą (savininkų nuosavybė) ir į skoliną (įsipareigojimus).

Įmonės nuosavam kapitalui priskiriama:

- Apmokėta įstatinio kapitalo dalis;
- Akcijų priedai;
- Perkainojimo rezervas (rezultatas);
- Privalomasis rezervas;
- Rezervas savoms akcijoms įsigyti;
- Kiti rezervai;
- Nepaskirstytas pelnas (nuostolis) (Ivanauskienė, 2016, p. 96).

Kapitalas yra formuojamas įmonės pradžioje, kapitalo straipsnyje yra parodomas pasirašytas įstatinis kapitalas. Pradedant kurti įmonę jos kapitalas formuojamas įmokant tam tikrą pinigų sumą.

Kiekviena įmonė gali išleisti tam tikrą akcijų kiekį, kuris vadinamas įstatiniu kapitalu, bet nevisos akcijos gali būti parduodamos.

Akcijų priedai – jie susidaro kai investuotojai akcijas galia parduoti už aukštesnę kainą nei jų nominalioji vertė. Akcijų priedų sumos yra mažinamos ir apskaitoje registruojamos kai: akcijų priedų suma yra didinamas įstatinis kapitalas, kai yra dengiami įmonės nuostoliai.

Perkainojimo rezervas, jis parodo padidėjusį įmonės kapitalą, atsiranda kai įmonė perkainoja turimą materialųjį ar finansinį turtą, padidindama anksčiau užfiksuotą turto vertę. Turto perkainojimas dažniausiai atliekamas dėl nuo įmonės nepriklausančių priežasčių, dažniausiai pasitaikantis reiškinys – infliacija.

Rezervai – tai yra įmonės laikinas pelno panaudojimo apribojimas, šiam tikslui dalis pelno yra perkeliama į rezervus. Rezervų paskirtis gali būti skirta ne tik visam uždirbtam pelnui išsidalyti, bet gali būti investuojama į kaip tarkime naujiems pastatams įsigyti ar naujų informacijų įdiegimui.

Rezervai skirstomi į:

- privalomuosius;
- savom akcijom įsigyti;
- kiti.

Privalomasis rezervas yra sudaromas iš paskirstytojo pelno ir naudojamas įstatymų nustatyta tvarka. Sudarant privalomąjį rezervą apskaitoje yra registruojamas paskirstyto pelno sumažėjimas ir privalomojo rezervo padidėjimas. Panaudojus rezervą nuostoliams mažinti, apskaitoje registruojamas nuostolių ir privalomojo rezervo sumažėjimas. Kitais teisės aktų nustatytais atvejais mažinant privalomąjį rezervą, apskaitoje registruojamas jo sumažėjimas ir paskirstyto pelno padidėjimas [8-ojo VAS „Nuosavas kapitalas“ metodinės rekomendacijos, p. 35].

Registruojant privalomąjį rezervą, apskaitoje daromi tokie įrašai:

- D 34 Nepaskirstytas pelnas (nuostoliai)
 - K 331 Privalomasis arba atsargos (rezervinis) kapitalas.
- Jei rezervas mažinamas dengiant nuostolius, apskaitoje daromi tokie įrašai:
- K 331 Privalomasis arba atsargos (rezervinis) kapitalas
 - D 34 Nepaskirstytas pelnas (nuostoliai) [8-ojo VAS „Nuosavas kapitalas“ metodinės rekomendacijos, p. 35–36].

Rezervas savoms akcijoms įsigyti – kai yra numatyta suma, kurią reikės sumokėti už planuojamas įsigyti savas akcijas, įstatymų nustatyta tvarka joms įsigyti sudaromas rezervas. Registruojant šį rezervą, apskaitoje mažinamas nepaskirstytasis pelnas ir sudaromas tokios pat sumos rezervas savoms akcijoms įsigyti.

Kiti rezervai sudaromi, didinami ir mažinami įstatymų ir įmonės įstatų nustatyta tvarka. Savininkams priėmus sprendimą sudaryti ar panaikinti rezervus, apskaitoje registruojamas rezervo padidėjimas (sumažėjimas), ta pačia suma mažinant (didinant) nepaskirstytąjį pelną.

Nepaskirstytas pelnas parodo įmonės parodo ankstesniais metais bei finansiniais metais įmonės uždirbtą arba patirtą nuostolį.

Skyrius E. Dotacijos ir subsidijos balanse parodo iš valdžios organų ar trečiųjų asmenų gautas lėšas. Kaip pavyzdį galime pateikti, kad tarkime įmonė sukuria naujas darbo vietas, ir valdžia gali paremti įmonę suteikdama dotaciją įgyvendintam projektui. Dotacija kaip negrąžinta dovana įmonei, padidina akcininkų nuosavybę.

Skyrius F. Atidėjiniai skirstomi:

- Atidėjiniai ir atidėtieji mokesčiai apima grupę straipsnių, atspindinčių ateityje daromoms išlaidoms atidedamas sumas, jeigu jos yra susijusios su ataskaitinio laikotarpio pajamų uždirbimu.
- Įsipareigojimų ir reikalavimų padengimo atidėjiniai atspindi formuojamus atidėjinius būsimiems įsipareigojimams, skoloms padengti (pvz., tokiems mokėjimams, kaip atostoginiai, pensijos, garantinis gaminamų prekių remontas, mokesčiai ir kt.).
- Atidėtieji mokesčiai – tai mokesčių, kurių mokėjimą valdžia atideda vėlesniam laikui, sumos.

Jų atspindėjimas reiškia įmonės skolą biudžetui, kurią ateinančiais laikotarpiais turės padengti (Bukevičius ir kt., 2009, p. 122).

Skyrius G. Mokėtinos sumos ir įsipareigojimai, šis skyrius balanse parodo iš kokių skolintų šaltinių yra finansuojama įmonės veikla. Šį skyrių sudaro du poskyriai: po vienerių metų mokėtinos sumos ir ilgalaikiai įsipareigojimai tai reiškia, skolas, kurias įmonei reikės sumokėti per laikotarpį, ilgesnį kaip 12 mėnesių nuo balanso datos ir per vienerius metus mokėtinos sumos.

Skyrius H. Sukauptos sąnaudos ir ateinančių laikotarpių pajamos – straipsnis, kuriame pateikiamos įmonės patirtos, bet dar neapmokėtos sąnaudos. Jame taip pat nurodytos trečiųjų asmenų jau apmokėtos sumos už paslaugas kurias įmonė numato pateikti ateityje.

Balanse pateikiama tam tikro laikotarpio dvejopai sugrupuota informacija: pagal turto sudėtį į nuosavą kapitalą, įsipareigojimus, įkainotus pinigais. Turtas, nuosavas kapitalas ir įsipareigojimai susieti apskaitos lygybe (Ivanauskienė, 2016, p. 101):

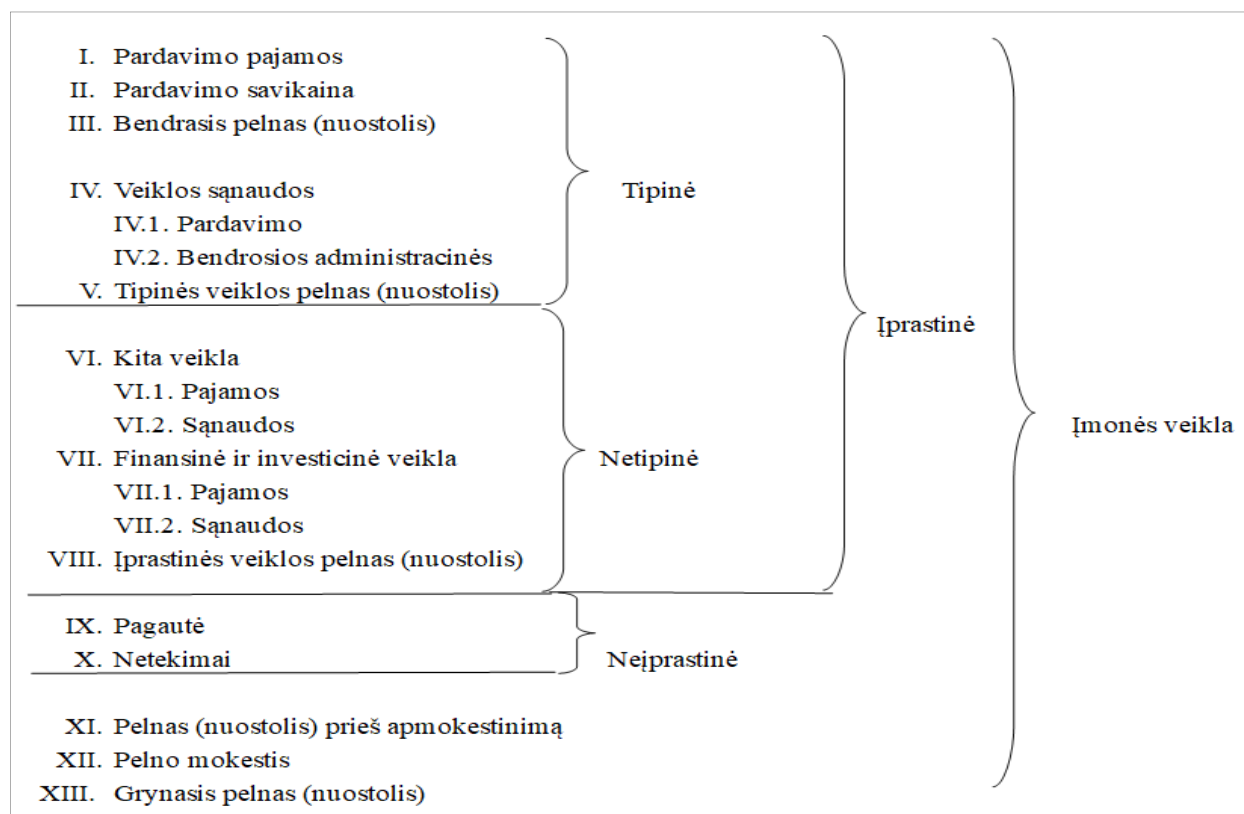
$$\text{TURTAS} = \text{NUOSAVAS KAPITALAS} + \text{ĮSIPAREIGOJIMAI}$$

Antras svarbus finansinės atskaitomybės dokumentas yra pelno (nuostolio) ataskaita.

Pelno (nuostolio) ataskaita ir jos sudarymo principai

Pelno (nuostolio) ataskaita bene svarbiausia ūkinės veiklos ataskaita, kuri parodo per kiekvieną ataskaitinį laikotarpį uždirbtas pajamas ir sąnaudas, kurios yra patiriamos uždirbant pajamas. Jas palyginus yra apskaičiuojamas ataskaitinių metų pelnas (jei pajamų yra daugiau uždirbama nei patiriama sąnaudų gaunasi pelnas, o jei atvirkščiai, sąnaudų patiriama daugiau nei pajamų įmonėje yra patiriamas nuostolis).

Pelno (nuostolio) ataskaitoje informacija apie pajamas ir sąnaudas, atsižvelgiant į ūkio subjekto veiklos sritis, suskirstyta į įprastinę ir neįprastinę, kas parodyta 3 paveiksle

3 pav. Pajamų ir sąnaudų skirstymas pagal veiklas (Skujienė, 2008, p. 34)

Įprastinė veikla – pasikartojančios ūkinės operacijos, susijusios su įmonės veikla. Neįprastinėje veikloje atspindi neįprastinių, atsitiktinių, reguliariai nesikartojančių ūkinių veiklų rezultatai (Skujienė, 2008, p. 34).

Neįprastinę veiklą kaip matome iš 2 paveikslo sudaro pagautė (materiali atsitiktinai gauta ar gautina nauda, kuri nepriklauso nuo įmonės vadovų ar savininkų valios) ir netekimai (atsitiktiniai materialūs praradimai, nepriklausantys nuo įmonės savininkų ar vadovų valios (Skujienė, 2008, p. 34)).

Įprastinė veikla skirstoma:

- Tipinė, kuri yra pagrindinė įmonės veikla, pavyzdžiui gamyba, prekyba ir kita.
- Netipinė, tai tokia veikla, kuri nėra susijusi su pagrindine įmonės veikla. Ją atspindi finansinė, investicinė ir kita veikla.

Pelno (nuostolių) ataskaitoje išdėstymas turi būti pagal tokius straipsnius:

- Pardavimo pajamos;
- Pardavimo savikaina;
- Bendrasis pelnas (nuostolis);
- Veiklos sąnaudos;
- Tipinės veiklos pelnas (nuostolis);
- Kita veikla;
- Finansinė ir investicinė veikla;
- Įprastinės veiklos pelnas (nuostolis);
- Pagautė;
- Netekimai;
- Pelnas (nuostolis) prieš apmokestinimą;
- Pelno mokestis;
- Grynasis pelnas (nuostolis).

2 lentelė

Pelno skaičiavimas pagal 3-įjį VAS „Pelno (nuostolio) ataskaita“ (Skujienė, 2008, p. 35):

	Pardavimo pajamos
-	Pardavimo savikaina

=	Bendrasis pelnas (nuostolis)
-	Veiklos sąnaudos
=	Tipinės veiklos pelnas (nuostolis)
=	Kita veikla
+	Pajamos
-	Sąnaudos
=	Finansinės ir investicinės veiklos pelnas (nuostolis)
+	Pajamos
-	Sąnaudos
=	Įprastinės veiklos pelnas (nuostolis)
+	Pagautė
-	Netekimai
=	Pelnas (nuostolis) prieš apmokestinimą
-	Pelno mokestis
=	Grynasis pelnas (nuostolis)

Pardavimo pajamos – svarbiausias įmonės veiklų apibūdinančių rodiklis. Pelną (nuostolį) ataskaitoje 1 eilutėje pardavimo pajamos parodomos grynosios pardavimų pajamos be jokių diskontų, nuolaidų, pirkėjų grąžintų prekių sumos.

2-oje eilutėje pelno (nuostolio) ataskaitoje yra pardavimo savikaina, tai ataskaitinio laikotarpio sąnaudos pardavimų pajamoms uždirbti. Pavyzdžiui langų įmonėje, gamina medinius langų rėmus, tai prie sąnaudų galima priskirti medieną, dažus, lakus, stalių darbo užmokesį.

Kaip matome iš 2-osios lentelės iš pardavimo pajamų atėmus pardavimo savikainą yra gaunamas bendrasis pelnas (nuostolis).

Veiklos sąnaudos – tai ataskaitinio laikotarpio sąnaudos, kurių negalima tiesiogiai priskirti prie pardavimo savikainai. Jos dažniausiai vadinamos pastoviomis sąnaudomis, kurios skirstomos į dvi dalis:

- pardavimo sąnaudos, susijusios su prekių sandėliavimo išlaidomis, prekybos patalpų naudojimu, nuoma, klientų paieška, prekių pristatymu, skelbimais reklamai, komandiruočiams;
- bendrosios ir administracinės sąnaudos sudaro didžiausią pastovijų išlaidų dalį. Pavyzdžiui išlaidos įmonės administracijai išlaikyti, pastatų nuomai, elektrai, šildymui, pastatų ir transporto draudimui, remonto, raštinės ir pašto išlaidos, telefono, audito paslaugoms, veiklos mokesčiams. Daugiausia išlaidų skiriama patalpų nuomai ir įmonės administracijos vadovų atlyginimams, (Skujienė, 2008, p. 36).

Iš bendrojo pelno atėmus veiklos sąnaudas gaunama tipinės veiklos pelnas (nuostolis). Jis parodo įprastinės veiklos rezultatą per ataskaitinį laikotarpį.

Kitos veiklos eilutėje yra parodomos netipinės veiklos produkcijos pajamos ir sąnaudos.

Finansinė ir investicinė veikla yra netipinės veiklos dalis. Prie finansinės veiklos pajamų priskiriamos palūkanos, kurias įmonė uždirba bankuose laikydama pinigus, pajamos iš dividendų, baudos, delspinigia, gauti iš pirkėjų už pavėluotus atsiskaitymus. Prie finansinės ir investicinės veiklos sąnaudų priskiriamos sumokėtos ir mokėtinos palūkanos už gautas paskolas, neigiama valiutos kurso pasikeitimo įtaka, nuostolis, susijęs su skolomis, (Skujienė, 2008, p. 36).

Įprastinės veiklos pelno (nuostolio) rodiklis parodo tipinės ir netipinės veiklos rezultatą per ataskaitinį laikotarpį. Šis rodiklis skaičiuojamas: prie tipinės veiklos pelno (nuostolio) pridėti kitą veiklą, bei finansinę ir investicinę veiklą.

Pagautė – parodo įmonės gautą netikėtą pelną dėl įmonės vadovų, direktorių nepriklausančių reiškių, kaip pavyzdžiui tarkime įmonė patyrė nuostolį nuo stichinių nelaimių, iš draudimo gali gauti kompensaciją ir šis perviršis bus fiksuojamas pagautėje. Tarkime praėjusiais metais buvo klaidingai atlikta pelno (nuostolio) ataskaita ir sumažintų pajamų sumų atkūrimas yra fiksuojamas pagautėje.

Netekimai – tai parodo įmonės netikėta nuostolį, dėl nuo įmonės vadovų nepriklausančių įvykių.

Pelnas prieš apmokestinimą parodo įmonės veiklos, pagautės, ir netekimų straipsnių rezultatus, bet dar neparodo, kokia suma turi būti apmokestinama pelno mokesčiu. Jis apskaičiuojamas kaip matome iš 2 lentelės, tai prie įprastinės veiklos pelno (nuostolio) pridedant pagautę ir atimant netekimus.

Pelno mokestis, šis rodiklis parodo kiek per ataskaitinį laikotarpį įmonė turės sumokėti į valstybės biudžetą pelno mokesčio. Pelno mokestį kiekviena įmonė nusistato pagal savo įmonės duomenis, taikyti 0 %, 5 % ar 15 %.

Grynasis pelnas (nuostolis) gaunamas iš pelno prieš apmokestinamą atėmus pelno mokestį. Šis rodiklis yra jau galutinis įmonės rodiklis, parodantis įmonės arba pelną, arba nuostolį. Įmonės vadovai pelno dalį gali skirti dividendams, o kas lieka po apmokestinto pelno paskirstymo, yra vadinama nepaskirstytuoju pelnu (nuostoliu) ir šis pelnas parodomas balanse.

Pinigų srautų judėjimo ataskaita

Pinigų srautų judėjimas yra daromas pagal ataskaitinius duomenis. Pinigų srautų ataskaita – finansinė ataskaita, kurioje nurodomas ataskaitinio laikotarpio pinigų ir pinigų ekvivalentų įplaukos bei išmokos (Skujienė, 2008, p. 37). Ši ataskaita parodo ar įmonė uždirbo pakankamai pinigų, kad būtų galimybė plėtoti veiklą toliau, išlaikyti ir didinti gamybinius pajėgumus bei išmokėti dividendus, ar sugebės grąžinti skolas gaunamas iš savo veiklos pinigų sąskaita. Iš šios ataskaitos galima sužinoti kaip ir dėl kokių priežasčių per ataskaitinį laikotarpį keitėsi pinigų, kuriais disponuoja įmonė, suma. Pinigų srautų ataskaita leidžia įvertinti įmonės mokumą ataskaitinių ir ateinančių laikotarpiu. (Puteikienė, 1997, p. 148).

Pagal 5 VAS „Pinigų srautų ataskaita“ pinigų srautai skirstomi į tris kryptis:

- pagrindinę;
- investicinę;
- finansinę.

Pagrindinės veiklos pinigų srautai yra pinigų srautai, susiję su pagrindine įmonės veikla (gamybine, prekybine, paslaugų teikimo ir kt.). Tai gali būti pinigai, gauti už prekes, avansai tiekėjų sąskaitoms apmokėti, atlyginimų ir palūkanų mokėjimai, atsiskaitymai su biudžetu (Skujienė, 2008, p. 38). Kitaip tariant, pagrindinės veiklos pinigų srautams priskiriame visus pinigų srautus iš tipinės veiklos ir dalį – iš netipinės (Kazlauskas, Liubickienė, 2010, p. 145).

Investicinės veiklos pinigų srautai – tai pinigų judėjimas, susijęs su materialiojo ir nematerialiojo turto įsigijimu ir perleidimu (Skujienė, 2008, p. 38). Taip pat priskiriamos išlaidos, patirtos įsigyjant vertybinius popierius, suteikiant ilgalaikes paskolas, iš kurių tikimasi ateityje gauti naudos (Kazlauskas, Liubickienė, 2010, p. 145).

Finansinės veiklos pinigų srautai – tai pinigų srautai, susiję su nuosavo kapitalo ir įmonės įsipareigojimų pasikeitimais: gauti ilgalaikiai kreditai, ilgalaikės ir trumpalaikės finansinės investicijos, dividendų išmokėjimai, ilgalaikių paskolų grąžinimai ir kt. (Skujienė, 2008, p. 38).

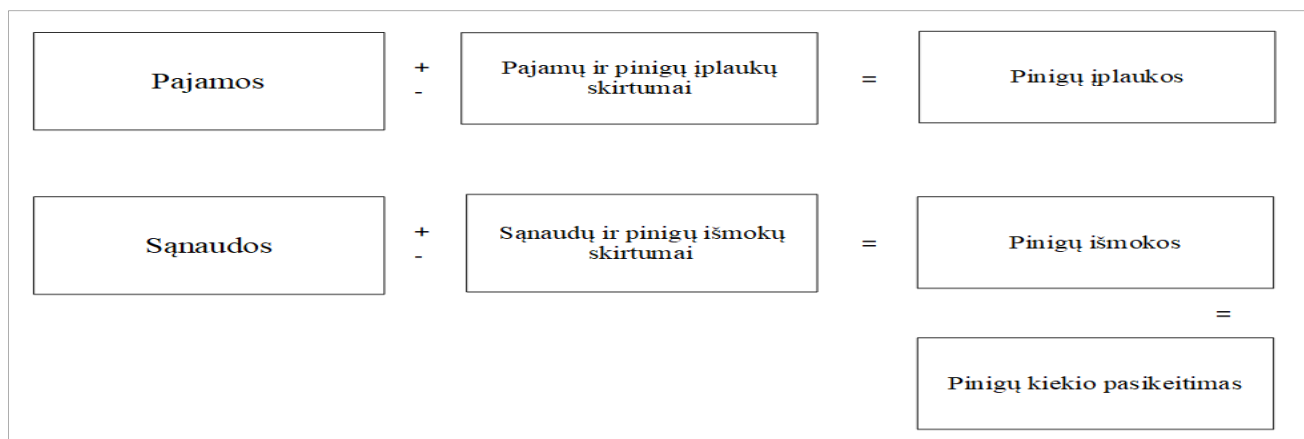
Skiriami du finansinės veiklos išoriniai šaltiniai:

- įmonės savininkai;
- kreditoriai.

Pinigų srautų ataskaitos yra sudaromos šiais būdais:

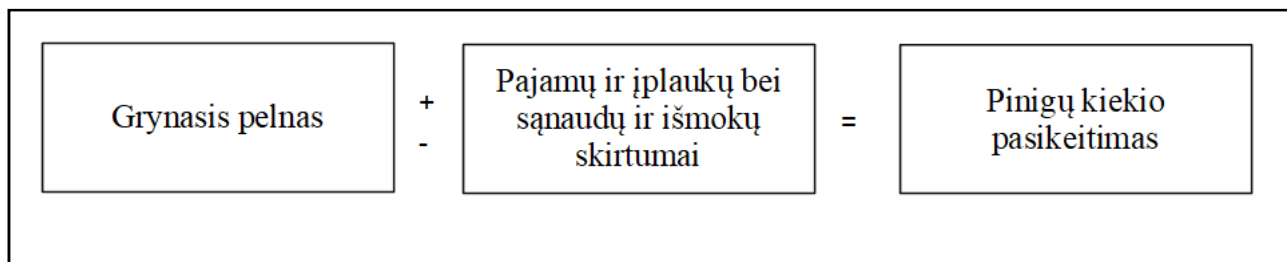
- tiesioginiu;
- netiesioginiu.

Taikant tiesioginį būdą, yra skaičiuojami visi pinigų srautai gaunami ir išmokami, o pagrindinis apskaičiavimo elementas pardavimų pajamos:

4 pav. Tiesioginis būdas (Ivanauskienė, 2016, p. 475)

Taikant netiesioginį būdą, apskaitos operacijos, susijusios su pinigų srautų judėjimu, yra identifikuojamos ir jų dydžiu tikslinama pelno suma, tai yra pagrindinis elementas šiuo atveju yra pelnas:

5 pav. Netiesioginis būdas (Ivanauskienė, 2016, p. 475)

Pinigų srautų ataskaitos paskirtis yra parodyti, kuri įmonės veikla (pagrindinė, investicinė ar finansinė) ir kiek atnešė ar išleido pinigų. Labai svarbu analizuojat pinigų srautų ataskaitą atkreipti dėmesį į mainų sandorius.

Jei mainų sandorių nėra daug, tada ir pinigų srautų ataskaita nebus iškraipyta.

Pinigų srautų skaičiavimai atliekami vadovaujantis keturiomis pagrindinėmis taisyklėmis:

- turimo turto metų pabaigoje padidėjimas, palyginti su metų pradžia, reiškia pinigų sumažėjimą (t. y. turtui įsigyti buvo išleisti pinigai, vadinasi jų sumažėjo);
- turimo turto metų pabaigoje sumažėjimas, palyginti su metų pradžia reiškia pinigų padidėjimą (t. y. pardavus turtą, padidėjo pinigai);
- įmonės skolų metų pabaigoje padidėjimas, palyginti su metų pradžia, reiškia pinigų padidėjimą (t. y. pasiskolinta pinigų iš trečiųjų asmenų – pinigų padaugėjo);
- įmonės skolų metų pabaigoje sumažėjimas, palyginti su metų pradžia, reiškia pinigų sumažėjimą (t. y. grąžinant skolas tretiesiems asmenims pinigų sumažėja) (Skujienė, 2008, p. 40).

Parengus pinigų srautų ataskaitą, joje apskaičiuota per ataskaitinį laikotarpį pasikeitusi pinigų suma turi sutapti su pasikeitusia pinigų suma balanse per tą patį ataskaitinį laikotarpį.

Išvados

Finansinė atskaitomybė – finansinių duomenų apie įmonės (pelno siekiančių ribotos civilinės atsakomybės juridinių asmenų (ir neribotos civilinės atsakomybės juridinių asmenų, jei sudaryti finansinę atskaitomybę juos įpareigoja teisės aktai arba jie patys nusprendžia sudaryti finansinę atskaitomybę) finansinę būklę, veiklos rezultatus, pinigų srautus bei jų aiškinimo periodinis parengimas nustatyta forma. Finansinės atskaitomybės tikslas – patenkinti informacijos vartotojų poreikius gauti teisingą informaciją apie įmonės finansinę būklę, veiklos rezultatus ir pinigų srautus. Finansinė atskaitomybė – finansinių ataskaitų rinkinys, kurį sudaro: balansas; pelno (nuostolių) ataskaita; nuosavo kapitalo pokyčių ataskaita; pinigų srautų ataskaita; aiškinamasis raštas. Kiekviena iš minėtųjų ataskaitų suteikia vertingos informacijos apie investicijas, gamybinę veiklą ir finansavimo galimybes. Paprastai įmonės vykdomos veiklos reikalauja finansavimo, kuris atsispindi balanso nuosavo kapitalo ir įsipareigojimų straipsniuose. Jei vykdomai veiklai įmonė naudoja akcininkų lėšas, tuomet finansavimas atsispindi nuosavo kapitalo straipsniuose, o jei įmonė skolinasi, tuomet priklausomai nuo to ar tai yra ilgalaikės, ar trumpalaikės skolos, finansavimas parodomas įsipareigojimų skiltyje. Nuosavo kapitalo kitimas yra atspindimas nuosavo kapitalo pokyčių ataskaitoje. Gavusi finansavimą įmonė jį panaudoja: įsigyja ilgalaikio ar trumpalaikio turto, kuris reikalingas veiklai vykdyti. Veiklos vykdymas yra susijęs su pajamų uždirbimu, patiriant su ta veikla susijusias sąnaudas. Pajamos ir sąnaudos yra parodomas pelno (nuostolių) ataskaitoje. Pinigų judėjimas įmonėje yra parodomas pinigų srautų ataskaitoje. Įmonės turėtų siekti ne tik kuo didesnio pelno, bet ir turi efektyviai valdyti pinigų srautus, kad jie būtų teigiami. Siekiant efektyvesnio finansų valdymo, tikslinga stebėti svarbiausių įmonės finansinę būklę atspindinčius rodiklius, jų dinamiką bei struktūros pokyčius.

Literatūra

1. Bagžiūnienė, V. (2008). *Finansinių ataskaitų analizė*. Vilnius: Všį Conto Litera.
2. Bagžiūnienė, V. (2004). *Finansinės apskaitos pagrindai*. Vilnius: „Rosma“.
3. Bukevičius, J., Burkšaitienė, D., Paliulis, N.K. ir kt. (2009). *Apskaita vadybininkams*. Vilnius: VGTU leidykla TECHNIKA.
4. Ivanauskienė, A. (2016). *Buhalterinė apskaita*. Vilnius: „Tyto alba“.
5. Kalčinskas, G. (2001). *Buhalterinės apskaitos pagrindai*. Vilnius: leidykla „Pačiolis“.

6. Kazlauskas, V., Liubickienė, L. (2010). *Apskaita vadybininkui*. Vilnius: Tarptautinė teisės ir verslo aukštoji mokykla“.
7. Mackevičius, J. (2007). *Įmonių veiklos analizė*. Vilnius: TEV.
8. Puteikienė, R. (1997). *Apskaitos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus aukštesnioji lengvosios pramonės mokykla.
9. Skujienė, A. (2008). *Finansų vadyba*. Vilnius: UAB „Mokesčių srautas“ (Count line leidyba).
10. Audito ir apskaitos tarnyba. [2015]. 2-ojo verslo apskaitos standarto „Balansas“ metodinės rekomendacijos [žiūrėta 2019-02-26]. Prieiga internetu: <http://www.avnt.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Metodines-rekomendacijos/2-VAS-MR-pagal-11-redakcija-nuo-20160101.pdf>
11. Audito ir apskaitos tarnyba. [2015]. 3-ojo verslo apskaitos standarto „Pelno (nuostolių) ataskaita“ metodinės rekomendacijos [žiūrėta 2019-02-26]. Prieiga internetu: <http://www.avnt.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Metodines-rekomendacijos/3-VAS-MR-nuo-20160301pagal-11-redakcija.pdf>
12. Audito ir apskaitos tarnyba. [2015]. 5-ojo verslo apskaitos standarto „Pinigų srautų ataskaita“ metodinės rekomendacijos [žiūrėta 2019-02-26]. Prieiga internetu: <http://www.avnt.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Metodines-rekomendacijos/5VASMRpagal5redakcijanuo-20160101-25-26-psl..pdf>
13. Audito ir apskaitos tarnyba. [2015]. 19-ojo verslo apskaitos standarto „Atidėjiniai, neapibrėžtieji įsipareigojimai ir kitas turtas bei poataskaitiniai įvykiai“ metodinės rekomendacijos [žiūrėta 2019-02-27]. Prieiga internetu: <http://www.avnt.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Metodines-rekomendacijos/2016/19-VASMRpagal-6-redakcijanuo-20160101-patikslinkta.pdf>
14. Lietuvos respublikos seimas. [2001]. Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos įstatymas. [žiūrėta 2019-02-27]. Prieiga internetu: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.43178AA9832E/hMIYFfoVxx>
15. Audito ir apskaitos tarnyba. [2016]. 8-ojo verslo apskaitos standarto „Nuosavas kapitalas“ metodinės rekomendacijos [žiūrėta 2019-03-25]. Prieiga internetu: <http://www.avnt.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Metodines-rekomendacijos/8-VASMRnuo-2016-m.-sausio-1-d.Svetainei.pdf>

Summary

Financial Reporting - Financial Status, Financial Performance, Cash Flow and Interpretation of Financial Data on Enterprises (Profit-Limiting Liability Legal Entities (and Unlimited Civil Liability Legal Entities, where financial statements are required by law or they decide to draw up financial statements themselves) The purpose of the financial statements is to meet the needs of information users to obtain correct information about the financial position, performance and cash flows of the enterprise. Cash Flow Statement Explanatory Notes Each of the above-mentioned reports provides valuable information on investment, production and financing opportunities.

PAJAMŲ IR SĄNAUDŲ VERSLO ĮMONĖJE APSKAITOS YPATUMAI

Rasa Kačerauskienė

Lietuvos verslo kolegija

Prof. dr. Angelė Lileikienė

Anotacija

Kiekvienoje verslo įmonėje pagrindiniu veiklos tikslu tampa pajamų uždirbimas. Nuo pajamų apimtys ir patirtų sąnaudų, kaip skirtumas išvedamas įmonės gautas pelnas. Todėl labai svarbu apskaitoje teisingai parodyti uždirbtas pajamas ir patirtas sąnaudas. Šie aspektai ir nagrinėjami straipsnyje.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: pajamos, sąnaudos, įplaukos, išlaidos, pelningumas, rentabilumas, grynasis pelnas.

Įvadas

Verslo įmonės veiklos efektyvumą parodo uždirbtos pajamos, patirtos sąnaudos ir gautas galutinis veiklos rezultatas – pelnas. Patirtos pajamos ir sąnaudos leidžia apskaičiuoti ir pamatyti ar įmonės veikla vykdoma sėkmingai (kai gaunamas pelnas) ar nesėkmingai (kai gaunamas nuostolis), todėl labai svarbu yra nustatyti ar įmonėje teisingai yra pripažįstamos pajamos ir sąnaudos. Jeigu neteisingai yra pripažįstamos pajamos, sąnaudos ir kitos ūkinės operacijos tai gali trukdyti vadovams priimti teisingus sprendimus įmonės veiklos efektyvumui didinti. Tam, kad visa tai stebėti ir kontroliuoti yra vedama apskaita, kurios pagalba įmonės vadovai gali priimti svarbius ir tinkamus sprendimus įmonės naudai, bei matyti įmonės veiklos būklę ir darbų rezultatą. Nuolat besikeičiantys įstatymai gali sukelti tam tikrų sunkumų apskaitą vedantiems darbuotojams, o padarytos klaidos iškreiptų įmonės rezultatus finansinėse ataskaitose. Apskaitos ir finansų specialistai turi nuolat domėtis naujovėmis, puikiai išmanyti įstatymus bei apskaitos standartus. Šiame darbe nagrinėjami vieni iš svarbiausių įmonei rodikliai – pajamos ir sąnaudos bei jų pripažinimas apskaitoje.

Temos aktualumas. Kiekvienos įmonės pagrindinis tikslas yra iš vykdomos veiklos gauti kuo didesnį pelną, kurio apskaičiavimui pagrindiniai rodikliai yra pajamos ir sąnaudos. Todėl jų apskaita yra būtina, kurią išanalizavus galima pamatyti, kokią įtaką turi pajamų ir sąnaudų apskaita įmonės veiklos rezultatams.

Straipsnio tikslas – atlikti UAB „Pakelės namai“ įmonės pajamų ir sąnaudų apskaitos analizę.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti šalies ir užsienio autorių literatūrą pajamų ir sąnaudų sampratos ir klasifikavimo kontekste.
2. Pateikti pajamų ir sąnaudų pripažinimo tvarką.
3. Išnagrinėti pajamų ir sąnaudų atspindėjimą apskaitoje.
4. Atlikti UAB „Pakelės namai“ įmonės finansinių rodiklių analizę ir įvertinti pajamų ir sąnaudų įtaką veiklos rezultatams.

Straipsnio tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, Lietuvos Respublikos reglamentuojančių įstatymų, verslo apskaitos standartų analizė, duomenų sisteminimas, grupavimas, svarbiausių grandžių išskyrimas, detalizavimas ir apibendrinimas, santykinų rodiklių analizė, diagramos, finansinių koeficientų analizė.

Pajamų ir sąnaudų samprata

Įmonė vykdydama savo veiklą ne tik patiria pajamas parduodama prekes ar suteikdama paslaugas, tačiau panaudoja ir savo turtą, perka iš kitų asmenų tiekiamas paslaugas, prekes, moka mokesčius valstybei bei darbo užmokesčius darbuotojams ir patiria dar įvairiausių, verslo specifikos nulemtų, sąnaudų.

10-ajame verslo apskaitos standarte (toliau tekste – VAS) pajamos apibūdinamos kaip ekonominės naudos padidėjimas dėl turto naudojimo, perleidimo, pardavimo, vertės padidėjimo ar įsipareigojimų sumažėjimo per ataskaitinį laikotarpį, kai dėl to padidėja nuosavas kapitalas, išskyrus papildomus savininkų įnašus.

R. Subačienė, R. Budrionytė ir K. Senkus (2012) savo išleistoje mokomojoje knygoje pajamas apibūdina, kaip įmonės ekonominės naudos padidėjimą, pasireiškiantį turto (arba jo vertės) padidėjimu per ataskaitinį laikotarpį arba įsipareigojimų sumažėjimu, dėl kurio padidėja nuosavas kapitalas, išskyrus papildomus savininkų įnašus.

„Pajamų atsiradimas (uždirbimas) dažniausiai pasireiškia įmonės turto (pinigų, pirkėjų skolų, gautinų sumų ar kito turto) padidėjimu. Tačiau jei įmonė mokėjimą buvo gavusi avansu, pajamų uždirbimas pildavus prekes ar suteikus paslaugas pasireiškia įmonės įsipareigojimų sumažėjimu. Pajamos didina įmonės nuosavą kapitalą. Tačiau pajamomis nėra pripažįstami savininkų įnašai, kuriais didinamas akcinis kapitalas arba mažinami (dengiami) nuostoliai. Tokie įnašai nesiejami su įmonės veikla. Todėl, gavus papildomų akcininkų įnašų, registruojamas nuosavo kapitalo padidėjimas, kuris parodomas ne pelno (nuostolių) ataskaitoje, bet nuosavo kapitalo pokyčių ataskaitoje.“ (Subačienė ir kt., 2012, p. 96)

Tiek 11-tame VAS, tiek Lietuvos Respublikos Buhalterinės apskaitos įstatyme sąnaudos tai ūkio subjekto ekonominės naudos sumažėjimas dėl turto sunaudojimo, turto pardavimo, turto netekimo, turto vertės sumažėjimo bei įsipareigojimų prisiėmimo per ataskaitinį laikotarpį, kai dėl to sumažėja nuosavas kapitalas, išskyrus tiesioginį jo mažinimą.

R. Kanapickienė, K. Rudžionienė ir B. Jefimovas (2008) pabrėžia iš apibrėžimo išplaukiančias šias pagrindines nuostatas:

1. Sąnaudomis laikomas tik įmonės naudos sumažėjimas;
2. Sąnaudomis laikomas turto sumažėjimas ar įmonės skolų padidėjimas, bet tik ta dalis, kuri yra reikalinga pajamoms uždirbti;
3. Sąnaudos apskaitoje registruojamos tik tada, kai jos patiriamos, neatsižvelgiant į pinigų išleidimą;
4. Sąnaudos turi būti patikimai įvertintos tikrąja verte. 11-asis VAS nurodo, kad paprastai atsiskaitymai atliekami gryniaisiais pinigais arba jų ekvivalentais, todėl sąnaudų dydis įvertinamas sumokėta arba mokėtina grynujų pinigų arba jų ekvivalentų suma.

Pajamų ir sąnaudų pripažinimo tvarka

Pagal 10-ąjį VAS pajamos apskaitoje pripažįstamos, registruojamos ir pelno (nuostolių) ataskaitoje parodomos, kai atitinka pajamų apibrėžimą ir gali būti patikimai nustatyta jų vertė. Apskaitoje pajamos registruojamos vadovaujantis kaupimo ir palyginimo principais.

Pajamos yra laikomos uždirbtomis tada, kai pardavus produkciją ar prekes arba atliktus darbus ir kai jos atsiranda iš įmonės finansinės ar investicinės veiklos. Pajamos gali būti matuojamos pinigų suma, gauta iš pirkėjų, arba gauto turto ar paslaugų kaina. Remiantis duomenų kaupimo principu, kai prekės parduodamos ar paslaugos atliktos, neatsižvelgiant į tai, ar jos jau apmokėtos, ar dar ne tada pajamos pripažįstamos ir laikomos uždirbtomis. Įplaukos negali būti laikomos pajamomis, kol prekės ar kitos vertybės neperduodamos pirkėjui arba kol neišrašomas tų prekių pardavimo ar pirkimo faktą įteisinantis dokumentas.

Bikienės (2012) teigimu, prekių pardavimo pajamos turi būti pripažįstamos, registruojamos apskaitoje ir pateikiamos finansinėje atskaitomybėje tuomet, kai prekės yra parduotos, pajamų suma gali būti patikimai įvertinta. Verslo apskaitos standartuose nurodyta, kad prekės laikomos parduotos, kai yra įvykdytos tam tikros sąlygos:

- 1) Pirkėjui perduota rizika, susijusi su parduotomis prekėmis, taip pat ir šių prekių nuosavybės teikiama nauda;
- 2) Įmonė pardavėja nebevaldo ir nebekontroliuoja parduotų prekių;
- 3) Tikėtina, kad su prekių pardavimo sandoriu bus gauta ekonominė nauda ir bus galima patikimai įvertinti pajamų sumą;
- 4) Sąnaudos, susijusios su prekių pardavimo sandoriu, gali būti patikimai įvertintos.
- 5) Neatsižvelgiant į pinigų faktinį gavimo laiką.

Rizikos perdavimu laikomas momentas, kai pardavėjas ima nebevaldyti ir nebekontroliuoti prekių, o pirkėjas tampa atsakingas už prekes ir priima prekių nuosavybės teikiamą naudą.

Pajamų už suteiktas paslaugas apskaitą apsunkina jų tęstinumo savybė, nes pajamos pripažįstamos tik tada, kai yra suteikiamos paslaugos. Pajamos už suteiktas paslaugas gali būti pripažįstamos skirtingai. Remiantis šiomis sąlygomis yra įvertinamas teikiamų paslaugų rezultatas:

- 1) Pajamų suma gali būti patikimai įvertinta;
- 2) Sandoris yra baigtas arba jo įvykdymo laipsnis iki balanso datos gali būti patikimai įvertintas;
- 3) Tikėtina, kad bus gauta su paslaugų teikimo sandoriu susijusi ekonominė nauda;
- 4) Sąnaudos, susijusios su paslaugų teikimo sandoriu ir jo pasibaigimu, gali būti patikimai įvertintos.

Kai paslaugos kaina iš anksto yra numatyta ir aptarta abiejų sandorio šalių paslaugų teikimo sutartyje, tada pajamų sumą galima patikimai įvertinti. Priešingu atveju, jeigu paslaugos kaina nenustatyta, pajamos gali būti pripažintos tik tada, kai įmonė kitais būdais nustatys jų sumą ir įrodys, kad kita sandorio šalis pripažįsta tokią paslaugų kainą. „Paslaugų pajamų pripažinimo momentas yra tiesiogiai priklausomas nuo paslaugų teikimo trukmės. Kai paslaugų teikimo sandoris užbaigiamas tą patį laikotarpį, kurį buvo pradėtas, pajamos pripažįstamos tą patį laikotarpį ir įvertinamos sutartyje nurodyta suma. Kai pagal paslaugų teikimo sandorį paslaugos teikiamos ilgiau negu vieną ataskaitinį laikotarpį, pajamos proporcingai paskirstomos tiems laikotarpiams kurių metu buvo teikiamos.“ (Bikienė, 2012, p. 210)

Pripažintos pajamos: komisiniai; prekių ar paslaugų keitimas į nepanašias prekes ar paslaugas; nematerialiojo, ilgalaikio materialiojo ir finansinio turto mainų ir perleidimo pelnas; statybos paslaugų ir kitos pagal ilgalaikes sutartis uždirbtos pajamos; nuomos, lizingo pajamos; su finansiniu turtu ir įsipareigojimais susijusių palūkanų

pajamos; atlyginimai už suteiktą teisę naudotis autorių ir gretutinėmis teisėmis, patentu, licenzija, franšize ir panašių teisių pajamos. Pardavus dovanų čekius, apskaitoje registruojami gauti avansai. Pajamos pripažįstamos, kai pateikšiamam čekį pirkėjui parduodamos prekės ar suteikiamos paslaugos arba kai čekiai nustoja galioti. Baudos, delspinigiai už pavėluotus ar neįvykdytus atsiskaitymus pripažįstami pajamomis, kai pinigai yra gauti arba kai atsiranda įrodymų, kad jie bus gauti, o tikimybė, kad jų nebus gauta, yra maža.

Visi šie išvardinti punktai 10-ajame verslo apskaitos standarte priskiriami prie pripažįstamų pajamų, nes tai įmonei duoda ekonominę naudą.

Kadangi pajamos tai įmonės ekonominės naudos padidėjimas, pajamomis nėra pripažįstamos: pridėtinės vertės mokestis ir kitos trečiųjų asmenų vardu surinktos sumos; akcizų sumos; jei prekės ar paslaugos keičiamos į panašias prekes ir paslaugas, toks keitimas nelaikomas pajamas kuriančiu sandoriu;

Visa tai yra nepripažįstama pajamomis, nes tai neduoda įmonei ekonominės naudos ir nedidina nuosavo kapitalo.

Sąnaudų apskaitoje esmė ir pripažinimo tvarka

Kadangi neįmanoma gauti pajamų nepatiriant sąnaudų, sąnaudomis pripažįstama ekonominės naudos sumažėjimas. Patirtomis sąnaudomis laikomas sunaudotas turtas bei suteiktų paslaugų ar įsipareigojimų tiekėjams (rangovams) išlaidos, susijusios su ataskaitinio laikotarpio uždirtomis pajamomis. Pinigai ar kitas turtas, išleistas neuždirtant ataskaitinio laikotarpio pajamų, vadinamas išlaidomis. Pagal 11-ąjį VAS sąnaudos apskaitoje pripažįstamos, registruojamos ir pelno (nuostolių) ataskaitoje parodomos, kai atitinka sąnaudų apibrėžimą ir gali būti patikimai nustatyta jų vertė. Apskaitoje sąnaudos registruojamos vadovaujantis kaupimo ir palyginimo principais. Vadovaujantis kaupimo principu, apskaitoje sąnaudos registruojamos, kai jos patiriamos, neatsižvelgiant į laiką, kada buvo išleisti pinigai. Naudojant palyginimo principą, apskaitoje sąnaudos registruojamos tuo pačiu metu, kaip ir pajamos, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusios su tuo pačiu sandoriu. (11-asis VAS „Sąnaudos“)

Pagal Bagdžiūnienę (2013) sąnaudos apskaitoje pripažįstamos vadovaujantis palyginimo ir kaupimo principais tą ataskaitinį laikotarpį, kai uždirtamos su jomis susijusios pajamos, neatsižvelgiant į tai, kada buvo išleisti pinigai. Kaupimo principas – tai, kai ūkinės operacijos ir ūkiniai įvykiai apskaitoje registruojami, kai jie įvyksta, neatsižvelgiant, kada buvo gauti ar sumokėti pinigai. Pagal kaupimo principą sąnaudos apskaitoje pripažįstamos ir registruojamos, kai jos patiriamos, neatsižvelgiant į laiką, kada buvo išleisti pinigai. Palyginimo principas numato, kad ataskaitinio laikotarpio pajamos turi būti siejamos su sąnaudomis, patirtomis toms pajamoms uždirti. Sąnaudomis pripažįstama tik ta išlaidų dalis, kuri arba patirta uždirtant ataskaitinio laikotarpio pajamas arba negali būti siejama su ateinančių ataskaitinių laikotarpių pajamų uždirtimu. Sąnaudos, tenkančios skirtingiems ataskaitiniams laikotarpiams, turi būti paskirstytos tiems ataskaitiniams laikotarpiams, per kuriuos jos teiks įmonei ekonominę naudą.

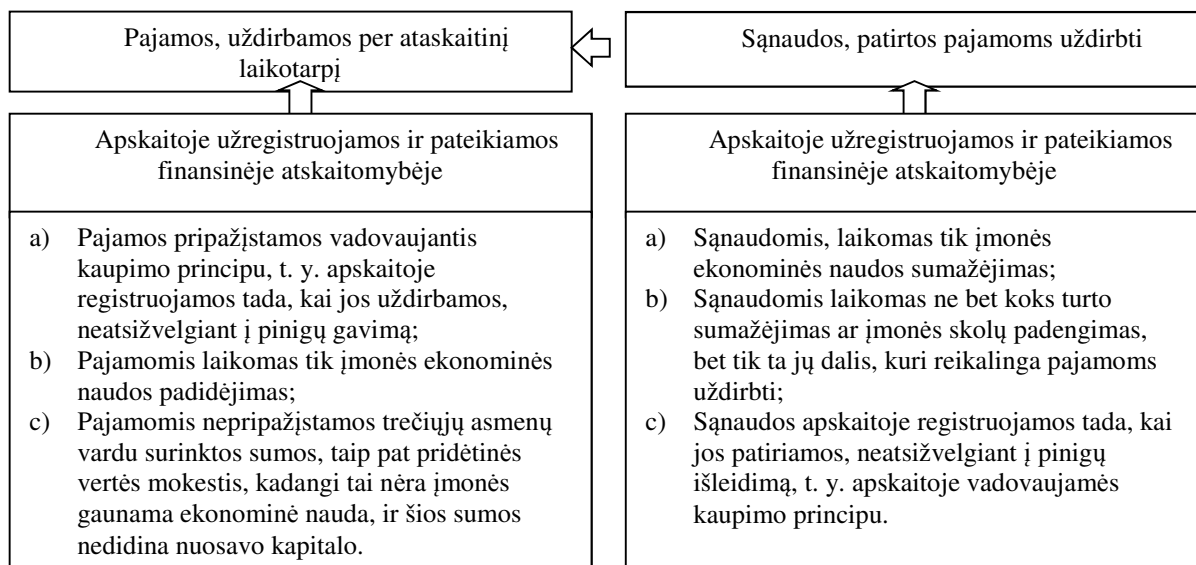
Sąnaudos pripažįstamos:

- Kai patiriamos, neatsižvelgiant į pinigų sumokėjimą;
- Sąnaudomis pripažįstama tik ta ataskaitinio ir ankstesnių ataskaitinių laikotarpių išlaidų dalis, kuri yra skirta to laikotarpio pajamoms uždirti.

Sąnaudos turi būti patikimai įvertintos tikrąja suma, už kurią gali būti apsieista turtu arba paslaugomis arba užskaityti tarpusavio įsipareigojimai tarp šalių. Dažniausiai sandoriuose atsiskaitoma grynaisiais pinigais arba jų ekvivalentais, tad ir sąnaudų suma yra įvertinama pinigų arba jų ekvivalentų suma.

Vadovaujantis 11-uoju verslo apskaitos standartu sąnaudos apskaitoje pripažįstamos, registruojamos ir pelno (nuostolių) ataskaitoje parodomos, kai atitinka sąnaudų apibrėžimą ir galima patikimai nustatyti jų vertę. Sąnaudos registruojamos apskaitoje vadovaujantis kaupimo ir palyginimo principais, kaip jos patiriamos, neatsižvelgiant į laiką, kada buvo išleisti pinigai.

Vadovaujantis palyginimo principu, sąnaudos apskaitoje registruojamos tuo pačiu metu, kaip ir pajamos, kurios tiesiogiai ar netiesiogiai yra susijusios su tuo pačiu sandoriu. Sąnaudomis pripažįstama tik ta sunaudoto turto, jo vertės sumažėjimo ar padidėjusių įsipareigojimų dalis, kuri tenka per ataskaitinį laikotarpį uždirtoms pajamoms. Sąnaudomis pripažįstama tik prekių, paslaugų dalis ar kito turto vertė, kuri tenka per ataskaitinį laikotarpį uždirtoms pajamoms. Jei kitas turtas ar įsigytos prekės ir paslaugos yra nesusijusios su pajamomis, uždirtomis per ataskaitinį laikotarpį, tačiau ateityje įmonei teiks ekonominę naudą, jie apskaitoje registruojami kaip turtas, kuris ateityje taps sąnaudomis, kai uždirtos pajamos arba bus panaudotas įmonės veikloje, arba paaiškės, kad ateityje jį naudojant ar parduodant nesitikima gauti jokios ekonominės naudos (1 pav.).

1 pav. Pajamų ir sąnaudų pripažinimo nuostatos

Šaltinis: Jefimovas, B. 2008. Apskaitos pagrindai.

Kaunas: Technologija, p. 386.

Kaip rodo 1 paveiksle pavaizduotos pajamų ir sąnaudų pripažinimo nuostatos, kurios parodo vienas iš pajamų ir sąnaudų pripažinimo principų, tiek pajamos, tiek sąnaudos yra pripažįstamos vadovaujantis kaupimo principu. Pajamomis laikomos tik įmonės ekonominės naudos padidėjimas, o sąnaudomis įmonės ekonominės naudos sumažėjimas ir tik ta sąnaudų dalis, kuri reikalinga pajamoms uždirbti. Buhalteris, sprenddamas, kada užregistruoti sąnaudas, turi žinoti, kuriam atskaitiniam laikotarpiui buvo sunaudojamas turtas uždirbti pajamoms, nekreipiant dėmesio į tai, kada buvo padarytos išlaidos. Taip įgyvendinamas vienas iš bendrųjų apskaitos principų – palyginimo principas.

Pajamų ir sąnaudų atspindėjimas apskaitoje

G. Kalčinsko (2010) teigimu, finansinės apskaitos specialistai, vadovaudamiesi pajamų ir sąnaudų palyginimo bei duomenų kaupimo principais, pirkimų ir pardavimų procesus vertina kiek kitaip: pajamas su sąnaudomis buhalteriai lygina atvirkščiu nei ūkinės veiklos nuoseklumu – pirmiausia nustato uždirbtas, t. y. pripažintas, pajamas, po to su jomis palygina sąnaudas, kurios buvo patirtos uždirbant šias pajamas. Kitaip ir negali būti, nes tol, kol nenustatyta, kas parduota, negali būti nė kalbos apie to, kas parduota, savikainos apskaičiavimą. Kiekvienos įmonės veiklos tikslas – parduoti prekes ir taip uždirbti pajamų bei pelno. Be to, parduoti galima ne tik materialias prekes, – juk klientai turi sumokėti ir už paslaugas! Apskritai sąvoka prekės reiškia ne tik tai, kas guli parduotuvės lentynose ar sandėlyje arba ką pirkėjai nusipirkę išsineša. Buhalterinėje apskaitoje prekėmis laikoma visa tai, ką pardavusi įmonė uždirba pajamų. Taigi žodis „prekės“ suprantamas ne tik kaip prekės siaurąja prasme (t. y. anksčiau iš kitų įmonių nupirktos perparduoti skirtos vertybės), bet taip pat ir kaip klientams suteiktos paslaugos ir įmonėje pagaminta produkcija, skirta parduoti (ar jau parduota) tretiesiems asmenims.

Dažnai įmonė pati negamina produktų, bet juos perka turėdama tikslą vėliau juos perparduoti, tuomet pirkimo operacija virsta tarsi perdirbimo įmonių gamybos proceso analogu, todėl prekybos įmonių veiklos apskaita yra kur kas paprastesnė ir aiškesnė nei perdirbimo įmonių. Perdirbimo įmonėse reikia papildomai apskaičiuoti ir produkcijos gamybos išlaidas bei sąnaudas, neretai ir gaminamos produkcijos vieneto savikainą.

Pajamų ir sąnaudų sąskaitose informacija yra kaupiama tik vieną atskaitinį laikotarpį, nes juose apskaitome per vieną atskaitinį laikotarpį uždirbtas pajamas ir joms uždirbti patirtas sąnaudas. Apskaitoje uždirbtos pajamos fiksuojamos 5 klasės sąskaitose, o patirtos sąnaudos 6 klasės sąskaitose.

Įmonės veikloje pasitaiko atveju, kai klientai iš anksto apmoka įmonei už ateityje atliktinus darbus ar pateiktiną produkciją. Šie apmokėjimai dažnai būna susiję su ilgą laiką atliekamais darbais: remontu, nuoma, apsauga, draudimu ir kt. Kai klientai už teikiamas paslaugas moka iš anksto, tai gauti pinigai registruojami kaip gauti išankstiniai mokėjimai, nes tai dar neuždirbtos pajamos, o tik ateinančių laikotarpių pajamos. Todėl, įmonė registruoti uždirbtas pajamas galės tik tada, kai bus suteiktos paslaugos ar pristatytos prekės. Tam kad užregistruoti tokią ūkinę operaciją, pasibaigus atskaitiniam laikotarpiui, per kurį įmonė uždirbo pajamas

pristačiusi prekes arba atlikusi darbus, reikia atlikti koreguojantį įrašą – debetuoti neuždirbtų pajamų sąskaitą ir kredituoti pajamas.

Labai dažnai pasitaiko, kad įmonės pateikia prekes arba suteikia paslaugas, o už tai apmokama vėliau. Jeigu tai susiję su konkrečiomis prekėmis, jokių koregavimų atlikti nereikia, tik išsiuntus prekes pirkėjui ar suteikus paslaugas klientams, yra fiksuojamos uždirbtos pajamos ir padidėjusi pirkėjų skola įmonei, o gavus apmokėjimą registruojama – padidėjusi pinigų suma ir sumažėjusi skola įmonei. Bet jeigu paslaugos yra ilgalaikės, reikia atlikti koregavimus. Per ataskaitinį laikotarpį uždirbtas, bet iki koregavimo dar neužregistruotos pajamos yra vadinamos sukauptomis pajamomis arba – klientų įsiskolinimu. (Bukevičius, 2009)

Sukauptos sąnaudos – tai įmonės patirtos sąnaudos ataskaitiniu laikotarpiu ar ankstesniais laikotarpiais, jeigu už tai bus atsiskaityta būsimais laikotarpiais, pavyzdžiui, mokėtinos palūkanos už banko kreditus. Sukauptos sąnaudos atsispindi balanse prie įsipareigojimų. (Knapickienė, 2008)

Būsimųjų laikotarpių sąnaudos nuo 2016 metų vasario mėnesio registruojamos 291 sąskaitoje – ateinančių laikotarpių sąnaudos. Būsimųjų laikotarpių sąnaudos tai iš anksto apmokėtos sumos, kurias įmonė sumokėjo ši ataskaitinį laikotarpį ir ankstesniais ataskaitiniais laikotarpiais, tačiau sąnaudomis bus pripažintos kitais ataskaitiniais laikotarpiais, pavyzdžiui, už nuomą, draudimą, prenumeratą ir kt. Ateinančių laikotarpių sąnaudos parodomos prie trumpalaikio turto.

Kad pelno – nuostolio ataskaitoje būtų pateikti teisingi duomenys, būtina pagal kaupimo principą suvesti įmonės pajamas ir su jomis susijusias sąnaudas. Tam naudojamos pajamų ir sąnaudų sąskaitos. Per ataskaitinį laikotarpį susidariusios pajamos kaupiamos – 5 klasės pajamų sąskaitų kredite, o patirtos sąnaudos – 6 klasės sąnaudų sąskaitų debete. Laikotarpio pabaigoje šių sąskaitų duomenys perkeliama (nurašomi) į finansinio rezultato sąskaitą. Šiam rezultatui nustatyti naudojama speciali pajamų ir sąnaudų suvestinė sąskaita arba įprastinė pelno – nuostolio sąskaita. Į pelno (nuostolių) sąskaitos kreditą laikotarpio pabaigoje iš pajamų sąskaitų perkeliama pajamų suma, o į debetą iš sąnaudų sąskaitų surašomos sąnaudų sumos, tenkančios uždirbtoms pajamoms. Ataskaitinio laikotarpio rezultatą sudaro vienos iš šių sąskaitų kredito ir debeto apyvartų skirtumas. Jei šis skirtumas yra teigiamas skaičius, tai reiškia, kad gautas pelnas, o jei neigiamas skaičius – patirtas nuostolis.

Pajamų ir sąnaudų finansinė analizė ir rodikliai

Finansinės atskaitomybės analizė – procesas, kurio metu siekiama įvertinti įmonės esamą ir būsimą finansinę būklę, jos veiklos tęstinumą. Finansinė analizė tiria finansinę įmonės veiklą remdamasi įvairiais finansiniais rodikliais, kurie gali būti santykiniai ir absoliutūs. Santykiniai rodikliai yra sudaromi iš absoliučių dydžių. Absoliutūs rodikliai apskaitomi ir apskaičiuojami finansinės veiklos procese, todėl jie apibūdina tas veiklos sritis, kurios sudaro finansinės analizės turinį. Finansinės analizės turinį sudaro: visos įmonės veiklos sritys, kurios atsispindi įmonės balanse, pelno (nuostolių) ataskaitoje, pinigų srautų ataskaitoje, nuosavo kapitalo pokyčių ataskaitoje, aiškinamajame rašte.

Norint nustatyti įmonės atitinkamų rodiklių dinamiką yra atliekama horizontalioji analizė. Rodiklių dinamika yra apskaičiuojama absoliučiais dydžiais ir procentais, t. y. nustatomi nukrypimai nuo bazinių rodiklių.

Vienas iš analizei naudojamų būdų yra vertikali balanso analizė, kuri parodo pajamų ir sąnaudų struktūrą įmonėje.

Pelningumo rodikliai yra pagrindiniai rodikliai, kuriais remiamasi atliekant finansinę analizę, nes jie geriausiai apibendrina galutinius įmonės pasiekimus ir pagal juos yra sprendžiama, kokią realią naudą gaus akcininkai ir investitoriai, rizikuodami investuoti savo kapitalą.

Norint nustatyti įmonės pelningumą ir kaip ji efektyviai sugeba panaudoti savo turtą yra skaičiuojami pelningumo rodikliai: grynas pelningumas, bendrasis pelningumas, turto pelningumas (ROA) ir nuosavo kapitalo pelningumas (ROE).

Grynas pelningumas = Grynas pelnas/Pardavimai (1)

Šis rodiklis dar vadinamas grynojo pelno marža, jis parodo, kuri vieno pardavimų euro dalis yra grynas pelnas, kitaip tariant kiek vienas įmonės euras uždirba pelno. Šis rodiklis parodo įmonės veiklos efektingumą. Didesnė rodiklio reikšmė rodo aukštesnį įmonės pelningumą.

Bendrasis pelningumas = Bendrasis pelnas/Pardavimai (2)

Remiantis Bendrojo pelningumo (arba bendrojo pelno marža) rodikliu galima nustatyti įmonės sugebėjimą uždirbti pelną iš pagrindinės įmonės veiklos. Kuo didesnė pelno norma kiekvienam uždirbtam pajamų eurui, tuo efektyvesnė įmonės veikla. (Darškuvienė, 2010).

Veiklos pelningumas = Veiklos pelnas/Pardavimų pajamas (3)

Finansinės ir investicinės veiklos pelningumas = Pelnas iš finansinės ir investicinės veiklos/Pardavimų pajamos (4)

„Bendrąjį pardavimo pelningumą lyginant su keleto laikotarpių įprastinės veiklos pelningumu galima matyti, kokią įtaką įprastinės veiklos pelningumui darė įmonės valdymo administracinės, veiklos ir finansinės bei investicinės veiklos pelningumas. Be to, ataskaitinių metų pelningumą lyginant su įprastinės veiklos pelningumu galima nustatyti pagautės ir netekimų įtaką.“ (Mackevičius, Poškaitė, Villis, 2011, p. 70)

Turto pelningumas parodo, ar turtas naudojamas veiksmingai. Šis rodiklis svarbus įmonės vadovams, nes įvertina, ar jie sugeba turtą valdyti racionaliai.

Turto pelningumas (ROA) = Grynasis pelnas/Visas turtas (5)

Apskaičiavus šį rodiklį galima pamatyti ar įmonė efektyviai naudoja savo turtą. Jei rodiklis yra labai aukštas, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, ar labai didelis grynasis pelnas, ar labai nedaug yra turto. Dauguma šaltinių nurodo pageidaujamą dydį – apie 20 procentų.

Kapitalo pelningumo rodiklis labiau domina investuotojus, nes parodo jų investicijų pelningumą ir galimybę uždirbti dividendus.

Nuosavo kapitalo pelningumas (ROE) = Grynasis pelnas/Nuosavas kapitalas (6)

Šis rodiklis parodo grynąjį pelną tenkantį vienam nuosavo kapitalo vertės vienetui, tai yra, iš jo galima spręsti ar pelningos akcininkų investicijos, ar įmonės vadovai geba pelningai naudoti jiems patikėtas lėšas. Aukštas rodiklis suteikia galimybę investuotojams gauti didelius dividendus.

Finansiniai koeficientai yra plačiai naudojami atliekant tam tikro laikotarpio finansinę analizę. Atlikus finansinę analizę ir paskaičiavus pelningumo rodiklius įmonėje, galima daryti išvadas apie įmonės veiklos efektingumą, bei vadovų darbo našumą bei gebėjimus efektingai vadovauti ir panaudoti įmonės turtą.

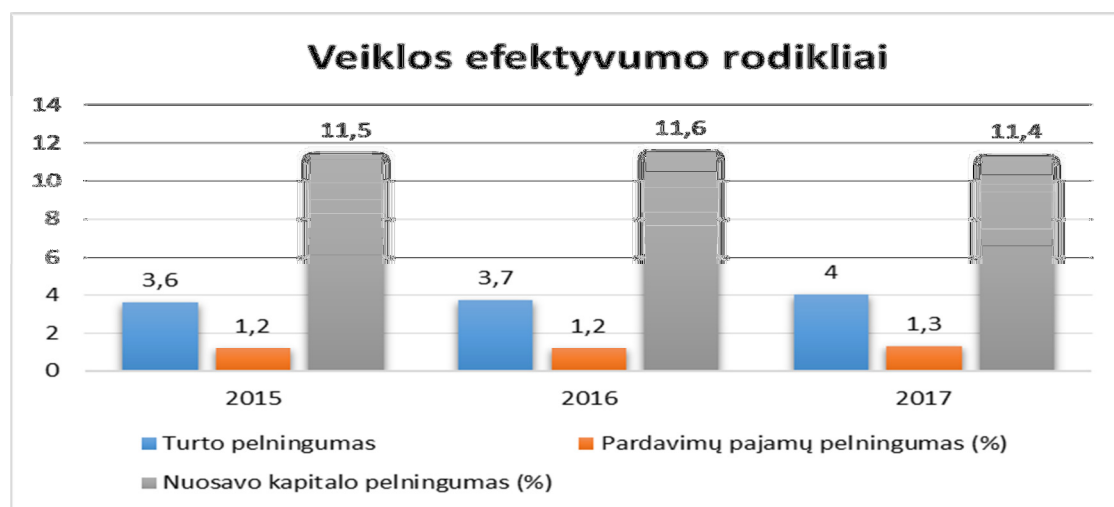
Kaip rodo atliktas tyrimas, UAB „Pakelės namai“, pardavimų pajamos nuolat augo, mažėjant sąnaudoms, augo ir grynasis pelnas (1 lentelė).

1 lentelė

Pajamų ir sąnaudų analizė už 2015–2017 m.m. (tūkst. €)

Rodikliai	2015	2016	2017	Pokytis 2017m., lyg. su 2015 m. (%)
Pardavimo pajamos	2571	2757	2923	13,7
Patirtos sąnaudos	1956	2084	2196	12,27
Grynasis pelnas	30,1	34,3	37,9	48,2

Kaip rodo 1 lentelės duomenys, UAB „Pakelės namai“ 2015 m. uždirbo 2571 tūkst. € pajamų, o 2016 m. – 2757 tūkst. €, o 2017 m. – 2923 tūkst. €. Pastebimas pajamų didėjimas, 2017 metus, lyginant su 2015 m. pajamų augimas sudarė – 13,7 proc. Patirtos sąnaudos, augant pajamoms taip didėjo, lyginant 2017 metus su 2015 metais, jos išaugo – 12,27 proc.. Tačiau sąnaudų didėjimo tendencijos yra kur kas mažesnės, nei pajamų augimas, kas sudarė prielaidas analizuojamai įmonei 2017 metais, palyginus su 2015 metais, grynąjį pelną padidinti 48,2 proc. Padidėjęs grynasis pelnas padidino analizuojamos įmonės veiklos efektyvumą (2 pav.)

2 pav. UAB „Pakelės namai“ dinaminė veiklos efektyvumo analizė

Kaip rodo 2 pav. duomenys, analizuojamos įmonės dėl padidėjusių pardavimo pajamų kasmet didėjo ir veiklos efektyvumo rodikliai. 2017 m. pardavimų pelningumas išaugo 0,1 proc. punktu. arba sudarė 1,3 proc., išaugo ir turto pelningumas – 0,3 proc. punkto ir sudarė 4 proc. Nuosavo kapitalo pelningumas 2017 metais,

palyginus su 2016 ir 2015 metais turėjo tendenciją mažėti. Pagrindinė to priežastis, tai, kad įmonė gavo pelną, tuo didindama nuosavo kapitalo apimtį. Tai reiškia, kad nuosavo kapitalo apimtis dėl nepaskirstyto pelno didėjo svarbesniu tempu, nei paties pelno augimas, kas sumažino nuosavo kapitalo pelningumą 0,1 procentinio punkto 2015 metais ir 0,2 proc. punkto 2017 metais.

Išvados

Verslo įmonėje uždirbtomis pajamomis yra pripažįstamos visos įplaukos, kurios gaunamos už pagamintą produkciją ar suteiktą paslaugą, kurių suteikimas yra pateisinamas pirminiu dokumentu arba nuolat ji lydinčiu dokumentu, kai paslauga suteikta arba produkcija realizuota ir tikimybė, kad bus grąžinta yra menka, neatsižvelgiant į pinigų gavimo laiką. Sąnaudomis pripažįstamos tos išlaidos, kurios sudarė sąlygas uždirbti pajamas, taip pat neatsižvelgiant į padarytų išlaidų faktinį laiką. Atsižvelgiant į gautas pajamas ir patirtas sąnaudas, priklauso įmonės veiklos efektyvumas. Tyrimo metu buvo analizuota UAB „Pakelės namai“, tyrimo eigoje išryškėjo, kad įmonės pajamoms didėjant, didėja ir veiklos efektyvumo rodikliai.

Literatūra

1. Subačienė, R., Budrionytė, R. ir Senkus, K. (2012). *Finansinė apskaita*. Vilnius: VU leidykla.
2. Kanapickienė, R., Rudžionienė, K. ir Jefimovas, B. (2008). *Finansinė apskaita: vadovėlis*. Vilnius: VU leidykla.
3. Bartaška, R. B., Gaižauskas, L., Kazlauskienė, L. ir kt. (2009). *Finansinės apskaitos teorija ir praktika*. Vilnius: VU leidykla.
4. Bagdžiūnienė, V. (2011). *Finansinės ataskaitos*. Vilnius: Conto litera.
5. Bagdžiūnienė, V. (2013). *Finansinių ataskaitų analizė: esmė ir verslo situacijos*. Vilnius: Conto litera.
6. Bukevičius, J. ir Žaptorius, J. (2009). *Apskaitos pagrindai: mokomoji knyga*. Vilnius: Technika.
7. Bikienė, J. ir Pučkienė, D. (2012). *Buhalterinė apskaita: teorija ir praktika*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
8. Kalčinskas, G. (2013). *Buhalterinės apskaitos pagrindai*. Vilnius: Pačiolis.
9. Mackevičius, J., Poškaitė, D., Villis, L. (2011). *Finansinė analizė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Kiti informaciniai šaltiniai:

1. (<http://www.bankrotodep.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Priimti-standartai/10-VAS-5-redakcija.pdf>)
2. (<http://www.bankrotodep.lt/assets/Veiklos-sritys/Apskaita/VAS/Priimti-standartai/11-VAS-5-redakcija.pdf>)

Summary

In every business enterprise, earning income becomes the main purpose of activity. From the among of income and the cost, the companies received the difference profit. Therefore, it very important to show correctly the income and expenses incurred in accounting. These aspect are discussed in the article.

PABALTIO JŪRŲ UOSTŲ VEIKLOS DAROMOS ĮTAKOS ŠALIES EKONOMIAI VERTINIMAS

Robertas Urbonavičius

Lietuvos aukštoji jūrėivystės mokykla

Lekt. Elena Valionienė

Anotacija

Jūrų uostas tai svarbus transporto mazgas tarp sausumos ir jūrų transporto, turintis pastatų ir įrenginių kompleksą, aprūpinantis stovinčius laivus; greitą ir patogų krovinių ir keleivių perkėlimą iš sausumos transporto rūšių į jūrų transportą arba atvirkščiai. Šiuolaikinėje globalioje logistinėje grandinėje jūrų uostui tenka logistinio jungiamumo ir krovinių srauto paskirstymo funkcijos, todėl mokslininkai įvardija jūrų uosto svarbą ne tik uosto, uostamiesčio, tačiau ir visos nacionalinės ekonomikos kontekste, teigdami, kad jūrų uosto veiklai yra tiesiogiai susijusi su importo ir eksporto rodikliais ir bendrą makroekonominę šalies situaciją atspindintį BVP rodiklį. Atlikus tyrimą Pabaltijo jūrų uostų sektoriuje buvo nustatyta, kad Lietuvos jūrų uosto veikla daro didžiausią teigiamą poveikį šalies ekonomikai, o Latvijoje ir Estijoje didžiausią naudą generuoja krovinių srautai sausumos transportu.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: jūrų uostas, ekonomika, jūrų transportas, sausumos transportas, krovinių srautas.

Įvadas

Dėl intensyvaus infrastruktūros naudojimo, transporto sektorius pasidarė svarbi ekonomikos dalis ir bendras įrankis naudojamas darnios plėtros procesams įgyvendinti tiek jūrų transporto, tiek ir sausumos transporto sektoriuose. Pasaulinėje logistinėje grandinėje siekiant greito krovinių gabenimo, susiformavo logistinio jungiamumo samprata įgalinusi jūrų uostų bei sausumos transporto sistemų veiklą analizuoti sąsajoje su ekonomika, nes krovinių srautai, ypatingai, tranzitiniai, sukuria pridėtinę vertę ekonomikai.

Makroekonominiam lygyje transportas turi įtakos visos šalies ekonomikai, transportavimas ir mobilumas daro įtaką sukuriamam BVP, darbo vietoms ir pajamoms. Daugelyje išsivysčiusių šalių transportavimas sukuria nuo 6 iki 12 procentų šalies BVP. Taip pat transportavimas kartu su visa reikiama įranga, įskaitant infrastruktūrą ir transportą, gali lengvai sukurti iki pusės šalies BVP (Rodrigue & Notteboom, 2017).

Tyrimo objektas: jūrų uostų įtaka šalies ekonomikai.

Tyrimo tikslas: įvertinti jūrų uostų įtaką šalies ekonomikai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibūdinti jūrų uosto veiklos su ekonomika sąsajas;
2. Ištirti Pabaltijo jūrų uostų krovinių srautus;
3. Vertinti Pabaltijo jūrų uostų krovinių srautų sąsajas su makroekonominiais šalies rodikliais.

Uosto ir ekonomikos sąsaja

Jūrų transporto sistemos veikla vertinama kaip šalies ekonominės plėtros ir klestėjimo katalizatorius, pagrindinė importo bei eksporto priemonė, svarbus užimtumo ir pajamų šaltinis, reikšmingas ne tik jūrų valstybių, bet ir kaimyninių šalių ekonomikai, užtikrinant energijos, maisto, prekių tiekimą bei saugumą. Svarbus jūrų valstybės gerovės kriterijus yra jūrų verslas, kurio dalis yra jūrų uosto veikla bei šios veiklos reikšmė šalies ekonomikai (Valionienė, Belova, & Belakova, Jūrų uosto terminalų veiklos valdymas, 2019). Nacionalinės ekonomikos kontekste transportavimas yra pagrindas greito ir patogaus pristatymo. Metodas sujungti ekonomines sąsajas tarp gamintojo ir vartotojo, siekiant sukurti sklandų prekių judėjimą. Tai reiškia, kad transportas yra labai svarbus sektorius pasaulinėje ekonomikos grandinėje. (Valionienė, Jankauskaitė, & Statkutė, 2017).

Šiuolaikine samprata uostas yra ne tik transporto mazgas, turintis pastatų ir įrenginių kompleksą, aprūpinantis stovinčius laivus; greitą ir patogų krovinių ir keleivių perkėlimą iš sausumos transporto rūšių į jūrų transportą arba atvirkščiai – iš jūrų transporto į kitas transporto rūšis, jų saugojimą, parengimą ir komplektavimą, esančių uoste laivų aprūpinimą viskuo, kas reikalinga, tačiau kartu tai yra stambus logistinis krovinių paskirstymo centras, užtikrinantis nacionalinės transporto sistemos integraciją ir tranzitinių krovinių logistinės grandinės jungiamumą. Būtent dėl to šalia uosto terminalų kuriamos pramonės įmonės, dažniausiai metalurgijos, naftos perdirbimo, naftos chemijos gamyklos ir pan. Tokių pramonės įmonių kūrimas dažnai skatinamas palankia muitų ir mokesčių sistema, pavyzdžiui, laisvos prekybos zonos, laisvos verslo zonos ir pan. Be to, teritorija aplink uosto objektus naudojama kaip krovinių saugojimo vieta, kartais vykdant spekuliacines operacijas (tokiais atvejais saugojimo terminas priklauso nuo žaliavų kainų dinamikos). Uosto zona tapo ekonominės plėtros centru ir materialiąja technine prekybos baze (Belova & Mickienė, 2012).

Remiantis mokslinių tyrimų rezultatais, galima teigti, kad daugelyje jūrų valstybių vykstantis jūrų ekonomikos augimas yra spartesnis nei bendras ekonomikos augimas. Taigi svarbu vertinti jūrų uosto ekonomikos efektyvumą ir analizuoti, koks jūrų uosto ekonomikos poveikis yra šalies konkurencingumui regione bei globalioje

ekonomikoje, atsižvelgiant į visuminio jūrų uosto veiklos vertinimo poreikį, susiejant uosto veiklos, ekonominius ir geopolitinius veiksnius (Belova, Mickienė, & Žukauskaitė, Jūrų uosto terminalų ekonomika, 2019).

Siekiant palyginti skirtingų Pabaltijo uostų šaliai nešamą naudą galima naudoti tokį santykinį BVP tenkančiam vienai tonai rodiklį, kurį savo mokslinio tyrimo metodologijoje naudojo Jankauskaitė, Statkutė ir E. Valionienė (2016):

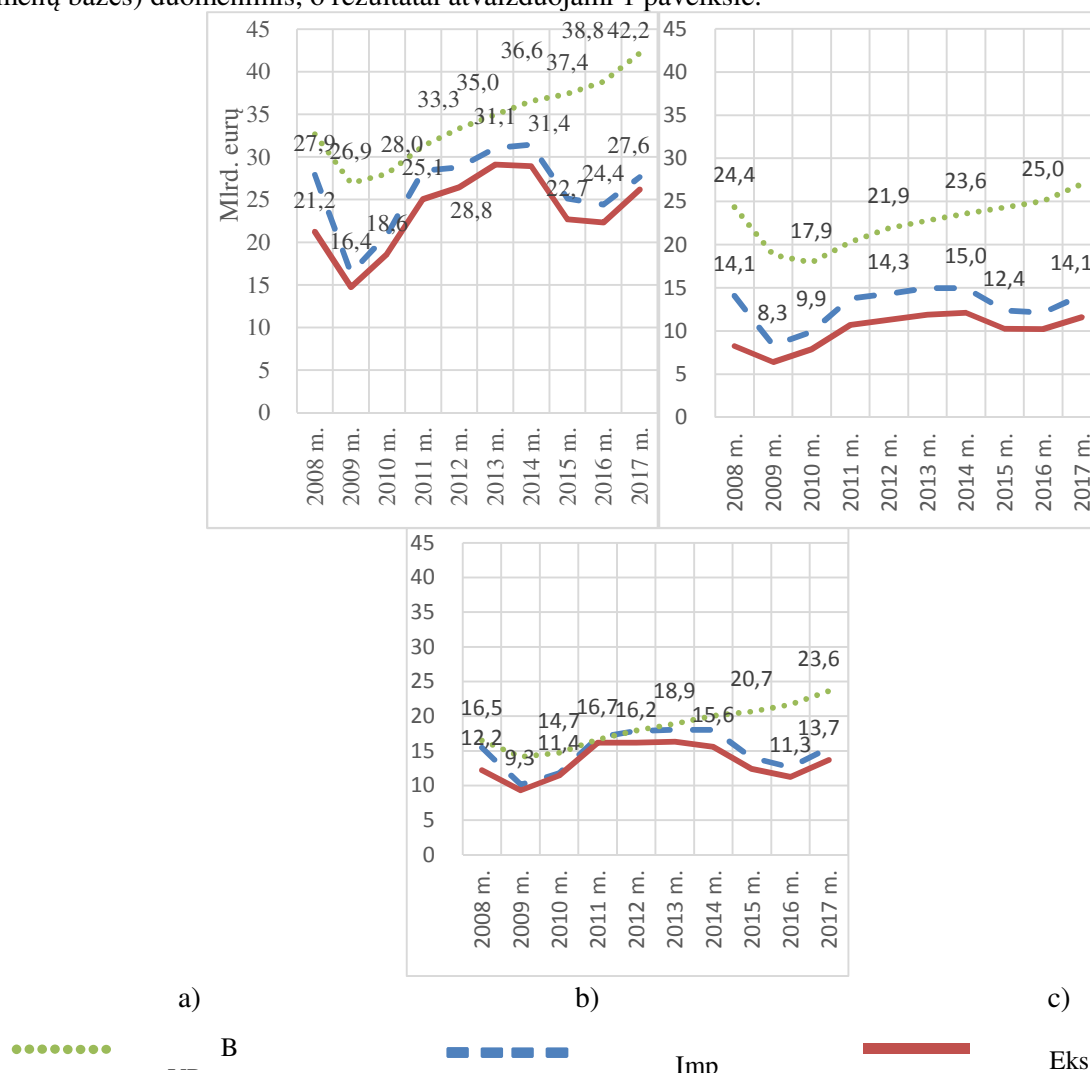
$$U = \frac{BVP}{Q(t)} \quad 1)$$

Čia: BPV – tiriamos šalies bendras vidaus produktas; Q – tiriamos šalies kiekis tonomis; U – gautas kiekis kiek 1 tona sukuria eurų šalies BVP.

Naudojant šį santykinį rodiklį yra imamas šalies bendras vidaus produktas kaip atsvaros taškas. Negalima pamiršti jog kiekvienos šalies BVP yra skirtingas. Tačiau tikslas yra išanalizuoti uostų teikiamą naudą šalies ekonomikai, o ne jų kompetentingumą tarpusavyje todėl nėra naudojamas bendras šalių BVP kaip vienodas atskaitos taškas.

Bendras šalių BVP, importo ir eksporto vertinimas

Siekiant apskaičiuoti ir palyginti Pabaltijo uostų veiklos teikiamą naudą nacionalinei ekonomikai buvo remtasi makroekonominių rodiklių dinamika, tyrimui naudojant oficialiosios statistikos portalų (Eurostat, Pasaulio banko duomenų bazės) duomenimis, o rezultatai atvaizduojami 1 paveiksle.

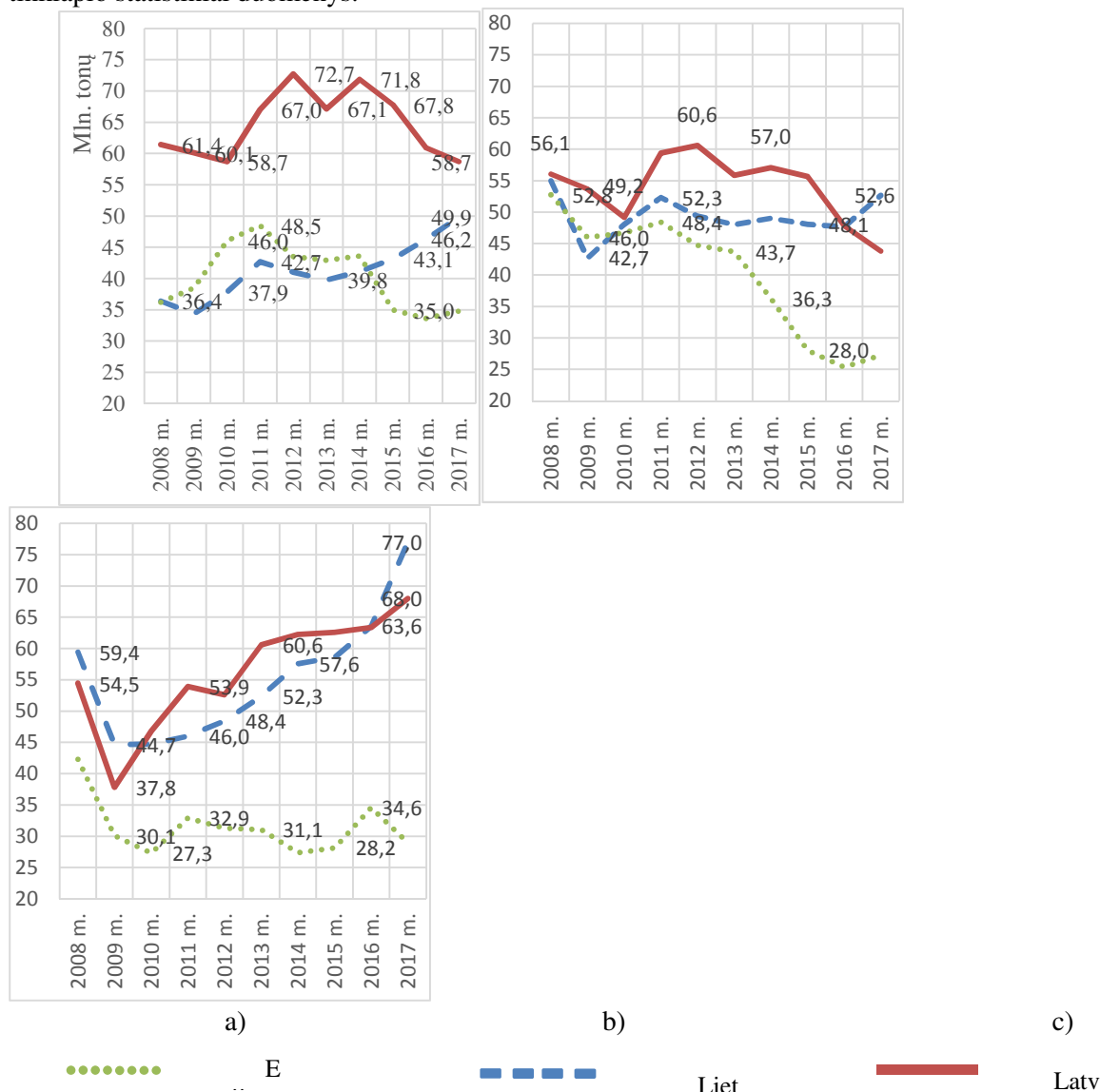
1 pav. šalių BVP importas ir eksportas: a) Lietuvos; b) Latvijos; c) Estijos rodikliai

Šaltinis: World Integrated Trade Solutions [žiūrėta 2019-02-11]. Prieiga internetu: <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/LTU/Year/LTST/TradeFlow/Import/Partner/by-country/Product/Total>.

Remiantis surinktais pasaulio banko statistikos duomenimis matoma jog Lietuvos BVP yra didžiausias iš visų trijų Pabaltijo valstybių. O Latvija sukuria tik truputi daugiau BVP negu Estija, nors jos importas ir eksportas yra šiek tiek mažesni. Tai leidžia manyti, jog Latvijoje labiau išvystyta vidaus produkcija negu Estijoje. Bendrai visų trijų šalių importo ir eksporto svyravimo dėsningumas yra toks pat, skirtumas tik tas, jog Lietuvoje yra importuojama ir eksportuojama daugiau produkcijos, todėl ir svyravimo dinamika yra didesnė. Toks importo ir eksporto svyravimas gali būti Ukrainoje kilusio konflikto padarinys arba tiesioginis pavyzdys „ekonominio ciklo“. Ekonominis ciklas vidutiniškai trunka nuo 8-erių iki 10-ies metų. Tai yra reguliarus ekonomikos svyravimas nuo piko iki kritimo – šiuo atveju krizės. 2008 metais. 2008 metais kilus pasaulinei krizei (pasiekus ciklo dugną) Lietuvos importas sumažėjo nuo 27,9 mlrd. eurų iki 16,4 mlrd. eurų tai yra apie 41,2 %, o eksportas nuo 21,2 mlrd. eurų iki 14,7 mlrd. Eurų. Tada nuo 2009 metų iki 2014 vyko kilimas kurio metu importas per 5 metus padidėjo 47,8 % ir 2014 metais pasiekė viršūnę 31,4mlrd. eurų. Latvijoje ir Estijoje taip pat tais metais buvo pasiekta viršūnė. Pagal ekonomikos ciklo dėsni pasiekus viršūnę importas ir eksportas kartu su BVP turėjo pradėti vėl mažėti. Kas ir vyksta po 2014 metų su importu ir eksportu. Bet visų trijų valstybių BVP ir toliau pastoviai kyla, Todėl kyla galimybė jog importo ir eksporto mažėjimas 2014 metais buvo ne ekonominio ciklo padarinys bet pasekmė Ukrainoje kilusio konflikto ir pradėto embargo Rusijai. Nes visų trijų valstybių pagrindinė importo ir eksporto partnerė yra Rusija.

Bendras šalių krovos ir vežimo apimčių lyginimas

Norint gauti duomenis reikalingus palyginti šalių krovos ir pervežimo apimtis buvo analizuojami eurostat tinklapio statistiniai duomenys.

2 pav. Sausumos transportų ir uostų krovos: a) perkrauta uoste b) pervežta geležinkelių transportu c) pervežta kelių transportu

Šaltinis: Eurostat [žiūrėta 2019-02-11]. Prieiga internetu: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

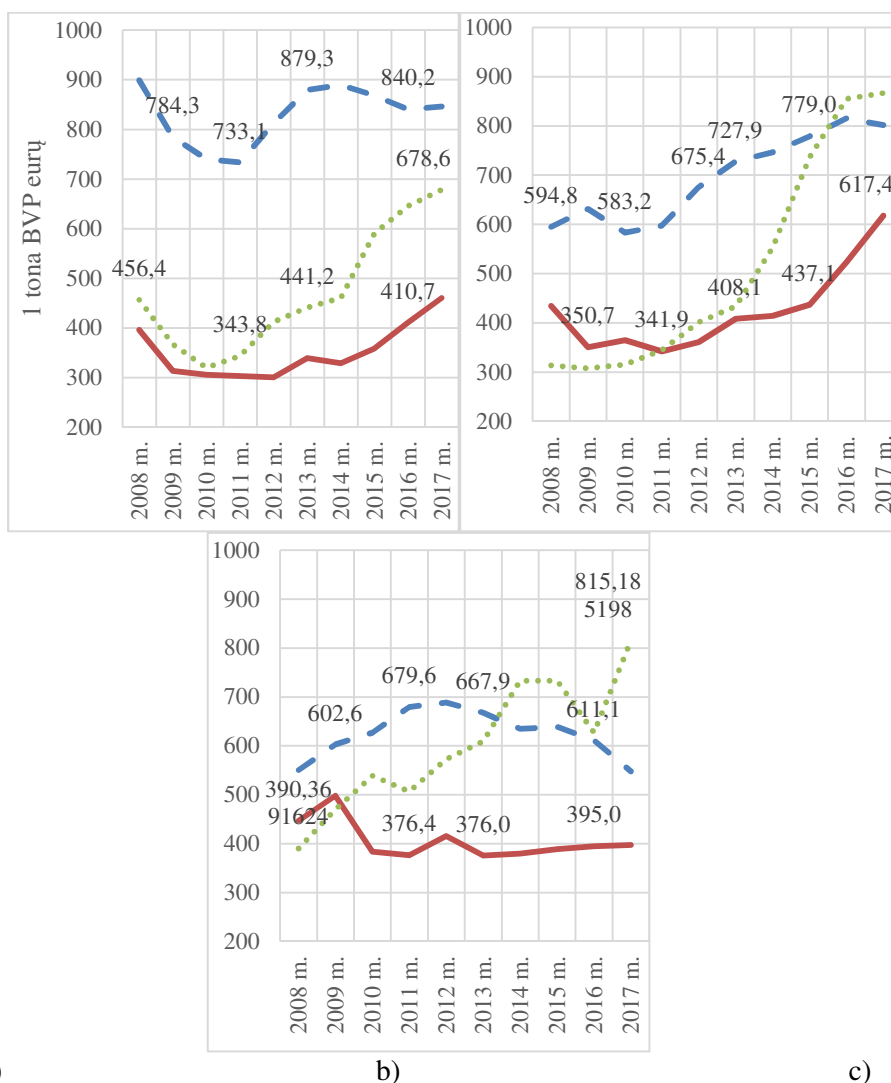
Remiantis oficialia statistika yra žinoma jog Klaipėdos valstybinis jūrų uostas perkrauna daugiau krovinių negu Rygos ar Talino uostai. Bet norint palyginti uostų nauda buvo remtasi Pasaulio banko statistiniais duomenimis kuriuose pateikti visų šalies uostų bendri duomenys. Iš analizavus surinktus Pasaulio banko duomenis yra žinoma jog Latvijoje uostuose yra perkraunama daugiausiai krovinių tačiau nuo 2014 metų Latvijoje pastoviai mažėjo perkraunamų krovinių, o nuo 2013 metų Klaipėdos jūrų uoste perkraunamų prekių kiekis didėja. Estijoje nuo 2010 metų labai sumažėjo perkraunamų krovinių kiekis. Tokią situaciją galėjo lemti tai, kad Estijoje, o ypač Talino jūrų uoste buvo pradėta intensyviai plėtoti kruizinės laivybos sektorius.

Geležinkelių transportu pervežamų krovinių kiekis taip pat Latvijoje pastoviai mažėjo nuo 2012 metų. O Lietuvoje nuo 2012 metų iki 2016 metų pervežamų krovinių kiekis laikėsi gana pastovus. Kol nuo 2016 metų jis pradėjo didėti. Taip pat 2016 metais Lietuvoje geležinkelių transportas pradėjo pervežti daugiau krovinių negu Latvijoje. Estijoje nuo 2008 metų geležinkelių transportu pervežamų krovinių kiekis beveik visą laiką mažėjo iki 2016 metų tame tarpe tik 2009 metais buvo truputėli pradėjęs didėti.

Estijoje po 2008 metų krizės kelių transportu vežamų krovinių kiekis daug nebepakilo daugiausiai buvo pervežta 34 milijonai tonų. O Lietuvoje ir Latvijoje vežamų krovinių kiekis stabiliai didėjo, o 2016 metais Lietuva pradėjo vežti daugiau negu Latvija, tais metais pervežusi 68 milijonus tonu, kai Latvijoje buvo pervežta tik 63,5 milijonai tonų.

Uosto teikiamos naudos šalims lyginimas

Siekiant gauti vienodai vertintus ir neiškraipytus duomenis buvo remtasi Eurostat statistiniais duomenimis. Surinkus duomenis ir juos perskaiciavus pagal pateiktą formulę buvo gauti rezultatai ir grafiškai atvaizduoti diagramoje.

E

Liet

Latv

3 pav. Sausumos transporto ir uostų krovinių srautų santykio su BVP palyginimas: a) jūrų transporto sektorius; b) geležinkeliai; c) keliai

Šaltinis: Eurostat [žiūrėta 2019-02-11]. Prieiga internetu: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Sausumos transportų ir uosto krovos rodiklių palyginimas leidžia teigti, kad Lietuvoje uoste perkraunamo krovinių vidutinė vienos tonos vertė svyravo tarp 898,8 ir 733,1 euro BVP. Estijoje tonos vertė pastoviai kilo. 2009 metais po krizės ji buvo apie 319,7 euro, o 2017 678,6 euro. Latvijoje 2009 metais tonos vertė buvo panaši kaip Estijoje tačiau jų tonos vertė padidėjo vos daugiau negu šimtu eurų ir 2017 metais ji buvo apie 460,7 euro.

Geležinkelių transportu gabenamų krovinių pervežtos vienos tonos didžiausią vertę nuo 2016 metų turi Estija, tais metais jos tonos vertė pasiekė 854,9 euro taip pralenkdama Lietuvą. Latvijoje 2017 metais 1 tonos vertė buvo apie 617,4 euro.

Kelių transportu gabenamų krovinių didžiausia krovinių vertė turi Estija 2017 metais jos vienos tonos vertė buvo 815,2 euro. Lietuvoje kelių transportu gabenamų krovinių sukuriama BVP nuo 2012 metų mažėjo. Latvijoje po 2008 metų krizės kelių transportu sukuriama BVP nebepadidėjo, 1 tonos sukuriama BVP buvo 395 eurais.

Galutinis uosto teikiamos naudos šaliai vertinimas

Pagal gautus rezultatus galima spręsti jog Lietuvoje uoste yra sukuriama didžiausia BVP tenkanti vienai tonai. Ir tai rodo jog Lietuvoje yra perkraunami didesnės vertės kroviniai negu Latvijoje. Estijoje perkraunama mažiausiai krovinių, ir ten taip pat nėra sukuriamas didelė BVP dalis dėl jų mažėjančio komercinio uosto ir vis labiau vystomos kruizinės laivybos. Tačiau gauti rezultatai rodo kad Estijoje didžiausią BVP sukuria sausumos transportas. Latvijoje uostas perkrauna daugiausiai krovinių iš visų trijų Baltijos valstybių tačiau jų sukuriama BVP uoste yra nėra didžiausia. Tam įtakos gali turėti tai, jog Latvijoje daugiausiai yra kraunami pigiausi kroviniai kurių pavyzdžiui nekrauna Lietuvoje, tokių kaip anglys.

Apibendrinus ir susumavus visus gautus rezultatus matoma jog uosto veiklai įtakos neturi ar uostas yra šalies sostinėje ir priklauso valstybei (Talinas), ar uostas yra sostinėje bet nepriklauso valstybei (Ryga), ar uostas nėra sostinėje bet priklauso valstybei (Klaipėda). Uosto teikiamai naudai šalies ekonomikai įtakos turi aplinkiniai veiksniai: kokie kroviniai yra kraunami, ar šalis yra tranzitinė ar ne, koks uosto pajėgumas operuoti ištisus metus. Įvertinus šiuos veiksnius išvados patenkina rodiklius, jog Klaipėdos uoste sukuriama didžiausia BVP venai tonai, nes uostas neužšąla ir yra patogus tranzito mazgas tarp rytų ir vakarų šalių. Nepaisant to bet kuriame uoste yra sukuriamas daugybė darbo vietų paslaugų, aptarnavimo ir logistikos sektoriuose. Visa tai prisideda prie šalies ekonominės naudos.

Išvados

1. Apibūdinus jūrų uosto veiklos su ekonomika sąsajas, buvo nustatyta, kad šiuolaikinėje globalioje logistinėje grandinėje jūrų uostas atlieka tranzitinių krovinių logistinės grandinės jungiamumo funkciją, globalių krovinių srautų logistinę paskirstymo funkciją, todėl neišvengiamai yra vienas stipriai ekonominę sistemą veikiančių veiksnių, kuris gali būti analizuojamas krovinių srautų palyginimo su importu, eksportu, BVP rodikliai bei palyginant skirtingų šalių jūrų uostų ir sausumos transportu vežamų krovinių su BVP santykį.

2. Ištyrus Pabaltijo jūrų uostų krovinių srautus, buvo nustatyta, kad didžiausias ir intensyviausiai augantis krovinių srautas fiksuojamas Klaipėdos valstybiniame jūrų uoste ir vidutiniškai kasmet yra perkraunama 6,6 % daugiau krovinių. Latvijos jūrų uosto krovinių srautas 58.7 milijonai tonų. O Estijoje yra fiksuojamas 35 milijonai tonų.

3. Įvertinus Pabaltijo jūrų uostų krovinių srautų sąsajas su makroekonominiais šalies rodikliais, galima sakyti, kad jūrų transporto sektoriaus didžiausias teigiamas poveikis nacionalinei ekonomikai fiksuojamas Lietuvoje, o Estijoje ir Latvijoje dominuoja teigiama sausumos transporto sąsaja su ekonominiais teigiamais pokyčiais.

Literatūra

1. Belova, J., Mickienė, R. (2012). *Uosto veiklos valdymas. Ekonominis aspektas*. Klaipėda: Klaipėdos Universiteto Leidykla.
2. Belova, J., Mickienė, R., Žukauskaitė, J. (2019). *Jūrų uosto terminalų ekonomika*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
3. Rodrigue, J. P., Notteboom, T. (2017). *The Geography Of Transport Systems*. New York: Routledge.
4. Valionienė, E., Belova, J., Belakova, O. (2019). *Jūrų uosto terminalų veiklos valdymas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
5. Valionienė, E., Jankauskaitė, G., Statkutė, K. (2017). EVALUATION OF THE INFLUENCE OF MARITIME TRANSPORT ON. *Taikomieji tyrimai studijose ir praktikoje*, 13-1, p. 55-64.

BALTIC STATES SEA PORT INFLUENCE TO NATION'S ECONOMY ANALYSIS

Summary

Because of intensive use of infrastructure, transportation became important part of economy and a common tool used for improving sea and land based trade sector. Aiming for fast and reliable goods transportation in global logistics chain economical connectivity context was formed that allowed to analyse work of sea and land transport systems work. Based on the research results it could be assumed that global economy and logistical chain are strongly dependant and based on the cargo flows through the seaport. That's why it is undoubtedly one of most important nation's economy influencing factors. After analysing Baltic states cargo flow it was found that in Lithuania port has the biggest growing cargo transit, growing 6,6% each year. In Latvia cargo load is 58.7 million and in Estonia 35 million tons. After evaluating Baltic states sea ports cargo flow connections with micro economical indicators we can state that sea transport sectors gives the grates profit in Lithuania. In Latvia and Estonia sea transport follows after land based transport.

PARDAVIMŲ PELNINGUMO RODIKLIŲ ANALIZĖ LIETUVOS PIENO PERDIRBIMO ĮMONĖSE

Romena Puleikytė, Vilija Karalienė

Lietuvos verslo kolegija

Doc. Kristina Puleikienė

Anotacija

Šiame straipsnyje analizuojami keturių didžiausių Lietuvos pieno perdirbimo įmonių pardavimų pelningumo rodikliai ir jų pokyčiai 2013–2017 metų laikotarpiu. Atliekami pasirinktų įmonių pelningumo rodiklių tyrimai, apžvelgiant į mokslinę literatūrą ir statistinius bei finansinius įmonių duomenis. Gretinami analizuojamų įmonių pelno rodikliai bei apžvelgiamos priežastys, kurios lemia pelningumo rodiklių skirtumus tarp pasirinktų įmonių.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: pelnas, pardavimų pelningumo rodikliai, pieno perdirbimo sektorius.

Įvadas

Lietuvoje pieno ūkis – viena svarbiausių žemės ūkio šakų. Pieno gamyba šalyje sudaro beveik penktadalį visos žemės ūkio produkcijos. Pienininkystė yra viena perspektyviausių ūkinių veiklų, galinčių pagerinti ekonomikos augimą Lietuvoje. Šalyje natūraliai susiklosčius gilioms ūkininkavimo ir pieno produktų gamybos tradicijoms bei vyraujant palankioms ilgalaikėms tendencijoms pasaulio rinkose, yra naudinga didinti sektoriaus konkurencingumą ir aktyvinti plėtrą. Pieno perdirbimas – yra viena iš perspektyviausių ekonominių veiklų, galinčių daryti teigiamą įtaką šalies ekonomikos kilimui. Šiuo metu Lietuvos pieno produktų vartojimas vidaus rinkoje yra gana stabilus, todėl Lietuvos rinkos pieno gaminių eksportavimas yra palankiausia išeitis, siekiant užtikrinti pastovų ir augantį įmonės pelną [13].

Tiek praktikai, tiek mokslininkai ypatingą dėmesį skiria pardavimų pelningumo rodiklių analizei, nes tai geriau parodo ūkio subjekto veiklos efektyvumą nei absoliuti jo pelno suma. Šiame straipsnyje analizuojami pasirinkti įmonių pelningumo rodikliai bei juos lemiantys veiksniai. Tokia analizė padeda įmonės vadovams palyginti savo ir konkurentų darbą rinkoje, analizuoti pelningumui įtaką darančius veiksniai, priimti tikslesnius ir pagrįstus operatyvius sprendimus bei kontroliuoti su veikla susijusią riziką.

Straipsnio tikslas – atlikti Lietuvos pieno perdirbimo įmonių pardavimų pelningumo rodiklių analizę 2013–2017 metais.

Uždaviniai:

1. Išanalizavus mokslinius šaltinius, apibūdinti pelno ekonominę reikšmę ir pelningumo rodiklių analizės teorinius aspektus.
2. Pateikti Lietuvos pieno rinkos apžvalgą 2013–2017 metais.
3. Palyginti pasirinktų Lietuvos pieno perdirbimo įmonių pardavimų pelningumo rodiklių gautus rezultatus.

Metodai: mokslinės literatūros analizė, įmonės finansinių ataskaitų analizė, lyginimas, apibendrinimas, matematiniai metodai, grafinis vaizdavimas.

Pelningumo rodiklių reikšmė ir klasifikavimas

Įmonių pelningumo rodikliai yra skaičiuojami remiantis įvairiu pelnu – bendruoju, įprastinės veiklos, grynuoju ir t. t., priklausomai nuo analizės tikslų. Kiekviena įmonė pasirenka vertinti tuos pelningumo rodiklius, kurie yra aktualiausi jos veiklai. Pardavimų pelningumas aktualus įmonių vadovams, taip pat verslo partneriams, kreditoriams. Turto pelningumas svarbus įmonių vadovybei, nes ji sprendžia apie turto panaudojimo efektyvumą įmonėje, apie jos padalinių veiklos efektyvumą. Kapitalo pelningumas aktualus esamiems ir potencialiems akcininkams, nes kiekvieną domina, kiek pelno yra gaunama iš kiekvieno jų investuoto į įmonę euro (Gudaitis, Žagūnytė, 2013).

Pelningumo rodikliai leidžia įvertinti, ar įmonės veikla pelninga. Tai galima tapatinti su veiklos sėkme. Daugelis sutinka ir pritaria tam, kad pagrindinis verslo įmonės veiklos tikslas yra pelnas. Nustatyti kaip įmonė įgyvendina šį tikslą, padeda pelningumo rodikliai. Jie parodo, kiek pelninga įmonė buvo, yra dabar bei kokios galimos tolimesnės tendencijos šioje plotmėje. Rodiklius šioje grupėje bendriausiu būdu galima padalinti į du pogrupius: maržos rodiklius ir grąžos rodiklius.

Maržos rodikliai parodo, kaip įmonės pardavimai generuoja pelną, todėl dar jie dažnai vadinami pardavimų pelningumo rodikliais. Grąžos rodikliai parodo bendrą įmonės pajėgumą uždirbti savininkams pinigų. Visi šie rodikliai svarbiausi yra įmonės savininkams, nes, kaip jau minėta, atspindi pagrindinio tikslo (pelno) pasiekimo lygį. J. Mackevičius (2008) teigia, kad pelnas yra įmonės ekonominio vystymosi veiksnys, finansinė nauda,

veiklos vertinimo kriterijus, ilgalaikio finansavimo šaltinis, pagrindinis dalykas, dėl ko konkuruojama perkant ir parduodant prekes rinkoje.

Pelningumo rodikliai parodo, kiek įmonė uždirba pelno lyginant su pardavimais, turtu bei nuosavu kapitalu. Vieni populiariausių yra pardavimų, turto ir nuosavybės pelningumo rodikliai. Turto ir nuosavybės pelningumo rodikliai dažnai dar vadinami gražos rodikliais. Rodikliai padeda savininkams / investuotojams įvertinti įmonės naudingumą. Pardavimų pelningumo rodikliai parodo analizuojamos įmonės pelno pasiskirstymą, pardavimų efektyvumą bei nusako, ar įmonės veikla pelninga, ar nuostolinga (1 lentelė).

1 lentelė

Pardavimų pelningumo rodiklių apskaičiavimas

PARDAVIMŲ PELNINGUMO RODIKLIS	RODIKLIO APSKAIČIAVIMAS
Bendrasis pelningumo rodiklis	Bendrasis pelnas / Pardavimų pajamos
Grynasis pelningumo rodiklis	Grynasis pelnas / Pardavimų pajamos
Veikos pelningumo rodiklis	Veiklos pelnas / Pardavimų pajamos
Pelno prieš mokesčius, nusidėvėjimą ir amortizaciją rodiklis (EDITDA)	EDITBA /Pardavimų pajamos

*Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis J. Mackevičius (2008), Gudaitis, Žagūnytė (2013)

Grynasis pelningumas (arba grynojo pelno marža) parodo, kiek procentų (arba eurų) grynojo pelno uždirba vienas pardavimo pajamų euras, t. y. jis parodo įmonės veiklos efektyvumą. Didesnė rodiklio reikšmė rodo geresnę visų įmonės sąnaudų kontrolę. Analizuojant įmonių veiklos rezultatus, žemas pelningumas gali būti siejamas su įmonės orientacija į pardavimo pajamų didinimą žemų kainų sąskaita, o taip pat su tarp konkurentų vykstančia kainų konkurencija. Kuo mažesnis pelningumas, tuo didesnių pardavimo pajamų reikia, siekiant uždirbti tą patį pelną. Pelningumo rodikliai labai priklauso nuo ekonomikos sąlygų. Ekonomikai augant, jie gerėja, o ekonomikai smunkant, prastėja (Mackevičius ir kt., 2011).

Bendrasis pelningumas (arba bendrojo pelno marža) parodo įmonės sugebėjimą uždirbti pelną iš pagrindinės įmonės veiklos, kontroliuoti pardavimo pajamų bei pardavimo savikainos lygį. Kuo didesnė bendrojo pelno suma uždirbama kiekvienam pardavimo pajamų eurui, tuo efektyvesnė įmonės veikla. Bendrojo pelningumo lygiui didelę įtaką turi įmonės veiklos pobūdis bei ekonomikos sektorius, kuriame ji veikia. Bendrasis pelningumas – tai vienas svarbiausių įmonės veiklos rezultatus apibūdinančių pelningumo rodiklių. Bendrojo pelningumo rodiklis pinigine išraiška rodo, kiek vienam pardavimų eurui tenka bendrojo pelno (skirtumas tarp pardavimo kainos ir savikainos). Šis rodiklis leidžia lengvai palyginti konkurentų veiklos rezultatus. Žemas rodiklio dydis gali reikšti problemas įmonės kainodaroje, negalėjimą kontroliuoti gamybos kaštus. Remiantis Statistikos departamento naudojama rodiklių vertinimo metodika nustatyta, kad bendrasis pelningumas labai geras >35 proc., geras >15 proc., vidutiniškas <15 proc., blogas <7 proc. ir labai blogas <0 proc. [17].

Veiklos pelningumas (arba veiklos pelno marža) parodo, kiek procentų (arba eurų) veiklos pelno uždirba vienas pardavimo pajamų euras, t. y. jis parodo įmonės tipinės veiklos, neatsižvelgiant į finansinę ir investicinę veiklą, efektyvumą. Tipinė veikla apima ūkinės operacijas, susijusias su veikla, iš kurios įmonė keletą ataskaitinių laikotarpių gauna daugiausia pajamų ir kurią įmonė laiko pagrindine. Kuo didesnė (tipinės) veiklos pelno suma uždirbama kiekvienam pardavimo pajamų eurui, tuo geriau valdomas pardavimo pajamų, pardavimo savikainos bei veiklos sąnaudų lygis, tuo didesnis įmonės (tipinės) veiklos pelningumas (Mackevičius ir kt., 2011).

Pelnas prieš palūkanas, mokesčius ir nusidėvėjimą (amortizaciją) (EBITDA) parodo įmonės uždirbtą pelną prieš įmonės finansavimo politikos, o taip pat pelno mokesčio poveikio pelnui vertinimą. Bendru atveju jis apskaičiuojamas prie įprastinės veiklos pelno pridėdant finansinės veiklos rezultatą bei ilgalaikio turto nusidėvėjimą ir amortizaciją. Įmonių veikloje finansinės veiklos rezultatą dažnai nulemia vien finansinių skolų palūkanos. Be to, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad nusidėvėjimo ir amortizacijos sąnaudos nėra pinigų išlaidos. Todėl praktikoje apskaičiuojama pelno suma (EBITDA) dažnai laikoma apytiksliai įmonės veiklos pinigų srautu. Kuo didesnė įmonės ilgalaikio materialaus turto vertė ir nusidėvėjimas, tuo EBITDA didesnis už įmonės uždirbtą veiklos pelną. Todėl šis rodiklis itin tinka lyginti ir vertinti veiklos rezultatus tų įmonių, kurios vykdo didelio masto kapitalo investicijas. Be to, kuo didesnės įmonės gautos paskolos ir aukštesnės mokamos palūkanos, tuo EBITDA didesnis už įmonės uždirbtą pelną. Šis rodiklis leidžia palyginti įmonių rezultatus, neatsižvelgiant į naudojamus veiklos finansavimo šaltinius ir jų struktūrą. Tai vienas pagrindinių veiklos pelningumo vertinimo rodiklių. Kuo didesnė pelno prieš palūkanas, mokesčius ir nusidėvėjimą (amortizaciją) (EBITDA) suma uždirbama kiekvienam pardavimo pajamų eurui, tuo efektyvesnė įmonės veikla. Šis rodiklis svyruoja nuo 7-8 proc. prekybos sektoriuje iki 30 proc. ir daugiau telekomunikacijų sektoriuje [17].

Pelno rodiklius lemiantys veiksniai

Pelno rezultatas daug kuo priklauso nuo įmonės ūkinės veiklos efektyvumo, vadybos lygio, racionalaus finansų ir kitų įmonės išteklių naudojimo. Savo ruožtu įmonės ūkinės veiklos sėkmė priklauso nuo jos finansų būklės. Vienas iš svarbesnių finansinių rezultatų yra parduotų prekių savikaina, todėl įmonė turi išsamiai analizuoti gamybos išlaidas, įvertinti įmonės galimybes, situaciją rinkoje ir pasirinkti pakankamai gamybos išteklių, pirmiausiai privalo gaminti tas prekes, kurios turi paklausą rinkoje ir duoda didžiausią bendrojo pelno normą. Esminę įtaką pelno kokybei turi savikainos mažinimas, nes tai rodo, kad pelnas didėjo naudojant vidinius išteklius. Bloga veiklos pelno kokybė yra tada, kai pelno didėjimas susijęs tik su didesnėmis kainomis. Norint detaliau išsiaiškinti vidines finansinio rezultato susidarymo priežastis, galima įvertinti pardavimų apimtį bei pelno pasikeitimo dėl darbo veiksmų įtakos ar pagrindinių technologinių įrengimų panaudojimo, taip pat pelno kitimą dėl materialinių išteklių panaudojimo.

J. Mackevičius ir kt. (2011) bei daugelis kitų autorių, finansiniam rezultatui įtaką darančius veiksmus skirsto į išorinius ir vidinius veiksmus. Išoriniai pelną lemiantys veiksniai yra labiau makroekonominio pobūdžio, t. y. susiję su teisiniais, demografiniais, techniniais, ekonominiais, kultūriniais, visuomeniniais ir kt. veiksniais, kurie daro įtaką įmonės plėtočiai. Bendrovės ūkinę veiklą, o kartu ir finansinį rezultatą veikia valstybės ūkinė politika, jos ekonominė sistema, vietinės veiklos sąlygos bei įmonės produkcijos paklausa. Visi šie veiksniai formuoja finansinį rezultatą.

Vidiniai veiksniai, daranys įtaką finansiniam rezultatui, yra susiję su įmonės veikla, jos turimais materialiniais ištekliais, kuriais įmonė disponavo nagrinėjamu laikotarpiu, ir jų panaudojimu (Mackevičius ir kt., 2011). Pelnas parodo veiklos rezultatus, bet neapibūdina priemonių, kuriomis tie rezultatai buvo pasiekti. Nuo to, kaip įmonės vadovai sugeba pajusti veiksmų poveikį pelnui ir tinkamai jais naudotis valdant produkcijos gamybos ir pardavimo procesus, priklauso bendrovės pelno dydis ir jo kitimo tendencijos. Pagrindiniai veiksniai, turintys įtakos pelnui ir kurių dydį gali paveikti įmonės vadovai yra: pardavimų apimtis, pardavimo kaina bei savikaina, produkcijos asortimentas ir struktūra, darbuotojų kvalifikacija.

Anot P. Oržekauskio ir kt. (2013), įmonės pelnui įtaką daro įvairūs veiksniai, kurie turi būti tinkamai, ekonomiškai ir efektyviai panaudoti, kad įmonės veikla būtų pelninga. Pelnui reikšmingą įtaką daro įmonės valdymas ir administravimas, kurie yra tiesiogiai susieti su įmonės veiklos rezultatais. Valdymo ir administravimo proceso kokybiškumas yra pagrindinis organizacijų sėkmės garantas, galintis užtikrinti įmonei pelną.

Galima teigti, kad pelnui įtaką daro vidiniai ir išoriniai veiksniai. Visų pirma, tai yra įmonės veiklos valdymas ir susitelkimas į tinkamą sprendimų priėmimo procesą, tinkamą strategijų parinkimą. Visų antra, pelno užtikrinimo procese turi būti nuolatos analizuojamos finansinės ataskaitos, kurių pagalba vertinamas įmonių pelningumo lygis, pelno pokyčiai.

Lietuvos pieno sektoriaus rinkos apžvalga

Lietuvos pieno sektorius šalies ekonomikai kuria didelę pridėtinę vertę visoje pieno tiekimo grandinėje ir yra vienas svarbiausių šalies ekonomikos ramsčių. Lietuvos pieno sektoriaus metinė apyvarta siekia apie 1,5 mlrd. Eur:

1. Lietuvos pieno perdirbimo įmonės parduoda produkcijos už daugiau kaip 1 mlrd. Eur;
2. Ūkininkų pajamos už parduotą pieną, kartu su išmokama parama, siekia apie 450 mln. Eur;
3. Papildomos pajamos gaunamos iš susijusių veiklų (pašarų auginimas, logistika, laboratorijos).

Remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis, pieno produktų pardavimai 2013–2017 buvo labai įvairūs. 2014 m. prasidėjo prekybinės problemos su Rusija. Lietuvoje žaliavinio pieno supirkimas išaugo, tačiau vidutinė žaliavinio pieno supirkimo kaina labai sumažėjo [6]. Preliminariais ŽŪIKV duomenimis, 2014 m. Lietuvos pieno supirkėjai iš šalies pieno gamintojų supirko 1 435,55 tūkst. tonų žalio natūralaus riebumo pieno – 7,2 proc., daugiau nei 2013 m., tačiau vidutinė žalio natūralaus riebumo pieno supirkimo iš šalies gamintojų kaina (be PVM) sumažėjo 11,4 proc. ir sudarė 280,26 Eur/t. 2015 m. ir iki 2016 m. vidurio žaliavinio pieno supirkimo kainos krito bei buvo žemiausios visoje Europos Sąjungoje (ES). 2015 m. palyginus su 2014 m. pieno produktų gamybos pramonės įmonių apyvarta smuko 22 proc. Tai lėmė keletas faktorių: krito naftos kainos, smuko Rusijos ekonomika, buvo įvestos atsakomosios sankcijos, uždraudusios iš ES eksportuoti maisto produktus ir žemės ūkio produktus [8]. 2017 m. Lietuvoje iš viso buvo supirkta 1402,46 tūkst. tonų pieno – 0,7 proc. mažiau, palyginti su 2016 m. 2017 metais vidutinė natūralaus pieno supirkimo kaina šalyje buvo 39,4 proc. didesnė, palyginti su 2016 m. vidutine natūralaus pieno kaina. Lietuvos pieno eksporto augimas 2017-aisiais gerokai pranoko kaimyninių šalių rodiklius, sudarė – 12,8 proc. [14]. Tiesa, išlieka nemažai politinių grėsmių – tai, visų pirma, yra „Brexit“ procesas. Jau 2017-aisiais eksportas į Jungtinę Karalystę (JK) augo lėčiau nei kitose rinkose – maždaug 5 proc.

Daliai prekių bus taikomas maitos mokestis. Be to, sugriežtės muitinės tvarka, prekių kilmės klausimas taps daug aktualesnis, nes sutartis galios tik ES kilmės prekėms. Įmonėms gali tekti keisti žaliavų tiekimo kanalus, nes nebus galima tiek daug prekių importuoti iš trečiųjų šalių [15]. Pieno perdirbimo sektoriuje Lietuvoje dominuoja penkios didžiausios bendrovės: AB Pieno žvaigždės, AB Rokiškio sūris, AB Žemaitijos pienas, AB Vilkyškių pieninė ir UAB Marijampolės pieno konservai. Lietuvos Žemės ūkio ministerijos duomenimis, jos perdirba apie 94 proc. viso perdirbamo pieno Lietuvoje. Iš viso Lietuvoje pieną perdirba per 20 įmonių. Pieno centro duomenimis, visos perdirbimo įmonės parduoda produktų maždaug už 1 mlrd. Eurų [10].

„NASDAQ“ akcijų biržoje kotiruojamos net keturių didžiausių Lietuvos pieno perdirbimo įmonių akcijos. 2016 metais šios bendrovės pardavė produkcijos už 616 mln. 709 tūkst. eurų. Tai maždaug 62 proc. viso Lietuvos pieno perdirbimo sektoriaus. Vien tik Lietuvoje jos pardavė už 283 mln. 104 tūkst. eurų. Daugiausiai pardavė AB „Pieno žvaigždės“. Lietuvoje kompanijos apyvarta pasiekė 95 mln. 752 tūkst. eurų [9]. Keturių didžiausių pieno perdirbimų įmonių pardavimai skirtingose rinkose pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė

Pasirinktų pieno perdirbėjų pardavimų dinamika skirtingose rinkose, proc.

Metai/Rinka	AB „Pieno žvaigždės“				AB „Žemaitijos pienas“				AB „Rokiškio sūris“				AB „Vilkyškių pieninė“			
	L	E	K		L	E	K		L	E	K		L	E	K	
	T	S	itos		T	S	itos		T	S	itos		T	S	itos	
2013 m.	7 1,83	2 1,11	7 ,06		5 3,09	2 0,62	2 6,29		2 8,79	5 1,66	1 9,55		2 9,48	3 1,14	3 9,38	
2014 m.	9 0,71	2 0,58	7 ,52		5 0,59	2 4,72	2 4,69		3 3,03	4 8,67	1 8,30		3 1,52	3 7,32	3 1,15	
2015 m.	6 1,28	3 1,94	6 ,78		5 0,75	2 8,40	2 0,85		3 5,65	4 7,99	1 6,36		3 7,18	4 5,70	1 7,12	
2016 m.	6 3,78	2 2,16	1 4,06		5 2,28	2 0,82	2 3,89		3 5,44	4 7,60	1 9,50		2 9,76	5 5,86	1 4,38	
2017 m.	5 5,93	2 6,36	1 7,71		5 2,66	2 4,94	2 2,40		3 4,11	5 3,84	1 2,05		2 1,84	5 5,76	2 2,40	

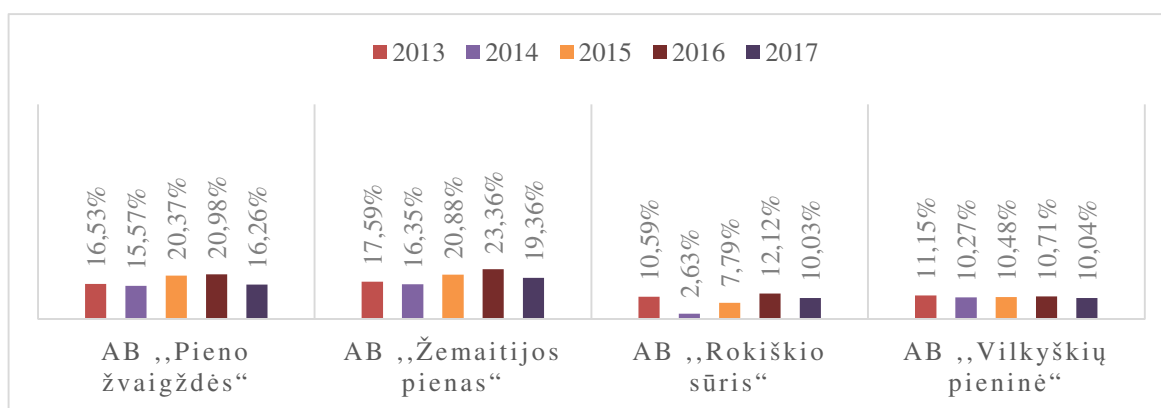
*Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis finansinėmis ataskaitomis [16], [11], [12], [18]

Iš pirmos lentelės duomenų matyti, kad 2013–2017 metais pieno sektoriaus įmonių pardavimų pajamos pagal geografinius segmentus pasiskirstė taip: AB „Vilkyškių pieninė“ ir AB „Rokiškio sūris“ daugiau nei 60–70 proc. gaminamos produkcijos eksportuoja. Šių įmonių pardavimų pajamos labiau priklauso nuo užsienio rinkos situacijos, t. y. nuo pasaulinių pieno produktų kainos, pieno produktų paklausos ar net mokamų eksporto subsidijų. Lietuvos rinkoje, parduodamų pieno produktų daugiausia pajamų gauna AB „Pieno žvaigždės“. AB „Žemaitijos pienas“, remiantis 2013–2017 metų duomenimis, apie 51 proc. sudaro vietinė rinka, o kita dalis eksportuojama į užsienio rinką.

Lietuvos pieno sektoriaus įmonių pardavimo pelningumo rodiklių analizė

Norint išanalizuoti pasirinktų pieno perdirbimų įmonių pelningumo rodiklius, remiantis teorine medžiaga bei įmonių finansinėmis ataskaitomis, skirtingiems rodikliams apskaičiuoti buvo atliekami skirtingi apskaičiavimai, naudojant turimus duomenis. Visi gauti rezultatai pateikti diagramose bei aprašomi skirtumai, analizuojant juos lemiančius veiksnius.

Visų pirma, skaičiuojamas bendrasis pardavimų pelningumo rodiklis, kuris padeda kontroliuoti prekių ar paslaugų savikainą. Šio rodiklio didėjimas rodo tinkamą kainų ir konkurencijos politiką (1 pav.).

1 pav. Pieno sektoriaus bendrojo pardavimų pelningumo rodikliai, proc.

*Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis finansinėmis ataskaitomis [16], [11], [12], [18]

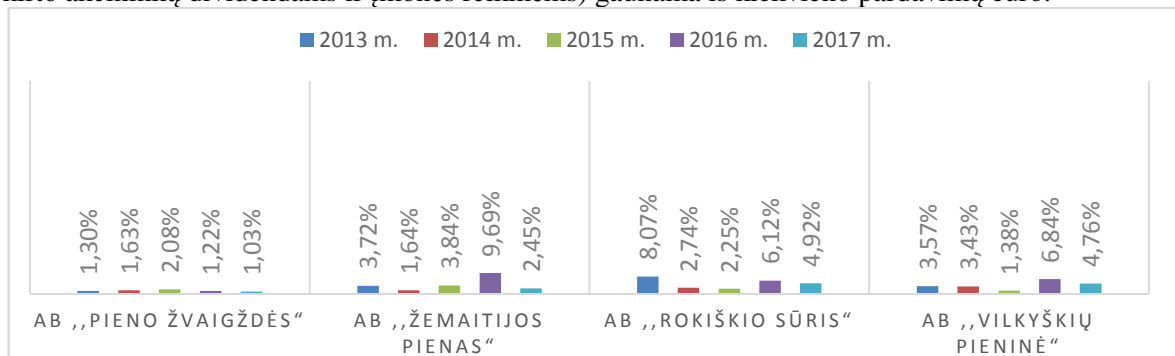
Pasirinktose įmonėse atlikus pelningumo rodiklių analizę nustatyta, kad AB „Pieno žvaigždės“ bendrasis pelningumo rodiklis 2014 metais sumažėjo 0,93 proc. punktais, lyginant su 2013 metais. 2014 metais vienam įmonės pardavimų eurui teko 16 centų bendrojo pelno, kai 2013 metai teko 17 centų bendrojo pelno. Didžiausias bendrojo pelningumo rodiklis matomas 2015 metais, kai vienam įmonės pardavimų eurui teko 21 centas bendrojo pelno. Tokiam pokyčiui įtakos turėjo naujos valiutos pakeitimas ir kiti ekonominiai veiksniai. Toks aukštas bendrojo pelningumo rodiklis išlieka du metus, nes jau 2017 metais matomas pelningumo sumažėjimas 4,72 proc. punktais. Pelningumo sumažėjimui įtaką padarė sumažėjusios pieno supirkimo kainos, sumažėję smulkiųjų ūkių kiekiai, pieno importas bei kiti tiesiogiai su pieno perdirbimu nesusiję įvykiai. Vertinant pagal orientacinį rodiklio vertinimo lygį, visu analizuojamu laikotarpiu, bendrojo pelningumo rodikliai vertinami labai gerai ir gerai.

AB „Žemaitijos pienas“ bendrasis pardavimo pelningumo rodiklis kintantis, panašiai kaip ir AB „Pieno žvaigždžių“. Geriausi rezultatai matyti 2016 m., kai vienam įmonės pardavimui teko 23 centai bendrojo pelno. 201–2017 m. šio rodiklio vertė didėjo, dėl padidėjusių vietinės rinkos bei eksporto pardavimo pajamų į ES šalis. Įmonės bendrojo pelningumo lygis taip pat labai geras ir geras.

Atlikus AB „Rokiškio sūrio“ bendrojo rodiklių analizę pasirinktu laikotarpiu matoma, kad įmonės rodikliai, lyginant su pirmomis dviem įmonėmis, mažesni kiekvienais metais. Labiausiai išsiskiria 2015 metai, kai vienam įmonės pardavimui teko 12 centų bendrojo pelno. Pats žemiausias rodiklis matomas 2014 metais, jis siekė 2,63 proc. Tam turėjo įtakos sumažėjęs įmonės bendrasis pelnas bei pardavimo sąnaudos. Taip pat, didelę įtaką padarė išoriniai veiksniai, tokie kaip valiutos keitimas, sumažėję pardavimai Lietuvoje bei kitose rinkose. Kitais metais matomas stabilus, vidutiniškas bendrasis pelningumas.

Analizuojant AB „Vilkyškių pieninės“ bendruosius pelningumo rodiklius, matoma, kad įmonė geba tinkamai reguliuoti savo pardavimus, nepaisant jokių vidinių ar išorinių veiksnių. Visą laikotarpį bendrasis rodiklis išlieka panašus, 10–11 proc., t. y. vidutiniškas, remiantis orientaciniu vertinimu.

Kitas naudingas įmonėms, analizuojant pelningumą, yra grynas pelningumo rodiklis (2 pav.). Jis įmonės savininkams yra aktualiausias. Šis rodiklis dar vadinamas grynojo pelno marža ir parodo, kiek grynojo pelno (pelno, skirto akcininkų dividendams ir įmonės reikmėms) gaunama iš kiekvieno pardavimų euro.

2 pav. Pasirinktų įmonių grynojo pelningumo rodiklių dinamika, proc.

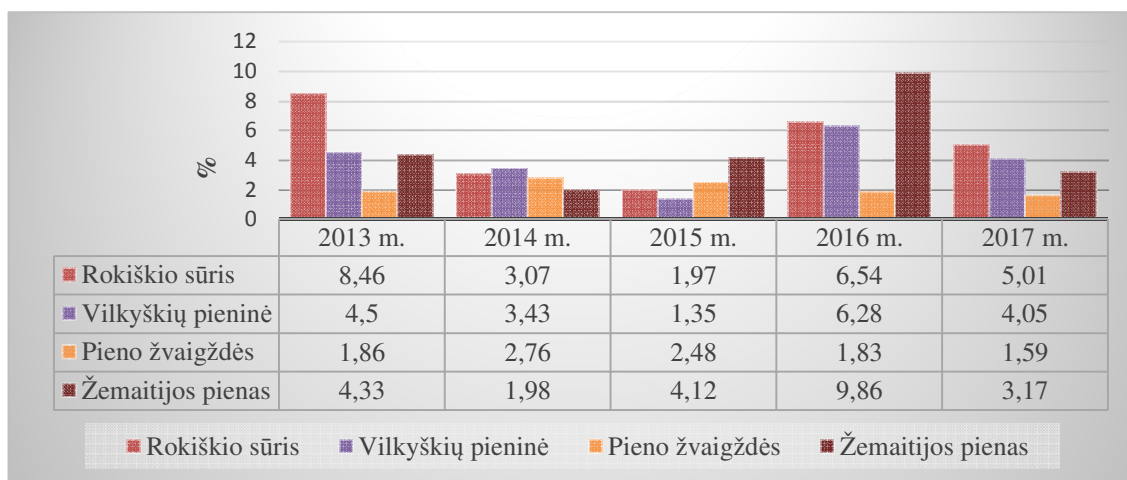
*Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis finansinėmis ataskaitomis [16], [11], [12], [18]

Apskaičiavus ir pateikus duomenis 2 paveiksle, matosi pasirinktų įmonių skirtingi duomenys, lyginant tuos pačius metus. 2013 metais labiausiai išsiskyrė AB „Rokiškio sūrio“ grynas pelningumo rodiklis, kuris siekė

8,07 proc., kitaip tariant vienam įmonės pardavimo eurui teko 8 centai grynojo pelno, tai 7 centais daugiau nei AB „Pieno žvaigždžių“, kurios grynasis pelningumo buvo 1,30 proc., kitaip tariant, vienam įmonės pardavimo eurui teko tik 1 centas grynojo pelno. Remiantis moksline literatūra, galima sakyti, kad toks didelis rodiklis rodo visų įmonės sąnaudų kontrolę. Kitais metais grynasis pelningumo rodiklis labai mažesnis, tačiau vis vien didesnis už kitų įmonių rodiklius. Galima sakyti, kad tokius rodiklių sumažėjimus lėmė kainų pasikeitimas bei kiti ekonominiai išoriniai veiksniai.

AB „Žemaitijos pieno“ geriausi grynojo pelningumo rodikliai pastebimi 2016 metais, jis siekė beveik 10 proc., t. y. vienam įmonės pardavimo eurui teko 10 centų grynojo pelno. Kadangi 2016 metais matomas visų įmonių grynojo pelningumo išaugimas, išskyrus AB „Pieno Žvaigždės“, galima teigti, kad pieno produktų paklausa išaugo ir įmonės sugebėjo pasinaudoti palankia situacija. Tačiau jau 2017 metais matomas nuosmukis, kurį įtakoją išoriniai ekonominiai veiksniai, tokie kaip sumažėjusi paklausa bei kritusios kainos. Prie to prisidėjo ir Rusijos įvestas embargas maisto produktams – ši rinka pienininkams buvo itin pelninga.

Trečias pardavimų pelningumo rodiklis – veiklos pelningumo rodiklis. Jis parodo įmonės tipinės veiklos, neatsižvelgiant į finansinę ir investicinę veiklą, efektyvumą (3 pav.).

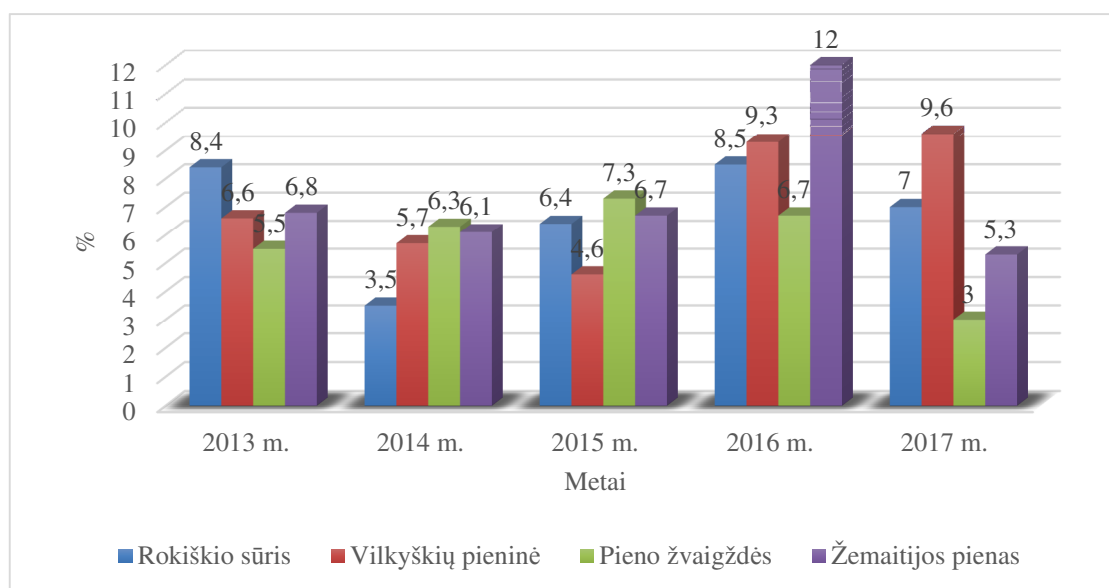

3 pav. Veiklos pelningumo rodikliai

*Šaltinis: sudaryta autorių, remiantis finansinėmis ataskaitomis [16], [11], [12], [18]

2013 metais galima išskirti AB „Rokiškio sūrį“, kurio veiklos pelningumas siekė 8,46 proc., t. y. vienam įmonės pardavimų eurui teko 8 centai veiklos pelno. Per visą analizuojamą laikotarpį tais metais įmonė uždirbo daugiausiai veiklos pelno. Tai beveik du kartus daugiau nei AB „Vilkyškių pieninė“ ir AB „Žemaitijos pienas“ uždirbo per tuos pačius metus. O 2016 metais didžiausią veiklos pelningumą padarė AB „Žemaitijos pienas“ net 9,86 proc., kitaip tariant, vienam įmonės pardavimo eurui teko 10 centų veiklos pelno. Tokie duomenys parodė, kad įmonės vykdoma pagrindinė veikla yra efektyvi ir produktyvi. Žemiausi veiklos rodikliai analizuojamu laikotarpiu yra AB „Pieno žvaigždžių“. Galima teigti, kad įmonės pardavimo pajamų, pardavimo savikainos bei veiklos sąnaudų lygis nėra tinkamai valdomas.

Ketvirtasis analizuojamas pelningumo rodiklis, tai pelningumas prieš mokesčius, nusidėvėjimą ir amortizaciją (EBITDA). Šis, kaip ir prieš tai analizuoti rodikliai, yra labai svarbus, lyginant įmonių duomenis ir pelno svyravimus (4 pav.).

4 pav. Pasirinktų įmonių EBITDA pelningumo rodiklių dinamika, proc.

Šaltinis: autorių sudaryta, remiantis finansinėmis ataskaitomis [16], [11], [12], [18]

Iš pateiktų duomenų (4 pav.) matoma, kad analizuojamų įmonių rodiklis yra geras, t. y. įmonių veikla efektyvi. 2013 metais visų įmonių EBITDA pelningumas gana panašus, ta darė įtaką stabilios kainos ir tolygūs pardavimai. 2014–2015 metais rodikliai išlieka maždaug vienodi, išskirti galima AB „Rokiškio sūrį“ kurio EBITDA pelningumo rodiklis smuko 4,9 proc. punktais. Tam įtakos turėjo pablogėję išoriniai ekonominiai veiksniai, kuriems įmonė nebuvo tinkamai pasiruošusi. Didžiausias šio pelningumo rodiklis matyti 2016 m. AB „Žemaitijos Pieno“, kuris siekė net 12 proc., kitaip tariant, vienas įmonės pardavimo euras atnešė 12 centų EBITDA pelno.

Kaip ir prieš tai analizuojamų kitų pelningumų rodiklių, taip ir šio, patys geriausi rezultatai matyti 2017 metais. Tam didžiausią įtaką turėjo pardavimų padidėjimas, valiutos stabilizavimas, pieno produktų kainų padidėjimas bei bendras ekonomikos augimas. Kai ekonomikos augimas 2017 metais pradėjo mažėti, tai ir analizuojamų įmonių pardavimo pelningumo rodikliai tais metais vėl sumažėjo.

Išvados

Išanalizavus mokslinę ekonominę literatūrą, nustatyta, kad pelnas ir pelningumas – tai dvi skirtingos sąvokos. Pelnas yra uždirbtų pajamų ir patirtų sąnaudų rezultatas, turintis daugiau ataskaitinę nei sprendimų priėmimo funkciją, o pelningumas – rodiklis, projektuojantis, kas vyks rytoj ir apibūdinantis verslo pajėgumą. Pelno didinimu suinteresuotos įmonės turi tirti pelną lemiančius vidinius ir išorinius veiksnius, nes analizės metu gauta informacija svarbi įmonių veiklos perspektyvų vertinimui. Pelno rodikliai ne visada atspindi įmonės veiklos efektyvumą. Daug išsamesnė informacija gaunama apskaičiavus pelningumo rodiklius, kaip: bendrasis, grynas, veiklos ir EBITDA pelningumas. Kiekvienas rodiklis atskirai parodo analizuojamos įmonės pelno pasiskirstymą, pardavimų efektyvumą bei nusako, ar įmonės veikla pelninga, ar nuostolinga.

Nustatyta, kad Lietuvos pieno sektorius yra viena stambiausių maisto ir gėrimų pramonės šakų. Didelė eksporto dalis pardavimuose atspindi pieno sektoriaus priklausomybę nuo užsienio rinkų, o Rusijos rinkos praradimas stipriai sumažino pieno produktų eksporto apimtį, taip pat kylanti grėsmė dėl „Brexito“. Atlikus pieno perdirbimo rinkos analizę nustatyta, kad didžiausios pardavimų pajamos Lietuvoje yra įmonės AB „Pieno žvaigždės“, o AB „Vilkyškių pieninė“ ir AB „Rokiškio sūris“ daugiau nei 60–70 proc. gaminamos produkcijos eksportuoja. AB „Žemaitijos pienas“ didžiąją dalį pardavimų sudaro vietinėje rinkoje.

Atlikus pardavimų pelningumo rodiklių analizę nustatyta, kad pagal bendrojo pardavimo pelningumo rodiklį lyderė tapo AB „Žemaitijos pienas“. Analizuojamų įmonių didelės veiklos sąnaudos, finansinės ir investicinės veiklos nuostolis ypatingai sumažino grynąjį pardavimo pelningumą. Todėl pagal grynojo pelningumo rodiklius nustatyta, kad pieno sektoriaus įmonėms pelningiausi buvo 2016 metai, išskyrus AB „Pieno žvaigždės“ – šios įmonės pelningiausi metai buvo 2015 metai. Išanalizavus pieno sektoriaus veiklos pelningumo rodiklius 2013–2017 m. nustatyta, kad AB „Žemaitijos pienas“ veiklos pelningumo rodikliai buvo didžiausi (vidutiniškai siekė 9,86 proc.). Atlikus EBITDA pelningumo rodiklių analizę, nustatyta, kad analizuojamu laikotarpiu, AB

„Žemaitijos pienas“ įmonės veikla yra efektyviausia. Šios įmonės EBITDA pelningumo rodiklis vidutiniškai siekė 7,38 proc.

Literatūra

1. Gudaitis T., Žagūnytė U. *Įmonių pelningumo vertinimo sistemos teoriniai aspektai* // Vadyba. – Klaipėda: Lietuvos verslo kolegija, 2013, Nr. 1(22), p. 89-95. – ISSN 1648-7974
2. Mackevičius J. *Integruota įmonių bankrotų prognozavimo metodika* // Verslo ir teisės aktualijos. – Vilnius: Tarptautinė teisės ir verslo aukštoji mokykla, 2010, Nr. 5, p. 123-138. - ISSN 1822-9530
3. Mackevičius J. *Ilgalaikio materialiojo turto kompleksinės analizės metodika* // Verslas: teorija ir praktika.- Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2008, Nr. 9(4), p. 237- 244. - ISSN 1648-0627
4. Mackevičius J., Poškaitė D., Villis L. *Finansinė analizė* // Ekonomikos ir finansų valdymų fakultetas: Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, ISBN 978-9955-11-241-1.
5. Oržekauskas P., Marčiulionytė M., Junevičius A. *Valstybinių verslo įmonių valdymo tobulinimo galimybės* // Viešojo politika ir administravimas. –Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, Nr. 12(1), p. 36–49. – ISSN1648-2603
5. *Oficialiosios statistikos departamentas*. [žiūrėta 2019-02-27]. Nuskaityta iš 2016 m. pagrindiniai šalies ekonominiai ir socialiniai rodikliai: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=143257>
6. *ŽŪMPRIS*. [žiūrėta 2019 02 19]. Nuskaityta iš 2016 m. Lietuvoje sumažėjo geriamojo pieno gamyba ir pardavimo kaina: <http://archyvas.vic.lt/?mid=381&id=24718>
7. *Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija*. [žiūrėta 2019-03-15]. Nuskaityta iš Žemės ūkio ir maisto būklės 2017 metų sausio-rugsėjo mėn. apžvalga: https://zum.lrv.lt/uploads/zum/documents/files/LT_versija/Veiklos_sritys/Statistika%20informacija/zu2017-sausio-rugs-apzvalga.pdf
8. *Apie investavimą paprastai*. [žiūrėta 2019-03-10]. Nuskaityta iš Pieno perdirbimo sektoriaus Lietuvoje 2016 m. apžvalga: <https://www.aipt.lt/pieno-perdirbimo-sektoriaus-2016/>
9. *Pieno centras*. [žiūrėta 2019-03-03]. Nuskaityta iš Pieno perdirbimas: <http://pieno-centras.lt/pieno-sektorius/pieno-perdirbimas-taip>
10. *Pieno žvaigždės*. [žiūrėta 2019-02-20]. Nuskaityta iš Finansinės ataskaitos: <http://pienozvaigzdes.lt/lt/content/11-finansines-ataskaitos>
11. *Rokiškio sūris*. [žiūrėta 2019-02-20]. Nuskaityta iš Finansinės ataskaitos: <https://www.rokiskio.com/lt/suris/pagrindinis-menu/investuotojams/finansines-ataskaitos.html>
12. *Pieno centras*. [žiūrėta 2019-02-29]. Nuskaityta iš Pieno sektoriaus svarba Lietuvoje: <https://www.ekt.lt/wp-content/uploads/2017/03/Pieno-sektoriaus-svarba-Lietuvoje.pdf>
13. *Versli Lietuva*. [žiūrėta 2019-02-22]. Nuskaityta iš Lietuvos prekių eksporto tendencijos 2017 m. I ketv.: https://www.verslilietuva.lt/uploads/media/592c82342d2bd/2017.05.30_PREKIU_EKSPORTO_TENDENCIJOS_2017K1.pdf
14. *Versli Lietuva*. [žiūrėta 2019-02-18]. Nuskaityta iš Lietuvos pieno produktų gamybos pramonė: https://www.verslilietuva.lt/uploads/media/583dc9238c84b/2016.11.29_pieno_produkto_gamybos_pramone_v2.pdf
15. *Vilkyskių pienas*. [žiūrėta 2019-02-22]. Nuskaityta iš Bendrovės ataskaitos: <http://www.vilkyskiu.lt/investuotojams/bendroves-ataskaitos>
16. *Įmonių finansinė analizė*. [žiūrėta 2019-02-26]. Nuskaityta iš Įmonių finansinė analizė rodiklių skaičiavimo metodika, ISBN 978-609-95195-0-0: https://www.nasdaqbaltic.com/files/vilnius/leidiniai/Rodikliu_skaiciavimo_metodika-final.pdf
17. *Žemaitijos pienas*. [žiūrėta 2019-02-25]. Nuskaityta iš Finansinės ataskaitos: <https://www.zpienas.lt/lt/investuotojams/finansines-ataskaitos>

ANALYSIS OF SALES PROFITABILITY IN LITHUANIAN DAIRY PROCESSING ENTERPRISES

Summary

Profit is the result of earned income and costs incurred, with more reporting than decision making function, and profitability is an indicator of what is going to happen tomorrow and describing business capacity. Enterprises interested in increasing profits must investigate the internal and external factors that determine profit, because the information obtained during the analysis is important for the evaluation of the business perspectives. More detailed information is derived from the calculation of profitability indicators, as gross, net, operating and EBITDA profitability. Each indicator separately shows the profit distribution of the analysed company, the efficiency of sales and determines whether the company's activity is profitable or loss-making.

It has been established that the Lithuanian dairy sector is one of the largest foods and beverage industries. The high share of exports in sales reflects the dependence of the dairy sector on foreign markets, and the loss of the Russian market has greatly reduced the volume of exports of dairy products and the threat of Brexit. The analysis of the milk processing

market shows that the largest sales revenue in Lithuania is SC Pieno Žvaigždės, and SC Vilkyškių pieninė and SC Rokiškio sūris more than 60 - 70 percent. Products produced by SC Žemaitijos Pienas holds the majority of sales in the local market.

After analysing the profitability indicators of sales, it was established that according to the profitability ratio of total sales, the leader became SC Žemaitijos Pienas. According to the net profitability indicators, the most profitable year for dairy companies was 2016, except for SC Pieno Žvaigždės: the most profitable year for this company was 2015. After analysing the profitability indicators of the dairy sector in 2013 - 2017 It was established that the profitability indicators of SC Žemaitijos pienas were the highest at -9.86%. After analysing the EBITDA profitability indicators, it was found that during the analysed period, the activity of SC Žemaitijos Pienas is the most effective. EBITDA profitability of this company averaged 7.38 percent.

UŽDARŲJŲ AKCINIŲ BENDROVIŲ VAIDMUO IR JŲ DINAMIKA LIETUVOJE 2015–2017 M.

Deividas Dauskurdas, Larija Kisevičienė

Lietuvos verslo kolegija

Doc. Kristina Puleikienė

Anotacija

Šiame straipsnyje yra nagrinėjama uždarytųjų akcinių bendrovių (UAB) raida Lietuvos ekonomikoje. Analizuojama uždarytųjų akcinių bendrovių įtaka Lietuvos ekonomikos plėtrai. Apžvelgiama UAB veikla, vystymasis ir dominavimas Lietuvos verslo rinkoje.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: teisinės formos, uždaroji akcinė bendrovė, verslas.

Įvadas

Lietuvos įmonės per nepriklausomybės laikotarpį patyrė labai daug įvykių, turėjusių įtakos jų finansinei būklei, veiklos rezultatams, stabilumui ir plėtrai. Neigiamą įtaką jų veiklai darė šalies ekonominiai ir politiniai pokyčiai, infliacijos svyravimai, nestabili finansų ir mokesčių sistema, komercinių bankų krizė ir kiti veiksniai.

Šiuolaikinėje ekonomikoje smulkusis ir vidutinis verslas (SVV) vaidina svarbų vaidmenį. SVV subjektai – mažos ir vidutinės įmonės (MVI) bei individualūs gamintojai yra gausiausia šalies socialinė ekonominė grupė. Pastaroji pasaulinė ekonominė krizė parodė MVI didesnę gebėjimą prisitaikyti prie rinkos pokyčių nei stambios įmonės. Būtent MVI padeda kurti naujas darbo vietas kas yra labai svarbu esant dideliame nedarbo lygiui. Paprastai smulkiems verslininkams nepakanka pradinio kapitalo, finansinių išteklių, o neretai ir žinių bei verslo gebėjimų. Kadangi mažos įmonės yra labiau pažeidžiamos, nei stambios, tai joms yra ypač svarbi valstybės parama. Reikia pripažinti, jog Lietuvoje yra sudarytas galimybės gauti tam tikrai paramai, kuria gali pasinaudoti SVV subjektai plėtojant savo verslą (Davulis, 2015).

Temos aktualumas. Uždarnosios akcinės bendrovės (UAB) yra kiekvienos valstybės sudėtinė ekonomikos dalis, tai kaip jis įtakoja ekonomiką priklauso nuo UAB išsivystymo lygio šalyje ir nuo šalyje vykdomos politikos. Šios temos aktualumą lemia UAB ypatinga reikšmė tokios mažos šalies, kaip Lietuva, ekonomikai bei UAB tendencijos šalyje.

Problema. UAB vaidmuo šalies ūkiui yra svarbus tiek ekonominiu, tiek socialiniu aspektu. Ekonominis UAB vaidmuo pasireiškia jo indėliu į ekonomikos augimą ir įtaka ekonominiams rodikliams. UAB duoda ekonominę naudą visose šalies ūkio šakose bei veiklos srityse. Nežiūrint nenuginčijamos UAB reikšmės šalies ekonomikai, jo veikla ir plėtra susiduria su eile problemų, pvz. gana sudėtingas naujų įmonių steigimo procesas, pradinio kapitalo bei apyvartinių lėšų stoka, gan aukštas darbo jėgos apmokestinimas, aukštos bankinio kredito palūkanų normos. Verslo plėtrą dar labiau stabdo ne visada palanki teisinė aplinka ar perteklinė UAB veiklos kontrolė. Nepakankami darbo įgūdžiai ir darbo jėgos išsilavinimas yra taip pat reikšmingos kliūtys siekiant plėtoti UAB. Svarbi kliūtis, stabdanti UAB plėtrą Lietuvoje, yra nevienodas šio ūkio sektoriaus plėtos potencialas ir išsivystymas skirtinguose regionuose,

Temos objektas. UAB vaidmuo ir dinamika Lietuvoje.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti UAB veiklą ir indėlį į Lietuvos ekonomikos vystymąsi nuo 2015 iki 2017 metų.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti UAB sampratą ir steigimosi aspektus.
2. Pateikti UAB dinamiką Lietuvoje ir jų įtaką ekonomikai.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, statistinių duomenų analizė ir palyginimas, Lietuvos įstatymų ir teisės aktų analizė, grafinis vaizdavimas.

Uždarytųjų akcinių bendrovių vaidmuo Lietuvoje

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ir einant į rinkos ekonomiką, Lietuvoje pradėjo kurtis nauji verslo subjektai. Jų veiklą teko teisiškai reglamentuoti. Tuo metu Europos Bendrijoje dar nebuvo vieno MVI apibrėžimo, tad Lietuva „mažos“ įmonės statusą pirmą kartą apibrėžė savaip, tik pagal darbuotojų skaičių – iki 100 darbuotojų. Vėliau, atsižvelgiant į ekonomikos vystymąsi ir būtinybę remti verslo plėtrą, įmonių apibrėžimas keitėsi, taip suskirstant įmones pagal kriterijus. 2000 m., prasidėjus Lietuvos derybų procesui dėl narystės ES ir preliminariai uždarius smulkiojo ir vidutinio verslo derybinį skyrį, Lietuva įsipareigojo suderinti mažų ir vidutinių įmonių apibrėžimo nuostatas su ES nuostatomis, kuriose nurodoma, kad smulkaus ir vidutinio verslo subjektai turi būti klasifikuojami pagal: darbuotojų skaičių įmonėje, metinę apyvartą ir kapitalo dydį. 2005 m.

sausio 1 d. pradėta taikyti naujos ES komisijos rekomendacijos, kuriose prie jau buvusių kriterijų prisidėjo įmonės savarankiškumas.

Ekonominė situacija šalyje tiesiogiai veikia verslą. Jį sąlygoja valstybės valdymo organų vykdoma mokesčių ir pinigų, kapitalo judėjimo, investicinės aplinkos, paskolų teikimo ir palūkanų normos politika. Ekonominę aplinką taip pat sąlygoja paklausos, pasiūlos, konkurencijos, kainodaros, BVP lygis prekių ir paslaugų eksportas ir importas, einamosios sąskaitos deficitas ir kt. ekonominiai veiksniai. Verslo įmonių veiklą riboja teisinė aplinka, kuri sprendžia ginčytinus klausimus ir reguliuoja įmonių veiklą taip, kad ji būtų naudinga visuomenei.

Lietuvoje dažnai kalbama apie mokesčių naštą, tačiau įvairūs mokslininkai ir ekonomistai ją vertina labai skirtingai. Autoriai sutaria, jog mokesčių naštos rodiklis yra matuojamas pinigų suma, kurią mokesčių mokėtojas sumoka į biudžetą. Skaičiuojant mokesčių naštą įskaitomi visi mokesčių mokėtojų mokami mokesčiai – tiek į nacionalinį biudžetą, tiek į įvairius fondus. Ši suma savo ruožtu gali būti išmatuota tiek absoliučia suma, tiek santykiniais dydžiais. Pagal LR priimtus įmonių įstatymus kiekvienas subjektas gali pasirinkti komercinių įmonių rūšis ir formas, tai ir nulemia finansų valdymo ir organizavimo ypatumus.

Uždaroji akcinė bendrovė yra pati populiariausia verslo organizavimo teisinė forma Lietuvoje. Pagal Lietuvoje veikiančius įstatymus savarankiška įmonė yra priskiriama UAB, jei jos darbuotojų skaičius yra 2 ir daugiau fizinių ar juridinių asmenų, kurie turi ribotą civilinę atsakomybę. Tai reiškia, kad akcininkai savo turtu neatsako už UAB neįvykdytas prievolės. UAB įstatinis kapitalas yra ne mažesnis kaip 2,5 tūkstančio eurų, padalintas į dalis – akcijas, kurios negali būti viešai platinamos, bet gali jas parduoti ar padovanoti. Svarbiausius sprendimus akcininkai priima balsavimu. Balsuojant visuotiniame akcininkų susirinkime didžiausią įtaką turi daugiausia akcijų įsigijęs asmuo, nes kiekviena akcija suteikia vieną balsą. UAB turi būti vienasmenis valdymo organas (tai vadovas), gali būti sudaromas ir kolegialus valdymo organas – valdyba [13].

Uždarnosios bendrovės, kaip atskiros teisinės formos, skirtos smulkiam ir vidutiniam verslui plėtoti (Bitė, 2011). Verslo įmonė yra pirminė ekonomikos sistemos dalis, kurioje vyksta ekonominiai procesai. Versle įgyvendinamas įgimtas žmogaus noras įsitvirtinti ir užsidirbti pragyvenimą, taip pat teikiant naudą kitiems visuomenės nariams. Apžvelgus mokslinę literatūrą, pastebima, kad problemų ir kliūčių vystant smulkųjį ir vidutinį verslą yra nemažai. Apibendrinus įvairias nuomones, galima teigti, jog bene svarbiausios SVV plėtros kliūtys yra per dideli mokesčiai ir pernelyg sudėtinga įstatyminė bazė. Svarbiausiomis problemomis išlieka menka vartotojų perkamoji galia, nevienoda konkurencija su stambiais įmonėmis, apyvartinių lėšų stoka, aukštos darbo jėgos išlaikymo sąnaudos bei sudėtingas paramos gavimo procesas. Vis aktualesnėmis problemomis plėtojant mažas bei vidutines įmones tampa kvalifikuotų darbuotojų trūkumas bei minimalus darbo užmokesčio didinimas. Nagrinėjant smulkaus bei vidutinio verslo plėtros problemas būtina pastebėti ir tai, kad problemos yra ne tik išorinės, bet ir vidinės, t. y. MVĮ vadovų nepakankama kompetencija, vadovavimo įgūdžių bei verslumo stoka (Puteikienė, 2009).

SVV efektyviai sugeba prisitaikyti prie besikeičiančių rinkos sąlygų, kuria nemažą šalies produktų ir paslaugų dalį, naujas darbo vietas, tuo prisidedama prie šalies gerovės kūrimo bei ekonomikos plėtros. Įmonės, kuriose yra diegiamos naujosios inovacijos, pasižymi didesniu produktyvumu, jos labai greitai prisitaiko prie naujų technologijų ir nuolat kintančio vartotojų poreikio. SVV yra pranašesnės tuo, kad gerai prisitaiko prie rinkos pokyčių. SVV neretai yra pageidautinas partneris stambioms įmonėms, teikiant tam tikras paslaugas ar produktus. Mažos įmonės dažnai atlieka tiekimo bei paskirstymo funkcijas. Taip yra palengvinama didžiųjų įmonių veikla bei skatinamas jų efektyvumas (Davulis, 2015).

Lietuvoje valstybės parama MVĮ yra įteisinta LR smulkaus ir vidutinio verslo įstatyme, kuriame yra pateiktas paramų formų sąrašas:

1. Mokesčių lengvatos (jei jos nustatytos įstatymų), rinkliavų lengvatos.

2. Teisės aktų nustatyta tvarka finansinė parama: lengvatinių paskolų teikimas, labai mažų paskolų teikimas, dalinis ar visiškas palūkanų dengimas, garantijų teikimas, kreditų draudimas, rizikos kapitalo investavimas, tam tikrų išlaidų (steigimo, tyrimų, garantijų mokesčių, kreditų draudimo įmokų, sertifikavimo (registravimo), atitikties įvertinimo ir kitų) kompensavimas, subsidijos darbo vietoms kurti.

3. Viešųjų paslaugų verslui teikimas verslo inkubatoriuose, verslo informacijos centruose, mokslo ir technologijų parkuose ir kituose juridiniuose asmenyse, kurių steigimo dokumentuose nustatytas šių paslaugų teikimas.

4. Vyriausybės ar savivaldybių nustatytos kitos paramos formos.

Šios paramos formos yra teikiamos, pasak įstatymo, pagal Vyriausybės, apskričių ar savivaldybių smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros programas. Šios programos, skirtos SVV sektoriaus plėtrai, yra rengiamos bei įgyvendinamos iš valstybės biudžeto, savivaldybių biudžetų, valstybės ar savivaldybių pinigų fondų lėšų.

Mokesčių lengvatos ypač svarbios mažoms įmonėms. Lietuvoje įmonėms, kuriose vidutinis sąrašinis darbuotojų skaičius siekia iki 10 (mikroįmonėms) yra taikomas mažesnis pelno mokesčio tarifas. Jos taikymas priklauso ne tik nuo darbuotojų skaičiaus, bet ir nuo gaunamų metinių pajamų.

Kiekvienos valstybės mokesčių sistema turi būti formuojama, atsižvelgiant į apmokestinimui keliamus uždavinius ir kartu laikantis tam tikrų apmokestinimo principų, nes per dideli mokesčiai ar netinkama jų sistema gali neigiamai veikti šalies ūkio plėtrą. Formuojant valstybės mokesčių sistemą svarbu, kad nebūtų peržengiama apmokestinimo riba, kai per dideli mokesčiai slopina gyventojų ir verslininkų iniciatyvą, jie yra slepiami, plėtojasi „šėšėlinė ekonomika“. Viso to pasekmės – verslo trukdžiai, pajamų slėpimas, nelegalus darbas, atlyginimai „vokeliuose“, nedarbas, emigracija, kvalifikacijos trūkumas bei pralaimėjimas konkurencinėje šalių kovoje dėl patrauklesnės mokesčių sistemos.

Bendrasis vidaus produktas (BVP) yra vienas svarbiausių rodiklių, kuriuo remiamasi vertinant šalies ar atskiro ūkio sektoriaus ekonominės veiklos rezultatyvumą. Taigi smulkių ir vidutinių įmonių sukurtas bendrasis vidaus produktas parodo šių įmonių vaidmenį šalies ekonomikoje.

Teisinėje valstybėje neatsiejama rinkos ekonominių santykių dalis yra bankroto procesas [3]. Bankroto procesas – teismo arba ne teismo tvarka vykdomų įmonės bankroto procedūrų visuma. Bankroto procesas gali būti inicijuotas, jeigu: įmonė laiku nemoka darbo užmokesčio ir su darbo santykiais susijusių išmokų; įmonė laiku nemoka už gautas prekes, atliktus darbus (paslaugas), negrąžina kreditų ir nevykdo kitų sandoriais prisiimtų turtinių įsipareigojimų; įmonė laiku nemoka įstatymų nustatytų mokesčių, kitų privalomųjų įmokų ir (arba) priteistų sumų; įmonė neturi turto ar pajamų, iš kurių galėjo būti išieškomos skolos, ir dėl šios priežasties antstolis grąžino kreditoriui vykdomuosius dokumentus. Bankrotas – teisės aktų nustatyta tvarka pripažinta įmonės nemokumo būseną, kai siekiama šios būsenos pabaigos iš įmonės turto tenkinant kreditorių reikalavimus ir užtikrinant kreditorių ir įmonės interesų pusiausvyrą. Įmonės nemokumas – įmonės būseną, kai įmonė nevykdo įsipareigojimų (nemoka skolų, neatlieka iš anksto apmokėtų darbų ir kt.) ir pradelsti įmonės įsipareigojimai (skolos, neatlikti darbai ir kt.) viršija pusę į jos balansą įrašyto turto vertės.

Anot A. Vasiliausko (2015), iš esmės nacionalinė ekonomika nėra vienos šalies teritorijoje įregistruotų ir veikiančių įmonių visuma. Tai šalies bendrosios sandaros sudedamoji dalis. Nacionalinės ekonomikos savireguliacijos mechanizmas ir galimybė valstybei ją reguliuoti užtikrina visuomenės aprūpinimą ekonomikos gėrybėmis. Įmonės, namų ūkių ir valstybės valdymo institucijas į bendrą sistemą – ekonomiką jungia sudėtingi, tarpusavyje susiję ekonominiai santykiai, savireguliacijos mechanizmas ir valstybinio reguliavimo priemonės. Be to, šalies ūkis yra pasaulinės ekonomikos dalis, jis su kitų šalių ūkiu susijęs tarptautiniais ekonominiais ryšiais ir yra veikiamas pasaulinės ekonomikos savireguliacijos ir jos reguliavimo mechanizmų.

Uždarytų akcinių bendrovių įtaka Lietuvos ekonomikai

UAB yra neatsiejama kiekvienos šiuolaikinės ekonomikos dalis, o jų veikla yra labai reikšminga šalies ekonominiai plėtrai. Didžioji dalis SVV reglamentuojančių taisyklių šiuo metu remiasi Europos Bendrijų bendrovių teisės direktyvomis, o Europos ekonominių interesų grupių, Europos bendrovių, Europos kooperatinių bendrovių įstatymai užtikrina atitinkamų Europos Bendrijų bendrovių teisės reglamentų įgyvendinimą. Įmonių teisė yra dinamiška. Pagrindiniai tikslai, kurių siekiama modernizuojant įmonių teisę yra teisinio reguliavimo aiškumas, supaprastinimas, bendrovių valdymo tobulinimas, šiuolaikinių technologijų panaudojimas steigiant įmones ir priimančias sprendimus įmonių valdymo organuose.

Lietuvos ekonomikos plėtotės strategijos iki 2015 metų viena iš sudedamųjų dalių yra skirta SVV plėtrai. Šioje strategijoje SVV yra apibrėžiama kaip vienas iš pagrindinių ekonomikos augimo veiksnių, turintis esminį poveikį bendrai Lietuvos ūkio raidai, naujų darbo vietų kūrimui ir socialiniam stabilumui. Todėl jo plėtotė yra viena iš svarbiausių Lietuvos ekonominės politikos krypčių (Davulis, 2015).

Ekonominio augimo prioritetą siejami su socialinės sanglaudos tikslais, apimančiais ne tik bendro užimtumo lygio dinamiką, bet ir teigiamus darbo užmokesčio pokyčius. Užimtumas bei nedarbo lygis yra vieni iš svarbiausių šalies makroekonominių rodiklių, apibūdinančių bendrą ekonominės situacijos šalyje stabilumą, privataus sektoriaus paskatas investuoti į darbuotojus.

Lietuvoje tarp visų įmonių dominuoja uždarnosios akcinės bendrovės. 2015–2017 m. jos sudaro 64–66 % visų veikiančių ūkio subjektų Lietuvoje (1 lentelė).

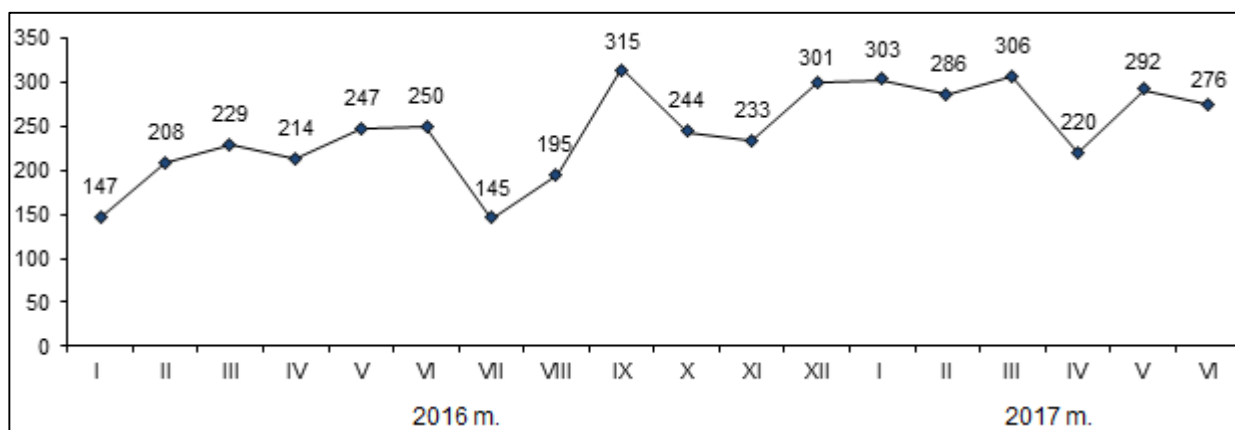
Veikiantys ūkio subjektai Lietuvoje

	2015		2016		2017	
	skaičius	%	skaičius	%	skaičius	%
Uždarnosios akcinės bendrovės	62565	64	65236	66	66930	64
Akcinės bendrovės	317	0,3	314	0,3	295	0,3
Kitos	30135	35,7	33650	33,7	36849	35,7
Iš viso pagal teisinės formas	93017	100	99200	100	104074	100

*Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Įmonių gyvybingumą atspindi veikiančių ir bankrutuojančių įmonių santykio tendencijos. Įmonė bankrutuoja, kai ji tampa nemoki. Nors bankroto pasekmės yra skaudžios įmonei ir nuostolingos šalies ūkiui, tačiau toks radikalus nemokių verslo subjektų pašalinimas iš rinkos yra svarbus veiksnys, palaikant konkurencingą bei gyvybingą šalies rinką.

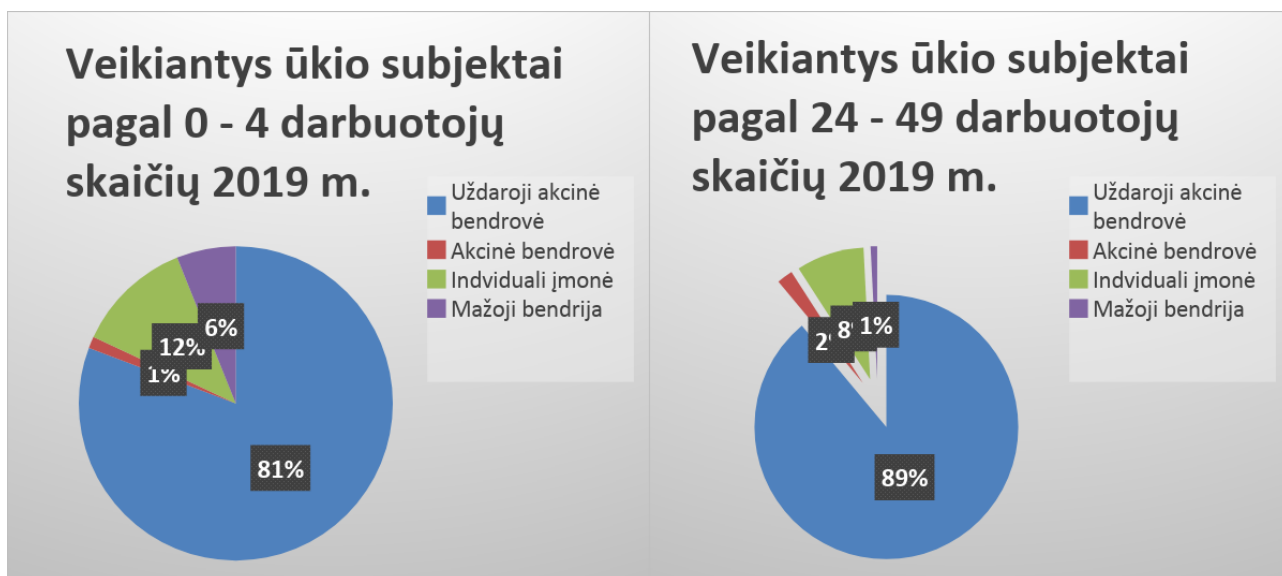
Pagal Lietuvos banko 2016 m. ataskaitą Lietuvoje veikiančių ne finansų įmonių veiklos rezultatai 2016 m. buvo geri – pardavimai ir pelnas didėjo, o pelningumas, nepaisant žaliavų kainų ir darbo užmokesčio sąnaudų augimo, ir toliau buvo stabilus. Įmonės didino savo finansinius įsipareigojimus, bet galimybės juos vykdyti beveik nepablogėjo. Tą lėmė pelninga veikla ir sukauptas nemenkas likvidžiojo turto kiekis. Nors per metus reikšmingai išaugo pradėtų įmonių bankroto procedūrų skaičius, tam didžiausią įtaką darė ne finansinės būklės pokyčiai, o pasikeitęs bankroto procedūrų teisinis reglamentavimas ir aktyvesnė valstybės institucijų veikla inicijuojant nemokių įmonių bankroto procedūras. Verslo ateities perspektyvas įmonės vertino palankiau nei prieš metus, dėl to vis didesnė dalis įmonių planuoja didinti verslo plėtrai skirtas investicijas.

1 pav. Pradėti įmonių bankroto procesai 2016–2017 m. pirmąjį pusmetį (procesų skaičius)

*Šaltinis: Lietuvos Statistikos Departamentas

Remiantis Lietuvos statistikos departamentu (1 pav.), Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. liepos 9 d. priimtas nutarimas Nr. 647 „Dėl Bankroto administratorių atrankos taisyklių patvirtinimo“, kuriuo remiantis nuo 2015 m. sausio 1 d. valstybės institucijoms (įmonių kreditorėms) suteikiama galimybė inicijuoti bankroto procesą automatiškai paskiriant administratorių seniai neveikiančioms, prikaupusioms skolų ir neturinčioms turto įmonėms, turėjo didelę įtaką įmonių bankrotų procesams, kurie palyginti su 2016 m. pirmuoju pusmečiu, padidėjo atitinkamai 43,3 ir 38,9 proc. Taigi 2017 m. pirmąjį pusmetį daugiausia bankroto procesų pradėta didmeninės ir mažmeninės prekybos (33,2 proc.), statybos (13,1 proc.) bei apdirbamosios gamybos (9,3 proc.) įmonėse. Palyginti su 2016 m. pirmuoju pusmečiu, pradėtų bankroto procesų skaičius išaugo didmeninės ir mažmeninės prekybos, profesinės, mokslinės ir techninės veiklos bei statybos įmonėse – atitinkamai 42,3, 41 ir 30,2 proc. Dauguma – 95,9 proc. – įmonių, kuriose pradėtas bankroto procesas, buvo mažos, turinčios iki 10 darbuotojų.

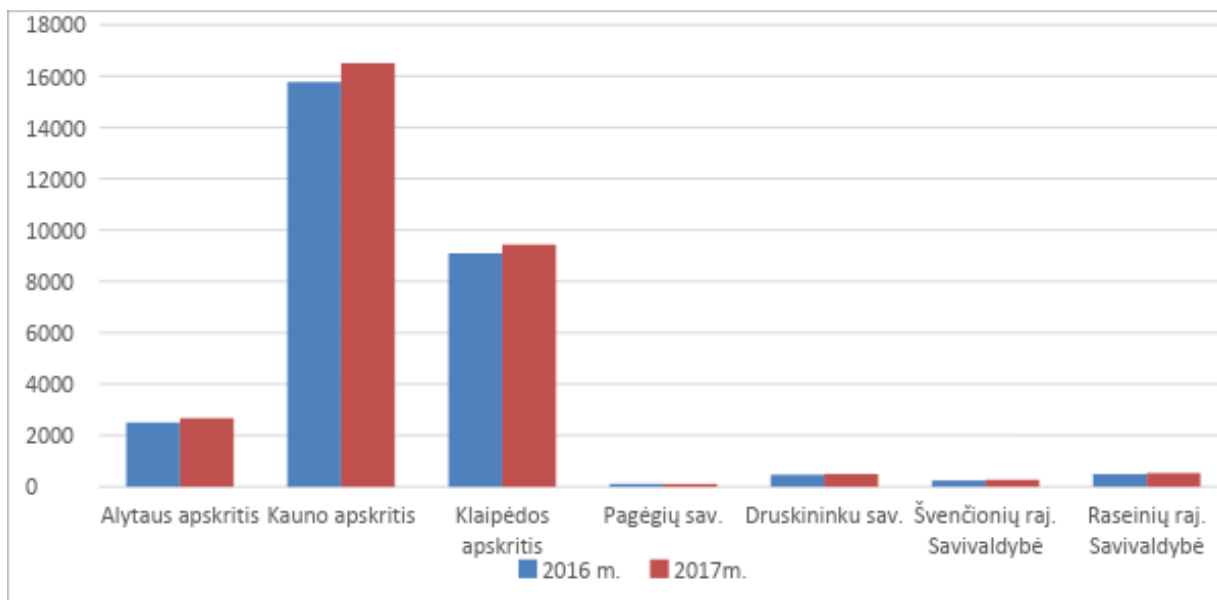

2 pav. Veikiantys ūkio subjektai pagal darbuotojų skaičių

*Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas

Remiantis Lietuvos statistikos departamentu, 2019 m. tiek mažai turinčių darbuotojų, tiek vidutiniškai, vienvaldi lyderiaujanti ūkio subjektų skaičiumi yra uždaroji akcinė bendrovė (2 pav.). Tai dar karta įrodo UAB populiarumą ir svarbą Lietuvai. Antroje vietoje vis dar lieka individuali įmonė, dėl teisinių aspektų įregistruojant įmonę. Apibendrinant daugiausia mokesčių mokėtojų (įmonių) yra UAB, šios ūkio formos nebuvimas ar nualinimas pakenktų valstybei bei jos gyventojams.

Taip pat reikėtų apžvelgti Lietuvos situaciją pagal kai kuriuos rajonus (3 pav.).

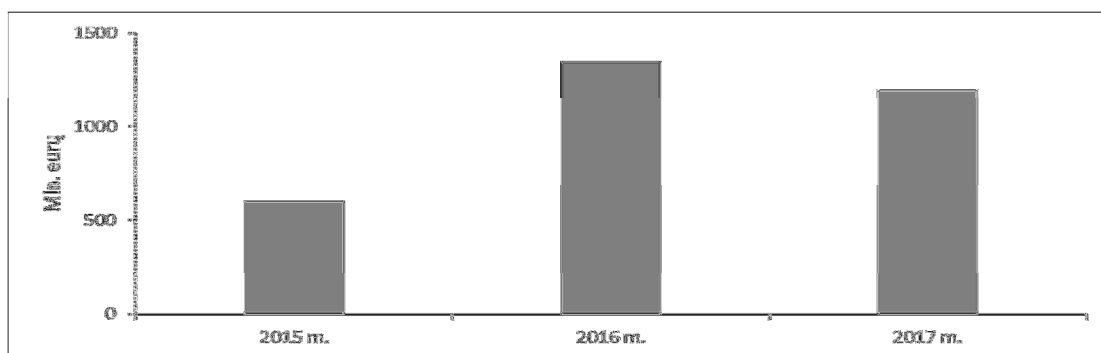
3 pav. Veikiančių įmonių skaičius vienetais apskrityse ir savivaldybėse metų pradžioje

*Šaltinis Lietuvos statistikos departamentas.

Matoma, kad didžiųjų miestų apskrityse koncentruojasi daugiausia įmonių. Lyginant gautus duomenis per metus, matomas 3–4 proc. įmonių skaičių augimas, tik Pagėgių savivaldybėje pastebėtas kritimas. 2016 m. buvo 111, o jau 2017m. liko tik 107 įmonės, toks reiškinys atsirado dėl mažėjančių gyventojų skaičiaus rajonuose.

Naujo verslo kūrimui ar esamo verslo plėtrai labai svarbus yra prieinamumas prie finansavimo šaltinių. 2017 m. paskolų, suteiktų privačioms ne finansų įmonėms, portfelis didėjo, tačiau jo augimas yra gerokai lėtesnis nei 2016 m. 2017 m. ketvirtąjį ketvirtį paskolų portfelis paaugo 0,8 proc., o palyginimui 2016 m. – 7,8 proc. Uždirbamas pelnas, kuris taip pat yra svarbus verslo plėtros, finansuojamos nuosavomis lėšomis, veiksnys, taip

pat pastaruoju laikotarpiu auga lėčiau nei 2015–2016 m. 2017 m. pelno augimas buvo apie 11 proc., o palyginimui 2016 m. – beveik 17 proc. Finansuojamų projektų vertė iš ES paramos lėšų 2017 m. buvo mažesnė nei 2016 m. Taigi lėtėjant pelno ir kreditų augimui, 2014–2020 m. ES paramos lėšos tampa svarbiu Lietuvos įmonių finansavimo šaltiniu (4 pav.).

4 pav. ES paramos lėšų panaudojimas 2015–2017 m.

*Šaltinis: www.esinvesticijos.lt ir VŠĮ „Versli Lietuva“ paskaičiavimai.

Pagal 2016 m. LR ūkio ministerijos veiklos ataskaitą buvo parengtas Akcinių bendrovių ir uždarytųjų akcinių bendrovių obligacijų savininkų interesų gynimo įstatymas, kuriuo patobulintas akcinių bendrovių, uždarytųjų akcinių bendrovių obligacijų savininkų interesų gynimo mechanizmas ir padidintas uždarytųjų akcinių bendrovių finansavimo šaltinių spektras (2016 m. birželio 16 d. Seimas jį priėmė). Tuo buvo siekiama, kad išaugtų investicijų į akcinių bendrovių ir uždarytųjų akcinių bendrovių obligacijas saugumas ir šių vertybinių popierių patrauklumas investuoti, taip pat būtų sudaryta galimybė uždarosioms akcinėms bendrovėms obligacijas siūlyti viešai ir taip išplėsta šių bendrovių galimybė skolintis.

Išvados

Uždaroji akcinė bendrovė yra pati populiariausia verslo organizavimo forma Lietuvoje. Matoma tendencija, kad 2015–2017 m. m. UAB išsivystymas Lietuvoje auga. Tam turėjo įtakos ES finansavimas. Dėl savo lankstumo UAB įmonės sukuria ne tik esminę dalį BVP, bet ir atlieka savotišką „stabilizatoriaus“ vaidmenį, jos lengviau prisitaiko prie kintančių ekonominių aplinkybių, neretai turi galimybes greitai persiorientuoti prie alternatyvios veiklos blogėjant ekonominei situacijai. Esant ekonominiam nuosmukiui, užimtumas UAB įmonėse smunka santykinai mažiau, o pakilimo laikotarpiui – padidėja daugiau nei stambiose įmonėse.

Pagrindinė problema, su kuria susiduria smulkus ir vidutinis verslas, yra dideli regionų išsivystymo lygių skirtumai. Informacijos trūkumas ir nesugebėjimas jos laiku įsisavinti, nepalanki teisinė bazė bei nepakankamas finansavimas trukdo verslo plėtrai. Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros skatinimas yra vienas svarbiausių ekonominės plėtros uždavinių, nes taip didėtų BVP, mažėtų nedarbas bei regioninis netolygumas, didėtų gyventojų perkamoji galia bei gerėtų gyventojų socialinis bei ekonominis gyvenimas.

Literatūra

1. Bitė, V. (2011). Uždarnosios akcinės bendrovės samprata ir požymiai. *Socialinių mokslų studijos*, 3(1), p. 213–229.
2. Davulis, G. (2015). Studijos šiuolaikinėje visuomenėje. *Vadybiniai ir ekonominiai veiksniai, įtakojantys šiuolaikinę visuomenę*, p. 175–185.
3. Narvilas, V. *Nemokumo sistemos formavimasis Lietuvoje – faktai, problemos, prioritetai* [žiūrėta 2019-03-17]. Prieiga internetu: http://elibrary.lt/resursai/DB/StatistikosDep/LEA/2005_02/lea05_2_13.pdf
4. Puteikienė, R. (2009). *Verslo ekonomika*. Vilnius: Vilniaus kolegija.
5. Lietuvos bankas. [2016]. *Lietuvos banko metų ataskaita*.
6. Lietuvos Respublikos Ekonomikos ir inovacijų ministerija [žiūrėta 2019-03-16]. Prieiga internetu: <http://eimin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/verslo-aplinka/imoniu-teise>
7. Lietuvos Respublikos įstatymai [žiūrėta 2019.03.16]. Prieiga internetu: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E22116F1B0E0/asr>
8. Lietuvos respublikos įstatymai [žiūrėta 2019-03-17]. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/468c37b3dd5211e6be918a531b2126ab>
9. Lietuvos Respublikos įstatymai [žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0808D5C392B2/NyKJJyzfGB>

10. Lietuvos Respublikos teisės aktai [žiūrėta 2019.03.16]. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.2399?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=2505f2b8-cac7-433f-9b02-ab7df3745fcf>
11. Lietuvos Respublikos ūkio ministerija. *Lietuvos Respublikos ūkio ministerijos 2016 m. veiklos ataskaita*. [žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: http://eimin.lrv.lt/uploads/eimin/documents/files/Planavimo%20dokumentai/UM%20ataskaitos/2016_metu_UM_veiklos_ataskaita.pdf
12. Lietuvos Statistikos Departamentas [žiūrėta 2019-03-24]. Prieiga internetu: <https://osp.stat.gov.lt/naujienos?articleId=5423615>
13. Versli Lietuva [žiūrėta 2019-03-31]. Prieiga internetu: <https://www.verslilietuva.lt/wp-content/uploads/2018/05/2018.05.10.Verslumo-tendencijos-Lietuvoje-2017-m.-ir-2018-m.-prad%C5%BElis.pdf>
14. Vileikis, J., Beležentis, A. [2010]. *Smulkaus ir vidutinio verslo vystymo problemos bei perspektyvos Lietuvos regionuose*. [žiūrėta 2019-03-17]. Prieiga internetu: <http://vadyba.asu.lt/20/163.pdf>
15. Vasiliauskas, A. (2015). *Strateginis valdymas: įmonių ir nacionalinės ekonomikos strategijų sintezė*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

DYNAMICS AND ROLE OF LITHUANIAN COMPANIES OF PRIVATE LIMITED LIABILITY IN 2015–2017

Summary

In this article there is presented development of Lithuanian private limited liability companies within years 2015-2017. Also there is analysed influence of the company to Lithuania's economic expansion. Small and medium business, its organizational forms, statistic data, economic entity forms, advantages and disadvantages are analyzed and reviewed. The research aims to uncover places of companies concentration among Lithuanian administrative areas. Only official data of Department of Statistics is used in order to make the research more precise. Summarized information is presented in conclusion section of the work. It is also stated that statistic information must be collected more often as needed for more accurate researches and clearance of this topic.

KORUPCIJĄ SĄLYGOJANČIOS PRIEŽASTYS IR JOS ANTIKORUPCINIŲ PRIEMONIŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE

Aleksejus Etusas

Lietuvos verslo kolegija

Lekt. Renata Skebutėnienė

Anotacija

Šiame straipsnyje teoriniais aspektais nagrinėjama korupcijos sąlygojančios priežastys ir antikorupcinės priemonės. Straipsnio tikslas – išanalizuoti korupcijos augimo priežastis ir jos prevencijos priemonių įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje. Remiantis respondentų apklausa atliktas kiekybinis tyrimas, kurio metu nustatyti antikorupcinių priemonių įgyvendinimas viešajame ir privačiame sektoriuose. Remiantis Lietuvos Teismų pateiktais statistiniais duomenimis atliktas kiekybinis tyrimas, kurio metu nustatyti korupcinio pobūdžio teisės pažeidimų tendencija už 2017–2018 m. po Seimo 2015–2025 programos patvirtinimo dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Korupcija, korupcinio pobūdžio nusikalstama veika, korupcijos prevencija.

Įvadas

Korupcijos apraiškos pastebimos daugelyje šalių viename ar kitame lygmenyje. Šis reiškinys nėra naujovė pasaulyje, nes korupcijos apraiškų buvo pastebėta dar nuo Romos imperijos laiku. Korupcija „signalizuoja“, kad viešajame ir privačiame sektoriuose tarp piliečių įsivyravo neskaidrumo atmosfera. Ir kaip šios ligos simptomas jis vis labiau tampa visuotiniu reiškiniu.

Korupcijos egzistavimą, kaip ir korupcijos definiciją, gana sunku įrodyti ir apibrėžti, tačiau jos buvimas matomas per įvairius biudžeto lėšų išnaudojimo būdus, pernelyg didelį materialinių išteklių naudojimą, rinkimų sukčiavimus, konstitucinės tvarkos pamatų pažeidimus. Dėl tokių požymių kyla abejonės valdžios legitimumu.

Lietuvoje šis fenomenas kelia grėsmę demokratijai, ardydamas ekonominę ir socialinę plėtrą valstybėje. Tam, kad sustabdyti šį reiškinį buvo įdėtos didelės pastangos. LR buvo priimtas korupcijos prevencijos įstatymas, kurio paskirtis nustatyti korupcijos subjektus, teises ir pareigas privačiame ir viešajame sektoriuose, mažinti šio reiškinio paplitimą (Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas, LRS, 2002, Nr. 57-2297, aktuali redakcija nuo 2019-01-01). Tačiau teisėkūroje tikslaus korupcijos reiškinio apibrėžimo nėra. Daugybė apibrėžimų korupcijos reiškiniui apibudinti, bei tikslios sąvokos nebuvimas daro neigiamą įtaką korupcijos reiškiniui pažaboti ir suteikia galimybę ieškoti spragų teisiniame reglamentavime.

Straipsnio objektas: Korupciją sąlygojančios priežastys ir jos antikorupcinių priemonių įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje.

Straipsnio tikslas: Išanalizuoti korupcijos augimo priežastys ir jos prevencijos priemonių įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išsiaiškinti korupcijos reiškinio sąlygojančias priežastys.
2. Išanalizuoti korupcinio pobūdžio teisės pažeidimų gautas bylas Lietuvos teismuose už 2017–2018 m.
3. Išanalizuoti korupcijos prevencijos priemones ir jų įgyvendinimą viešajame ir privačiame sektoriuose.

Darbo metodai: Statistinių duomenų analizė, mokslinės literatūros šaltinių analizė, norminių teisės aktų analizė, anketinė apklausa.

Korupcijos reiškinio sąlygojančios priežastys

Pirmiausia, kad suprasti korupcijos reiškinio sąlygojančias priežastys, reikėtų aptarti korupcijos reiškinio apibūdinimą. Teisės mokslininkai bei institucijos atsakingos už korupcijos mažinimą, korupcijos reiškinio sąvoką apibrėžia skirtingai. Specialiųjų tyrimų tarnyba (toliau – STT) korupcijos sąvoką plačiąja prasme apibrėžia, kaip viešojo asmens ar jam prilyginto asmens siekimas naudoti sau už neteisėto veiksmo turtinę ar kitokią paslaugą. Tokiomis paslaugomis galėtų būti dovanos, paslaugos ar pažadas (Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas, 2000, LRS, Nr. VIII-1649, aktuali redakcija nuo 2019-01-01).

A. Diržytė ir A. Patapas (2015) straipsnyje nagrinėja Lietuvos gyventojų susidūrimo su korupcija ir pasitenkinimo gyvenimu paradoksą. Autorių nuomonė, kad korupcijos sąvoka apibrėžiama kaip pamatinių elgesio normų nukrypimas, paverčiant niekais moralines visuomenės vertybes.

Korupcijos sąvoką plačiąja prasme apibūdina LR nacionalinės kovos su korupcija programa. Šioje programoje teigiama, kad korupcija tai nematomas reiškinys, kuris kenkia visuomenei, ekonomikos plėtrai, socialinėms sritims. Tačiau su korupcinio pobūdžio teisės pažeidimais susiduriama tik įvykus pasekmėms (Dėl

Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo, TAR, 2015, Nr. 3856).

Korupcijos reiškinį tiksliai apibudina R. Klitgardo formulė: $K=M+D-A$

Korupcija (K) lygu monopolijai (M) plius pareigūnų diskrecija (D) minus atskaitomybė (A). Jeigu egzistuoja monopolinė valdžia kokiam nors sprendimui, paslaugai ar prekei, o asmuo turi veiksmų laisvę, tačiau neturi atskaitomybės. Tokiu atveju, kiti nemato ką žmogus nusprendžia ir galima prielaida korupcijai. Ši formulė galioja kiek viešajame, tiek privačiame sektoriuose, nepriklausomai nuo šalies ekonominės padėties (R. Klitgaard, R. MacLean Abaroa, H. Lindsey Parris, 2000, p. 26–27).

Korupcijos priežasčių augimo temos aptarimą apsunkina tai, kad vienareikšmio apibrėžimo ar apibudinimo šiam reiškiniui nesuformuluota. Kiekvienas naudingas savaip, bet kiekvienas turi vieną ar kitą svarbų elementą. J. Palidauskaitė (2005) straipsnyje korupcijos augimo priežastis apibendrina trimis lygiais. „Mikro“ lygio veiksnys – tai žmogaus moralės principai, vertybės ir jo atliekamas darbo pobūdis (siejamos pažintys, kolegų įtaką). „Mezo“ lygio veiksnys – tai organizacijos struktūra, atskaitomybė, audito sistema. „Makro“ lygio faktoriai sukeliantys korupcijos apraišką – tai administracinė ar politinė struktūra, įstatymai.

Apie korupcijos klasifikavimo priežastis nagrinėja Š. Šumah (2018), teigdamas kad korupcija negali būti vertinama vienareikšmiškai, nes niekada nėra tik vieno reiškinio, atsakingo už jo atsiradimą ir vystymąsi. Korupcija visada kyla iš daugelio tarpusavyje susijusių veiksnių, kurie gali labai skirtis viena nuo kitos. Ar tai būtų politinė-ekonominė, ar profesinė etika ir teisės aktai, ar etnologiniai veiksniai. Su teiginiu, kad korupcijos paplitimas priklauso nuo etnologinių veiksnių (papročiai, tradicijos) nesutinka A. M. Mashal (2011), teigdamas kad korupcijos augimo priežastys priklauso nuo besivystančios šalies lygio, o ne todėl kad šalies gyventojai skiriasi nuo kitų šalių piliečių ir išskiria penkias priežastis:

- motyvaciją, nes šalies skurdas, žemas atlyginimas, nedarbas šalyje – skatina korupcijos galimybei atsirasti.
- išskiriamas silpnos teisėkūros ir teismų sistemos.
- teisės ir etikos principai yra prastai išvystyti.
- gyventojai, nes gamtinių išteklių visuma mažesnė už gyventojų skaičių šalyje.
- politinis nestabilumas.

J. Palidauskaitė (2006) publikacijoje teigia, kad įstatymų leidžiamoji, įstatymų vykdomoji bei likusi visuomenės dalis sunkiai atsispiria pagundai pasinaudoti tarnybine padėtimi arba aukštu postu, taip pamiršdami apie valstybės interesus. Tai nėra vien tik Lietuvos valstybės problema, dauguma valstybių susiduria su korupcijos apraiškomis šiose srityse. Nors ir bandoma kovoti su korupcija tarpvalstybiniu lygmeniu, tačiau svarbu ne tik kova su korupcija, bet ir išėjimas iš korupcinio stereotipo, formuluojant naują praktiką, vadovaujantis moralės, etikos, sąžiningumo principais.

S. Rose – Ackerman (2000) publikacijoje išskyrė tris pagrindines augimo priežastis:

- Korupcijos priežastis tai visuotinė problema kiek viešajame, tiek privačiame sektoriuose, nes ji plinta tarpvalstybiniu mastu kaip „virusas“;
- Didėjanti tendencija, kad korupcijos „įrankis“ naudojamas kaip politinius oponentus pašalinti, pasinaudojant pagalba visuomenine informavimo priemone.
- Ekonomikos plėtrai turi būti skirtą pirmenybė, tačiau korupcija ekonomikos „stabdis“.

Lietuvos Respublikos nacionalinė kovos su korupcija programoje specialiųjų tyrimų tarnyba išskyrė privačiame ir viešajame sektoriuose šias korupcijos priežasčių grupes:

1 lentelė

Viešojo sektoriaus korupcijos sąlygojančios priežastys

Politinė veikla ir teisėkūra	Teismų ir teisėsaugos institucijų veikla	Viešieji pirkimai	Sveikatos priežiūra ir socialinė apsauga	Teritorijų planavimas valstybinė statybų priežiūra ir atliekų tvarkymas	Ūkio subjektų veiklos priežiūra	Viešasis administravimas, valstybės tarnyba ir turto valdymas
Neteisėtai renkami rinkimų balsai, spaudimas iš verslo subjektų priimant ar keičiant įstatymus jų naudai,	Kyšininkavimas, prekyba poveikiu, neteisėtas atsilyginimas dovanomis	Išankstiniai susitarimai ir piktnaudžiavimas vykdant sutartinius įsipareigojimus.	Nepakankama mechanizmo kontrolė tarp gydytojų ir pacientų	Neteisėtų statybos leidimų išdavimas, statybų griovimo darbai be leidimo	Verslo priežiūrą atliekančių institucijų sistema yra nepakankamai koordinuota	Trūksta skaidrumo ir viešumo dėl turto valdymo

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis įstatymu „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo“

Pagrindinis viešojo sektoriaus aspektas, tai organizacijos ar institucijos, kurios nesiekia pelno. Galima prielaida, kad negaunant pelno ir atsiranda korupcijos apraiškų. Valstybės tarnautojai nėra motyvuoti gaunamais atlyginimais, tokiu būdu ieškoma papildomo pelno pasinaudojant korupcijos „įrankiu“. R. Vanagas ir A. V. Rakšnys (2014) straipsnyje nagrinėdami motyvą viešajame sektoriuje teigia, kad svarbiausias veiksnys saviraiškos realizacija. Remtis etikos ir moralės principais, pagarba kiekvienam individui, neperžengiant asmenines ribas. Taigi šis faktorius galėtų turėti rimtą atoveiksmį sprendžiant korupcijos problemas.

2 lentelė

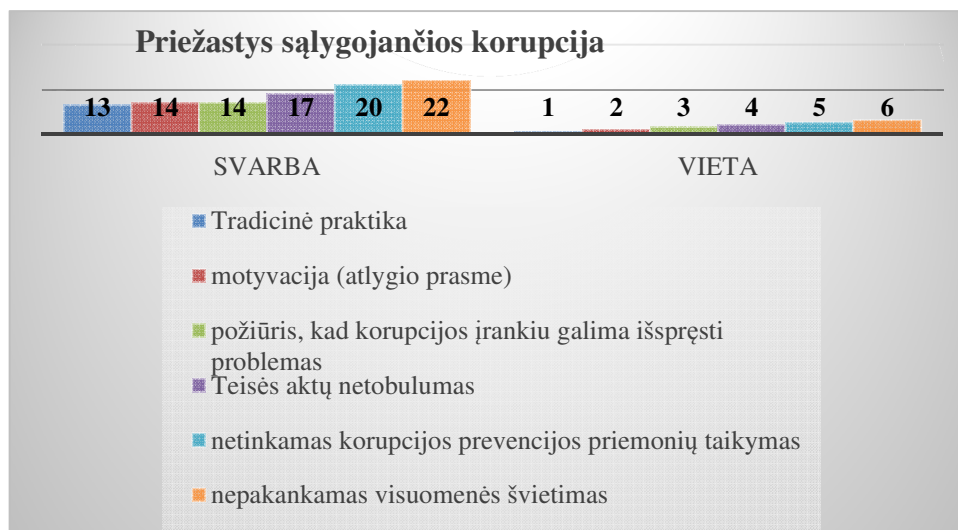
Privataus sektoriaus sąlygojančios priežastys

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis įstatymu „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo“

Žiniasklaida	Sportas	Švietimas ir mokslas	Teikiant teises paslaugas	Teikiant asmens sveikatos priežiūros paslaugas	Farmacijos verslas	Teikiant verslo paslaugas
Visuomeninės informacijos priemonių atstovų šantažas už publikacijos viešinimą	Sporte dažniausiai korupcijos apraiškos pasireiškia neteisėtu medikamentų naudojimu	Prekyba gerais pažymiais ar egzaminų užduotimis	Pasinaudojant pažintimis paveikti ar papirkti teisėjus.	Brangesnio gydymo pasiūlymas siekiant proteguoti tam tikrų vaistinių preparatų naudojimą	Verslo subjektų tiesioginė įtaką gydytojui	Sąžiningos konkurencijos nebuvimas

Iš pirmo žvilgsnio privatus sektorius yra suprantamas, kaip atskiri verslo subjektai, įstaigos, įmonės, tačiau kartais priveda prie prieštaravimų kurie gi subjektai laikytini privataus sektoriaus atstovais. Plačiaja prasme galima suprasti, kad privatus sektorius turi sąsają su viešuoju sektoriumi. Tačiau siaurąja prasme privataus sektoriaus subjektų korumpuoti veiksmai galimi ir be valstybės tarnautojų įtraukimo.

Siekiant išsiaiškinti korupcijos veiksmingumą, sąlygojančias priežastis ir prevencijos prioritetines priemones, buvo atliktas anketinis tyrimas. Atliekant tyrimą buvo apklausti 100 respondentų. Privataus sektoriaus respondentų – 60 ir viešojo sektoriaus – 40 respondentų.

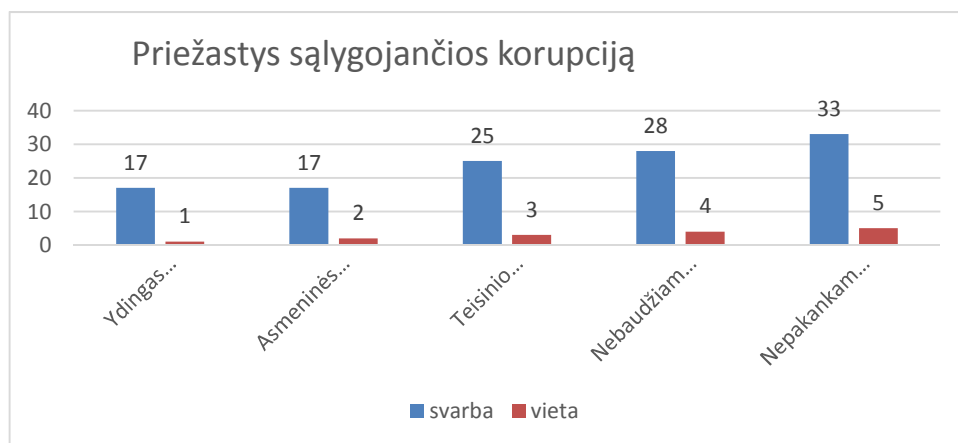

1 pav. Korupcijos priežastys privačiame sektoriuje

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis anketine apklausa

Vieta parodo atsakymo variantų svarbą. Aukščiausią vietą užima svarbiausias atsakymo variantas. Taškai yra visa atsakymų į klausimą suma. Svarbiausias atsakymas turi mažiausią taškų skaičių. Mažiausiai svarbus atsakymas turi didžiausią taškų skaičių.

Apklausos tyrimo metu, respondentų buvo klausiama, kokios jų nuomone sąlygojančios priežastys korupcijos apraiškos pasireikšti privačiame sektoriuje. Iš 1 pav. matyti, kad korupcijos prevencijos taikymas vykdomas tinkamai, sąveikaujant su antikorpuciniu švietimu. Lemiantis faktorius korupcijos elementams atsirasti tai tradicinė praktika. Iš kartos į kartą perduodamos ydingos žinios. Kitas, ne ką mažiau svarbus aspektas, tai privataus sektoriaus subjektų vidinės motyvacijos stygius ir požiūris, kad korupcijos pagrindais galima žymiai greičiau gauti norimą paslaugą.

2 pav. Korupcijos priežastys viešajame sektoriuje

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis anketine apklausa

Vieta parodo atsakymo variantų svarbą. Aukščiausią vietą užima svarbiausias atsakymo variantas. Taškai yra visa atsakymų į klausimą suma. Svarbiausias atsakymas turi mažiausią taškų skaičių. Mažiausiai svarbus atsakymas turi didžiausią taškų skaičių.

2 pav. pavaizduotas viešojo sektoriaus subjektų (valstybės pareigūnų ar jiems priliginti asmenų) nuomonė sąveikauja su privataus sektoriaus subjektais. Antikorpucinių priemonių įgyvendinimas vykdomas tinkamai. Mažoji dalis respondentų netiki, kad asmenys bus nubausti už korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas ir teisinio reguliavimo įstatymo spragos leidžia toliau atsirasti korupcijos prielaidoms. Didžioji dalis viešojo sektoriaus respondentų nuomonė, kad tarnybinės padėties įgaliojimai ir lengvesnis būdas korupciniu „įrankiu“ apeiti nustatytą tvarką prioritetinės priežastys korupcijos prielaidoms.

Korupcinio pobūdžio teisės pažeidimų gautų bylų tendencija Lietuvos teismuose už 2017–2018 m.

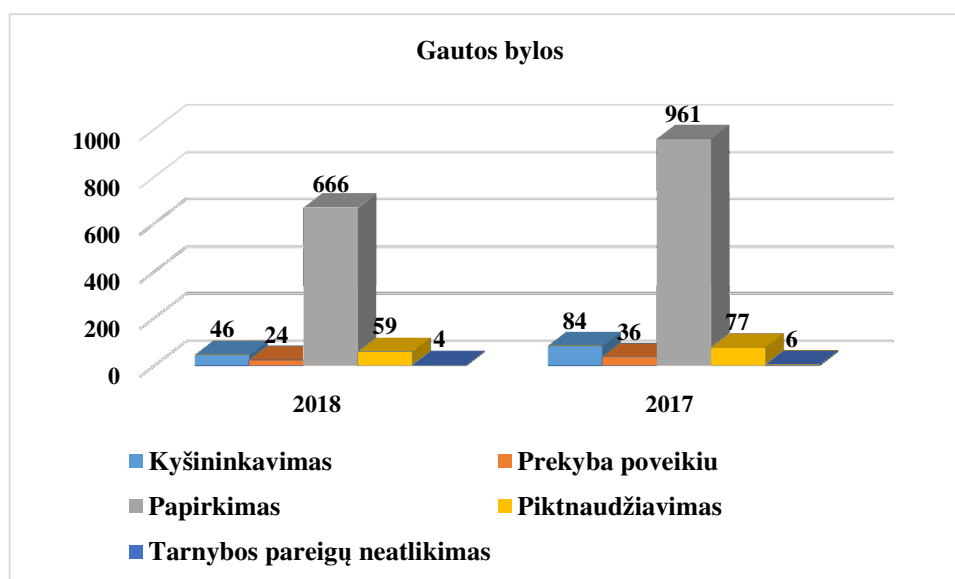
Konkrečias korupcijos formas nustato LR Baudžiamasis kodeksas. Lietuvos Baudžiamojo

kodekso 225–229 straipsniai apibrėžia tokias korupcinės veikos formas:

- Kyšininkavimas (LR BK 225)
- Prekyba poveikiu (LR BK 226)
- Papirkimas (LR BK 227)
- Piktnaudžiavimas (LR BK 228)
- Tarnybos pareigų neatlikimas (LR BK 229)

Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo. Vadovaujantis šiuo įstatymu, 1 str. reglamentuoja, kad programos patvirtinimas turėtų iš esmės sustiprinti valstybinį saugumą ir užkirsti kelią korupcinio pobūdžio teisės pažeidimams atsirasti (Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo, 2015, TAR, Nr. 3856).

Išanalizuosime gautų bylų tendenciją už 2017–2018 metus ir apžvelgsime šio įstatymo įgyvendinimą praktiškai.

3 pav. Korupcinio pobūdžio teisės pažeidimų gautos bylos
I instancijos teismuose

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Lietuvos Teismų statistiniais duomenimis

Kaip matome iš 3 pav., korupcijos teisės pažeidimų lygis mažėja. 2017 m. valstybės tarnautojai ar jiems prilyginti asmenys, savo ar kitų naudai pažadėjo ar susitarę priimti kyšį sudarė 84 baudžiamąsias bylas, o 2018 m. kyšininkavimo formos gautų bylų kiekis – 46. Asmenys, kurie bandė pasinaudoti kito asmens tarnybine padėtimi ar įgaliojimais, tam kad paveiktų valstybės ar savivaldybės įstaigas 2017 m. teismas gavo 36 bylas, o 2018 m. šio korupcijos teisės pažeidimo formos bylų kiekis sudarė 24 bylas. Bylos dėl asmenų, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai patys siūlė kyšį už valstybės tarnautojo veikimą ar susilaikymą nuo veiksmo vykdant įgaliojimus 2017 m. bylų kiekis teismuose – 961 baudžiamosios bylos, o 2018 m. baudžiamųjų bylų dėl valstybės tarnautojų papirkimo sudarė 666. Dėl piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi arba viršijant įgaliojimus baudžiamųjų bylų kiekis 2017 m. sudarė – 77 bylas, o 2018 m. pažeidžiant baudžiamojo kodekso įstatymo 228 str. gautų bylų kiekis – 59. Dėl žalos, kuria patyrė fiziniai ar juridiniai asmenys, tarptautinė viešoji organizacija ar Europos Sąjunga, valstybės tarnautojui neatlikus savo pareigų dėl neatsargumo arba netinkamai 2017 m. teismas gavo 6 baudžiamąsias bylas, o 2018 m. baudžiamojo kodekso 229 str. pažeidimo buvo gautos 4 baudžiamosios bylos.

Apibendrinus Lietuvos teismų korupcinio pobūdžio teisės pažeidimų gautų bylų kiekį, galima išvada, kad Seimo patvirtinta 2015–2025 metų programa dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija veiksmingai vykdoma. Bylų kiekis dėl baudžiamojo kodekso įstatymo 227 str. pažeidimo vis dar didelis, tačiau matoma mažėjimo tendencija.

Antikorupcinės priemonės ir jų įgyvendinimas

Išsiaiškinus korupcijos priežastis ir sąlygas, svarbu laiku užkirsti kelią korupcijos apraiškoms pasireikšti ir taikyti efektyvias prevencijos priemones. Prevencija iš lotynų kalbos *praeventio* reiškia reguliavimą arba išankstinį kelio užkirtimą tam tikrai veikai. Tai reiškia, kad dar prieš įtarimus dėl korupcijos pobūdžio

nusikalstamos veikos turi būti kuriamos antikorupcinės programos, tam kad organizuoti korupcijos apraiškos mažinimą (<https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Prevencija>) [žiūrėta 2019-02-09].

R. A. Abramovas (2014) teigia, kad veiksmingesnė yra korupcijos prevencija, nei kova su korupcija. Profilio ir specializuotų kursų apie esamą antikorupcinę valstybės politiką įvedimas aukštojo ir papildomo švietimo sistemoje sudaro naują teisingą korupcijos suvokimo perspektyvą, kuri galiausiai turėtų sumažinti korupcijos lygį šalyje.

Vadovaujantis LR korupcijos įstatymo 5 str. yra išskiriamos 8 korupcijos prevencijos priemonės:

3 lentelė

Antikorupcinės priemonės

Korupcijos rizikos analizė	Kovos su korupcija programos	Teisės aktų ar jų projektų antikorupcinis vertinimas	Informacijos apie asmenį, siekiantį eiti arba einantį pareigas valstybės ar savivaldybės įstaigoje	Informacijos pateikimas valstybės tarnautojų ir juridinių asmenų registrams	Visuomenės švietimas ir informavimas	Nustatytų korupcijos atvejų viešas paskelbimas	Pranešimas apie korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas
Valstybės ar savivaldybės įstaigų veiklos analizė antikorupcinio požiūriu	Nacionalinę antikorupcinę programą rengia ir kontroliuoja vyriausybė dalyvaujant LR STT	Pateikiamas teisės aktų priėmusiai, jų priėmimą inicijavusiai valstybės ar savivaldybės institucijai	Renkama informacija apie asmenį, apie jo teistumą ar kitas nusikalstamas veikas.	Pateikiama informacija atitinkamai registrams, kad asmenys būtų nepriekaištingos reputacijos	Tikslas ugdyti asmens pilietiškumą ir puoselėti asmens dorovę.	Žiniasklaidos vieša publikacija	Tolerancijos ir sąmoningumo lygis

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymu

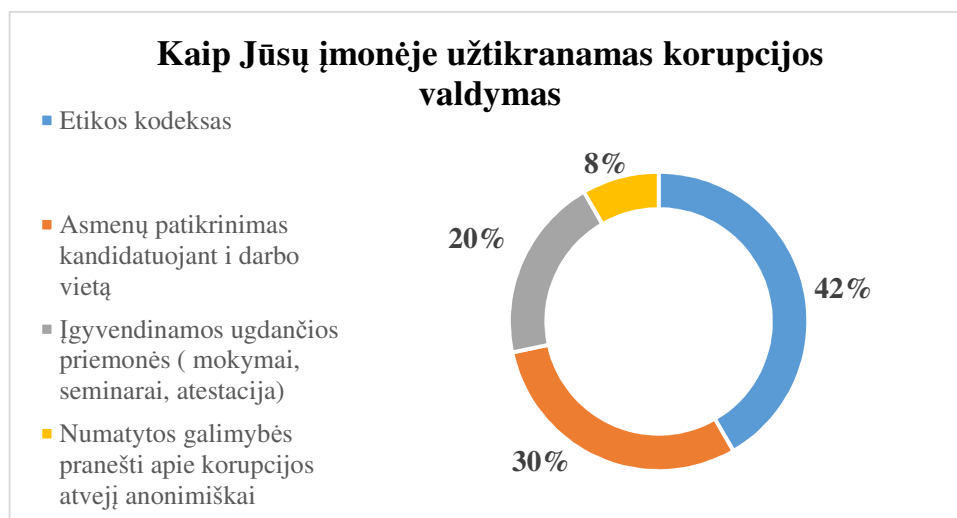
N. Georgieva, H. Krsteski (2017) straipsnyje teigia, kad svarbiausios antikorupcinės priemonės siekti etikos valdymo, gerinant bendradarbiavimą ir skaidrumą. Etikos kodekso priėmimas, tarptautinių principų gerbimas kovojant su kyšininkavimu, dalyvavimas politikoje siekiant apsaugoti asmenis, kurie viešai paskelbia apie korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas. Autorių nuomonei pritaria C. C. Aktanas (2015) teigdamas, kad neetiškas elgesys vyriausybėje vertinamas kaip apgaulingas ir nesąžiningas elgesys. Etikos elgesio normomis turėtų būti rūpinamasi visose švietimo įstaigose nuo pradinės mokyklos. Taip pat rengiami seminarai ir mokymai etikos ugdymui.

Kriminalinėje literatūroje nusikalstamumo prevencija apibūdinama kaip pats veiksmingiausias teisėtvarkos užtikrinimo būdas, kuris neleidžia padaryti neteisėtais veiksmais turtinės ar neturtinės žalos (G. Babachinaitė, J. Galinaitė, R. Uscila ir kt. 2010 p. 335–336). Su autorių nuomone nesutinka F. V. Abramovas (2017) teigdamas, kad bandymai spręsti problemas draudimais, baudomis ir administracinėmis priemonėmis dabartinių taisyklių neveiksmingumas. Represinės kovos su korupcija priemonės iš esmės negali pasiekti reikšmingo korupcijos lygio sumažinimo. Anot autoriaus, šie metodai gali lemti padidėjusį korupcijos lygį, nes priežiūros pareigūnai piktnaudžiauja pareigomis ir vidaus korupcija plinta antikorupcinėse struktūrose.

Apibendrinus korupcijos prevencijos priemones, galima išvada, kad prevencijos vaidmuo veiksmingesnis, nei kova su korupcija. Įvertinus rizikos analizę ir kuriant antikorupcines programas, veiksmingai užkertamas kelias korupcijos prielaidoms.

Vien tik teoriniais aspektais ir įžvalgomis, korupcijos reiškinių sudėtingumą neišmatuosime. Kaip jau buvo minėta, vienas iš LR korupcijos įstatymo principų yra visuomenės informavimas ir švietimas. Svarbu atsižvelgti į visuomenės nuomonę, tolerancijos ir supratimo lygius kovojant su korupcija.

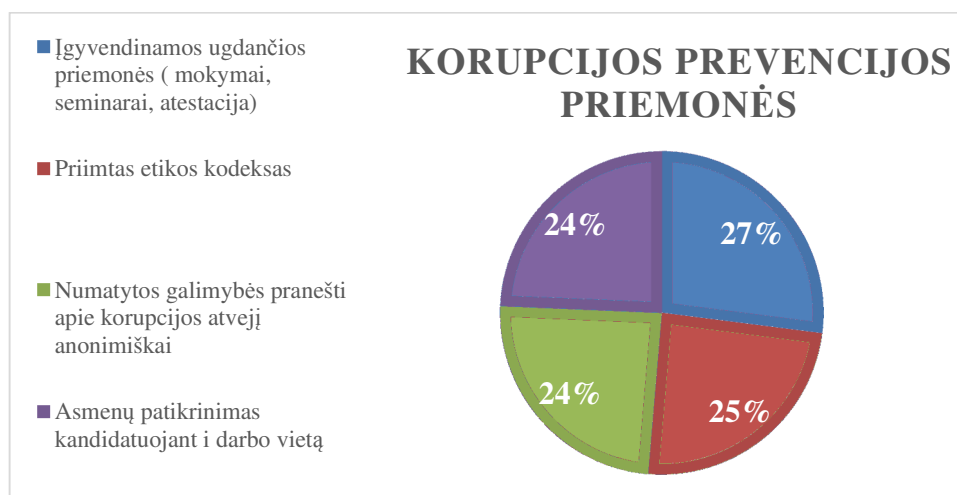
Remiantis anketine apklausa buvo atliktas kiekybinis tyrimas, kuriuo metu nustatytas antikorupcinių priemonių įgyvendinimas viešajame ir privačiame sektoriuose. Atliekant tyrimą buvo apklausti 100 respondentų. Privataus sektoriaus respondentų – 60 ir viešojo sektoriaus – 40 respondentų.

4 pav. Antikorupcinių priemonių įgyvendinimas privačiame sektoriuje

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis anketine apklausa

Kaip matyti iš 4 paveikslą, daugumoje įmonių korupcijos prevencijos priemonės įgyvendinamos tinkamai. Efektyviems darbo santykiams parengti elgesio kodeksai – 42 %, taip pat priimant į darbą tikrinamas kandidatas dėl korupcinės nusikalstamos veikos pobūdžio – 30 %, įmonės, kurios taiko ugdančias priemones (mokymai, seminarai, atestacijas) sudaro 20 %. Ne kiekvieną įmonę suteikia galimybę pranešti apie korupcijos atvejį anonimiškai – 8 %.

5 pav. Antikorupcinių priemonių įgyvendinimas viešajame sektoriuje

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis anketine apklausa

5 paveiksle pavaizduota korupcijos prevencijos priemonės įstaigose. Visose įstaigose įgyvendinamos ugdančios priemonės – 27 %, elgesio kodeksai – 25 %, kitaip nei privačiame sektoriuje, viešojo sektoriaus įstaigos suteikia daugiau galimybių pranešti apie korupcijos atvejį anonimiškai – 24 %. Vykdomas asmenų patikrinimas kandidatuojant į darbo vietą pateikiant informaciją valstybės tarnautojų registrai – 24 %.

Išvados

Daugybė apibrėžimų korupcijos reiškiniui apibudinti, bei tikslios sąvokos nebuvimas daro neigiamą įtaką korupcijos reiškiniui pažaboti ir suteikia galimybę ieškoti spragų teisiniame reglamentavime. Neiškreipiant

skirtingų autorių bei tyrimo metu respondentų nuomonės, korupcijos sąvoką reikėtų interpretuoti pagal teisės aktų reglamentą. Korupcijos priežasčių ir sąlygų išsiaiškinimas tai pirminis žingsnis link korupcijos apraiškų prevencijos. Atlikus tyrimą ir susistemintus duomenis, teorinės dalies aptartos priežastys pasitvirtino. Atliktas tyrimas parodė, kad sąlygojančios priežastys kiek privačiame, tiek viešajame sektoriuose – motyvacija (atlygio prasme), ydingas požiūris, piktnaudžiavimas galia, siekiant asmeninės naudos.

Išanalizavus korupcinio pobūdžio teisės pažeidimų formas Lietuvos teismuose už 2017–2018 metus, po Seimo 2015–2025 metų patvirtintos programos dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija, pastebima gerėjimo tendencija. Valstybės mechanizmas palaiko kontrolę ir pusiausviros sistemą. Tyrimas parodė, kad antikorpinių priemonių įgyvendinimas veiksmingas kovojant su korupcijos apraiškomis.

Analizuojant korupcijos priemones, reikėtų vadovautis LR korupcijos prevencijos įstatymu, kuriame reglamentuota korupcijos prevencijos priemonės. Antikorpinės priemonės tai rizikos analizė, antikorpinis visuomeninis švietimas, kovos su korupcija programos, pranešimai apie korupcinio pobūdžio veikas, informacijos pateikimas valstybės tarnautojų ir juridinių asmenų registrams. Atliktas tyrimas parodė, kad viešojo ir privataus sektoriaus antikorpinių priemonių įgyvendinimas vykdomas tinkamai, parengtos antikorpinės programos, etikos kodeksai, taikomos ugdančios priemonės, galimybės pranešti anonimiškai apie korupcijos atvejus.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas, LRS, 2002, Nr. 57-2297, aktuali redakcija nuo 2019-01-01
2. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas, 2000, LRS, Nr. VIII-1649, aktuali redakcija nuo 2019-01-01
3. Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo, 2015, TAR, Nr. 3856

Specialioji literatūra

1. Šumah, Š. (2018). Corruption, Causes and Consequences. London
2. Rose – Ackerman, S., Palifka, B. J. (2016). Corruption and government. Cambridge university press. New York
3. Klitgaard, R., Maclean – Abaroa, R., Lindsey Parris, H. (2000), Corrupt cities a practical guide to cure and prevention. World Bank institute, Washington.
4. Babachinaitė, G., Galinaitytė, J., Uscila, R., ir kt. (2010). Kriminalogija. Mykolo Romerio universitetas. Vilnius.
5. Diržytė, A., Patapas, A. (2015), Lietuvos gyventojų susidūrimo su korupcija ir pasitenkinimo gyvenimu paradoksas. // Viešoji politika ir administravimas, 2015, Vol. 14, No 2, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius.
6. Palidaukaitė, J. (2005). Korupcijos ir atsakomybės problema viešojo administravimo sistemoje. // Viešoji politika ir administravimas, 2005. Nr. 13, Kauno technologijos universitetas, Kaunas.
7. Palidaukaitė, J. (2006). Valstybės tarnautojų pareigos ir teisės Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje. // Viešoji politika ir administravimas, 2006. Nr. 16, Kauno technologijos universitetas, Kaunas.
8. Mashal, A. M. (2011). Corruption and resource allocation distortion for „ESCWA“ countries. // International Journal of Economics and Management Sciences, 2011, Vol. 1, No. 4, Faculty of Business Studies, Arab Open University, Jordan
9. Vanagas, R., Rakšnyš, A. V. (2014), Motyvacija viešajame sektoriuje – motyvacinių alternatyvų teorinės įžvalgos Maslovo poreikių hierarchijos kontekste. // Viešoji politika ir administravimas, 2014, Vol. 13, No 2, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius
10. Abramov, F. V. (2017). Ефективність репресивних антикорупційних заходів в умовах високого рівня корумпованості. // Research Centre of Industrial Problems o Development of NAS of Ukraine, 2017, Vol.12 (479), Kharkiv Polytechnic Institute, Kharkiv
11. Georgieva, N., Krsteski, H (2017). Corruption in France. // Journal of Process Management. New Technologies, 2016, Vol. 4, No.3, University "MIT", Faculty of Security, Skopje
12. Aktan, C. C. (2015). Ethics in government: anticorruption measures. // International journal of social sciences and humanity studies, 2015, Vol 7, No 2, Dokuz Eylul University Faculty of Economics and Management, Izmir
13. Abramov, R. A. (2014). Вопросы формирования антикоррупционного мировоззрения в обществе. // Актуальные проблемы экономики и права, 2014. № 2, Российский экономический университет им. Г. В. Плеханова, г. Москва

Elektroniniai dokumentai

1. Lietuvos Teismai [žiūrėta 2019-02-06]. Prieiga internetu < http://www.teismai.lt/lt/visuomenei_ir_ziniasklaidai/statistika/106>.
2. Lietuvių žodynas. Lithuanian dictionary [žiūrėta 2019-02-07] Prieiga internetu <https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Prevencija>

CORRUPTION-BASED CAUSES AND IMPLEMENTATION OF ANTI-CORRUPTION MEASURES IN REPUBLIC OF LITHUANIA

S u m m a r y

The manifestations of corruption are seen in many countries at one or another level. Corruption signals that there is an atmosphere of opacity among citizens in the public and private sectors. And as a symptom of this disease, it is increasingly becoming a global phenomenon.

In Lithuania, this phenomenon threatens democracy, destroying economic and social development in the state. To put an end to this phenomenon, great efforts have been made. The law on corruption prevention was adopted in the Republic of Lithuania, the purpose of which is to identify the subjects, rights and duties of corruption in the private and public sectors, to reduce the prevalence of this phenomenon.

Exploring the causes and conditions of corruption is a primary step towards preventing corruption. After research and systematic data, the reasons discussed in the theoretical part have been confirmed. The study has shown that the underlying reasons for both private and public sectors are motivation, abuse of power, for personal gain.

When analyzing corruption measures, the law on corruption prevention of the Republic of Lithuania, which regulates corruption prevention measures, should be followed. The research carried out has shown that the implementation of anti-corruption measures by the public and private sectors is being carried out properly.

JŪRŲ KROVINIŲ KONTROLĖS ĮDIEGIMO TEISINIS KONTEKSTAS

Eimantas Užkurėlis

Lietuvos aukštoji jūrreivystės mokykla

Doc. dr. Saulius Lileikis

Anotacija

Organizuojant jūrų krovinių kontrolės įdiegimą, būtina vadovautis įvairiais teisiniais reikalavimais. Todėl šio tyrimo objektas yra jūrų krovinių kontrolės įdiegimo teisinis kontekstas. Tyrimo tikslu pasirinkta atskleisti jūrų krovinių kontrolės įdiegimo teisinės aktualijas taikant du pagrindinius tyrimo metodus – mokslinės literatūros analizę ir sintezę. Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis. Įmonė, diegianti jūrų krovinių kontrolę, susiduria su griežtais darbo saugos, instaliavimo taisyklių ir aplinkosaugos reikalavimais paremtais teisės aktais. Ji privalo turėti aukštos kvalifikacijos darbuotojus, kurie būtų atestuoti atlikti darbus pavojeingomis sąlygomis. Šios problemos turi įtakos jūrų krovinių kontrolės organizavimui.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: jūrų kroviniai, kontrolė, teisė.

Įvadas

Tyrimo **problema** – jūrų krovinių kontrolės įdiegimas uosto kompanijose pirmiausia priklauso nuo teisinių reikalavimų, kuriais jos privalo vadovautis. Su teisiniais reikalavimais būtina suderinti įmonių veiklos, įdiegiant jūrų krovinių kontrolę, organizavimą.

Tyrimo **objektas** – jūrų krovinių kontrolės įdiegimo teisinis kontekstas.

Tyrimo **tikslas** – atskleisti jūrų krovinių kontrolės įdiegimo teisinės aktualijas.

Pagrindiniai tyrimo **metodai** – mokslinės literatūros analizė ir sintezė.

Tyrimo **tipas** – teorinis aprašomasis.

Tyrimo rezultatai

Krovinio saugumas yra svarbus ne tik krovinio vežėjui, bet ir krovinio gavėjui ir siuntėjui. Krovinio vežėjas rizikuoja tiesioginiais nuostoliais, krovinio gavėjo rizika yra didesnė. Nors už nepristatytą ar apgadintą krovinį gavėjas gaus draudimo kompensaciją, tačiau nuostolių gali susidaryti dėl gamybos grandinių netinkamo aprūpinimo (Baublys, 2016).

Jūrų krovinių saugumas priklauso nuo įvairių atsitiktinių poveikių, tokių kaip perkrovimai terminaluose, tikrinimai ir pan. Terminalai, kurie aprūpinti informacinėmis sistemomis ir aukštu apsaugos lygiu, retai susiduria su krovinio dingimu ir praradimu, tačiau krovinio apgadinimas yra atsitiktinis ir gana retas reiškinys, bet įmanomas visuose terminaluose. Terminalai, kur elektroninės saugos sistemos (ESS) neįdiegtos ar veikia nepakankamai sklandžiai, galimos ne tik krovinių vagystės ir apgadinimo atvejai, bet ir visiškas krovinio praradimas, įskaitant ir krovinio išsiuntimą klaidinga kryptimi (Tautkevičienė, 2016).

Jūrų krovinių krovos laikui labai daug įtakos turi tinkamas laivo ir ro-ro terminalo darbo suderinimas. Statistiškai yra nustatyta, kad didžiausia krovinio dalis (apie 80 % krovinių) ro-ro terminalo vartus pasiekia likus 2–3 valandoms iki keltų išplaukimo. Būtent tuo metu ir yra labiausiai apkrautos terminalo tarnybos (kontrolės postai, agentavimo kompanijos ir kt.).

Visa tai daro įtaką laivo krovos laikui, kadangi nespėjus pereiti kontrolės postų kroviniai į laivą negali būti kraunami, o tai gali sukelti laivo užlaikymą arba krovinio palikimą terminale. Todėl yra būtina nustatyti bent minimalų uosto vartų bei kontrolės postų, kurie aptarnaus pakraunamą ro-ro tipo laivą, skaičių.

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare tiek uostuose, tiek sausumos keliuose tarp vidinių Europos Sąjungos valstybių narių sienų turi išnykti muitinės ir pasienio postai, tačiau nuo 2004 m. liepos 1 d. visoje Europoje įsigalioja naujas tarptautinis laivų ir uosto įrenginių terminalų apsaugos kodeksas (ISPS) (*International ship and port facility security code*). Šis kodeksas įgalioja tiek laivą, tiek uostą sugebėti užtikrinti tris saugumo lygius, iš kurių griežčiausias yra trečias, kada yra tikrinami visi į uostą atvykstantys kroviniai. Pagal ISPS kodeksą uoste ir laivuose nuolatos veiks pirmas apsaugos lygis (jei nėra terorizmo grėsmės). Šis lygis reikalauja atvykstančius jūrų krovinius tikrinti pasirinktinai. Tačiau jei įvedamas antras arba trečias apsaugos lygis (uostas ir laivas pagal ISPS kodekso reikalavimus visada turi būti vienodų pasirengimo lygių), yra tikrinami visi tiek atvykstantys, tiek išvykstantys jūrų kroviniai. Todėl uosto terminaluose svarbus kontrolės postų skaičius. Nuo tokių postų skaičiaus priklauso krovinių eilių ilgis prie šių postų.

Organizuojant jūros krovinių kontrolės diegimą, viena iš pagrindinių sistemų yra elektroninės kontrolės sistema. Lietuvoje krovinių kontrolės įdiegimo montavimo teisiniai reikalavimai priklauso nuo to, kokiame objekte jos bus montuojamos: didelėse gamylose, stambiose įmonėse, terminaluose ar sandėliuose. Klaipėdos uoste diegiant elektronines saugos sistemas papildomai galioja uosto direkcijos patvirtintos taisyklės (*Del VI KVVJUD 2015 m. liepos...*, 2019).

Elektroninės kontrolės sistemos, įrengiamos keleivių, logistikos terminaluose ir kituose objektuose, esančiuose uosto teritorijoje, skiriasi nuo įprastų objektų sąlygų. Jiems keliami papildomi reikalavimai, kuriuos nusako įstatymai (Tackett, 2018).

Daug dėmesio skiriama diegiant uosto teritorijos praėjimo kontrolę. Klaipėdos valstybiniame jūrų uoste yra uosto direkcijos patvirtinti automobilių ir pėsčiųjų vartų techninės kontrolės sistemos techniniai reikalavimai:

- leidimų tikrinimo tvarka;
- vartų vaizdo kontrolės sistemai taikomi reikalavimai;
- elektroninėms automobilių vartų įvažiavimo/išvažiavimo ir pėsčiųjų vartų įėjimo/išėjimo kontrolės sistemoms taikomi reikalavimai;
- automobilių registracijos numerių identifikavimo ir automobilių registracijos numerių registravimo sistemoms taikomi reikalavimai (*Dėl VĮ KVVJUD 2015 m. liepos...*, 2019).

Daug įtakos praėjimo kontrolės organizavimui turi uosto įrenginio (terminalo) apsauga. Reikalaujama, kad uosto įrenginys (terminalas) veiktų pagal susitariančiosios vyriausybės, kurios teritorijoje jis yra, nustatytus apsaugos lygius. Apsaugą užtikrinančios priemonės ir procedūros uosto įrenginyje (terminale) taikomos taip, kad kuo mažiau trukdytų arba gaišintų keleivius, laivą, laivo personalą ir lankytojus, prekes ir paslaugas (*Žin.*, Nr. 138-5031).

Diegiamų elektroninių kontrolės sistemų objektuose, susijusiuose su uostu, duomenų ir signalo perdavimą kontroliuoja VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcijos informacinių sistemų (KVVJUD IS) duomenų saugos nuostatai. KVVJUD IS duomenų saugos nuostatų tikslas yra nustatyti pagrindinius reikalavimus saugiam automatizuotam ir neautomatizuotam informacijos saugojimui, perdavimui ir apdorojimui (Patašienė ir kt., 2015). Nuostatuose išdėstyti saugumo reikalavimai taikytini visiems KVVJUD veikiantiems kompiuteriniams įrenginiams, KVVJUD IS elementams (kompiuterinio tinklo tarnybinėms stotims, darbo vietų kompiuteriams, tinklinei ir periferinei kompiuterinei įrangai, ryšiams tarp padalinių, taikomosioms programoms) ir KVVJUD darbuotojams, kuriems yra suteikta teisė prieiti ir naudotis KVVJUD IS resursais (*Dėl VĮ KVVJUD 2015 m. rugpjūčio...*, 2019).

Pasienio kontrolės punktų statinio paskirties bendrųjų reikalavimų taisyklės taip pat įtakoja jūrų krovinių kontrolės diegimą uosto teritorijoje. Lietuvos Respublikos statybos įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymo, Lietuvos Respublikos muitinės įstatymo, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ir Aplinkos ministerijoms suteiktų įgaliojimų pagrindu, įvertinant Šengeno teisyno nuostatas dėl Europos Sąjungos išorinių sienų kontrolės užtikrinimo, nustatomi naujai statomų ir rekonstruojamų pasienio kontrolės punktų (PKP) bendrieji reikalavimai Lietuvos Respublikoje prie Europos Sąjungos išorės sienų.

Šios taisyklės yra privalomos visiems PKP projektavimo ir statybos dalyviams, viešojo administravimo subjektams, inžinerinių tinklų bei susisiektimo komunikacijų savininkams (ar naudotojams), taip pat tokiems juridiniams ir fiziniams asmenims, kurių veiklos principus statybos srityje nustato Statybos įstatymas (*Dėl VSAT 2009 m. sausio...*, 2019).

Jūrų krovinių kontrolės įdiegimą, panaudojant ESS, sudaro visos operacijos, kurios yra susijusios su sistemų projektavimu, montavimu, galutiniu testavimu, vartotojų apmokymu ir perėjimu į naują darbo aplinką.

Elektroninės saugos sistemas galima suskirstyti į keturias grupes:

- elektroninės apsauginės signalizacijos sistemos;
- gaisro signalizacijos sistemos;
- įėjimo kontrolės sistemos;
- vaizdo stebėjimo sistemos (Tomek, 2017).

Išvardintos saugos sistemų grupės sėkmingai taikomos diegiant jūrų krovinių kontrolę. Priklausomai nuo objekto dydžio ir elektroninių saugos sistemų veikimo uždavinių gali būti įdiegta kuri nors viena iš jų (dažniausiai apsauginės ir gaisro signalizacijos) arba kelios sistemos. Jose naudojamos pažangiausios technologijos (Pleskas, 2008).

Pagrindinės elektroninės apsauginės signalizacijos sistemų rūšys, kurios sėkmingai naudojamos diegiant jūrų krovinių kontrolę:

- perimetro apsaugos sistemos;
- patalpų apsaugos sistemos;
- objekto apsaugos sistemos;
- automobilio apsaugos sistemos (Pleskas, 2008; Elektroninė pastatų ir patalpų apsauga, 2016).

Nors išvardytų ESS grupių įranga yra labai panaši pagal atliekamą funkciją, tačiau skiriasi signalo šaltinis ir veikimo terpė. ESS montavimo ypatumams didelę reikšmę turi aukščiau išvardytos ESS grupės ir jų įranga. Nuo to priklauso darbo organizavimo sudėtingumas, tuo pačiu teisiniai reikalavimai jūrų krovinių kontrolei.

Ypatingos įrangos montavimo sąlygos įtakoja darbo kokybę, išskyla organizavimo sunkumų. Vieni iš pagrindinių montavimo ypatumų yra:

- darbas aukštyje;
- lauko sąlygos;
- specifiniai objektai;
- techniniai reikalavimai;
- teisiniai reikalavimai.

Jūrų krovinių kontrolės projektams būdingos šios išskirtinės savybės: jie yra kompleksiniai, sudėtingi, sudaryti iš skirtingų dalių, kurias reikia derinti. Konkrečiam krovinių kontrolės projektui paprastai būdingos kelios šios savybės. Taip kuriami ne tik naujų, bet ir pristatomų ar rekonstruojamų bei modernizuojamų objektų jūrų krovinių kontrolės projektai (*Dėl LRAM 2016 m. lapkričio...*, 2019).

Organizuojant jūrų krovinių kontrolės diegimą, reikia parinkti tinkamą įrangą, kuri užtikrintų maksimalų objekto saugumą bei minimalią diegimo ir eksploatavimo savikainą.

Kiekvienos praleidimo kontrolės grupės montavimas yra specifinis ypatingų techninių reikalavimų atžvilgiu. Jų diegimą įtakoja teisiniai reikalavimai.

Vienas iš pagrindinių vykdomų objektų teisinių aktų yra STR. Tai speciali statybos teisės akto rūšis Lietuvos teisėje. STR yra organizacinis tvarkomasis teisės aktas, nustatantis specifinius statybų reikalavimus, pvz., gyvenamųjų ir negyvenamųjų pastatų ir kitų statinių, išskyrus energetikos objektus, taip pat statinius, kurių naudojimo priežiūrą vykdo Susisiekimo ministerija, techninės priežiūros reikalavimus, kvalifikacinius reikalavimus statinių techniniams prižiūrėtojams, šių statinių techninės priežiūros dokumentų formas bei jų pildymo ir saugojimo tvarką (*Dėl LRS 1996 m. kovo...*, 2019).

Praktikoje STR yra pagrindinis teisinis žinynas, kuriuo privalo vadovautis visos statybos ir montavimo darbus atliekančios įmonės.

Bet kokią įmonės veiklą objektuose reglamentuoja darbo saugos teisės aktai, darbui aukštyje kaip ir kitiems pavojingiems darbams skiriamas ypatingas dėmesys vykdant montavimo darbus.

Darbo saugos įstatymo paskirtis yra nustatyti teisinės nuostatos ir reikalavimus siekiant apsaugoti darbuotojus nuo profesinės rizikos ar tokią riziką sumažinti. Taip pat nustato atsakomybės už darbuotojų saugos ir sveikatos norminių teisės aktų reikalavimų pažeidimus bendruosius principus. Nurodo darbuotojų atstovų teises, sudarant darbuotojams saugias ir sveikas darbo sąlygas (*Dėl LRS, 2003 liepos...*, 2019).

Dar vienas svarbus ir privalomas objektuose veiksnys yra aplinkos sauga, kurią reglamentuoja Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. Montavimo darbus objektuose vykdančios įmonės susiduria su atliekų tvarkymo problemomis (Mierauskas, 2017).

Gamtos išteklių naudotojai privalo tvarkyti atliekų apskaitą, laikytis atliekų rūšiavimo, utilizavimo, laikymo, saugojimo ir nukenksminimo tvarkos. Atliekos tvarkomos, saugomos, laidojamos ir pervežamos gamintojų arba naudotojų lėšomis (Čiegis, 2015).

Juridiniai bei fiziniai asmenys atsako už gamybos proceso metu susidariusias atliekas tol, kol jos neperdirbtos, nenukenksmintos arba nustatyta tvarka neperduotos kitiems juridiniams bei fiziniams asmenims (*Dėl LRSAT, 1992 m. sausio...*, 2019).

Objekte atliekų rūšiavimu rūpinasi statybos rangovas. Jis atsakingas už atliekų rūšiavimą ir jų išvežimą. ESS montavimo įmonės atstovai atsakingi už atliekas, kurios lieka po montavimo darbų tol, kol jas surūšiuoja ir pašalina iš darbo vietos rangovo nurodytose vietose (konteineriuose).

Išvados

Krovinių kontrolės diegimui uoste nemažai įtakos turi tarptautiniai, Lietuvos Respublikos įstatymai bei uosto vidaus taisyklės, kurias nustato Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija. Siekiant minimizuoti laiko sąnaudas bei užtikrinti krovinių saugumą, vežant jūrų krovinius, būtina tobulinti ir reguliariai atnaujinti krovinių ir laivų apdorojimo technologijas bei geriau išnaudoti ESS privalumus. Įmonė, montuojanti ESS diegiant jūrų krovinių kontrolę, susiduria su griežtais darbo saugos, instaliavimo taisyklių ir aplinkosaugos reikalavimais paremtais teisės aktais, kurie yra teisės aktų registre. Ji privalo turėti aukštos kvalifikacijos darbuotojus, kurie būtų atestuoti atlikti darbus pavojingomis sąlygomis. Šios problemos įtakoja jūrų krovinių kontrolės organizavimą.

Literatūra

1. Baublys, A. (2016). *Krovinių vežimas*. Vilnius: Technika.
2. Čiegis, R. (2015). *Aplinkos ekonominis vertinimas*. Klaipėda: KU leidykla.

3. LR Aplinkos ministerija. *Isakymas dėl statybos techninio reglamento* str. 1.04.04:2017 „statinio projektavimas, projekto ekspertizė“ patvirtinimo (2016 m. lapkričio 7 d. Nr. D1-738).
4. LR Aukščiausioji Taryba. *Lietuvos respublikos aplinkos apsaugos įstatymas* (1992-01-21 Nr. I-2223).
5. LR Seimas. *Lietuvos respublikos darbuotojų saugos ir sveikatos įstatymas* (2003 m. liepos 1 d. Nr. IX-1672).
6. LR Seimas. *Lietuvos respublikos statybos įstatymas* (1996 m. kovo 19 d. Nr. I-1240).
7. Mierauskas, P. (2017). *Aplinkosauga: šiuolaikinio valdymo iššūkiai*. Vilnius: Registrų centras.
8. Patašienė, I. ir kt. (2015). *Informacinės sistemos ir socialinių duomenų analizė*. Kaunas: Technologija.
9. Pleskas, S. (2008). *Elektroninės saugos sistemos*. Vilnius: Artika.
10. Tackett, R. (2018). UTA secures its services with Safety Vision. *BUSRide Magazine*, 54(3), p. 19–22.
11. Tarptautinis laivų ir uosto įrenginių (terminalų) apsaugos kodeksas. *Valstybės žinios* (2004-09-14, Nr. 138-5031).
12. Tautkevičienė, S. (2016). Informacinių srautų judėjimo tarp transporto grandinės dalyvių įtakos transporto paslaugų efektyvumui tyrimas. *Inžinerinės ir edukacinės technologijos*, 1, p. 97–104.
13. Tomek, D. (2017). *Electronic security systems*. Brno: Brno University of Technology.
14. Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie LR Vidaus reikalų ministerijos. *Pasienio kontrolės punktų statinio paskirties bendrųjų reikalavimų taisyklės* (2009 m. sausio 6 d. Nr. 4-1).
15. VĮ Klaipėdos valstybinis jūrų uosto direkcija. *Dėl Klaipėdos valstybinio jūrų uosto automobilių ir pėsčiųjų vartų techninės kontrolės sistemos techninių reikalavimų patvirtinimo* (2015 m. liepos 03 d. Nr. V-143).
16. VĮ Klaipėdos valstybinis jūrų uosto direkcija. *VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcijos informacinių sistemų duomenų saugos nuostatai* (2015 m. rugpjūčio 06 d. Nr. V-171).

MARINE CARGO CONTROL IMPLEMENTATION: LEGAL CONTEXT

Summary

The problem of the research consists of the legal context that affects the organization of marine cargo control implementation. The object of the research is the mentioned legal context. The aim of the research is to reveal the relevant moments of the legal context that affects the organization of marine cargo control implementation. The main methods of the research are such as scientific literature analysis and synthesis. The type of the research is theoretically descriptive. The company, which implements marine cargo control, faces strict regulations based on safety, installation rules and environmental requirements. The company must have highly qualified personnel certified to carry out work under hazardous conditions. These problems affect the organization of marine cargo control.

VIEŠŲJŲ PIRKIMŲ TEISINIAI ASPEKTAI LIETUVOJE, PERTEKLINIŲ KVALIFIKACIJOS REIKALAVIMŲ TEISMŲ PRAKTIKOS ANALIZĖ

Inga Gedminienė

Lietuvos Verslo kolegija

Doc. Renata Šliažienė

Anotacija

Šiame straipsnyje nagrinėjami viešųjų pirkimų teisiniai aspektai nuo 1997 metų iki šių dienų bei analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktika susijusi su pertekliniais kvalifikacijos reikalavimais. Straipsnio tikslas – išanalizuoti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką susijusią su pertekliniais kvalifikacijos reikalavimais dėl to kylančias problemas. Remiantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, atliktas kokybinis tyrimas – analizė. Išanalizuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija perteklinių kvalifikacijos reikalavimų atvejais.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: viešieji pirkimai, kvalifikacijos reikalavimai, pertekliniai tiekėjų kvalifikacijos reikalavimai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika.

Įvadas

Vienas iš skaidriausių būdų valstybės institucijoms įsigyti paslaugas ar darbus, kad būtų patenkinti visuomenės poreikiai ir racionaliai panaudoti valstybės pinigai – pirkimas viešuoju būdu, kuris suteikia pasirinkimą rinktis prekes, paslaugas ar darbus pagal kainą arba ekonomiškumą. Viešieji pirkimai suteikia galimybę parduoti savo paslaugas nepriklausomai nuo tiekėjo žinomumo ar įvaizdžio. Tiekėjų kvalifikacijos reikalavimus nustato perkančioji organizacija, remdamasi viešuosius pirkimus reglamentuojančiais teisės aktais ir atsižvelgdama į savo poreikius. Viešųjų pirkimų reikalavimus lemia painūs ir dažnai besikeičiantis Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas bei Europos sąjungos direktyvos, kyla aiškumo ir tikslumo trūkumas, rengiant viešųjų pirkimų dokumentus.

Straipsnio objektas: Viešųjų pirkimų reglamentavimo teisiniai aspektai ir teismų praktika susijusi pertekliniais kvalifikacijos reikalavimais.

Straipsnio tikslas: palyginti teisinio reglamentavimo aspektus Lietuvoje ir išanalizuoti teismų praktikos išaiškinimus dėl veiksmų lemiančių perteklinių kvalifikacijos reikalavimų atvejus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Išanalizuoti viešųjų pirkimų teisinius aspektus.
2. Išanalizuoti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką susijusią su perteklinių kvalifikacijos reikalavimų atvejais.

Darbo metodai: teismų praktikos analizė, norminių teisės aktų analizės, lyginamoji analizė.

Viešųjų pirkimų teisinis reglamentavimas

Viešųjų pirkimų įstatymas nuo 1997 metų iki 2006 metų buvo keičiamas ir tobulinamas maždaug 12 kartų, nuo 2006 metų iki 2014 metų viešųjų pirkimų reglamentavimas dinamiškai kito 17 kartų ir šis etapas pasak A. Tvaronavičienės (2015) yra siejamas daugiau su nacionalinio lygmens viešųjų pirkimų sistemos tobulinimu nei su Europos Sąjungos teisės perkėlimu. Šio įstatymo pokyčiai vyksta iki šių dienų, nuo 1999 metų iki 2019 metų viešasis įstatymas buvo keistas apie 38 kartus, (LR viešųjų pirkimų įstatymas/TAR. 2017, Nr. 2017-07550, aktuali redakcija nuo 2019-01-01).

Viešųjų pirkimų santykius reglamentuoja tiek tarptautinė, tiek ir nacionalinė teisė. Viešųjų pirkimų teisės normos išdėstytos ne tik Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatyme, bet ir vyriausybės nutarimuose, finansų ministro įsakymuose bei apima ir civilinės teisės aspektus per bylų, susijusių su viešaisiais pirkimais, nagrinėjimą. Viešųjų pirkimų reglamentavimo pokyčiai itin dažni, įstatymas nuolat tobulinamas ir šio įstatymo sudėtingumą lemia pokyčių dinamika bei viešųjų pirkimų subjektų skirtingi interesai.

Viena iš pagrindinių sąlygų, lemiančių sėkmingą projekto įgyvendinimą tai tikslų, aiškių, proporcingų, pagrįstų kvalifikacijos reikalavimų nustatymas pirkimo dokumentuose bei tinkamas jų įvertinimas. Perkančioji organizacija be pagrindinių viešųjų pirkimų principų privalo laikytis viešųjų pirkimų reglamento nustatytų reikalavimų ir aiškiai suvokti kokie reikalavimai yra keliami įstatymo.

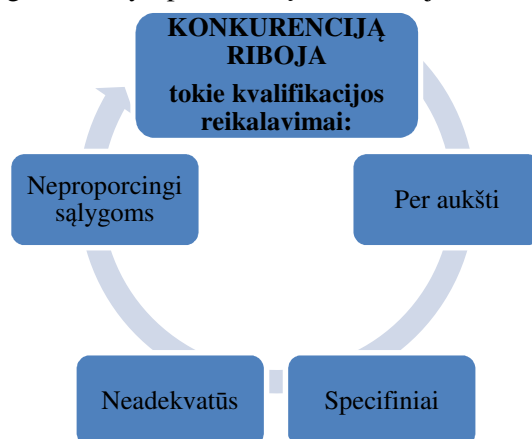
Pirkimo dokumentų rengimas yra itin svarbus ir daugelį atvejų apsprendžiantis pirkimo rezultatą (<https://www.esf.lt> [žiūrėta: 2019-03-12]). Viešųjų pirkimų įstatymo 32 straipsnis nurodo bendruosius reikalavimus keliamiems tiekėjų kvalifikacijos reikalavimams (LR viešųjų pirkimų įstatymas, TAR, 1996, Nr. I-1491, aktuali redakcija 2019-01-01). Minėto straipsnio imperatyvi nuoroda įpareigoja perkančiąją organizaciją išsiaiškinti visapusiškai ar tiekėjas yra kompetentingas, pajėgus ir patikimas, kad tinkamai ir atsakingai įvykdytų sutartį. Kad tai pasiekti perkančioji organizacija kelia tiekėjams kokybinius atrankos kriterijus, tokius kaip:

- sąlygos draudžiančios ir ribojančios dalyvavimą pirkime;
- teisė verstis atitinkama veikla;
- ekonominis, finansinis, techninis, profesinis pajėgumai;
- ISO standartų atitikimas.

Objektyvūs, aiškūs, tiksliais kriterijais pagrįsti kvalifikacijos reikalavimai sudaro sąlygas konkuruoti pajėgiems tiekėjams dėl sutarties ir apriboja galimybę kompetencijos neturintiems.

Viešųjų pirkimų įstatymas neapibrėžia kvalifikacijos reikalavimų tikslo, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad jų tikslas yra:

- ✓ padėti perkančiajai organizacijai išsiaiškinti ar tiekėjas pajėgus bus tinkamai įvykdyti sutartį;
- ✓ kvalifikacijos reikalavimais negali būti siekiama kitų tikslų;
- ✓ perkančioji organizacija negali nustatyti perteklinių kvalifikacijos reikalavimų siekiamo tikslo atžvilgiu.

1 pav. Konkurenciją ribojantys kvalifikacijos reikalavimai

Perkančioji organizacija gali nustatyti aukštus, specifinius kvalifikacijos reikalavimus jei tokie reikalavimai bus pagrįsti. Tai ypatinga objekto svarba specifinė paskirtis arba toks atvejis kai susiję su viešojo intereso apsauga (<https://www.esf.lt> [žiūrėta: 2019-03-13]).

Kadangi perkančioji organizacija privalo išsiaiškinti ar tiekėjas yra kompetentingas, patikimas ir pajėgus įvykdyti pirkimo sąlygas tai pagal Viešųjų pirkimų įstatymo (toliau tekste – VPĮ) 32 straipsnį perkančioji organizacija turi teisę nustatyti kvalifikacijos reikalavimus, tačiau gali nustatyti pirkimo dokumentuose tiekėjams tik minimalius kvalifikacijos reikalavimus, kurie nustatomi pagal VPĮ 34-37 straipsnio nuostatas. Darytina išvada, kad perkančioji organizacija neturi diskrecijos teisės reikalauti iš tiekėjų daugiau nei pagal specialiuosius teisės aktus reikia viešojo pirkimo sutarčiai įvykdyti. Pirkimo sąlygose nustatyti minimalūs tiekėjų kvalifikacijos reikalavimai gali būti siejami tik su esminiu kriterijumi – tiekėjo pajėgumu įvykdyti pirkimo užduotį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-43/2012).

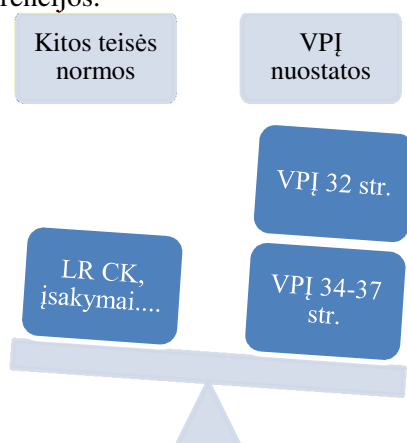

2 pav. Perkančiosios organizacijos teisės ir pareigos kvalifikacijos reikalavimų nustatymui

Nustatomi minimalūs kvalifikacijos reikalavimai tiekėjams turi būti pagrįsti, proporcingi pirkimo objektui, tikslūs ir aiškūs. VPĮ reglamente įtvirtinta teisė nustatyti tik minimalius kvalifikacijos reikalavimus (teisė verstis atitinkama veikla, finansinio, ekonominio ir techninio pajėgumo reikalavimus) aiškinama kaip reiškianti teisę:

- nustatyti tokius kvalifikacijos reikalavimus, kurie atitiktų VPĮ 34-37 straipsnį;
- nepažeistų specialiųjų teisės aktų nuostatų;

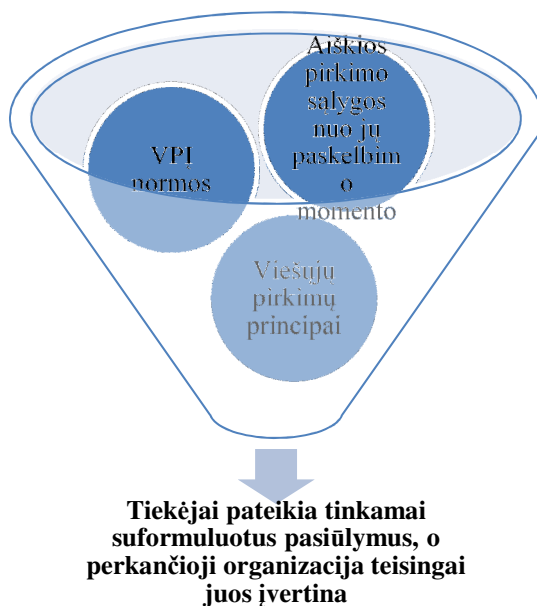
- būtų proporcingi ir objektyviai būtini dėl pirkimo objekto;
- dirbtinai neribojantys konkurencijos.

7 pav. VPĮ svarba sprendžiant perkančiųjų organizacijų sprendimų teisėtumą

Darytina išvada, kad perkančioji organizacija nustatydamą kvalifikacijos reikalavimus ir siekdama nepažeisti įstatymo normos pirmiausiai privalo vadovautis VPĮ reglamentu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62-415/2016).

Skaidrumo principas reiškia reikalavimą, kad pirkimo sąlygos turi būti aiškios nuo jų paskelbimo momento. Kvalifikacijos reikalavimų atitikties kriterijai yra kildinami iš VPĮ ir viešųjų pirkimų principų. Pirkimo sąlygos ir kvalifikacijos reikalavimai turi būti aiškūs ir perkančiajai organizacijai ir tiekėjams.

8 pav. Viešųjų pirkimų elementai lemiantys sėkmingą sprendimų priėmimą

Ši sąlyga lemia tai ar tiekėjai tinkamai suformuluos ir pateiks perkančiosios organizacijos poreikius atitinkančius pasiūlymus ir kaip vienodai perkančioji organizacija įvertins tiekėjų pasiūlymus pateiktus pagal pirkimo sąlygas. Nors tiekėjai yra profesionalūs viešųjų pirkimų teisiniai dalyviai tačiau pirmiausiai perkančiajai organizacijai keliama profesionalumo reikalavimai. Būtent perkančiajai organizacijai suteikta diskrecija apibrėžti su konkurso objektu susijusius reikalavimus, nes tiekėjai teikia viešojo pirkimo pasiūlymus pagal viešojo pirkimo sąlygas ir neturi pareigos papildomai domėtis perkančiosios organizacijos tikslais.

Kasacinio teismo ne kartą konstatuota, kad perkančiosios organizacijos siekdamas nepažeisti iš VPI išplaukiančių imperatyvų, skaidrumo principo privalo nustatyti pirkimo sąlygas taip, kad neperžengti diskrecijos ribos ir nesuvaržyti tiekėjų galinčių įvykdyti viešojo pirkimo sutartį. Perkančioji organizacija turi įvertinti:

formuojamas pirkimo sąlygas – ar:

- tikslingos;
- nesuvaržys per daug tiekėjų;
- nesuklaidins;
- nelems ginčų;

ar reikalavimai nėra:

- per aukšti;
- specifiniai;
- neadekvatūs pirkimo pobūdžiui;
- neproporcingi sąlygoms;
- atimantys galimybę dalyvauti vertiems, gebantiems tiekėjams.

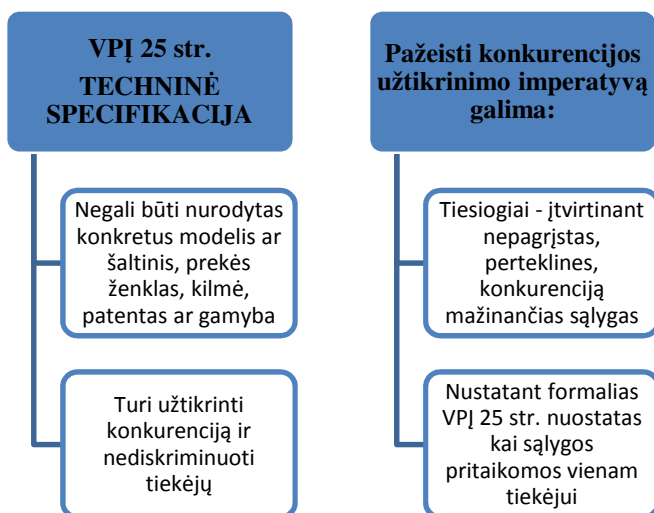
Išvardinti ydingi reikalavimai nepagrįstai riboja tiekėjų konkurenciją. Perkančiosios organizacijos nustatyti per aukšti ir specifiniai reikalavimai gali būti pateisinami tik juos pagrindus: dėl ypatingos perkamo objekto svarbos, specifinės paskirties arba viešojo intereso apsaugos. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-241-690/2017).

VPI 25 straipsnyje nustatyti techninės specifikacijos reikalavimai, kuriame nurodoma kokiais būdais gali būti parengta techninė specifikacija. VPI 25 straipsnyje apibrėžta ir tai, kad apibūdinant pirkimo objektą, techninėje specifikacijoje negali būti nurodytas konkretus modelis ar šaltinis, prekės ženklas, kilmė, patentas ar gamyba, dėl kurių tam tikroms įmonėms ar produktams būtų sudarytos palankesnės sąlygos arba jie būtų atmesti.

Techninė specifikacija turi užtikrinti konkurenciją ir nediskriminuoti tiekėjų.

Konkurencijos užtikrinimo ir tiekėjų nediskriminavimo imperatyvas pažeidžiamas:

- ✓ tiesiogiai (expressis verbis) – įtvirtinant nepagrįstas, perteklines, konkurenciją mažinančias sąlygas;
- ✓ nustatant VPI 25 straipsnio nuostatas formaliai atitinkančius reikalavimus (kai viešojo pirkimo sąlygos pritaikomos vienam tiekėjui ar gamintojui).

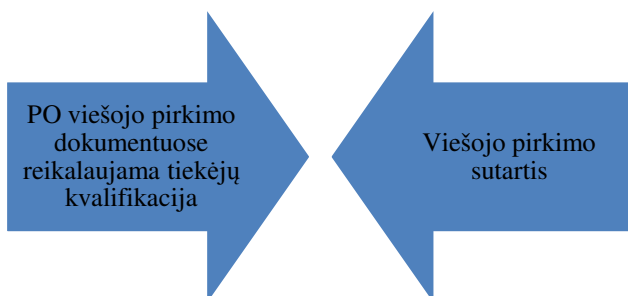

9 pav. Imperatyvioji techninės specifikacijos norma ir jos pažeidimo būdai

Kai viešojo pirkimo sąlygos pritaikomos konkrečiam tiekėjui ar gamintojui tiekėjas gali pateikti argumentus, kad pirkimo sąlygų derinys pažeidžia jo teises. Pažymėtina, kad pateikiamas sąlygų derinys, o ne pavieniai reikalavimų elementai. Tokiu atveju, esant ginčui, teismas turi įvertinti ar formaliai teisėtomis techninės specifikacijos sąlygomis nėra sukurta netiesioginės (paslėptos) diskriminacijos situacija. Būtina nustatyti ar sąlygomis apibrėžtų maksimalių ir minimalių reikalavimų visuma nereiškia, kad juos atitinka tik vienas tiekėjas arba ribotas jų skaičius.

Draudimas diskriminuoti tiekėjus – pamatinė viešųjų pirkimų teisės nuostata, ir jos vertinimas neturi išimtinai priklausyti nuo šalių valios (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-241-690/2017).

Pirkimo sąlygose negali būti nustatyti jokie papildomi ar pertekliniai reikalavimai dėl teisės verstis veikla, jeigu apibrėžtas pirkimo objektas nesukuria pareigos tiekėjui turėti specifinę teisę verstis veikla, reikalinga sutarčiai vykdyti.

10 pav. Tiekėjo kvalifikacijos ir viešojo pirkimo ryšio svarba

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, kad „<...>Perkančiųjų organizacijų viešojo pirkimo dokumentuose įtvirtinti reikalavimai, įskaitant pirkimo objektui ir tiekėjų kvalifikacijai, turi tiesiogiai sietis su viešojo pirkimo sutartimi ir negali būti pertekliniai.“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-158/2011).

Kalbant konkrečiai apie statybos sektorių kvalifikacijos atitiktis viešojo pirkimo sąlygoms, atitinkančioms VPĮ 34 straipsnio nuostatas, įrodinėta specialiaisiais teisę verstis atitinkama statybos veikla suteikiančiais dokumentais (jei pagal pirkimo paskelbimo metu galiojančius Lietuvos teisės aktus jie reikalingi), kurie kompetentingų Lietuvos ar užsienio institucijų privalo būti išduoti iki perkančiosios organizacijos nustatyto galutinio pasiūlymų pateikimo termino (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-564-469/2016).

Atestatas, patvirtinantis teisę būti rangovu, išduodamas tik ypatingų statinių statybai, todėl reikalavimas, kad neypatingo statinio statybos darbams tiekėjai privalo įrodyti teisę vykdyti statybos veiklą ypatingame statinyje, negali būti pateisinamas jokiomis priemonėmis, nes, priešingai nei kitiems kvalifikacijos reikalavimams, kurie būtų pernelyg aukšti ar neproporcingi, perkančiosios organizacijos negalėtų pateikti patikimo ir įtikinamo jo pagrindimo ar remtis pirkimo objekto ypatingumu, t. y. jo pobūdžiu, svarba ar

paskirtimi; jei būtų priešingai, be pateisinamos priežasties tiekėjai, turintys teisę atlikti rekonstrukcijos darbus, jų negalėtų atlikti, jei neturėtų ypatingų statinių statybos darbų atestato, nors jis tokiems darbams (neypatingų statinių) apskritai nėra privalomas.

YPATINGAS STATINYS

- Būtinasis atestatas suteikiantis teisę atlikti ypatingų statinių statybą

NEYPATINGAS STATINYS

- Reikalavimas turėti atestatą suteikiantį teisę atlikti ypatingus statybos darbus – perteklinis

11 pav. Ypatingų ir neypatingų statinių reikalavimų skirtumai

Lietuvoje teisę vykdyti neypatingų statinių statybą įgyjama ne pagal specifinę atestavimo tvarką, o bendraisiais pagrindais, pavyzdžiui, tokią teisę įtvirtinant įmonės steigimo ar kituose veiklos dokumentuose (LR Civilinis kodeksas // TAR, 2000, Nr. VIII-1864, aktuali redakcija nuo 2019-01-01) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-158/2011).

Iš kasacinio teismo praktikos matyti, kad:

- ✓ pagal galiojančias teisės normas, neypatingų statinių statybos darbams vykdyti nereikia įgyti specialiosios teisės;
- ✓ perkančiosios organizacijos negali reikalauti iš tiekėjų įrodyti šios teisės turėjimą, nes jis *per se* neteisėtas, neproporcingas ir nepateisinamas jokiais pagrindais;
- ✓ dėl to darytina išvada, kad perkančiosios organizacijos dėl teisės verstis veikla gali kelti reikalavimus, atsižvelgdamos tik į specialiuosius statybos rangą reglamentuojančius teisės aktus, bet ne į kitus pagrindus.

Todėl jei pagal teisės aktus tiekėjai automatiškai gali verstis statybos ranga (nesant specialios teisės įgijimo tvarkos), perkančiosios organizacijos negali jų papildomai prašyti įrodyti šios teisės turėjimo, nes tai jau būtų perteklinis reikalavimas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-23-248/2017).

Kitais žodžiais tariant, jei tiekėjo ar jo personalo turimi atestatai (sertifikatai ar pan.) pagal specialiuosius teisės aktus jam suteikia teisę verstis tam tikra veikla, perkančiosios organizacijos negali iškelti papildomų reikalavimų tiekėjui, jo personalui, jų abiejų pajėgumo įgijimo įrodinėjimui, o privalo patikrinti, ar turima teisė verstis tokia veikla atitinka galiojančią teisinę reguliavimą.

Išplėstinė teisėjų kolegija, remdamasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 14 d. nutarties civilinėje byloje Nr. 3K-7-23-248/2017, išdėstytais argumentais ir kasacinio teismo praktikos precedentais bei vadovaudamasi Civilinio proceso kodekso 361 straipsnio 4 dalies 2 punktu, suformulavo tokias teisės aiškinimo taisykles:

- ✓ „viešojo pirkimo nuostatų proporcingumas ir bendroji perkančiųjų organizacijų pareiga nustatyti minimalias dalyvių kvalifikacijos sąlygas (VPĮ 32 straipsnio 1 dalis) reiškia, kad tiekėjų teisės verstis veikla, reikalinga viešojo pirkimo sutarčiai įvykdyti (VPĮ 34 straipsnis), reikalavimai turi būti nustatomi ir atitiktis jiems vertinama tik pagal specialiuosius teisės aktus, kuriuose reglamentuojama tam tikros specifinės teisės įgijimo, suteikimo ir naudojimosi tvarka ir sąlygos;
- ✓ reikalavimų tiekėjų teisei verstis veikla nustatymui ir atitikties jiems vertinimui negali daryti įtakos perkančiosios organizacijos poreikiai, pirkimo objekto specifika ir kitos panašios priežastys; perkančiosios organizacijos privalo patikrinti, ar tiekėjų pagal specialiuosius teisės aktus įgyti atestatai (jei jie reikalingi) ar kiti teisę veikti suteikiantys dokumentai pakankami ir leistini tiekėjo kvalifikacijos atitikčiai įrodyti;
- ✓ viešųjų konkursų sąlygos, dėl kurių tiekėjas negali pagrįsti teisės sudaryti ir vykdyti viešojo pirkimo sutarties, nors tokia jo teisė išplaukia iš bendrųjų ar specialiųjų teisės aktų nuostatų aiškinimo ir taikymo, *ex lege* (pagal įstatymą) neteisėtos, neproporcingos, nepateisinamos jokiais pagrindais; dėl tokių pirkimo sąlygų teismai turėtų spręsti *ex officio*“.

Kita vertus, išplėstinė teisėjų kolegija konstatavo poreikį keisti ligšiolinę kasacinio teismo praktiką dėl perkančiųjų organizacijų pareigų tikrinti tiekėjų kvalifikaciją pagal pirkimo dokumentuose aiškiai neįtvirtintus reikalavimus ir ankstesnėje šios srities praktikoje buvo nurodyta, VPĮ ir kitų teisės normų subsidiaraus teisės taikymo taisyklė ir skaidrumo principo turinys aiškintini taip, kad aplinkybė, jog iš anksto žinomas iš imperatyviųjų teisės normų kylantis reikalavimas nebuvo tiesiogiai įrašytas pirkimo sąlygose, neatleidžia jo dalyvių nuo prievolės turėti atitinkamą licenciją (sertifikatą) ir ją pateikti; perkančiosios organizacijos turi siekti kuo aiškiau apibrėžti reikalavimus teisei verstis specifine, sertifikuojama (licencijuojama) veikla, nes bet kokių atveju dėl jos (nepriklausomai nuo apimties) negalima sudaryti viešojo pirkimo sutarties, jei ūkio subjektas šios teisės neturi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-60-378/2015).

Tačiau tokia teismų taikoma praktika ne visiškai atitinka Teisingumo Teismo jurisprudenciją ir sukuria prielaidas perkančiųjų organizacijų galimam piktnaudžiavimui ar bent pernelyg didelei diskrecijai vertinant tiekėjų pajėgumą pagal iš anksto neišviešintus reikalavimus. Iš Teisingumo Teismo jurisprudencijos matyti, kad tokia praktika nepalanki kitų valstybių narių tiekėjams, nes jiems yra sunkiau žinoti kitos šalies teisės normas ir teismų praktiką (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-23-248/2017).

Skaidrumo ir vienodo požiūrio principai, reglamentuojantys visas viešojo pirkimo procedūras, reikalauja, kad esminės dalyvavimo pirkime sąlygos ir tvarka, visų pirma dalyviams tenkančios pareigos, būtų nustatytos iš anksto ir paskelbtos viešai, kad šie dalyviai galėtų tiksliai žinoti procedūros apribojimus ir būtų tikri, kad tokie patys apribojimai taikomi visiems konkurentams.

VIENODO POŽIŪRIO PRINCIPAS, SKAIDRUMO PAREIGA	
Draudžiama pašalinti ūkio subjektą iš viešųjų pirkimų procedūros dėl to, kad neįvykdė pareigos, kuri nėra aiškiai nurodyta	Nedraudžiama suteikti ūkio subjektui galimybę ištaisyti trūkumus per PO nustatytą terminą

13 pav. Vienodo požiūrio principas, skaidrumo pareiga pagal Teisingumo Teismą

Teisingumo Teismas nurodė, kad vienodo požiūrio principas ir skaidrumo pareiga turi būti aiškinami taip, kad pagal juos draudžiama pašalinti ūkio subjektą iš viešojo pirkimo procedūros dėl to, kad šis neįvykdė pareigos, kuri aiškiai nenurodyta šio pirkimo dokumentuose arba galiojančiame nacionaliniame įstatyme, tačiau kyla nacionalinėms valdžios institucijoms ar nacionaliniams administraciniais teismams aiškinant šį įstatymą ir užpildant tuose dokumentuose esančias spragas; tokiais aplinkybėmis vienodo požiūrio ir proporcingumo principai aiškintini taip, kad pagal juos nedraudžiama suteikti ūkio subjektui galimybės ištaisyti trūkumus ir įvykdyti minėtą sąlygą per perkančiosios organizacijos nustatytą protingą terminą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-23-248/2017).

Išplėstinė teisėjų kolegija (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-23-248/2017), remdamasi šioje nutartyje išdėstytais argumentais, sprendžia pakeisti ankstesnius kasacinio teismo praktikos precedentes dėl VPĮ 34 straipsnio taikymo, suformulavo tokias teisės aiškinimo ir taikymo taisykles, jog perkančiosios organizacijos pasiūlymus vertina pagal viešųjų pirkimų sąlygas, tačiau negali atmesti tiekėjo pagal iš anksto aiškiai neišviešintus reikalavimus. Jeigu viešųjų pirkimų dokumentuose aiškiai nenurodyta kokius konkrečius atestatus turi turėti tiekėjas tokiu atveju perkančioji organizacija privalo leisti per protingą terminą ištaisyti trūkumus, kurie atsirado dėl neaiškių pirkimo sąlygų. Tačiau jeigu teismo proceso metu paaiškėja, kad perkančioji organizacija nesuteikė galimybės tiekėjui dėl sąlygose tinkamai neišdėstytų reikalavimų tokiu atveju teismas privalo tokį perkančiosios organizacijos sprendimą pripažinti neteisėtu ir įpareigoti ją iš naujo įvertinti tiekėjo pasiūlymą, prieš tai jam leidus ištaisyti dėl pirkimo sąlygų atsiradusį trūkumą.

Išvados

Akivaizdus pokytis 2006 m. sausio 31 d. viešųjų pirkimų įstatyme lyginant su 1999 metų reglamentu yra tai jog VPĮ 33 str. buvo įvestos sąlygos, draudžiančios ir ribojančios tiekėjams dalyvaujantiems pirkime bet kuriam kandidatui arba dalyviui neleidžiama dalyvauti viešųjų pirkimų procedūroje, jei jo atžvilgiu yra priimtas galutinis teismo sprendimas dėl anksčiau išvardytų priežasčių ir apie tai perkančioji organizacija žino nustatydamą kvalifikacijos reikalavimus, įvestas visiškai naujas straipsnis dėl Kokybės vadybos ir aplinkos apsaugos vadybos standartų, (VPĮ 37 str.). Šiandieninis Viešųjų pirkimų įstatymas yra daug reiklesnis viešųjų pirkimų subjektams, o reglamento normos išsamesnės ir labiau detalizuojančios, stengiamasi įgyvendinti skaidrumo principą.

Nuo pat viešųjų pirkimų pradžios Lietuvoje viešųjų pirkimų praktikoje dažnai pasitaiko, ir dėl to kyla ginčų, kai perkančiosios organizacijos, nustatydamos dviprasmiškus ir neaiškius kvalifikacinius reikalavimus, neužtikrina tinkamo viešųjų pirkimų principų (VPĮ 3 str. 1 d.) įgyvendinimo. Teismų praktikoje laikomasi nuomonės, kad perkančioji organizacija neturi teisės perkelti neaiškių pirkimo dokumentų nuostatų, netinkamo jų aiškinimo rizikos tiekėjams ir dalyviams, tinkamai nesuformuluodama pirkimo sąlygų pirkimo dokumentuose.

Objektyvūs, aiškūs, tiksliais kriterijais pagrįsti kvalifikacijos reikalavimai sudaro sąlygas konkuruoti pajėgiems tiekėjams dėl sutarties ir apriboja galimybę kompetencijos neturintiems.

Perkančioji organizacija gali nustatyti aukštus, specifinius kvalifikacijos reikalavimus jei tokie reikalavimai bus pagrįsti.

Perkančioji organizacija neturi diskrecijos teisės reikalauti iš tiekėjų daugiau nei pagal specialiuosius teisės aktus reikia viešojo pirkimo sutarčiai įvykdyti. Pirkimo sąlygose nustatyti minimalūs tiekėjų kvalifikacijos reikalavimai gali būti siejami tik su esminiu kriterijumi – tiekėjo pajėgumu įvykdyti pirkimo užduotį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-43/2012).

Perkančioji organizacija nustatydamą kvalifikacijos reikalavimus ir siekdama nepažeisti įstatymo normos pirmiausiai privalo vadovautis VPĮ reglamentu (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62-415/2016).

Techninė specifikacija turi užtikrinti konkurenciją ir nediskriminuoti tiekėjų.

Draudimas diskriminuoti tiekėjus – pamatinė viešųjų pirkimų teisės nuostata, ir jos vertinimas neturi išimtinai priklausyti nuo šalių valios (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-241-690/2017).

Skaidrumo ir vienodo požiūrio principai, reglamentuojantys visas viešojo pirkimo procedūras, reikalauja, kad esminės dalyvavimo pirkime sąlygos ir tvarka, visų pirma dalyviams tenkančios pareigos, būtų nustatytos iš anksto ir paskelbtos viešai, kad šie dalyviai galėtų tiksliai žinoti procedūros apribojimus ir būtų tikri, kad tokie patys apribojimai taikomi visiems konkurentams.

Perkančiosios organizacijos pasiūlymus vertina pagal viešųjų pirkimų sąlygas, tačiau negali atmesti tiekėjo pagal iš anksto aiškiai neišviešintus reikalavimus. Jeigu viešųjų pirkimų dokumentuose aiškiai nenurodyta kokius konkrečius atestatus turi turėti tiekėjas tokiu atveju perkančioji organizacija privalo leisti per protingą terminą ištaisyti trūkumus, kurie atsirado dėl neaiškių pirkimo sąlygų.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Viešųjų pirkimų įstatymas // TAR. 2017, Nr. 2017-07550 (aktuali redakcija nuo 2019-01-01).
2. Lietuvos Respublikos Viešųjų pirkimų įstatymas //TAR. 1996, Nr. I-1491 (aktuali redakcija 2019-01-01).
3. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // TAR. 2000, Nr. VIII-1864 (aktuali redakcija 2019-01-01).

Teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-43/2012.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62-415/2016.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-241-690/2017.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-158/2011.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-564-469/2016.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-23-248/2017.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-60-378/2015).

Internetiniai šaltiniai

1. [Teismų praktikos apžvalga dėl kvalifikacijos reikalavimų tiekėjams nustatymo ir jų vertinimo \[žiūrėta 2019-03-12\]. Prieiga internetu: \[https://www.esf.lt/data/public/uploads/2016/09/d1_teismu-praktikos-apzvalga-del-kvalifikacijos-reikalavimu-tiekejams-nustatymo-ir-ju-vertinimo.pdf\]\(https://www.esf.lt/data/public/uploads/2016/09/d1_teismu-praktikos-apzvalga-del-kvalifikacijos-reikalavimu-tiekejams-nustatymo-ir-ju-vertinimo.pdf\)](https://www.esf.lt/data/public/uploads/2016/09/d1_teismu-praktikos-apzvalga-del-kvalifikacijos-reikalavimu-tiekejams-nustatymo-ir-ju-vertinimo.pdf)

LEGAL ASPECTS OF PUBLIC PROCUREMENT IN LITHUANIA, ANALYSIS OF SURVEY QUALIFICATION REQUIREMENTS JUDICIAL PRACTICE

S u m m a r y

One of the clearest ways public authorities to procure services or works to meet the needs of society and Rationally Used Public Money Buying in a Public Way Gives You a Choice of Goods services or works at a price or cost-effectiveness from many offers, and that is what it decides itself authority. Public procurement allows you to sell your services independently of your supplier awareness or image.

The complexity of the Law on Public Procurement, often Changing laws create a framework for misinterpretations by setting purchase conditions or carrying them out. Particularly sensitive to excess qualification requirements. The relevance of the problem is also proven by case law, the abundance of cases related to this problem confirms that excess qualification claims are very common. The question is whether this problem is caused by confusing and often changing Public Procurement Law and European Union Directives, or conscious procurement interest of the entities concerned. The main purpose of this work is to clarify the legal aspects of public procurement and the case law cases of excessive qualification requirements.

TABAKO GAMINIŲ KONTRABANDOS TYRIMAS 2015-2018 M. M. PAKRANČIŲ APSAUGOS RINKTINĖS NIDOS PASIENIO KONTROLĖS PUNKTE

Rimantė Gečė

Lietuvos verslo kolegija

Doc. Renata Šliažienė

Anotacija

Šiame straipsnyje teoriniais aspektais nagrinėjami tabako gaminių kontrabandos atvejai. Naudojant statistinių duomenų analizės metodą, pateikiami duomenys apie Pakrančių apsaugos Nidos pasienio kontrolės punkto tabako gaminių kontrabandą 2016–2018 m. m. Straipsnio tikslas – nustatyti ir pateikti pagrindines tabako gaminių kontrabandos priežastis ir statistinius duomenis apie sulaikytus kontrabandos mastus Nidos pasienio kontrolės punkte.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: administracinis nusižengimo kodeksas, baudžiamasis kodeksas.

Įvadas

Tabako gaminių kontrabandos priežastys daugiausiai susiję su akcizais ir tabako gaminių kainų skirtumais tarp Europos Sąjungos ir jai nepriklausančių kaimyninių šalių, visuomenės tolerancija kontrabandai, palanki Lietuvos geografinė padėtis cigarečių kontrabandai. Tabako gaminių kontrabanda užsiimantys asmenys linkę rinktis tuos pasienio kontrolės punktus, per kuriuos vyksta didelis asmenų ir transporto priemonių srautas, t. y., kuriuose dirba muitinės pareigūnai. Taip tikimasi išvengti galimo detalaus patikrinimo. Tai būna ir pavienių asmenų nedidelio kiekio (iki kelių dėžių) tabako gaminių kontrabanda, kai cigaretės vežamos transporto priemonėse įrengtose slėptuvėse, ir didelio masto kontrabanda, kai cigaretės gabenamos vilkikais organizuotų nusikalstamų grupuočių.

Straipsnio objektas: valstybės sienos apsaugos tarnybos funkcijos įgyvendinant tabako gaminių kontrabandos kontrolę.

Straipsnio tikslas: išanalizuoti tabako gaminių kontrabandos 2015–2018 m.m. statistiką Pakrančių apsaugos pasienio rinktinės Nidos pasienio kontrolės punkte.

Straipsnio uždaviniai:

2. Pateikti tabako gaminių kontrabandos teorinius aspektus.
3. Išanalizuoti 2015–2018 metų statistinius duomenis dėl tabako gaminių kontrabandos VSAT Pakrančių apsaugos rinktinės teritorijoje bei pateikti problematinius aspektus.

Darbo metodai: statistinių duomenų analizė, mokslinės literatūros šaltinių analizė, norminių teisės aktų analizė, teismų praktikos analizė.

Socialiniai neteisėtų tabako gaminių veiksniai

Pasaulio sveikatos organizacijos tabako kontrolės pagrindų konvencijoje (toliau – PSO tabako kontrolės konvencijos) pabrėžiama, jog tabako vartojimas ir priverstinis kvėpavimas tabako dūmais sukelia mirtį, ligas ir neįgalumą, daugelis iš tabako gaminiuose esančių junginių ir jų dūmai yra farmakologiškai aktyvūs, toksiški, mutageniški bei kancerogeniški. Nuo rūkymo ir kitų tabako gaminių vartojimo pradžios iki jo sukeltų ligų pradžios praeina tam tikras laiko tarpas. Cigaretės bei kiti produktai, kuriu sudėtyje yra tabako, yra sukurti taip, kad sukeltų ir palaikytų priklausomybę. Priklausomybė nuo tabako svarbiausiose tarptautinėse ligų klasifikavimo sistemose yra išskiriama kaip atskiras sutrikimas [<https://sam.lrv.lt/lt/naujienos/psa-tarptautines-nerukymo-dienos-proga>] [žiūrėta: 2018-03-13].

Europos Parlamento ir Tarybos 2001 m. birželio 5 d. direktyvos 2001/37/EB dėl valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų, taikomų tabako gaminių gamybai, pateikimui ir pardavimui, yra įrodyta, jog tabako gaminiai išskiria daug kenksmingų medžiagų bei žinomų kancerogenų, kurie degdami kelia pavojų žmonių sveikatai. Minėtą direktyvą įgyvendinančiomis Lietuvos Respublikos tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių kontrolės įstatymo nuostatomis reikalaujama, kad tabako gaminių pakuotės atitinkamai būtų pažymėtos [žiūrėta 2019-03-13]. Prieiga internetu: [<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=CELEX:02001L0037-20090807>].

Tabakas, kaip plataus vartojimo prekė, kenkianti žmonių sveikatai, turi ir socialinių ir ekonominių padarinių, susijusių su visuomenės išlaidomis rūkymo sukeltoms ligoms gydyti, nuostoliais, susijusiais su rūkymo sukeltų asmenų nedarbingumu, ir pan. Net ir akivaizdžiai visuomenėje pateikiama tabako produktų žala bei poveikis sveikatai, savaime nereiškia, kad tai yra uždrausta prekė, tačiau Lietuvos Respublika, ratifikuodama PSO Tabako kontrolės konvenciją, būdama Europos Sąjungos nare (kuri taip pat yra PSO Tabako kontrolės konvencijos dalyvė), prisijungė prie šių organizacijų politikos – riboti ir taip mažinti tabako gaminių vartojimą. PSO Tabako kontrolės konvencijos 3 straipsnyje yra iškeltas tikslas „nuolat ir sparčiai mažinti tabako vartojimą bei priverstinį

kvėpavimą tabako dūmais, kad apsaugotų dabartinę ir būsimąsias kartas nuo kenksmingo tabako vartojimo ir priverstinio kvėpavimo tabako dūmais poveikio sveikatai ir aplinkai bei socialinių ir ekonominių pasekmių“. Taigi ne tik nelegali tabako gaminių apyvarta yra mažintina ir ilgainiui eliminuotina (Pasaulio sveikatos organizacijos Tabako kontrolės pagrindų konvencija, TAR, 2004-10-16, Nr. 152-5538).

Lietuvos Respublikos tabako gaminių kontrolės įstatymas reglamentuoja su tabako gaminių gamyba, prekyba, laikymu, gabenimu, įvežimu, importu, reklama, vartojimu, įsigijimo ar vartojimo skatinimu bei rėmimu, taip pat su tabako, tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių pateikimu rinkai ir ženkliniu susijusius santykius ir nustato valstybės tabako, tabako gaminių ir su tabako gaminiiais susijusių gaminių kontrolės pagrindus Lietuvos Respublikoje (TAR, 1996-02-07, Nr. 11-281, aktuali redakcija 2019-01-01).

Atsižvelgiant į tai, kad žmogaus ir visuomenės sveikata yra viena svarbiausių visuomenės vertybių, šio įstatymo nuostatomis siekiama mažinti Lietuvos Respublikoje tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių vartojimą, jų prieinamumą (ypač nepilnamečiams asmenims) ir dėl tabako gaminių ir su jais susijusių gaminių vartojimo atsiradusius neigiamus padarinius gyventojų sveikatai ir ūkiui.

Taigi, apžvelgiant, kas yra tabakas, pateikiama jo samprata, kurią apibrėžia Bikelis, Mačiulienė ir kt. (2017, p. 15), tabakas – lapai ir kitos natūralios apdorotos ar neapdorotos tabako (*Nicotiana*) genties augalų dalys, įskaitant pūstinį ir regeneruotą tabaką. Tabako gaminys – vartoti skirtas gaminys, kuris gaminamas tik iš tabako (tiek genetiškai modifikuoto, tiek nemodifikuoto) arba kuriame yra tabako. Tabako gaminių ir susijusių gaminių importas – tabako gaminių ir susijusių gaminių įvežimas į Lietuvos Respubliką iš kitų valstybių, išskyrus Europos ekonominės erdvės susitarimo dalyves ir Turkiją, nebent gaminiam yra taikoma sąlyginio neapmokestinimo muitinės procedūra arba priemonė jų įvežimo į Lietuvos Respubliką metu, taip pat sąlyginio neapmokestinimo muitinės procedūros arba priemonės taikymo nutraukimas.

Tabako gaminiams taikomas tam tikras valstybės nustatytas mokestis – akcizas, jei cigaretės yra neapmokestinamai įvežamos į Lietuvos valstybę, tai jau reiškia arba kontrabandos atvejus, arba nelegalios apyvartos. Akcizas – netiesioginis mokestis, kuriuo apmokestinamos prekės. Akcizas būna tik vienkartinis mokestis už pagamintos ar parduotos prekės vienetą (Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymas, TAR, 1996-02-07, Nr. 11-281, aktuali redakcija 2019-01-01). Svarbu pažymėti, kad valstybė apmokestina cigaretes tam, kad ne tik gautų įplaukų į biudžetą, bet cigarečių apmokestinimu akcizo ir kitais mokesčiais (šiuo metu sudarančiais 75 ar daugiau procentų nuo mažmeninės cigarečių kainos), jų nuolatiniu didinimu, be kita ko, pirmiausia siekia mažinti cigarečių paklausą, o ne didinti biudžetines pajamas.

Apibendrinant, Lietuva išlieka tarp daugiausia nelegalių cigarečių vienetui suvartojančių valstybių Europos Sąjungoje (ES). Į šį sąrašą taip pat patenka ir kitos ES rytinio pasienio rinkos – Latvija, Lenkija, Rumunija, be to, šalys, kuriose tabako gaminių kaina yra labai aukšta – Didžioji Britanija, Airija ir kt. Nelegalios tabako gaminių rinkos augimo tendencijos bei pagrindiniai jų tiekimo šaltiniai rodo, kad gyvendami prie išorinės ES sienos turime būti ypatingai atsargūs reguliuodami šį sektorių. Dėl išaugusio kontrabandinių cigarečių rinkos dydžio Lietuva netenka apie 53 milijonų eurų per metus.

2015-2018 m.m. statistinių duomenų analizė dėl neteisėtų tabako gaminių kontrabandos

Asmenims, norintiems verstis cigarečių legalia veikla, tenka didžiulė mokesčių našta. Jiems reikia susimokėti PVM, socialinio draudimo mokestį, pajamų mokestį, pelno mokestį, kiti mokesčiai, ir žinoma, akcizų mokestį, kuris reguliariai auga. Palyginimui sudaryta lentelė, nurodanti akcizų mokesčio skirtumą tarp galiojusio 2017 metais, ir galiojančio šiandien 2019 metais:

Produktas	2017 m. galiojės akcizų įstatymas	Nuo 2019 m. galiojantis akcizų įstatymas
Cigaretės, specifinis elementas	90 eurų 1 000 cigarečių	102 euro už 1 000 cigarečių
Cigaretės, vertybinis elementas	25 proc.	25 proc.
Cigarai, cigarilės	33 eurų už kilogramą	42 eurų už kilogramą
Rūkomasis tabakas	58,10 euro už kilogramą	68,6 euro už kilogramą

1 pav. Nustatyto akcizo mokesčio tarifo dydis, 2017 m. galiojusiame įstatyme ir šiuo metu galiojančiame įstatyme.

Šaltinis: sudarytas remiantis tabako įstatymu

Iš pateiktų duomenų matyti, jog labai pabrango visų nurodytų prekių akcizų mokesčio tarifas, tuo automatiškai pakeldamas ir galutinę prekę kainą. Toks reiškinys, kaip ir kiti kylantys mokesčiai, skatina asmenų polinkį nusikalsti ir siekiant išvengti didelių sąnaudų, gabenti paklausą turinčias prekes nelegaliai ir taip tiekti jas į rinką pigiau. Tai įrodo ir Valstybės Sienos Apsaugos Tarnybos (VSAT) pateikta statistika, rodanti sulaikytų

kontrabandinių akcizais apmokestinamų prekių pasienyje skaičių. Remiantis pateikta lentele (1 pav.), matyti, kad labiausiai pabrango cigarečių akcizo mokestis, tuo automatiškai įtakodamas ir padidėjusią paklausą šioms prekėms.

VSAT pateikta statistinė lentelė (2 pav.), rodanti Nidos pasienio teritorijoje sulaikytų kontrabandinių cigarečių skaičių pakeliais nuo 2015 m. iki 2018 m.

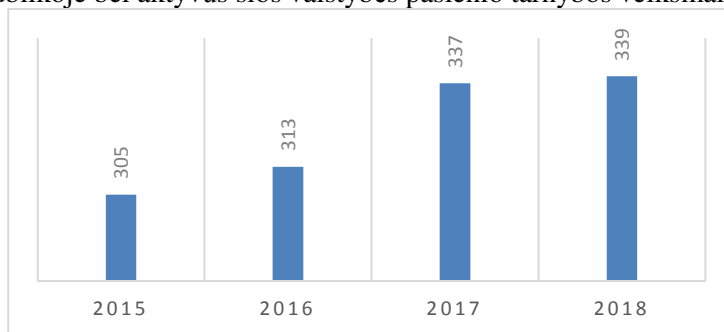
	2015	2016	2017	2018
Cigarečių skaičius pakeliais	1054694	1167684	1222248	1768227

2 pav. Tabako gaminių sulaikytų Nidos pasienio teritorijoje skaičių pakeliais, nuo 2015 iki 2018 m.m.

Šaltinis: sudarytas remiantis Nidos pasienio užkardos metine veiklos ataskaita

Kaip matyti iš duomenų, akcizo mokesčio tarifo padidėjimas labai stipriai įtakojo kontrabandinių akcizinių prekių srautą į Lietuvos Respubliką. 2017 m. kontrabandinių cigarečių pakelių Lietuvos pasieniuose iš viso buvo sulaikyta 1222248 vnt., kai 2018 m. per tokį patį laikotarpį buvo sulaikyta 1768227 vnt., tai yra maždaug 31 % karto daugiau. Nors lyginant su 2015 m. ir 2016 m., sulaikytas cigarečių kiekis yra mažesnis, tačiau tai vis tiek nekeičia fakto, kad labai pakilęs akcizo mokestis apmokestinamoms prekėms paskatino ir didesnius nelegaliai įgabnamų prekių srautus.

Per analizuojamą laikotarpį Nidos pasienio kontrolės punkte nustatytų kontrabandos ir neteisėto prekių gabenimo atvejų skaičius tolygiai didėja. Tam įtakos turėjo valstybės sienos apsaugos tarnybos darbas, kur nėra įdiegtos stebėjimo sistemos, akcizų didinimas, kitų tarnybų pajėgų pasitelkimas sienos apsaugai, teisės aktų pakeitimai Baltarusijos Respublikoje bei aktyvūs šios valstybės pasienio tarnybos veiksmai (3 pav.)

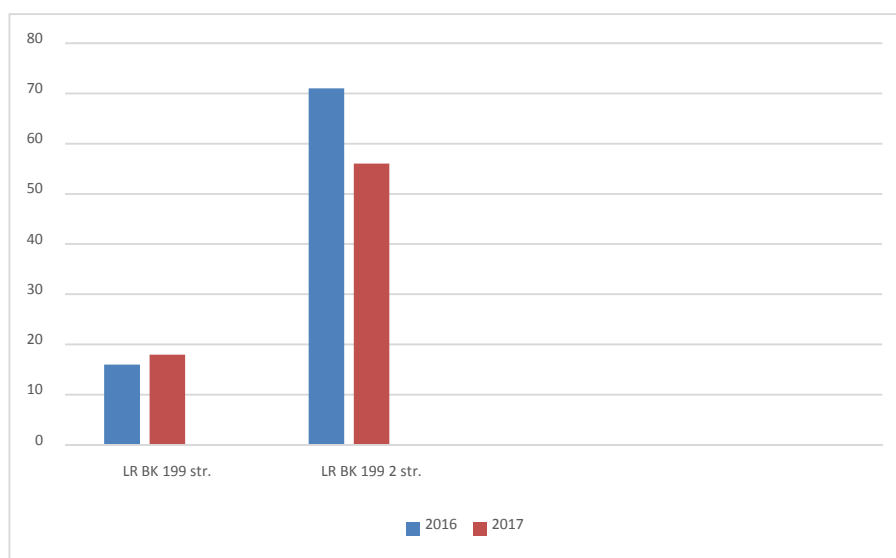
3 pav. Tabako gaminių kontrabandos atvejai, sulaikyti Nidos pasienio kontrolės punkte nuo 2015 iki 2018 m.m.

Šaltinis: sudarytas remiantis Nidos pasienio užkardos statistika

Analizuojamu laikotarpiu kontrabandos ir akcizinių prekių neteisėto gabenimo atvejų skaičius nežymiai padidėjo: 2018 metais nustatyta – 339, o 2017 metais – 337 neteisėto prekių gabenimo ir kontrabandos atvejų, tai tik 3 kartais daugiau. 2016 metais nustatytų pažeidimų skaičius buvo – 313, o 2015 metais – 305, tai 8 kartais daugiau sulaikytą pažeidimų kontrabandos.

Įtariant kontrabanda ar nelegalių akcizinių prekių gabenimu 2018 metais sulaikyti 382 asmenys, o 2017 metais 354 asmenys.

Analizuojamu laikotarpiu pagal LR BK 199 pradėta 16 (2017 m. – 18) ir pagal 199² str. – 56 (2017 m. – 71), ikiteisminiai tyrimai.

4 pav. Remiantis LR BK 199 str. ir 199² str. VSAT pareigūnų pradėti ikiteisminiai tyrimai

Šaltinis: sudarytas remiantis Nidos pasienio užkardos statistika

Gabenimo metodai jau kuris laikas nesikeičia. Kontrabandos gabenimo maršrutai pasislinko į tas valstybės sienos atkarpas, kur nėra įdiegtos stebėjimo sistemos. Renkamasi valstybės sienos atkarpas, kur yra geras privažiavimas, netoliese yra gyvenvietės. Siekiant išvengti baudžiamosios atsakomybės, gabenama nedideliais kiekiais (iki 2000 pakelių, kurių vertė iki 150 MGL), tačiau sistemingai. Kontrabandinės prekės per valstybės sieną stengiamasi pergabenti miškingose vietovėse, išnaudojami geografiniai ypatumai, pastatai, dėl kurių stebėjimo sistemų matomumas pasidaro ribotas, valstybės siena nepažeidžiama, o prekės tiesiog permetamos per ją. Asmenys link valstybės sienos ateina nedidelėmis grupėmis bei neša kontrabandą pėsčiomis, palikę automobilius šalies teritorijos gilumoje kelių ar keleto dešimčių kilometrų atstumu. Kartais pasitelkiama technika, sukonstruojamos šaudyklės ir cigaretės permetamos didesniu atstumu.

Pažymėtina, kad ir toliau kontrabandos gabentojai Lietuvoje, siekdami išvengti persekiojimo bei sulaikymo, dažniausiai veikia atokiau nuo valstybės sienos linijos bei pasitelkia bendrininkus iš kaimyninės Baltarusijos, kurie kontrabandinį krovinį per valstybės sieną perneša iki sutartos vietos Lietuvos teritorijoje ir grįžta atgal į Baltarusiją. Pasitaiko, kad kroviny permetamas per valstybės sieną ir sandėliuojamas, vėliau legaliai per PKP atvyksta Baltarusijos piliečiai ir Lietuvoje nuomotais automobiliais toliau gabena permestus rūkalus.

Nusikalstamą veika dažnai vykdoma dienos metu ar ankstyvą rytą, kuomet lengviau pastebėti pasieniečius, o automobiliais įsiliesti į bendrą srautą.

Kontrabandos gabenimui jau nebenaudojama vien tik didesnio pravažumo ir didesnės talpos automobiliai, o renkamsi mažesnės, neišsiskiriančios iš bendro srauto transporto priemonės (vienatūriai ir pan.).

Žiemos sezonu pasitaiko atvejų, kuomet pasienio vandenimis plukdomas kroviny buvo dirbtinai pasunkintas, kad jo nesimatytų virš vandens, imituotas „ledo lytis“.

Vietovėse, kuriose įrengta stebėjimo sistema, stengiamasi neišeiti į atvirą teritoriją, o cigaretes bandoma plukdyti pasienio vandenimis virvių, trosų, narų pagalba, panaudojant plaustus, kurių judėjimas stebimas GPS prietaisais.

Neteisėtu tabako gaminių gabenimu užsiima gerai organizuotos nusikalstamos grupės asmenų, apsirūpinusios kokybiškomis techninėmis stebėjimo priemonėmis, koduotais duomenų perdavimo kanalais veikiančiais telefonais ir radijo stotimis, išmaniaisiais ryšių blokatoriais, vietovės žvalgybai naudota bepiločius orlaivius, siunčia žvalgus. Pasitaiko, kad melagingais pranešimais bandoma nukreipti dėmesį. Analizuojami pasieniečių veikimo būdai, reagavimo greitis. Pasitaiko, kad į šį „veiksma“ įtraukiami nepilnamečiai.

Sustiprinus valstybės sienos apsaugą stebėjimo sistemomis, kontrabandos gabentojai ieško kitokių neteisėto verslo metodų. 2017 m. liepos mėnesį pasieniečiai Neringos ruože 200 m. nuo valstybės sienos su Baltarusijos sritimi, aptiko į pievą nukritusi droną. Prie aparato buvo prikabinas juoda polietileno plėvelė apvyniotas paketas, kuriame rasta 250 pakelių cigarečių. 2018 metų pirmąjį ketvirtį analogiškas atvejis pasitaikė, kuomet buvo pastebėtas besileidžiantis dronas su pririštais 100 pakelių cigarečių.

Tarp svarbiausių priemonių galima paminėti teritoriją prižiūrinčių valstybės sienos apsaugos tarnybos ir viešosios policijos pareigūnų bendradarbiavimą ir keitimasi informacija apie akcizinių prekių laikymą, gabenimą ir realizavimą, taip pat bendradarbiavimą su visuomene (seniūnais, bendruomenių pirmininkais, saugios

kaimynystės nariais), tabako prekybininkais, siekiant kurti nepakantumą dėl neteisėto akcizinių prekių realizavimo. Taip pat kartą per metų ketvirtį vietinėse žiniasklaidos priemonėse skelbti švietėjišką informaciją gyventojams apie vykdomą priemonę, atsakomybę už akcizinių prekių laikymą, gabenimą ir realizavimą, taip pat pasitikėjimo telefonus, elektroninio pašto adresus, kuriais asmenys galėtų pranešti pažeidimus, susijusius su akcizinėmis prekėmis, užtikrinti, kad bendruomenės pareigūnai vykdydami prevencinę veiklą teiktų informaciją apie pažeidimus, susijusius su akcizinėmis prekėmis, nuolat rinkti ir perduoti visą informaciją apie galimus pažeidimus, susijusius su akcizinėmis prekėmis.

Nurodoma ir keletas konkretesnių priemonių, tokių kaip dėmesio sutelkimas į įtartinas transporto priemones, ypač – į mikroautobusus, transporto priemones su pakrautomis priekabomis, įtartinais purvinas transporto priemones, ypatingą dėmesį skirti krovininiams automobiliams grįžtantiems iš Rusijos. Taip pat nuolat rinkti, analizuoti ir tikrinti informaciją apie asmenis, patrauktus administracinės atsakomybės už pakartotinius pažeidimus, susijusius su akcizinėmis prekėmis, taip pat rinkti, analizuoti ir tikrinti informaciją apie akcizinių prekių laikymą, gabenimą ir realizavimą. Numatytas priemonės siekti, kad iš nelegalios apyvartos išimamų prekių kiekiai būtų nemažesni, kaip paskutiniųjų dviejų metų vidurkis.

Apibendrinant, statistinius duomenis apie kontrabandos pažeidimus Nidos pasienio kontrolės punkte kontrabandos skaičius kiekvienais metais didėja, iš lentelės pateiktų duomenų matyti, jog labai pabrango visų nurodytų prekių akcizų mokesčio tarifas, tuo automatiškai pakeldamas ir galutinę prekės kainą. Toks reiškinys, skatina asmenų polinkį nusikalsti ir siekiant išvengti didelių sąnaudų, gabenti paklausą turinčias prekes nelegaliai ir taip tiekti jas į rinką pigiau.

Išvados

Kontrabanda yra tyčinis veiksmas, kuriuo į valstybę nelegaliai įvežamos prekės, kurias Lietuvoje yra uždrausta įvežti ar išvežti. Kontrabandos būdu gabenant prekes, yra siekiama pelno, tai nėra pasyvus veiksmas, todėl ir pati nusikalstama veika yra laikoma aktyvia. Baudžiamajame kodekse ši veikla yra priskirta prie nusikalstamų veikų ekonomikos ir verslo tvarkai. Kontrabandos vertė, neviršijusi 150 MGL, bus traktuojama kaip administracinis teisės pažeidimas, ir asmeniui numatyta atsakomybė pagal LR ANK 208 str., jei prekių vertė viršija 150 MGL, kyla baudžiamoji atsakomybė, ir asmuo bus traukiamas atsakomybės pagal LR BK 199 str. Šios veikos subjektu laikomi pakaltinami fiziniai asmenys nuo 16 metų, taip pat ir juridiniai asmenys.

Atlikus kontrabandos tyrimo analizę Nidos pasienio kontrolės punkte ir apžvelgiant 2015–2018 m.m. statistinius duomenis, nustatyta, kad kontrabandos skaičius kiekvienais metais didėja, nes sulaikytų asmenų, gabenančių kontrabandines prekes mastas didėja. Tikėtina, kad tai įtakojo labai pabrangęs tabako gaminių akcizas, tuo automatiškai pakeldamas ir galutinę prekės kainą.

Kontrabandos gabentojai Lietuvoje, siekdami išvengti persekiojimo bei sulaikymo, dažniausiai veikia atokiau nuo valstybės sienos linijos bei pasitelkia bendrininkus iš kaimyninės Baltarusijos, Rusijos valstybių, kurie kontrabandinį krovinį per valstybės sieną perneša iki sutartos vietos Lietuvos teritorijoje ir grįžta atgal į kilmės valstybę.

Literatūra

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // TAR, 1992, Nr. 33-1014 (aktuali redakcija 2014-01-24)
2. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // TAR, 1994-06-17, Nr. 46-851 (aktuali redakcija 2018-01-01 iki 2018-06-30)
3. Administracinių nusižengimų kodeksas // TAR, 2015-07-10, Nr. 11216 (aktuali redakcija nuo 2018-01-01 iki 2018-06-30)

Specialioji literatūra

1. Danišauskas, G. (2013). *Teisėsaugos institucijos*. Vilnius: Justitia
2. Baltrušaitytė, L. (2013). *Ar teisėjo nepriklausomumo principas gali būti absoliutus teisėjo atskaitingumo visuomenei atžvilgiu*. Magistro baigiamasis darbas. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas: teisė.
3. Miežanskienė, R., Raguckienė, L. (2011). *Lietuvos teismų veiklos organizavimas ir administravimas: teisinio reglamentavimo raida ir tobulinimo galimybės*. 2011, T. 10, Nr. 3, Viešojo politika ir administravimas. Kaunas.

Elektroniniai dokumentai

1. Lietuvos Teismai (žiūrėta 2018-03-12). Prieiga internetu < <http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>>.

ANALYSIS OF THE COURTS ACTIVITIES AS JUDICIAL IN LITHUANIA

S u m m a r y

The tobacco industry, unlike other drug industries, is not banned and has a closer relationship with the economy and business. That is why cigarette smuggling, unlike the smuggling of narcotic and psychotropic substances, it is damaging to some legal tobacco producers and distributors, while also damaging the state and the European Union budget.

Illegal trade in tobacco products promotes organized crime and States to reduce it The Border Guard detains smugglers but smuggles every year dumbbells increase. The number of cigarettes increases every year in Lithuania the high rate of excise duty, high profitability compared to too lenient penalties for criminals, insufficient financial and human resources, low levels of cooperation between states in the fight against this problem. Therefore, the main aim of this article is to analyze and provide statistics on cigarette smuggling for 2015-2018 problematic aspects.

MEDIACIJOS TAIKYMO LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISĖJE TEORINIAI ASPEKTAI

Virgilijus Olšauskas

Lietuvos verslo kolegija

Doc. Renata Šliažienė

Anotacija

Straipsnyje trumpai supažindama su mediacijos sąvoka, aptariamos jos taikymo ribos ir pranašumai lyginant su kitais ginčų sprendimo būdais. Pristatytos pagrindinės mediacijos taisyklės – principai. Apžvelgti pagrindiniai Lietuvos Respublikos įstatymai, reglamentuojantys tiek mediacijos procesą, tiek jos taikymo sritis. Taip pat trumpai pristatyta ginčų, išspręstų taikant mediaciją dinamika 2015–2018 metais.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: mediacija, mediacijos procesas, mediacijos taikymas.

Įvadas

Mediacija plačiai naudojama visame pasaulyje ir turi senas taikymo tradicijas. Pasak Konfucijaus, žmonės vietoj to, kad patikėtų ginčų sprendimą teismams, turėtų susitikti su nepriklausomu trečiuoju asmeniu, kuris padėtų pasiekti abipusį susitarimą (Parkinson, 2011).

Lietuvoje pirmieji žingsniai diegiant šiuolaikinę mediaciją buvo žengti 1993 m. įsteigus Lietuvos konfliktų prevencijos centrą ir asociaciją, kurių vienas iš tikslų buvo plėtoti taikią konfliktų sprendimo kultūrą. 2008 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas (nuo 2017-06-29 Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas), kuris nustatė pagrindines civilinių ginčų mediacijos sąlygas, institucijų funkcijas mediacijos srityje, reikalavimus asmenims, siekiantiems teikti mediacijos paslaugas, mediacijos vykdymo tvarką, teisminės mediacijos ypatumus, mediatorių drausminę atsakomybę.

Pastaraisiais metais Lietuvoje mediacija tampa vis dažniau naudojama kaip alternatyvus ginčų sprendimo būdas. Tačiau lyginant su kitomis valstybėmis, Lietuvoje mediacija dar nėra populiari, todėl svarbu apžvelgti mediacijos taikymo perspektyvas bei analizuoti mediacijos taikymo skatinimo priemones.

Straipsnio objektas: mediacijos taikymo ypatumai.

Straipsnio tikslas: išanalizuoti mediacijos taikymo Lietuvos Respublikos teisėje teorinius aspektus.

Straipsnio uždaviniai:

1. Identifikuoti mediacijos taikymo galimybes.
2. Išanalizuoti mediacijos teisinį reglamentavimą Lietuvos teisinėje sistemoje.

Straipsnio metodai: mokslinės literatūros šaltinių analizė, norminių teisės aktų analizė, turinio analizė (*content analysis*) – reikšmingų kiekybinių duomenų reziumavimas iš kokybinių duomenų.

Mediacijos sąvoka ir esminiai principai

Mediacija reiškia derybas, tarpininkavimą. Šis žodis kilęs iš lotynų kalbos (lot. *mediatio*) ir reiškia tarpininkavimą (Tarptautinių žodžių žodynas, 1985). Lietuvoje tarptautiniai žodžiai „mediacija“ ir „mediatorius“ naudojami lygiagrečiai su lietuvių kalbos žodžiais „tarpininkavimas“ ir „tarpininkas“, „taikinamasis tarpininkavimas“ ir „taikinimo tarpininkas“.

Dažniausiai mokslinėje literatūroje mediacija apibrėžiama kaip alternatyvus ginčų sprendimo būdas, kurio metu, nešališka trečioji šalis padeda šalims išspręsti ginčą (Kaminskienė, 2013). Priešingai nei teisėjas ar arbitras, mediatorius nepriima sprendimo. R. A. Baruch pateikia platesnį mediacijos apibrėžimą, kuris apima visus svarbiausius mediacijos požymius: mediacija paprastai suprantama kaip neformalus procesas, kurio metu nešališka trečioji šalis neturėdama galios priimti sprendimo padeda besiginčijančioms šalims pasiekti abipusiai priimtą sprendimą (Baruch iš Žalėnienė, Tvaronavičienė, 2010). Mediacijos procesas taip pat susijęs su derybomis. Konfliktas paprastai lemia priešiško tarp šalių atsiradimą. Bendravimas tarp šalių tampa labai sudėtingas ir net paprasčiausių klausimų sprendimas, anksčiau lengvai pasiekiamas derybomis, apsunksta.

Lietuvos mokslinėje literatūroje mediacija įvardijama kaip alternatyvi teismui, savanoriška konfidencialaus pobūdžio ginčų sprendimo procedūra, kurioje vienas ar keli tretieji nepriklausomi nešališki asmenys – mediatorius arba mediatoriai – padeda besiginčijantiems pasiekti priimtą ginčo sprendimą (Kaminskienė, 2013).

Mediacija skirstoma į teisminę ir neteisminę (Lietuvos Respublikos Mediacijos įstatymas // TAR, 2008, Nr. X-1702, aktuali redakcija nuo 2019-01-01). Jei šalys, prieš nusprendamos rinktis mediaciją, kreipėsi į teismą, o iš ten buvo nukreiptos pasinaudoti mediacijos pagalba, laikytina, kad mediacija yra teisminė. Tuo metu neteisminė mediacija vyksta dar ginčo šalims nepateikus dokumentų teismui. Neteisminės mediacijos metu vienas ar keli mediatoriai padeda teisme nesprendžiamo ginčo šalims taikiai spręsti šį ginčą (Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas, 2000, aktuali redakcija nuo 2018-12-31).

Nors mediacija yra vienas iš mažiausiai formalizuotų konfliktų ir ginčų sprendimo būdų, joje egzistuoja tam tikros taisyklės, be kurių šalys negalėtų tiek visiškai pasitikėti mediatoriumi, tiek ir pasitikėti viena kita bei mediacijos proceso esmę ir prasmę. Šios taisyklės yra ne vien mediacijos proceso ribų apibrėžimas – jos yra principai, kurių laikymasis sudaro mediacijos pagrindą (Kaminskienė, 2013).

Mediacijos principai yra universalūs, nes jie yra įtvirtinti daugelyje su mediacija susijusių teisės aktų: Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų, Europos mediatorių elgesio kodekse, Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijose, Lietuvos Respublikos mediacijos įstatyme ir kituose teisės aktuose. Teisminės mediacijos principai Lietuvos Respublikoje yra apibrėžti Teisminės mediacijos taisyklių 7 punkte (Teisminės mediacijos taisyklės // TAR, 2018, Nr. 13P-125-(7.1.2)). Jose nurodoma, kad teisminė mediacija vykdoma vadovaujantis šiais principais:

- ginčo šalių savanoriškumo principu;
- konfidencialumo principu;
- abipusės pagarbos, tolerancijos, pakantumo principu;
- mediatoriaus nešališkumo, neutralumo principu;
- kooperavimosi principu;
- mediatoriaus kvalifikuotos veiklos principu;
- sąžiningumo principu.

Tie patys principai galioja ir vykdant neteisminę mediaciją. Mediacijos proceso metu naudojamos įvairios bendravimo, klausinėjimo technikos, kurios padeda sukurti pasitikėjimo savo jėgomis jausmą, suvokti potencialą išspręsti ginčą savarankiškai. Mediacija ypatinga tuo, kad nustatomos esminės taisyklės, kurios apriboja neigiamas emocijas.

Mediacijos procesas

Tiek teisminė, tiek neteisminė mediacija vyksta tam tikrais etapais. Mediacijos stadijų, etapų skaičius gali priklausyti nuo mediatoriaus išsilavinimo, kvalifikacijos, mokymų stiliaus, ginčo prigimtės, šalių charakterio, išteklių bei išorinių faktorių, pavyzdžiui, mediaciją reguliuojančių įstatymų (Moore, 2014). Procedūra taip pat gali priklausyti nuo mediacijos, kurią pasirinko šalys, rūšies, nuo konkrečių šalių norų, ankstesnių šalių santykių, konflikto gilumo, etapo, kuriame yra konfliktas, šalių emocijų stiprumo ir daugelio kitų veiksnių. Mediacijos lankstumas, savanoriškumas, visiškas konfidencialumas lemia tai, kad pati procedūra nėra sutalpinta į griežtus rėmus ar vedama pagal konkrečias taisykles. Todėl čia atsiveria didžiulės galimybės atsiskleisti paties mediatoriaus asmenybei ir kūrybingumui – jis gali susikurti tik jam vienam būdingą mediacijos procedūrą, bandyti ir eksperimentuoti su vis kitokiomis įvairių veiksmų kombinacijomis, naudoti įvairius metodus tiek, kiek tai leidžia ginčo šalys.

Visuose mediacijos etapuose siekiama tam tikrų tikslų, kurie kiekviename proceso etape yra skirtingi. Etapai nebūtinai turi vykti nuosekliai, todėl nėra būtina pabaigti vieną etapą tam, kad būtų galima pradėti kitą. Jei mediatorius pastebi, kad konkrečiame etape nepavyks pasiekti tikslo, galima pereiti prie kito etapo (Macmillan, 2012; Hopt, Steffek (red), 2013).

Visą mediacijos procesą būtų galima suskirstyti į tris svarbiausias dalis: parengiamieji veiksmai, mediacijos sesija ir mediacijos pabaiga.

Parengiamieji veiksmai. Šie veiksmai apima viską, kas vyksta prieš prasidedant pačiam mediacijos posėdžiui: susitarimą medijuoti, mediatoriaus pasirinkimą, mediacijos dalyvių apibrėžimą, apmokėjimo už paslaugas, procedūrinius klausimus. Be jokios abejonės, ši stadija yra reikalinga visoms mediacijos procedūroms – be valios medijuoti (išskyrus, žinoma atvejus, kai mediacija privaloma pagal įstatymą), nepasirinkus mediatoriaus, nenusprendus, kas ir kokius įgaliojimus turėdamas dalyvaus mediacijoje, ji taptų tiesiog neįmanoma.

Mediacijos sesija. Ši mediacijos proceso dalis yra viena iš svarbiausių siekiant, kad mediacija būtų sėkminga. Šalyse, turinčiose galias mediacijos tradicijas, šiam mediacijos proceso etapui skiriamas didžiausias dėmesys. Rory Macmillan (2012) pateikia išsamius mediacijos vykdymo sesijos paaiškinimus, t. y. nurodo kaip geriau užmegzti kontaktą, kokias taktikas naudoti bei kaip mediatoriui emociškai pasirengti mediacijos proceso moderavimui. Jis apibūdina dažniausiai iškylančias problemas bei galimus jų sprendimo būdus. Didžioji dalis autorių, aprašančių ir analizuojančių mediacijos sesijas, išskiria šiuos mediacijos žingsnius (Macmillan, 2012; Hopt, Steffek (red.), 2013; Moore, 2014, Mediation Skills and Process, 2015; Kaminskienė, 2013):

- Įvadinės pastabos.
- Šalių pasisakymas apie problemą.
- Informacijos rinkimas.

- Problemų identifikavimas.
- Ginčo sprendimo alternatyvų generavimas.
- Derybos.
- Susitarimas.

Mediacijos pabaiga. Jei mediacijos sesija baigiama šalių sutarimu, tai mediacijos pabaigos etapo gali ir nebūti. Iš kitos pusės, mediacija gali baigtis ir neprasidėjusi, jei vienai šaliai inicijavus mediaciją, kita šalis mediacijos procese dalyvauti nesutinka (Kaminskienė, 2013; Moore, 2014; Macmillan, 2012).

Esant mediacijos skirstymo į stadijas įvairovei, akivaizdu, kad vienos stadijos persipina su kitomis, iš dalies arba visiškai sutampa. Negalima būtų sakyti, kad vienoks ar kitoks mediacijos skirstymas yra teisingas ar neteisingas. Tai, kad negalima vieningai išdalinti mediacijos į atskiras stadijas, tik pabrėžia mediacijos, kaip procedūros, lankstumą, vientisumą ir sklandumą. Bet kokios nustatytos stadijos yra sąlyginės, kadangi mediacija gali sėkmingai baigtis ir neperėjus visų bet kurio klasifikavimo stadijų, jų ribos nėra griežtos, gali būti net nepastebimos ir kisti mediacijos metu.

Mediacijos reglamentavimas Lietuvos Respublikoje

Taikant neteisminę arba teisminę mediaciją taikiai sprendžiami šalių ginčai. Taikaus ginčų sprendimo galimybės civilinėse ir administracinėse bylose įtvirtintos šiuose norminiuose aktuose:

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 2 straipsnyje įtvirtintas vienas iš civilinio proceso tikslų – kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių. 228 ir 229 straipsniuose pažymima, kad civilinėje byloje gali būti sudaryta taikos sutartis (TAR, 2002, Nr. IX-743, aktuali redakcija 2019-03-01).
2. Administracinių bylų teisenos įstatymo 51 str. pabrėžia, kad bet kurioje proceso stadijoje ginčo šalys gali baigti bylą taikos sutartimi, jeigu ją sudaryti galima atsižvelgiant į ginčo pobūdį. Taikos sutartis turi neprieštarauti imperatyvioms įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatoms, viešajam interesui, nepažeisti trečiųjų suinteresuotų asmenų teisių ar teisėtų interesų (Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymas // 1999, Valstybės žinios, Nr. 13-308, aktuali redakcija nuo 2019-03-01).
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 38 straipsnyje kaip viena iš asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygų numatytas asmens, padariusio baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, susitaikymas su nukentėjusiu asmeniu arba juridinio asmens ar valstybės institucijos atstovu. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 413 straipsnyje numatytas kaltininko ir nukentėjusiojo susitaikymas teisme, baudžiamąją bylą nagrinėjant privataus kaltinimo tvarka (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // 2002, Valstybės žinios, Nr. 37-1341, aktuali redakcija nuo 2019-04-03; Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // 2000, Valstybės žinios, Nr. 89-2741, aktuali redakcija nuo 2019-04-03).

Mediacijos įstatymo 12 str. 1 d. nurodyta, kad civilinių ginčų mediacija taikoma ginčo šalių rašytiniu susitarimu. Ginčo šalys dėl mediacijos gali susitarti tiek kilus ginčui, tiek iš anksto, kai ginčo dar nėra (TAR, 2008, Nr. X-1702, aktuali redakcija nuo 2019-01-01, 12 str.). Šis susitarimas yra ginčo nagrinėjimo mediacijos būdu pagrindas. Jis gali būti sudarytas tik tuo atveju, jei visos ginčo šalys sutiko spręsti ginčą taikant mediacijos procedūrą (Kaminskienė, 2013).

Civilinio proceso kodekso 231¹ str. 1 d. akcentuojama, kad ginčo perdavimą spręsti teisminės mediacijos būdu gali inicijuoti civilinę bylą nagrinėjantis teisėjas (teisėjų kolegija) arba bet kuri šalis. Ginčas perduodamas spręsti teisminės mediacijos būdu civilinę bylą nagrinėjančio teisėjo (teisėjų kolegijos) nutartimi, kai teismas išaiškina šalims teisminės mediacijos esmę, yra gautas šalių sutikimas arba prašymas perduoti ginčą spręsti teisminės mediacijos būdu (TAR, 2002, Nr. IX-743, aktuali redakcija nuo 2019-03-01).

Administracinių bylų teisenos įstatymo 79¹ str. nurodyta administracinių ginčų sprendimo teisminės mediacijos būdu tvarka. Teisminė mediacija gali būti vykdoma tik dėl tokio administracinio ginčo, dėl kurio pagal įstatymus leidžiama ginčo šalims sudaryti taikos sutartį. Ginčo perdavimą spręsti teisminės mediacijos būdu gali inicijuoti administracinę bylą nagrinėjantis teismas arba bet kuri ginčo šalis (Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymas // 1999, Valstybės žinios, Nr. 13-308, aktuali redakcija nuo 2019-03-01).

Neteisminės mediacijos pradžia yra prašymo vykdyti valstybės užtikrinamą neteisminę mediaciją ir sutikimo spręsti ginčą valstybės užtikrinamos neteisminės mediacijos būdu pateikimas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybai (Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas Dėl prašymo vykdyti valstybės užtikrinamą neteisminę mediaciją formos patvirtinimo // TAR, 2019, Nr. 783). Vadovaujantis pateiktu prašymu ir sutikimu Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba (toliau – Tarnyba) priima sprendimą vykdyti valstybės užtikrinamą neteisminę mediaciją (Lietuvos Respublikos Teisingumo ministro įsakymas Dėl sprendimo vykdyti valstybės užtikrinamą neteisminę mediaciją formos patvirtinimo // TAR, 2019, Nr. 881). Neteisminės

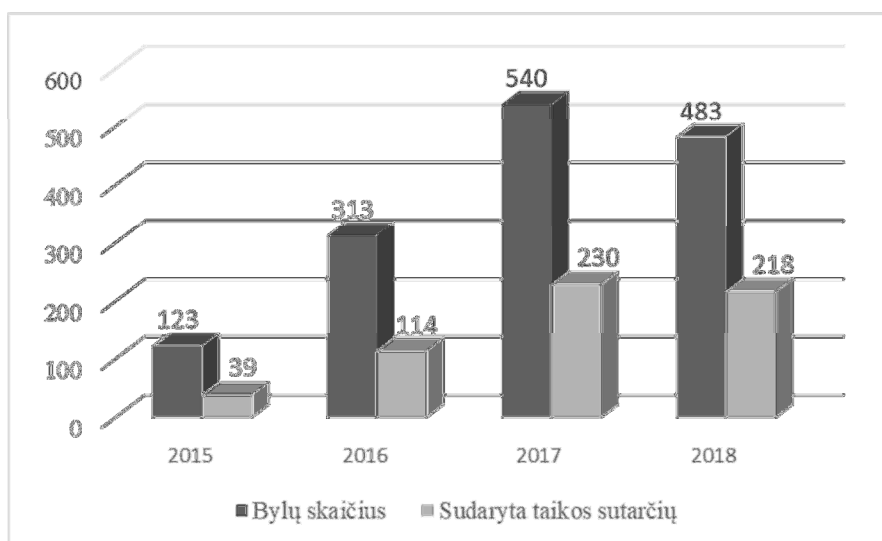
mediacijos vykdymo aspektai yra apibrėžti Tarnybos priimtame sprendime vykdyti valstybės užtikrinamą neteisminę mediaciją.

Teisminės mediacijos vykdymo procesas Lietuvoje yra apibrėžtas Mediacijos įstatymo 23 straipsnyje (TAR, 2008, Nr. X-1702, aktuali redakcija nuo 2019-01-01).

Žvelgiant į mediacijos kaip vieno iš ginčų sprendimo būdo, reglamentavimo Lietuvoje perspektyvas, reikėtų pažymėti, kad svarbiausia yra užtikrinti mediacijos proceso kokybę, mediacijos proceso prieinamumą bei visais įmanomais būdais siekti skatinti mediacijos pripažinimą.

Mediacijos taikymo ypatumai

Paskutiniu metu vis daugiau civilinių ginčų nagrinėjama teisminės mediacijos būdu. Beveik pusėje vykusių teisminės mediacijos procesų pasirašytos taikos sutartys, kuriose šalys susitarė dėl takaus ginčo išsprendimo (1 pav.).

1 pav. Teisminės mediacijos procesai 2015–2018 m.

*Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Teisminės mediacijos komisijos ataskaitomis

Mediacija, kaip ir kiti alternatyvūs ginčų sprendimo būdai, yra puiki alternatyva bylinėjimuisi teisme dėl šių priežasčių:

- Bylinėtis teisme yra brangu. O konfliktus spręsti alternatyviais ginčų sprendimo būdais yra žymiai pigiau.
- Teisme ginčas sprendžiamas gana ilgai, nes byla nuosekliai pereina visas civilinio proceso stadijas. Vidutinė teisminės mediacijos proceso trukmė yra nuo 3 savaičių iki 3 mėnesių (Mediacija – alternatyvus ginčų sprendimo būdas, 2019). Neteisminės mediacijos trukmė – keturios valandos (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Dėl sprendimo vykdyti valstybės užtikrinamą neteisminę mediaciją formos patvirtinimo // TAR, 2019, Nr. 881).
- Socialiniu, ekonominiu, moraliniu požiūriu tiek šalims, tiek visai visuomenei parankiau išspręsti ginčą nesikišant trečiajam asmeniui. Šalims ginčą suregulius taikiai, tikėtina, kad jų ekonominiai, socialiniai, geros kaimynystės, verslo ir kiti ryšiai nenutrūks ir sėkmingai plėtosis toliau, o teismo bylinėjimosi atveju šitai mažai tikėtina.
- Teisme bylos nagrinėjamos viešai, todėl apie šalių ginčą, jų tarpusavio santykius neišvengiamai sužino didesnė ar mažesnė visuomenės dalis. Tai lemia vienas pagrindinių teismo proceso principų – teismo posėdžio ir bylos medžiagos viešumas.
- Išspręsti ginčą teisme reiškia tik teisinę, bet ne socialinę taiką. Priėmus sprendimą, ginčas pripažįstamas išspręstu, tačiau šalių nuoskaudos lieka. Taigi, po teismo nagrinėjimo šalių tarpusavio santykių įtampa gali net padidėti. Alternatyvūs ginčų sprendimo būdai leidžia siekti, kad šalys susitaikytų.
- Nuo ginčo sprendimo teisme daugelį atgraso tai, kad teismo procesas griežtai reglamentuojamas įstatymų ir šalys negali pačios nustatyti ginčo sprendimo procedūros. Šiuo požiūriu alternatyvios ginčų sprendimo procedūros yra mažiau formalizuotos.

- Perdavusios bylą spręsti teismui, šalys gali prarasti disponavimo savo teise kontrolę, nes teismas gali neleisti joms atlikti tam tikrų veiksmų – sudaryti taikos sutartį, atsisakyti ieškinio ir pan. Alternatyvių ginčų proceso kontrolė pasireiškia per šalių laisvę susitarti dėl ginčo sprendimo

Taikant teisminę mediaciją 2015–2018 metais daugiausiai nagrinėta civilinių bylų dėl šeimos teisinių santykių, su prievoliniais santykiais susijusių bylų, taip pat bylų, kylančių iš daiktinių teisinių santykių (1 lentelė).
4 lentelė

Teisminės mediacijos bylų pasiskirstymas 2015–2018 metais

Teisminės mediacijos bylų kategorijos	Bylų skaičius			
	2015 m.	2016 m.	2017 m.	2018 m.
Ginčai, kylantys iš šeimos teisinių santykių	70	172	333	258
Ginčai, kylantys iš prievolinių teisinių santykių	31	97	236	147
Ginčai, kylantys iš daiktinių teisinių santykių	18	37	88	67
Ginčai dėl juridinių asmenų	1	6	11	13

*Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Teisminės mediacijos komisijos ataskaitomis

Globalizacijos procesai, asmenų mobilumo augimas lemia ir ginčų, turinčių tarptautinį elementą, egzistavimą, todėl ateityje tokio pobūdžio ginčų skaičius turėtų didėti.

Išvados

Mediacija palaipsniui įsitvirtina Lietuvos teisinėje sistemoje. Tai akivaizdžiai rodo kasmet didėjantis jos pagalba spęstų šalių ginčų tiek viešajame, tiek privačiame sektoriuje skaičius.

Mediacija yra viena iš mažiausiai formalizuotų alternatyvių ginčų sprendimo būdų, todėl jos procesas neturi griežtos vykdymo struktūros.

Platus mediacijos pritaikomumas įgalina šalis siekti sutarimo būtent šiuo alternatyviu ginčų sprendimo būdu praktiškai visose gyvenimo srityse, tačiau sprendžiant ginčus mediacijos pagalba ypatingai gerų rezultatų pasiekama šeimos, komerciniuose ir darbo ginčiuose.

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // 1999, Valstybės žinios, Nr. 13-308 (aktuali redakcija 2019-03-01).
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // 2000, Valstybės žinios, Nr. 89-2741 (aktuali redakcija 2019-04-03).
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // 2002, Valstybės žinios, Nr. 37-1341 (aktuali redakcija 2019-04-03).
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // TAR, 2002, Nr. IX-743 (aktuali redakcija 2019-03-01).
5. Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas // TAR, 2008, Nr. X-1702 (aktuali redakcija 2019-01-01).
6. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Dėl prašymo vykdyti valstybės užtikrinamą neteisminę mediaciją formos patvirtinimo // TAR, 2019, Nr. 783.
7. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Dėl sprendimo vykdyti valstybės užtikrinamą neteisminę mediaciją formos patvirtinimo // TAR, 2019, Nr. 881.
8. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas // 2000, Valstybės žinios, Nr. 30-827 (aktuali redakcija nuo 2018-12-31).
9. Teisminės mediacijos taisyklės // TAR, 2018, Nr. 13P-125-(7.1.2).
10. Hopt, K., J., Steffek, F. (red.). (2013). *Mediation: Principles and Regulation in Comparative Perspective*. Oxford: Oxford University Press. [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga internetu: https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=uUAfAQAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=legal+mediation&ots=enOD7gwMCv&sig=-8kO31oIX5wuItCPhS5v8strJhQ&redir_esc=y#v=onepage&q=legal%20mediation&f=false
11. Kaminskienė, N. (2013). *Mediacija*. Vilnius: MRU.
12. Macmillan, R. (2012). *A Practical Guide for Mediators*. Geneva: Macmillan Keck Attorneys & Solicitors. [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga internetu: <http://www.macmillankeck.pro/media/pdf/A%20Practical%20Guide%20for%20Mediators.pdf>
13. *Mediacija – alternatyvus ginčų sprendimo būdas*. (2019). [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga internetu: <http://jurex.lt/mediacija-alternatyvus-gincu-sprendimo-budas/>
14. *Mediation Skills and Process*. (2015). Fairfax: Northern Virginia Mediation Service. [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga internetu: <https://nvmsus.files.wordpress.com/2016/01/complete-manual.pdf>
15. Moore, C., W. (2014). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*. San Francisco: Jossey-

- Bass. [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga internetu: https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=34wfAwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR9&dq=mediation&ots=Dhg3UL1eEl&sig=0eLs6HPJcsg7Kd9qHFD0fViBcEM&redir_esc=y#v=onepage&q=mediation&f=false
16. Parkinson, L. (2011). *Family mediation: appropriate dispute resolution in a new family justice system*. [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga internetu: <https://trove.nla.gov.au/work/153629460?q&versionId=167512440>
 17. *Tarptautinių žodžių žodynas*. [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga internetu: <https://www.zodynas.lt/tarptautinis-zodziu-zodynas/M/mediacija>
 18. Teisminės mediacijos komisijos ataskaita. (2015). [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga internetu: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2016/03/teismines-mediacijos-komisijos-2015-m.-veiklos-apibendrinimas.pdf>
 19. Teisminės mediacijos komisijos ataskaita. (2017). [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga internetu: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2018/04/2017-m-tmk-veiklos-ataskaita.pdf>
 20. Teisminės mediacijos komisijos ataskaita. (2018). [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga internetu: <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2019/04/teismines-mediacijos-komisijos-2018-m-veiklos-ataskaita.pdf>
 21. Žalėnienė, I., Tvaronavičienė, A. (2010). The Main Features and Development trends of Mediation in Lithuania: the Opportunities for Lawyers. *Jurisprudence*. Vol. 1 (119), p. 227-242. [žiūrėta 2019-03-01]. Prieiga internetu: <https://www.mruni.eu/upload/iblock/0f7/14zaleniene.pdf>

THEORETICAL ASPECTS OF APPLICATION OF MEDIATION IN THE LAW OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Summary

Mediation is widely used throughout the world and has a long tradition of application. In Lithuania, the first steps in the implementation of modern mediation were made in 1993. The aim of the article is to analyse the theoretical aspects of mediation application in law of Republic of Lithuania. Though mediation is one of the least formalized conflicts of resolving disputes, there are certain rules without which the parties could not rely entirely on the mediator and trust each other and the essence and meaning of the mediation process. These rules are not just a definition – they are the principles that are the basis for mediation. Mediation is entrenched in the Lithuanian legal system. This is evident in the growing number of disputes between countries in the public and private sector, each year with its assistance. Widespread application of mediation enables countries to seek consensus in this alternative dispute resolution practice in practically all areas of life, but family mediation, commercial and labour disputes are particularly successful in mediation.

OBJEKTŲ JUDĖJIMO PATALPOSE KONTROLĖS SISTEMOS DUOMENŲ SAUGOJIMO, ADMINISTRAVIMO IR VIETOS PAŽEIDIMŲ TIKRINIMO ALGORITMŲ PROJEKTAVIMAS

Dovydas Auryla¹, Dr. Jurij Tekutov^{1, 2, 3}

¹Klaipėdos valstybinė kolegija, Technologijų fakultetas, Informacinių technologijų katedra;

²Klaipėdos universitetas, Jūros technologijų ir gamtos mokslų fakultetas, Informatikos ir statistikos katedra;

³Lietuvos verslo kolegija, Informatikos katedra.

Anotacija

Straipsnyje pristatyta suprojektuota objektų judėjimo patalpose kontrolės sistema, naudojanti BLE prietaisus. Tyrimo tikslas – suprojektuoti objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemą, apimančią duomenų saugojimo, administravimo ir vietos pažeidimų tikrinimo algoritmus. Projektavimo proceso metu aprašytos kuriamo produkto probleminė ir dalykinė sritys, sudarytas raiškūs paveikslėlis. Siekiant nustatyti klientinės dalies žiniatinklio programos ir serverio programos teikiamas funkcijas, sudaryta panaudojimo atvejų diagrama, kurios pagrindu suformuluoti funkciniai ir nefunkciniai reikalavimai. Taip pat parengtas statinis programos vaizdas, aprašytas sistemos architektūrinis sprendimas. Nustatyta, jog sistemos veikimui reikalinga duomenų bazė, todėl buvo suprojektuota duomenų bazės struktūra, lentelės, jų atributai ir ryšiai. Sudaryta grafinė naudotojo sąsajos vizija, kuri susieta su tikslinėmis naudotojų grupėmis bei padaryti grafinės naudotojo sąsajos sprendimai, išpildantys nustatytus reikalavimus. Parengtas programos dinaminis vaizdas, pateikti veikimo algoritmai keliais detalumo lygiais, naudojant sekų ir veiklos diagramas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: objektų judėjimas, kontrolė, reikalavimų specifikavimas, sistemos architektūra.

Įvadas

Temos aktualumas. Siekiant didinti įvairių sričių organizacijų mobilumą, atsiranda poreikis sistemoms, galinčioms automatizuoti objektų judėjimo, sekimo kontrolę. Objektų judėjimo kontrolės sistemos, naudojančios BLE prietaisus, gali automatizuoti objektų arba žmonių judėjimo nustatymą, vietos nustatymą ar judėjimo kontroliavimą pastatuose. Šių procesų automatizavimas gali atnešti naudą tokiose srityse kaip produktų suradimas dideliuose sandėliuose, paciento ar kitos svarbios medicininės įrangos suradimas ligoninėje, žmonių turinčių regos negalią apsaugojimas nuo patekimo į pavojingas zonas ir kt. [4]. Išvardinti pavyzdžiai parodo, jog tema aktuali ir pritaikoma daugelyje sričių.

Tyrimo **objektas** – objektų judėjimo patalpose kontrolės sistema, naudojanti BLE prietaisus.

Tyrimo **tikslas** – suprojektuoti objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemą, apimančią duomenų saugojimo, administravimo ir vietos pažeidimų tikrinimo algoritmus.

Tyrimo **metodika**: informacijos sisteminimas, projektavimas, modeliavimo metodai.

Naudojama **programinė įranga**: *MagicDrawTM 16.8 Enterprise Edition* – UML modeliavimo aplinka; *Microsoft Visio 2016 Pro* – schemų ir diagramų programinė įranga; *Docker for Windows 2.0.0.2* – programinė įranga, kuri vykdo operacinės sistemos lygio virtualizaciją; *PowerDesigner 16.5* – modeliavimo įrankis, naudotas duomenų bazės projektavimui.

Straipsnio struktūra tokia: *pirmoje dalyje* išaiškinamos dalykinė ir probleminė sritys. *Antroje dalyje* atliekama reikalavimų specifikacija klientinės dalies žiniatinklio, serverio programai ir duomenų bazei. Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos architektūra pateikiama *trečioje dalyje*. *Ketvirtoje dalyje* išdėstoma klientinės dalies žiniatinklio programos vizija. Numatomas programos veikimas atvaizduojamas *penktoje dalyje*. Pabaigoje pristatomi ir aptariami pagrindiniai rezultatai bei pateikiamos išvados.

Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos, naudojančios BLE prietaisus, serverio programos, klientinės dalies žiniatinklio programos ir duomenų bazės projektavimas

Siekiant optimizuoti projekto kūrimo laiką, taip pat nustatyti esminius darbus, procesus bei užsakovo poreikius, reikalingas išsamus kuriamos programinės įrangos projektas.

Dalykinė ir probleminė sritis

Norint pagrįsti objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos, naudojančios BLE prietaisus, aktualumą, reikia išsiaiškinti sistemos dalykinę ir probleminę sritis.

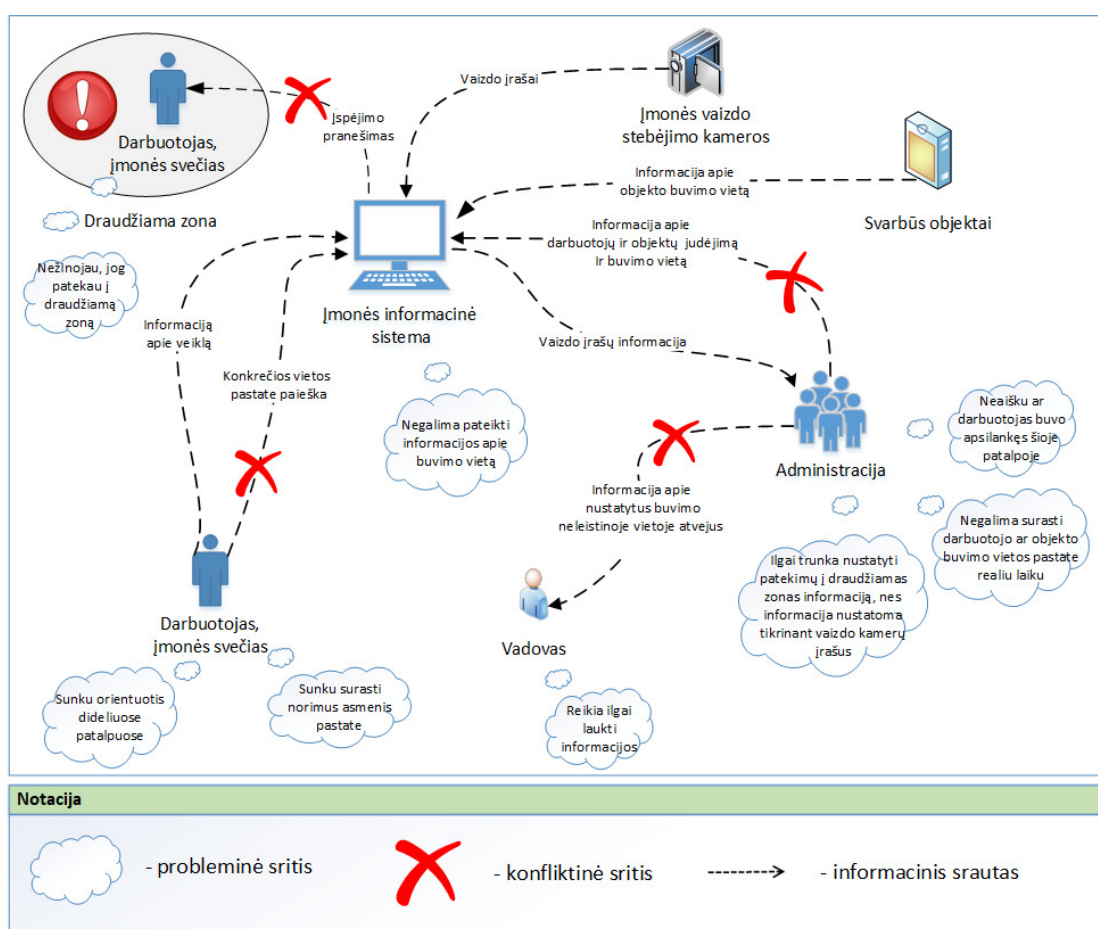
Dalykinė sritis. Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos, naudojančios BLE prietaisus, dalykinė sritis – tai sistema, kuri remdamasi įvairiomis technologijomis, tokiomis kaip radijo ryšio bangos, Bluetooth ryšio siųstuvai, geometriniai skaičiavimai, gali nustatyti objekto ar žmogaus buvimo vietą uždarose patalpose. Sistema taip pat gali atvaizduoti objekto judėjimą realiu arba būtuojau laiku žiniatinklio programoje, imituojant judėjimą koordinatų plokštumoje. Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemoje numatyta lokalsios navigacijos funkcija, leidžianti lengviau orientuotis dideliuose pastatuose. Sistemoje yra galimybė, leidžianti pastato plane nustatyti

zonas, į kurias tam tikriems objektams patekimas yra draudžiamas. Objektui patekus į tokią zoną, sistema registruoja įvykį, tuo pačiu metu sekamo objekto prietaisas išpėja jį apie buvimą neleistinoje zonoje.

Problemė sritis. Organizacijose, kuriuose darbuotojų ar kitų objektų vietos nustatymas yra reikšmingas vykdomai veiklai, objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos nebuvimas lėtina atliekamo darbo greitį, taip pat gali kenkti darbo kokybei. Tokio tipo organizacijose iškyla problema, kai atsiranda poreikis riboti objektų ar žmonių patekimą į tam tikras patalpas, užregistruoti įvykį, jei ribojimo nebuvo laikomasi. Įprastai tokio tipo operacijos atliekamos naudojant vaizdo kamerų įrašų peržiūrą, tai reikalauja daug laiko ir darbo jėgos resursų. Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos nebuvimas apsunkina objekto arba žmogaus suradimą dideliame pastate, kaip pavyzdys pasimetusio krovinio radimas logistikos centro sandėliuose. Tokiose organizacijose kaip, dideli prekybos centrai, žmonės susiduria su problema, kai reikia surasti konkrečią patalpą, tačiau nėra galimybės pasinaudoti navigacija, kaip atviruose erdvėse.

Pavaizduoti probleminę situaciją naudojamas raiškasis (vaizdusis) paveikslėlis (angl. *Rich Picture*). Šiuo laisvos formos paveikslėliu pavaizduoti dalykinės srities objektai, jų tarpusavio santykiai ir ryšiai [9].

Organizacijos, kurioje yra poreikis kontroliuoti žmonių arba objektų vietą, probleminę sritį vaizduojantis raiškasis paveikslėlis pateikiamas 1 paveiksle.

1 pav. Dalykinės srities raiškasis paveikslėlis

*Šaltinis: sudaryta autorių

Pateiktame raiškiajame paveikslėlyje matomos organizacijos, kurioje yra poreikis objektų arba žmonių vietos kontrolei, konfliktinės sritys, atsirandančios dėl objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos nebuvimo. Pirmoji konfliktinė sritis atsiranda kai darbuotojui iškyla poreikis surasti konkrečią vietą dideliame pastate, tačiau nėra galimybės pasinaudoti įmonės informacine sistema. Kita konfliktinė sritis atsiranda, kai organizacijoje yra zonų, į kurias ribojamas patekimas. Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos nebuvimas riboja galimybę perspėti žmogų patekus į draudžiamą zoną, taip pat užregistruoti įvykį sistemoje, kai žmogus arba objektas patenka į tokią zoną. Nesant objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemai tai galima atlikti tik vaizdo kamerų įrašų peržiūra, o tai trunka daug laiko ir reikalauja darbo jėgos resursų.

Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistema gali išspręsti aukščiau nurodytas problemas, taip pagerindama organizacijos veiklą. Organizacijai įsidiegus sistemą, būtų suteikiama administracinė programa, kuri leistų įgaliotam asmeniui valdyti sistemos duomenis ir programa darbuotojams, suteikianti galimybę sistemą naudoti kaip lokalią navigaciją.

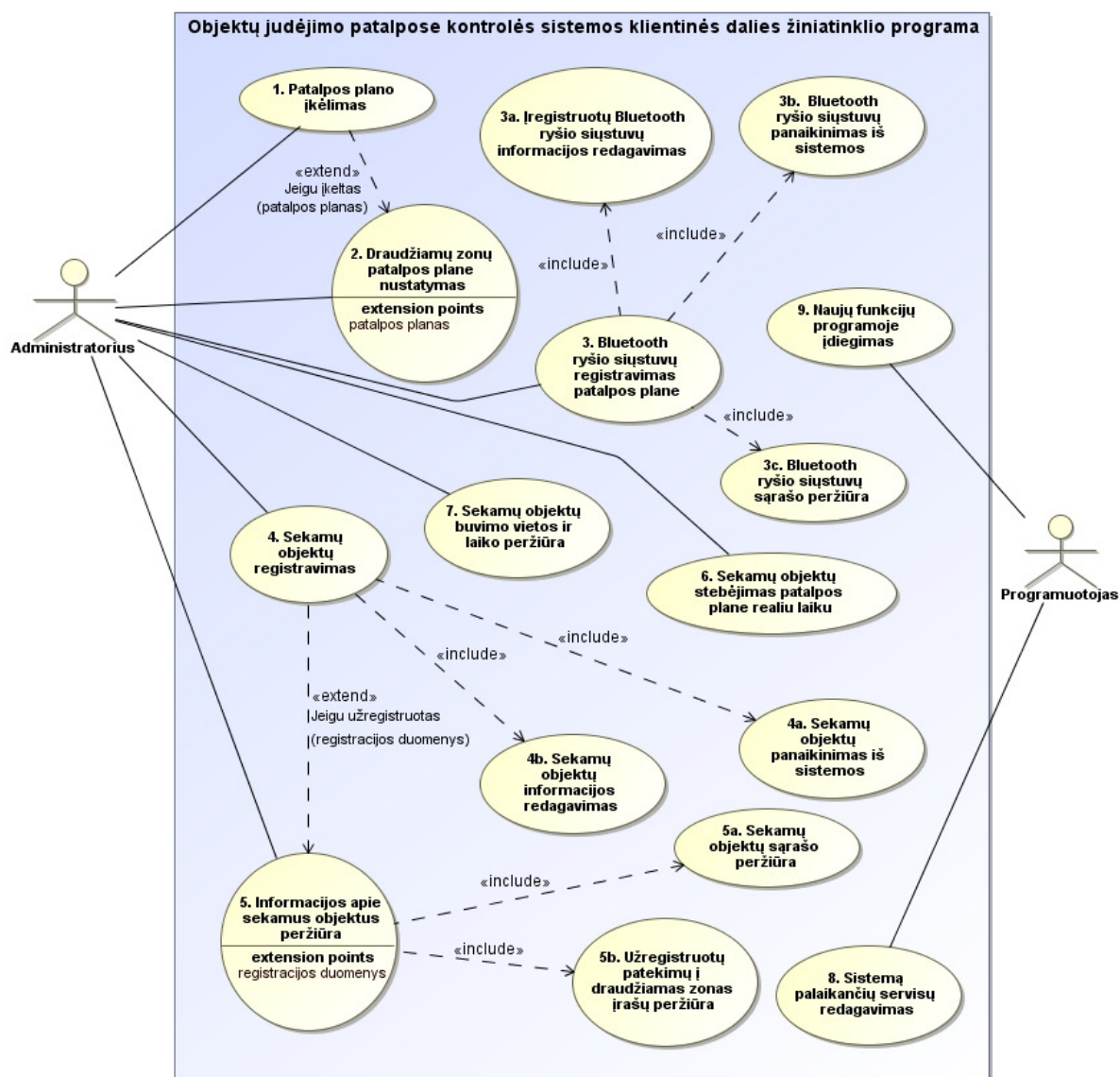
Reikalavimų specifikacija klientinės dalies žiniatinklio programai, serverio programai ir duomenų bazei

Siekiant tinkamai atlikti objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos, naudojančios BLE prietaisus klientinės dalies žiniatinklio programos, serverio programos ir duomenų bazės projektavimą, reikia nustatyti sistemos ribas, tam atlikti reikia apibrėžti klientinės dalies žiniatinklio programos ir serverio programos panaudojimo atvejus [10]. Norint nustatyti užsakovo poreikius, reikia apibrėžti funkcinis ir nefunkcinis reikalavimus žiniatinklio ir serverio programoms.

Panaudojimo atvejų diagrama

Panaudojimo atvejų (angl. *Use Cases*) išskyrimas yra reikalavimų nustatymo metodas. Panaudojimo atvejai buvo dokumentuojami panaudojus aukšto lygio panaudojimo atvejų diagramą (angl. *Use Case Diagram*). Tokiu būdu buvo atspindėtos visos galimos sąveikos, kurios bus aprašytos programų reikalavimuose [3, 7]. Projekte panaudojimo atvejų diagrama padėjo nustatyti programos procesus, iš kurių vėliau bus formuojama programa [5].

Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos, naudojančios BLE prietaisus, klientinės dalies žiniatinklio programos panaudojimo atvejų diagrama pateikiama 2 paveiksle.

2 pav. Žiniatinklio programos panaudojimo atvejų diagrama (MagicDraw™ priemonės aplinkoje)

*Šaltinis: sudaryta autorių

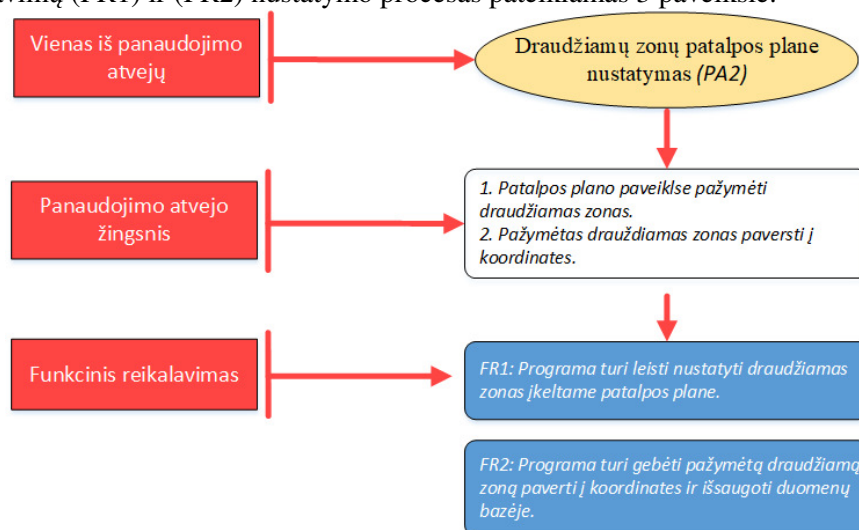
Klientinės dalies žiniatinklio programoje buvo nustatyti 16 panaudojimo atvejų. Panaudojimo atvejai nurodė kokias funkcijas programa turi suteikti jos administratoriui ir programuotojui. Nurodytos esminės funkcijos, būtinos sistemos funkcionavimui – patalpos plano įkėlimas, Bluetooth ryšio siųstuvų registracija plane, sekamų objektų registracija, draudžiamų zonų nustatymas. Atlikus šias funkcijas žiniatinklio programa pilnai funkcionuoja ir leidžia administratoriui naudotis kitomis programos suteikiamomis funkcijomis.

Funkciniai reikalavimai

Siekiant nustatyti kokias funkcijas turi turėti kuriamos programos, kad būtų patenkinti užsakovo (naudotojo) poreikiai buvo sudaryti funkciniai reikalavimai (angl. *Functional Requirements*). Šių reikalavimų sudarymas apibrėžė, ką sistema turi daryti, kokios svarbios funkcijos turi būti atliekamos, kokiais duomenimis manipuluojama. Reikalavimai turi pilnai atspindėti numatomos kurti sistemos veiksmus. Funkciniams reikalavimams apibrėžti ir tiksliau nustatyti buvo naudojamas analizės būdas – žingsninis metodas. Remiantis šiuo metodu, panaudojimo atvejis padalinamas į žingsnius, reikalingus šiai funkcijai atlikti [10].

Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos, naudojančios BLE prietaisus klientinės dalies žiniatinklio programos ir serverio programos funkciniai reikalavimai buvo išvesti panaudojimo atvejų pagrindu, naudojantis toliau pateiktu funkinių reikalavimų nustatymo procesu.

Funkcinių reikalavimų (FR1) ir (FR2) nustatymo procesas pateikiamas 3 paveiksle.

3 pav. Funkcinių reikalavimų (FR1) ir (FR2) nustatymo procesas

*Šaltinis: sudaryta autorių

Atliekant paveiksle pavaizduotą funkinių reikalavimų nustatymo procesą, buvo sudaryti funkciniai reikalavimai visiems panaudojimo atvejams. Tokiu būdu visi funkciniai reikalavimai išvesti panaudojimo atvejų pagrindu.

Panaudojimo atvejo (PA2) funkciniai reikalavimai pateikiami Volere šablone. Trečio funkcinio reikalavimo (FR3) užpildyta kortelė:

Reikalavimas #:	3	Reikalavimo tipas:	Funkcinis	Įvykis/panaudojimo atvejis #:	2
Aprašymas:	Programa turi leisti nustatyti draudžiamas zonas įkeltame patalpos plane.				
Pagrindimas:	Ši funkcija reikalinga tam, jog būtų galima nurodyti į kurias zonas sekamiems objektams draudžiama patekti.				
Šaltinis:	Administratorius.				
Tikimo kriterijus:	Administratoriaus nurodo, kurios zonos yra uždraustos jas pažymėdamas, programa gauna šiuos duomenis.				
Užsakovo tenkinimas:	5	Užsakovo netenkinimas:	5		
Priklausomybės:	2	Konfliktai:	Nėra.		
Papildoma medžiaga:	Nėra.				
Istorija:	Užregistruotas 2018 m. gruodžio 13 d.				

Ketvirto funkcinio reikalavimo (FR4) užpildyta kortelė:

Reikalavimas #:	4	Reikalavimo tipas:	Funkcinis	Įvykis/panaudojimo atvejis #:	2
Aprašymas:	Programa turi gebėti pažymėtą draudžiamą zoną paversti į koordinates ir išsaugoti duomenų bazėje.				
Pagrindimas:	Ši funkcija reikalinga tam, jog pažymėtą draudžiamą zoną būtų galima išsaugoti duomenų bazėje koordinatinių pavidalu ir vėliau naudoti šiuos duomenis atliekant skaičiavimus.				
Šaltinis:	Programa.				
Tikimo kriterijus:	Pažymėta draudžiama zona koordinatinių plokštumoje paverčiama koordinatėmis ir išsaugoma duomenų bazėje.				
Užsakovo tenkinimas:	5	Užsakovo netenkinimas:			5
Priklausomybės:	3, 8	Konfliktai:			Nėra.
Papildoma medžiaga:	Nėra.				
Istorija:	Užregistruotas 2018 m. gruodžio 13 d.				

Išsamiai aprašius panaudojimo atvejį – draudžiamų zonų nustatymas (PA2), buvo nustatyta, kad siekiant sukurti funkcionalumą šiam panaudojimo atvejui reikia sukurti du funkciniai reikalavimai: (FR3) – programa turi leisti nustatyti draudžiamas zonas patalpos plane; (FR4) – programa turi gebėti pažymėtą draudžiamą zoną paversti koordinatėmis ir išsaugoti duomenų bazėje.

Nefunkciniai reikalavimai

Nefunkciniai reikalavimai (angl. *Nonfunctional Requirements*) gali būti apibūdinami kaip kokybės atributas, našumo atributas, saugumo atributas, ar bendras sistemos suvaržymas [6]. Nefunkciniai reikalavimai buvo taikomi ne atskiroms funkcijoms, bet visai sistemai [7]. Pavyzdyje pateikiamas nefunkcinis reikalavimas, skirtas vykdymo charakteristikoms apibrėžti.

Trečio nefunkcinio reikalavimo (NFR3) užpildyta kortelė:

Prieš pateikiant reikalavimus (PR) užpildyti kortelę:					
Reikalavimas #:	3	Reikalavimo tipas:	Nefunkcinis	Įvykis/panaudojimo atvejis #:	Visi
Aprašymas:	Visi įvedami duomenys turi būti tikrinami ar atitinka įvedamų duomenų formatus.				
Pagrindimas:	Reikalinga tam, kad administratorius negalėtų pateikti netinkamų duomenų ir tai nesutrikdytų sistemos veikimo.				
Šaltinis:	Administratorius				
Tikimo kriterijus:	Įkeliant patalpos planą pateikiamas netinkamo formato failas, sistema atmeta pateiktą failą – programos lange pasirodo klaidos pranešimas.				
Užsakovo tenkinimas:	5			Užsakovo netenkinimas:	5
Priklausomybės:	nėra			Konfliktai:	nėra
Papildoma medžiaga:	nėra				
Istorija:	Užregistruotas 2018 m. gruodžio 14 d.				

Pateiktoje kortelėje aprašytas nefunkcinis reikalavimas vykdymo charakteristikoms. Reikalavimas nurodo, kad visų įvedamų duomenų formatus turi būti tikrinamas. Šis reikalavimas nepriskiriamas konkrečiam panaudojimo atvejui ar funkciniam reikalavimui, jis taikomas visoms funkcijoms susijusioms su duomenų įvedimu.

Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos, naudojančios BLE prietaisus, architektūra

Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemai, naudojančiai BLE prietaisus, pasirinkta mikroservisų architektūra (angl. *Microservices architecture*). Mikroservisų architektūra yra debesų kompiuterijos (angl. *Cloud Computing*) pagrindu sukurta architektūra, naudojant šią architektūrą kuriama sistema buvo realizuota, kaip atskirų servisų paketai. Kiekvienas servisų paketas buvo dislokuojamas potencialiai skirtingoje platformoje ir skirtingomis technologijomis. Servisai veikia savo pačių procesuose ir vienas su kitu komunikuoja naudodami interneto ryšio protokolus, dažniausiai HTTP [2].

- **Duomenų bazė.** Pasirinkta laiko eilutės (angl. *Time-Series*) tipo duomenų bazė – **TimeScaleDB** veikianti **SQL** kalbos pagrindu. Tai duomenų bazė skirta dirbti su tiesioginiais duomenimis (angl. *Live Data*), galinti palaikyti didelius duomenų srautus. Šioje duomenų bazėje duomenys skirstomi naudojant laiko intervalus. Duomenų bazė paleidžiama naudojant **Docker** programinę įrangą, vykdančią operacinės sistemos lygio virtualizaciją [1]. Ši programinė įranga leidžia paleisti bet

kokią norimą duomenų bazę, neturint jokios papildomos programinės įrangos įrenginyje, skirtos duomenų bazės serveriui paleisti.

- **Serverio programa.** Serverio programos kūrimui numatomas *Spring Boot* projektas, veikiantis *Spring* karkaso (angl. *Framework*) pagrindu. Tai užtikrina lengvesnį ir greitesnį būdą atlikti konfigūraciją ir paleisti projektą [8]. Pasirinktas *Spring Boot* projektas, nes karkaso branduolyje (angl. *Core*) esančios funkcijos leidžia nesudėtingai sukurti *RESTful* ir *JPA Hibernate* servisus, kurie taip pat bus naudojami atliekant serverio programos realizaciją. Serverio programoje numatoma naudoti *Swagger API* (angl. *Application Programming Interface*) specifikacijos aprašymo būdą, naudojant *.yaml* plėtinio failą. Šios specifikacijos egzistavimas projekte apsaugo nuo galimų klaidų atsiradimo komunikuojant tarp serverio ir klientinės dalies žiniatinklio programos, naudojant *RESTful* servisą.
- **Klientinės dalies žiniatinklio programa.** Žiniatinklio programos kūrimui numatomas naudoti atvirojo kodo žiniatinklio programų karkasas *Angular 7*, veikiantis *Type-Script* kalbos pagrindu. Pasirinktas toks sprendimas, nes *Angular* karkasas kombinuoja deklaratinius šablonus, priklausomybių injekcijas, visus programavimo įrankius ir gerąsias praktikas [1]. Žiniatinklio programoje taip pat numatoma naudoti *Swagger API* specifikaciją, siekiant optimizuoti komunikavimą tarp serverio.

Duomenų bazės struktūra

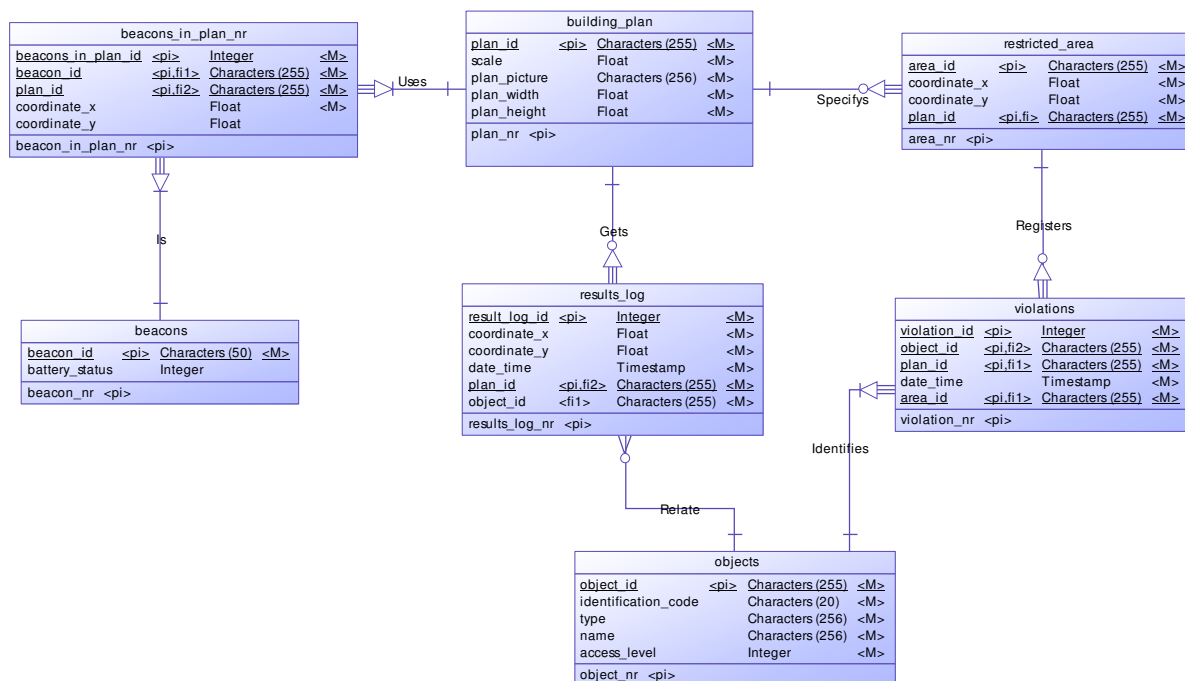
Tinkamam kuriamos objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos veikimui reikalinga duomenų bazė, kurioje bus saugoma informacija apie sekamus objektus, Bluetooth ryšio siųstuvus ir sekamų objektų judėjimo duomenis. Siekiant tinkamai suprojektuoti duomenų bazę braižoma esybių-ryšių schema (angl. *Entity-relationship*), kuria nustatomi ryšiai tarp esybių rinkinių, saugomų duomenų bazėje [4].

Siekiant detaliai apibūdinti duomenis, sudarytas loginis duomenų modelis (angl. *Logical Data Model*), kuriame nurodytos visos esybės, ryšiai tarp jų ir atributai. Taip pat nurodyti esybių išoriniai raktai (angl. *Foreign Keys*) ir pirminiai raktai.

Toliau loginiame modelyje bus nurodyta, jog duomenų bazę sudarys 7 lentelės:

- *beacons* lentelėje saugoma informacija susijusi su *Bluetooth* ryšio siųstuvais;
- *beacons_in_plan* lentelėje saugoma informacija apie siųstuvų vietą pastato plane;
- *building_plan* lentelėje saugoma informacija apie pastato/ patalpos planą;
- *result_log* lentelėje saugomi duomenys renkami atliekant vietos nustatymo procesą;
- *restricted_area* lentelėje saugoma informacija apie uždraustas zonas, jų koordinatas;
- *objects* lentelėje saugomi duomenys apie sekamus objektus, naudojamo jų identifikacijai;
- *violations* lentelėje saugomi duomenys surinkti sekamam objektui patekus į draudžiamą zoną.

Objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos, naudojančios BLE prietaisus, duomenų bazės loginis duomenų modelis pateikiamas 4 paveiksle.

4 pav. Loginis duomenų modelis (PowerDesigner priemonės aplinkoje)

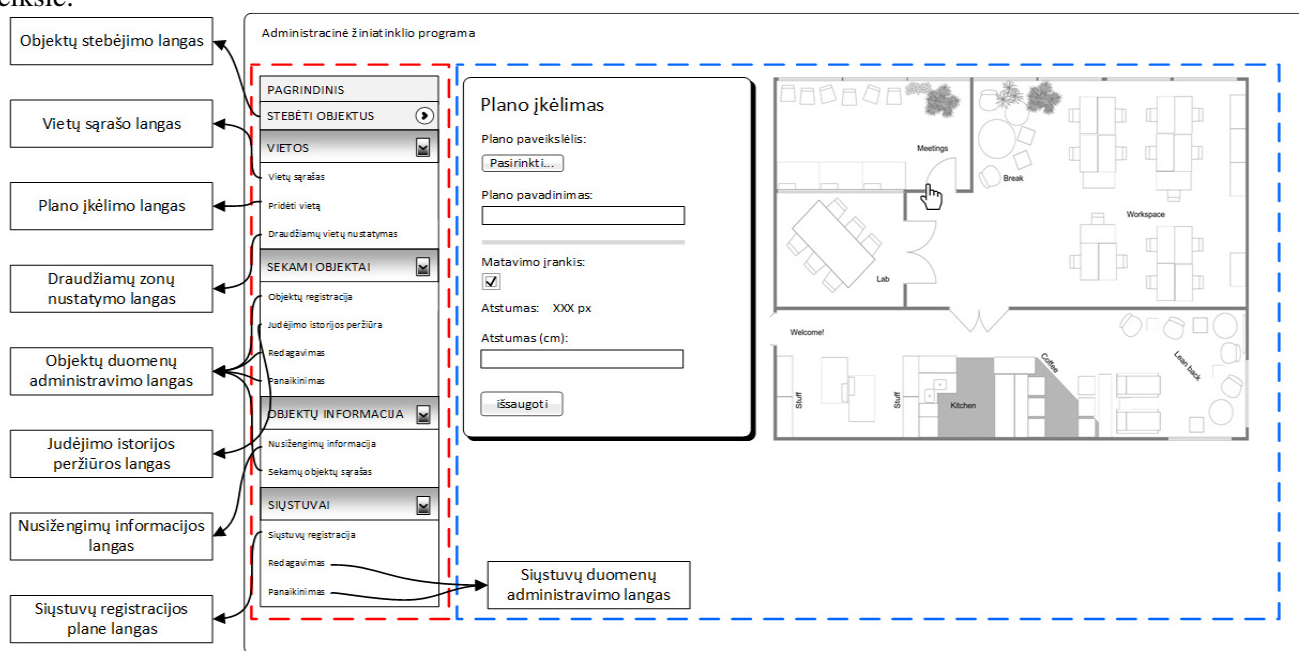
*Šaltinis: sudaryta autorių

Loginiame duomenų modelyje, pateiktame 4 paveiksle, matome išsamią objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos, naudojančios BLE prietaisus, duomenų bazės struktūrą. Pateiktame modelyje matome, kokio tipo duomenimis bus manipuluojama sistemoje, koks duomenų kiekis bus saugomas. Iš gautos informacijos galima teigti, kad tinkamas duomenų bazės projektavimas turės didelės įtakos kuriamos sistemos veikimui.

Klientinės dalies žiniatinklio programos vizija

Klientinės dalies žiniatinklio programos vizijoje pateikiama kaip atrodys grafinė naudotojo sąsaja. Grafinės sąsaja kuriama atsižvelgiant į tikslinę naudotojų grupę. Sudarant architektūrinius grafinės sąsajos sprendimus buvo atsižvelgiama į nefunkcinius reikalavimus.

Klientinės dalies žiniatinklio programos, plano įkėlimo lango, grafinės naudotojo sąsajos vizija pateikiama 5 paveiksle.

5 pav. Sekamų objektų atvaizdavimo, programos lango vizija

*Šaltinis: sudaryta autorių

Programos vizijos lange numatomos dvi atskiros programos lango dalys, pažymėtos brūkšnine linija. Dešinėje pusėje esanti programos dalis, tai dinaminis vaizdas, kuris keičiasi priklausomai nuo atliekamos funkcijos. Kairėje pusėje esantis vaizdas yra statinis, kuris išlieka visose programos languose. Kairėje pusėje esančios navigacijos elementai nurodo, kaip grafinės naudotojo sąsajos sprendimai išpildo suformuluotus reikalavimus. Vizijoje taip pat nurodytas navigacijos meniu elementų ryšys su programos langais.

Navigacijos elementai, nurodantys kaip padaryti sistemos architektūriniai ir grafinės naudotojo sąsajos sprendimai išpildo suformuluotus reikalavimus:

- **STEBĖTI OBJEKTUS** – elementas susietas su (FR14);
- **Pridėti vietą** – elementas susietas su (FR1);
- **Draudžiamų vietų nustatymas** – elementas susietas su (FR3);
- **Objektų registracija** – elementas susietas su (FR8);
- **Judėjimo istorijos peržiūra** – elementas susietas su (FR16);
- **Vietų sąrašas** – elementas susietas su (FR1);
- **SEKAMI OBJEKTAI panaikinimas, redagavimas** – elementai susieti su (FR9, FR10);
- **Nusižengimų istorija** – elementas susietas su (FR13);
- **Sekamų objektų sąrašas** – elementas susietas su (FR11);
- **Siųstuvų registracija** – elementas susietas su (FR5);
- **SIŪSTUVAI panaikinimas, redagavimas** – elementai susieti su (FR6, FR7).

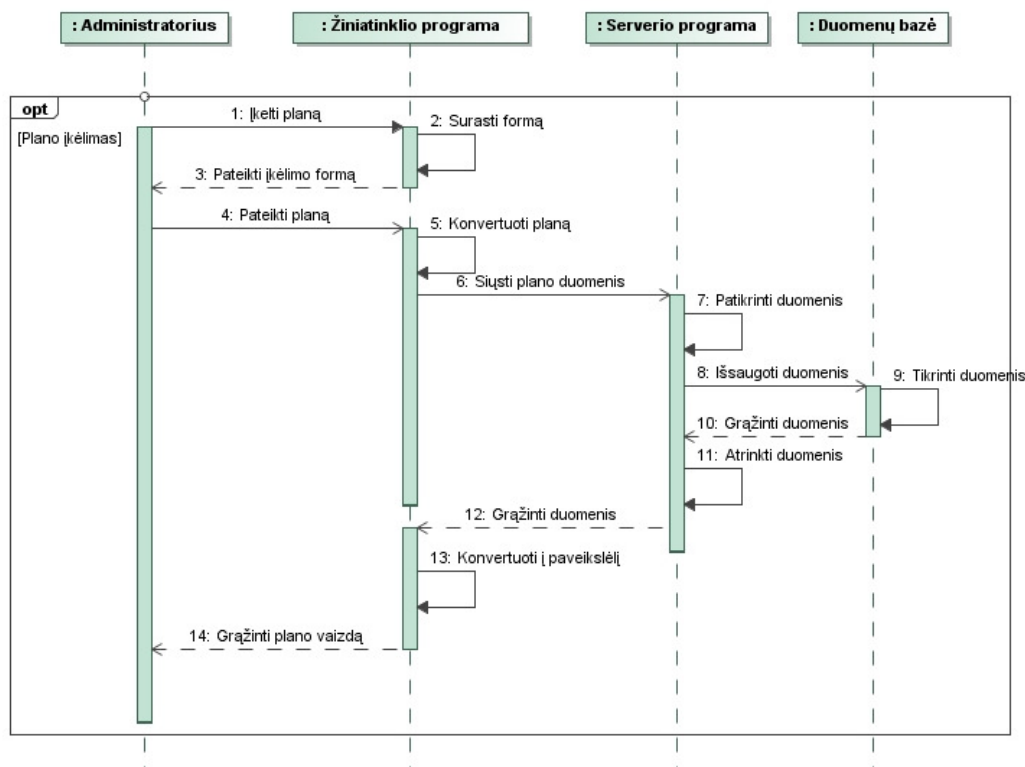
1.5. Numatomas programos veikimas

Naudojant sekų (angl. *Sequence Diagram*) ir veiklos (angl. *Activity Diagram*) diagramas bus parengtas dinaminis vaizdas, kuriuo bus pateikti algoritmai keliais detalumo lygiais.

Sekų diagrama

Naudojant sekų diagramą, parodoma sąveika išdėstyta laiko intervale tarp serverio programos, duomenų bazės ir klientinės dalies žiniatinklio programos. Naudojant šią diagramą, nustatyta kaip panaudojimo atvejais sukelia ryšius tarp skirtingų servisų grupių – programų [3, 6].

Klientinės dalies žiniatinklio programos, serverio programos ir duomenų bazės plano įkėlimo proceso sekų diagrama pateikiama 6 paveiksle.

6 pav. Plano įkėlimo proceso sekų diagrama (*MagicDraw™* priemonės aplinkoje)

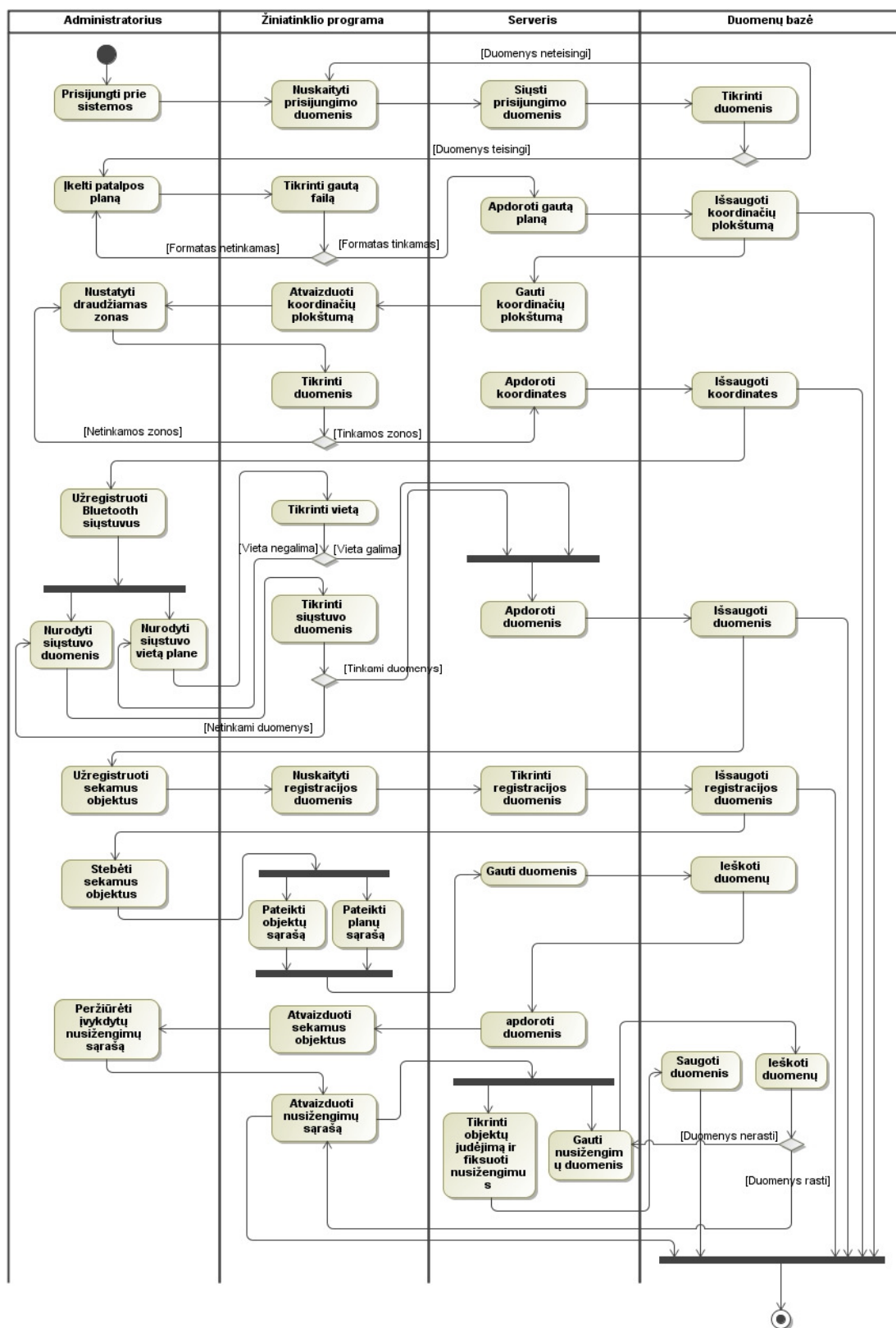
*Šaltinis: sudaryta autorių

Sekų diagramoje pavaizduotas panaudojimo atvejo – pastato plano įkėlimas, procesas. Matome kaip šis panaudojimo atvejis sukuria ryšius tarp atskirų sistemos dalių, tokių kaip klientinės dalies žiniatinklio programa, serverio programa ir duomenų bazė. Pateikto proceso atveju žiniatinklio programa stebi naudotojo veiksmus, pateikia prašomą turinį ir priima naudotojo pateikiamus duomenis. Žiniatinklio programa atlieka gautų duomenų konvertavimo funkcijas ir siunčia rezultatus serverio programai. Serverio programa tikrina gautus duomenis ir paruošia juos saugojimui duomenų bazėje. Paruošti duomenys siunčiami į duomenų bazę, kurioje jie dar kartą patikrinami ir išsaugomi. Siekiant įkeltą ir išsaugotą planą atvaizduoti žiniatinklio programoje, veiksmai kartojami, visos sistemos dalys atlieka savo funkcijas.

Veiklos diagrama

Siekiant grafiškai pristatyti klientinės dalies žiniatinklio programos, duomenų bazės ir serverio programos darbo eigą, laipsniškoms veikloms ir veiksams, palaikant pasirinkimus, iteracijas ir lygiagretiškumą buvo pasirinkta veiklos diagrama [6].

Vidaus vietos nustatymo sistemos, naudojančios BLE prietaisus, klientinės dalies žiniatinklio programos, serverio programos ir duomenų bazės veiklos diagrama pateikiama 7 paveiksle.

7 pav. Programų tarpusavio veikimo veiklos diagrama (MagicDrawTM priemonės aplinkoje)

*Šaltinis: sudaryta autorių

Pateiktoje veiklos diagramoje matoma darbo eiga programos naudojimo metu, tarp administratoriaus, žiniatinklio programos, serverio programos ir duomenų bazės. Diagramoje galima matyti kaip administratoriaus atliktas veiksmas įtakoja kiekvieną atskirą sistemos dalį, bei kaip juos dirba tarpusavyje. Matoma kaip pasirinkimai gali pakeisti programos vykdymo eigą.

Išvados

1. Atlikus objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos, naudojančios BLE prietaisus, klientinės dalies žiniatinklio programos, serverio programos ir duomenų bazės projektavimą, buvo suprasta projekto svarba tinkamam realizacijos rezultatui.

2. Nustačius dalykinę ir probleminę sritį, buvo įsigilinta į kuriamos sistemos norimą pasiekti funkcionalumą ir į priežastis, dėl kurių iškyla objektų judėjimo patalpose kontrolės sistemos poreikis.

3. Nagrinėjant architektūrinį sprendimą, buvo nuspręsta kurti mikroservisų architektūrą, tai padėjo tinkamai pasidalinti darbus komandoje. Buvo įgyta naujų žinių, reikalingų sistemos projektavimo procesui. Atlikus tinkamą sistemos projektavimą, stipriai supaprastinamas ir sutrumpinamas realizacijos procesas.

Šis straipsnis prisideda prie Klaipėdos valstybinėje kolegijoje vykdomo taikomojo mokslinio tyrimo „Veiklos valdymo modelių taikymas žiniomis grindžiamoje informacinių sistemų inžinerijoje“ (veiklos sritis: darnios aplinkos vystymas; kryptis: inovatyvios technologijos; tematika (šaka): išmaniosios komunikacijų technologijos, TMV IF-027).

Literatūra

1. Angular (2019). *What is Angular* [interaktyvus], [žiūrėta 2019 m. sausio 23 d.]. Prieiga per internetą: <https://angular.io/docs>.
2. Balalaie, A., Heydarnoori, A., Jamshidi, P. (2016). *Microservices Architecture Enables DevOps: An Experience Report on Migration to a Cloud-Native Architecture*: IEEE Software.
3. Filipova, O., Vilão, R. (2018). *Software Development From A to Z: A Deep Dive into all the Roles Involved in the Creation of Software*. Apress, 291 p.
4. Liu, H., Darabi, H., Banerjee, P. (2007). *Surveys of Wireless Indoor Positioning Techniques and Systems*. *Transactions on Systems, Man, and Cybernetics, Part C*, vol. 37, 1067 p.
5. Nemuraitė, L. (2008). *Informacinių sistemų programinės įrangos projektavimas*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 381 p.
6. Pressman, R. S., Maxim, B. R. (2014). *Software Engineering: A Practitioner's Approach*. Boston, Mass: McGraw-Hill, 8th edition, 976 p.
7. Sommerville, I. (2010). *Software Engineering*. Harlow: Pearson Education, 9th edition, 792 p.
8. Spring (2018). *Spring Boot* [interaktyvus], [žiūrėta 2019 m. sausio 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://spring.io/projects/spring-boot>.
9. Tekutov, J. (2018). *Informacinės sistemos*: el. metodinė medžiaga, nuotolinis kursas [interaktyvus]. Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija [žiūrėta 2019 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://moodle.kvk.lt>.
10. Tekutov, J. (2018). *Programų sistemų inžinerija*: el. metodinė medžiaga, nuotolinis kursas [interaktyvus]. Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija [žiūrėta 2019 m. sausio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://moodle.kvk.lt>.

MODELING DATA STORAGE, ADMINISTRATION AND LOCAL VIOLATION CHECK ALGORITHMS OF MOVING OBJECTS CONTROL SYSTEM FOR INDOOR ENVIRONMENT

Summary

In this paper was designed moving objects control systems for indoor environment, which are using BLE devices, client side web application, server program and database. During the design process has been analyzed subject and problem area, rich picture was created as well. In order to determine the functions provided by client side web application and server program, was created use case diagram, on which basis was formulated functional and non-functional requirements. A static view of the program was also prepared and the architectural solution of the system was described. It was determined that the proper system functioning requires a database, because of that was designed database structure, tables, attributes and relationships between tables. A graphical user interface vision was also created that was linked to target user groups and made graphical user interface solutions that met the requirements. A dynamic view of the program has been prepared, performance algorithms are presented at several levels of detail, using sequences and activity diagrams.

TRAŠŲ PARUOŠIMO KROVAI Į SAUSAKRŪVIUS LAIVUS TECHNOLOGINIS PROCESAS

Lukas Laukinaitis

Lietuvos aukštoji jūrveivystės mokykla

Doc. dr. Saulius Lileikis

Anotacija

Prieš pristatant produktus užsakovams, amonio sulfato trąšas reikia sugrąnuluoti ir supakuoti į didmaišius ir tik tada pakrauti į sausakrūvius laivus. Tai atsakingas ir su laiko ekonomija susijęs technologinis procesas, todėl aktualu tirti jo aktualijas. Šio tyrimo objektas yra trąšų paruošimo krovai didmaišiais į sausakrūvius laivus technologinis procesas. Tyrimo tikslu pasirinkta atskleisti minėto technologinio proceso aktualijas taikant du pagrindinius tyrimo metodus – mokslinės literatūros analizę ir sintezę. Tyrimo tipas – teorinis aprašomasis. Nustatyta, kad trąšų paruošimo technologinis procesas turi aiškų nuoseklumą ir tikslumą, proceso trukmė labai priklauso nuo oro sąlygų, įrenginių būklės, darbuotojų kvalifikacijos.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: trąšos, paruošimas krovai, technologinis procesas.

Įvadas

Tyrimo **problema** – prieš pristatant produktus užsakovams, amonio sulfato trąšas reikia sugrąnuluoti ir supakuoti į didmaišius ir tik tada pakrauti į sausakrūvius laivus. Tai atsakingas technologinis procesas, susijęs su laiko ekonomija, todėl aktualu tirti jo aktualijas.

Tyrimo **objektas** – trąšų paruošimo krovai didmaišiais į sausakrūvius laivus technologinis procesas.

Tyrimo **tikslas** – atskleisti minėto technologinio proceso aktualijas.

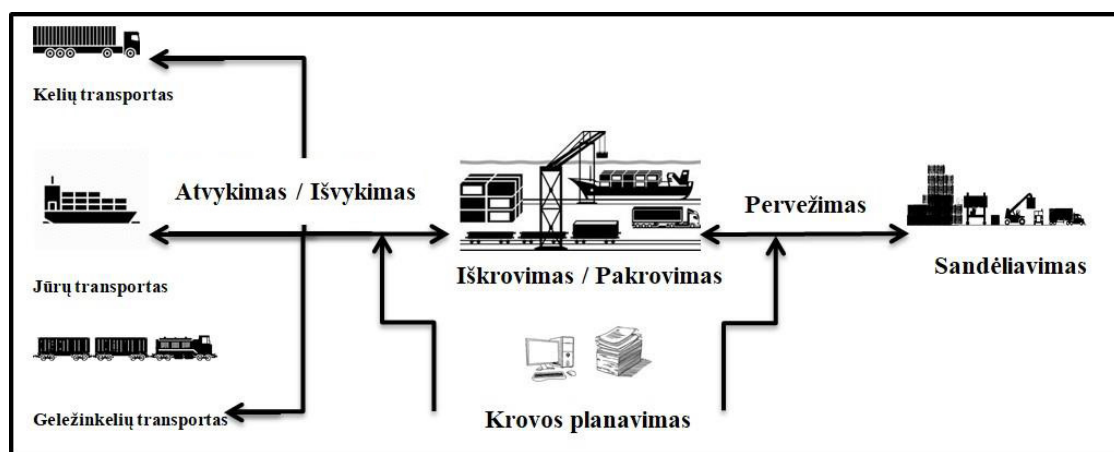
Pagrindiniai tyrimo **metodai** – mokslinės literatūros analizė ir sintezė.

Tyrimo **tipas** – teorinis aprašomasis.

Tyrimo rezultatai

Žemdirbystės plėtojimui didelę reikšmę turi visų organinių trąšų naudojimas tręšimui. Dirvožemyje nepakanka maisto medžiagų, kad būtų išauginamas planuojamas derlius ir dirvožemio našumas nesumažėtų. Todėl augalai jų turi gauti papildomai. Pagrindinis maisto medžiagų šaltinis – organinės ir mineralinės trąšos. Trąšos – tai mineralinės ir organinės medžiagos, kurių sudėtyje yra augalui reikalingos maisto medžiagos. Dauguma trąšų yra granulių pavidalu, nes tokias trąšas lengva paskleisti. Dirvožemyje trąšų veikliosios medžiagos išskiriamos lėtai. Amonio sulfatas yra viena populiariausių trąšų žemės ūkyje.

Prieš pristatant produktus užsakovams, amonio sulfato trąšas reikia sugrąnuluoti, supakuoti į didmaišius ir tik tada pakrauti į sausakrūvius laivus. Krovinių krovos technologiniai procesai uosto kompanijoje prasideda nuo krovinio atvykimo (1 pav.).

1 pav. Technologiniai procesai krovinių krovos terminale

Šaltinis: Jonušas, M. (2018). LKAB „Klaipėdos Smeltė“ konteinerinių krovinių krovos technologinių procesų analizė. Verslas, technologijos, biomedicina: inovacijų įžvalgos, 1(9), p. 171–179

Atvykus kroviniui, įvykdžius visus krovos ir krovinio formalumus, terminale pradedami vykdyti krovos iš atitinkamų transporto rūšių darbai. Iškrauti kroviniai pervežami į jiems pagal planą paskirtas sandėliavimo aikštelės vietas arba į gamyklą, pakavimo cechą, ir paruošus krovinį, jis pervežamas į sandėliavimo vietas. Krovinsys iš sandėliavimo vietos krovos technikos pagalba pakraunamas tiesiai ant vilkikų arba transportuojamas į atitinkamas įmonės teritorijas, geležinkelių arba jūrų frontą.

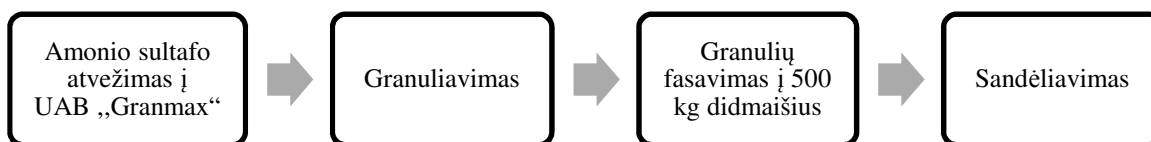
Įvykdžius visus krovo ir krovinio formalumus, krovos įrenginių pagalba krovins pakraunamas į jam paskirtą transporto priemonę (platformą arba laivo denį, triumą). Krovos technologiniai procesai laivų krovos kompanijoje baigiasi krovinio išvykimu iš terminalo teritorijos; jis išvyksta iš terminalo jūriniu transportu, geležinkelio ar kelių transportu (Jonušas, 2018).

Birios amonio sulfato trąšos gali būti gabenamos kaip birus krovins laivo triumuose, sufasuotos į maišus ar didmaišius, konteineriuose. Didmaišių krovai į laivus reikalinga brangi įranga, taigi dažnu atveju ekonomiškiau yra gabenti krovinį kaip birų arba konteineriuose (Arabatzis ir kt., 2018).

Amonio sulfatas aprašomu atveju yra gabenamas didmaišiuose. Didmaišiuose taip pat gali būti gabenamos įvairios medžiagos: grūdai, kava, cukrus, pupelės, trąšos, anglis, durpės, briketai, cementas ir t. t. Į laivus didmaišiai gali būti kraunami po vieną, ant palečių arba konteineriuose (House, 2015).

Kroviniai didmaišiuose gabenami tradiciniais laivais generaliniams kroviniams vežti. Jie skirti įvairiems kroviniams dėžėse, pntinėse, statinėse, maišuose ir kt. vežti. Jie vis dar plačiai naudojami stambiams ir menkaverčiams kroviniams gabenti tarp uostų, neturinčių specialių įrenginių. Uostuose, kur yra paprasčiausi pakrovimo ir iškrovimo įrenginiai, pavyzdžiui, šakiniai krautuvai, galima paketuoti tam tikros apimtys krovinius (Baublys, 2016).

Amonio sulfato paruošimo krovai UAB „Granmax“ technologinio proceso schema pavaizduota 2 paveiksle.

2 pav. Amonio sulfato paruošimo krovai technologinis procesas

Atvežimas. Į trąšų paruošimo ir krovos įmonę amonio sulfatas gali būti atvežamas įvairiais būdais. Jis gali būti atvežamas specialiais vagonais – dozuojamaisiais hoperiais (biraliniais vagonais) (3 pav.). Tai specialios paskirties metaliniai uždari vagonai, viršuje turintys įpylimo (pakrovimo), o apačioje – išpylimo angas. Biraliniai vagonai skirti įvairiems biriams kroviniams, kurie bijo atmosferinio poveikio, gabenti (Multiport, 2019).

3 pav. Dozuojamasis hoperis (biralinis vagonas)

Šaltinis: Multiport. (2019). Dozuojamasis hoperis [žiūrėta 2019-02-25]. Prieiga per internetą: <http://www.multiport.lt>

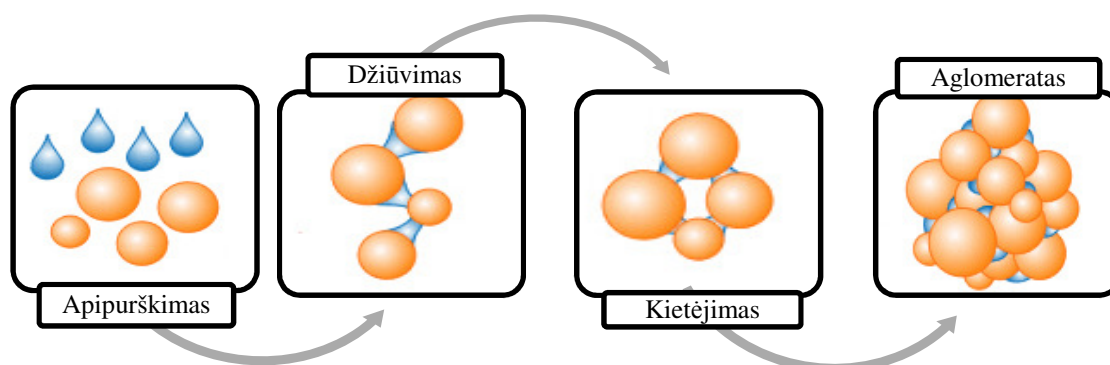
Birios trąšos gali būti atgabenamos kaip birus krovins laivo triumuose. Pasaulyje daugiau nei 50 % visų krovinių yra gabenami kaip birūs kroviniai (UNCTAD, 2018). Tačiau didelė tokių krovinių keliama grėsmė yra aplinkos užterštumas (Grote ir kt., 2016). Ypač jei yra kraunamos chemiškai pavojingos aplinkai medžiagos, kurios yra birios, dėl ko susidaro dulkės, kurios patenka į aplinkinius vandenius. Gabenant birias trąšas susiduriama ir su kita problema – laivo triumų korozija. Dėl to yra svarbu paviršių padengti, dažyti korozijai atspariomis medžiagomis (Arabatzis ir kt., 2018). Gabenant trąšas triumuose, jos dažnai sukieta, formuojasi kieti trąšų gabalai.

Amonio sulfatas gali būti atvežamas sunkvežimiais. Gabenant sunkvežimiu, būtina įsitikinti, kad jie yra sausi, švarūs ir tinkamai uždengti, siekiant trąšas apsaugoti nuo nepalankių klimatinų sąlygų ar išbarstymo (Baublys, 2016).

Granuliavimas. Trąšų granulės turi būti mechaniškai tvirtos, gali būti sferinės arba kitokios, taisyklingos arba netaisyklingos formos ir gumulėlio pavidalo. Geriausia trąšų granulė forma yra sferinė, nes tada jos būna mechaniškai stipresnės, mažiau susitrina transportuojant, barstant tolygiau pasiskleidžia ant dirvos. Gaminamų mineralinių trąšų granulė skersmuo dažniausiai yra 2–4 mm (Jarray ir kt., 2019).

Daugeliu atvejų, granuliuoti produktai yra pranašesni už miltelius, nes ilgiau išlieka birūs, nedulka, yra lengviau sijojami, ilgiau neišplaunami paviršiniais vandenimis, dėl mažesnio paviršiaus sąlyčio su dirvos komponentais ploto jie ilgesnį laiką nepakinta dirvoje, todėl jais tręšiama efektyviau (Xue ir kt., 2017).

Trąšų granuliavimo būdo parinkimas labiausiai priklauso nuo trąšų komponentų fizikinių ir cheminių savybių, komponentų suderinamumo ir granuliuojamų žaliavų plastiškumo, kuris lemia dalelių aglomeraciją (4 pav.) (Šlinkšienė, Zagorskis, 2014).

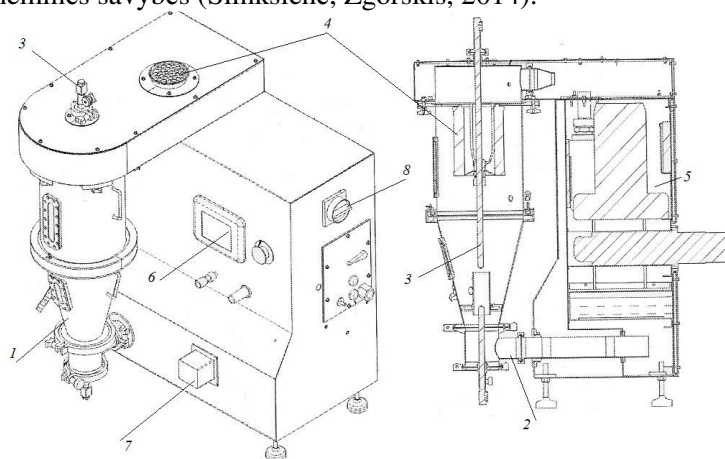

4 pav. Aglomeracijos procesas

Šaltinis: Šlinkšienė, R., Zagorskis, T. (2014). Sudėtinių trąšų granuliavimas naudojant skirtingas žaliavas ir skirtingus būdus. *Cheminė technologija*, 1 (65), p. 54–62.

Aglomeracijos proceso pradžioje trąšų milteliai yra apipurškiami vandeniu, siekiant pagerinti jų sukibimą. Vandeniui džiūvant milteliai susijungia vieni su kietais ir sukietėja sudarydami aglomeratą. Norint parinkti naujam trąšų mišiniui tinkamą granuliavimo būdą ir granulatoriaus tipą, būtina išanalizuoti žinomų granuliatorių taikymą skirtingoms trąšoms granuluoti, nes tam pačiam produktui gauti dažnai gali būti taikomi įvairūs būdai (Jarray ir kt., 2019).

Trąšoms granuluoti dažnai naudojamas laboratorinis būgninis granulatorius džiovykla arba pseudoverdančio sluoksnio granulatorius (5 pav.). Sugranuliuotos trąšos džiovinamos tam tikroje temperatūroje ir nustatomos jų fizikinės cheminės savybės (Šlinkšienė, Zagorskis, 2014).

5 pav. Pseudoverdančio sluoksnio granulatorius

Šaltinis: Šlinkšienė, R., Zagorskis, T. (2014). Sudėtinių trąšų granuliavimas naudojant skirtingas žaliavas ir skirtingus būdus. *Cheminė technologija*, 1 (65), p. 54–62.

Pseudoverdančio sluoksnio granulatorius:

- 1 – granuliavimo kamera
- 2 – oro tiekimo atvamzdis
- 3 – skystosios fazės purkštukas
- 4 – filtrai
- 5 – valdymo blokas
- 6 – parametrų reguliavimo ekranas

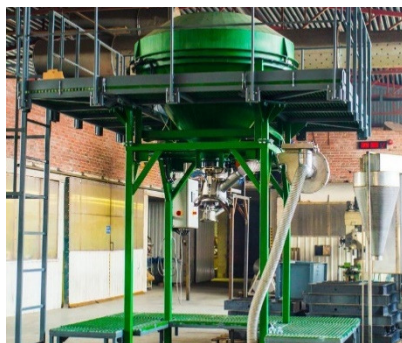
7 – peristaltinis siurblys

8 – įjungimo ir išjungimo mygtukas

Granuliuojant pseudoverdančio sluoksnio granuliatoriumi, norint gauti granuliuotą produktą, kuriame būtų daug 2–5 mm frakcijos, sunaudojamas didelis kiekis vandens. Analizuojant granuliacijos procesą įvairiais metodais, galima daryti prielaidą, kad prekinės frakcijos kiekiui daugiau įtakos turi naudojamų žaliavų kilmė.

Norint tiksliai nustatyti, kokiomis sąlygomis šioms trąšoms granuliuoti būtų geriau naudoti pseudoverdančio sluoksnio granuliatorių, reikia atlikti išsamesnius tyrimus (Xue ir kt., 2017).

Birių produktų dozatorius yra skirtas tiksliam komponentų dozavimui (svėrimui) į didmaišius nuo 200 kg iki 1500 kg (Thomas Net News, 2015). Svėrimo ir dozavimo procesas yra valdomas programuojamo loginio valdiklio. Pastarasis įrenginys užtikrina tikslų svėrimą (6 pav.).

6 pav. Birių produktų dozavimo įranga

Šaltinis: Milviteka. (2018). Birių bei skystų produktų dozavimo ir fasavimo įranga. [žiūrėta 2019-02-25]. Prieiga per internetą: <https://www.milviteka.lt>

Įrenginio savybės:

- itin greitas dozavimas;
- dozuoja įvairios frakcijos produktus: miltus, trąšas, grūdus, granules;
- įrenginio parametrų keitimas pagal vartotojo poreikį;
- galimybė dozavimo paklaidą sumažinti iki minimalios reikšmės;
- dozatoriaus nustatymas lietuvių kalba.

Įrenginį sudaro:

- mikroprocesorinės bunkerinės svarstyklės su valdymo bloku;
- dozuojantis birių produktų transporteris su užkrovimo bunkeriu;
- didmaišių pripūtimo sistema;
- pripildytų didmaišių transporteris (talpina 4 didmaišius) (Milviteka, 2018).

Svėrimo įrenginys pagal savo konstrukciją yra montuojamas po produkto talpa arba įrengiama žaliavos transportavimo sistema (transporteris, kaušinis elevatorius ir t. t.). Norint išlaikyti tolygų produkto byrėjimą, o tuo pačiu ir įrenginio stabilų našumą, rekomenduotina įrenginį tvirtinti po tarpine talpa, kurioje įrengiami lygio davikliai, užtikrinantys tolygų produkto tekėjimo srautą. Sveriant ir dozuojant didmaišius svarbu stebėti procesą, prie pildomų maišų visuomet stovi darbuotojas, stebintis ir reguliuojantis procesą (Ribalta ir kt., 2019). Automatikos ir valdymo spinta montuojama ištiesios rankos atstumu nuo operatoriaus darbo vietos, jungiamieji kabeliai klojami paviršiniu montazu. Darbui užtikrinti būtinas trifazio elektros tinklo maitinimas ir jeigu srautą dozuoja pneumatine sklendė – suspaustas oras (Milviteka, 2018).

Išvados

Apibendrinant trąšų paruošimo krovai didmaišiais į sausakrūvius laivus technologinį procesą, galima teigti, kad procesas turi aiškų nuoseklumą ir tikslumą, tačiau proceso trukmė labai priklauso nuo oro sąlygų, įrenginių būklės, darbuotojų kvalifikacijos.

Literatūra

1. Arabatzis, I. ir kt. (2018). Multi-criteria decision-making methodology for the selection of cargo hold coating for bulk carriers. *Ships and Offshore Structures*. [žiūrėta 2019-02-25]. Prieiga per internetą: DOI: <https://doi.org>
2. Baublys, A. (2016). *Krovinių vežimas*. Vilnius: Technika.
3. Grote, M. ir kt. (2016). Dry bulk cargo shipping - An overlooked threat to the marine environment? *Marine Pollution Bulletin*, 110, p. 511-519.
4. House, D. (2015). *Cargo Work: For Maritime Operations*. London: Routledge.
5. Jarray, A. ir kt. (2019). Wet granular flow control through liquid induced cohesion. *Powder technology*, 341, p. 126-139.
6. Jonušas, M. (2018). LKAB „Klaipėdos Smeltė“ konteinerinių krovinių krovos technologinių procesų analizė. *Verslas, technologijos, biomedicina: inovacijų įžvalgos*, 1(9), p. 171-179.
7. Milviteka. (2018). Birių bei skystų produktų dozavimo ir fasavimo įranga. [žiūrėta 2019-02-25]. Prieiga per internetą: <https://www.milviteka.lt>
8. Multiport. (2019). Dozuojamasis hoperis. [žiūrėta 2019-02-25]. Prieiga per internetą: <http://www.multiport.lt>
9. Ribalta, C. ir kt. (2019). Testing the performance of one and two box models as tools for risk assessment of particle exposure during packing of inorganic fertilizer. *Science of the Total Environment*, 650, p. 2423-2436.
10. Šlinkšienė, R., Zagorskis, T. (2014). Sudėtinių trąšų granuliavimas naudojant skirtingas žaliavas ir skirtingus būdus. *Cheminė technologija*, 1(65), p. 54-62.
11. Thomas Net News. (2015). Bulk Bag Filling System includes scale and weight indicator, 1. [žiūrėta 2019-02-25]. Prieiga per internetą: <http://search.ebscohost.com>
12. UNCTAD. (2018). *Review of Maritime Transport 2018*. Geneva: United Nations.
13. Xue, B. ir kt. (2017). An investigation of the effect of ammonium sulfate addition on compound fertilizer granulation. *Particuology*, 31, p. 54-58.

FERTILIZER PREPARATION FOR LOADING INTO BULK CARRIERS: A TECHNOLOGICAL PROCESS

Summary

The problem of the research is a preparation of ammonium sulfate fertilizer for loading into bulk carriers. This is a responsible technological process associated with saving time. Thus, it is relevant to investigate its problems. The object of the research is the technological process of preparing fertilizer for loading into bulk carriers. The aim of the research is to reveal the relevant moments of the mentioned technological process. The main methods of the research are such as scientific literature analysis and synthesis. The type of the research is theoretically descriptive. It was stated that the duration of the technological process depends on weather conditions, equipment condition and personnel qualification.